ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВОМ

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРЗИТЕТА

КЊИГА ТРИДЕСЕТ ПЕТА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кн. Михаилова ул. 1.
1929.

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО КЊИГА XVIII (XXXV)

ANALI PPD | Analiirs

ANALI PFB | anali.rs

САДРЖАЈ

1.—6. бр. XVIII (XXXV) другог кола.

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Наслеђе на сеоским добрима, од Ђорђа Крстића . . 173, 253, 346

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) Дух поратних устава, од д-ра Евгенија Спекторског 81
2) Значај Леона Дигиа, од д-ра Ђорђа Тасића 241
3) Стогодишњица рођења Бориса Н. Чичерина, од д-ра Евгенија Спекторског 401
4) Посланичка неодговорност, од Слободана Јовановића . . . 408
5) Дискрециона власт по француском позитивном праву и теорији, од д-ра Ђорђа Тасића 430

АДМИНИСТРАТИВНО ПРАВО

1) Надлежност Држ. Савета код уговора по Зак. о Државном Рачуноводству, од Божидара Протића 15, 99
2) Нов преглед разрешених рачуна и поновљење спора у Главној Контроли, од д-ра Драгослава Б. Јовановића 161
3) Дисциплинско и административно отпуштање држ. службеника, од д-ра Михаила Илића 321

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

1) О повреди белгиског неутралитета 1914. год., од Стојана Прибићевића 198

МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО

1) Изигравање закона у Међународном приватном праву, од д-ра Милана Ф. Бартоша 37

ЦРКВЕНО ПРАВО

1) Брачне парнице руских избеглица, од Сергија Троицког . . 253

РИМСКО ПРАВО

1) Ропство у Римском праву, од д-ра Реље З. Поповића . . . 412

ИСТОРИЈА СЛОВЕНСКИХ ПРАВА

1) Рад К. Кадлеца на историји словенских права, од д-ра Теодора Тарановског 1
2) Једно суђење из доба кнеза Лазара, од д-ра Александра Соловјева 188

ANALI PFB | anali.rs

ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

1) Робеспјер социалиста, од д-ра Милана Ј. Жујовића 334

СУДСКА МЕДИЦИНА

1) Утврђивање самоубиства уопште, од д-ра Милована Миловановића 91

ПРАВНА ПОЛИТИКА

1) Уредба о конвалидацији бракова у Војводини, од д-ра Милана Шпехара 46
2) Што ћемо у ери кодификације са поморским правом? од д-ра Анте Вероне 118
3) Закон о контролисању чистоте израђевина од злата, сребра и платине од 16. маја 1928 г., од Бран. Бор. Тодоровића 282

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

1) Келогов пакт, од Илије А. Пржића 124
2) Девета Скупштина Друштва Народа, од Илије А. Пржића . 210
3) Ватиканска држава, од Илије А. Пржића 288
4) Наши односи са Грчком, од Илије А. Пржића 359
5) Поводом шесте панамеричке конференције, од И. Пржића 454

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

1) Десет година наше народне привреде, од д-ра Александра Јовановића 53
2) Изједначење међународне привредне статистике, од д-ра Александра Јовановића 130
3) Новчана реформа у Румунији, од д-ра Александра Јовановића 215
4) Наша спољна трговина, од д-ра Александра Јовановића . . 296
5) Привилегована Аграрна Банка, од д-ра Александра Јовановића 366
6) Индекс цена на велико Нар. Банке, од д-ра А. Јовановића 461

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Престанак службе држ. службеника услед нејављања на дужност у прописаном року, од д-ра Михаила Илића 301

СУДСКА ХРОНИКА

1) Да ли су злоупотребе официра у служби кажњиве као преступ по т. 5. § 133. К. з. или као иступ?, од Радосава Ј. Перуновића 59
2) Кад се задругари поделе, па опет састану, онда поновно образују задругу и без формалног уговора, од Милосава Б. Смиљанића 134
3) Какав је значај судске одлуке о остављању акта једног спора у архиву због непоступања по наредби суда за полагање таксе?, од д-ра Адама П. Лазаревића 218
4) Да ли се оцеубици при одмеравању казне за дело из § 157. Каз. зак. може ставити у отежицу околност из тач. 4. § 65. Каз. зак., оц Душана С. Станића 306

ANALI PF | anali.rs

5) Приликом закључења поравнања о продаји и куповини непокретног имања, продавац не мора доказати да је сопственик имања које продаје, од Самуила Демаја 369

6) Нема места суђењу по кратком поступку кад тужилац поднесе оверен препис приватне исправе, а оригинал по наредби суда не покаже суду на увиђај, од Божидара Веселиновића 371

7) И интабулациони повериоци су дужни да се пријаве у стечајну масу, од д-ра Адама П. Лазаревића 465

8) Парница за накнаду штете по полиси осигурања може се водити само по редовном, а не по кратком поступку, од Самуила Демаја 466

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) Dr. Josip Vesel, Zakon o Državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 21. septembra 1928, од Живојина М. Перића 62

2) Енглески рад на историји византиског права, од д-ра Александра Соловјева 142

3) Неки нови прилози за историју словенских права. — XII. Нова истраживања о законодавству цара Душана, од д-ра Теодора Тарановског 220

4) — . — XIII. Швајцарска теза о јавном праву у средњевековној Србији, од д-ра Теодора Тарановског 374

5) — . — XIV. Сењериално газдинство у Чешкој XV.-XVI.-в., од д-ра Теодора Тарановског 467

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

1) Д-р Чед. Марковић, Грађанско право, од д-ра Милана Константиновића 69

2) Сидни Ло, Енглески парламентаризам, од д-ра Ђорђа Тасића 146

3) Dr. R. Sajovic, O odgovornosti države in samoupravnih teles po čl. 18. Ustava, од д-ра Ђорђа Тасића 150

4) Carl Schmitt, Die Diktatur, од д-ра Ђорђа Тасића 230

5) Dr. Stanko Lapajne, Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, од д-ра Милана Бартоша 311

6) Mladen J. Žujović, Le Pouvoir Constituant dans les Constitutions Serbes, од Илије А. Пржића 313

7) Dr. Mileta Novakovitch, Über den gegenwärtigen Stand des Schiedsgerichtsverfahrens im Serbischen Recht, од Живојина М. Перића 375

8) М. Ласкарис, Повеље српских владара у грчким публикацијама, од д-ра Александра Соловјева 470

НЕКРОЛОГ

1) † Леон Диги, од д-ра Ђорђа Тасића 74

2) † Морис Ориу, од Илије А. Пржића 474

БЕЛЕШКЕ

ANALI PFB | anali.rs

1) Италианска криминалистичка књижевност: Girolamo Penso, Il delinquente istintivo nel progetto Rocco di Codice penale, од Ж. М. Перића 75

2) Университети у Италији под Мусолинијевим режимом, од Ђ. Т. 76

3) Bulletin de droit tchécoslovaque, од д-ра М. Ф. Бартоша . . 77
4) Институт Словенских Права у Братислави, од д-ра Милана Бартоша 78
5) Prof. Ignazio Tambaro, Il diritto pubblico nella nuova legislazione italiana, од Фини Ахачићеве 78
6) Исправка 80
7) † Никола Трпезић, од П. К. Влајића 153
8) † Д-р Михаило Зобков, од П. 153
9) Тридесет година „Јуридическог Прегледа", од Илије А. Пржића 153
10) Д-а Отмар Пиркмајер, Државњанство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, од д-ра Д. Ар. 154
11) Ђорђе Крстић, Колонизација у Јужној Србији, од д-ра Д. Ар. 154
12) Jovan V. Stefanović, Upravno-sudska rješenja (Drž. Saveta i upravnih sudova), од И. А. П. 155
13) К. Крачунов, Дипломатска историја Бугарске 1886–1915. књ. I. Велике државе и Бугарска (1886—87) од И. П. 156
14) Д-р Лазар Марковић, Грађанско Право. I. књ. Општи део и стварно право, од д-ра Милана Ф. Бартоша 156
15) Vorschlag zur Schaffung eines Internationalen Wirtschafts-Gerichtes von Dr. iur. Sándor Keleman, од д-ра Милана Ф. Бартоша . 157
16) Средишни Уред за Осигурање Радника у Загребу 1922—26., од д-ра Адама П. Лазаревића 158
17) Нови Конзуларни Правилник, од д-ра Стев. Ћирковића . . 159
18) Међународни Институт за Јавно Право, од И. Пржића . . . 160
19) Четрдесетгодишњица словеначког друштва „Правник", од И. Пржића 234
20) Споменица тридесетгодишњег рада проф. Домпковског, од Т. Тарановског 234
21) Нови рад из културне историје Византије, од Т. Тарановског 235
22) Радништво у Словенији у 1927. и 1928., од Д. С. Јовановића 235
23) Слободан Јовановић, Влада Александра Обреновића, књ. I. (1889—97), од И. П. 236
24) Д-р Отмар Пиркмајер, Закон о држању и ношењу оружја са односним правилницима и Закон о заштити јавне безбедности од И. П. 237
25) D-r Стеван Ст. Миклиан, Ваздухопловно право, од И. П. . 237
26) Из старог српског брачног права, од И. П. 238
27) D-r Josip Nagy, O medjunarodnim ugovorima, од И. П. . . 239
28) Фонд за историју словенских права при Софиском Университету од И. П. 239
29) Исправка 240
30) Светосавски темати 316
31) Julien Bonnecase, La science juridique française. — Quelques aspects fondamentaux de l'oeuvre de Léon Duguit, од И. П. 316
32) Д-р Александар В. Соловјев, Постанак и значај Душанова Законика, од И. П. 317
33) Д-р Славко М. Ћирић, Друштво Народа, од И. Пржића . . . 318
34) Душан Ј. Поповић, О Турцима у нашој прошлости, од И. П. 318

ANALECTA Papers

35) Рукописи Карађорђевог Криминалног Законика, од Радмиле С. Петровићеве 319
36) Садашњи рад на пољској историји, од Т. Тарановског . . . 393
37) A. W. Maklezow, Der Kampf gegen die Verwahrlosung der Jugend in Sowjetrussland, од Ђ. Тасића 394
38) Milenko Militch, Les attributions communes et les rapports du Conseil et de l' Assemblée, од И. Пржића 395
39) Милош Ђурић, Проблеми философије културе, од И. Пржића 397
40) D-r Dinko Tomašić, Zakoni porasta stanovništva. — Prilog bio — socialnoj teoriji o razvitku naroda, од И. Пржића 398
41) Д-р Стеван Ћирковић, Међународни пацифизам и његови противници, од И. Пржића 398
42) Руски Архив, од И. П. 399
43) Стечај за наставнике универзитета 476
44) Mélanges Maurice Hauriou, од И. П. 476
45) Kolizijska norma mednarodne kupoprodaje premčnin, od d-ra Stanka Lapajne, од д-ра Милана Ф. Бартоша 477
46) Vertraglicher Schutz gegen Schwankungen des Geldwertes, von D-r Arthur Nussbaum, од д-ра Милана Ф. Бартоша 478
47) Sbornik veř. prava československeho, од д-ра М. Ф. Бартоша 479
48) Нови Немачки часопис за Грађанско-Судски Поступак од М. Ф. Б. 479
49) Roger Bonnard: Léon Duguit, од И. П. 479
50) Исправка 479

Нове књиге 80, 240, 320, 400, 480

ANALI PFB | anali.rs

САРАДНИЦИ „АРХИВА“.

Аранђеловић, д-р Драгољуб 154
Ахачић, Фини 78
Бартош, д-р Милан Ф. 37, 77, 78, 156, 157, 311, 477, 478, 479
Верона, д-р Анте 118
Веселиновић, Божидар В. 371
Влајић, Петар К. 153
Демајо, Самуило 369, 466
Жујовић, д-р Милан Ј. 334
Илић, д-р Михаило 301, 321
Јовановић, д-р Александар 53, 130, 215, 296, 366, 461
Јовановић, д-р Драгољуб С. 235
Јовановић, д-р Драгослав Б. 161
Јовановић, Слободан 69, 408
Константиновић, д-р Михаило 408
Крстић, Ђорђе 173, 253, 346
Лазаревић, д-р Адам П. 157, 218, 465
Миловановић, д-р Милован 91
Перић, Живојин М. 62, 75, 375
Перуновић, Радосав Ј. 59
Петровић, Радмила С. 319
Поповић, д-р Реља З. 412
Пржић, Илија А. 124, 153, 155, 156, 160, 210, 234, 236, 237, 238, 239, 288, 313, 316, 317, 318, 359, 395, 397, 398, 399, 454, 474, 476, 479
Прибићевић, Стојан 198
Протић, Божидар 15, 99
Смиљанић, Милосав Б. 134
Соловјев, д-р Александар 142, 188, 470
Спекторски, д-р Евгеније 81, 401
Станић, Душан С. 306
Тарановски, д-р Теодор 1, 220, 234, 235, 374, 393, 467
Тасић, д-р Ђорђе 74, 76, 146, 150, 230, 241, 394, 430
Тодоровић, Бран. Бор. 282
Троицки, Сергије 253
Ћирковић, д-р Стеван 159
Шпехар, д-р Милан 46

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА XIX ДРУГО КОЛО 25. Јануара 1929. КЊИГА XVIII (XXXV) БР. 1.

РАД К. КАДЛЕЦА НА ИСТОРИЈИ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА

Смрт К. Кадлеца (4. XII. 1928) је велики губитак за словенску науку и то нарочито за онај њен део, који се занима проучавањем самог Словенства. У славистици, како се обрађивала до сада, могу да се разликују ови њени основни делови: словенска филологија, словенске старине (т. ј. археологија и спољашња и унутрашња историја Словена пре X в.), историја словенских књижевности и историја словенских права. Прве две дисциплине, што је потпуно разумљиво, постављају темељ за свако упознавање Словенства и пружају претпоставке за све славистичке гране. Историја словенских књижевности објављује развитак словенске самосвести и мисли; њену пажњу нарочито привлаче манифестације словенске узајамности и препорода, услед чега се историја књижевности нехотице везује за политичку историју, која се самостално скоро сасвим не обрађује у погледу целокупног Словенства. Историја словенских права ослања се на све побројане дисциплине, гради се на њима и у извесном смислу крунише их. Од словенске филологије узима руководну нит упоредне словенске терминологије, у словенским старинама налази прве изворе правног развитка, у књижевности тражи и открива идеологију која ствара право, а у сфери свога истраживања показује, како су се свест и мисао остваривале у конкретним друштвеним установама. Баш историји словенских права, покојни Кадлец посветио је цео свој радни научни живот.

Год. 1865., кад се Кадлец родио, завршило се публиковање другог, допуњеног издања „Историје словенских права“ (Historya prawodawstw słowiańskich) В. А. Маћејовског, монументалног дела, које је и створило упоредну историју словенских права као засебну науку и одједном је подигло на необичну висину. Деведесетих година прошлог века, кад се Кадлец посветио упоредној историји словенских права, углед ове науке већ је био пао, заједно са падом идеалистичке

ANALIFFD Tatalis

филозофије историје, под чијим је утицајем историја словенских права постала. Проблем о конструисању јединствене упоредне историје права целокупног Словенства био је скинут са дневног реда истраживалачке делатности. Остала је само метода упоредно-словенска, која је примењивана у два правца, и то, — прво, у правцу обрађивања историје права појединих словенских народа уз помоћ упоредног општесловенског материала, и друго, — у правцу монографског истраживања историје појединих правних установа на заједничком општесловенском тлу. Први правац отпочео је лепо (1863—1864 г.) Херменегилд Јиречек на пољу историје чешког права и достојно су га наставили (од 1869 г.) у историји руског права Феодор Леонтович и Михаил Владимирски-Буданов. Други правац култивисали су руски научници (1840—1888 г.), и то, — Н. Иванишев, С. М. Шпилевски и И. М. Собестијански, који су испитивали и обрађивали општесловенске установе, као што су плата за убиство, породична заједница и међусобно заједмчавање.[1]) На тај начин Руси су преузели, ма да сужен, битан проблем историје словенских права из руку Пољака, који су га створили. Пошто се одлично упознао са стањем ове науке,[2]) Кадлец је изабрао баш други од ова два наведена правца, дакле упоредно изучавање историје свију словенских права, ма да у ужем оквиру проучавања појединих правних установа. За предмет свога монографског истраживања у наведеном правцу изабрао је задругу. Тај избор није био случајан, него изазван начелним разлозима. Познато је, како је романтички занос базирао на задрузи самониклост словенског права па чак и светску мисију Словена у историји. Још недавно Валтазар Богишић изнео је (1874—1884 г.) пред словенску и европску јавност обилати материал живог обичајног права о југословенској задрузи, анализирао је њене карактерне црте и смело је противставио индивидуализму римског и германског права као засебни тип

---

[1]) *Н. Иванишев,* О платје за убијство в древнем русском и других славјанских законодатељствах в сравненији с германској вироj, 1840; *С. М. Шпилевскиј,* Союз родственној заштити у древних германцев и славјан, 1866; *исти,* Семејнија власти у древних славјан и германцев, 1869; *И. М. Собестијанскиј,* Круговаја порука у славјан, 1888.

[2]) О чему сведоче почетне Кадлецове расправе: Několiko kapitol z oboru slovanského prava, *Osvěta,* 1894; O úkolu pravného dějepisu slovanského, *Osvěta,* 1896.

правног и друштвеног уређења, својствен само Словенству.[3]) После неколико година непосредног одушевљења, изазваног материалом и Богишићевим идејама, дошло је време да се задруга и критички проучи. То је и учинио Кадлец у својој стручној монографији о задрузи.[4]) Одбацио је свако априорно схватање те установе, а путем марљивог и подробног истраживања открио је њен прави облик према изворима. На тај начин показао је, да је задруга постојала код свих Словена, обележио је њене варианте код појединих словенских народа и у исто време тражио је заједничку, упоредну конструкцију ове општесловенске установе. Његов коначни закључак је, да задруга није нека самоникла особина словенског права и словенског духа, него један одређени облик породичног и привредног уређења својствен уопште земљорадничким народима на извесном ступњу културног развитка. Такав поглед на задругу био је већ изрично изражен од Ф. Леонтовича, који је у почетку био ватрени присталица Богишићевог мишљења о задрузи, али је доцније одустао од тога под утицајем ширег историјског упоређивања и на крају сматрао је задругу као резултат и обележје не националног или племенског духа, него извесних услова привредне културе на извесним ступњима друштвеног развитка. Пошто је то закључно мишљење Леонтовича било изнето само узгред и у једној специјалној расправи о сељачком имању у Литванској Русији (*Ф. И. Леонтович*, Крестјанскій двор в Литовско-русском государствје, *Журн. Мин. Нар. Просв.* и засебни отисак 1896. г.), није било заопажено од шире научне јавности, нити је било познато Кадлецу, кад је он писао своју монографију о задрузи. Дакле Кадлец је дошао до наведеног закључка самостално и на основу специалног истраживања. Ослањајући се на тачне изворске податке и на њихову критичку анализу, Кадлец је не само опровргнуо неосновано тврђење о искључиво словенском карактеру задруге, него је у исто време оборио и оно скептичко гледиште, које је, у погледу задруге, заузео Пајскер (порицање дубоких корена задруге у историјској прошлости Словена и извођење

[3]) О Богишићу је Кадлец доцније написао нарочиту студију: Valtazar Bogišić, v Praze, 1903 (отисак из Časopisu Musea Kládovstvi Českého).

[4]) Rodinný nedil čili zádruha v pravu slovanském, v Praze, 1898; K „slovu o Zádruze"; kritička uvaha o nove theorii d-ra Jana Peiskera, v Praze, 1900; Rodinný nedil vé světle dat srovnavačich dějin pravnih, *Čas. Mat. Mor.*, 1901.

Arhiv PFB Lanalitis

задружног уређења из утицаја византијског пореског система, наметнутог Словенима). Кадлец је вешто повезао обиљне податке сăдашњег живог обичајног права код Јужних Словена и Руса са заоскуднијим сведочанствима правних споменика словенских давних времена и на тај начин конструисао је задругу као једну непрекидну и заједничку установу словенског права. Његова конструкција дошла је као резултат одлично примењене регресивне методе. Закључке Кадлецова истраживања прихватио је Освалд Бальцер, попунио је дотичне податке о широј породичној заједници код Чеха и Пољака и у питању о пореклу словéнске задруге изјаснио се против Пајскера а за Кадлеца *(Oswald Balzer,* O zadrudze słowiańskiej, *Kwartalnik Historyczny,* t. XIII, Lwów, 1899). Сем тога, врло је вероватно, да је баш Кадлецова монографија дала емпиричког повода за ону препоруку регресивне методе, на коју наилазимо у теоријској расправи Бальцера о научним задатцима упоредне историје словенских права (Historya porównawcza praw słowiańskich. Główne kierunki rozwoju nauki i jej istotne zadania, Lwów, 1900). И у новијим делима наилазимо на признање основних погледа Кадлецових на старословенску задругу.[5]) И ако неки модерни истраживаоци сумњају, да је задруга постојала код свију словенских народа као једнообразна установа, ипак високо цене Кадлецово истраживање и много држе до њега.[6]) У истом духу, као задругу, проучавао је Кадлец монографски још једну установу, — саклетвенике у словенском праву (Přisežni pomocníci v právu slovanském, v Praze, 1915). Ту су установу сматрали, као да су је Словени прихватили од Немаца. Кадлец је путем марљиве анализе показао, да је она заједничка за многе народе и да је постала у Словенству мимо немачког утицаја, ма да је овај утицај могао бити од значаја за развитак судског поступка код појединих словенских народа.

Одлична монографија о задрузи отворила је Кадлецу пут професури. 1899 г. Карлов универзитет у Прагу основао је нарочиту катедру за историју словенских права. То је била трећа на целом свету катедра за тај предмет. Прва

[5]) Види: *V. Novotny*, České dějiny. Dílu I část 1. Od nejstaršich dob do smerti knížete Oldřicha, Praha, 1912, s. 490; *R. Kötzschke*, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters. Handbuch der Wirtschaftsgeschichte herausg. v. Brodnitz, Jena. 1924, s. 119.

[6]) *Kazimierz Tymieniecki*, Społeczeństwo Słowian lechickich (ród i plemie), Lwów, 1928. s. 19—29.

је била основана у Русији у смислу опште универзитетске уредбе од 1863 г., али није пошло за руком, да се на свима руским универзитетима попуни. 1870—1872 г. ту је катедру заузимао на Новоросијском универзитету (у Одеси) Валтазар Богишић, који је затим напустио професорски рад. Само на Варшавском универзитету била је та катедра трајно попуњена: 1872 г. заузео је Феодор Зигељ и на њој је остао (од 1915 г, у Ростову на Дону) све до своје смрти (8. II. 1921). Друга је катедра била основана на Високој Школи у Београду и за њу је 1887 г. био постављен професор Драгиша Мијушковић, који је прерано преминуо 1903 г. Трећу катедру за историју словенских права, у Прагу, од самог почетка (1899 г.) заузео је Кадлец и на њој је послужио науци до краја својих дана.

Како је Кадлец схватао своју катедру? У одговору на то питање може се казати, да није његово схватање било романтичко, него позитивно. Чак он није ни резоновао о својој катедри апстрактно, него је њу примао као факат и тек је одавде изводио извесне закључке. Карактеристичан је био и начин, на који је катедра за историју словенских права постала на Карловом универзитету у Прагу. 24. Децембра 1893 г. је аустриско министарство вере и просвете издало уредбу о студирању и о државним испитима на правним факултетима у царевини; у тој се уредби прописивало, да се по могућности побрине о предавању упоредног правништва (vergleichende Rechtswissenschaft). Позивајући се на тај пропис, Карлов универзитет 1899 г. засновао је катедру упоредне историје словенских права, дакле као један део опште упоредне науке о праву, и то онај, који је у датим локалним приликама најприступачнији за обрађивање. У основу таквог погледа, према коме катедра упоредног права на једном словенском универзитету има да буде катедра за упоредну историју баш словенских права, лежи она иста здрава мисао о правилној подели научног рада, на којој се базирају геолози, кад ради међународне стручне сарадње обавезују научнике појединих народа, да прво истраже свој домаћи рејон. Тог схватања је потпуно био Кадлец и у том смислу изјавио 1906 г. ово: „Рад на пољу историје словенских права служи не само Словенима, него и несловенским народима. У интересу научне истине крајње је време да ми Словени докажемо, да и ми исто тако имамо своју властиту правну културу, а да су неке правне установе, које су до сада погрешно сматране као

ANALI PFB | arak.rs

позајмљене и пресађене из туђег права на словенско земљиште, исто толико наше колико и туђе, да су дакле установе заједничке за многа права. Да не чекамо, дакле, да се туђинци прихвате обрађивања нашег права, него да сами проучавамо нашу правну прошлост" (O katedràch slovanských prav, s. 15). За упоредну историју словенских права неопходно је потребно, да претходно буде довољно обрађена национална историја права појединих словенских народа. Без тога претходног материала упоредна историја словенских права није ни могућа. Тим објашњава Кадлец неуспех замисли, која се садржала у општој уредби руских универзитета 1863 г., а према којој се на свима руским универзитетима имале засновати катедре за историју словенских права. У оно време је та замисао била прерана, те је Кадлец назива анахронизмом (O katedrach и т.д., с. 5). Пошто се 1899 г. сâм примио те катедре, сматрао је дакле, да су тридесет шест година рада на националној историји права појединих словенских народа спремиле довољно материала потребног за упоредну историју словенских права; тим више је 1906 г. изрично тражио, да се број односних катедара повећа и то у првом реду у Русији. Али није Кадлец сматрао свој предмет само са гледишта опште науке упоредног права, него и с обзиром на нарочите интересе Словенства. У томе погледу Кадлец се позивао на изјаву руског слависте К. Ј. Грота, која гласи: „И у интересу сопствене самосвести и духовног развитка морамо изучавати нашу браћу. Да боље познамо сами себе, да дубље схватимо своју прошлост и садашњост и да одавде извучемо поуку за будућност, морамо да се уздигнемо на извесну висину, одакле се све види боље и разговетније, а баш такво узвишеније гледиште може да нам пружи словенска самосвест, никла из проучавања читавог словенског света у његовој целини и у његовим појединим деловима, из разумевања његовог историјског развитка, његових културних задатака" (O katedrach и т.д., с 13). На таквом тлу, наравно, настаје питање о самониклим и самосталним особинама словенског права. Није Кадлец то питање порицао, али је сматрао, да није још приспело време за његово решавање. „Карактерне особине општег словенског права насупрот правима других народа, односно скупинâ народâ нису до сада пронађене. Одређивање тих основних црта словенског права је тек посао будућности. Данас више инстиктивно осећамо, да постоји сопствена правна индиви-

ANALI PFB | anali.rs

дуалност (самониклост) словенска, али незнамо да одредимо, баш у чему се она састоји" (O katedrach и т.д., с. 13—14). Ипак се по мишљењу Кадлеца морамо надати, да ћемо те особине сазнати те томе задатку морамо да служимо. И сâм Кадлец му је много послужио, врло много, а у поређењу са другима несразмерно много.

Универзитетски течај историје словенских права Кадлец је распоређивао по овоме плану: грађанско, кривично и судско право пружао је у јединственој за читаво Словенсто конструкцији, а државно право излагао је засебно за сваки поједини словенски народ и са засебном периодизацијом за сваку словенску државу. Такав се распоред заснива на убеђењу Кадлеца, да се заједничка историја словенског права може конструисати само за оне правне области, у којима се највише манифестовало конзерватизма, у које нису страни туђи утицаји лако продирали. Баш то су области грађанског, кривичног и судског права. Напротив државно право било је јако изложено страним утицајима. Само почетци јавног права словенског могу да се уврсте у јединствену заједничку слику и то као заостатци оног доба, кад су Словени живели још заједно. Та се јединствена слика простире само до краја X века, кад се је уредила последња словенска држава — Пољска. Заједничко словенско грађанско, кривично и судско право не може да се подели на периоде, јер се самостални развитак наведених права код неких словенских народа (Бугара, Срба) врло рано прекинуо и уступио је место меродавном дејству туђег права. Само државно право има своју периодизацију, али после X века, као што већ знамо, посебну за сваки поједини словенски народ.

Идући за Мађејовским и позивајући се на њега,[7]) Кадлец је инсистирао, да упоредна историја словенских права обухвати и права оних несловенских народа, на чији је правни развитак утицао словенски живаљ. Ту прво долазе Мађари, који су без сумње реципирали велику количину одредаба и установа словенског права. Многе правне установе, које мађарски историци права истичу као самосталне и самоникле, добро су биле познате, као што је показао Кадлец, чешком и пољском праву. Стога је Кадлец позивао словенске историке права, да контролишу научне радове мађарских

[7]) *Karel Kadlec*, Verböczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažene, v Praze, 1902, s 13.

ANALI PFB | anali.rs

историка права, и обелодане њихово претеривање мађарске самосталности на пољу правне културе. Још већем словенском правном утицају били су, по мишљењу Кадлеца изложени Румуни. Од Словена су Румуни примили хришћанство у источном православном облику и заједно са црквено-словенским језиком прихватили су од Словена скоро цело државно уређење. Заједно са Бугарима, Румуни су обновили бугарско царство од Грка уништено, заједно су с њима створили војну организацију и баш од њих су у XIV веку реципирали правно и државно уређење за новозасновану Влашку кнежевину и за истим су узором ишли и у нешто млађој Молдавској војводини. Осим бугарских у обе румунске државе продрли су још и други словенски утицаји, на име српски у Влашку, а пољски и руски у Молдавску. Услед тога давне словенске повеље румунског порекла не само да су прави извори за историју румунског права, него и помоћни извори за историју словенских права, те могу да се искористе за попуњавање празнина у историји бугарског, па и српског права. Особито бугарски историчари права морали би, вели Кадлец, да буду тога свесни[8]). Погледи Кадлецови на супсидиарни значај историје мађарског и румунског права за историју словенских права добили су опште признање, тако да се истичу као несумњиво методолошко упутство.[9]) Према томе упутству Рудолф Раушер пројектује план проучавања историје словачког права,[10]) а Ив. В. Чомов успоставља одредбе старог бугарског права.[11])

На обраду университетског течаја историје словенских права Кадлец је посветио сву своју делатност и, може се рећи, цео свој живот; марљиво је изучавао правно-историјску књижевност и, што је главно, непосредне изворе, т. ј. правне

[8]) На то се односе ови радови Кадлеца: Stručný přehled historickě a právně-historické literatury Madjarske, *Sbornik věd pravnich a statnich*, ročnik VII, sešit 4., 1997; Uherské ustavne dějiny do Ottova Slovniku Naučného, 1907; O počatku kulturnich vlivů slovanských na Madjary, *Osvěta*, 1908; O vědeckém studiu věci madjarských, *Nove Atheneum*, roč. II, č. 4, 1921.

[9]) Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik, ein Programm von *H. F. Schmid* und *R. Trautmann*, Leipzig, 1927. s. 58.

[10]) *Dr. Rudolf Rauscher*, Slovenské pravni dějiny v rámci déjin práva ve středni Evropě, v Bratislavě, 1927.

[11]) *Ив. В. Чомов*, Призоваването на суд по старото славјанско право (правноисторическа сравнителна студија), Софија, 1928, с. 8.

споменике словенских народа. Његове су студије биле толико дубоке и свестране, да је током година постао жива енциклопедија за историју словенских права. Његови посебни радови долазили су као резултат његових систематских опште словенских испитивања. Својим радовима као зрелим плодовима покојни мајстор обогаћавао је правну историографију час једног, час другог словенског народа. Тако су постали и изашли у јавност: „Преглед историје државног уређења у Моравској" (Přehled ustavnih dějin Moravy, 1 изд. 1907—1908 г. 2 издање 1926 г.) и више радова из историје југословенског права. Ови последњи односе се на две различите области, и то: на историју хрватског приватног права и на историју општинских статута на Јадранском Приморју. У првој области привукао је Кадлецову истраживалачку пажњу Вербецијев Трипартитум (1514 г.). Кадлец га је анализирао и догматски обрадио, тако да је према њему у специјалној монографији изнео приватно право угарског и хрватског племства.[12]) Сем тога је критички спремио за штампу и објавио словенски превод Вербецијевог Трипартитума, учињен још у XVI веку.[13]) У монографији расветлио је историјске односе између угарског и хрватског права, и то да су Мађари прихватили словенско право, што је у даљем омогућило спајање угарског и хрватског права; то се спајање остварило баш у Вербецијевом Трипартитуму, који је кроз столећа уживао auctoritatem fori у Угарској и у Хрватској. Публикација текста словенског превода Трипартитума је много допринела за упознавање историјско-правне терминологије словенске. Од статутâ југословенских приморских општина Кадлец је специјално обрадио два, и то статут истарског градића Мошћеницâ и статут острва Брача. Дао је критичко издање текста једног и другог статута, са лепим правним историјским студијама о сваком од њих, у којима је изложио не само спољашњу историју дотичних споменика, него и анализу њихове садржине, и преглед дотичних правних, друштвених и поли-

---

[12]) Verböczyovo Tripartitum a soukromé pravo uherské i chorvatské šlechty v něm obsažené — Rozpravy České Akademie, ročnik X, třida I, čislo 3, v Praze, 1902.

[13]) Стефана Вербеција Трипартитум (Tripartitum opus juris consuetudinari Regni Hungariae), словенски превод Ивана Пергошића из год. 1574, Српска Краљевска Академија, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, књига V, у Београду, 1909.

ANALI PFB | anali.rs

тичких установа.[14]) То је оно, што је Кадлец публиковао, али то никако није све, чиме се он занимао из области приморских статута. Из последње публикације о Брачу (стр. VII) сазнајемо, да је Кадлец спремао нарочито дело намењено целокупном далматинском статутарном праву. Није потребно нарочито истицати, колико је штете нането науци, што Кадлец није успео да га заврши и изда. За историју југословенских права тесно је везана и велика стручна монографија Кадлеца о Власима и о влашком праву у словенским и угарским земљама.[15]) И ако је влашко право продрло и у руске и пољске покрајине, ипак је највише било проширено на југословенском земљишту. „За целу област упоредне историје словенских права нико не може", рекао је Кадлец, „да буде стручњак. Потребна је подела рада. Потребно је, да неки испитивачи обрате пажњу на приватно право, други на јавно; једни да се подробније занимају правом западних, други правом јужних, а опет трећи правом источних Словена" (O katedrach и т. д. с. 14). И ако је сам Кадлец чинио у томе погледу изузетак и јављао се за словенско право као прави „полиистор", ипак се за њега може казати, да се најподробније занимао правом Јужних Словена.[16]) Али није при томе изоставио ни друге словенске замље и народе. Нарочито је поклонио велику пажњу Русији тим што је саставио цео нацрт историје руског права (Dějiny ruského prava do Ottova Slovniku Naučneho, 1904), кратак и збијен, али документован и са богатом садржином.

---

[14]) Mošćenický statut. Přispěvek k seznání právních řádů chorvatské obce v Istrii ve stol. XV—XVIII., Rozpravy Ceske Akademie, třida I, číslo 53, v Praze, 1914; Iz istorije općine Mošćenicâ, kao uvod u analizu statuta Mošćeničkoga, Rad Jugosl. Akademije, knj. 203, u Zagrebu, 1914; Statutum et reformationes Insulae Brachiae. Statut i reformacije otoka Brača, Monumenta histor.-juridica Slav. Merid., vol XI, Zagreb, 1926.

[15]) Valaši a valaške pravo v zemich slovanskych a uherskych, s uvodem podavajičim přehled theorii o vzniku rumunského naroda, v Praze, 1916.

[16]) У вези с тим морамо споменути и за то, што иначе не спада у тему овог чланка, и то за живо интересовање Кадлеца према садашњој историји Југославије и за његов омиљени рад на развијању чешко-југословенске узајамности. Ту се односе ови радови Кадлеца: Agrárni pravo v Bosně a Hercegovině, v Praze, 1903; Ustavni zakony pro Bosnu i Hercegovinu, 1910; Jugoslavia. O bojich Jižnich Slovanů za statni samostatnost, 1919. — О непосредном раду Кадлеца на духовном зближењу између Чеха и Југословена види искрене захвалне речи, које је за спомен Кадлецу објавио Д-р Иван Шајковић у *Летопису Матице Српске*, књ. 319, св. 1, 1929, Јануар с. 157—158.

Поред наведених радова из историје права појединих словенских народа Кадлец је дао и синтетичка дела од општег значаја. Ту се прво истичу Кадлецови чланци у другом одељку четврте свеске Пољске Енциклопедије издаване од Краковске Академије Наука (Encyklopedya Polska, tom IV, cz. 2, Kraków, 1912). Тај је одељак посвећен почетцима словенске културе, од које је и пољска култура пошла, поглавито првобитној култури Западних Словена. Друштвена, државна и правна култура заузима значајно место. Нацрт те културе садржи се у пет Кадлецових чланака: 1) О политичком уређењу Словена, поглавито Западних пре *X* века, 2) О постанку држава код Западних Словена пре *X* века, 3) О приватном праву Западних Словена пре *X* века, 4) О кривичном праву Западних Словена пре *X* века, и 5) О судству и судском поступку код Словена пре *X* века. Наведени чланци у целини заузимају 118 страна великог октава и сачињавају баш онај део целокупне историје словенских права, који по Кадлецовом мишљењу има да пружи најдавније заједничко племенско право словенско у јединственој слици. Истина, овај се нацрт намерно ограничава на Западне Словене, јер је такав био задатак постављен од уредништва Пољске Енциклопедије, али у самој ствари то се ограничење није могло да спроведе ни доследно, ни потпуно. Писац није могао да прође без упоређења са Јужним и Источним Словенима те више пута наводи дотичну грађу из југословенског и нарочито из руског права. Чланак о судству и судском поступку сасвим отворено, и у наслову и у тексту, прекорачује ужи оквир Западних Словена и простире се на целокупно Словенство дотичног доба. Финоћа у методи (упоредној и регресивној), тачност у аргументацији и опрезност у закључцима чине од наведених чланака Кадлеца једно ремекдело у упоредној историографији права.[17]) На исто се доба, ако не прасловенско, онда општесловенско, односи једна публикација, са којом је Кадлец изашао пред ширу европску јавност. То је његов чланак у часопису Le Monde Slave под насловом: „Les Slaves à la lumière de leur histoire politique“, где се расправља генеза првих словенских држава и истичу се географске и међународне прилике врло неповољне, које су пратиле рађање словенских држава и које су исто тако

[17]) Наведене Кадлецове чланке је писац ових редака превео с пољског језика на српски и издао у засебној књизи под насловом: „Првобитно словенско право пре *X* века“ (Београд, 1924).

ANALI PFB | anali.rs

биле један од узрока преране пропасти већине од њих. Али то је само фрагменат једног већег дела, које се очекивало, и то словенских правних старина, које је покојни Кадлец имао да спреми за Нидерлеове „Словенске Старине“ (Slovanske Starožitnosti), чију је појаву његова смрт спречила.

Друго велико синтетичко дело Кадлеца то је његова „Историја јавног права у Средњој Европи“ ....(Dějiny veřejného práva ve Střední Evropě, v Praze, 1920, 3, прегледано и попуњено издање 1923 г.). Занимљив је историјат тога дела, које је постало из једног универзитетског течаја и то на овакав начин. На аустријским универзитетима постојале су нарочите катедре за историју немачког и аустријског царевинског права; имало је тих катедара и на словенским универзитетима у Хабсбуршкој монархији.[18]) Кад су Пољска и Чехо-Словачка постале независне државе, поменуте катедре на б. аустро-словенским универзитетима биле су укинуте. Али на Карловом универзитету у Прагу није катедра за историју германо-аустријског права дефинитивно ишчезла, него је 1919 г. била претворена у катедру за историју права у Средњој Европи. Почело је предавање и убрзо се појавили и дотични универзитетски течаји. Први је од њих био течај професора Кадлеца из историје јавног права у Средњој Европи. У томе течају одређени су појам и обим средњоевропског права, и то тиме, што су се пређашњој историји немачког и аустријског царевинског права додали нови елементи, на име, — историја угарског, чешког, пољског и хрватског права. И ако Срби припадају балканским народима те се не могу убрајати у народе средњоевропске, ипак су и они ушли у круг историје права у Средњој Европи, јер су се бежећи од турског јарма, селили у аустро-угарску монархију. Али то увођење Срба у средњоевропску фамилију од спољашњег је и, тако рећи, од персоналног карактера, те се не простире на сâму садржину старог српског права. На тај се начин излаже на средњоевропском тлу од словенских права само историја чешког, пољског и хрватског права, али се последњем додељује мало места, тако да се на средњоевропском земљишту највише и најтешње уједињује право чешко и пољско, у чијем развитку Кадлец запажа ванредну сличност, скоро

[18]) После смрти Б. Ригера (1907 г.) Кадлец је у Прагу преузео и предавања из историје аустријског царевинског права, одакле је затим публиковао једну студију и то „Z ustavného vyvoje Habsburského mocnářství“ (1912).

истоветност. Том приликом слободни смо приметити, да раније Кадлецово мишљење, да се после *X* века сличност у развитку појединих словенских права може констатовати само у грађанском, кривичном и судском праву, овде се опроврга од самог Кадлеца, бар у погледу Западног Словенства, чије се јавно право у своме историјском развитку може уврстити у оквир права средњоевропског. За Кадлецом су пошли други писци у области средњоевропске историје како јавног, тако и приватног права.[19]) За то средњоевропско право је Х. Ф. Шмид нашао јединствену социјалну подлогу у једноликом систему пољопривреде и сеоског уређења, које се заснивало на немачком аграрном праву, реципираном и у словенским земљама. Уосталом, Х. Ф. Шмид ограничује то основно социјално јединство само на источни део Средње Европе (Ostmitteleuropa), кога баш издваја према Рудолфу Кецшкеу и противставља западним германским земљама.[20]) Истакнута од Кадлеца идеја о средњоевропском праву све више и више задобија чешке научнике, тако да, например, проф. Раушер, Кадлецов ученик, не може да проучавање словачког права замисли ван оквира средњоевропског права.[21]) То проучавање словенских права на средњоевропском тлу може да се врши у два правца, било у правцу уједињавања бар једне групе словенских права, било у правцу растављања на словенска права западне културе и словенска права источне културе. У колико се први правац може сматрати као један корак унапред на путу од националне историје појединих словенских народа ка упоредној историји свију словенских права, у толико други правац долази као хотимична сметња интегралном развитку упоредне историје словенских права. Сматрамо, да се дотични рад Кадлеца кретао у првом правцу. Иначе је његово дело о историји јавног права у Средњој Европи састављено са својственом му вештином и солидношћу.

---

[19]) *Miloslav Stieber*, Přehled dějin veřejného prava ve střední Evropě, dil I, Praha, 1923; *исти*, Dějiny soukromého prava ve střední Evropě, Naštin, I kniha, Praha, 1923; *Baxa*, Dějiny veřejného práva ve střední Evropě, 1926,

[20]) *Heinrich Felix Schmid*, Die sozialgeschichtliche Erforschung der mittelalterlichen deutschrechtlichen Siedlung auf polnischen Boden, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, XX.* Band, 3. u 4. Heft, 1927, S. 347—351.

[21]) *Dr. Rudolf Rauscher*, Slovenské právné dějiny v rámci dějin prava ve střední Evropě, v Bratislavě, 1927.

Да забележимо, да је онај део његова рада, који се односи на историју државног уређења давне Пољске, преведен на пољски језик[22])

Поред свега наведеног постојала је једна мисао, која је одавно занимала Кадлеца и на којој је он радио више година. То је мисао о потреби, да се састави један стручни речник или глосар за споменике словенских права. Ту је мисао Кадлец објавио тек 1925 г. (O potřèbě historyckych glosaru slovanskych), али је на њој радио одавно, вероватно још од 1904 г., чим је изашао Јиречеков „Prove", тај први покушај историјског речника словенских права. За намеравани глосар Кадлец је у току дугих година прикупљао изворни материал и скупио је га у великој количини. Последњих година већ је приступио класификацији материјала и спремању речника. Смрт га је спречила да своју омиљену мисао оствари.

Двадесетдевет година Кадлец је провео на катедри као живо оваплоћење науке о историји словенских права. Оставио је ученике (проф. Теодора Сатурника, проф. Рудолфа Раушера и др.), који су се већ показали као одлични истраживаоци те ће достојно наставити рад на катедри и на струци учитеља. Али се ипак осећа, да је од нас отишло са Кадлецом нешто, што се тешко, скоро једва може заменити. Отишао је живи центар не само за обраду, него, рекао бих, и за култ историје словенског права. У епоси зависног или потлаченог опстанка многих словенских народа тај су култ, чији је жрец био Кадлец, делили широки кругови Словенства. Кад су се вековите наде остариле, тај култ почињу да занемарују, па чак и напуштају. Кадлец је зубљу тога култа носио до гроба. Зато му припада вечна благодарност од свију словенских родољуба и вјечнаја памјат.

Теодор Тарановски.

ANALI PFB | anali.rs

[22]) *Dr Karol Kadlec*, Spostrzeženia nad ustrojem dawnej Polski, przetożye *Dr Stanisław Borowski*, Warszawa, 1928 (засебан отисак из часописа Biuletyn kola prawników studentów Warszawskiego Uniwersytetu, rok IV, 3 i 4).

НАДЛЕЖНОСТ ДРЖАВНОГ САВЕТА
КОД УГОВОРА ПО ЗАКОНУ О ДРЖАВНОМ РАЧУНОВОДСТВУ

Држава има разноврсне потребе у разним предметима, радовима грађевинама ит.д. Те су потребе увећане после уједињења, када је требало организовати државну службу у проширеној држави, извршити многобројне оправке путева, железница, зграда итд. и подићи нове. Да би задовољила те потребе, она је приморана да тражи сарадњу појединаца. Због тога опет мора са њима да закључује разне уговоре, долази у различне уговорне односе, као што то чине и појединци између себе. Услед тога наступају спорови између њених органа, који у име њено закључују уговоре, и појединаца. Ти спорови су често пута последица било неправилног рада власти према своме сауговарачу-појединцу, било последица неправилног рада појединаца-сауговарача са државом, или опет и једног и другог. Поставља се питање који је суд надлежан за расправу тих спорова: административни или редовни суд. Јест, то што би се спор водио због неправилног рада управне власти, њених одлука, говорило би за надлежност административног суда, пошто се у томе појављују елементи административног спора (незаконити акт управне власти и повреда права појединца или његовог интереса непосредног, личног и на закону заснованог — чл. 15. и 18. закона о Државном Савету и Управ. Судовима); то пак што би се спор водио и око испуњења уговора, уговорних обавеза, говорило би за надлежност редовног суда.

Тешкоћа која се при томе појављује долази поглавито отуда, што је у закону о Државном Савету и управним судовима, надлежност административног суда у овим споровима одређена на један негативан начин (т. 1. чл. 19.). Наиме ту се каже, да тужба на управни суд „*није допуштена у стварима које спадају у надлежност редовних судова*". Из тога следује, да административни суд има претходно да утврди, да ли дотична ствар спада у надлежност другог суда, „редовног суда", па према томе да се огласи за надлежног или ненадлежног, а то је баш оно што је у питању, да ли појављени спор услед дотичног акта спада у надлежност тог „редовног" суда или админ. суда.

Тенденција је управних органа, у неколиким одлукама и Државног Савета, да се расправљање ових спорова преносе у надлежност редовних судова[1]). За ово је наведено следеће. Кад државни орган врши набавке, закључује уговоре са појединцима, он то чини у име приватно-правне лич-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Видети о томе Љуб. Радовановић, *Надлежност Државног Савета у споровима покренутим из уговора закључених са државом.* Архив за правне и друштвене науке, књига XXVIII, и *Управни уговори*, исти часопис, књ. XXX.; Др. Данило Данић, *О административном уговору*, Бранич, бр. 11 и 12 за новембар и децембар 1925. г.

ности државне. Држава се ту појављује као личност приватнога права и сви њени односи су приватно-правни, па се имају регулисати по одредбама грађанског закона Сем тога, по чл. 15. и 18 З. Д. С. за административни спор потребно је да је актом *власти,* дакле, актом донесеним у име јавно-правне личности државе, повређено какво право или непосредни лични интерес појединца заснован на закону, а не актом донесеним у име њене приватно-правне личности. Другим речима, потребно је да је акт донесен са ауторитетом државне власти, са употребом њеног права заповедања. У овим случајевима нема акта власти већ акта које надлежни орган доноси у својству њене приватно-правне личности, што би могао учинити и сваки појединац у кругу своје пословне способности, као што су н. пр. акти управљања државним добрима, акти пословања итд. Из тога следује да овде нема елемената за административни спор и доследно ни надлежности административног суда.

Међутим овакво разумевање чл. 15. и 18. пом. закона нема ослонца у закону. Наиме, закон не прави разлику да ли је акт који даје повод спору донесен у својству јавно-правне или приватно-правне личности државе. Оно што он тражи то је да је акт донесен од оне од трију државних власти (чл. 46, 47 и 48 Устава) која по Уставу носи име „Управна Власт" (чл. 47, Одељак VIII, чл. 94 Устава), управа у ужем смислу, без обзира у коме га је својству она донела. Назив „Управна Власт" у поменутим прописима (чл. 15 и 18) узет је из Устава те није употребљен да покаже да акт мора бити донесен само у својству њене власти заповедања већ да он мора бити донесен од власти која се по Уставу тако зове. Устав (чл. 103) и Закон о Државном Савету и управним судовима (чл. 15), прописали су само да административни судови суде по административним споровима. Шта је пак административни спор казато је у чл. 15 пом. закона т. ј. да је спор између управне власти с једне и појединца или правног лица с друге стране, и да постоји онда, када је актом управне власти повређено право појединца или његов непосредни лични интерес на закону заснован. То је дакле опште постављено правило за надлежност административног суда. Ограничење у томе учињено је у чл. 24 истог закона и оно се као такво има уско тумачити, т. ј. само за случајеве у њему изречно предвиђене није надлежан административни суд; у свима другим случајевима чл. 15. он је надлежан. Ни у овом члану ни у чл. 18. истог закона закон не чини разлику, да ли је акт који даје повод спору донесен у својству јавно-правне личности државе, т. ј. да ли је акт власти или акт вршења других послова администрације. Оно што он тражи то је, да је њена одлука акт управе и да се тужбом она напада, било што није никако или што је неправилно примењен какав закон или законита уредба (тач. 1 чл. 23 закона о Државном Савету), било што се у поступку није

водило рачуна о формама поступка (тач. 2 чл. 23 истог закона), под условом да није ни један од случаја из чл. 24 тога закона. А кад закон ту разлику не чини, не може је чинити ни административни суд. Са гледишта закона, дакле, без значаја је по питању надлежности админ. суда, да ли је акт власти или акт других послова управе.

У осталом то разликовање у пракси ствара само тешкоћу и може да доведе админ. суд до погрешних закључака у питању његове надлежности. Тако на пр. по чл. 99 б) закона о државном рачуноводству, кад сауговорач са државом тражи од надлежне државне власти вештачку комисију у споровима око каквоће материјала или солидности извршених радова итд. па она не пристане на ту комисију, одлука којом се одбија захтев незадовољне стране у ствари је одговор *уговорне стране*, дакле, учињен у име приватно-правне личности државне, и према наведеном мишљењу администтр. суд не би био надлежан за спор који би настао око правилности тога одбијања. Да би оваква солуција била противна закону излази већ из тога што би примена ове одредбе зависила од воље дотичног државног органа, да ли да по њој поступи или не. Дошло би се до апсурда да та законска одредба није обавезна за дотичног органа, и ако она наређује њему као уговорној страни да на тај захтев незадовољне стране *пристане*. („.....незадовољна страна *има право*.....“ што одговара *дужности* управне власти да на то пристане). Овај пропис донесен је у јавном интересу да се овакви спорови расправе још у админ. поступку коначно, да би се однос између обе стране *у интересу службе* брже ликвидирао односно дотични посао брже извршио, да се због спора не застаје са његовом израдом, те не може зависити од воље његове хоће ли по њему поступити или не. Међутим, ако админ. суд не би био надлежан да суди о правилности овог акта о одбијању захтева незадовољне стране, закон у опште не би дошао до примене, јер редовни судови суде само о правном односу а не упуштају се у оцену о правилности. (Видети о томе даље код т. 4/II).

Некад је и врло тешко рећи да ли је управна власт донела одлуку као власт, у име јавно-правне личности државне, или као уговорна страна, у име њене приватно-правне личности, па шта више у извесним случајевима и кад је донела одлуку као акт власти, за спор није надлежан админ. суд. Тако на пр. по чл. 98 закона о државном рачуноводству, закон наређује надлежној државној власти, која је једновремено и уговорна страна и власт која има да контролише извршење уговора (чл. 85 в) став 2 истог закона), да одузме посао од сауговорача ако он у свему не испуњава уговор. Кад она неће да прими извесну робу, материјал или радове због тога што не одговарају условима уговора, она се појављује као уговорна страна; кад пак она доноси одлуку о одузимању посла, она то чини као власт, јер ту одлуку

извршује на основу свога ауторитета, силом своје власти, евентуално и употребом силе, и уступа посао другом лицу новом лицитацијом или погодбом, по поступку зато прописаном, или га извршује сама у режији. И ако је њена одлука акт власти, ипак за спор који услед тога наступа није надлежан адмін. суд већ редовни суд, јер правилност одлуке о одузимању посла зависи од претходног питања, да ли је сауговорач у свему уговор испуњавао, а за то питање (видети даље о томе код 2/II), надлежан је редовни суд.

Ово разликовање нема значаја ни за појединца. Јер, управна власт према појединцу је увек управна власт у ма коме се виду она појавила,[2]) пошто непрекидно располаже јавном силом и може је употребити противу њега без обзира у каквом је уговорном односу са њим, било у духу уговора и закона било противно њима. И кад она донесе једну одлуку у адмін. поступку, којим јој је прописано како да поступи у даном случају, противно томе закону о поступку и тиме повреди право или оправдане интересе појединаца, па ма то било и у уговорним односима са њима, *под условом само да је законом прописано како у томе случају има она да поступи у административном поступку*, онда се мора водити рачуна о *садржају* те одлуке и о *правном дејству* које се њоме хтело да постигне или које се њоме постигло. Појединац услед те незаконите одлуке трпи повреду свога права односно интереса, а у коме је својству одлуку донела државна власт за њега је индиферентно. У таквом случају, дакле, без обзира да ли је она одлуку однела у име јавно-правне или приватно-правне личности државне надлежан је административни суд за спор коме она буде повод, јер он има све елементе административног спора: незакониту одлуку и повреду права односно оправданог интереса појединца. Истицати сад да је власт ту решавала у својству приватно правне личности државне и због тога одбити надлежност административног суда, значи сузити смисао чл. 15. и 18. закона о Државном Савету и управним судовима, противно вољи законодавца који појединцу даје право на тужбу против сваког акта управе, само под условом да није случај из чл. 24 истог закона (у овом случају тач. 1 чл. 19, а тај случај не може овде бити, јер је спор о правилности одлуке управне власти донесене у административном поступку, што не спада у надлежност редовног суда); а тиме и сузити право појединаца да тужбом код адмін. суда заштите своја права и оправдане интересе од незаконитих аката управних органа.[3])

---

[2]) Видети о томе даље код Љуб. Радовановића одлично образложени напред цитирани чланак у Архиву, књига XXX, стр. 181, и даље.

[3]) У осталом ово разликовање је последица раније деобе аката управних органа на акте који се издају са ауторитетом државне власти заповедања (actes d' autorité) и на акте других послова управе (actes de gestion), деобе данас напуштене. Видети о томе Gaston Jèze, Les principes généraux du droit administratif, I књ. 1925 год., стр. 40.

Једни су опет поделили ове уговоре на чисто приватно-правне, које државни орган закључује у име приватно-правне личности државне, и на уговоре, који се по својој садржини разликују од обичних приватно-правних уговора, за које по закону постоји специјалан режим.[4]) У прве долазе уговори о давању под закуп државних зграда и узимању под закуп приватних зграда и т. д.; у друге, уговори о јавним набавкама и радовима где је у питању организовање и функционисање јавне службе. Из те поделе имало би се даље извести кад је надлежан административни а кад редовни суд, издвајајући оно што је опште за све уговоре. Први се уговори не разликују по својој садржини од обичних приватно-правних уговора; за ове друге по закону постоји специјални режим и специјалне институције, које се имају применити кад наступе законом предвиђени случајеви. За спорове који произиђу из првих, надлежни су редовни судови за приватно-правне спорове; за спорове из других, кад наступе законом предвиђени случајеви, надлежни су административни судови.

Међутим, погрешно је у овим уговорима тражити неку нарочиту правну природу па из тога изводити надлежност судова за спорове који отуда произиђу. Уговори закључени између појединаца и државних органа остају увек уговори, институција приватнога права према досадашњем нашем законодавству. То излази јасно из чл. 97., 103., 104. и осталих одредаба Зак. о Држав. Рачун., и одељка IX, правила за извршење тога закона. У свима тим одредбама употребљене су речи: уговор, сауговарач, уговорна обавеза, испуњење тих обавеза и т. д. онако како се то чини код уговора из приватног права. Из тога дакле што их држава закључује са појединцима, што је њихова важност за јавне интересе знатна и што се они закључују у интересу службе, не може се без изречног законског наређења изводити нека посебна правна природа ових уговора, нешто одвојено од осталих уговора као институције приватнога права па даље изводити неку посебну врсту уговора, као институције јавнога права. Напротив, према наведеним одредбама које данас важе, сви ови уговори остају институција приватнога права, који се регулишу по принципима који важе за те уговоре.

У вези са овим добија се одговор и на питање у новије време покренуто код нас,[5]) да ли по нашем законодавству постоје управни уговори. Ако се под управним уговорима разумеју уговори закључени са управом од стране појединаца, онда таквих уговора има и по нашем законодавству. Напротив, ако се под тим именом разумеју такви уговори, којима се одређује и надлежност суда за расправљање

ANALI PFB | anali.rs

[4]) Видети Љуб. Радовановића, *Управни Уговори*, напред цитирани часопис, Архив за правне и друштвене науке, књ. XXX.

[5] Љуб. Радовановић, напред пом. Архив, књ. XXVIII и XXX, и Dr. Дан. Данић „Бранич", бр. 11 и 12, год. 1925.

спорова који отуда потичу (као што је на пр. у Француској), т. ј. да су за спорове ко и потичу из тих уговора надлежни администтр. судови а за спорове из других обичних уговора, надлежни редовни судови, таквих уговора нема по нашем законодавству. То излази из напред наведених одредаба Зак. о Држав. Рачун. и правила за његово извршење.

Али из тога погрешно би било извести закључак, да су за све односе који између државног органа и појединца отуда произиђу, надлежни судови за приватно-правне спорове. Јер, већ из тога што они могу бити последица неправилног рада државних органа, погрешних одлука услед погрешне примене некога закона или што који закон није уопште примењен, долази у питање правилност одлука државних органа у адмнистративном поступку, за чије су расматрање надлежни само административни судови (Став 103 Устава, чл. 15, 18 и 23 Зак. о Држав. Савету и Упр. Судовима); из тога, што они могу бити последица неправилног рада уговорача при закључењу уговора или при испуњењу својих уговорних обавеза, кад се н. пр. покрене питање о постојању уговора односно о његовом испуњењу, појављује се надлежност судова за приватно-правне спорове (§ 19. срп. грађ. зак.). Зато је потребно кад су у питању спорови ове врсте, разграничити надлежност административних судова и судова за приватно-правне спорове; другим речима, наћи један *општи критеријум* помоћу кога се може одмах одредити кад је у овим споровима надлежан административни а кад опет суд за приватно-правне спорове. То је задатак овога чланка.

* * *

Кад појединац има да закључи какав уговор са другим појединцем о набавци потребног му материјала, радова и т.д., он то чини руководећи се својим личним интересима. При томе он има потпуну слободу, какав ће материјал набавити или какве ће радове извршити, зграде подићи и т.д. Исто тако он је потпуно слободан у избору лица од кога ће материјал набавити, или коме ће поверити извршење радова, израду грађевина. Његов интерес или шта више и каприс су ти који га руководе шта ће и како у даном случају учинити, с којим ће лицем и како уговор закључити.

Кад држава има да закључи какав уговор о томе, њен орган који то има да учини у њено име, нема ту слободу. Он при томе има да се руководи једино интересима општим, интересима државне службе. Већ из тога што има да се руководи интересима државне службе на државу као сауговарача не могу се применити *потпуно* прописи који о томе постоје у приватном праву за сауговараче појединце. Најпре државни орган који у име државе има да закључи уговор, људско је биће и као такав подложан разним утицајима, услед чега је могућно да личним и политичким при-

јатељима чини услуге на штету државне касе и службе. Из тог разлога он мора бити ограничен у овим пословима, да би се спречиле евентуалне злоупотребе, мора му се сузити слобода у пословању у циљу да би послове вршио у интересу службе.

С друге стране држава располаже јавном силом те због тога није у једнаком правном положају са појединцем сауговарачем, што је битно за приватно-правне односе између појединаца.[6]) Сем тога, државни орган у својству саугова-

[6]) Због тога што државни орган располаже јавном силом појединац се налази у слабијем правном положају према држави као сауговорачу не само фактички него и правно. *Фактички*, јер појединац коме је на пр. судском пресудом досуђена накнада штете од државе не може је ефекуисати услед тога што пресуду неће извршити надлежни државни орган или, ако он то и хоће, спречиће га у томе други државни орган, орган дотичне управне гране од које би се имала накнада наплатити. За потврду тога помињемо овде случај који се догодио 1926 год., када је Министар Финансија наредио да се скину судски печати са имовине среске финансијске управе у Сенти, које је суд био ставио за рачун наплате потраживања једног државног повериоца. *Правно*, јер је државни орган у бољем положају и у току спора и по свршеном спору, по добијеној пресуди. Услед тога што се њеном органу достављање аката врши преко дотичног надлештва које заступа државу, он има увек могућности да спор отеже, да не потпише рецепис док акта не прибави, проучи итд. Затим, и ако би правно било могуће да се извесна државна имовина узме у попис ради наплате потраживања државног повериоца, не може се по закону узети свака њена имовина већ само она која се не односи на вршење државне службе. (Видети Др. Драг. Аранђеловић: *О одговорности државе и чиновника према трећим лицима за штету, коју чиновник учини у вршењу званичне дужности*, 1912.) Та пак имовина у данашњој модерној држави, са њеним веома опсежним пословима: социјалним, привредним итд. врло је проширена, тако да се ретко која може издвојити из имовине скопчане са вршењем службе. Тако например пољопривредна добра која служе као узор за рационално обрађивање земље, неговање стоке, развијање виноградарства, ради поучавања пољопривредника, намењена су у државној служби и не могу се узети у попис ради извршења судске пресуде. То исто важи и за фабрике на томе добру за производњу његових продуката, јер су намењена истоме циљу, ма да би се оне по природи саме ствари могле отуда издвојити, пошто њима држава управља као приватним предузећем. Али и ако би се узело друкчије, да је извесно да се неко државно добро не односи на вршење државне службе, ипак пошто држава располаже јавном силом у пракси је de facto немогуће, да се оно узме у попис и прода ради наплате поверилачког потраживања, јер ће то дотична власт (Министар који одговара по закону о министарској одговорности), која тим добром располаже, по правилу силом своје власти спречити.

То исто важи и за спорове код административних судова. И ту је појединац према држави у неповољнијем положају. Тако на пр. ако административни суд поништи одлуку управне власти, појединац, ако она не би хтела да изврши пресуду административног суда, нема могућности да дође до свога права. Ако је пресудом овога суда правно питање дефинитивно расправљено, на један начин одређен, да није с формалне стране акт поништен, да је појединцу оспорено право пресудом признато и са тог разлога одлука управне власти поништена, појединац још може доћи до свога права, ако издејствује решење Државног Савета и на основу њега дође до извршења судске пресуде (Видети о томе Љуб. Радовановић, Управни акт Државног Савета, Архив за правне и друштвене науке, књига XXXII); али ако је акт поништен само с формалне стране (чл. 26. З.Д.С.) или судска пресуда не повлачи и издавање новог управног

рача, не сме се служити према појединцима у својим уговорним односима и оним и онаквим средствима каквима се служе у обичном саобраћају појединци, да избегну своје обавезе, отерају другу страну да судом своје право тражи. Јер, и ако је сауговарач, или уговорник како закон каже чл. 89. зак. о држ. рачун., он не сме заборавити ни једног момента да је орган државе и да ради у њено име. У својим поступцима службеним он не сме испољити човека са његовом природом, егоизмом. Све оно што је допуштено појединцима у уговорним односима, њему као државном органу није допуштено.[7]) Мора бити претходно утврђено у администрат. поступку да његов сауговарач није у праву па да га може одбити од његовог тражења и тиме принудити да код надлежног суда своје право тражи. За државну власт не

акта (чл. 42 и 43. З.Д.С.) појединац је у немогућности да дође до свога права.

Та неједнакост нарочито је врло осетна у случају одузимања посла од предузимача по чл. 98. закона о државном рачуноводству. Држава и ако је сауговорач са појединцем кад од њега одузме посао по томе пропису, појединац не може према њој употребити она средства, која би могао употребити према обичном појединцу сауговорачу. Тако н. пр. ако држава одузме посао од предузимача и том приликом не само што му забрани да даље ради већ од њега одузме и материјал како онај који се налазио на градилишту, тако и онај који се налази ван градилишта, алат, машине које је предузимач припремио за обављање посла па и читава индустријска предузећа као што је стругара (случај са предузећем на изради пруге Шарган-Вардиште), каква средства има појединац за заштиту свога права? Неоспорно је да по чл. 98. закона о државном рачуноводству предузимач, ако не испуњава услове по уговору и посао му се одузме, одговара за штету која би отуда за државу произишла, али ни једним законским прописом држава није овлашћена да ту накнаду сама прибавља одузимањем материјала, било онога који још није уграђен (под претпоставком да у уговору није друкчије предвиђено), било материјала који се не налази на градилишту, а још мање и читавих индустријских предузећа. Такво поступање није допуштено ни појединцу — § 28. грађ. зак., а у толико мање државном органу. За заштиту свога права појединцу остаје само тужба за накнаду штете, ако буде имао довољно новаца да положи таксу, у противном остаће незаштићен у своме праву. Кад се томе дода и време које ће имати да сачека до дефинитивне расправе код суда за приватно-правне спорове, услед спорости судске акције, може се замислити колико је та заштита проблематична.

[7]) У једном случају достављена је државном правобраниоцу пресуда избраног суда у спору Плавшић—држава, лепљењем на врата његове канцеларије, у смислу § 360. срп. грађ. суд. поступка, који је пропис предвиђен за случај да се лице коме се шта предати има „крије или не може да нађе у обиталишту, да му се предаја изврши, а његови код куће неће да приме оно што му се предаје". Да је поступак државног правобраниоца који је допустио да му се на овакав начин предаја изврши противан закону, мислимо не треба инсистирати. Сам § 360. пом. закона и његова ratio legis довољни су да покажу да државни правобранилац није смео допустити да се овај пропис на њега примени па ма то било и у најбољој вери да ће тако боље сачувати државне интересе. За то говори и чл. 89. и 92. зак. о чиновницима који му наређују да дужност врши непристрасно и има у виду једино опште јавне интересе, да избегава све оно што може наудити угледу и поверењу које његов положај изискује. Какав углед и какво поверење може имати државни правобранилац који се крије или не може да нађе у канцеларији!

може бити свеједно, да ли ће је суд осудити да призна право сауговорачу и тиме утврдити, да је она противно закону поступала када га је од тражења одбила, или да то учини без судске одлуке; с једне стране са моралног гледишта, јер се таквом судском одлуком ипак убија у неколико ауторитет власти, пошто се њоме утврђује да она, која је позвана да по закону поступа и са моралним обзирима према појединцима, (чл. 92. зак. о чинов. где се каже да чиновник има „да буде предусретљив са грађанством") није радила по закону; а с друге и са материјалног, да се државна каса не излаже опасности, услед неумесних поступака државних органа и губитка спора код суда, да плаћа евентуалне накнаде штете.[8])

Поред тога за државну службу није свеједно да ли ће се посао извршити у оном року и онако како је уговором предвиђено, јер неизвршење посла у предвиђеном року и под условима уговореним може произвести знатну штету за јавне интересе. Тако на пр. није свеједно за јавне интересе да ли ће се један друм или железничка пруга израдити у року предвиђеном, рецимо од две године, и пустити у саобраћај, или ће се то учинити после неколико година, јер од тога трпеће привреда знатну штету.

Све су то разлози који су руководили законодавца да државном органу не остави потпуну слободу код извршења набавка и радова ни у погледу утврђивања њихове потребе, ни у погледу избора сауговорача са државом, најзад ни у погледу даљег поступања од стране државног органа када се већ дошло до сауговорача, за време извршења уговора и ликвидације посла. Он га је морао везати једним административним поступком којим му је прописао како има да се утврди потреба за набавком односно за радовима, како пак да се дође до сауговорача, и онда како да се поступи пошто се дође до сауговорача и закључи уговор, ако наступе извесни случајеви. Тако н.пр. кад не би било овог поступка'

---

[8]) Каквих последица могу имати неправилни поступци државних органа, навешћемо овде овај пример из праксе. Израда пруге Шарган-Вардиште одузета је од предузимача по чл. 98. закона о државном рачуноводству и извршена у режији. По уговору посао је био предвиђен да се изврши за суму од 41,521.376 динара а са изменама уговора ова је сума повећана на 45,114.534 динара. У режији израда пруге коштала је око 80,000.000 динара. Због погрешног рада власти приликом одузимања посла, јер су од предузимача одузети грађа и материјал који није био употребљен од стране предузимача за израду пруге па шта више који са њом није имао никакве везе, као што је н. пр. дрво у Јагодини, затим жичана жељезница и стругара; држава је морала по пресуди Избраног Суда да плати предузимачу преко 20,000.000 динара. У место да предузимач плати држави разлику од уговорене цене, до стварног коштања израде пруге, и штету за закашњење, према чл. 98. закона о државном рачуноводству, држава због неправилног рада власти при одузимању посла не само што није могла да наплати ту разлику и накнаду штете већ је обавезна да плати предузимачу накнаду штете која је тиме причињена.

државни би орган могао извршити набавку или поверити извршење радова непотребних, руководећи се при томе не интересима службе већ да омогући личним или партијским пријатељима зараду; зато је прописан поступак којим има да се утврди потреба (чл. 1. и 2. правилника за извршење Закона о Државном Рачуноводству); — он би могао по одржаној лицитацији уступити посао не најповољнијем понуђачу већ своме пријатељу који је понудио неповољнију цену; за то је закон прописао да се има уступити најповољнијем понуђачу (чл. 96 закона о Држ. Рачун.); — не објавити лицитацију да би било што мање лицитаната, у циљу да би посао добио какав партијски или лични пријатељ; за то је закон прописао да мора бити објављена (чл. 89 зак. о Држ. Рачун.); — не предузети ништа ако сауговорач не испуњава своје уговорне обавезе, било да лиферује материјал лошијег квалитета или да извршује радове друкчије него што је уговорено, на штету државе, већ допушта да то и даље чини; зато је закон прописао да се лиферанту односно предузимачу посао има одмах одузети, изузев случаја из чл. 99 а. закона о Држ. Рачуноводству (чл. 98 пом. закона).

Увиђајући дакле да се сви општи прописи предвиђени за уговоре у грађанском законику не могу применити и на ове уговорне односе, законодавац је донео нарочите одредбе Зак. о Држ. Рачун., одељак Б., уговори и набавке, од 6 III-1910, — са изменама од 27 јуна 1921, од 21 I-1922 и 31-VII-1922 год., и правилник за његово извршење од 18 XI-1921 са изменама од 22-V-1922 год. — прописао нарочити административни поступак за државну власт како има да дође до потребних набавака или радова, којим су комбиновани прописи о уговорима из приватнога права када се тиче државних набавака и радова. Тим одредбама прописано је како дотични орган има да поступа да би дошао до сауговорача а како пак да поступа за време његовог извршења *кад наступе извесне чињенице,* остављајући општим прописима из грађанског закона остале њихове односе који из тих уговора проистичу, као што је питање о постојању уговора, испуњењу уговорних обавеза итд. Стога се цео административни поступак власти код државних набавака и радова може поделити у два дела: (1) у поступак власти по коме има да се поступи да би се дошло до сауговорача, до закључења уговора; (2) у поступак власти после његовог закључења, за време његовог извршења и ликвидације посла.

Примењујући прописе овога поступка власт може својим одлукама повредити права и интересе појединаца, и услед тога могу настати спорови између ње и дотичних појединаца. Ми ћемо у даљем излагању изнети ове спорове како се у пракси обично појављују и како се могу појавити, разуме се, у колико се то може предвидети, као и начин како се има решити питање који је суд надлежан за њихово решавање: административни или редовни суд.

I. Поступак власти до закључења уговора.

У закону о државном рачуноводству има неколико одредаба, у којима су изложени општи услови који важе за све набавке и радове, било да се оне врше путем јавног надметања или непосредном погодбом. То су одредбе у чл. 83 (у вези са чл. 97 Зак. о Чинов. и 79 Зак. о Држав. саобрач. особљу), чл. 85 а) и б) и 99 в). Стога ће овде излагање бити најпре о условима из тих одредаба и о споровима који се могу покренути због њихове примене, па онда о јавном надметању и непосредној погодби и о споровима који се том приликом могу покренути између државе и појединаца. Разуме се, као што смо напред рекли, да се сви случајеви које живот може створити не могу предвидети, али се излагањем код сваког појединог случаја који се у пракси обично дешава, постављени задатак може решити на сличан начин и код осталих случајева који би се појавили.

А. Општи услови за сваку државну набавку и јавне радове.

1) Пре свега сав материјал, предмети, артикли који се у земљи производе, као и све остале потребе у ма ком виду, имају се набављати у земљи од домаћих произвођача или подузетника, и то првенствено од оних који су наши држављани — чл. 85 а) Зак. о Држ. Рачун. Само ако тих предмета у земљи нема или се ту не прозводе, прерађују, могу се набављати ван земље. И тада у набавкама могу учествовати и стране фирме, непосредно или преко својих, њиховом државном влашћу легитимисаних представника.

Ова одредба је донесена у јавном интересу, у циљу да се заштити домаћа радиност, и садржи два начела. Прво је начело да се сви предмети имају набавити у земљи, то је правило. Изузетак је да се могу набављати и на страни, и за то се мора најуже тумачити. Закон императивно наређује *„набављаће се..... редовно у земљи"*. Мора се дакле утврдити у администтр. поступку, да се ти предмети не израђују у земљи па да се могу набавити на страни. Друго је начело, да се морају набављати првенствено од наших држављана и онда кад се у земљи набављају. То значи да под једнаким условима, посао се има уступити нашем држављанину.

Али строгост овога начела у циљу заштите државне касе и службе од картелисаних наших произвођача који би нудили претеране цене према страним тржиштима, или који не бих хтели у опште да учествују у набавци, ублажена је тиме што је прописано да се набавка може извршити са неограниченом лицитацијом на којој могу учествовати и страни држављани под условима предвиђеним у чл. 85 а) закона о држав. рачуноводству. Потребно је само да се то писменим путем утврди претходно и одобри Минист. Савет — чл. 85 б) пом. закона.

Исто тако у интересу помагања инвалида, њихових породица и породица умрлих и несталих ратника (чл. 85 а) пом.

закона) прописано је да они имају првенство у учествовању у тим набавкама.

Може се догодити да власт која има да изврши потребу набавке или радове не поступи по овом пропису, на пр. дотични материјал израђује се у земљи а она врши набавку на страни, са неограниченом лицитацијом, и ако није претходно утврђено писмено да домаћи произвођачи нису хтели да учествују на лицитацији или да су нудили претеране цене; да код једнаких услова уступи посао странцу или другом лицу и ако је био понуђач и инвалид са истим условима. Несумњиво је да би таква набавка била противна чл. 85 а), противна закону и могла би се нападати. Ту би дакле био сукоб између државне власти која врши набавку и појединца. Питање је који би суд био надлежан за расправу тога спора, да ли административни или редовни суд. Да би се дао одговор на то мора се тражити у чему је спор. Спор је у томе да ли је власт правилно поступила када је својом одлуком извршила набавку на страни, уступила посао странцу и т. д., што тужилац тужбом напада. Лако је увидети да је овде надлежан администтр. суд, јер спор садржи све елементе администтр. спора: незаконити акт управне власти који се тужбом напада, да је њиме у администтр. поступку погрешно примењен или није примењен закон, и повреда интереса појединаца. Спор је дакле о правилности управног акта, његове законитости. Не може бити надлежан редовни суд, јер би то било противно чл. 103. Устава, чл. 15. и 18. З. Д. С., начелу поделе власти, да он цени законитост аката управних органа.

Друго је питање ко би био легитимисан за подношење тужбе. У случају набавке на страни легитимацију за тужбу имала би и Главна Контрола, пошто је повређен закон у корист појединца — чл. 21. З. Д. С. и чл. 26 закона о Глав. Контроли. Легитимацију би могли имати и представници дотичне врсте индустрије које су учествовале у понуди, а ако понуде није било, онда и они представници који би доказали повреду интереса — чл. 18. З. Д. С.

2) По закону државни чиновници и народни посланици не могу бити ни посредни ни непосредни понуђачи, иферанти или предузимачи у државним набавкама и радовима у опште. Шта више чиновници оног надлештва за чији се рачун прави уговор о набавци не смеју бити заинтересовани ни посредно ни непосредно при тим набавкама и радовима — чл. 83 Зак. о Држ. Рачун. у вези са чл. 97 Зак. о Чинов. и 79 Закона о држав. саобраћ. особљу. И овај пропис као и сви прописи из одељка Б) овога закона, донесени су у јавном интересу ради правилног вршења државне службе и заштите државне касе.

Кад се активни државни чиновници и народни посланици јаве као понуђачи. њихове понуде не смеју се узети у обзир. Они су у погледу набавке у сличном положају као и

лица која су одлуком искључена из набавки и радова за одређено време — чл. 99. а). Исто то бива са понудом и онда, ако је очевидно да је известан чиновник или народни посланик у понуди заинтересован. Такве понуде према овој одредби не узимају се у обзир, и ако је јавно надметање, офертално, такви оферти неће се отворити — чл. 91. став. I. и 87., ако је понуда усмена понуђач искључиће се. Ако се противно овом пропису посао уступи таквом понуђачу, одлука о томе била би противна закону и могла би се нападати. И овде се цени законитост одлуке управне власти, да ли је она у администтр. поступку поступила онако како закон наређује, па не може бити надлежан редовни, већ само администтр. суд.

Лака је ствар, ако је очевидна заинтересованост чиновника или народног посланика или ако је она дотичној власти позната. Ако је пак непозната или неприметна, заинтересована лица могу то доказивати као што то могу чинити и понуђачи, да докажу да чиновник или народни посланик није заинтересован. У сваком случају за расправу овога питања надлежан је администтр. суд, пошто тај сукоб има све елементе администтрат. спора.

Разуме се да оваквим споровима не може се ићи тако далеко да се њима укочи рад администтрације.

3) По правилу све набавке и радови врше се путем јавног надметања, а по изузетку само непосредном погодбом — чл. 82. Из тога следује, да се непосредном погодбом може извршити само у изречним предвиђеним случајевима, пошто се изузетци имају најуже тумачити. У чл. 86. предвиђени су лимитативно случајеви кад се могу набавке извршити непосредном погодбом. Свака непосредна погодба за радове и набавке који нису тамо предвиђени била би неправилна и незаконита, па се и одлука о уступању посла може нападати. Спор дакле о томе да ли се она имала извршити путем јавног надметања или непосредном погодбом, своди се на спор да ли је администтр. власт у администтр. поступку правилно поступила, да ли је правилно применила закон. И ту долази у питање законитост одлуке управне власти, коју напада појединац, па је за његову расправу надлежан администтр. суд, јер има све елементе администтр. спора.

4) По чл. 99. в. Зак. Држ. Рачун. може Министар искључити из свих набавака од једне до три године лиферента, предузимача или купце који су из неоснованих разлога одустајали од извршења уступљене им набавке или куповине, и тиме оштетили државне интересе, или су ма којим начином ометали набавку или при испорукама односно примањима захтевима или неумесним поступцима.

Да би дакле могло бити овога потребно је да је писменим доказима утврђено: 1) да су из *неоснованих* разлога одустајали од уступљеног им посла; да ли је разлог био неоснован цени се за сваки конкретни случај; не би на пр. био

неоснован разлог ако би власт по закључењу уговора мењала услове уговора, мењала неке радове другчије него што је уговором предвиђено, да се изведу на други начин него што је уговорено, или ако су измењени у опште услови уговора. чл. 86. а. Зак. о Држ. Рачун.; — 2) да је ма којим начином ометао набавку и тиме оштетио државне интересе; потребно је не само да је ометао набавку већ и да је тиме оштетио државне интересе; било би на пр. ометање ако би се један понуђач јавио на лицитацију и понудио најнижу цену, па пошто је посао остао на њему није хтео да га изврши већ исти по чл. 98. закона уступљен другом лицу на његову штету; тиме је причињена штета државним интересима; — 3) да је при испорукама причинио државним властима тешкоће и неприлике разним *неоснованим* захтевима и неумесним поступцима. То су дакле поступци за време извршења уговора јер се каже „при испорукама". Треба да су неосновани захтеви који нису примљени, или неумесни који такође нису усвојени. Све то треба да је утврђено писменим доказима као што то закон наређује. Ти писмени докази треба да су акти оних власти које су примале испоруке и то у поступку утврдиле, или други писмени докази којима се то утврђује.

Законодавац је овде оставио Министру дискреционарну власт да таквог предузимача и лифераита може искључити кад се претходно утврде писменим доказима чињенице. Он цени да ли је интерес службе да се дотични понуђач искључи или не, али при овоме мора се имати у виду начело, да је интерес службе да има више учесника, понуђача и да сваки може учествовати у набавкама, а изузетак је да не може, па се овај пропис мора најуже тумачити: само у случају изречно законом предвиђеном може Министар учинити искључење.[9])

Због овога може наступити сукоб између тога искљученога лица и државне власти. Питање је који је суд надлежан за решење тога спора? Спор има све елементе администр. спора па мора бити надлежан администрат. суд, њиме се цени правилност управног акта у администрат. поступку, правилност искључења тога лица.[10])

---

[9]) и [10]) Тако и Држ. Савет, пресуда од 23-V-1928 год. бр. 16409: „Казна искључивања појединих лица од учешћа у свим државним набавкама и продајама предвиђена је у чл. 99 в) Зак, о Држ. Рачун. и то само под условима који су у њему тачно одређени и који морају бити претходно утврђени писменим доказима, и ако у спорном решењу није наведен ни један разлог због којег се тужилачко предузеће казни по чл. 99 в) спом. закона, то ипак из одговора на тужбу при којем је данас остао и заступник тужене власти — види се, да је предузеће кажњено с разлога, што грађевине нису биле готове у уговореном року и што су оне израђене несолидно и противно уговору. Према томе а с обзиром на законску дикцију предузеће је кажњено што је ометало израђење уступљених му зграда. Савет налази, да таково ометање мора бити само из *неоснованих разлога*.

Међутим у датом случају таквог ометања нема, јер како се актима спора утврђује обустава рада на објектима није била *последица субјективне кривице предузимача* већ је та обустава проузрокована

Б. Јавно надметање.

Јавно надметање је један од она два начина (други непосредна погодба), на који државна власт према чл. 82 Зак. о Држ. Рачун. сарадњом појединаца долази до потребне јој набавке односно јавних радова. Као што је напред речено државни орган кад има за државу да изврши набавку каквих ствари или да дође до радова, грађевина, није слободан коме ће посао поверити. Он мора да се држи прописа којима је одређено на који начин има да дође до тог сауговарача. То су прописи јавно-правног карактера од којих он у томе раду не може иступити. Свако друкчије поступање повлачи

с једне стране наредбом надзорних инжињера од 3-XI-1926 год. Пов.Бр. 14 којом је тужилачком предузећу било наређено, да уговорене прозоре има поручити и набавити искључиво код фирме С. М. у С. С друге пак стране та обустава рада проузрокована је забраном Котар. Сарајев. Суда на прозоре, које је предузеће набавило, а која је забрана следила по захтеву речене фирме.

У таквом стању ствари тужилачко предузеће било је — и мимо своје воље — у стању *немогућности да своје уговорене обавезе испуњава.* Када је пак, доцније, Министровим решењем од 10-III-1917 год. Пов ИГ.Бр. 768 наредба надзорних инжињера стављена ван снаге а одлуком Котар. Сарајев. Суда од 21-V-1927 год. Оср.Бр. 248-26-22 дигнута са прозора судска забрана тужилац није могао да настави радом и да потпуно *удовољи својој обавези*, јер му је већ био истекао рок и то не само онај из уговора него и онај који му је био касније продужен.

Исто тако Савет налази, „да ни у другом наводу тужене власти, да је предузеће радње извршило несолидно и противно уговору" нема таковог ометања, које је по чл. 99 в) цитираног закона могло бити основом за примену споменуте казне.

И кад би та несолидност извршених радова и њихова противност са уговором била неоспорено доказана — стоји на супрот томе неоспорна чињеница утврђена актима, да је тужилачко предузеће ове извршене радње на речним објектима вршило искључиво под надзором државних органа, одређених од исте тужене власти, односно од њој подчињених власти. Ти органи нису о извршеним радњама — па ни о црепу и бетонском патосу, који су у спорном решењу наведени, — никада никаква приговора ставили нити су каквој несолидности и мањкавости тих радња своје надлежне старешине упозорили и ако је од њих о томе тражио извештај и они су тај извештај поднели. Уопште — према актима — до дана извештаја комисије, која је спорне објекте прегледала, а коју је тужена власт једнострано одредила, између уговорача није било никаквог појављеног спора о солидности односно несолидности извршених радова или о њиховом изведењу против уговора.

Према свему изложеном *није у конкретном случају било законског разлога,* да се тужилачко предузеће казни по цитираном законском члану па је и његов захтев за поништење спорног решења у том погледу по закону основан".

И ако је Саветска пресуда у основи правилна, јер третира питање да ли је у конкретном случају наступио случај примене чл. 99 в) па дакле као администтр. суд је Држ. Савет надлежан, ипак није без замерке у толико у колико она расправља питање ма и узгредно о испуњењу уговорне обавезе. Тиме она залази у надлежност суда за приватно-правне спорове, и ако, као што се из самога текста види, то није била намера Савета. Мора се стога узети да је то била само једна омашка у изражавању, јер се из саме пресуде види ди се њоме хтело да пресуди, да ли је Министар у административном поступку правилно применио чл. 99 в) закона о држав. рачуноводству када је тужиоца искључио за одређено време из свих набавака и радова.

ништавост јавног надметања, сматра се да оно не постоји. — Чл. 99 Зак. о Држ. Рачун.

При обављању лицитације може избити сукоб између државне власти која је врши и појединаца. Он може избити било због тога што надметање у опште није објављено или није онако и у оном року како је прописано, било због полагања кауције или прописаних услова или због тога што нису поштовани прописи поступка надметања. Из тог сукоба може произићи спор који се има расправити судским путем. Питање је који је суд надлежан за његово пресуђење: администтр. или редовни суд?

1) По закону лицитације било усмене било офертале морају се објавити у Службе. Новинама најмање 30 односно 15 дана (у хитним и ванредним случајевима) пре одређеног дана за надметање — чл. 89. Начело јавности са начелом једнакости појединаца код државних власти у опште чл. 4. Устава је главна карактеристика надметања. Ако сада једна лицитација не буде објављена у овоме року или онако како је прописана, и она поред тога одржана, ма било и са довољно лицитаната, она би била неправилна. Законодавац је ово прописао у јавном интересу, у корист државне касе и службе, да би било више лицитаната, дошло се до повољније цене. Исто то важи и ако објава не би садржавала оне услове које по чл. 89. има да садржи. Противно поступање овој одредби повлачило би неважност лицитације — чл. 99. Одлука о уступању посла по овако неправилно одржаној лицитацији била би неправилна па би се могла нападати. Лако је увидети да њену правилност има да цени административни суд, јер сукоб садржи све елементе административног спора: незаконити акт управне власти и повреда права појединаца односно његовог интереса услед погрешне примене закона у административном поступку.

2) По чл. 88. Зак. о Држ. Рач. набављач и предузимач за сигурност извршења уговора морају положити кауцију: домаћи 5% а страни 10% од укупне вредности дотичне набавке односно радова или предрачунске вредности грађевине. По изузетку може бити и већа — чл. 24. правилника за извршење овога закона у вези са чл. 88. истог закона. Вредност се има положити: 1) у готовом новцу; 2) у државом гарантованим обвезницама; 3) у заложницама Држ. Хипотекарне Банке, и у заложницама и комуналним обвезницама које је Министар Финансија огласио способним и признао им потпуну сигурност, све берзанске вредности али не преко номиналне вредности. Али се може примити и у гарантним писмима новчаних завода у земљи (тач. 4), чији основни пуноплаћени капитал износи најмање 1,000.000 динара, као привремена кауција код лицитације. Кауција се има положити најмање до 10 часова онога дана који је одређен за надметање — чл. 95 правилника.

Ако се сада појави сукоб било због положене вредности за кауцију, гарантног писма, или рока положене кауције и т.д.

па понуђач због тога буде искључен из учешћа на лицитацији, спор који из тога настаје имао би да расправи администтр. суд. Редовни суд не може бити надлежан, јер би имао да цени правилност акта управне власти. Јасно је да спорови који се покрећу због *полагања кауције,* спадају у надлежност администтр. суда, јер су то администтр. спорови. (О кауцији за време извршења ликвидације посла видети даље код 4/II).

3) Може избити сукоб и због тога што услови нису прописани — чл. 86. а. Зак. о Држ. Рачун., па услед тога понуђач није могао да учествује на лицитацији или погодби, те се посао уступи другоме лицу и услови му се накнадно пропишу. Или ако су услови прописани, нису означени и докази о подобности, да би лице могло бити пуштено на лицитацију, па један понуђач буде искључен из лицитације што није поднео те доказе.

По чл. 86. а) морају се претходно прописати писмени услови и утврдити образац (модел, предрачун, тип, мустра), где је год могуће да се утврди. Где се обрасци не могу утврдити, прописују се описно или цртежно. Овај пропис наређује ово у општем интересу, да би погодба била прецизирана, да би се заштитила државна каса а онемогућиле злоупотребе, да се не приме лошији предмети, артикли, радови под горим условима, па да се они у напред знају — чл. 89. тач. 3., да би била једнакост у лицитацији, да би се јавило више лицитаната.

Ако се одлуком (чл. 95. г.) посао уступи и накнадно пропишу услови рефлектанти могли би њену правилност нападати, јер би то било противно закону (чл. 86. а.). И овде би био надлежан администтр. суд, јер се има да цени законитост одлуке управне власти донесене у администтр. поступку, на име да ли је она у томе поступку правилно применила закон.

4) Сукоб може избити и због тога што нису поштовани прописи поступка приликом држања лицитације — чл. 90. и 91. Оферти морају бити неотворени, међутим они су примљени отворени; није вођен записник лицитације (чл. 95); што није набавка испитана од Одбора за набавке односно Министарства Финансија, што текст чл. 86.—98. није прикучан на зиду у сали за лицитирање или у огласима за надметање нису наведени ови прописи (чл. 100.) и т.д.; или ако је било више такмичара са најповољнијим понудама, па није извршено уже такмичење (чл. 92.) а уступљен је посао једном од њих; или су узимате накнадне понуде (чл. 93.)[11])

[11]) Савет је у једном случају — спор Вучковица — стао на гледиште (пресуда бр. 2909 од 1 марта 1927 године) да није накнадна понуда, понуда поднесена после извршене лицитације: „.... лицитација је формално обављена 6 септембра 1926 године и уступање посла у рад могло је бити учињено још истога дана предузимачу П. Б., пошто је његова понуда тога дана била најјефтинија и одговарала свима условима поступка. Како је доцније уследило и одобрење Министра Грађевина од 17 септембра 1926 године бр. 25587 за полагање колосека по државном

и т.д. Због свих тих неправилности може се одлука о уступању посла нападати, увек је надлежан администрат. суд, јер је само он надлежан да цени правилност те одлуке.

друму те тиме у великој мери олакшан посао предузимачу и смањени трошкови за израду, то онда ни представку предузимача П. Б. од 22 септембра 1926 године бр. 9489 не треба схватити као накнадну понуду којој по закону нема места већ као пристанак најповољнијег предузимача, који је имао право да му се посао уступи по најповољнијој цени, да исти посао изради за још нижу цену с обзиром на учињену му олакшицу у раду непредвиђену у условима."

Гледиште Савета изражено овде је погрешно и чини један тежак преседан који прети да се цела институција јавног надметања изигра. По чл. 93. Зак. о Држ. Рачун. накнадне понуде не смеју се узети у поступак. Шта је накнадна понуда казато је у самом закону, то је понуда која је поднесена после закљученог пријема понуда, код усмених лицитација после закљученог надметања. У овоме случају надметање је било 6 септембра а понуда по којој је уступљен посао поднесена је 22 септембра исте године, дакле после одржане лицитације. Јасно је да је она накнадна понуда јер је поднесена после закључене лицитације, и то је баш оно што закон изречно забрањује. Он то чини због тога што су могуће велике злоупотребе. На име тиме омогућује се да се посао уступи личним или политичким пријатељима који обавештени о понудама својих конкурената могу после одржане лицитације понудити накнадно ниже цене, искључити једнакост у надметању а тиме и саму институцију јавног надметања у опште, главну установу по којој се врше државне набавке и радови. Сваки би надметач који добро стоји код надлежне власти могао после лицитације, пошто се упозна са понудама својих конкурената, понудити другу цену и на тај начин добити посао. То више не би било јавно надметање већ уступање посла нарочито привилегисаним личностима. Истина Савет је своју одлуку образложио тиме, да је овај понуђач иначе био најповољнији на лицитацији од 6 септембра па дакле и да је имао да добије посао, и да је доцнијом понудом од 22 септембра исте године само спустио још ниже цену.

У ствари његова понуда од 6 септембра (25,860.363,40 дин.) била је скупља за 1,780.612,92 дин. од најниже понуде (понуде тужиоца у 24.079 750,42 дин.) коју је надлежна власт искључила због тога што је нашла да је она условна (тражено да се издејствује од Министра Грађевина одобрење да се може поставити колосек на државном друму за превлачење материјала). Доцнијом понудом од 22 септембра он је спустио цену на 24.070.750,42 дин. дакле за 9.750,42 дин. ниже од тужиочеве понуде, што према суми од двадесет четири милиона дин. не представља богзна какву разлику. Кад се томе дода још и да је посао уступљен по овој накнадној понуди и да је издејствовано одобрење да се може поставити колосек по наведеном државном друму, због чега је одбачена понуда тужиочева као условна, онда се може мислити на злоупотребе које су се могле да изведу оваквим радом власти, па ма то било у овом случају учињено и у најбољој намери да се што боље заштити државна каса. Те пак чињенице биле су довољне да их и административни суд при доношењу своје одлуке има у виду, у толико пре што би се морало схватити, кад је понуда тужиочева сматрана као условна због тога што је у програму рада тражено да се издејствује одобрење за постављање колосека по државном друму, допуштењем накнадном понуђачу да овај колосек може поставити, као измена услова лицитације, пошто у њима тај услов није био предвиђен, што би било противно чл. 86 а).

У опште код извршења државних набавака а посебице код јавног надметања могуће су велике злоупотребе, које могу да стају милионе државну касу. Гаранција је законска да се то спречи у формалностима поступка којих се приликом набавке надлежна власт има држати. Зато законодавац наређује стриктно поступање по тим прописима и свако и најмање одступање од њих повлачи ништавност лицитације (чл. 99).

ANALI PFB | anali.rs

Исто тако и у случају да није било довољно такмичара па лицитација није успела (чл. 94.) и нова лицитација није одржана у року предвиђеном, јер ту има да се цени правилност одлуке државне власти донесене у администтр. поступку, законитост њена.

5) одлука о уступању посла има се донети у корист најповољнијег понуђача чл. 96. При томе се узимају у обзир сви услови и моменти „од значаја за оцену понуде".[12]) Тако на пример није најповољнија понуда и ако је дата најнижа односно највећа цена, ако је дотични понуђач инсолвентан, без капитала.[13]) Ако надлежна власт не донесе одлуку у

[12]) Тако Држ. Савет, опет *спор Вучковица*, пресуда бр. 2909 од 1 марта 1927 године: Зак. о Држ. Рачуноводству, својим чл. 96. очигледно је оставио Министру да он узевши у обзир све услове и моменте од значаја за оцену понуде по својој слободној оцени донесе одлуку која је најповољнија и најповољнијем понуђачу уступи посао. Из саме стилизације овога члана јасно је да најповољнија понуда није она која је и најјевтинија. Наравно, да се до доношења ове сво е одлуке министар мора придржавати свих формалних прописа предвиђених у Зак. о Држ. Рачун. за одржање јавне лицитације. Држ. Савет налази да се министар формално није огрешио о закон када је понуду тужиочеву и ако најјевтинију одбио као понуду која не одговара условима, јер је исти понуду условио да му се издејствује да може мали колосек ради превлачења камена поставити државним путем. Не чини овде ништа што би прихватање овога услова вероватно било у корист обеју уговарајућих страна. С формалне стране понуда је била условна и она се као таква према чл. 98. поменутог закона могла одбити..."

Било је шест лицитаната: најнижи-тужилац са 24,079.750·42 дин. други са 25,806.948 дин. трећи коме је уступљен посао са 25,860.363·40 дин., четврти и пети са већом ценом од 29,119.784 дин. Друга понуда није узета у обзир јер није поднета анализа цена и програм рада, а прва опет за то што је у програму рада тражено да се издејствује одобрење од Министарства Грађевина да се може поставити колосек по државном друму за превоз материјала. Прву понуду надлежна власт узела је због тога као условну па је није узела у обзир, те је тако остала као најнижа трећа понуда. Међутим власт је и ако је искључила прву понуду као условну због траженог одобрења да може поставити колосек по држав. друму издејствовала одобрење овоме понуђачу да може тај колосек поставити. Оно што је једноме одбијено другоме је примљено. Власт је примила његову накнадну понуду после закључене лицитације, којом је спустио своју првобитну понуду за 9750·42 дин. од најниже а за 1,760.612·98 ниже од своје првобитне понуде, и дала јој карактер најниже понуде. Поставља се питање да ли је таква понуда најповољнија? Надлежна управна власт нашла је да је она најповољнија што је и Држ. Савет својом пресудом потврдио, ма да се из напред наведеног види, и без обзира да ли је та понуда заиста накнадна, да је овим био фаворизиран један понуђач на штету осталих, што је противно начелу једнакости грађана пред државним властима усвојеном у чл. 4. Устава и одредбама Зак. о Држ. Рачун.

[13]) У овом смислу Држ. Савет бр. 16824/26 од 2 јуна 1926 године: „да је фирма Б. у доба кад се одлучивало коме ће се издати у изградњу сплитско пристаниште била осуђена на новчану казну од 900.000 динара ради кријумчарења и да је брисање исте новчане казне од стране Ген. Дир. Царина уследило тек после доношења одлуке о подели изградње сплитског пристан шта. Према томе министар је имао разлога да фирму Б. не сматра за најповољнијег понуђача у смислу тач. 4. чл. 96. Зак. о Држ. Рачун. и као да је њена понуда била нижа од понуде инжињера Д. М. и Д. за 6.795 динара".

корист најповољнијег понуђача, већ у корист неког другог, одлука би била противна закону па би се могла нападати код надлежног администтр. суда. Код овога суда због тога што је то администтр. спор, јер има све елементе његове: незаконити акт управне власти чија се правилност напада и повреда права односно интереса појединца. Сви дакле спорови који се покрећу око правилности лицитације падају у надлежност администтр. суда, јер су то администтр. спорови. Легитимацију за тужбу може имати и појединац који је учествовао у лицитацији, и Главна Контрола (чл. 21. Зак. Д. С. и 26 Зак. о Гл. Контроли).[14])

6) У пракси се може догодити да настане спор између понуђача и државне власти приликом потписивања уговора — чл. 97. На име, понуђач неће да потпише уговор пошто је лицитација остала на њему а међутим потписао је услове лицитације, или да неће да потпише погодбу. Он то неће да учини било због тога што је надлежна власт изменила услове лицитације, у предложеном за потпис уговору, било из ког другог разлога Питање које би се спором имало расправити било би питање о постојању уговора. Да ли уговор постоји, има се решити на основу општих прописа о уговорима из грађанског закона на име: 1) је ли понуђач био пословно способан, а државна власт надлежна (на пословну способност им ју се применити општи прописи о тој способности, за надлежност, прописи о надлежности). 2) је ли било слободнога пристанка за закључење уговора; и 3) је ли предмет уговора одређен, могућан и допуштен.

По чл. 91. Зак. о Држ. Рачун. примљени такмичари на лицитацији имају претходно да потпишу услове лицитације са изјавом да су им познати и да пристају по њима надметати се. Од тог момента обавезни су за њих, за држ. власт од дана одобрења лицитације и потписа — чл. 97. Ако је пак у питању непосредна погодба уговора нема до сагласности уговорних страна, понуђача и надлежне власти, по општим прописима који важе за уговоре.

---

[14]) У пракси није било случаја, од ступања на снагу Зак. о Држ. Савету и Управ. Судовима, да је Гл. Контрола поднела тужбу Држ. Савету противу одлуке Министрове, којом је посао уступљен *најповољнијем понуђачу*, и ако су ту у питању милиони са којима је могла бити оштећена државна каса. Међутим, Гл. Контрола стално подноси тужбе у случајевима где повреда закона у корист појединца не само што не постоји већ где и сумње не може бити о постојању те повреде, као што су на пр. случајеви када министар донесе ново решење, пошто је увидео да је погрешно донео решење о престанку службе каквог службеника, у смислу чл. 306. Фин. Закона за 1927/28. год., због тога што није имао 3 године ефективне службе 1. априла 1927. године, па доцније, утврдивши погрешку (констатовано да је дотични службеник имао више од три године држ. службе и да му служба по томе пропису није престала), донесе ново решење којим замени прво решење; док у оваквим случајевима, где држ. каса може бити оштећена милионима, она није никад поднела тужбу. То се може објаснити само недовољном организацијом Гл. Контроле.

Питање дакле које се спором има да расправи јесте питање о постојању уговора и за његово расправљање надлежан је редовни суд. Но ако би услед тога дотични понуђач био искључен по чл 99 в) пом. закона из лицитације или погодбе, или би спор настао због друге какве неправилности учињене од надлежне власти у адиинистр. поступку, у коме би случају спор могао бити и административни, који би имао да расправи администтр. суд, јер би се имала да расправи правилност одлуке управне власти.

В. Непосредна погодба.

Као што је напред речено, непосредна погодба, по закону о државном рачундводству је изузетак па се за то може применити само у изузетним случајевима. Ти случајеви побројани су лимитативно у чл. 86. пом. закона и чим случај није ту предвиђен, мора се вратити правилу: извршити набавку путем јавног надметања.

Прво што се овде има приметити то је што се у закону каже, да се у тамо предвиђеним случајевима *може* извршити куповина или продаја непосредном погодбом, дакле не мора. Значи да се набавке имају извршити јавним надметањем, а у случајевима овде предвиђеним, могу се извршити и непосредном погодбом али то не мора бити.

Друго што пада у очи код ове одредбе то је да говори само о куповини или продаји, друкчије дакле него што је прописано у чл. 85 б) и в) и чл. 86 а), где се разликују набавке — продаје и извршење радова, те би изгледало да се првобитно није мислило и на радове (travaux publics). У тексту од 1910 г. било је прописано само, да се побројани уговори о државним набавкама и радовима могу и директно закључити. Ни куповина ни продаја нису поменуте што је било и разумљиво, пошто су међу предметима побројаним поменуте грађевине, радови и т. д. Међутим да се мислило и у тексту од 1922 г. и на радове види се из тачке 2 и 10 ове одредбе, где се радови изречно помињу. Мора се дакле узети да се она односи и на радове и да је оваква стилизација последица послератне аљкавости при изради закона (измена од 1922 год).

Треће што се мора овде приметити то је да за погодбу не важи рок одређен за објаву лицитације ни поступак прописан за лицитацију (чл. 89. став последњи), већ о томе решава надлежни министар односно његов овлашћеник или аутономна управа.

Непосредном погодбом могу се извршити ови послови:

1) набавке, радови и грађевине: а) набавке свих покретних ствари (marché de fournitures), чија вредност не прелази 100.000 дин. — тачка 1. чл. 86.; б) пренос робе (транспорт — marché de transport), грађевина, давање под закуп државне непокретности или узимање под управу приватних

непокретности, ако вредност не прелази 100.000 дин., односно, ако је на дуже време, 50.000 дин. годишње — тач. 1. чл. 86.

Правилност одлуке о уступању посла одређеном лицу може се нападати само код администр. суда. Јер, сукоб који би отуда произашао, било због тога што у дотичном случају није било места непосредној погодби, на пример вредност прихода односно издатака прелази суму од 100.000 односно 50.000 дин. годишње, или посао није био претходно објављен у смислу чл. 89. став последњи. У свима овим случајевима сукоб има све елементе администр. спора: акт управне власти о уступању посла (чл. 54. став. 2. правилника, и 95 г. закона), и повреда закона у корист појединца — чл. 21. зак. о Држ. Савету и управ. судовима.

2) набавке (marché de fournitures) транспорте (marché de transport) грађевине (travaux publics), преко 100.000 дин. у случајевима кад потреба изискује да се ови радови држе и тајности, или кад хитност потребе не допушта да се одржу лицитација. Услов је само да је потреба да се она држи у тајности и да их одобри Мин. Савет у споразуму са Мин. Финансија. Према томе одлука о уступању посла мора добити одобрење Мин. Савета. Оно није формалност већ сарадња на дотичној одлуци о уступању посла. Тако ако ове сарадње нема, нема у опште ни одлуке. Одлука донесена без тога одобрења била би неправилна. Па пошто се по чл. 54 правилника има са одобрењем да одреди и овлашћено лице које ће погодбу за државу да потпише, у случају да је не потписује Министар, то ако нема тога одобрења нема ни потребне изјаве воље за закључење уговора.

Могло би се поставити питање да ли има уговора између сауговорача и државе у случају кад нема одобрења Мин. Савета. Пошто нема изјаве воље од надлежног органа не може бити ни уговора. Питање је само који би био суд надлежан да расправи питање о томе да ли уговор постоји. Лако је увидети да је за то надлежан редовни суд.

Напротив ако настане спор о томе да ли је одлука о уступању посла правилно донесена, да заинтересовано лице напада ту одлуку због тога што није правилно применила закон или што га у опште није применила у администр. поступку, за расправу тога спора надлежан је администр. суд, јер се има да цени правилност акта управне власти.

3) за набавке предмета, дакле само покретних ствари (marché de fournitures), без обзира на вредност, чија је израда искључиви патент или увозно право појединаца. Потребно је још да друге које врсте тих предмета нема.

И ту би могао настати спор да ли је било места непосредној погодби кад има друге врсте тих предмета. Ако би према томе било повреде ове одредбе, повреде закона у корист појединца, тужбу би могла поднети Гл. Контрола; на против ако би било повреде интереса појединаца, они би могли повести спор противу те одлуке, под условом да ту

повреду докажу. Остаје увек надлежан администтр. суд, јер је спор у оба случаја о законитости одлуке управне власти, одлуке о уступању посла — чл. 95 г) закона и 54 правилника за његово извршење, да ли је правилно применила закон.

4) За предмете побројане у тачки 4, 5. 6, 7. 8, 9. 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. 17. чл. 86. Зак. Држ. Рачун.

У свима овим случајевима може се појавити спор да ли набавке и радови долазе у оне које се по изузетку могу набавити без јавног надметања непосредном погодбом. Закон сматра да је по државну службу и њену касу повољнији начин набављања путем јавног надметања него непосредном погодбом, (ма да је допунама од 1922 год. у чл. 86 број предмета знатно увећан) те је зато и прописао правило, да се свака набавка и јавни радови имају извршити јавним надметањем, а само по изузетку могу се извршити и непосредном погодбом. Због тога при примени ове одредбе, власт која има да изврши набавку може погрешно употребити непосредну погодбу онде где она по закону има да се изврши јавним надметањем. У таквом случају одлука о уступању посла била би противна закону па би се могла нападати код администтр. суда. Спор је административан, јер има све елементе његове: казнену одлуку управне власти и повреду закона у корист појединца, за чије би покретање била надлежна Гл. Контрола.

Одлука о уступању посла непосредном погодбом може се нападати такође и због тога, што није у опште претходно објављена према ставу последњем чл. 89., јер се и набавка непосредном погодбом мора претходно објавити, пошто се у закону каже да министар односно аутономна управа решава у коме ће се року и на који начин та набавка објавити, што значи да рок мора бити одређен. Ако се погодба изврши без икакве претходне објаве, одлука о уступању посла била би неправилна. И ту би био спор административни и надлежан административни суд.

(Свршиће се)

Божидар Протић.

ИЗИГРАВАЊЕ ЗАКОНА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ

Стојећи на гледишту територијалне концепције Међународног Приватног Права[1]), коју смо покушали — са нашим схватањима — да представимо у њеној ултра-модерној форми[2]), ми сводимо целу могућност примене правила М. П. П. на

[1]) Даље М. П. П.

[2]) О томе видети наш покушај „Повреда страног закона као основ за касирање“ у „Архиву“, јули—август 1928. г, и посебни отисак.

могућност рецепције страног законодавства у систем домаћег права. Та се рецепција врши сообразно извесним правилима међународног карактера, сообразно т. з. примарним или колизионим нормама. Оне дају решење проблема о томе који од закона у питању ваља применити при расправи извесне правне ситуације. За нас, другим речима, оне упућују локалног законодавца на то да реши које стране законе треба ad hoc да рецептира у свој правни систем, како би се могла правилно и корисно за међународну заједницу расправити правна ситуација у питању.

У вези са тим основним проблемом, са питањем који ће страни закон *бити унесен*[3]) у домаћи правни систем, долази један проблем, који нам на први поглед може изгледати потпуно другога реда. То је питање у којој ће мери један страни закон моћи бити примењен у једној земљи, у којој се мери он може унети у домаћи систем. Постављањем овога и оваквог питања тек се осећа колико је оно од огромног значаја и колико је решење његово важно за расправу основног проблема. Један закон туђе државе треба унети — добро то је јасно, али ако буде била ограничена мера у којој се тај закон може унети, онда се долази до питања да ли он, онакав какав је унет, унет у смањеном обиму, у опште представља страни закон чије се присуство хтело у домаћем правном систему; онда се поставља питање да ли је сад тај закон, у облику у коме је унесен, довољан да реши, било у интересу међународне заједнице, било чак уопште, правну ситуацију у питању, ситуацију чије је решење диктовало рецепцију датог страног закона.

Данас су сви, — па и они који себе називају интернационалистима у М. П. П., па и они који своје школе сматрају за школе персоналне, сви следбеници Манчинијеве теорије персоналитета закона, — у својој основи — признали територијалност примене правила М. П. П.; ако не и територијалне теориске концепције М. П. П. — као што то чини један велики број данашњих „територијалиста“. Ту се и заступници теорија статута и представници италијанске школе слажу да домаћи суверенитет мора да очува своје достојанство у

ANALI PFB | anali.rs

[3]) Да се послужимо згодним изразом средњевековне технике Болоњске Школе, која је сматрала да се н. пр. лични статути увозе, уносе у земљу у коју је дошао странац. Видети Weiss, Traité Théorique et pratique du Droit International Privé, II. 43.

примени туђих закона, јер то захтева *међународни јавни поредак*[4]) [5]), који један велики број писаца ставља у ред са општим правилима нормалног поредка, чији је то синоним[6]), а чије је чување на територији сваке државе поверено територијалном суверенитету, тако да се правила о међународном јавном поредку везују чисто за национални правни систем, који их мора да примени јер „l'effet international des lois d'ordre public" значи „qu'une loi d'ordre public doit s'appliquer à l'exclusion de toute autre sur le territoire soumise à l'empire du legislateur qui l'a édictée[7]) [8]).

За сада констатујемо само да *територијални*[9]) *јавни поредак*, представља ограничење примени примарних норми у М. П. П. и да се страни закони могу реципирати у домаће законодавство само у мери која се не противи територијалном јавном поретку[10]). Ова нам је констатација била нужна да би могли испитати због чега се при примени М. П. П. судија има да увери да страни закон, који он примењује, не задире и не противи се територијалном јавном поретку, као и то није ли овде примена страног закона уведена у правну ситуацију у питању само због тога не би ли се избегла примена једнога домаћег правног правила, које систем домаћег законодавство сматра за одредбу јавног поретка.

Данас и у науци и у јудикатури влада опште уверење да је у М. П. П. могуће да се смишљеним мењањем елемената иностраности уведе у домаћи правни систем у виду рецепције

---

[4]) Ordre public international.

[5] Живојин М. Перић, О сукобу закона у Међународном Приватном Праву, II издање, Београд, 1926, стр. 66 и 67.

[6]) Laurent, Cours de droit civil international, II p. 321; Weiss, Traité de droit international privé, II ed. III. p. 14; Valéry, Manuel de droit international privé, p. 567; Arminjon, Règles de droit international privé, III, § 1.

[7]) Превод: јер међународно дејство закона јавног поретка значи да се закон јавног поретка мора применити искључујући сваки други на територији која је под влађом законодавца, који је издао тај закон јавног поретка.

[8]) Pillet, Principes de droit international privé, § 202.

[9]) Погрешно уобичајено *међународни* јавни поредак; видети објашњење у примедби 6 цитираног нашег чланка „Повреда страног закона као основ за касирање".

[10]) Само пак питање о *територијалном* (међународном) јавном поретку сада не третирамо у жељи да се на ово врло сложено питање вратимо у једној својој наредној студији.

ad hoc за правну ситуацију у питању примена страног законодавства на штету домаћег. То се назива *изигравање закона.* (élude, fraude à la loi).[11]) Примери за ово изигравање закона налазе се чак и у нашој јудикатури, која је иначе врло сиромашна у својој примени М. П. П. Ти су примери врло типични у колико се тиче одбацивања пасивне меничне способности српског земљорадника и погрешне примене теорије највеће вредности обвезе у Српском Међународном Меничном Праву.[12]) Само наша јудикатура овде има једно типично становиште. Она сматра да тиме што је неко хтео да изигра домаће законе и да се користи страним законима, чини једну превару, један деликат и да због тога свога неправног поступка има да трпи од примене закона по њега неповољнијих, страних, и ако се њима вређа јавни поредак заведен од стране домаћег законодавца на нашој територији. Тако би нас овде наша српска јудикатура[13]) деманто-

[11]) Модерни француски аутор М. П. П. Pierre Arminjon у својој расправи Nature, objet et portée des Règles de Droit International Privé [IV, § 1] навео је неколико оваквих ситуација, од којих ми бележимо главне да би боље илустровали у чему се садржи злоупотреба *изигравања закона* у М. П. П. — Ту долази н. пр. *промена држављанства:* да би се избегле јавне дажбине (порез војна служба); да се потпадне под власт других судова (капитулације); да се промени лични статус (омогућивање развода, усиновљења, легитимације детета, располагање миразом, промене реда наслеђа искључењем нужних наследника од законског дела и т.д.), да би се чинило оно што домаћи закони забрањују а допуштају закони земље чије се држављанство прима. Затим промена и лажни *националитет бродова. Промена места становања* да се у новој земљи врше некажњено дела која су у сопственој забрањена. Лажни и фиктивни *националитет трговачких друштава* (да се избегну локални прописи о гарантији при оснивању, функционисању и растурању друштва, или обрнуто да се користи свима законима те земље као домаће друштво и ако је то у ствари страно друштво). Поред ових примера могу се навести још и многи други, али њихова листа — непотребна налазимо за теориско расправљање проблема — и ако није бесконачна, захтевала би једно исцрпно набрајање, немогуће у ступцима „Архив"-а, исто онако као што је то било немогуће не само код Arminjon-a, него и у систему г. Weiss-a, који заузима преко 5600 страна. Зато се морамо задовољити само навођењем неколиких примера нужних за илустрацију теориске концепције.

[12]) Детаљније о томе видети у једној нашој расправи о томе у Архиву за јануар 1928. г. и у делима тамо цитираним. Ту се допушта лажно издавање меница од стране српских сељака „у иностранству" да би се изиграла забрана обвезивања.

[13]) Наведена у горњем нашем чланку. — Види овде примедбу 12⁰.

ANALI PFB | anali.rs

вала и указала би се као противна закључку до кога ћемо иначе доћи, а који није проста примена правила Fraus omnia corrumpit.

Супротно овој нашој јудикатури за нас се питање изигравања закона у М. П. П. не појављује на начин горе приказан. На против. За нас изигравање закона не значи један грађански деликт, чије зле последице има да сноси онај који је свесно хтео да изигра закон. За нас изигравање закона у М. П. П. значи једну болесну, нездраву ситуацију која вређа јавни поредак и која хоће, пошто-пото, макар и на своју штету, да провуче и увуче у домаћи правни систем ради примене ad hoc једну страну законску одредбу, чија се примена има по сваку цену спречити у интересу јавног поретка. Тако се може рећи да се овде проблем изигравања закона своди на меру докле може ићи слободно примена теорије аутономије воље у стварању услова за примену М. П. П. Питање се другим речима може свести на то да ли је странкама слободно да уносе у своје правно пословање елеменат иностраности да би се на тај начин применом страног закона ослободиле ограничења или наредбе једног прохибитивног односно императивног територијалног закона који је на домаћој територији добио значење интегралног дела јавног поретка, дакле на могућност одбацивања домаћих норми које нису à la merci појединаца, оних где воља човечија не замењује закон, оних које нису диспозитивног карактера, већ долазе у т.з. принудно право (ius cogens).

Како је то уношење елемента иностраности, бар се претпоставља, дошло само зато што се хоће да изиграју домаћи закони јавног поретка[14]), то се сматра да је овде посао у питању — по гледишту многих, нарочито старијих, писаца — у појединим својим елементима симулован. Зато у М. П. П. долази до бркања та два појма: изигравања закона у М. П. П.[14a]) и симулације, што је једна огр омна

[11]) Н.пр. доказивање сведоцима у споровима преко 200 дин. код нас је забрањено. Међутим докази се примају сообразно Locus regit actum Зато странке да би примиле доказ сведоцима, и ако им центар послова у Београду, где је стварно посао закључиван, уносе елеменат иностраности, н.пр. да је пословање било у Земуну, где нема ограничења доказивања сведоцима према вредности спора.

[14a]) Нужно је увек означити „у М. П. П.“ јер овај термин има друго значење у унутрашњем праву, где се изигравање закона своди на тумачење законских празнина на штету духа закона.

грешка[15]) јер код изигравања закона М. П. П. сам резултат, који желе странке да остваре, оне не крију, већ га, напротив, истичу. Ту постоји једна лажна ситуација, чија лажност није у прикривању тежњи странака, већ у изношењу (н.пр. у примеру 14⁰ навођење места) елемената послова, који не одговарају правом стању ствари. Ту није лажна изјава воље, већ лажно приказивање околности под којима је она дата. Зато је лакше паралисати злоупотребе странака код изигравања закона у М. П. П, него код симулације, — јер судија може простим верификовањем чињеница спољне природе да открије праву намеру уговорача и околности под којима се делало, док се међутим код симулације мора контролисати само унутрашња воља странака и упоређивати са спољним манифестацијама и околностима.[16])

Зато се постављало као правило да судија, при примени М. П. П., има, по званичној дужности, као чувар територијалног јавног поретка, испитати да ли се примена страног закона не појављује као последица изигравања закона у М. П. П., а то значи да у ствари примена колизионих норме не одговара реалном стању ствари, већ је вештачки изазвана. На то судија мора да пази, јер је то — у начелу — могуће. У случају позитивне констатације дужан је судија да примени нужне мере и тако прибави сатисфакцију јавном поретку, излажући његове преступнике санкцији коју закон предвиђа.[17]) Ту је баш тежиште питања. У чему је санкција? Има два решења:

I. По великом броју практичних правника, по ауторитативним судским одлукама, па и по једној одлуци нашег Касационог Суда[18]), ту ће се просто применити уобичајено значење Fraus omnia corrumpit, које се своди на то да превара ником не помаже, и да онај ко је радио преварно, он има и да сноси одговорност и трпи зле последице из своје забрањене радње, тако да ће бити дужан обећано испунити,

[15]) Код симулације воља странака није упућена да произведе правно дејство онога правног посла што се приказује, већ на против једног другог, који остаје скривен (н.пр. поклон а не продаја, као што се то хтело преставити), док код изигравања закона странке баш хоће да постигну оно што се види.

[16]) Arminjon, Droit International Privé, II ed., 1925. Paris, p. 49.

[17]) Код нас н. пр. У духу § 13 Срп. Грађ. Зак.

[18]) „Архив", јануар 1927, ст. 44. (односи се на пример узет од г. Д-р Гојка Никетића).

ANALI PFB | anali.rs

немогући се заклањати за одредбу којом би се користио да се преваром није послужио[19]).

II. По модернијим правницима предње је мишљење противно духу М. П. П. и зато се има узети да је овде правна ситуација у питању потпуно лишена *елемента иностраности*, и да према томе[20]) она излази из круга примене М. П. П., те се потпуно има сматрати да је закључена у земљи[21]), али противно моралу и јавном поретку, тако *да се такав посао, по унутрашњем праву, има узети као ништав* (или као посао који се има *вратити у границе законитости*, границе које допушта територијални јавни поредак[22]), а његово дејство у М. П. П. одпада само по себи[23]). — Нужно је да ту одмах учинимо једну резерву. Изигравање закона у М. П. П., по овом гледишту, у извесном броју ситуација само може да промени национални карактер елемента иностраности а не и да правну ситуацију у питању уопште искључи из М. П. П. У томе случају не поставља се питање избегавања примене домаћег права, него лажни избор између два туђа закона[24]), избор противан духу домаћих колизионих норми. Овде откривање изигравања закона у М. П. П. има за последицу враћање правне ситуације под владу закона, чија нормална примена у овом случају одговара схватању примарних норми по територијалној концепцији М. П. П. судијине државе.

Ако је тачно ово друго решење — онда се *изигравање закона у М. П. П.* просто своди на примену осигурања територијалног јавног поредка. Зато се врло често постављају два појма: међународни јавни поредак и изигравање закона у М. П. П. — као два идентична појма и своде на једно правило[25])

[19]) У нашем случају — цитираном у примедби 18⁰ — сељак из Дубља (Мачва), неспособан за меничну обвезу, издао је меницу — наводно — у Мађарској и зато он има да сноси ризик од Fraus omnia corrumpit и не може се више заклањати за српско законодавство које би било у примени да није учињено срачунато изигравање закона у М. П. П.

[20]) Ближе о елементу *иностраности* видети „Архив" јули-август 1928 г. стр. 73.

[21]) И ако је могуће да је стварно посао закључен у иностранству куда се због тога *нарочито* отишло.

[22]) Питање о одговорности ex delicto и о тужби по обогаћењу без основа намерно изостављамо.

[23]) У нашем примеру сељака из Дубља не би требало у опште сматрати као менично обвезаног (јер је *за њега* менична обвеза ништава), а његова обвеза свешће се (у то доба) у границе грађанске обвезе.

[25]) Тако је и наш уважени председник тезе г. E. Bartin заступао некада овако гледиште у својој расправи: Les dispositions d'ordre public et la théorie de la fraude à la loi, Paris, 1897, гледиште брањено и од чувеног приватисте Aubry.

и то: М. П. П. налаже цивилизованим народима да примењују, саобразно колизионим нормама, законе других културних држава, али под условом да то не ремети основне идеје и морал земље чији их судови примењују, јер ти судови пре свега имају да очувају домаћи јавни поредак. Ако постоји такво стање онда се има сматрати да је ирелевантно правити разлику између закона о територијалном (међународним) јавном поретку и о изигравању закона у М. П. П. — У ствари то није тачно. То су две различне ситуације, баш с обзиром на територијални јавни поредак, који судови другојаче примењују у унутрашњем праву[26]) а другојаче у примени М. П. П.[27]) Зато се мора дозвола примене М. П. П. (значи страног закона) у границама које одобрава територијални јавни поредак строго разликовати од контроле изигравања закона у М. П. П., која може довести до забране примене страног закона у опште и спречавања да странке, по споразумном избору страног закона, сведу домаћи закон на мртво слово на хартији, јер се у овом другом случају територијални јавни поредак има да спроведе без икаквих одступања, и без сваке толеранције и са потпуном строгошћу. Према томе за нас, изигравање закона у М. П. П. је једна неприродна ситуација у којој се хоће да одбаци примена унутрашњег права у корист М. П. П. и изопачи смисао домаћих колизионих норми без потребе међународне заједнице и једино у корист заинтересованих странака којима не конвенира домаће законодавство. Зато се има сматрати ова појава као тенденција напуштања домаћег законодавства у корист страног, а то опет значи да се странке самовољно подчињавају једном туђем суверенитету, што — по начелу националне осетљивости, која је још и данас врло интензивна — представља морално угрожење територијалног суверенитета, угрожење од кога мора да се брани

Дуго се веровало да је изигравање закона у М. П. П. појава, која је нужно везана за умишљај странака. Зато се судија морао да увери о томе да тај умишљај постоји.[28]) Зато се и објашњавала безусловна и казнена примена правила из Римског Права Fraus omnia corrumpit, примена од

[28]) Arminjon, Des règles, p. 34.

ANALI PFB | anali.rs

[26]) Где чини јавни поредак све што није диспозитивно право.

[27]) Где се осећа дух толеранције. На пример наши судови сматрају цивилни брак између француза — хришћана закључен у Француској као правоваљан без дискусије, и ако је црквени брак кад нас одредба ius cogens (или бар volens — nolens).

које се није имало велике користи. Тек се доцније дошло на идеју да је без велике важности тај факат. Није питање је ли закон туђе државе примењен место домаћег, кад то наређују домаће колизионе норме[29]), свесно и mala fide, — већ основно питање лежи у томе да ли је, по територијалном колизионом праву (територијална концепција М. П. П.) уопште — према елементима правне ситуације у питању — правилно да се одступи од примене унутрашњег Приватног Права и ако треба одступити онда у корист кога од страних закона. По свему овоме има се поставити као једини закључак да се овде борба против изигравања закона у М. П. П.[30]) своди на репресију против објективне повреде права и на тежњу да се дође до идеалне примене домаћег правног система без обзира на личност и интензије заинтересованих странака. Зато изигравање закона као болесну појаву сваки национални правни систем мора да сузбија, јер он значи једно акредитовање домаћег законодавца у корист једног другог, страног, — и то у случајевима кад се ни по чему не може закључити да је домаћи законодавац обвезан да жртвује своје суверено право у корист одржавања добрих односа у међународној заједници.[31])

Само нужно је подвући једну чињеницу на коју скрећу пажњу сви који су се бавили питањем изигравања закона. Ако се у једном правном систему покушава врло често да изиграва једна одредба унутрашњег права, онда се може са сигурношћу тврдити, да је то одредба која по својој строгости или компликованости не одговара више правном саобраћају.[32]) Чак се изводи да је то опомена законодавцу да тај закон који више не одговара правном саобраћају треба мењати и то у духу оног страног закона чија се примена покушава да постигне путем изигравања закона у М. П. П.[33]) Тако се и путем ове болесне појаве може доћи до позитивних резултата.

Д-р Милан Ф. Бартош.

---

[29]) Видети § 5 Срп. Грађ. Зак.

[30]) Саобразно теорији о објективној злоупотреби права. Видети Архив, за октобар 1923. г. стр. 288.

[31]) Остављамо за један од идућих својих чланака „Изигравање домаћих закона од стране странаца", сиже који многи — држимо погрешно — убрајају у обим М. П. П.

[32]) Питање сељачких меница у Србији „издатих" у Војводини.

[33]) Decombe, Elude à la loi, Lille, 1925, p. 149.

ANALI PFB | anali.rs

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Уредба о конвалидацији бракова у Војводини.

I. — Уредбом од 15. марта 1928. бр. 16.891 У-70* оснажени су бракови склопљени у међувремену од 15. октобра 1918. па до дана кад Уредба задобије извршну моћ на подручју где важи угарски зак. чл. XXXI. 1894. о брачном праву (Банат. Бачка, Барања и Међумурје) без битне законске форме венчања и то било пред надлежним конфесиским венчатељем на начин прописан за његову вероисповест било пред ненадлежним државним органом. То се оснажење бракова односи на недостатак форме венчања, а не на друге разлоге непуноважности брака. Та „битна" законска форма венчања састоји се у томе, да оба вереника пред надлежним грађанским чиновником у присутности два сведока лично изјаве, да желе међусобно склопити брак. (§ 39 жен. зак.). Који је чиновник надлежан, одређује § 29 жен. зак. Познато је, да су од уједињења на овамо на подручју где важи зак. чл. XXXI. 1894. венчања често обављана не у овој законској форми већ према верским прописима вероисповести једног од вереника. Тако склопљени брак закон изричито проглашује као ништав: „брачна изјава, која није учињена пред грађанским чиновником, по закону не може се сматрати ни у ком случају закључењем брака" (§ 30 ал. 2. жен. зак.). Закон проглашује исто тако у начелу, са неким изузетцима, за ништавне и бракове, који нису склопљени пред овлашћеним и надлежним чиновником (§ 41 жен. зак.). Доследно тому судови су проглашавали црквене бракове за ништаве, док су власти толерирале таква венчања, а у јавности су она сматрана за ваљана. Исто то мора да вреди и за бракове, који су склопљени пред ненадлежним чиновником. Одатле настајала је правна несигурност и рађале су се штетне последице од проглашења ништавости брака. Требало је стога овоме стању учинити крај. Тој сврси имала је да послужи поменута Уредба о конвалидацији бракова. Претрешћемо овде у главним потезима, да ли ова Уредба одговара сврси с обзиром на стварне прилике из којих је настала и које има да регулише.

II. — Основни материјални пропис ове Уредбе гласи:

„Бракови, који су на подручју где важи зак. чл. XXXI. 1894. о брачном праву, а у времену од 15. октобра 1918. па до дана кад ова Уредба задобије извршну моћ, склопљени без одржавања битне законске форме венчања (§§ 28—41 цит. зак. чл.) само пред надлежним конфесиским венчатељем на начин прописан за његову вероисповест или пред ненадлежним државним органом, а иначе правоснажности њиховој није била на путу никаква друга закон. сметња, оглашују се од дана, кад ова Уредба задобије извршну моћ, правоснажним, а признају им се и за прошло време све законске последице правоснажних бракова" (чл. 1 Уредбе).

* „Службене Новине" од 23.-III.-1928 Бр. 67.

Уредба признаје важност брачних изјава датих пред надлежним духовником у смислу црквених прописа или пред ненадлежним грађанским чиновником, и тако се правни однос заснован на таквој изјави воље проглашава за правоваљани брак са свим закон. последицама. Овај је пропис у неким битним околностима непотпун и нејасан, те може дати повода разним сумњама у примени. Тако Уредба овим чланом оснажује бракове, који су склопљени пред „надлежним" конфесиским венчатељем на начин прописан за његову вероисповест или пред „ненадлежним" државним органом. Ове ознаке „надлежан" и „ненадлежан" одвише су опште, тако да се могу различито тумачити, а и не прецизирају оно све, на што би се имале односити.

Према слову Уредбе оснажују се бракови, склопљени пред *надлежним* конфесиским венчатељем. Остају неваљани бракови склопљени пред *ненадлежним* венчатељем. Ваља да се за сваки случај утврди, да ли је брак склопљен пред надлежним духовником. Али не постоји закон. норма, по којој би се (с обзиром на различност конфесионалних прописа) могло утврдити, који је венчатељ за одређено венчање надлежан. Када су вереник и вереница исте вероисповести, нема двојбе Надлежност се одређује по прописима њихове вероисповести. Друкчије стоји ствар ако су они различите вероисповести. Ту може доћи до сукоба закона разних конфесија о томе који је духовник надлежан за мешовити брак. Те евентуалне сукобе изазива сама Уредба својим прописом чл. 1., који је општег карактера и не поставља правила за њихово решење. Католичка црква — да се послужимо једним примером — признаје ваљаност мешовитог брака између католика и некатолика само ако је склопљен по прописима католичке цркве дакле пред католичким свештеником.[1]) Православна црква опет признаје правоваљаност мешовитих бракова, где је један од супруга православне вере, само тада, ако је венчање обављено пред надлежним православним свештеником.[2]) Хоће ли онда католички или православни свештеник моћи да се сматра по Уредби као надлежан за случај ако једно од лица која закључују брак припада католичкој, а друго православној вероисповести? Са становишта катол. црквеног права надлежан је само католички, а са православног опет само православни свешетеник. Ту постоји очити сукоб закона. То још не би задавало тешкоће, да постоји колизиона норма, као што постоји у Хрватској[3]), Далмацији и Сло-

[1]) *Schäfer,* Das Eherecht nach dem Codex Juris Canonici, 8, i 9. изд., Münster i W. 1924, стр. 247. и сл.

[2]) *Zhishman,* Das Eherecht der orient. Kirche, Wien 1864., стр. 540.

[3]) *Закон од 17.-I-1906 о вероисповедним односима,* § 8: „При женидбама међу припадницима разних хришћанских вероисповести може се привољење на женидбу очитовати пред душобрижником вереника или веренице.

ANALI PFB | anali.rs

венији[4]) у интерконфесионалном закону или у Србији у закону о конкордату.[5]) Таква норма у погледу склапања мешовитог брака на подручју где важи она Уредба, не постоји с разлога, што ту црквене власти не врше никакву јурисдикцију у брачним стварима. Црквено-политички закони, (зак. чл. XXXI. 1894. о брачном праву; зак. XXXII. 1894. о вероисповести деце; и зак. чл. XXXIII. 1894. о државним матрицама), не садрже о том никакве прописе, јер је први од њих увео обвезни грађански брак за припаднике свих вероисповести и искључиву надлежност грађ. судова у брачним стварима. Према томе није постојала ни потреба ни сврха такве установе. Уредбодавац све то није имао пред очима, кад је стварао Уредбу, и зато налазимо у њој ову празнину и недостатак. Према логичном тумачењу Уредбе морало би се узети, да се питање надлежности духовника код венчања има просуђивати по прописима конфесије, којој припада свештеник.

III. — Сврха је Уредбе, да конвалидира бракове, који нису склопљени у закон. форми, нарочито оне, који су склопљени у конфесиској форми. Али у том настојању Уредба не обухвата ни све црквено-признате форме венчања, ни све усвојене вероисповести. По чл. 1. Уредбе конвалидирају се бракови склопљени „пред надлежним конфесиским венчатељем на начин прописан за дотичну вероисповест.“ Та се установа не може применити на све начине конфесиског венчања, које црквени закони сматрају ваљанима. Тако катол. црква признаје у одређеним случајевима брак, који није склопљен у прописаној форми пред надлежним верским венчатељем, већ простом изјавом воље странака пред два сведока.[6]) Уредба има у виду да конвалидира бракове, који нису склопљени у обвезној грађанској форми венчања пред надлежним државним органом, нарочито бракове, склопљене црквено. Али нема разлога, а сигурно није ни у интенцији Уредбе, да се конвалидација не протегне на све форме верских венчања, које поједини верски закони признају као ваљане. А те форме нису ограничене на венчање „пред надлежним конфесиским венчатељем.“ У том погледу је дакле Уредба нетачна и непотпуна.

Тај исти недостатак Уредбе у чл. 1. тиче се н. пр. и бракова Муслимана, који би по њиховим верским прописима били склопљени на подручју где важи зак. чл. XXXI. 1894.

---

[4]) *Закон од 31.-XI-1868. бр.* 4. *L. D. Z. 1869.* чл. II: „свечано очитовање пристанка на женидбу има се у случају кад се венчају припадници разних хришћанских вероисповести учинити пред душобрижником једнога од вереника или њиховим замјеником“.

[5]) *Закон о конкордату између Србије и св. Столице у Риму од 24.-VIII 1914. год.* чл. 12: „влада признаје важност брака међу католицима и мешоватих бракова закључених пред католичким свештеником по прописима католичке цркве.“

[6]) *Codex Juris Canonici,* can. 1098, 1: „in mortis periculo validum et licitum est matrimonium contractum coram solis testibus“.

ANALI PFB | anali.rs

По тим прописима могу Муслимани ваљано да склопе брак и самом изјавом воље о томе пред два сведока, а не само пред верским венчатељем.[7]) Муслиманска вероисповест уставно је усвојена (чл. 12 Устава). Нема дакле разлога, а било би и незаконито, да се искључе од конвалидације бракови, које би Муслимани склопили на подручју где је у снази зак. чл. XXXI. 1894. и то по њиховом верском пропису простом изјавом воље пред два сведока. То би се противило начелу Уредбе, по којем се конвалидирају бракови склопљени по прописима осталих конфесија. Но по слову Уредбе конвалидирају се само верски бракови склопљени „пред надлежним конфесиским венчатељем.“ Према томе бракови Муслимана, не склопљени пред верским венчатељем, али по њиховом верском пропису, били би искључени од конвалидације.

Све те незгоде, које могу настати из Уредбе, сигурно нису биле у интенцији уредбодавца, већ потичу из непотпуности и несавршености њене стилизације. Текст чл. 1 Уредбе требао је бити правно прецизнији. Могло се једноставно рећи, да се оснажују сви бракови, ваљано склопљени на начин, који одређују прописи конфесије, по чијем је начину брак склопљен. Тиме би се елиминирали сви недостатци и њихове посљедице. А тако би требало тај пропис тумачити и примењивати, јер то излази из *ratio legis*.

IV. — Уредба проглашује за снажне бракове, склопљене пред „ненадлежним“ државним органом. И тај пропис, која се не надовезује на сам закон, тако је неодређен, да могу да настану нове неизвесности. Узимајући га строго дословно морало би се закључити, да Уредба сматра ваљанима бракове склопљене пред било којим држав. органом, а не само пред онима, који су надлежни, власни да предузимају венчања. По зак. чл. XXXI 1894. дато је овлашћење овим органима: a) држав. матричару; b) чиновничку муниципија (жупаније); c) среском поглавару; и d) начелнику градова са посебним магистратом. (§ 29 зак.). Надлежан је редовно онај држав. матричар, на чијем подручју вереник или вереница имају своје стално боравиште или пребивалиште (§ 32 зак.), као и један од чиновника под b) d) на територију надлежног матричара, ако то за тај случај одобри надлежан велики жупан (§ 34 зак.), Код свих тих органа треба разликовати *стварну*, коју по закону апстрактно имају, и *територијалну надлежност*, која им *in concreto* припада или по закону или на основу пренесене власти. Из Уредбе не може се јасно разабрати, да ли се конвалидација односи само на бракове склопљене пред територијално ненадлежним органом, као што би било природно. То би био случај, кад би венчање обавио држав. матичар изван свог подручја или један од осталих стварно овлашћених чиновника без дозволе великог жупана или ван

[7]) *Бушатлић*, Породично и наследно право Муслимана, Сарајево 1926, стр. 32,

ANALI PFB Tapak.rs

своје територије. Према слову Уредбе могао би настати спор о том, није ли оснажен и брак, склопљен пред органом, који уопште нема закон. овлашћења да предузима венчања. Тако н.пр. ако би венчање обавио заменик среског поглавара или град. начелника, или који други неовлашћени чиновник. Ако се Уредба односи и на такове случајеве, на венчање, која су обавили и стварно ненадлежни органи, морало се је тачно установити, који су све то органи. Било би бесмислено дозволити и апстрактну могућност, да се изврши конвалидација брака склопљеног пред ма којим од државних органа. Уредба је у том правцу сасвим неодређена, те даје повода свим тим неизвесностима. Логично морало би се узети, да се имају сматрати конвалидираним само бракови склопљени пред територијално ненадлежним, али стварно надлежним државним органом, или пред чиновником, који је по свом званичном положају замењивао стварно надлежног државног органа.

V. — Члан 5 Уредбе прописује:

„Да је конфесиско венчање извршено на начин прописан за дотичну вероисповест, предпоставља се код свих бракова надлежним путем уписаних у конфесиским матицама венчаних. Противно томе се сматра доказаним, ако брак супруга, који су у моменту венчања обоје припадали венчатељевој вероисповести, надлежни суд те вероисповести, до дана када ова Уредба задобије извршну моћ, правоснажно прогласи непостојећим због неодржавања конфесиских прописа о начину венчања. У случају пак венчања припадника разних вероисповести, обара се предпоставка конфесиски исправнога начина венчања правоснажном пресудом надлежнога суда оне конфесије, пред духовником које је брак склопљен".

Тиме Уредба за одређене случајеве конвалидира *pro foro civili* пресуде духовних судова о питању ваљаности венчања, другим речима признаје духовним судовима судску надлежност *pro foro civili*. Тај пропис Уредбе није законит, па стога нема правне моћи. По закону на подручју, на које се Уредба протеже, постоји у брачним стварима искључива судска надлежност грађанских судова: „судска надлежност у брачним парницама припада у делокруг кр. судова". (§ 136 жен. зак.). Ту надлежност судова не може Уредба да мења, јер нема за то ни законског ни уставног овлашћења. Чл. 130 Финан. Закона за г. 1927./28., којим је дато овлашћење да се Уредбом конвалидирају бракови, није дато и овлашћење, да се уредбом призна надлежност духовних судова или конвалидирају њихове пресуде у брачним парницама *pro foro civili*. А то су две битно различите ствари. Конвалидација конфесиских бракова ничим не инволвира и конвалидацију осуда духовних судова о ваљаности конфесиског брака. Спорове о том могу да решавају надлежни грађ. судови. Аналогно стање имамо у далматинско-словеначком правном подручју, где постоји верски начин венчања (§ 75. опћ. грађ. зак), а о ваљаности таквог начина венчања суде грађ. судови (чл III. з к. од 25. маја 1868. бр. 4 Л. Д. З.). Уредба нема никаквог, па ни пређутног, формалног овлашћења, да

АРХИВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

прогласи конвалидацију осуда духовних судова. Уосталом не би се то Уредбом ни у ком случају ни могло остварити. Признању судске надлежности духовних судова, коју инволвира конвалидација њихових осуда, противи се изрични уставни пропис: „Судови су независни. У изрицању правде они не стоје ни под каквом власти, но суде по закону. Судови и судске власти могу се установити само законом". Уредба, која признаје духовним судовима надлежност у брачним парницама *pro foro civili*, долази у опреку са свим начелима садржаним у овом члану Устава. Духовни судови нису независни, јер зависе од црквених власти; нити суде по закону, већ по начелима цркве и вере. Најзад Уредбом се уопште не могу установљавати судске надлежности, већ само законом. Према свему томе осуде духовних судова на подручју где важи зак. чл. XXXI 1894. не могу имати правну снагу *pro foro civili*, па судови неће моћи признавати те осуде ни правно стање које из њих у поједином случају настаје, без обзира на њихову материјалну исправност. *Пуноважне могу бити у брачним парницама без изузетка само осуде грађан. судова. Ту уредба не може ништа да мења*[8]:

VI. — Без обзира на законске и правно — политичке разлоге, који говоре против признавања судске надлежности духовних судова у брачним парницама, држимо да овај пропис није ни иначе згодан. Он може дати повода сукобима надлежности између грађ. и духовних судова са свим тешким последицама, отуда. По питању пуноважности црквених бракова биле би по Уредби правоважне осуде грађ. судова, са изузетком што би у погледу начина венчања они признавали осуде духовних судова. Сукоби би могли настати одатле, што је тешко са сигурношћу разликовати елементе форме од елемената суштине венчања, као и код сваког другог формалног правног посла. Стога је опасно, да код форме венчања буде надлежан судити један, а код суштине други суд, и то судови који поступају по сасвим различитим критеријама и прописима и који примењују различито материално право, као што то мора да бива између грађан. и духовних судова у стварима бракова. Битност редовне форме црквеног венчања могла би се назирати у томе што су вереници брачне изјаве дали пред надлежним парохом у присуству два сведока. У форму венчања долазе, строго узевши, само спољни елементи акта венчања, као што су усмена изјава воље странака и присутност венчатеља и сведока. Али сама воља странака, и околности, које на њу утичу, као, што је пословна способност, сила, превара и слично, јесу унутрашњи елементи акта и не спадају у његову форму. Има додуше разних назора о том, што спада у форму, а што у суштину правног посла, па тако је и код венчања. Баш зато је врло тешко сигурно поставити границу између форме и

[8]) *Слободан Јовановић*, Уставно право, 1914, стр. 342 и сл.

суштине правног акта односно његових елемената формалне и материалне природе. И тако би могло у случају, кад би постојале разне судске надлежности према томе, да ли се ради о спору око форме или суштине правног акта, лако доћи до сукоба надлежности. Оно што један суд сматра као елеменат форме, могао би други сматрати за елеменат суштине, па би сваки — са свог становишта — био надлежан да суди о истој ствари. На пр. ако је брак склопљен по пуномоћнику пред католичким свештеником. Таково венчање је дозвољено[9]) по католичким црквеном праву. Док по зак. чл. XXXI. 1894. морају вереници *лично* дати изјаву о ступању у брак. (§ 39). Заступање у акту венчања је недопуштено. Тешко је са сигурношћу тврдити, да ли је заступање у акту венчања елеменат, који се има просудити по критерију форме или суштине. Према томе би у случају спора о ваљаности брака с обзиром на ту околност било тешко одредити, да ли је за тај спор надлежан суд, који има да суди о форми, или онај, који има да суди о суштини венчања. Та сумња може се односити и на друге правне чињенице, које се тичу акта венчања. Може се десити, да се у таквом случају и грађански и духовни суд прогласе надлежним, да суде о истом спору и изреку опречне пресуде, или оба да одбију да суде због ненадлежности. До те апсурдности може да доведе признање надлежности и грађанских и духовних судова за један исти брак, као што то чини Уредба. Међутим, пресуде духовних судова не могу у опште имати правну снагу *pro foro civili* на подручју где важи зак. чл. XXXI. 1894.

VII. — Без обзира на све правне недостатке Уредбе у погледу надлежности судске у брачним споровима, држимо, да је ово увлачење црквеног мешања у грађанско — правне брачне односе са културно — политичког гледишта велики корак у натраг. На подручју, на које се Уредба односи, искључена је свака јурисдикција цркве у брачним пословима већ више од 30 година. Тим путем су пошле у последњим деценијама све државе, које су реформирале своје брачно право. Тим путем треба да крене и унификација нашег брачног права. Док се то не проведе, треба да се бар сачувају тековине које постоје у појединим деловима државе. Против ове Уредбе мора се озбиљно је приговорити, јер она без сваког оправданог разлога прави концесије цркви на штету државе.

Д-р Милан Шпехар
адвокат — Сушак

ANALI PFB | anali.rs

[9]) *Codex Juris Canonici*, can. 1083, § 1: „ad matrimonium valide contrahendum necesse est ut contrahentes sint praesentes sive per se ipsi sive per procuratorem.“

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА.

Десет година наше народне привреде.

Дати један тачан биланс привредног рада и постигнутих резултата за ових десет година постојања наше народне привреде је немогуће. Ово би се само могло учинити када би нам стојали на расположењу савесно прикупљени и систематски сређени статистички подаци из свих грана нашег привредног живота. Њих на жалост нема а они са којима располажемо тако су непоуздани да би било погрешно на основу њих доносити какве важне закључке о стању наше народне привреде и о променама које су се у њој десиле за последњих десет година. Важност привредне статистике код нас још није схваћена и зато се не може ни пратити развој наших привредних прилика нити се оне могу подврћи једној детаљној анализи помоћу које би се дошло до закључака неопходних за побољшање привреде и вођење једне рационалне привредне политике.

Код нас је у последње време било доста покушаја да се пружи биланс привредног рада за прохујалих десет година. Има пуно расправа и чланака у којима налазимо са више или мање детаља са више или мање тачности, изложен развитак појединих грана наше народне привреде од уједињења до данас. Сви закључци који су у њима донети морају се примити са резервом и то и када су повољни и када су неповољни.

Из многобројних чланака који су приликом десетогодишњице нашег привредног живота објављени може се лако констатовати да је у свима гранама привреде постигнуто извесно напредовање према стању у коме се наша привреда налазила одмах после рата. У производњи, трговини, банкарству, саобраћају постигнути су знатни успеси. На жалост ти успеси знатно заостају за оним што је у привредама других земаља постигнуто после рата. У сваком случају је погрешно на основу њих доносити закључке о каквом привредном напредовању наше земље, јер као што рашћење једнога организма не значи да је његово стање повољно и здраво тако и извесно бројно рашћење које се код нас може запазити у појединим гранама привреде не мора још значити да је ситуација добра и да привредни организам напредује и повољно се развија.

Много ћемо боље упознати право стање наше привреде ако посматрамо развој неколико карактеристичних симптома нашег привредног живота. Разуме се да и ту не смемо заборавити да само бележење ових симптома не пружа довољно гаранције и да због тога и сами закључци нису можда увек тачни.

Посматрајмо прво један од најважнијих привредних симптома — цене на велико — који најбоље показује пулзирање привредног организма.

Анализа индексних бројева цена на велико јасно показује три етапе у развитку наше привреде за последњих десет година. Прва иде од 1919—1923. Почетни индексни број у 1919. износи 523 (у поређењу са 1913 год. која је узета као база) и постепено се пење са напредовањем новчане инфлације до 2098 у 1924 год. Ово је период грозничаве привредне радиности, општег полета у коме је привредна активност у нашој земљи достигла свој врхунац. Ако се узме у обзир стање у коме се после рата налазила наша привреда, инфлација, која је у овоме периоду практикована, је и поред својих неповољних последица донела и велике користи привреди. И ако је потрошач трпео, користио се произвођач. У националној производњи констатује се несумњиво напредовање, велики ратни губици са великом брзином се надокнађују, празнине у националном капиталу попуњују, као из земље поникла су у овоме периоду многобројна индустријска предузећа, подигнут врло велики број нових грађевина.

Са 1923. и 1924. год., у којима се дешава повећање међународне вредности динара, целокупна привреда улази у тешку фазу адаптирања новој, знатно повећаној вредности нашег новца. У 1924. долази још као последица прекомерне производње и светски пад цена аграрних производа који нашу привреду врло тешко погађа. 1925. година нам доноси и нову царинску тарифу са знатним повишењем увозних царина на индустријске производе услед чега поскупљују за земљорадника фабрични прозводи док у исто време његови сопствени прозводи и даље падају у својој вредности. Ако се томе дода и нагло заустављање инфлације и политика рестрикције кредита онда се може лако објаснити преокрет који настаје у нашем привредном животу. На место снажног напредовања долази застој, назадовање у пословима, праћено свима симптомима привредне кризе. Замах којим је привреда кренула напред је сломљен. У овој другој етапи који траје три године (од 1924—1927) просечни тотални индекс цена пада од 2034 поена у 1924 г. на 1527 у 1926 г. Пад цена је много већи ако се посматрају само индексни бројеви цена пољопривредних и сточарских производа. Цене пољопривредних производа падају од 2295 поена у 1924 г. на 1861 у 1925 г. и 1452 у 1926 г. Производи сточарства од 2624 у јануару 1924 г. падају на у 1925 г. на 1882 и у 1926 г. на 1545. Овај велики и дуготрајни пад цена наших главних производних грана био би сасвим довољан за оцену стања у коме се у овоме периоду налазила наша привреда. Пад цена је најсигурнији знак и мерило привредне кризе. Он чини да велики стокови готових производа морају бити ликвидирани испод коштања и да се новој производњи не може приступити услед неизвесности какве ће цене бити

што отежава привредну калкулацију. Кад је у питању индустријалац, занатлија или трговац онда је ситуација ипак нешто лакша јер напоредо са падом цена готових производа смањују се и цене сировина, готовој роби, а исто тако падају и радничке наднице, тако да постоји ипак могућност да се првобитни губици бар делимично надокнаде и да се предузеће спасе од пропасти. Али када се пад цена деси у првобитној производњи, када се деси пад аграрних производа, онда је губитак дефинитиван. Земљорадник од једном мора своје производе продавати по смањену цену и то траје све док се у ценама осталих производа не деси иста промена. Али врло често се ова нивелација цена у опште не деси. Између цена које земљорадник добија за своје производе и мора да плаћа за производе које он купује појави се извесна разлика на његову штету. Ова појава назива се „маказе цена" и она се у овом другом периоду нашег привредног живота од Уједињења до данас у великој мери испољила. Док су аграрни производи пали од 2295 поена у 1924 г. на 1452 поена у 1926, дакле за 843 поена дотле су у истоме времену цене индустриских производа пале од 2118 поена на 1692, дакле свега 426 поена а цене пољопривредне робе од 1667 на 1341, односно за 326 поена. Овај диспаритет цена чини да рентабилност аграрне производње за цело време његовог трајања пада на нулу.

Оваква ситуација земљорадника изражава се смањењем његових куповина, производа земљорадње и заната и остале трговачке робе, што за ове производне гране представља смањење прихода, смањење обима рада, немогућност одговарања раније закљученим обавезама па често може проузроковати и пропаст самог предузећа. Када се још дода да се у периодима пада цена и потрошачке масе уздржавају од куповине производа ишчекујући још пад цена онда се може видети шта за једну земљу представља пад цена и колико је лакомислено и штетно када се свесно ради на томе да се овакав пад изазове.

Са 1927 год. улази наша привреда у трећу етапу свога развитка, која је карактеризована лаганим дизањем цена. Ма да у току целе ове године нема готово никаквих важнијих промена у тоталном индексу цена ипак се ситуација поправила тиме што су цене аграрних производа скочиле. Док је просечни индекс цена пољопривредних производа у 1926 г. 1452 у 1927 год. износи он 1775. У току целе 1927 године констатује се код ових цена лагано дизање и индексни број који у почетку године износи 1607 завршава годину са 1898. Код цена сточарских производа имамо исту појаву ма да не у истоме обиму. Просечни индексни број цена ових производа износи у 1926 г. 1545 а у 1927 г. 1602. Диспаритет између цена индустриских колонијалних производа и пољопривредносточарских ишчезава па се чак може констатовати да су цене фабриката и колонијалних производа сразмерно ниже од цена

аграрних производа него што су биле 1913 год., и тиме се положај земљорадника побољшава.

У току 1928 год. може се констатовати даље побољшање цена пољопривредних производа. Њихов просечан индексни број за ову годину износи 1999 према 1775 у ранијој години. Код производа сточарства износи просечни број 1655 према 1602. У исто време док цене колонијалној роби остају непромењене цене индустријских производа пењу се од 1657 на 1698 поена. Побољшање цена је повољно утицало на привредну радиност у земљи, па и ако се не може говорити о привредном санирању ипак се може утврдити да су се прилике промениле на боље.

Проучавањем цена можемо дакле доћи до закључка да је наша привреда за последњих десет година прошла кроз ове фазе: од 1919—1924 налазила се цела привреда у фази високих цена и привредног полета. Од 1924—1927 настаје пад цена и стагнација у пословима и дуга привредна депресија. 1927 и 1928 г. представљају почетак једне нове фазе у којој наша привреда излази из привредне кризе. Период у овој трећој фази отпочиње процес привредног опорављања.

Наше берзе биле су за последњих десет година врло много под утицајем политичких догађаја и зато оне нису, као што је то обично случај, верно огледало привредног живота. Ипак, ако се послужимо табелама о активности Загребачке Берзе, које је пре кратког времена објавио г. Д-р Јосип Буторац[1]) видећемо лако да и берза показује да је ток нашег привредног живота заиста ишао и наставља да иде онако као што смо горе изложили. Ово се нарочито лепо види код курсева индустриалних вредности који су се у току 1927 и 1928 г. знатно поправили.

Ако посматрамо један од најпоузданијих симптома за оцењивање привредне ситуације, статистику стечаја, морамо доћи до истога закључка. Према подацима Југословенског Друштва за заштиту поверилаца кретао се број стечаја последњих година овако:

1924	год.	106
1925	„	348
1926	„	832
1927	„	1060
1928	„	917

Види се јасно прогресивно погоршавана ситуација која се 1926 и 1927 године претвара у праву ликвидацију оних предузећа која нису могла превалити период кризе. Опадање броја стечаја у 1928. год. значи да су се прилике поправиле и да се може очекивати даље прогресивно опадање броја стечаја.

И ако има разлога да се верује да је наша привреда већ ушла у фазу оздрављења ипак се из тога не може

[1]) B. Revue Economique de Belgrade (бр. 7—8. 1928, г).

закључити да је привредна ситуација повољна. На против извесни врло важни симптоми говоре да је ситуација наше привреде још далеко од тога да буде добра. Ти су симтоми пре свега оскудица капитала која је изражена у високој интересној стопи и пасивност нашег биланса плаћања.

Оскудица у капиталу је највећа сметња привредном напредовању наше земље, подизању њене пољопривредне и рационализацији индустриске производње. Код нас је несумњиво најпотребнија ствар модернизирање и повећање аграрне производње. Да се она подигне на онај ниво на коме се налази пољопривреда у земљама на западу, и да онда постане у много већој мери снабдевач суседних индустриских земаља са аграрним производима, потребно је да се и она стави на кредитну основу. Потребно је да се нашем земљораднику ставе на расположење земљорадничке кредити и да се, разуме се, упути на начин како треба да их искоришћава. За ово су потребни врло велики капитали чија цена несме бити већа него у осталим земљама. Потребно је затим да наша млада индустрија у самом почетку свога рада буде организована на модерној основи, да се оно што је у индустрији већ створено рационализује а оно што се ствара да одговара потпуно духу савремене технике и индустриске организације. Не сме се, као што се већ десило, наша индустрија снабдевати са расходованим машинама страних индустрија зато што се оне могу јефтино добити и што висока царинска заштита омогућује њихово искоришћавање. Царинска заштита, која данас осим потрошача погађа и интерес појединих привредних грана треба да доведе до стварања једне снажне и савремено организоване националне индустрије. Ово се може постићи само ако наша индустрија буде располагала са обилним јефтиним кредитима. Докле год код нас активна интересна стопа буде износила 12—20% не може се говорити о каквом знатном побољшању привредних прилика.

Висока интересна стопа може чак зауставити опорављање наше које се већ као што смо мало час видели почело да манифестује. Како да се пак постигне потребно појефтињавање капитала то је један проблем за себе који на срећу није такав да се не може решити, али у чије се расправљање ми сада не можемо упуштати. Можемо само да нагласимо да се у погледу формирања нашег националног капитала могу забележити извесни успеси. Улози на штедњу код приватних банака који су 1920 год. износили једну милијарду динара попели су се у 1921 на 2,8 милијарди; у 1922 на 3,5; у 1923 на 3,6; у 1924 на 4,7; у 1925 на 5,8; у 1926 на 6,9 а у 1927. г. су премашили седам милијарди. Ако се овоме додаду улози код Државне Хипотекарне Банке, Поштанске Штедионице и код Задруга онда се може рећи да данас улози износе преко 10 милијарди динара. Ово, разуме се, није довољно, али може послужити као знак да код нашег

света постоји расположење за штедњу и да би се доношењем потребних мера образовање нашег националног капитала могло знатно повећати и убрзати. Мора се исто тако све учинити да се олакша притицај страног капитала у нашу земљу. Поједине земље данас су презасићене капиталима који би нам добро дошли за рационализацију наше производње, извршење великих радова, побољшавање саобраћаја и т.д.

Други неповољан симптом јесте појава пасивности у нашем трговинском билансу. Првих година после рата ова пасивност није била никакав опасан знак. Увоз је био већи зато што је земља била исцрпена и тражња производа веома велика. Али са јачањем националне производње пасивност трговинског биланса све више смањивала и 1924 год. наш извоз бележи знатну активност. Ова активност се подржава кроз пуне три године, 1924, 1925 и 1926. У 1927 год. ситуација се нагло мења и у нашем трговинском билансу појављује се поново дефицит. У тој години смањује се, према ранијој, и наш увоз за 146 милиона динара, а извоз опада за читавих 1418 милиона, и трговински биланс показује дефицит од 886 милиона. На основу до сада прикупљених података дефицит ће се у 1928. још више повећати. До сада имамо податке за првих 11 месеци 1928 г. који показују знатно повећање увоза (7.284,824.273 дин. — према 6.648,857.161 дин. у истом периоду 1927 г.) док се извоз у незнатној мери повећао (5.875,360.244 дин. према 5.871,468.493 у истоме периоду 1927 г.). Дефицит нашег трговинског биланса за првих 11 месеци прошле године износи 1.409,464.227 дин. Може се очекивати да се овај мањак до краја 1928 г. повећа. Укупан мањак за последње две године износи преко две милијарде динара. Овој се појави мора посветити највећа пажња. Она је свакако неповољна и озбиљна али не представља, као што то неки мисле, један катастрофалан обрт у нашем привредном животу. Пасивност трговинског биланса је данас једна општа појава и у многом је резултат статистичких грешака. Према трговинској статистици данас једино Чехословачка има активан трговински биланс док биланси осталих европских земаља показују велике дефиците. Мора се поставити питање одакле потичу ти огромни вишкови увезене робе када готово све државе имају пасиван биланс. Не смемо се дакле много ослањати на оно што нам показује статистика. Али ипак, ако узмемо да је наша ситуација у оној мери неповољна као што то из статистичких података Генералне Дирекције Царина произилази, не може се пасивност нашег трговинског биланса сматрати као симптом знатног слабљења нашег производног капацитета, као знак да наше привредне прилике иду ка једном знатном погоршавању. Опадање нашег извоза може се неоспорно приписати великим дефицитима који су се услед суше у току последњих двеју година десили у нашој пољопривредној производњи. Ови дефицити нису ни

у колико каква нормална појава и нема никаквих разлога да се очекује да ће се они поновити. Да није било ових дефицита, да смо кукуруз и жито извозили као ранијих година наш би извоз сигурно премашио своје цифре из ранијих година. Повећање увоза, које је неповољно у толико што показује да је наша производња недовољна да подмири потребе, у исто време се може сматрати као повољан знак да се куповна способност нашег потрошача побољшала, да су се његови приходи попели. С друге стране, ако се расмотри састав нашег увоза констатује се повећање увоза машина и жељезничког и другог материјала. Овакав је увоз врло користан јер он значи повећање и побољшање наше индустриске опреме и скоро повећање националне производње. Овакав увоз дакле може се само сматрати као знак привредног јачања.

Ми стога верујемо да мањак који се већ две године појављује у нашем трговинском билансу није такве природе да доводи у опасност нашу привреду и онемогућава њен излазак из привредне кризе. И поред овога мањка који се може лако објаснити и који је, уверени смо, пролазног карактера, врло важни симптоми говоре да се досадашњи ток нашег привредног живота мења и улази у једну нову фазу, фазу опорављања и напредовања. Разуме се да не треба очекивати да се овај процес привредног смањења земље обави сам од себе. Он се мора свима средствима која стоје на расположењу потпомоћи како би се нове тенденције наше привреде у потпуности испољиле и дале што веће резултате. Више него икада потребно је у овоме тренутку, када се наговештава један нов период у развитку наше привреде, да се мерама, које смо ми овде толико пута излагали, омогући што снажнији и успешнији развитак наше народне привреде.

Д-р Александар Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Да ли су злоупотребе официра у служби кажњиве као преступ по т. 5. § 133. каз. зак. или као иступ?

Вел. Воj. Суд до доношења укинутог Видовдан. Устава расматрао је одлуке првостепених војних судова у другом и последњем степену. Видовдан. Устав (чл. 50) и сада још важећи Закон о изменама и допунама у закону о устројству судова (чл. 4.) поверили су и расматрање одлука воj. судова у последњем степену Касац. Суду, и, од тада, Вел. Воj. Суд добио је својство Апелац. Суда.

Расматрајући одлуке првостепених воj. судова (одн. Вел. Воj. Суда), донесене у случајевима, када је официр учинио злоупотребе у служби, Касац. Суд није заузео одре-

ђено гледиште. У извесним случајевима је усвојио гледиште првостеп. вој. суда или Вел. Вој. Суда и прогласио за снажну пресуду, којом је официр кажњен за дело из тач. 5. § 133. к. з., док је више пута нашао да официр дело из т. 5. § 133. к. з. не може да учини, „јер се тај пропис односи само на чиновнике грађ. реда, а не и на официре".

Приказаћемо један случај који је био и пред општом седницом Касац. Суда. Ту је поред питања: да ли се пропис § 133. к. з. односи и на официре, било спорно и питање, да ли и инкримисана радња сама за себе иначе садржи све елементе дела из т. 5. § 133. к. з. Али, због опширности, изнећемо разлоге Вел. Вој. Суда и Касац. Суда само у колико се односе на истакнуто питање.

Вој. држ. тужилац Вој. Суда за официре тужио је пешад. пуковника Д. М. између осталог и за дело из т. 5. § 133. к. з. зато: Што је сам лично без учешћа комисије за набавке поручио 209 кгр. сапуна за свој пук код фабрике сапуна у К., па када је тако поручени сапун приспео и комисија одређена од стране заступника Команданта пука приспели сапун огласила за сиров и најлошијег квалитета, оптужени Д. М. ипак је наредио: да се такав сапун прими, а комисија да рачуне овери и исплати.

Првост. суд нађе да изложена радња оптуженога садржи само иступ из тач. 22. чл. 5. Уредбе о Вој. Дисциплини, који је застарео и решењем пусти га испод суђења.

Вел. Вој. Суд преиначи решење Вој. Суда за Официре нашавши да у изложеном поступку стоји дело из т. 5. § 133. к. з., наводећи да је оптужени овом радњом злоупотребио поверење које је као командант пука имао.

Међутим Касац. Суд примедбама I Одељења [Бр 3123 од 1. маја 1928.] поништио је ову пресуду Вел. Вој. Суда, нашав да не одговара закону поред тога, што инкримисана радња по нахођењу Касац. Суда и иначе нема елемената дела из т. 5. § 133. к. з., јер оптужени није био надлежни наредбодавац, још и са разлога:

„... повреде службе у војној дужности предвиђене су као кажњиве у Уредби о Вој. Дисц. и зато их Вел. Вој. Суд не може подводити и под т. 5. § 133. к. з. који се пропис односи на чиновнике грађ. реда, а ово у толико пре, јер и кад би се узело да се § 133. к. з. односи и на вој. администст. чиновнике примени овог зак. прописа нема места, јер оптужени није вој. администстр. чиновник, већ пешад. пуковник".

Вел. Вој. Суд није се сложио са овим примедбама већ је [Бр. 2033 од 27. јуна 1928.] дао своје противразлоге, прво, да инкримисана радња садржи све елементе дела из т. 5. § 133. к. з. јер је по нахођењу Вел. Вој. Суда оптужени као командант пука био надлежан наредбодавац, затим је у односу на постављено питање изјавио:

„...не стоји ни разлог примедаба I оделења: да су повреде службе у вој. дужности предвиђене као кажњиве у уредби о вој. дисциплини" те да се зато не могу подводити под т. 5. § 133. к. з. Смисао одредбе § 3. вој. каз. зак. је у томе да уредба о вој. дисц. искључује примену

к. з. само у погледу његове части треће „о кажњавању иступљења војних лица“ за дела која би и у њој и у овој била предвиђена, а никако не може искључити и примену части друге к. з. „о кажњавању злочинства и преступљења“, јер никакав општи злочин ни преступ не може бити замењен војним иступом, а најмање би то могло бити на основи једне Уредбе. Ово гледиште Вел. Вој. Суда потврђује и сама Уредба о вој. дисц. јер је у т. 11., 13.. 14. 17., 20., 21. и 22. свога чл. 5. сва тамо побројана дела огласила за војне иступе, дакле за дисциплински кажњиве „само у колико нису судски кажњиви“ не ограничавајући ни у колико ово: „судски кажњиви“ само на одредбе вој. к. з. што очевидно значи: у колико нису судски кажњиве било по војном или по општем к. з. било пак по ма ком другом закону. То се најбоље види из т. 13. и 14. чл. Ур. о вој. дисц., где су предвиђена дела преваре и примања одн. захтеви користи од потчињених као вој. иступи „у колико нису судски кажњива„ што само може да значи у колико нису кажњива по к. з. дакле по части другој к. з. где су дела те врсте и предвиђена као преступна и злочина, пошто В. К. З. о делима те врсте не садржи у опште одредбе, те по њему она и не могу бити судски кажњива.

У осталом по Уредби о вој. дисциплини (види чл. 3. и 5.) кажњавају се само погрешке, дакле само најлакша огрешења о војне дужности и о војне прописе, а овде се напред изложене радње оптуженога никако не могу узети као погрешке, већ имају све елементе злоупотребе поверене власти за наређивање. Уредба је доиста, погрешке ове врсте предвидела као дисциплински кажњиве у т. 18. и 22. чл. 5. али је у исто време т. 18. ограничила само на прекорачење власти мањег значаја, а т. 22. само на погрешке против прописа у колико нису судски кажњиве.

Најзад не стоји ни разлог примедаба I одељења, да се одредба т. 5. § 133. к. з. односи само на чиновнике грађ. реда, а да оптужени није ни војно-административни чиновник већ пешад. пуковник. Неумесност тога и таквог разлога није чак ни за доказивање. Ни из чега се не да изводити да се т. 5. § 133. к. з. односи само на чиновнике грађ. реда. На против, све одредбе к. з. па и та, односе се на све и сваког који код нас учине које од у њима предвиђених кривичних дела. То наређује § 5. к. з., а за војна лица и § 9. истог з. и § 3. в. к. з. Административни чиновник, пак, у смислу т. 5. § 133. к. з. није држ. службеник по чину одн. звању, који има, већ само и једино по административном положају који заузима и по административној природи функције коју у државној служби врши, па био он грађанин, калуђер или официр. Напред је јасно истакнуто да је оптужени по војним прописима, и ако пешад. пуковник, баш административно лице, јер је као командант пука наредбодавац за све административне послове у своме пуку, па је у вршењу те своје администтр. функције и учинио ову злоупотребу поверене му власти“.

Противразлози Вел. Вој. Суда изгледају нам убедљивији од разлога Касац. Суда и општа седница Касац. Суда погрешила је што је усвојила гледиште I одељења, а одбацила умесне и на закону основане противразлоге Вел. Вој. Суда. У прилог мишљењу Вел. Вој. Суда: да Уредба о Вој. Дисц. не може искључити примену части II к. з. „о кажњавању злочинстава и преступљења понаособ“, па ни примену § 133. к. з., на вој. лица, говори и сама уредба у своме чл. 6. чији ст. I гласи:

„Претпостављени ће кажњавати по прописима ове уредбе војна лица и за опште односно невојне иступе, т. ј. иступе који нису предвиђени овом уредбом, нити којим другим војним прописом, већ у *Казненом* или другом ком закону у колико тим законом није изрично друкчије прописано“.

О кажњавању преступљења кажњивих по к. з. у њој нема ни речи, и злоупотребе извршене од стране официра у повереној им служби, одн. злоупотребе поверења „у смо-

трењу права и власти за наређивање, дозвољавање или руковање", предвиђене су и казниме једино по т. 5. § 133 к. з. а не по Ур. о Воj. Дисц. Јер у противном, по оваквој логици Кас. Суда било би у много случајева (увек када би били у питању подчињени) на официре одн. на воj. лица непримењиве одредбе §§ 105. и 106. к. з. које предвиђају и казном угрожавају примање мита, јер је захтевање и примање користи па дакле и мита предвиђено као иступ из тач. 14. чл. 5. Ур. о Воj. Дисц. што и у једном и у другом случају не би значило ништа друго до дерогирање зак. прописа од стране судова погрешним тумачењем уредбе.

I. оделење Касац. Суда, са којим се у овом случају сложила и општа седница не заступа увек ово гледиште, које је у изнетом случају бранило, већ га мења од седнице до седнице. Једнога дана га побија, а другога опет поново заступала. Ево примера: Оптуженог апотекар. мајора Е. Н. Вел. Воj. Суд казнио је за дело из т. 5. § 133. к. з. зато: што је спалио и бацио укупно 2,230 кгр. по његовом тврђењу неупотребљивог прашка Natr. Salycilicuma. *Касац. Суд у свом I оделењу 24. децембра 1928. год.* ову пресуду проглашава за снажну! Дан доцније (25 децембра 1928. г.) опет I оделење заузима свој ранији став; да се пропис § 133. к. з. односи само на чиновнике грађ. реда, и одобрава решење Вел. Воj. Суда донето по ранијим његовим примедбама, којим је решењем пуштен испод суђења оптужени контракт. ветеринар Н. Ј. за дело из т. 5. § 133. к. з. за које је био оптужен и првобитно кажњен, зато што је око 10 дана као управник марвене болнице држао у држав. штали на лечењу два приватна коња.

Овакве разноликости у примени закона не би требале да се дешавају код нашег највишег Суда, а нарочито не би требало да их буде у тако кратком размаку времена и у истом оделењу.

Радосав Ј. Перуновић
судски капетан II кл.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Dr. Josip Vesel, advokat (Sarajevo), **Zakon o Državljanstvu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca** od 21. Septembra, 1928. **Tekst Zakona sa tumačenjima i primjedbama.** Cijena 10 dinara. Izdala Uprava „Večernje Pošte", Sarajevo, 1928.

Пре овога Закона, а то је, дакле, за време од скоро десет година рачунајући од уједињења и стварања данашње наше Државе, ми нисмо имали општих норама о држављанству. И у том погледу Законодавство нове Државе било је неизједначено: шест разних законодавних области, шест разних законодавстава о држављанству, формално бар разних,

јер су она могла бити, више мање, и слична у појединим својим одредбама. Отуда и оне правне компликације до којих је, тако често, доводила та законска хетерогеност и које су толико сметале правилном развоју односа било међу самим појединцима било међу овима и властима. Н. пр., било је скоро немогућно постати држављанином наше Државе рођењем: страни држављанин који је то био желео имао је да испуни све реквизите закона о држављанству свих шест законодавних области! Ако би то био учинио само у једној или само у некима од тих области, он би био постао једино у тој односно тим областима домаћи држављанин (припадник, ressortissant) али не и у другим законодавним областима, што значи да не би био имао опште југословенско држављанство. Један правни парадокс: да когод буде држављанин једне Државе само на једном делу њене територије а не и на осталој територији, да буде, у истој Држави, час њен поданик а час странац! Затим су, каткад, у питању натурализације чињене очигледне грешке. Тако, н. пр., дешавало се да Државни Савет одобри изузетно рођење на основу §-а 44. (последњи став) Српскога Грађанскога Законика и Српскога Законодавнога Решења од 14. Августа, 1851. год., В. № 639. (зб. VI., стр. 46., и код §-а 44. Срп. Грађ. Зак.) једном страном држављанину на територији које покрајине наше Државе где не вреди ни Српски Грађански Законик ни наведено Српско Законодавно Решење: оба ова Закона, у дотичним одредбама, говоре о изузетном давању странцима *српскога* држављанства а не држављанства *југословенскога*. И т. д.

Дошао је Устав од 28. Јуна, 1921. год. и са њим и норма чл. 4. у чијем првоме одељку стоји, између осталога: „Држављанство је у читавој Краљевини једно", али се горње стање није променило, пошто су, и после Устава, остале оних шест законодавних области о којима смо говорили горе (чл. 134., 135. и 142. Устава) и морале су остати. Устав, наравно, није могао извршити и изједначење закона у Држави, а ово вреди, разуме се, и за питање о држављанству. Наведени пропис чл. 4. остао је, дакле, у овоме обзиру једно правило чисто теориског значаја. Практички, он је имао смисла у толико што је дошао да потенцира унитарни карактер наше Државе: рећи да, у Држави, постоји само *једно* држављанство то значи да нема *посебних*, покрајинских, држављанстава, а то опет значи да наша Држава није, по Уставу, *сложена* (савезна) Држава него Држава *проста*, једноставна (унитарна). В. овде и С. Јовановић, *Уставно Право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд. 1924., стр. 429. У самој ствари, цитирани пропис чл. 4. Устава пре би, изгледа, хтео да каже то да наша Држава није *државни савез* или *савез држава* (Staatenbund, Confédération d' États) а не да она није *савезна држава* (Bundesstaat, État fédéré). И, заиста, држављанство (поданство, народност у политичком, не етничком, смислу) јесте један међународно-правни појам

(јер, када не би било међународних односа и Међународнога Права, то јесте када не би било више међународних правних подмета односно више држава већ би била само једна држава, не би се тада могло, наравно, говорити о држављанству), те отуда, када Устав каже да је у нашој Држави само једно држављанство, то би имало да значи управо да се наша Држава сматра, у међународноме погледу, као *један и исти* међународно-правни субјекат, као *једна и иста* Држава, а то опет искључује *само* савез држава (где има, и поред савеза, више међународно-правних подмета, више држава), другим речима, горња одредба (да је у читавој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца само једно држављанство) не би, сама по себи, искључивала и идеју да наша Држава може бити и *савезна*, пошто, и код савезне државе, имамо, у основи, само један међународно-правни подмет, само једну државу са међународнога гледишта. Ипак, и при свем том, чл. 4. Устава о јединственом држављанству у Краљевини тешко да је могао мислити само на државни савез: и, збиља, када се апстрахује Нацрт Народнога Клуба (Клуба Хрватске Заједнице) који је, донекле, почивао на идеји савеза држава (в. С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 43.) и држање Хрватске Републиканске Странке (под вођством Стјепана Радића), ни једнога момента, приликом израде Уставних пројеката у новој Држави нашој, није се постављало питање да ли ће та Држава бити један међународно-правни подмет (унитарна односно савезна држава) или не (односно да буде државни савез). Једино што је било спорно и у дискусији то је да ли ће Држава бити унитарна или ће бити савезна држава: чл. 4. Устава, искључујући покрајинска држављанства, окончао је тај спор и ту дискусију у првом смислу.

Али, као што смо већ казали, чл. 4. Устава ипак, а због законодавне неједнакости, није могао укинути покрајинска припадништва са свима оним незгодама које су оне повлачиле за собом и пре Устава од 1921. год.

Да ли су те незгоде отпале бар данас када је донесен нови и општи Закон о Држављанству (од 21. Септембра, 1928. год., објављен у „Службеним Новинама" од 1. Новембра исте год., бр. 254., када је он, по своме чл. 64., задобио обавезну снагу)? Што се тиче стицања и губљења југословенског држављанства као и правних последица његових, нови Закон, разуме се, дошао је да попуни једну од најосетнијих празнина законодавства Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца: сада је све то, мање више, детаљно нормирано. Али, ни тај нови Закон није, наравно, отклонио неједнакости, у појединим покрајинама наше Државе, односно других закона, а ово се тиче, специално, Приватнога и Кривичнога Права како материалнога тако и формалнога: на тај начин, и поред и после Закона о Држављанству, онако исто као што је то било, видели смо раније, поред и после Устава од 1921. год., мораће се знати, код многих правних односа, којој нашој покрајини

припада дотично лице, што ће рећи да ће, и после новога Закона о Држављанству, остати делимично, поред општега, југословенскога, држављанства, и једно покрајинско (регионално) држављанство. (Што се тиче тешкоћа код питања под којим погодбама ће се један југословенски држављанин сматрати припадником ове или оне покрајине, ми смо се, донекле, њиме већ бавили у своме чланку: *Le Droit international privé dans la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes*, отштампаном из *Revue de Droit international privé*, Paris, 1926.). Узалуд ће, све дотле док код нас постоје шест разноликих законодавних области, Устав (чл. 4.) и Закон о Држављанству (§. 1. одељ. 1.) прокламовати правило да је, у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, само једно држављанство, да, дакле, у њој нема покрајинскога држављанства: овога ће, као што рекосмо мало час, бити ипак, и биће га све дотле док се целокупно законодавство у нашој Држави не изједначи. То значи да ће, све до тога момента и у тој мери, наша Држава имати карактер савезне државе, и поред тога што је она, по Уставу, не само унитарна него још и централизирана: *политички*, наша Држава је проста (унитарна), *законодавно*, оно је још сложена (савезна држава).

Тако, узимајући један пример из Породичнога Права, питање да ли ће се, у конкретном случају, допустити, пред српским судом, истраживање небрачнога очинства (патернитета), зависиће од покрајинскога припадништва туженога: ако би он био припадник раније Краљевине Србије, то истраживање неће се допустити, осим ако је случај одвођења или насилне прељубе, §§. 188., 189. и 191 Казн. Зак. (§. 130. Срп. Грађ. Зак., Замена од 7. Маја, 1868. год.), док би се, међутим, то могло допустити, ако би туженик био, на пр., припадник (ressortissant) Словеначке или Далмације, пошто, по §-у 163. Аустр. Грађ. Зак. (Нов. III., §. 202.), у тим областима влада овде други систем, онај по коме је уопште допуштено истраживање небрачнога очинства. Разуме се ово само тако ако српски суд не би нашао да је одредба §-а 130. Срп. Грађ. Законика апсолутнога (међународнога) јавнога поретка (d'ordre public absolu ou international) и да се, зато, она има применити, на територији пређашње Краљевине Србије, и на оне припаднике наше Државе у чијој покрајини вреди правило да се може истраживати изванбрачни патернитет. Јер, и ако су прописи Породичнога Права, у начелу, *лични статут* (le statut personnel), због чега они, по правилима Међународнога Приватнога Права, која се имају применити и на територији наше Државе у случају међупокрајинских правних сукоба (в. овде Dr. Stanko Lapajne, *Kolizijske Norme Civilnega Medpokrajinskega Prava u Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*, Ljubljana, 1921.), прате странца, као његов *национални* закон, и преко граница Државе чији је он поданик, ипак је, и у области Породичнога Права, и у опште личнога

статута, претежан *територијални* (домаћи) закон, ако се тиче апсолутнога јавнога поретка. И, обрнуто, претпостављајући да се води спор о небрачном очинству пред једним судом словеначким или далматинским, тужиоцу ће се допустити односно неће се допустити истраживање нелегалнога очинства према томе да ли је туженик припадник Словеначке односно Далмације (а ово исто вреди и за Хрватску и Славонију као и за Војводину: и у овим покрајинама влада исти систем који и у Аустр. Грађ. Зак.) или је, пак, припадник пређашње Краљевине Србије. Наравно, ово опет под претпоставком да словеначки или далматински суд не би био мишљења да је забрана истраживања незаконитога патернитета (систем Срп. Грађ. Зак.) противна апсолутном јавном поретку Словеначке *resp.* Далмације, у коме случају би се дозволило тужиоцу истраживање небрачнога очинства, мада би туженик био припадник прерашне Краљевине Србије.

Или, овај пример из Имовинскога Права (овде Трговачкога). По §-у 77. Срп. Тргов. Законика, „сељаци, који се само ратарским послом занимају" нису пасивно способни код меничних уговора (издавање, примање и пренос, индосаменат, меница: § 76. истога Законика): такав менични посао вреди само као проста грађанска обавеза (§ 78. Тргов. Зак.). Сличнога ограничења нема, н. пр. у Хрватској (као ни у осталим покрајинама наше Државе које су раније припадале Аустро-Угарској). Отуда, да ли ће, н. пр., једна сељачка меница издата у Србији вредети као меница зависи од припадништва сељака — меничнога обавезника: она неће вредети као таква, ако је сељак припадник пређашње Краљевине Србије а вредеће, ако би он био, узмимо, припадник Хрватске и Славоније. Обрнути случај, то јест ако би српски сељак потписао меницу у Хрватској и Славонији био би компликованији, због оне норме Међународнога Меничнога Права да се менична способност странаца цени не по његовом националном закону него по закону места суђења, само ако би примена тога правила водила пуноважности менице (в. у овом смислу и § 168. *in fine* Срп. Тргов. Зак.), случај у чије детаљније разматрање не можемо, разуме се, улазити овде[1]).

[1]) Овај приказ расправе Г. Весела писали смо пре новога *Меничнога Закона*, општега за целу нашу Државу, од 29. Новембра, 1928. г. (објављен у „Службеним Новинама" од 19. Децембра исте год., Бр. 295., а задобија обавезну снагу годину дана после објаве): по овоме Закону отпала је менична неспособност србијанских земљорадника (сељака): сада и они имају пасивну меничну способност. (Активну меничну способност имали су они и раније, по Српском Трговачком Законику од 26. Јануара, 1360. год.). Али, разуме се, менице потписане од србијанских земљорадника пре новог Закона о меницама имаће се, наравно, судити по старом Закону, на основу правила да нови закон нема повратне снаге на штету стечених права (§ 7. Срп. Грађ. Зак.), тако да ће оно што смо горе казали о покрајинском припадништву моћи имати, код меница, примене, за извесно време, и после новога Закона о меницама. Закон о Чеку, од истога дана кога и Менични Закон (т.ј. од 29. Новембра, 1928. год.) објављен је, такође, у означеном броју „Службених Новина", са истом vacatio legis.

И иначе има још доста примера из области Материалнога Приватнога Права као и из Грађ. Суд. Поступка (специално надлежност судска и форма правних послова односно исправа: locus regit actum) у којима се може поставити питање о покрајинском припадништву заинтересованих лица. Тако, исто питање могућно је, у Материјалном Приватном Праву, и код тестамената (кодицила, уговора о наслеђивању) било када се тиче форме тестамената (која је, код нас, од Закона од 24. Маја, 1911. год., само писмена, изузимајући повлашћени, привилеговани, тестаменат, § 447. Грађ. Зак., док, н. пр., у Војводини, по Мађарском Приватном Праву, тестаменат може бити и усмени, Зак. чл. XVI.—1876., Др. З. Пишкулић и Др. И. Ђерђ, *Основи Приватнога Права у Војводини,* Београд, 1924.: интересантан је, овде, био сукоб закона српскога и војвођанскога у спору око формално-правне важности усменога тестамента пок. Др-а М. Миљковића, ред. проф. Правничкога Факултета у Суботици) било пословне способности (Geschäftsfähigkeit) код правних послова *mortis causa* (по Срп. Грађ. Зак., н. пр., малолетници од навршених петнаест година имају способност за factio testamenti, а расипници су ту сасвим, пословно, неспособни, § 427. одељ. 2., док, по Аустр. Грађ. Зак., § 569., малолетници тек по навршеној осамнаестој години могу тестирати — од 14. до 18. године само под извесним гарантијама — међутим, расипници, према §-у 568., способни су да располажу, у облику последње воље, половином своје имаовине). Итд.

После ових напомена односно домашаја новога Закона о Држављанству, за време док се не изврши изједначење закона у нашој Држави, да, укратко, прикажемо горе наведени рад адвоката Др-а Јосипа Весела (аутора, између осталога, и исцрпне студије: *Naknada za nepravedno odredjeni pritvor i istražni zatvor,* студија читана на II. Конгресу Правника Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 9.—11. Септембра, 1926. год., Љубљана, sa uvodnim riječima Dr. Josipa Silovića, javnog red. univ. profesora, Ljubljana, 1927.). Рад овај, без законскога текста, био је објављен најпре у Сарајевском дневном листу: „Večernja Posta" (бр. од 8., 9. и 10. Октобра прош. год.) па је, потом, и посебно оштампан (са посветом одличном југословенском, рано преминуломе, правнику, Др-у Ладиславу Полићу, бив. проф. и ректору Загребачкога Свеучилишта, главном известиоцу по питању о држављанству на Другом Конгресу Правника у Љубљани, један симпатичан знак п етета ученика према умрломе професору). У засебним отисцима, писац је додао и цео *текст* закона који садржи 64 параграфа, рачунајући ту и прелазна наређења: VI. Глава, §§. 53. à 61. Испред текста, дакле, иду концизна али јасна објашњења („Tumačenja i Primjedbe") Г. Весела која је он поделио на осамнаест одељака (осим једног „Uvod-a"), поименце: 1. Одредбе новог Закона (к § 1.). 2. Која лица могу стећи држављанство натурализацијом (к § 11., 12. зак. о држ.).

3. Која лица имају право да добију редовним путем држављанство (к § 13. з. о држ.). 4. Изузетно стицање држављанства (к § 14.). 5. Је ли против ријешења Министра дозвољена тужба на Државни Савјет (к § 15.). 6. Кому се предају молбе и како се објашњавају? (к § 16.). 7. Које су посљедице натурализације? (к. §§ 18—20. §§ 43., 44. закона о држављанству). 8. Питање двојног држављанства (к § 2. закона о држављанству). 9. Свједоџба о држављанству (к § 4. Закона о држављанству). 10. Положај незаконите и позакоњене дјеце. (§§. 6.—10.). 11. Губитак држављанства (к §§ 21.—37. закона о држављанству). 12. Отпуст из нашег држављанства (к §§. 22.—27. закона о држављанству). 13. Одрицање држављанства (§ 31. закона о држављанству). 14. Одузимање држављанства (§ 32.—34. закона о држављанству). 15. Посљедице губитка држављанства (§§ 35.—37.) 16. Адопција (§ 46.). 17. Прелазне одредбе (§§ 53.—61.). 18. Кратки хисторијат законских прилика прије децембра 1918. и законодавног рада о држављанству од 1. децембра 1918. до овог закона.[2])

Не можемо, овде, улазити у подробнији приказ овога коментара Г. Весела, али из самога садржаја види се његова вредност: нема сумње да ће тај коментар, док, можда, Г. Весел не стигне да нам дâ опширнију студију истога Закона, бити довољан путовођ правницима приликом тумачења новога Закона. У сваком случају, Г. Весел има то заслужено задовољство да нам је дао *први* објашњење тога Закона: брзина која није била на штету ваљаности рада. (Код питања о држављанству у нашем Праву треба још имати, и нарочито, у виду радове: Г Др-а Ивана Субботића, *Effets de la dissolution de l'Autriche-Hongrie sur la Nationalité de ses Ressortissants.* Étude de Droit international et de Droit comparé. Paris, Librairie Arthur Rousseau, 1926., thèse de doctorat, Lausanne; Г. Др-а Михаила Константиновића, *Die Staatsangehörigkeit in Jugoslawien unter besonderer Berücksichtigung der Friedensverträge*, објављено у: „Ostrecht," Monatsschrift für das Recht der osteuropäischen Staaten, Berlin, 1926., као и коментар нашега Устава од Др-а Г. Крека, *Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreichs der Serben, Kroaten und Slovenen*, Sonderabdruck aus „Zeitschrift für osteuropäisches Recht," herausgegeben vom Osteuropa-Institut in Breslau, 1925. und 1926., Copyright by Hermann Sack, Berlin).

Ж. М. Перић.

ANALI PFB | anali.rs

[2]) Расправа Г. Весела написана је латиницом, али ми смо овде дали горње наслове ћирилицом.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Проф. *Др. Чед. Марковић*, **Грађанско Право,** књига прва: Увод у право у опште (Београд, Кон. 1928, стр. 156).

Од система Грађанског Права, кога спрема, г. Марковић нам је овом књигом пружио прву свеску истог, у којој је изнео своје мишљење о неким основним проблемима права. Књига је подељена на два дела. Први део носи назив *Претходни и основни појмови.* (Појам права и фактори права) и садржи 22 наслова.[1]) — У другом делу, под насловом *Правна наука и правна техника,* груписани су других једанаест наслова[2]).

Развијања ауторова под сваким насловом су *релативно кратка,* што се види и из поређења броја наслова са бројем страна књиге. Жеља г. М. је била да буде што краћи и концизнији. Што су неки наслови нешто дужи, то долази или од нарочитог значаја, кога аутор придаје материји у њима, или што наслов садржи материју, која би, по ауторовом критеријуму могла бити предмет више чланака са засебним насловима. У ове последње долази несумњиво и наслов *Закон,* који се протеже на 16 страна, а у коме је реч о доношењу закона, њиховој класификацији, аброгацији, ретроактивности, о стеченим правима, о уредбама, о судијском цењењу уставности закона. Но и поред тога, жељена краткоћа, концизност и савршена прегледност су потпуно постигнути. Да краткоћа не шкоди потпуности и јасности, г. М. је наводио испод свог текста широке изватке из дела писаца, која се баве третираним предметом, та његова књига представља истовремено две ствари: својим текстом даје мишљење г. М. о неким основним проблемима права, а својим белешкама испод текста сачињава малу крестоматију о њима.

По замисли и начину извођења, књига г. М. је *нешто сасвим ново код нас.* Она одлучно одступа од плана тради-

[1]) (1) Људски односи, (2) Људска заједница. Држава, (3) Друштвена правила, (4) Постанак друштвених правила у опште, (5) Право, (6) Позитивно право, (7) Објективно право и субјективно право, (8) Разлика и сличност између правних и моралних правила, (9) Правно и морално уверење, (10) Заједничка дефиниција за објективно и субјективно право) (11) Позитивно право и сила, (12) Природно право, (13) Фактори (чиниоци, права, (14) Идеалан друштвени поредак, идеално право, (15) Правда, правичност, правни осећај, правно уверење, правна свет, (16) Целисходност, (17) Једнакост и неједнакост, (18) Слобода, (19) Солидарност или међузависност, (20) Морал, (21) Циљ човека и људске заједнице, (22) Политика.

[2]) (1) Појам правне науке и правне технике, (2) Правни појмови, (3) Подела објективног права, (4) Извори права, (5) Закон, (6) Обичај. Судска пракса, (7) Тумачење закона, (8) Примена закона. Фактично и правно питање, (9) Законске празнине и њихово попуњавање, (10) Субјективно право. Правни односи. Апсолутна и релативна субјективна права. Правне и противправне радње. Правне чињенице и правни послови, (11) Субјект права и објект права, (12) Правно стање, правни положај или правна ситуација.

ционалних увода у право, бар у свом првом делу. Г. М. је желео пре свега да почетницима пружи претходна обавештења о главним друштвено-правним питањима, и олакша им тежак почетак. Постојећи уводи можда не постижу потпуно тај циљ. Они су много корисниј свршеном правнику, него ли почетнику. Зато је и г. М., који је у главном имао у виду потребе студената, изабрао други план за увођење у право. Али његово разликовање од његових претходника није само спољашње; он је за увод вршио и избор материјала другојаче него обично: много што-шта што други уносе у увод он је изоставио, а унео је много новога, што није раније у уводима обрађивано. Поред свега тога ја се бојим, да ће концизност текста и огроман број експликативних заграда, што отежава читање и сасвим упућеном читаоцу, уплашити почетника. Бојим се да исту улогу не одиграју и изводи из разних писаца, које је г. М. навео испод текста. Ти изводи, са врло малим изузетцима, дати су без коментара и дискусије, те ће почетник тешко моћи да им оцени значај и однос са мишљењем заступаним у тексту. Читање ових места и разумевање претпоставља свестрано познавање предмета. За почетнике би можда било боље, да им је сав материјал, који је наведен испод текста, пружен у прерађеној форми, и да су им о сваком важнијем питању дате главне теорије што једноставније сажмане у неколико реченица, и без компликованих детаља.

Али и поред ове резерве о уџбеничкој вредности књиге г. М., изгледа ми ван спора, да она представља *несумњиву добит за нашу правну литературу*. Она заслужује пажњу, на првом месту, стога што садржи учење једног домаћег правника о главнијим друштвено-правним проблемима. Затим, она ће омогућити нашим правницима да се упознају са тим проблемима, о којима сваки истински правник мора имати мишљење, или бар бити обавештен. У том погледу књига г. М. попуњава једну празнину, те заслужује да буде топло поздрављена.

Што се тиче самог учења г. М., оно такође заслужује нарочиту пажњу. *Све његове доктрине* су изражене отворено, категорички, понекад чак и у жустром полемичком тону (в. нпр. стр. 26 и 27 и прим. 1 на стр. 27.), те не остаје сумња о ауторовој позицији у питањима која разлаже. Сва су решења јасна. Услед тога што су напуштени детаљи и нијансе, виде се боље главне линије теорије. То много олакшава њихово испитивање и дискусију.

Основно учење г. М., из кога сва остала произилазе у већој или мањој мери, је „*да позитивно право постаје силом*, да се одржава и мења силом" (стр. 26—27). Чак и „природно право.... своди се, *реално посматрано*, на вољу јачега.... и, на крају, поклапа се са променљивим позитивним правом, које је..... израз воље јачих. Преко тога, „природно право" спада у област моралисања и идеалисања" (стр. 38). „Објек-

тивно право је скуп оних друштвених правила за која постоји организована санкција или и само уверење о потреби санкције" (стр. 21). Разуме се, ради се о уверењу јачих (стр. 22 и 23). Уопште говорећи, право није ништа друго до „власт коју преставници једне заједнице признају људским бићима" (стр. 25), а преставници су заједнице они који су јачи, „они који имају власт, т.ј. моћ (снагу, силу) да заповедају и да сламају отпор извршењу заповести" (стр. 25). И право које ствара судска пракса је право које дају „јачи слабијима и себи..., јер судије постављају и на тим положајима одржавају јачи, према чему они припадају, *по правилу*, реду јачих" (стр. 22 до 23). „О неком праву појединих људи или људских група, које би они имали да пре, изван или против већ постојећих правила позитивног права, стварају нова, не може бити ни речи са становишта позитивног права". (стр. 31). — Оваквих, или њима сродних места, има скоро под сваким насловом првог дела, тако да би тај део могао потпуно оправдати наслов: *Право је последица силе.* Ова теорија силе, која се одавна заступа у разним нијансама, а којој је г. М. дао нарочито јак и отворен израз, не може се усвојити. Кад би била истинита, она би оправдавала сва насиља и тираније. Срећом, ма колико се подвлачила њена реалност, она се не може доказати посматрањем стварности, а њене последице директно су супротне појавама, које (као нпр. нагло развијање аутономног корпоративног права) свако може данас посматрати. Израз „право је сила" много је злоупотребљаван, и не једанпут је довео до збрке идеја, због разних значења која су му придавана. Једна је ствар тачна и она не треба да уноси забуну у дискусију, а то је да је праву потребна спољна сила. Без ње би оно било непотпуно. Можда није парадоксално рећи, да се право не би могло звати правом да нема силе. Јер праву је циљ да створи извесан ред, и оно се зато служи силом и против сваког нарушавања тог реда; кад би тај ред у људском друштву могао постојати без силе, онда би отпао и разлог за постојање права. Тежња права је одржање извесног поредка, а сила гарантује остварење те тежње. — Али, ако је праву потребна сила, оно се са њом не идентификује, као што се ни биљка не идентификује са сунчаном топлотом, која јој је потребна. Сила је само један од услова, који омогућују потпуну реализацију права. Право је ред; сама сила није то; напротив, ред нема већег непријатеља од силе кад ова није у служби права. Злоупотребљујући малочашње поређење, приметимо да и биљка угине од силне топлоте, од сунчане жеге. — Сила и право не налазе се нормално на истом плану, нити су то две једнородне вредности. То су разноврсне и комплементарне вредности. Оне се не искључују, већ се допуњују. Претор и његови ликтори најбоља су илустрација за то. Израз „право је сила", узет у овом првом смислу, значи конфузију права са његовом санкцијом. Друга тачка, коју је

потребно фиксирати ради избегавања конфузије због идентитета речи: само право, које није можда ништа друго до веровање, јесте као свако веровање једна сила. Осећај да смо у праву, инспирише надчовечанске подвиге. Уверење у право даје каткад жртви више куражи, но насилнику сва његова брутална сила. У том смислу је тачно рећи да је право сила. То је истовремено и негација тврђења да је насиље право и да из насиља произилази право. Али право није сила у смислу, у коме би се могло рећи, и поред неких резерви и корекција, да га узима г. М., т.ј. да право постаје силом и да се силом мења. Примери које наводи г. М. за доказ своје тезе да се право оснива на сили, узети су из односа међу народима[3]), где још, у главном, влада режим насиља. У осталом, у општој теорији права, аргументи из области Међународног Јавног Права су више него сумњиви. Г. М. каже: Французи заповедају у Мароку, где су продрли; њихова воља чини тамо закон, јер су они јачи. Али, и ако је мој сусед јачи од мене, чак и кад провали у моју кућу, његова воља није закон за мене. Напротив, његово силеџијско понашање скупо ће га стати. Недовољност теорије силе нарочито се опажа кад се кроз њу посматрају принципи приватног права. Принципи да свак одговара за своје погрешке, да се морају плаћати дугови, да после извесног времена наступа застарелост. да плодови ствари припадају сопственику, да отац мора издржавати децу, да деца имају право на законски део, и тако редом, не показују се никако као резултат силе, који се одржава силом, нити пак изгледа да је за њихову промену потребна сила. После тога, кад би сила била основ права, онда би закон био једини извор права (По г. М. и обичајно право „постаје вољом јачих, односно вољом преставника заједнице". Стр. 123 sqq.). Међутим закон је само један од формалних извора права, пут којим право долази до изражаја. Свођењем постајања и мењања права на вољу јачих искључују се реални извори права, чије постојање и г. М. не спори. (Стр. 45 sqq. и 48 прим. 3 *in fine)*, али и њих у главном своди на вољу јачих.[4])

Напослетку, са теоријом силе немогуће је објаснити живахно и продуктивно *корпоративно право,* које се развија потпуно аутономно и независно од законског и судијског права, у коме уговор-тип замењује закон, а арбитар државног судију. Ту не долазе ни у какав обзир ни законодавац ни

---

[3]) Гали и Римљани — „se in armis ius ferre" et „omnia fortium virorum esse". Liv. V, 36, — Енглези и Индијанци, Французи и Мароканци.

[4]) „У ствари, извор права је сам друштвени живот са свима факторима који утичу на стварање једног одређеног правног поретка..... Тај поредак одређује воља јачих о сарадњи и утакмици, а она је производ *свих* фактора (материалних и моралних), под којима се уопште једна одређена воља ствара о људским односима, у првом реду властитог, добро или рђаво схваћеног интереса (материалног и моралног) јачих". (стр. 106).

ANALI PFB | anali.rs

судија. Интересенти сами себи постављају правила, и њихово тумачење и примену траже од избраних судија.[5])

Г. М. је констатовао неуспехе свију покушаја учињених до данас *да се право прикаже као нешто апсолутно.* Пошто оно није апсолутно, не може се тако ни дефинисати. Да би пак нашао објашњење очигледним променама у историји права, г. М. је направио хипотезу о вољи јачих и њиховој снази, и потражио доказ за њу у односима између народа и класа. Мени се ти докази не чине убедљиви. Други један присталица позитивистичке школе, директан ученик Диркем-ов, Е. Леви, чије би оригиналне теорије требало једанпут саопштити нашој правничкој публици,[6]) пошто је, као и г. М., а после Ласал-а, констатовао релативност права, потражио је објашњење за промене у праву, а истовремено и основ праву на другој страни. Он учи да право почива на веровању. Сва права имају фидуцијарну суштину. Она су неоспорна док их покрива друштвено веровање.[7]) Приватна својина почива, не на сили притежалаца, већ на веровању и сопственика и несопственика. Ова теорија, јако критикована у последње време[8]) изгледа ипак много прихватљивија од оне коју заступа г. М.

Кад прочита књигу г. М., читалац не остаје никако под утиском да је г. М. „обожавалац бруталне силе", како је то за г. Марковићевог учитеља, Гумпловица, рекао П. Виноградов. Напротив, племените стране, као оне о идеалном друштвеном поретку (стр. 56 sqq), и многа друга места, јасно му показују, да г. М. први жали, што ствари стоје онако како он мисли да оне стоје, али да им куражно гледа у лице. Стога, затварајући књигу г. М. на последњој страни, читалац са извесним задовољством рекапитулира незаинтересоване и искрене напоре аутора, и његов поштен рад утрошен у циљу истине. — Ма како се мишљење имало о доктрини г. М., остаје извесно да је његова књига добродошла и да ће свакако повољно утицати на оријентирање правничких дискусија у правцу основних проблема права.

Д-р Михаило Константиновић.

---

[5]) В. интересантну књигу Ishazaki u Lambert, *Le droit corporatif international de la vente de soies*, 3 vol., Paris, Giard, 1928).

[6]) в. један покушај у „Мисли" за 1927 г.

[7]) *La vision socialiste du droit,* Paris, Giard, 1926, p. VII.

[8]) Gény, *Science et Technique*, II; Ripert у *Revue Critique*, 1928, p. 21 sqq.

НЕКРОЛОГ

Леон Диги.

Децембра 18. умро је у Бордоу један од највећих француских правника и најбољи представник социалне теорије права, њен вођ — Леон Диги (Léon Duguit). И ако је имао без мало 70 год. очекивало се да ће још дуго живети, јер његов организам изгледао је снажан и издржљив. Али он је имао болесно срце, и не слутећи. Један напад грипе довољан је био, да изазове срчану кризу и да га за увек отргне остављајући за собом за све око њега и за све његове безбројне пријатеље и поштоваоце по свету једну празнину која се не може попунити.

Неуморан радник, он је све до последњих својих дана био у послу, увек борбен, пун интереса за све научне појаве, стално удубљујући своју мисао и усавршавајући своју форму. Завршујући предговор првог тома трећег издања свога уставног права питао се рачунајући са својом старошћу или можда слутећи свој близак крај.... „Хоће ли ми судбина допустити да довршим ово ново предузеће?“

Човек стоји запањен пред таквим догађајем — величанственим или страшним? — и величанственим и страшним! — када смрт уништава једну тако плодну активност, једну тако дубоку и природну мисао, једну такву творачку духовну енергију. Долазе нам сами по себи мрачни, тајанствени и тешки стихови дубоког Ничеа: „O Mensch, gib Acht, was spricht die tiefe Mitternacht!“. И походи нас Сфинга, походи нас вечито питање о крајњој судбини човека (прах или вечност?).

Те и такве мисли нису у супротности са Дигием позитивистом. Позитивисте, то су скромни људи, агностици који имају живо осећање *Непознатог* у свету. Они имају куражи да кажу: не знамо, увек готови да поштују свачију искрену веру. И сами они имају обично једну снажну веру у вредност истине, правде и људске солидарности. И она се (премда они отворено и смело признају границу нашег сазнања и не траже никакве оностране и трансцендентне награде и гарантије) када извире из чистог и племенитог срца, пуног љубави, прелива и чак преображава у веру у један виши духовни свет, где лежи корен и смисао свега збивања и оправдање свих лепих и племенитих подхвата људских. Није случај да позитивизам, продубљен и проширен, постаје хуманизам метафизички и религиозни идеалисте и дивног песника, значајног психолога и филозофа Џемса — прагматисте.

Диги је у својим делима проповедао солидаризам, и он је од првих који имају највише заслуга да је солидаристичко схватање постало опште добро модерне науке. По томе, јер је тражио извор права у солидарности и у њој гледао циљ активности власника као и сваког грађанина — називају га идеалистом у правној науци. Али идеалиста је сваки онај који проповеда солидарност, ма како је формулисао и објашњавао. Једна битна особина као човека, како пише један његов пријатељ, била је једна доброта, једна доброта дубока и активна, која се крије под неком сировошћу (rudesse). То је утисак који и ја имам, имајући среће да дођем са њим у додир путем писама. Али читајте његова дела да видите Дигиа човека, Дигиа — један отворен карактер, једног смелог човека да каже право у очи и добро и рђаво, једног поштеног човека који уме да се егзалтира и поштује и супротна мишљења. Такав само карактер могао је да поведе борбу против традиционалних схватања, и против немачке и француске владајуће теорије, да остане целог века на линији и да под старост доживљује победе...

Име проф. Дигиа је познато широм целог света — он спада међу најпознатије писце у свету, и његова смрт је одјекнула свуда болно у научним круговима. Редом, био је зват у Северну и Јужну Америку, у Шпанију, Румунију, Египат при стварању универзитета — да држи предавања, и свуда је наилазио на најбољи пријем. Његова дела су превођена на пуно страних језика (енглески, шпањолски, руски, чешки, грчки, турски). Преводили су га познати професори, као енглески Laski,

и шпањолски Posada. Сам је публиковао више чланака на енглеском, шпањолском и румунском језику. Пре две године у друштву са проф. Келсеном и Вејером покреће међународни часопис за чисту теорију права (у Брну). И најскоро за тим јавља се као један од главних покретача Међународног Института за Јавно право у Паризу. Важио је као одличан предавач и извртан педагог.

О њему се писало и у Француској и ван Француске. Његова мисао је свуда вршила свој утицај. Ма шта се мислило о његовој доктрини, мора се признати да наука после њега неће изгледати како је изгледала, и њен развој се не може замислити без имена Дигиа. О њему се може слично рећи као о Канту у филозофији: може се бити против њега, али не без њега. Тако се од прилике изразио о њему суптилни Gény. Више о његовој доктрини рећи ћемо у засебном чланку.

Рођен је у Либурну (Жиронда) 4. фебруара 1859. Положио докторат у Бордоу 19 јуна 1882, постао агреже правних факултета на конкурсу агрегације октобра 1882, агреже правног факултета у Каену 1. јануара 1883 (дакле у 23 год.), а октобра исте године прешао у Бордо, где остаје до краја живота. Професором уставног и административног права постаје 4. априла 1892 (у 33 год.); асесором декана 1901, а деканом 1919. Годинама је био члан општинског одбора у Бордоу. Последњих година се посвећивао пословима хуманитарним, нарочито који се тичу деце и у установама са таквим циљевима имао почасне службе.

Према нашим студентима, који су долазили у Бордо, био је врло предусретљив. О способностима Словена имао је врло лепо мишљење. А за то је и налазио у њиховим круговима разумевања и пуно симпатија. То важи и за нас.

У првој периоди, од прилике до 1900, био је присталица органистичке теорије о друштву каквим га показују нарочито његови чланци у Revue internationale de sociologie. Од 1900 он иде својим путем, он је позитивиста и солидариста. Од многобројних дела да наведемо његова систематска дела.

1) L'Etat, le droit objectif et la loi positive, 1901
2) L'Etat, les gouvernants et les agents, 1903
3) Manuel de droit constitutionnel 1907
4) Le droit social, le droit individuel et les transformations de l'Etat, 1908
5) Les transformations générales du droit privé depuis le code Napoléon 1912
6) Les transformations du droit public, 1913
7) Traité de droit constitutionnel, друго издање 1919—1925 у пет свезака.
8) Souveraineté et liberté, 1920, leçons à l'Université Columbia
9) Le pragmatisme juridique, 1923, conférence à l'Université Coïmbre
10) Leçons de droit public général, à l'Universite égyptienne 1926.

Нека од ових дела су писана и за ширу публику, и њих ваља превести по једном плану. Превод једног од тих дела очекујемо ових дана у библиотеци Д-р М. Илића.

Ђ. Тасић.

БЕЛЕШКЕ

ANALI PFB | anali.rs

Италианска криминалистичка књижевност: *Girolamo Penso, Il delin-Cuente istintivo nel progetto Rocco di qodice penale.* Con prefazione del sen. prof. A. Stoppato, Torino, Fratelli Bocca, editori, Г. Girolamo Penso долази међу најистакнутије и најпознатије италианске криминалисте, радови његови, од којих је само у 1927. и 1928. објавио седам на броју у разним италијанским правним часописима (као „Rivista penale", „La Cri-

tica Forense", „Guirisprudenza Italiana", „L'Eloquenza Siciliana", „La Toga", „Il Bolletino del Sindicato fascista avv. ti e proc. ri di Napoli", „La Scuola Positiva", „La Gazetta dello Sport", „Rivista Penale"), имају за предмет питања из разних делова Кривичнога Права (н. пр.: „La validità del matrimonio e il reato di bigamia", „L' intensità repressiva nel nuovo progetto di codice penale", расправе о спорту са гледишта Кривичнога Права, где је специално реч о убиству и повредама које се могу десити приликом спортских борби нарочито код бокса и хрвања, „La repressione del duello", питање о коме се непрестано дискутује и о коме је још Ad. Franck, члан Француског Института и професор на Collège de France, писао онако научно и духовито у својој књизи: *La Philosophie pénale*, Paris, Félix Alcan éditeur, 1888., стр. 106. à 113.; о двобоју в. у нашој правној књижевности излагања пуна ерудиције код Др-а Т. Живановића, *Основи Кривичног Права*, Посебни део, I., Београд, 1911., стр. 17. à 19.). Сви ти радови Г. G. Penso носе обележје методскога и научнога разматрања. Нарочито му је темељан и доста опширан (99 страна ситнога текста на великој осмини) рад чији наслов смо исписали у почетку ове белешке и у коме се Г. Penso бави тако тешким и спорним питањем о *инстинктивном преступнику* (деликвенту уопште) а специално са тога гледишта како је исто питање нормирано у нацрту Италианскога Кривичнога (Казненога) Законика који је израдио чувени италиански криминалист, проф. Rocco. (Као што је познато, постоји и нацрт Италианскога Кривичнога Законика од проф. E. Ferri основан мање више на антрополошкој концепцији Кривичнога Права, то јест на ублаженој Ломброзовој теорији). На крају („Conclusione") свога дела, Г. Penso даје критику дефинације Роко-ове о инстинктивном преступнику и предлаже своју редакцију чл. 104. (о овој врсти преступника) нацрта Роко-овога.

Предговор овој књизи Г. Penso написао је не мање чувени италиански криминалист, проф. A. Stoppato, противник криминалистичке школе E. Ferri-a и Garofalo-a.

Да напоменемо да је ранији Италиански Министар Правде, Mortara, био одредио у комисију за израду нацрта новога Италианскога Кривичнога Законика (в. Il Decreto Reale del 14. settembre 1919) и проф. A. Stoppato, али, када се је већина Комисије изјаснила за антрополошко-позитивистичку школу E. Ferri-a и Garofalo-a, такође чланова исте Комисије, проф. A. Stoppato, заједно са чланом Комисије Carnevale, иступио је из ове, пошто нису били следбеници исте Школе. (В. о овоме инциденту и у нашем чланку: *„Unifizierung der Strafgesetzgebung im Königreiche der Serben, Croaten und Slovenen (Jugoslavien)"*, објављеном у „Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreforrm", Juli, 1926., Heidelberg, S. 269., Anm. 3.).

Г. G. Penso је сарадник и часописа: „La Scuola Penale Unitaria", који је пре три године покренуо адв. и проф. на Универзитету у Риму, Giugelmo Sabatini, и о коме часопису је „Архив" у своје време донео белешку. Тако, у бр. Ottobre-Decembre 1928., Г. Penso је објавио своју сугестивну студију: „Somatismo e criminalità" (телесна болест и криминалитет), стр. 242.-251. Да додамо још да, од Јануара ове године, Г. Penso покреће нов криминалистички часопис: „Il Pensiero Giuridico — Penale". Rivista internazionale di dottrina (Messina), за који су му обећали сарадњу чувени италиански и страни (аустриски, швајцарски, руски, јапански, пољски, немачки, француски, шпански, белгиски) криминалисти.

Гледаћемо да, накнадно, дамо опширнији приказ рада Г. G. Penso о инстинктивном преступнику, питање које, несумњиво, веома интересује и наше читаоце-криминалисте.

Ж. М. Перић.

Универзитети у Италији под Мусолинијевим режимом. — У Италији постоји једна несразмера између броја интелектуалаца и народне масе. Нарочито има пуно адвоката, који су пунили парламент (негде на 10000 само адвоката 15). Па ипак, и под фашистичким режимом, који је имао претензије да обнови и преуреди државу, број универзитета се није умањио него се повећао. Фашисте су разумеле добро, како се чини, да су интелектуалци, ма шта се о њима рекло, носиоци и чувари народне културе, да у њима ваља гледати вође народа и у миру и у рату, јер у рату су и у Италији, као и у другим земљама,

као и нашој дали много жртава. Фашисте су разумеле да је главно подизати културни ниво маса и привредну активност земље, и да ће у том послу имати одлучну улогу универзитети. Треба имати, између осталога, у виду чињеницу да је и у Италији, као код нас научни рад, у главном концентрисан на универзитетима. И њихово предвиђање није без основа, јер сад се већ опажа, како са умањем аналфабетизма народ показује више веру у лекаре или инжињере, те их више тражи, и тиме се опет подиже народно здравље и добробит. У држању фашиста игра вероватно улогу да је маса студената пришла фашистичком покрету. Али то ипак није могло имати барем искључивог или чак одлучујућег утицаја на њихову политику према универзитетима. И поред те чињенице, фашистички филозоф *Ђентиле*, у својству Министра Просвете, имао је намере да умањи број универзитета, јер се било викало на ту појаву у Италији у последње време, због поменуте чињенице несразмерности броја универзитетски образованих људи и неписмене и непросвећене масе (нарочито у Јужној Италији). Али одбрана универзитета је била веома енергична и разлози с којим су иступили били су убедљиви. Па и само јавно мњење, и ако се у њему јављало и формирало мишљење о прекобројности универзитета, ипак по својој главној наклоности за универзитете него против. То се види нарочито по томе да само једну категорију универзитета издржава искључиво сама држава (преко 10); другу категорију заједно држава и самоуправне јединице; и трећу категорију малих универзитета сами Грађани.

Тако сада има на место 22 универзитета 25 (дакле 3 нова у Мајланду, Флонцу и Бари) Фашисте су сем тога створили три школе у рангу факултета за изучавање државно правних наука. Facoltá di Scienze Politike у Риму, Павии, Перуђи. Ту се предају и модерне научне гране (као: историја политичких гледишта, о штампи, о праву штампе, корпоративно право, колониално право и т. д.). Ту се траже и фашистичка идеологија, тако да могу улазити само студенти — фашисте. Одатле се регрутују кандидати за нове одлуке, у вези са колонијалном и међународном политиком Италије (консули, дипломате, колониални чиновници, чиновници за службе у вези са корпоративним правом). Основан је и још један факултет, искључиво за странце R. Università degli Stranieri у Перуђи, да би се ови привукли што више у Италију. Јер тамо странци, у сразмери са Француском, Немачком и другим земљама слабо одлазе.

Вредно је споменути да Италија, земља са искуством о животу и напредовању универзитета, има начин попуњавања катедара, који се само може пожелити (у принципу). Наставнике мањих универзитета бира једна централна комисија у земљи, састављена од 5 чланова, од којих је један наименован од министра, два изабрана од ординариуса свих универзитета дотичне струке и два од универзитета, на коме је катедра упражњена, но који не морају бити са истог универзитета. Већи универзитети позивају на своја упражњена места професоре мањих. Тиме је, по тврђењу познатог социолога *Роберта Михелса*, по чијем ниже наведеном чланку и износимо ове податке, утицај „клика“ искључен и добија се одлична гаранција за избор најбољих, одн. међу најбољима.

(В. расправу P. M.: Einige Materialien zur Geschichte und Soziologie des italienischen Hochschulwesens, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 60 B, 3 H. 1928, ст. 542—577). **Ђ. Т.**

Bulletin de droit tchécoslovaque. — Такав наслов носи часопис пражког правничког удружења „Právnická jednota“, који излази у полугодишњим свескама на француском језику у Прагу. — У своме садржају за 1928. г. овај часопис је пружио читав низ чланака информативне природе, из којих се иностранство може са сигурношћу и до детаља да упозна са правним кретањем у овој напредној и младој држави. Специална пажња обраћена је међународном правном саобраћају у вези са чехословачким законодавством. У низ таквих расправа долазе радови чешких научника г.г. *Карела Лаштковке* (Званични државни језик и употреба других језика поред чехословачког пред чехословачким властима и судовима); *Вацлава Хоре* (Извршење иностраних одлука у Чехословачкој); *Хуга Дивалда* (Чехословачки закон о ваздушној пловидби). — Затим од осо-

бите важности су чланци г. г. *Д-р Вратислава Калушека* „Стварање Чехословачке Државе и јурисприденција“ и *Д-р Божумила Кучере* „Међународни основи чехословачке државе“, у којима се излажу чехословачки званични погледи на питање о стварању Чехословачке Републике и доказује да је Чехословачка Република створена револуционарним актима, независно од сваког међународно-правног признања, које *не може имати конституишућу моћ*, како је то тврдила старија доктрина у Међународном Јавном Праву, већ само и једино *декларативни карактер*, објављујући de jure оно што је у томе тренутку већ de facto и постојало; одбијајући мађарску претензију да је Чехословачка постала тек ратификацијом уговора о миру. — У трећу групу чланака долазе расправе о раду на унификацији чехословачког законодавства. Ту улазе: „Усвојење по новом чехословачком закону од 24. марта 1923. г.“ од доцента *Д-р Бедриха Анереса* (Овај је закон у духу старог аустриског законодавства); „Пројект меничног законика“ од *Д-р Франћишека Роучека* (у духу Хашког Реглмана); и „Предлог Чехословачког Казненог Законика“ од проф. *Д-р Августа Мирички*. Ова група расправа истиче три најважнија закона, на којима се у Чехословачкој радило у току 1923. год. и са којим ваља упознати страну правничку јавност са пуно тачности и танчина. — Посматран у целини садржај овог билтена за 1923. г. је један драгоцени рад на обавештавању иностранства о законодавним и правним реформама у опште у Чехословачкој, и као такав — намењен практичним циљевима упознавања — значи један сјајан успех, успех пред којим се други мали народи могу застидети, ако и они не пруже овакав исти, или бар слични, систематски рад о своме правничком кретању. Ово нарочито важи за нас Југословене сада када је код нас у пуном јеку рад на унификацији законодавства. Ми иностранству не пружамо обавештења о томе раду ни на какав систематски и организовани начин и ако неколико великих и опште-уважених наших професора неуморно раде у томе правцу отварајући место својим радовима у најугледнијим правним стручним часописима Западне Европе. Зар ми не би могли издати систематски сређен низ бар тих, већ објављених, радова. То би могло узети на себе Удружење Правника из наше Државе не чекајући да све сврши државна администрација. Где је код нас приватна иницијатива?

Д-р М. Ф. Бартош.

Институт Словенских Права у Братислави основан је 1927. г. на Правном Факултету Универзитета Коменски. Његов је задатак испитивање разних словенских права садашњих и у прошлости, као и одржавање научних веза са словенским државама и сличним институтима. Оснивање овог Института руководила је идеја да ће се тако допринети решењу читавог низа заједничких проблема за сва словенска права. Проучавањем историје словенских права дошло се до опажања тенденције да ће се упоредном методом доћи до објашњења њихових заједничких елемената, као и утицаја старог словенског права на модерна законодавства у новим словенским државама (а то се осећа не само због расне сродности, већ и због традиције идеја у свима словенским државама: Чехословачкој, Пољској, Југославији, па и Бугарској, а по себи се разуме чак и у Русији). Ово је, због тога, важно нарочито сада када су све словенске државе у етапи кодификације. — Свој задатак Институт постиже предавањима, издањем радова, оснивањем словенске правничке библиотеке и архива, праћењем и вађењем исечака из дневне штампе. Осим тога Институт ће свакоме заинтересованом научнику пружати материјал и сва обавештења, која се тичу правних и економских питања у словенским земљама. Отуда велика практична корист за науку у опште, корист коју подвлачимо наговештавајући да се данас — на жалост — организовани рад овог Универзитета свео на сарадњу чехословачких, бугарских и пољских научника. Надамо се да ће идући извештај Института, који излази у првој половини ове године, садржавати и дела наших научних радника.

Д-р Милан Бартош

Prof. Ignazio Tambaro, **Il diritto pubblico nella nuova legislazione italiana, 1927**, Napoli. I. У Италији — као и у другим државама — пар-

ламентаризам није дао онакве резултате какви су се очекивали. Стога су га реформирали, док га коначно нису укинули у опште. Реформе су се на првом месту односиле на министра председника који је добио привилегирано место, правно утемељено. Краљ именује председника министарства, остале министре он предлаже за именовање и ови су му одговорни. Министар председник је одговоран само краљу за политичко деловање владе. Министри пак су одговорни и пред председником министарства, који има превентивну контролу над програмима појединих министара. У односу према скупштини, одређује закон из 1925. године, да не сме ништа доћи на дневни ред пред скупштину без предходне дозволе министра председника. Ако је какав законски предлог одбијен у било којем дому тада га сме министар председник — по истеку 3 месеца — у истом заседању наново предложити и тада је гласање тајно, без претходне дебате. Сврха ове одредбе је јасна. Године 1925. је издан закон који прописује смртну казну ко нападне на краља или регента. Ове одредбе су касније проширене на краљицу, престолонаследника и министра председника. Закон важи само за време од 5 година. Важно је напоменути, да у Италији — за разлику од свих модерних држава — постоји смртна казна *само* за политичке злочине.

II. Што се тиче легислативе извршне власти, закон из 1926. године одређује, да сме влада с краљевим декретом а по решењу министарског савета издавати норме с законском силом у случају пуномоћја у границама закона у ванредним случајевима ако постоји нужда. Ови декрети морају садржавати клаузулу, да се морају предложити парламенту у сврху промене у закон. Под претњом ништетности се захтева презентација једном дому и то већ на трећој седници од издања декрета. Ако један од домова одбије промену у закон, тада се то објави у „Газети Уфичиале“ и тиме губи декрет важност. Ако декрет није у року од две године озакоњен, тада губи важност. — С обзиром на међународне уговоре ваља напоменути, да су пре с краљевом потврдом постајали закони. Сада је потребно, да потврди — у облику решења — још и министарски савет, да се испитају мнења стручњака који су додељени појединим министрима и мнење државног савета.

III. Општине су ради корупције биле неспособне за вршење било какве управе. Зато је 1926. године издан закон о институту начелника и општинског савета који се испочетка простирао само на општине испод 5000 становника, али је још током исте године с малим изменама проширен и на све друге општине, осим Рима и Напуља. По овом закону, државна област краљевим декретом одређује за 5 година начелнике. Општинске саветнике бира префект дотичне провинције ($^1/_3$) и именује их на предлог општинара ($^2/_3$). Општински савет је саветодаван орган чије је мишљење обвезатно за начелника само у финасијским пословима. Начелник врши своје послове и кад је савет распуштен. Префект може премештати начелника (у својој провинцији) из једне општине у другу. Тако је самоуправа ограничена на минимум. — За римски гувернат је издан посебан закон. Њиме управља гувернер којега помажу ректори. На место изабраног савета постоји саветодаван орган од 80 чланова т. зв. „Консвета ди Рома“ именован краљевим декретом на предлог министра унутрашњих дела. — Напуљске су општине уређене с посебним декретом од 15. новембра 1925.

IV. Године 1926. је изашао закон о правној организацији радника — који удружује економске и политичке сврхе. Удружења радника и послодаваца морају се признати ако обухватају $^1/_{10}$ у крају где су установљена. Признање се врши краљевим декретом на предлог надлежног министра а по договору с министром унутрашњих дела по консултацији министарског савета. Асоцијације су правна лица која заступају све послодавце одн. раднике за које су установљене и без обзира на то, да ли су учлањене или не. Асоцијације официра, судских и управних чиновника, професорâ високих и средњих школа, агенатâ, чиновникâ и фукционерâ унутрашњег, спољашњег колонијалног министарства — су забрањене. Закон — под претњом казне — забрањује обустављање рада и штрајк.

Као допуна овог закона је т. зв. „Карта дел лаворо“ која је издана на седници великог фашистичког савета

(1927. г.) и садржава одлуке јавног карактера. Она познаје нов корпорацијски државни режим. Корпорације репрезентирају интересе продукцијских сила. Пошто су продукцијски интереси уједно и народни те су корпорације законом признате као државни органи. На место неорганизираних бирача долази бирачко права класа с истим интересима. Италија иде к остварењу идеала Беноа.

V. Што се тиче закона о штампи, ваља споменути, да у Италији нема тога закона у целини. Једним делом важи још стари Албертински декрет из 1848. године, другим делом су у снази нове уредбе из 1923., 1925 и 1926. године. У Италији су уведене превентивне одредбе о штампарској полицији. Односе се на штампара дневникâ и периодичних списâ, издатеље и уреднике. Потребна је претходна дозвола.

VI. Право збора је врло ограничено. Закон из 1926. год. одређује, да се морају сви зборови на јавним местима пријавити три дана раније, полицији за јавну безбедност. Област може забранити и распустити збор из разлога јавног мира, морала и здравства.

Право удруживања је ограничено разним превентивним мерама. Префект може распустити удружење. Дозвољен је призив на министра унутрашњих дела, даље нема призива. Тајна удружења су забрањена, само некоји грађани смеју бити њихови чланови.

Професор Тамбаро је уверен, да ће Италија убрзо у јавном праву постићи оно што је постигао стари Рим у грађанском праву.

Љубљана **Фини Ахачић.**

Исправка. — У чланку г. проф. др-а Ђ. Тасића „О нашем парламентаризму“ (6. бр. књ. XXXIV) поткрале су се ове грешке: 428 стр., 18 р. одозго испред речи „правило“ додати *да ли има;* 429 ст., 20 ред одозго, стоји „партијама“ а треба *помоћу партија;* 436 ст., 5 р. одозго, стоји „упореде“ а треба *уреде;* 437 ст., 18 р. одоздо, стоји „могуће“ а треба *немогуће;* 441 ст., 16 р. одозго, изоставити *партија* и иста ст., 17 р. одозго, стоји „њиховог“ а треба *свога.*

Молимо читаоце да ове грешке исправе, јер кваре смисао.

НОВЕ КЊИГЕ

Thomas Givanovitch, **Die systematische Einordnung der philosophischen Lehren und die Konstruktion der Zweiartigen synthetischen Philosophie.** (Berlin, S. 261—272. Sonderabdruck aus „Archiv für systematische Philosophie und Soziologie“, XXXI. B., H. 3-4.).

Д-р Александар В. Соловјев, **Законодавство Стефана Душана Цара Срба и Грка.** *Докторска теза Београд. Универзитета.* (Београд, 1928, стр. VIII + 248).

Д-р Александар В. Соловјев, **Постанак Душанова Законика.** (Београд, 1928, 31, стр., цена 4·— дин. 4. св. Библиотеке Народног Универзитета у Београду.)

Д-р Данило Ј. Даниħ, **Поводом једне важне одлуке Касац. Суда.** *(Позакоњење ванбрачне деце из тач. 3. § 134. Гр. Зак.)* (Београд, 1928, стр. 22. — Прештампано из „Нар. Одбране“).

Dr. Rado Kušej, **Verski zaklad in patronatna bremena** (Ljubljana, 1928, str. 20. Posebni odtisk iz „Ljubljanskega Škofijskoga lista“ 1928, št. 7 in 8. Založil škofijski ordinariat u Ljubljani).

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА XIX ДРУГО КОЛО 25. Фебруара 1929. КЊИГА XVIII (XXXV) БР. 2

ДУХ ПОРАТНИХ УСТАВА.

Ко изучава законодавство извесног доба може да сазна какав је друштвени живот, да ли у њему постоји поредак и да ли је овај поредак чврст или само привидан, као што бива код псевдоморфоза. Ако се са овог гледишта промотри модерно законодавство, онда се појављује његов критички карактер, који се толико разликује од органског карактера законодавства пре стотину година. Онда се француска револуција, која се тек завршила, сматрала као заиста завршена. Зато се нису више тражили нови путеви. У место тога владала је тежња, да се васпостави прекинута традиција и да се она доведе у склад са последицама револуције. Револуцији се противстављала еволуција. Законодавчева је мисао, онако исто, као и философска мисао у Хегеловој карактеристици, подсећала на сову, која почиње да лети тек кад је дан прошао и наступио сутон. Ондашњи законодавац није веровао у своју чудотворну моћ, да према Монтескијевом изразу претвори животиње у људе и обрнуто. Није он прописивао, него описивао. Није он био наклоњен да претерује позив свога доба ка стварању права. Савињи доказивао је да није било оно време згодно за ма какво законодавство. А Порталис изјавио је да се законици сами израђују: les codes des peuples se font avec le temps, mais à progrement parler on ne les fait pas. У земљи, која је онда искусила нарочито много потреса, наиме у Француској, као три законодавна темеља друштва, које се умирило, били су грађански законик од године 1804, који је обезбеђивао приватно-правни поредак, кривични законик од године 1810, који је бранио друштво од напада на његов мир, и устав од године 1814, који је обезбеђивао јавно-правни поредак. Нису ови законици стављали питања, него давали оговоре. Нису они потчињавали живот принципима, него напротив прилагођавали принципе животу, јер су се слагали са изреком Бенжамена Констана да су принципи последице. Њихова је философија била проста и јасна: слобода, својина и безбедност у приватном животу, умерени устав са ограниченим бирачким правом у јавном животу. Јуриспруденција ових законика била је јуриспруденција стабилизације.

Садашњост изгледа сасвим друкчије. Јуриспруденција модерног законодавства, то је јуриспруденција мобилизације

и узнемирености. Она више тражи, него налази, више пита, него одговора. У њој има више еклектике, него синтезе, више диалектике, него логике, више декларација и чак декламације, него прописа или описа. Овоме стилу одговара нагињање садашњости декларацијама: Вашингтонска декларација права и дужности народности од године 1916, Лилска декларација права породице од године 1920, декларација права детета, коју је прогласило Друштво Народа године 1924. Па што је можда најкарактеристичније, неки су правници, као Ле Фир, нашли за потребно да прогласе декларацију права државе уперену против других „самоодређивања" и друштвених прохтева.

Критично стање модерне правне свести и стварање права најбоље се огледа у поратним европским Уставима. То су или први устави новостворених држава или нови устави старих држава као Немачка. Ови су устави постали у узнемиреној средини. Они потсећају више на привремене бараке или шаторе, него на солидне зграде од армираног бетона. Према Брајсовој терминологији нису они чврсти, него гипки. Пољски устав од године 1922 чак тражи обавезну ревизију сваких 25 година. У већини нових држава донесени су нарочити закони о заштити државе и њеног новог уставног поретка. Таква се ванредна мера показала као неминовна, пошто у односу на нове уставе још не постоји код становништва дубок и чврст легитимизам. Читав низ законских одредаба нових устава стварно или сасвим није ступио на снагу или важи на онај несавршени начин, који потсећа на заборав закона (desuetudo legis).

Ипак нови су устави врло значајни и са историјског и са начелног гледишта. Њихов историјски значај састоји се у томе, што се у њима огледа борба и погодба различних, чак противречних интереса. Начелни значај састоји се у томе, што они наговештавају ново доба у уставном праву. Они покушавају да ударе темељ јуриспруденцији таквих појмова, који се до сада расправљали у философији и публистици, али нису улазили у позитивно право. Нарочито су занимљиви покушаји јуриспруденције демократије, јуриспруденције социалног права и јуриспруденције пацифизма.

Када је у току светског рата избило питање, ради чега се он води, онда као један од његових најглавнијих циљева била је проглашена демократија. Демократија на супрот аутократији, према Вилсоновој формули, или демократија на супрот теократији, према Масариковој формули. Демократија је ушла у дух и слово најновијих устава. Тако например према уставима Аустрије и Чехословачке нису ове државе обичне, него баш демократске републике. На тај се начин појам демократије преноси из политичког речника у правни. Тиме се ставља нови задатак јуриспруденцији и доктрини, наиме да

се разбистри тачни правни смисао овог појма. Није овај задатак лак, јер појам демократије има већ своју дугачку историју и њен је смисао многострук. Тако на пример за Платона и Аристотела демократија је истоветна са владом руље. Полазећи од уговорне теорије постанка државе, Хобес, и ако присталица апсолутизма, учио је да је свака држава, чак и монархија, демократија: qui coïerunt ad civitatem erigendam, pene eo ipso quod coïerunt, Demokratia sunt. Populus in omni civitate regnat, nam et in monarchiis populus imperat, vult enim populus per voluntatem unius hominis. Најзад Токвиљ је тврдио да вољом Божјег промисла не само модерна држава, него и читав модерни друштвени и културни живот прелази од аристократског стања у демократско.

Што се тиче Вилсонове и Масарикове карактеристике демократије, оне нису довољне, јер су само негативне и не кажу ништа о њеном позитивном смислу, па осим тога оне се не подударају са многим одредбама нових устава. Смисао је Вилсонове формуле републикански. И она је нарочито уперена против бивше немачке царевине. Међутим и ако демократски, нови немачки устав од године 1919 није коначно прекинуо све везе са старом царевином. То се огледа већ у првом члану, који гласи „Немачка је царевина република". Председник ове демократске царевине има значајну, према члану 48 чак диктаторску власт. Али Вајмарска уставотворна скупштина одбацила је предлог да се у устав уведе нарочити члан, којим се не дозвољава бирање за председника чланова бивших династија. На тај начин док је француски устав, који су године 1875 донели монархисте, године 1884 допуњен чланом, који искључује могућност замене републике монархијом без повреде устава, т. ј. без револуције, немачки устав, који су донели демократи и социалисти, не искључује могућност, да се једном на челу царевине, чији је председник сада војвода, нађе један Хохенцолерн и то на потпуно законит начин.

Смисао је Масарикове формуле антиклерикални. Она је нарочито уперена против ма каквог утицаја вероисповести и цркава на државни живот. У томе баш смислу члан 119 чехословачког устава вели: „јавна настава мора бити тако уређена да не би противуречила закључцима научног истраживања". Дакле догматична научна настава потискује догматичну верску наставу. Али са изузетком и ове одредбе поратни устави не само проглашују слободу савести и вероисповести, т. ј. толеранцију према друштвеном теократизму, него понекад иду на сусрет тако рећи државном теократизму. Под притиском јаке католичке странке „центра" немачки устав узима под заштиту веронауку (чл. 149), допушта верске школе (146) и осигурава црквена имања (138). Још даље иде на сусрет теократизму пољски устав, који је проглашен „у име свемоћног Бога" и почиње изразом захвалности промислу.

Члан 114 признаје римокатоличкој вери „првенство“, члан 54 захтева од председника републике заклетву у име Свете Тројице и мучења Сина Божијег. Овај се хришћански теократизам пољског уставног права допуњује нарочитом заштитом теократизма Мојсијеваца, јер тачка 11 првог одељка уговора Пољске са савезним државама од 28 јула 1919 године захтева да се поштује светковање суботе и да се на овај дан не расписују никакви државни и општински избори или увођење у бирачке спискове.

Нису дакле довољне формуле, које предлажу Вилсон и Масарик. Какав је онда позитиван смисао ове демократије, чију јуриспруденцију мора да створи тумачење нових устава? Није лак одговор јер демократска доктрина обухвата једним истим појмом три различите и донекле противречне демократије, наиме грађанску, политичку и социалну. Принцип је грађанске демократије либерализам, политичке — сувереност народа, социалне — социализам. У таквом смислу ове три демократије теже за остварењем лозинке француске револуције: слобода, једнакост и братство.

Либерализам грађанске демократије означава слободу личности и формално изједначење свих грађана у приватноправним односима. Као што је приметила госпођа Стал, овако изједначење означава васпостављење природне неједнакости људи. Ова се неједнакост појачава слободном утакмицом у грађанском промету. Нема никаквих личних или сталешких повластица, нема ни државне потпоре у борби ради опстанка и надмоћности Само слободна утакмица и одговорност за њене последице само оних, који се такмиче. Па као једна од главних њених последица постаје друштвена хиерархија. Једни се пењу по социалним степеницама, други силазе, а трећи просто падају на дно. Овај либерализам има своје песништво, наиме песништво самоделатности и личног ризика. Његове су таблице грађански законици, који изједначују лична права, штите приватну својину и слободу уговора, и устави, који обезбеђују овим начелима државну потпору. Једном речи, грађанска се демократија оснива на оној личној и имовинској слободи од државе, коју је Бенжамен Констан прогласио новом слободом и коју је противстављао старој слободи или народној суверености.

Међутим модерна политичка демократија састоји се баш у овој старој слободи. Код народне суверености држава не само не губи карактер једне организације, која заповеда, него напротив још ојачава га са том особином што заповеда већина народа преко парламента или путем референдума. Њена је воља врховна. Зато све приватно мора да се њој потчини. Према томе либерализам грађанске демократије, који ослобођава појединце од потчињености другим појединцима или од државног мешања, може да буде сачуван и поред народне суверености, ако на то да свој пристанак већина,

али може да добије од ње битну штету или да се подвргне мајоризацији. У сваком случају не постоји неминовна логичка веза између либерализма и народне суверености. Не може се истодобно обраћати и слободној личности и сувереном народу са молитвом „нека буде воља твоја“ и да се у томе не види противоречје, јер као што су веровали публицисте у XVIII столећу, народ је тобож само сума подједнаких индивидуа и народна је воља тобож воља сваког појединца, умножена на стотине хиљада или милијуне.

Нису дакле у пуном складу грађанска и политичка демократија. Али обадве се слажу бар у томе, што су формалне. Ни грађанска ни политичка демократија не намећу, нити личности нити народу, каква мора да буде садржина њихове воље, на чијем основу мора да се уреди приватни и јавни живот у држави. Међутим трећа је демократија, наиме социална, материјална. Она захтева да се сва производња, подела и потрошња уреди на такав начин, да све посебне личности и читав народ служе у друштвеној привреди. Тиме се у појам демократије уноси потпуно ново начело, које још више отежава диалектику овог појма, изазвану несагласношћу између грађанске и политичке демократије. Онако исто као што није логички неопходно, да би већина народа заповедала баш оно, што захтевају посебни појединци, није логички неопходно, да би и појединци и народ свагда и свугде хтели да се одрекну слободе самоодређивања у корист социализације привреде.

Очевидно је да узете у чистом облику грађанска, политичка и социална демократија слажу се са истим тешкоћама, као либерализам, народна суверености и социализам или као личност, која слободно уређује свој приватни живот, држава, која управља приватним и јавним животом, и друштвена заједница, у којој се и приватни и јавни живот растапа у привредној сарадњи и у којој произвођач потискује грађанина према формули Максима Леруа-а plus de citoyens, des producteurs. У место једине демократије читаве три. Ипак модерни се устави труде да уведу заједно све три демократије, и ако се тиме много отежава логички и систематски рад јуриспруденције демократије. Нарочито је значајан у томе смислу немачки устав. Члан 114 вели: „слобода је личности неприкосновена“. Низ других чланова понавља сва обичајна негативна права грађана, дакле њихову слободу од државног руковања. Члан 153 осигурава својину, члан 152 слободу уговора, члан 151 слободу трговине и индустрије. На тај начин у немачком се уставу садржи читав програм либерализма. Али поред њега налази се и читав програм народне суверености, почевши од члана I, који вели „државна власт потиче од народа“, продужујући чланом о свеопштем бирачком праву и завршавајући одредбама о разноликом референдуму. Овамо се придружује још програм социализма, јер у члану 156 се предвиђа стављање

привреде у службу друштву (Vergesellschaftung), а у члану 165 социализација. Овај је устав прихватио изјаву, коју је Максим Леруа учинио још године 1909, наиме да се поред законодавне, управне и судске власти родила нова власт, привредна или професионална. Зато поред обичних грађанских и политичких установа он уређује низ привредних одбора, који се крунише привредним парламентом (Reichswirtschaftsrat). У члану 44 Устава Краљевине СХС. установљава се нарочити Привредни Савет. На тај начин постаје двострука власт политике и економике.

Један покушај да се таква подвојеност преброди и то по скупу цену за слободну личност и слободну државу сачињава друга тежња модерних устава, наиме да се створи јуриспруденција социалног права. Њена је суштина да се и личности и држави одузме слобода и да се обадве потчине друштву. При томе се приватно и јавно право не противстављају више једно другом, него се заједно потчињавају социалном праву. Услед тога темељно се мења правни положај личности, својине, државе и друштва.

Није соцална личност приватна личност грађанина, коме се са равнодушношћу правог либерализма допушта слобода такмичења са другим личностима и ношења свих последица успеха у овом такмичењу. Није то ни његова јавна личност, која се користи оним субјективним јавним правима, која су сагласна са државном сувереношћу. Социална личност са једне стране захтева низ материјалних и духовних добара, али са друге је стране оптерећена низом друштвених дужности. Према томе, на пример, члан 151 немачког устава узакоњује „достојан човека опстанак". Члан 163 вели да „сваком се немцу мора пружити могућност да се издржава привредним радом". Али исти члан намеће сваком немцу „моралну дужност да се тако користи својим духовним и физичким силама како то тражи друштвено добро". На тај се начин песништво слободног посла и личног ризика замењује прозом социалног обезбеђења. Али поред тога благ јарам грађанске слободе и саучешћа у јавној власти замењује се тешким бременом друштвене службе. Због тога није личност социалног права нити homo persona нити homo civis, него homo socius. Читав њен је рад социална функција. Реч „функција", коју је усвојила и чак присвојила модерна наука о природи и математика, овде задржава свој првобитни смисао службе. Али није то државна служба, него друштвена.

Социална је својина за разлику од социалистичке приватна. Али за разлику од индивидуалне својине није то апсолутна, него релативна својина. Није то класично dominium, т.ј. безгранично господарење над ствари са правом пуног уживања и чак злоупотребе. Није то оно неприкосновено и чак свештено право, које је прогласила декларација права човека и грађанина од године 1789. Није то она аксиома

очевидна, као и геометријске аксиоме, коју је прогласио Тијер у својој књизи De la propriété. Није то чак ни нижа својина (Untereigentum), коју ограничава горња и претежнија државна својина (dominium eminens), јер правац њене релативности није, тако рећи, вертикалан, него хоризонталан. То је нека социална функција, једна социална службеност. Сопственик као да се мора правдати пред социалним правом, као да се узима на одговор. Управо његова се одговорност не разуме у смислу Прудоновог парадокса да је својина крађа, т.ј. кривично дело, деликат. Али својина се скоро разуме као квази-деликат, из кога проистичу obligationes ex quasi-delicto. Да би се сопственик оправдао он према схватању, које је Мирабо изразио у августу године 1789 па после су поновили Сисмонди, сенсимонисти и Конт, сматра се као управник својине, као социални чиновник. Сагласно с тим његов се приход сматра као плата за службу. Отмар Шпан упоређује такву својину средњевековном спахилуку, који се добијао под условом службе. Па баш такво социално право својине донекле је већ ушло у модерне уставе. Члан 153 немачког устава вели: „својина обвезује, њена употреба мора да буде и служба ради најбољега друштвеног стања". Тако исто члан 37 устава Краљевине СХС вели да „из својине проистичу и обавезе". Али истодобно за разлику од чехословачког устава, у којем фали обична одредба о неприкосновености својине, и немачки и југословенски устав садрже нарочиту одредбу да је својина зајамчена. На тај се начин добија еклектичко сједињење индивидуалне и социалне својине, која све, док се не препороде у њеном смислу постојећи грађански законици, остаје само законодавна декларација. Само пољски устав, поштујући дух Наполеонова законика, који важи у знатном делу републике, не зна ни за какву социалну својину и ограничава се само на то, што у члану 99 проглашује својину за један од најглавнијих темеља друштвеног реда и правног поретка.

Социална држава из господства (imperium) претвара се у погодбу (concordia) и такође у друштвену функцију или у службени орган друштва. Према томе умире заповедничка држава, она, коју Немци зову Obrigkeitsstaat. Умире чак и демократија и замењује се „акратијом" Ратенау'а. Умире вера у државни ауторитет и воља ка покоравању. Држава губи свој суверени положај и углед. Она не захтева више да лица, удружења, ствари и радње служе њој и добијају свој правни положај сагласно са њеном вољом. Не тражи она да се њој грађани жртвују. Не служи се њој, него обрнуто она сама служи. Она постаје орган социалних услуга. Према томе, тако рећи, пошта постаје узор државне установе. Онако исто као што су се у старо доба органи јавне власти, не изузимајући ни монархе, сматрали као слуге државе, сада се држава сматра као слуга друштва. Друштво

је према изразу Коркунова дестинатар јавне власти. И према Дигуијевом тумачењу сувереност се смењује појмом јавних услуга. Сагласно с тим, на пример, немачки устав расправља о чиновништву као о стручњацима, чија служба није намењена држави него друштву. Члан 130 вели: „чиновници су слуге друштвене целине".

Најзад социално, ако се тако може изразити, друштво не сматра се само као доњи спрат или чак подрум државне зграде или као сирова стихија, која тек од јавне власти добија свој облик и своје стање (status). Напротив оно је начело, које се налази изнад државе и личности и које даје правац и упуства читавом грађанском и политичком животу. Сав метафизички патос, који је пре био везан уз личност или државу, преноси се сада на друштво. Такво се друштво не разуме номиналистички, као збир или сума (unitas compositionis), него реалистички, као целина и битност (unitas essentiae), као универсалија, која је стварна ante res. Сагласно с таким схватањем, немачки устав ставља себи за задатак „суделовање на друштвеном напретку" и речник немачког уставног права обогатио се низом социалних израза: Gemeinschaft (155), Gesamtheit (130, 163, 165), das gemeine Beste (153). Ако је свима овим и сличним изразима заиста додељено да се претворе у позитивно право, онда је дужност социалног права да темељно препороди све институте приватног и јавног права у правцу, тако рећи, социотропизма. Чак и јуриспруденција демократије мора да постане према изразу енглеског публицисте Кола јуриспруденција демократије друштвених функција.

На тај се начин ново уставно право не задовољава постојећом јуриспруденцијом субјективних права лица и државе и тежи да замени њу јуриспруденцијом функција и међузависности. Јуриспруденција постаје служавка социологије или, као што се изражавао Огист Конт, социократије. Ствара се нека стереојуриспруденција, у којој се правно стање лица, ствари и установа одређује, као у стереохемији, њиховим узајамним положајем. Све што је приватно или јавно, добија правну егзистенцију од неког општег социалног система.

Пошто модерно уставно право поклања нарочиту пажњу и међународном положају, зато унутрашњи социални систем једне државе постаје опет само посебна ситуација у неком светском правном систему. Овоме заиста води трећа тежња модерних устава, наиме њихов покушај да се створи јуриспруденција пацифизма. Ова је тежња изазвана умором после светског рата, жељом да се обезбеде његови плодови и да се предухитре не само спољашњи, него и унутрашњи поводи међународних заплета. Ова се тежња испољава на двоструки начин, спољашни или принудни и унутрашњи или добровољан. Спољашњи састоји се у томе, што је Версаљска

мировна конференција поновила оно, што је урадио Бечки конгрес. Наиме основано је Друштво Народа у чију надлежност спада и мешање у унутрашње прилике и јавноправне установе посебних држава. Разлика је само у томе, што је на Бечком конгресу основани Свети савез потпомагао монархију, док Друштво Народа помаже демократију или, као што вели његов статут, „сваку државу, доминион или колонију, које се слободно управљају". Није још дошло доба, да се беспристрасно упореде последице оба покушаја. О Светом савезу зна се да је њему пошло за руком да обезбеди Европи мање више трајан мир у току 39 година, до Кримског рата, а да његова пажња није успела да угуши демократске покрете принудним монархизмом. Тако исто и Друштво Народа досада барем мање више успешно одржава међународни мир и није у стању да угуши тежњу за диктатуром, ако не монархијом. Услед међународног мешања модерне државе не личе више, као суверне државе старог стила, на Лајбницове монаде без прозора и без врата. Неки су поратни устави чак октроисани од међународних сила. Тако, например, на основу члана 130 Версаљског мировног уговора Гданска је република добила свој устав од Друштва Народа. Изборе за уставотворну гданску скупштину расписао је енглез Рециналд Тоуер. Нацрт устава, који је примила ова скупштина, био је упућен ради санкције у Брисел, где је био онда састанак Друштва Народа. И на основу извештаја јапанца Виконта Иши нацрт је био промењен у томе смислу, што су сви мање више одговорни акти ове републике стављени под контролу Друштва Народа. Одлуком Сен-Жерменског мировног уговора аустриско је царство добило републикански облик. Првог маја године 1919 при Версаљској мировној конференцији био је створен нарочити одбор за нове државе. Овај је одбор израдио 10 трактата, који не само одређују унапред правно стање мањина у новим државама него још намећу овим државама дужност послушности према прописима контролних органа Друштва Народа. Члан 88 Сен-Жерменског мировног уговора намеће Аустрији независност од Немачке. И зато је протокол Версаљски од 23 септембра године 1919 поништио члан 61 немачког устава, који предвиђа ступање Аустрије у Немачко царство.

Поред таквог принудног пацифизма, који је изазвао протест не само у Берлину, него и у Београду и Букурешту (у колико се тамо принудна заштита мањина схватала као васпостављање источних капитулација), ново се уставно право карактерише још добровољним пацифизмом, који изнутра потчињава државу међународној заједници. Пољски устав узима на себе обавезу, да суделује „добру читавог човечанства, које се препоручује". Члан 106 чехословачког устава ставља питање о ограничењу права странаца у зависност од форума међународног права. Члан 162 немачког устава потчи-

њава радничко законодавство Немачке нормама, које важе за раднике у читавом човечанству. А члан 4 истог устава проглашује, да „она начела међународног права, која су од свих призната, важе као саставни делови немачког јавног права". Овај члан још не значи да у свима случајима међународно право разбија царевинско право (Völkerrecht bricht Reichsrecht) онако исто, као што према члану 13 царевинско право разбија месно право (Reichsrecht bricht Landrecht). Али ипак овај унутрашњи покрет модерних устава на сусрет међународном праву, сједињен са спољашњим утицајем међународних сила на нове државе, наговештава ступање уставне јуриспруденције на пут међународног права. То је онај пут, коме је у теорији дао почетак још Калтенборн и који сада проповеда донекле Келсен, али поглавито Фердрос. Састоји се он у томе што се уставно право посебних држава сматра само као месна надлежност и посебна ситуација у светском правном поретку. У светској стереојуриспруденцији правна се егзистенција посебних држава одређује њиховим положајем у међународном смислу. Пошто су државе, које су ступиле у Друштво Народа, примиле обавезу да „строго испуњавају прописе међународног права, који се у будуће признају за стварно правило понашања владâ", зато јуриспруденција таквог пацифизма постаје најуниверсалније начело модерних устава, одакле се изводи и јуриспруденција социалног права и јуриспруденција демократије. Није лако одговорити на питање, да ли заиста важи ова светска јуриспруденција пацифизма, ако се узме у обзир и тежња да смањи надлежност Друштва Народа, и постојање поред система пацифистичких уставâ устава савеза совјетских социалистичких република са његовом јуриспруденцијом светске револуције, и грозничаво наоружање поред свију коференција о разоружању и остварење пророчанства руског философа Владимира Соловјева о томе, да „спрема нове ударе рој пробуђених племена". Ова јуриспруденција пацифизма није толико позитивна, колико, тако рећи, интенционална јуриспруденција, чији је родитељ жеља.

Такав је дух поратних устава. Такве су њихове идеје-водиље. Тако се покушава да једном буде крај модерној дезоријентацији и дезорганизацији. Није лако погодити да ли се у овим уставима огледа стварна будућност или су они само узалудни напори, да се друштвена мобилизација замени стабилизацијом, хаос космосом и да живот мирно, без ванредних догађаја тече по кориту правних установа.

Евгеније Спекторски.

ANALI PFB | anali.rs

УТВРЂИВАЊЕ САМОУБИСТВА УОПШТЕ

Самоубиство је не само биолошки, већ и социолошки феномен, не само медицински, већ и правни проблем. Још ближе и у најужем смислу узев, самоубиство је управо правно-медицинско питање.

Убиквитарност и перманентност постојања самоубиства у целом свету и у свима временима; све већа учестаност самоубиства како апсолутна тако и релативна; необична заступљеност најпродуктивнијег доба живота и најпривреднијег дела становништва међу самоубицама; као и многе друге штетне последице самоубиства довољно оправдавају интересовање народне економије и народних финансија за самоубиство.

При бројном проучавању друштвених појава, општој статистици није могла измаћи из вида и тако специфично човечија особитост, као што је самоубиство. Отуда у статистици уопште, а нарочито у т.зв. моралној статистици напосе, самоубиство заузима важно и опсежно место *(Мајр, Диркем)*.

Као једна врста насилне смрти самоубиство, поред убиства и смртног задеса, многоструко и дубоко задире у јавну безбедност и правни поредак, те је на тај начин у тесној и широкој вези са кривичним и грађанским правом. Још када се зна, да убиство уопште лагано, али стално опада, да је број задеса сразмеран и стационаран, а да, напротив, самоубиство свуда, непрестано и несразмерно расте, па се оно сходно томе све више и сложеније уплиће у односе јавне безбедности и правног поретка, онда је јасно, да се како кривично тако и грађанско право мора све већма и све чешће интересовати самоубиством.

Да брак, трговина, стечаји, менице и др. спадају у честе и значајне мотиве самоубиства; да црква има посебно гледиште на самоубиство и нарочито понашање према самоубицама; и да је самоубиство покаткада играло важну улогу у политичкој историји потребно је само споменути, те да се одмах уоче додирне тачке између самоубиства и црквеног, трговачког, стечајног, меничног права или политичке историје.

ANALI PFB | analirs

Но да би се самоубиство могло уопште и теориски проучавати, и, особито, да би се могло у даном случају практично и конкретно расправити, поред осталог, неопходно је, да самоубиство буде беспрекорно утврђено и несумњиво разликовано од несамоубиства. Утврђивање самоубиства код теориског проучавања истога спада у делокруг суицидолога и зависно је од њихове научне спреме и критичности. Али када се узме у обзир искључиво свакодневно, практично утврђивање самоубиства, онда се опажа, да изузев ретких специјалних стручњака: форензичар и криминолога, код огромне већине позивом и службом заинтересованих, како правника тако и медицинара, преовлађују, у погледу утврђивања самоубиства и разликовања истог од несамоубиства, *две тешке и опасне заблуде. Прва је, да је утврђивање самоубиства готово излишно или свакако знатно мање потребно него што је утврђивање убиства или задеса. Друга је, да је просто и лако, и ништа простије и лакше него утврдити самоубиство и разликовати га од несамоубиства.*

Утврђивање самоубиства значи: систематско, исцрпно и свестрано претраживање и оцењивање свих чињеница ради установљења самоубиства одн. искључења несамоубиства. То претраживање састоји се из: ислеђења (правнички говорећи) одн. анамнезе (медицински подразумевајући) и обдуковања. Ислеђење без обдуковања и обратно обдуковање без ислеђења чини претраживање половним и оцењивање непоузданим. Само заједно и истовремено, ислеђење и обдуковање дају потпуно претраживање и сигурно оцењивање, односно условљавају беспрекорно и несумњиво утврђивање самоубиства.

Међутим два горе поменута предубеђења, јако распрострањена и дубоко укорењена, разлог су, да се in concreto утврђивања самоубиства или уопште не врше, или да се обављају само привидно, или пак да се изводе неметодски, површно и једнострано. Следствено томе, те две предрасуде постале су извор честих и судбоносних грешака, форензичних и криминолошких, и проузроковале су не ретко крупне и кобне последице, било за појединце или целину. Примери за то су, како на страни тако и, још већма, код нас, многобројни и свакидашњи. На другом месту биће, засебно и опширно, изложена занимљива и поучна казуистика по томе. Но да се ипак горње тврдње не би држале за дидактичка

ANALI PFB Ianali.rs

претеривања и стручњачка цепидлачења, доста ће бити, на овом месту и овом приликом, потсетити на недавни, дугогодишњи и фамозни скопљански (Ћамил-бегов) процес, у коме је питање самоубиства било од пресудне важности, па да и мање упућени и недовољно заинтересовани схвате сву тежину и опасност поменутих заблуда. Или је пак довољно само скренути пажњу на то, да се један случај из наше скоре политичке прошлости наводи у иностраним судско-медицинским уџбеницима као пример погрешног утврђивања самоубиства *(Хофман-Хаберда).*

Много је и значајних разлога, из којих проистиче неопходност утврђивања самоубиства и безусловност разликовања самоубиства од несамоубиства. Од тога низа разлога нека су у следећим врстама укратко наведени најважнији и најчешћи.

Осим других, јавних и приватних потреба, још је пре и изнад свега првенствено интерес јавне безбедности у сваком смртном случају сазнати прави узрок смрти: природан или насилан. Код насилне смрти опет правни поредак захтева даље трагање и строго двојење: постоји ли убиство, задес или самоубиство. Према томе како јавна безбедност тако и правни поредак изискују неминовно и неодложно, да сваки случај самоубиства буде беспрекорно установљен и несумњиво разликован од природне смрти, убиства или задеса. Напротив свако правовремено пропуштање утврђивања самоубиста или погрешно утврђивање истога може имати недогледних кривичноправних и замашних грађанскоправних последица, и следствено причинити да невини страдају и криви ликују.

Па онда захтев за утврђење одн. искључење самоубиства јавља се често као нарочита потреба породице. Тако се понекад иначе случај природне смрти узима од околине као самоубиство. Како се већ самоубиство по себи од многих сматра, не само као породична несрећа, већ и као породична срамота, то се код дотичне породице ствара тежња за одстрањењем те неосноване, како се то каже, породичне мрље. То пак разјашњење утолико пре и чешће породица тражи, ако се на тобожње самоубиство надовезују још тумачења околине, која су неповољна било по умрлога или по саму породицу. Исто је тако породици стало до проверавања узрока смрти, када у случајевима стварно природне

ANALI PFB | anali.rs

смрти околина претпоставља насилну и сумњичи чланове породице за убиство. Обрнуто пак догађа се, да породица самоубице, из било којих побуда, не верује у самоубиство, претпоставља убиство одн. задес и за њих окривљује друге.

Најзад не ретко породица жели знати, да ли нису дефлорација или трудноћа, сифилис или гонореја поводи самоубиства, или уопште би хтела званичним трагањем открити мотиве самоубиства, или барем докучити извесне податке о телесном одн. душевном стању самоубице.

За тим могу изискивати утврђивање постојања самоубиства они, који су окривљени за тобожње убиство или тобожњи задес; или могу тражити објашњење случаја самоубиства оне особе, које су осумњичене, да су посредно или непосредно, интелектуално или морално допринеле самоубиству.

Право наследника на полицу животног осигурања самоубице може бити и не ретко бива оспорено због т. зв. суицидалне клаузуле. Она је последњих деценија од разних осигуравајућих друштава разнолико формулисана. Тако по једнима: осигурање не важи уопште, ако је осигураник извршио самоубиство. По другима: осигурање самоубице вреди само онда, ако је самоубиство изведено у стању душевне поремећености. Према томе и због суицидалне клаузуле код осигурања живота самоубица настаје потреба проверавања самоубиства и то: било да се утврди или искључи самоубиство, било да се установи урачунљивост или неурачунљивост осигураног самоубице.

После задесних или убилачких повреда дешавају се покаткада самоубиства. Она могу бити без узрочне везе са претходним задесним или убилачким повредама; али исто тако бивају она понекад како од самоубица мотивисана тако и од њихових породица схваћена као последице претходелих задесних одн. убилачких повреда. У таквим случајевима без посебног и темељног претраживања самоубиства питање кривичне одговорности или накнаде штете немогућно је правилно и правично решити.

Мање или више све цркве, хришћанске или нехришћанске, праве извесне разлике у погледу сахране и укопа између самоубица и несамоубица, па онда између душевно здравих и болесних самоубица. Самоубице уопште и душевно здраве самоубице напосе бивају при сахрани и укопу лишаване извесних преимућстава и благонаклоности цркве. Како за

ANALI PFB | anali.rs

побожне породице није равнодушно, хоће ли се њихов умрли сматрати за самоубицу или не, да ли ће пак самоубица бити држан за душевно здравог или болесног, то не остаје ништа друго, него да ти захтеви и односи цркве и породице буду доведени у склад путем проверавања самоубиства.

Статистика самоубиства не интересује само суицидологију и судску медецину, већ и разне друге дисциплине као на пр. општу статистику, националну економију, социологију, социалну патологију, социалну медицину и т. д. Међутим до екзактне статистике самоубиства може се доћи једино тако, ако сваки случај самоубиства буде био посебно и свестрано верификован. Колико је та тврдња основана и умесна, показују изјаве познатог националног економа и статистичара *Мајра*, који за сваки случај самоубиства захтева не само посебну, већ и строго стручну верификацију, те у том циљу, и ако нелекар, тражи у сваком случају самоубиства, поред осталога, још безусловно и обавезно обдуковање самоубица, као што је то заведено у Шлезвиг-Холштајну.

Када наследници споре важност извесних пред смрт склопљених уговора или учињених завештања од стране самоубица, под претпоставком њихове умоболности; или када се жели постхума рехабилитација самоубица, који су иначе били убице или злочинци, утврђујући њихову неурачунљивост: и онда се може тражити претраживање самоубица и разјашњење самоубиства.

Напослетку колико стручни толико и научни разлози изискују утврђивање самоубиства одн. искључивање несамоубиства. Стручна знања и искуства о самоубиству и самоубицама не могу се стећи нити имати, ако самоубиства и самоубице не буду били сталан предмет форензичне и криминалистичке праксе. Исто тако научна суицидологија била би неостварљива, када за своју подлогу не би имала сву текућу и свакодневну судско-медицинску обраду самоубиства и самоубица.

Опште је и редовно предубеђење код огромне већине позивом и службом заинтересованих (истражника и судско-медицинских вештака), да ништа није лакше ни простије него утврдити одн. искључити самоубиство и разликовати самоубиство од несамоубиства. Међутим лако је само бити наговорен и поверовати или стећи утисак, да постоји самоубиство,

ANALI PFB Lanal.rs

и просто је само нагађати и претпостављати о постојању самоубиства. Али помоћу стварног, исцрпног и систематског претраживања свим средствима и у свима правцима, и после процене свих прикупљених чињеница донети образложени закључак о постојању или непостојању самоубиства, већином није ни лак ни прост посао, не ретко је врло тежак и сложен потхват, а изузетно је уопште нерешљив задатак. И то не важи само за позивом и службом заинтересоване нестручњаке, већ и за стручне и искусне форензичаре и криминологе одн. суицидологе, и не вреди само за прилике где се, силом околности, употребљавају најпростији и најоскуднији начини претраживања, већ шта више и онда када се у циљу утврђивања примене све могуће и сасвим савремене методе претраживања. Колико је то тачно, нека су од многих кратко наведена мишљења само два класичара: једног медицинара и једног правника. Тако француски форензичар *А. Тардије* вели: „Разликовање самоубиства од убиства или задеса увек је крајње тежак задатак, који се може решити само најбрижљивијим проучавањем свих околности дотичног случаја.“ Док немачки криминолог *Х. Грос* каже: „Случајеви т. зв. ларвисаног самоубиства т. ј. случајеви природне смрти или убиства који су приказани као истинска самоубиства, спадају у најтеже задатке које иследник може имати.“ У истоме смислу, наиме о тешкоћама утврђивања самоубиства и разликовања самоубиства од несамоубиства изражавају се и многи други форензичари и суицидолози, као *Машка, Хофман, Хаберда, Блуменшток, Корен, Жилбер, Вибер, Пупе, Цимке, Лохте* и др.

Уосталом мишљење теоричара суицидолога поклапа се потпуно и са искуством из свакодневне судско-медицинске праксе. Од 1881—1890. г. било је у Швајцарској 518 смртних случајева, и то 433 мушка и 85 женских, код којих се није могла установити врста насилне смрти: самоубиство, убиство или задес. У Будапешти од 1896—1900. г. такође није се могла утврдити врста насилне смрти код 168 лешева. У Хамбургу је такав случај просечно код 40—50 лешева годишње. У години 1900. било је у Пруској свега 6660 самоубистава. Између њих: 13 су сумњива као убиства, а у 205 случајева није искључен задес. Године 1907. пак испоставило се такође у Пруској, да је између 7643 смртна случаја, првобитно држана за самоубиство, било стварно 16 случајева убистава и 234 случаја задеса. Дакле коефицијент несигурности одн.

ANALIPED | anali.rs

погрешности при утврђивању самоубиства износио је 3,3% и то у Пруској, земљи изврсне криминалистичке и судско-медицинске службе.

Извори тешкоћа утврђивања самоубиства и искључивања несамоубиства су многи и разноврсни.

Најпре се стално у дотичном случају и даном тренутку смеће с ума чињеница, да поред правог, истинског самоубиства постоји још привидно, лажно, фиктивно, симулисано или дисимулисано самоубиство. Другим речима, има не мало и не ретко случајева природне смрти, убиства или задеса, који или случајно изгледају или се намерно од самоубица самих одн. других чиниоца приказују као самоубиства. И обрнуто, има случајева самоубиства, који се стицајем околности могу учинити одн. који се од самоубица или других чиниоца желе представити као природна смрт, убиство или задес.

По том нема ни једне једине чињенице, било из области ислеђења или обдуковања, која би сама по себи утврђивала самоубиство. То значи не постоје чињенице апсолутне, већ само релативне доказне вредности за самоубиство. Та релативна доказна вредност извесне чињенице може бити већа или мања, али маколико иста знатна била, искључиво њено утврђење не разрешава обавезе даљег трагања нити дужности потпуног доказивања постојања одн. непостојања самоубиства. Јер само скуп више чињеница чини самоубиство више или мање могућним или вероватним или пак појачава вероватност до границе сигурности. Обично се личним изјавама самоубица, нарочито писменим, и очевидцима самоубиства придаје апсолутна доказна вредност. Међутим, и то ваља особито нагласити, неоправдано. Јер те писмене изјаве могу бити: прво фалсификоване, а друго истините но тицати се раније намераваног и неизвршеног самоубиства, али се не односити на задњи догађај. Исто тако хотична смртна повреда у присуству очевидаца, макар праћена и одговарајућим усменим изјавама, не значи ео ipso намерно уништавање сопственог живота и не искључује самоповреду из било ког разлога.

Изузев загушења, којим је немогућно извести самоубиство, иначе свима другим начинима насилне смрти, којима се може причинити убиство или изазвати задес, може се извршити и самоубиство. Према томе, са поменутим изузетком, иста механичка, физичка, алиментарна, хемиска или бакте-

ARHIV | PEP | anali.rs

риска средства којима се могу обавити убиства или проузроковати задеси, могу се употребити и у самоубилачке сврхе. Дакле, уопште нема искључивих и специфичних начина самоубиства, убиства или задеса.

Насупрот општем веровању, самоубиство не спада у ред т.зв. „очигледних ствари", чија се истинитост увиђа на први поглед или о чијој истинитости убеђују прве речи. Напротив самоубиство је чин који се мора систематски претражити, догађај који се има методски реконструисати, поступак који треба психолошки рашчланити и логички повезати; он је задатак који се има решити и загонетка коју ваља одгонетнути. Као убиство или задес, и самоубиство мора бити у сваком појединачном случају претресано и оцењивано, па следствено доказано или оспорено. При томе начин утврђивања самоубиства не сме бити већ од почетка дедуктиван, синтетичан и никако a priori, већ напротив индуктиван, аналитичан, свакако a posteriori.

При свем томе што је све већи прираштај самоубица, и ако сваким даном самоубиство постаје све важније правно и све сложније медицинско питање, ипак суицидални проблем није довољно научно обрађен, а нарочито није одговарајуће дидактички изложен. Изузев *Машке, Тардија, Хофмана, Хаберде, Кратера* и *Вибера,* који су суицидологији посветили особита и обимнија поглавља, те, између осталога, изнели и општа начела при утврђивању самоубиства, већина аутора судско-медицинских уџбеника, па и најновијих, само узгред, укратко и површно додирује питање самоубиства. Према томе, када се недостатку посебног и опширног излагања самоубиства у савременим уџбеницима, дода и непоклањање заслужне пажње суицидологији на судско-медицинским предавањима и демонстрацијама, онда се, наравно, не треба чудити, што позивом и службом заинтересовани правници и медицинари имају тако мало знања о самоубиству и тако незнатно разумевања за самоубице.

Тешкоће утврђивања самоубиства долазе и отуда, што породице самоубица bona или mala fide ометају и отежавају правилан и потпун ток претраживања, било ислеђења или обдуковања; или што породице самоубица намерно или ненамерно, активно или пасивно упућују претраживање погрешним трагом и заводе супротним правцем. Ако таквим тежњама и настојањима породица самоубица изиђе у сусрет и неразум-

љива сентименталност или неоснована обзирност меродавних, и томе се придружи несхватање суштине питања и недораслост за постављени задатак од стране надлежних, онда су кобна пропуштања неизбежна и зле последице неминовне. Међутим претраживање извесног случаја самоубиства може бити од штете искључиво за оне, којима је немирна савест. Док, напротив, изостајање благовременог и свестраног разјашнења самоубиства може тешко и непоправљиво оштетити како приватне тако и јавне интересе.

Не мало је утврђивање самоубиства отежано још тиме, што при ислеђивању одн. обдуковању таквих случајева учествују само посве изузетно специјални стручњаци, судски лекари и криминалисти, који су навикнути на логику таквих догађаја и упознати са психологијом убиства, самоубиства и задеса. Међутим специјални стручњаци су у таквим случајевима у толико неопходнији, што се често има не само одгоненути загонетка коју је ћуд случајности задала, већ се морају савлађивати препреке и избећи замке, које су припремили оштроумље и досетљивост злочинаца, којима је стало до уништења трагова убиства или задеса, или до изазивања сумње да је смрт њихове жртве проузрокована самоубиством. У свима таквим случајевима техничка спрема, специјално знање и обилно искуство форензичара и криминолога су једино јемство, да ће све тешкоће при утврђивању самоубиства и разликовању истог од несамоубиства бити најуспешније пребројене.

Д-р Милован Миловановић.

НАДЛЕЖНОСТ ДРЖАВНОГ САВЕТА

КОД УГОВОРА ПО ЗАКОНУ О ДРЖАВНОМ РАЧУНОВОДСТВУ

(Свршетак)

II Поступак власти по закључењу уговора, за време његовог извршења и ликвидације посла.

Када је власт дошла изложеним поступком до сауговарача и закључила уговор у име државе, однос који отуда произилази регулише се по општим прописима о уговорима из Грађ. Закона, у колико Зак. о Држ. Рачуноводству и правилником за његово извршење није учињено одступање.

ANALI PFB | anali.rs

Надлежна власт у границама уговора има да поступа као и сваки појединац уговорач, разуме се, водећи рачуна о интересима државне службе. Баш због тога, што и код извршења уговора долази у питање интерес вршења службе, законодавац јој није оставио *потпуну* слободу у оцени тога већ јој је прописао пуступак за случај *кад наступе законом предвиђене чињенице* (чл. 99. б) 99. в) и т. д.). Ван њих она је потпуно слободна, као и сваки појединац, у границама уговора како да поступи, имајући увек на уму добро функционисање службе. У овом одсеку изложићемо те случајеве, спорове који се том приликом могу покренути, начин на који се то има решити, и питање који је суд надлежан за решавање.

1) По чл. 97. Зак. о Држ. Рач. сауговорач са државом сноси све државне дажбине по постојећим законима (о непосредном порезу, таксама и т. д.) који на дан закључења лицитације и погодбе важе, изузимајући ако би законима од тога били ослобођени. У тексту од 1910. г. овде је било прописано да он сноси све државне дажбине по Зак. о таксама и Зак. о непоср. порезу. Изменама од 1922. г. одредба је проширена и на све остале дажбине. Она је последица сталног повећања државних дажбина због увећаних државних расхода. Уговори са појединцима чињени су, у главном, у то време на изради објеката (жељезница, путева, мостова, грађевина и т. д.) чије је извршење трајало неколико година. Појединци, који су са државом закључивали уговоре о тим радовима, по правилу калкулисали су своје понуде приближно дажбинама које постоје (или су постојале) у моменту закључења уговора, док су се оне доцније стално увећавале. Услед тога предвиђања сауговорача морала су се показати као осетно нетачна на њихову штету, које их је, (кад се томе дода још и девалација новца, са знатним скакањем цена радне снаге и материјала), доводило до немогућности да изврше своје обавезе. Због тога је државна служба трпела штету, јер су поједини радови остали недовршени дужи низ година. Изменама од 1922. г. хтело се ово поправити у толико, што би појединац, који даје понуде за извршење, био осигуран бар у погледу висине државних дажбина и унапред знао да неће плаћати нове ни веће намете од оних што постоје на дан закључења уговора. Зато је додато: „који на дан закључења лицитације и погодбе важе...“, што није било у тексту од 1910. г. То је била ratio legis овога закона. Она је дошла у јавном интересу, интересу службе.

Може се догодити да се дажбине после закључења уговора повисе или нове уведу и да их, услед тога, власт наплати од сауговорача при исплати испоруке. По тексту закона јасно је да он то повећање, одн. нове дажбине, није дужан платити, али власт ипак му их наплати. Из тога ће произићи спор и питање је који је суд надлежан да га расправи?

Пре свега овде је спор о наплати државних дажбина, па доследно за спор о томе је надлежан администтр. суд. Али пошто се често уговор закључује са једном граном управе (на пр. Министарством Војске и Морнарице, Саобраћаја, Грађевина и т. д.) а дажбинама располаже друга (Министарство Финансија), то је питање од које ће се власти тражити одлука о повраћају, ради омогућивања заснивања администтр. спора. Тако на пр. таксу је код исплате наплатило Министарство Војске и Морнарице, питање је од које ће се власти тражити повраћај. Он се има тражити од Минист. Финансија, по правилима закона о таксама, и против његове одлуке може се засновати спор код Држ. Савета.

Може се догодити да су после закључења уговора повећане царине. Ту се поставља патање, да ли и за њих важи чл. 97. Зак. о Држ. Рачун.?

Овде се мора чинити разлика да ли је лицитација била ограничена или не (чл. 85 а. и б.). Ако је лицитација била ограничена (само за домаће производе), јасно је да предузимач нема право на повраћај наплаћених царин. дажбина по новој тарифи, јер се приликом уговора мислило само на домаће производе. Исто тако и у случају, ако је лицитација била неограничена, због тога што домаћи прерађивачи или набављачи нису хтели да учествују у набавци, или су нудили цене несразмерно веће од цена на домаћим и страним тржиштима, а тих предмета има у земљи, предузимач нема право на повраћај разлике нових и ранијих царин. дажбина, јер је он, по чл. 85. а., имао да набави робу само у земљи (чл. 85. а. и в.). Шта више он нема права на ту разлику и онда, ако би му накнадно, по чл. 85. в. последња ст., надлежна власт допустила употребу иностраног материјала, и ако је уговор закључен за набавку робе која се израђује у земљи.

Друкчији је случај, ако је лицитација неограничена и о набавци материјала који се у земљи не израђује. У томе случају приликом закључења уговора морало се мислити и на царин. дажбине, на материјал који се увози, па се и чл. 97. односи на тај материјал. Доследно томе, сауговорач дужан је да плати само царин. дажбине које су постојале у моменту уговора, а не и повећане односно нове. Ако су му оне наплаћене, повраћај има се тражити од надлежне царин. власти, на начин и у року, који су прописани у царин. закону.[1])

[1]) Држ. Савет је у неколико противног мишљења. (Одлука Бр. 1265. од 26. III 1927.) За своје мишљење Савет је дао ове разлоге: По чл. 86 а. II и последњи ст. Зак. о Држ. Рач. условима обухватају се сви елементи администтр. и финан. природе те се уговором после извршене лицитације не смеју мењати услови, под којима је извршена лицитација. Тако је одредба чл. 97. ушла у услове односно уговор, који на тај начин и у погледу дажбина од уговора регулише међусобне обавезе између предузимача и државе, коју као сауговорну страну представља Минист. Вој. и Морнарице. Мимо тих уговорних права нема предузимач према

2) По закону ако се набављач или предузимач не би придржавао услова уговора и своју обавезу по уговору у свему испуњавао, посао се има на новој лицитацији или погодби уступити другоме или извести у режији на рачун првог сауговарача који је одговоран за штету — чл. 98. Зак. о Држав. Рач. Законодавац овде императивно налаже држав. власти („...уступиће се"), ако сауговорач у свему не испуњава уговор да је интерес држав. службе да се посао одузме и уступи другоме на новој лицитацији или погодби. Ту власт нема слободу избора, оцене како да поступи, већ на против тачно јој је прописано шта има да уради, кад утврди да се уговор у свему не испуњава (да посао уступи другоме или изврши у режији). Одлучно је овде једино то да ли се уговор испуњава, одн. да ли сауговарач није поступио по примедбама да испоручи бољи материјал или да изврши поправку

Мин. Вој. и Морн. никаквих већих права. Накнадно повећање царине на увезену грађу, ако тај случај није предвиђен уговором, може предузимачу послужити само као навод за тражење да се уговор измени на штету државе по поступку прописаном у чл. 84. Зак. о Држ. Рач. По том закон. члану предузимач нема право на повећање цене, него је остављено слободној оцени Мин. Вој. и Морн. као сауговорача, да ли је с обзиром на све околности умесно повећати цену и за колико. Ако Мин. такво тражење одбије, није повредио никакво предузимачево право.

У колико се тужилац позива на чл. 97. З. о Д. Р. по којем мисли да он нема сносити накнадно повећање царина и да има права на повраћај наплаћених повишења, може Држ. Савет у том погледу расматрати тужбу само на основу тог закон. прописа а без обзира на уговор између предузимача и министра, јер у уговорним обавезама између наведених сауговорача може суд ти само редован суд. Под претпоставком, да чл. 97. заиста даје право предузамачу на повраћај повећања царина, могао је предузимач са тим тражењем обратити се сам надлежној држ. власти т. ј. оној, у чији делокруг спада управљање царина и руковање са односним кредитима. Пошто Мин. Вој. и Морн. није надлежна власт за то, оно није могло признати повраћај вишка уплаћене царине.

У мериторном погледу пак Држ. Савет налази, да поменути чл. 97. не садржава норме, да има држава сносити накнадно повећање царина. Тај члан само наређује, да предузимач има сносити све дажбине, које постоје на дан закључења уговора. То значи код предузимача да га сауговорна власт не може уговором ослободити постојећих дажбина. Питање ко има сносити накнадно уведене или повећане царине, или ко се растерећује накнадним укидањем или смањивањем царина, у чл. 97. није регулисано нити уопште поменуто. Али пошто по изречном тексту чл. 84. ст. IV истог закона предузимач сноси ризике из уговора, то и накнадне измене царин. тарифе иду на штету односно у корист предузимача, те у том погледу може се ризико евентуално будућег повећања царина пребацити на другу сауговорну страну само изречном одредбом уговора. Оваква уговорна одредба била би допуштена, пошто чл. 97. спречава уговорно ослобођавање предузимача само од дажбина постојећих на дан закључења уговора. Осим тога могу садржавати таква ослобођења и норме, које накнадно мењају царине, у овом случају општа царин. тарифа која је ступила на снагу 20.-VI 1925. и по којој би надлежна власт решила евентуално тражење тужиочево за повраћај више наплаћене царине.

Ако би се пак сматрало, да је чл. 97. прећутно регулисано и питање повраћаја надлежног повишења царине, што по мишљењу Држ. Савета не стоји, онда би се морало узети, да је оваква прећутна одредба став-

радова. Чим то власт утврди, њен је поступак тачно одређен, има да дође нова лицитација (нова погодба са другим) или режија.

Том приликом може се јавити спор између првог сауговорача и власти о томе, да ли је власт правилно поступила када је посао одузела и новом лицитацијом или погодбом уступила другоме. То пак зависи од тога, да ли је сауговорач у свему испуњавао уговор или није. То власт утврђује преко комисије за пријем набавке (чл. 59. Правилника за извршење). надзорних органа и стручних комисија (код јавних радова). Чим се утврди, да се уговор у свему не испуњава, за надлежну је власт дужност да посао уступи другоме или изврши у режији. Ако се покрене питање да ли је власт правилно применила закон кад је донела одлуку да се посао одузме и уступи другоме, претходно је питање да ли се уговор у свему испуњавао. Од тога зависи правилност

њена ван снаге чл. 21. т.6. опште царин. тарифе, која је ступила на снагу 20.-VI 1925. г.

Коначно треба имати у виду и чл. 85. в. З. о Д. Р. по коме предузимач без одобрења надлежне власти не сме употребити материјал страног порекла. Ако предузимач ради томе противно, не може издатак проузрокован забрањеном радњом пребацити на државу, него има да га сноси сам. А тужилац уз тужбу није поднео одобрење надлежне власти нити се из аката види, да је такво одобрење издејствовано".

Савет налази да се овом одредбом само хтело да се сауговорач не може ослободити постојећих дажбина, а да није ни регулисано ни уопште поменуто ко има сносити накнадно уведене или повећане царин. дажбине, или ко се растерећује накнадним укидањем или смањивањем царина. Ово своје мишљење Савет оснива на чл. 84. З. о Д. Р. да ризик сноси предузимач, међутим, то питање регулисано је баш одредбом чл. 97. У тексту овога члана од 1910. г. било је прочитано да предузимач, „сноси ове државне дажбине по закону о таксама и закону о непосредном порезу". Ту се не каже „који на дан закључења лицитације или погодбе важе...—". текст додат изменама од 1922., баш због разлога горе наведених. Јер ако он наређује да се предузимач не може ослободити дажбина које важе на дан закључења уговора или погодбе т. ј. ако те дажбине буду постојале за време исплате, исто тако он наређује и да овај предузимач не сноси веће дажбине. А кад закон прописује да предузимач не сноси веће дажбине, не могу се оне од њега наплатити; ако су пак наплаћене, има право на повраћај.

То питање о повраћају не тиче се ни у колико испуњења уговора, нити је за његово расправљање надлежан редовни суд. Зависно је само од тога је ли материјал уступљен држави или није. Чим се констатује да је он уступљен држави по уговору, предузимач има право на повраћај.

Исто тако погрешно је позивање Савета на чл. 85. в. да ли је предузимач добио одобрење од надлежне власти да може употребити материјал странога порекла. Јер то одобрење ни у колико га не ослобођава нових или повећаних дажбина, ако је лицитација била ограничена, или неограничена али са употребом материјала домаћег (чл. 85. а. и б.) и пошто по закону предузимач није обавезан да плаћа нове дажбине и, ако су му већ наплаћене, има право на разлику између увећаних и ранијих дажбина само у погледу домаће робе, где царин. дажбине и не долазе у обзир. Јер и кад би му се само учинила олакшица, на коју по закону нема право, већ зависи само од дискреционарне власти државног органа став 3. чл. 85а) у вези са чл. 85 б) и 85. в.) а он га не може ослободити царин. дажбина које мора платити.

одлуке надлежне власти, а тај претходни спор јесте спор о испуњењу уговора који је надлежан да расправи једино редовни суд. Јер тај претходни спор није административни, није у питању законитост одлуке управне власти већ приватно-правни однос који постоји између државе као сауговорача и појединца, спор о испуњењу уговора за који је надлежан редовни суд.

Истина и овде долази у питање у крајњој линији, да ли је власт у администтр. поступку правилно применила закон (чл. 98. З. о Држ. Рач.), али одлука о томе зависи од предходног питања, да ли је појединац-сауговорач у свему испунио уговор. Ако редовни суд пресуди да је уговор у свему испуњаван, пресудом ће се расправити цео правни однос који по томе уговору постоји између државе и појединаца, па и о евентуалној накнади штете ит.д. Тиме би био ликвидиран и цео однос између њих. Спор око поништења одлуке о одузимању посла постао би беспредметан. Но ако би појединац ипак хтео да води спор код админ. суда ради поништења одлуке о одузимању посла и после пресуде редовног суда изречене у његову корист, администтр. суд могао би, ако је тужба благовремена, одбацити исту по чл. 24. тач. 4. т. ј. да је очевидно да нема више повреде интереса, јер је спор ликвидиран. У осталом и кад би се могло доћи до одлуке административног суда да после тога поништи одлуку о одузимању посла, то не би ни у колико утицало на важност нове лицитације и погодбе, јер би била поништена само одлука о одузимању посла а не и она о уступању новом лицитанту.

Одлука о одузимању посла остала би у снази и у другом случају, на пр. да редовни суд нађе да тужилац заиста није испуњавао своје уговорне обавезе и одбије га од тражења накнаде.

Напослетку, не може се узети апсолутно да је ненадлежан администтр. суд, чим је случај одузимања посла по чл. 98. Све зависи од тога како се тужбом спор постави. На име, ако се одлука власти напада зато што је донесена произвољно без констатовања чињеница које су по закону услов за доношење, или што постоји супротност у актима, или што су чињенице непотпуно утврђене ит.д. (чл. 26. Зак. о Држ. Савету и Управним Судовима), може се покренути и као администтр. спор. Главно је да тиме администтр. суд не расправља приватно-правни однос, који постоји у конкретном случају између власти и тужиоца (за шта је надлежан суд) већ правилност дотичног управног акта.

Ако међутим управна власт, и поред тога што утврди да се не испуњава уговор, посао не одузме и другоме не уступи новом лицитацијом или погодбом, или не изведе у режији, она би повредила чл. 98. у корист тога појединца-сауговарача, и услед тога могао би наступити администтр. спор против евентуалне одлуке о томе. Ту би имала легити-

мацију за тужбу Главна Контрола (чл. 21. Зак. о Држ. Сав. и Упр. Судовима) [1]).

3) Друкчији је случај, ако су у питању рокови испоруке или извршења радова. Ту је законодавац оставио власти извесну слободу у одлучивању у интересу државне службе. Тако ако је испоручилац на десет дана пре рока на испуњење обавезе тражио продужења рока испоруке па власт нађе да му се рок може продужити и исти продужи, онда му се приликом ликвидације посла задржава у корист инвалидског фонда од рачуна од сваке хиљаде дневно по два дин. за онолико дана за колико му је испуњење обавезе продужено. Ту законодавац оставља слободној оцени власти, да — у интересу службе — рок испоруке продужи или не. Ако га продужи, она приликом исплате одбије од рачуне два од хиљаде у корист инвалидског фонда; ако рок исплата није тражен а о року се не испуни обавеза, онда наступа случај из чл. 98. Истина по чл. 58. правилника ова слободна оцена односно продужења рока проширена је, јер је власт овлашћена да и онда кад рок не продужи, ипак не мора да поступи по чл. 98. али то је у супротности са законом, и зато правно и не важи. Закон даје власти слободну оцену да рок продужи или не али не и више; већ на против императивно наређује „.... *уступиће се на новој лицитацији или погодби другоме* и т. д....“ Ако она рок не продужи не може по

[1]) У једном случају спор је настао због тога што је посао одузео надлежни министар, а по чл. 95. г) Зак. о Држ. Рач. уговор је одобрио Мин. Савет. Тужилац је приговарао да је одлуку о томе имао да донесе Мин. Савет а не министар, и да је овај ненадлежан да одлуку донесе, пошто је то случај раскида уговора. Савет је стао на гледиште да није потребна одлука Мин. Савета — пресуда од 30 марта 1927 године бр. 45104/26: „Тужиочево истицање у тужби да министар без одобрења Мин. Савета није могао да донесе решење о раскиду уговора, нема закон. ослонца, јер то Зак. о Држ. Рач. није условљено, пошто он предвиђа одобрење Мин. Савета само у случају кад се држава има обавезати уговором према појединцу преко извесне суме која прелази извесну утврђену границу; иначе у случајевима где министар доноси решења у корист државе, он иста може доносити као представник државних интереса у овоме спору, под својом одговорношћу и у својој компетенцији, али ни једним позитивним законом није везан да тражи одобрење Мин. Савета“.

Савет је стао на гледиште да се одузимањем посла по чл. 98. раскида уговор, што као што ћемо даље видети (тач. 4.) не стоји. Уговор се не раскида већ се он принудно посредно извршује уступањем другом лицу новом лицитацијом или погодбом или извршењем у режији на његову штету. Иначе кад би овде био раскид уговора, Саветски разлози били би погрешни, јер само онај који је властан закључити (овде Мин. Савет), може га и раскинути па би и за раскид било потребно одобрење Мин. Савета. Овде међутим није у питању раскид уговора па није ни потребно одобрење Мин. Савета већ примена чл. 98. који наређује министру као власти којој је стављено у дужност да контролише извршење радова, да одузме посао кад наступе одређене чињенице, па је он био и надлежан да одлуку о одузимању посла донесе, чим је констатовао да се уговор у свему не испуњава. Стога није било ни потребно одобрење Мин. Савета.

закону оставити и даље посао испоручиоцу већ га има дати другоме, или рок продужити ако налази да је то у интересу службе, и онда има дужност да одбије два од хиљаде или ако то није у интересу службе, да поступи по чл. 98.; али не може и не продужити рок кад то сауговорач захтева, и оставити посао код сауговорача па приликом ликвидације одбити од рачуна два од хиљаде, јер закон противно наређује. Исто тако власт не може, ако испоручилац о року не испоручи робу а благовремено није тражио продужење оставити посао испоручиоцу и не поступити по чл. 98. Овај пропис наређује да мора поступити другчије, т. ј. да дâ посао на рачун сауговорача другоме или да га изврши у режији.[1])

---

[1]) Стални правнички одбор овде има противно мишљење — одлука од 22. априла 1924. г. Бр. 2950. (акт Министарства Финансија). По овоме мишљењу два динара од хиљаде може се задржати и кад сауговорач није тражио продужење рока нити му је оно продужено, а посао му није одузет. За то мишљење дао је ове разлоге: „Продужење рока за испуњење обавезе може бити само по обостраном пристанку, пошто је то уговорена клаузула која се не може мењати без сагласја једне и друге уговорне стране. За измену рока потребно је дакле сагласност страна уговорница. Изјава воље или је изречна или прећутна. У првом случају странке праве накнадан споразум и фиксирају други рок за испуњење обавезе. У другом случају то се манифестује радњама уговорача, испоруком и пријемом извршења уговора и после рока без претходног изречног споразума о томе.

Чл. 99. а. предвиђа неизвршење уговорне обавезе о року и везује зато закон. последице. Без значаја је да ли је то продужење претходно захтевано и на то да ли је дала нарочити пристанак и друга страна или је продужење извршено без тога претходног захтева, ако је извршење уговора друга страна примила и после рока. У оба случаја продужење је извршено. У првом на претходан захтев лиферанта, а у другом испоруком и пријемом извршења уговора после уговор. рока. Било да је продужење извршено на један или други начин, лиферант-предузимач има да сноси исте закон. последице, чл. 99. а., јер продужење рока за испуњење обавеза стоји и у једном и у другом случају. А то продужење рока услов је за примену новчане казне, било да је то продужење изречно издејствовано од свога сауговорача, било да му је то овај прећутно одобрио пријемом извршења уговора после уговор. рока. И кад је у конкретном случају држава нашла да је испуњење обавезе без штете по своје интересе могла примити и после уговорног рока, онда то значи да је она прећутно лиферанту одобрила продужење рока, и неиспуњење те формалности што он пре истека уговореног рока није ово продужење тражио не може ићи њему у корист и ослободити га од новчане казне за продужење рока, јер би се онда дошло до једног нелогичног правног закључка: да је лиферант који тражи и добије продужење рока обавезан да плати новчану казну за продужење рока, онај који не тражи, да је од плаћања те новчане казне ослобођен.

И ако дакле чл. 99. а. Зак. о Држ. Рач. предвиђа само случај продужења по изречном захтеву лиферанта, који се у сваки уговор има унети, ипак тиме није искључено и ово продужење рока по обостраном прећутном пристанку оба уговорача, које логично тумачење тих закона мора повући исте законске последице, као у првом случају односно обавезе плаћања новчане казне, што је у осталом изрично предвиђено у чл. 58. правилника за извршење зак. о држ. рач. Према томе закон. израз у чл. 99. а., ако би набављач захтевао треба схватити у смислу, ако би набављач хтео, ако би имао потребе или краће речено, ако би

Истина чл. 58. правилника даје овлашћење надлежној власти и у томе случају да задржи 2% кад испоручилац продужење није тражио нити му је дато, а испорука после рока примљена; али је у супротности са чл. 99 а) и у толико не важи. Чл. 99 а) донет изменама и допунама од 1922. г. као потпуно нов пропис, није постојао у Зак. о држав. рач. од 1910. г., дошао је као последица наглог повећања држав. расхода а због тога и потреба за што већим приходима (овде инвалидски фонд); и опадања вредности новца у то време које је повукло и скакање цена радној снази и материјалу. Он је донесен у јавном интересу, држав. службе и фискуса, чија је примена стављена у дужност управној власти па не може зависити од воље органа хоће ли га применити или не. Власт по овој одредби не може оставити посао дотадањем испоручиоцу, већ га има или другом уступити или извршити у режији. Законодавац налази да ће се само тако заштити интереси службе, да држава мање плати, и дође по повољнијој цени до потребних ствари. Заиста испоручилац који је озбиљно мислио да изврши посао у року, али који то није учинио о року јер није могао из ма којих разлога (на пр. његов сауговорач није на време израдио предмете и т. д.) приморан је сада, кад власт уступи посао другоме, да материјал и радове преда новом испоручиоцу, по много нижој цени, јер то су обично предмети ретко потребни коме другом; ако се пак управа реши да посао изврши у режији, потребне ствари набавиће од првог сауговорача са истих разлога по повољнијој цени. У сваком случају и ако би материјал у времену уступања посла другоме скочио у вредности за штету одговара први испоручилац — чл. 98.

продужени уговорени рок за испуњење обавезе или са или без претходног споразума, али са накнадним одобрењем пријемом извршења уговора, обавезан је платити новчану казну, коју она закон. одредба прописује. Укратко речено услов је за наплату новчане казне у продужењу рока а не у захтеву за ово продужење. Ово се овако све има разумети за случај ако је у уговору саобразно чл. 99. а. Зак. о Држ. Рач. унесена одредба да је лиферант обавезан да плати новчану казну од 2% на продужење рока, ако о року не би био у стању уговор извршити па би продужење рока тражио и држава му то одобрила. Према томе већ наплаћена новчана казна не би се лиферантима могла вратити без судске пресуде, пошто су они били обавезни да је плате, ако је као што у претпостављеној тачци овога мишљења речене одредбе о новчаној казни у уговору било."

Да се ово мишљење не оснива на закону и у разлозима се индиректно признаје, пошто се види да чл. 99. а. треба схватити у смислу ..... да је обавезан платити новчану казну. Одбор дошао је до овога закључка због погрешно схваћене природе наплате 2% при овим уговорима. Одбор је схватио да је овде у питању уговорна казна, док је она као што ће се даље видети, јавна дажбина. Она се као свака јавна дажбина може наплатити само у случајевима изречно законом предвиђеним те се не може проширити и на случајеве који нису изречно предвиђени.

Кад је законодавац утврдио изречно шта је интерес службе и то прописао, власт не може од тога одступити, да по слободној оцени расуђује да ли је боље посао оставити првом сауговорачу или уступити га другоме новом лицитацијом (погодбом) или у режији, већ има поступити како то закон наређује.

Природа наплате $2^0/_{00}$ из чл. 99.а) при сваком уговору није се у почетку јасно схватила. Ту је много допринео и сâм назив у закону, који је зове новчаном казном. То је завело неке правнике, да је сматрају као уговорну казну. Међутим и ако ту има неке сличности она то није. Уговорна казна је унапред утврђена накнада штете због неизвршења. Она се уноси у уговор по вољи уговорних страна, које ако је неће, и не уносе је. На против, новчана казна како је законодавац зове из чл. 99а) уноси се у уговор на основу закона. Она не зависи од уговорача. Она се наплаћује код сваког уговора са државом, кад наступе законом предвиђени услови. Ни она сама ни њена висина не зависи од уговорача. Она има само ту сличност са уговорном казном што се налази у уговору, и ако се уноси на основу закона. То што се по закону мора да унесе у сваки уговор, то је само зато да се и на тај начин обрати пажња сауговарачу на неку одредбу. Тиме није постала уговорном казном. То није унапред утврђена накнада штете што уговор није о року извршен, већ приход који држава принудно узима на основу своје власти, од одређених пореских обвезника ради покрића издатака (у корист инвалидског фонда). Према томе ово није никаква уговорна казна већ јавна дажбина, порез, дакле никаква приватно-правна институција.

Спор који се око њене наплате покрене, је административан као и код наплате сваке друге јавне дажбине. Ту је законодавац прописао како власт има да поступи и у коме случају па да изврши наплату ове дажбине. Да ли је она у администтр. поступку правилно применила закон кад ју је наплатила може да цени само администтр. суд[1].)

За наплату ове дажбине потребно је да је набављач (и предузимач) захтевао продужење рока и да му је он про-

[1]) У овоме смислу и Држ. Савет (одлука од 24. фебруара 1928. г. Бр. 42631.): Уговор од 25. јануара 1922. г. предвиђа казну закашњења из чл. 99. а. Зак. о Држ. Рач. која се наплаћује администтр. путем при вршењу исплата, када наступе закон. услови. Закон. услови су које и сам уговор садржи — да је испоручилац благовремено, а најдаље на 10 дана пре истека рока, тражио продужење испоруке и тако продужење да му је било одобрено. Из предмета овог спора произилази, да Упр. Држ. Монопола није никакво продужење рокова тужилачкој фирми одобравале, па да према томе није уопште ни наступио случај, који предвиђа поменути чл. 99. а. Зак. о Држ. Рач. Управа Држ. Монопола, могла је ако ја испоручилац испоруку по уговору одоцнио, а она му продужење није дозволила, поступити по чл. 98. Зак. о Држ. Рач. а кад то није учинила, већ је испоруку примила, није више могла наплатити дажбину из чл. 98. а. Зак. о Држ. Рач. јер за исту нису постојали закон. услови."

дужен. Недостатак ових елеманата искључује могућност наплате ове дажбине јер тада наступа случај из чл. 98. закона. Једино у случају, да је био спречен несавладљивом сметњом, а да је пре тога продужење тражио и оно му продужено, неће му се при ликвидовању посла задржати 2‰. Ту несавладљиву сметњу мора оправдати пуноважним доказима. Терет доказивања пада на сауговорача појединца. Он то мора доказати **пуноважним** писменим доказима о којима не може бити сумње, дакле јавним исправама (н.пр. записник о увиђају), званичним актима власти да је било више силе (н. пр. извештај Дирекције Жељезница да је обустављен саобраћај ако би се материјал имао превући само том линијом, акт мобилизације, и т. д.) У оцени питања више силе својом одлуком администтр. суд ни у колико не улази у приватноправни однос између државе и дотичног појединца. Администтр. суд цени је ли власт правилно поступила при наплати дажбине, да ли су за то испуњени услови. У само пак питање приватно-правно, да ли је сауговорач испунио своју уговорну обавезу он не улази. Оно што испитује то је да ли је писменим документима појединац доказивао да је било више силе, а то се види одмах и на први поглед; док питање о неиспуњењу уговора због тога редовни суд расправља на основу свих доказних средстава предвиђених Грађ. Суд. Пост.

4) Приликом испоруке материјала или предаје радова може се појавити спор између власти и сауговорача о каквоћи материјала, солидности радова итд. И у том случају законодавац није оставио управној власти потпуну слободу. На против, он јој је прописао шта има да уради ако извесни случајеви наступе, н. пр., ако сауговорач као незадовољна страна тражи вештачку комисију да она спорно питање расправи, власт мора на њу пристати. И овде се законодавац руководио општим интересима, интересима држав. службе и касе. Он је предвидео могућност да се спор расправи једном нарочитом стручном, — вештачком комисијом — чл. 99. б. Зак. о Држ. Рач., чијег по једног члана бира свака од уговорних страна, а трећега бирају обојица изабраних чланова. Законодавац је нашао да је за државу корисније да ствар расправи коначно у администтр. поступку вештачка комисија, него да се иде на редовни суд, који је скупљи и спорији. Није свеједно за државу да ли ће се ствар расправити коначно у администтр. поступку брже и краће, или код редовног суда спорије. Јер приликом лиферовања партија материјала или извршења делова радова ако настане спор у интересу је службе и држав. касе да се брже сврши, што пре расправи, да се утврди да ли материјал (радови) одговара по каквоћи (солидности) условима уговора, да се ствар одмах ликвидира; док би се на против, ако би се морало ићи на редовни суд, ствар отегла, служба би трпела, јер би услед спора наступио застој у послу, због

одузимања посла по чл. 98. и његовог уступања путем нове лицитације или погодбе, или извођења у режији, где власт мора приступити својој организацији посла. Све би то према одредбама закона било противно интересима службе, кад се ствар може расправити брзо и коначно у администтр. поступку. Из овога се јасно види да надлежна власт према чл. 99. б.) мора пристати да се ствар расправи коначно вештачком комисијом, и да од незадовољне стране зависи, хоће ли се користити овом комисијом или не.[1])

По овој одредби сви спорови настали између уговорача око *каквоће набавки* (marché de fournitures), — испорученог материјала и *солидности извршених радова* (travaux publics) — грађевина, израде, транспорта, и т. д. или уопште у питањима где је потребно стручно мишљење, могу да се расправе преко комисије стручњака. При томе одлучно је да је спор о каквоћи набавака, солидности радова, грађевина и т. д., уопште стручност питања. То већ излази отуда, што њега има да расправи стручна комисија. Но то не треба да се схвати сувише широко као да би на ову комисију имао право сауговорач и тамо где није потребно стручно знање, у питањима, где би и сваки грађанин могао по природи ствари дати свој суд. Јер, принцип је, да у односима приватно-правним, а овде је питање испуњења уговора, спорове расправљају

---

[1]) „Тако и Држ. Савет — одлука од 22. маја 1923. г. Бр. 3041/23. Тужилац као предузимач по уговору са државом за оправку пута Велес-Штип жали се, што му је решењем Бр. 18180 од августа 1922. г. одбијен његов захтев, да се поступи по чл. 99. б) Зак. о Држ. Рач. који гласи: „„У споровима између уговорника око каквоће испоручених набавака, солидности извршених радова и т. д. незадовољна страна може се користити вештачењем одбачених испорука, непримљених радова ит.д. У таквим случајевима уговорници бирају по једнога стручњака, а ови бирају стручњака за председника. Одлука ове стручне комисије обавезна је за оба уговорача....““ У своме одговору Министар је у првом реду приговорио да Држ. Савет није надлежан да решава по овој тужби, јер се овде ради о приватно-правном спору, за чије су решење надлежни редовни судови. Тај приговор није основан јер је овде баш случај из чл 18. Зак. о Држ. Сав. и Упр. Судовима од 22. маја 1922. г. пошто је одбијањем захтева тужиочевог повређено његово право засновано на пропису члана 99. б. Зак. о Држ. Рач. актом управне власти — у овом случају — Министра Грађевина; а у томе ништа не мења приватно-правни однос који постоји између тужиоца као предузимача и државе, пошто поменути закон. пропис даје тужиоцу могућност и право, да се спорови настали из таквог односа реше у администтр. поступку и то коначно а о примени тог закон. прописа решава Министар као управна власт. Према томе и пропису чл. 18. Зак. о Држ. Савету и Упр. Судовима, Држ. Савет морао је одбити приговор ненадлежности као неоснован и огласити се за надлежног.

Исто тако није основан ни други приговор изнесен у одговору Министра, да је у овоме случају Министар имао право поступати по слободној оцени. Из поменутог члана 99. б. јасно се види, да закон признаје предузимачу право кад вели: *може се користити вештачењем*... А да је то тако потврђује и сам правилник по чијем чл. 60. незадовољна уговорна страна има право да тражи стручну комисију, у коју свака страна бира по једног члана, а њих двојица бирају трећег као председника".

судови одређени за те спорове, а изузетак је да га расправљају стручне комисије из чл. 99.б. па се стога и ова одредба има уско тумачити. На име, где није стручност потребна, имају да га расправе редовни судови.

У свима наведеним случајевима, ако настане спор надлежна власт мора пристати, на захтев појединца-сауговорача, да се ствар расправи комисијом стручњака, јер је то право појединца на основу наведене одредбе, да се ствар расправи коначно у администтр. поступку, а дужност власти је да по томе пропису поступи. Ту јој није остављена никаква слободна оцена, већ тачно прописано како има да уради.

Може се спор појавити и услед тога што се власт противи учињеном избору члана Комисије од стране незадовољног појединца, или учињеном избору председника од стране оба стручњака и због тога не допушта своме изабраном члану, који је у пракси готово увек чиновник, да учествује у раду комисије и на тај начин омета њен рад, јер тада нема комисије. Власт не може по закону ово чинити, ако су изабрани стручњаци иначе лица која имају услове за чланове комисије, јер се и на тај начин поступа противно чл. 99.б) на шта сауговорач има право. Међутим, може се власт одупрети томе и тражити да сауговорач изабере друго лице ако изабрано не испуњава услове за члана комисије. Члан комисије мора бити стручњак, пошто се у закону каже да то има да буде комисија стручњака. Мора бити из струке у коју спада материјал или радови који има да се вештаче. Поред тога мора и да испуњава услове за изабране судије. (Не може бити распикућа, малолетник, или који је част изгубио и т. д.).

У закону, као ни у правилнику, није прописано како чланови комисије доносе своје одлуке, на пр. ако је неки од чланова противног мишљења. Мора се узети принцип усвојен код колегијалног суђења, да се одлука (извештај) Комисије доноси већином гласова — њена два члана (§ 176. Срп. Грађ. Суд. Пост.). Према томе ако је одлуку донела комисија са два члана већине, а један са одвојеним мишљењем, одлука комисије је одлука већине. Комисија подноси писмен извештај са записником рада надлежној власти. Извештај Комисије према чл. 99.б. и чл. 60. правилника обавезан је за оба уговорача. Њихов извештај мора бити потпун, тачан и јасан (чл. 62. правилника) о томе да ли испорука одговара свима уговорним условима и обрасцима или не. Ако не одговара, у чему и колико одступа од њих и уопште своје мишљење о том предмету.

Ако према извештају већине чланова испорука одговара условима уговора, она се има примити од стране државе. Извештај Комисије обавезан је за надлежну власт исто тако као и за њеног сауговорача (чл. 99.б.). Према томе и поступак управне власти, ако не би хтела да поступи у смислу

извештаја комисије, био би противан закону. Спор око тога који би настао, спор је администтр. природе и за његово расправљање надлежан је администтр. суд.

Ако би појединац тражио да спор расправи изабрани суд, мора се поступати у смислу прописа у Грађ. Суд. Пост., а власт има дужност да се у интересу службе стара да се ствар што пре ликвидира па је логично и да на тај суд пристане. Управна власт при томе не може се служити средствима која су допуштена обичним појединцима, већ мора своје поступке удешавати према интересима државне службе и са моралним обзирима према своме сауговорачу појединцу.

5) Исто тако спор може настати и због повраћаја кауције. По чл. 88. Зак. о Држ. Рач. она служи за сигурност извршења уговора, као јемство да ће се уговор извршити. Она одговара капари (arrha) јер служи за сигурност извршења уговора — § 550. с. г. з. § 908. а. г. з. Само има разлике. Уговорач који је примио капару има право у случају неизвршења уговора од противне стране задовољити се примљеном капаром и тражити раскид уговора, или принудно извршење уговора, у коме случају се капара урачунава, разуме се, све под условом да је друга страна крива за неизвршење уговора. Он нема једновремено права и на капару и на принудно извршење уговора — § 553. с. г. з. Држава међутим, која је примила кауцију, нема право да бира, да задржи кауцију и да тражи раскид уговора, већ мора тражити принудно извршење уговора уступањем посла другоме новом лицитацијом или погодбом, или извођењем посла у режији, а први сауговорач одговара за штету због неблаговременог извршења уговора — чл. 98. Зак. о Држ. Рач. Шта бива у томе случају са кауцијом у Зак. о Држ. Рач. није предвиђено. Предвиђено је само у чл. 86. да услови лицитације морају садржавати админ.-правне последице које могу наступити у погледу кауције. Из тога би следовало да се на кауцију имају применити остале одредбе из Грађ. Законика — § 8. —, које се односе на сличну институцију, дакле капару, пошто она у ствари није ништа друго него капара, само као што смо видели са слабијим дејством у погледу државе примаоца кауције: ова нема право избора да задржи кауцију и тражи раскид уговора, већ мора да тражи посредно принудно извршење уговора, а за штету због неблаговременог извршења одговара друга уговорна страна. Према томе, кауција се има као и капара урачунати у накнаду због неблаговременог извршења.

У чл. 58. правилника прописано је да неизвршење уговора повлачи његов раскид, губитак кауције и још накнаду штете, ако би се посао морао уступити другоме; односно да уговорник губи сразмеран део кауције према вредности неиспорученог дела испоруке, ако се она имала извршити у партијама. То би значило да се неизвршењем уговора од

стране другог уговорача, уговор раскида уз губитак кауције, што не излази ни из чл. 98. Зак. о Држ. Рач. нити пак из одредаба Грађ. Законика. Јер, ако би наступио раскид уговора, што значи да се ствар има повратити у првобитно стање, да свака страна врати што је примила, посао који је имао да се изврши не извршује се; међутим овде посао се извршује било преко другог лица новом лицитацијом или погодбом било у режији, на штету првог сауговорача, који одговара за неблаговремено извршење уговора. Дакле овде је принудно посредно извршење уговора а не његов раскид. Уговор се не раскида већ посредно принудно извршује те се и кауција као и капара има ту урачунати у штету која из тога проистиче за државу као уговорача због неблаговременог извршења уговора.

Може сада настати спор због повраћаја кауције, у у случају да је по чл. 98. посао уступљен другом лицу или извршен у режији. Овде би одмах настало питање је ли одлука по чл. 98. о одузимању посла правилна. Да би се пак дао одговор на то питање појављује се претходно питање да ли је уговорач са државом у свему испунио уговор. За решење тога питања, није надлежан администтр. суд већ редовни. Према томе пошто је питање о праву на повраћај кауције зависно од питања о испуњењу уговора, то је и питање о правилности одлуке о одбијању тужиоца од повраћаја кауције зависно од одлуке о одузимању посла. Доследно томе, и питање о повраћају кауције у томе случају није надлежан да расправи администтр. суд већ редован.

Друкчији је случај ако је уговор испуњен и посао ликвидиран, па уговорачу државни орган неће да поврати кауцију из неког другог разлога а не због неиспуњења уговора. Пошто је према чл. 27. правилника, власт дужна вратити кауцију после коначно испуњене уговорне обавезе, после утврђене окончане ситуације, то би оваква одлука њена о одбијању тужиоца од повраћаја кауције, биле противна овој одредба, дакле неправилно донета у администтр. поступку, па би за спор који би отуда настао био надлежан администтрат. суд.

Остаје још да се расправи питање о извршности решења управне власти о губитку кауције, пошто су та решења по чл. 58. ст. 5. правилника извршна, и уговорач нема права да кауцију тражи судским или којим другим путем. Ова одредба противна је, чл. 15. и 18. Зак. о Држ. Сав. и Упр. Суд., који дају право тужбе појединцу противу сваке одлуке управне власти, којом му је повређено какво право или интерес. У прилог те одредбе не би се могао употребити ни чл. 86. Зак. о Држ. Рач., јер наређује да услови лицитације морају садржавати администтр. правне последице које могу наступити у погледу кауције, а то су оне последице, које из закона проистичу, то се мора учинити да би уговорач био тачно обавештен о томе, исто онако као што се одредба

чл. 99.а.) уноси у сваки уговор, и ако је њена садржина већ законом одређена. С тога се мора узети, да је сваком уговорнику допуштено да своје право судом тражи па и право на повраћај кауције, које му правилником није могло бити одузето.

6.) Спор може настати и зато што надзорна власт при извршењу радова од стране сауговорача неће да прими робу, материјал и т. д. зато што је страног порекла, или што предузимачу не одобрава да упосли раднике страног држављанства — чл. 85.в. посл. ст. Зак. о Држ. Рач.

Овде се мора правити разлика да ли је лицитација — ако је јавним надметањем посао уступљен предузимачу — неограничена или ограничена — чл. 85.б. Ако је она ограничена, онда надзорна власт не би могла одобрити употребу страног материјала, јер би то било противно закону којим је хтела да се заштити домаћа радиност; у противном ако је она била неограничена надзорна би власт то могла учинити, и тада она има дискреционарно право, али опет у интересу домаће радиности, да одобри употребу тога материјала или неодобри, разуме се, ако у уговору није другчије предвиђено. Ако пак у уговору није ништа предвиђено а била је неограничена лицитација. па власт не дозвољава употребу страног материјала, с обзиром на то што га има домаћег порекла, спор који би отуда настао могао би бити административан у колико би се радило о прекорачењу те власти; на против ако би то било уговором регулисано, па спор због тога неодобравања настане, могао би бити спор о испуњењу уговора, за чије је решавање надлежан редован суд. Исто то важи и у случају да спор настане због упослављања страних радника (чл. 103. Зак. о заштити радника).

7) У пракси се догађа да предузимач односно лиферант по закључењу уговора тражи од држ. власти измену или раскид уговора на штету државе, па када га управна власт од тога одбије покреће код Држ. Савета спор против те одлуке као да је повређен у неком свом праву односно интересу. Када пак он то чини, он тиме не признаје оно економско начело, које мора имати у виду сваки подузетник кад предузима какав посао да као год што му припада свака корист од посла, да исто тако има да сноси и штету — ризик посла.

По закону уговором су регулисани односи између државе и њеног сауговорача у погледу извршења дотичне набавке, радова и т.д., њиме су прецизиране обавезе обеју страна: лиферант (предузимач) дужан је да лиферује материјал, робу, (изврши радове и т.д.) онако како је уговором предвиђено по уговореној цени. Промене у ценама радне снаге и материјала, у опадању или скакању вредности новца, могу му бити на корист или на штету, а о томе он је имао да води рачуна у своме калкулисању и предвиђању пре

него што је поднео понуду односно пристао на погодбу. Он је у *економском* погледу подузетник па има да сноси и ризик који уговор повлачи. То предвиђа изречно и чл. 84. зак. о Држ. Рач. Кад пак држава извршује посао у режији, она је онда подузетник па доследно и сноси ризик. Она посао извршује преко чиновника — режисера, који за то не добија другу награду сем чиновничких принадлежности[1].) То је режија потпуна (чл. 20. правилника) или проста; али ако се она врши посредно, набавља се материјал или извршују радови преко неког приватног лица, дају делови радова у акорд, или којом другом финансијском комбинацијом, онда је то мешовита режија. У оба случаја режисер не сноси никакав ризик већ држава.

Ако дакле подузетник појединац тражи од државе повећање цена због скакања цена радној снази и материјалу, или опадања вредности новца, или пак тражи раскид уговора са тих разлога, он на то *нема права*[2],) и правичност захтева да се од тражења одбије, јер он на тај начин хоће ризик предузећа да пребаци на државу као да је она подузетник, односно да он избегне ризик. Изузетно захтев се може усвојити ако је посао закључен за дуже време т.ј. да се има да изврши у дужем времену[3]), али и тада ризик који има да сноси мора се испитати са пажњом и обазривошћу. Зато и чл. 84. Зак. о Држ. Рач. прописује, да се оправданост измене и раскида уговора има ценити с обзиром на стање пијаце дотичне робе или материјала, *водећи рачуна о спекула-*

---

[1]) У пракси министри одређују чиновницима режисерима и посебну награду за извршени посао, ма да с обзиром на истакнуто начело да држава сноси ризик а чиновник прима своју плату и принадлежности, то није у духу ни Зак. о Држ. Рач. ни у духу Зак. о Чиновницима. Поред тога, у пракси се показало да извођење радова у режији много више стаје државу него преко приватних подузетни ка, тако н.пр. пруга Шарган-Вардиште по уговору имала је да кошта, са изменама уговора 45.114.534·— дин., а пошто је посао одузет по чл. 98. Зак, о Држ. Рач. она је коштала око 80.000.000·— дин.

[2]) Међутим управна власт изгледа ово није тако схватила. Тако н.пр. у чл. 1. правилника Министар. Грађевина Бр. 15322 од 9. јуна 1923. год., и расписа бр. 6365/22 од 18. маја 1922. г. каже се да краткорочни послови, за чије извршење није потребно дуже од 8. месеци, *немају права* на повећање цена, из чега би следовало да предузимачи уопште имају права на повећање, што према наведеном не стоји.

[3]) У пракси ово дуже време схваћено је сасвим уско, тако да чим се посао имао извршити за време дуже од 8. месеци — чл. 1. правилника Министар. Грађевина Бр. 15322. од 9. јуна 1923 г., — цене се могу повећати ако су послови извршени или имају да се изврше у времену променљивих прилика у погледу на цену радној снази и материјалу — тач. 6. расписа бр. 6265. од 18. маја 1922 г. Министар. Грађевина, — без обзира на дужину времена. То је произвело велике злоупотребе тако да су несолодни а утицајни предузимачи на лицитацијама нудили ниске цене и на тај начин искључивали солидније лицитанте, добили посао, а одмах после тога, у току извођења посла тражили повећање цена, што им је и одобравано.

тивном карактеру уговора који сам по себи повлачи ризик за уговорача. У сваком случају ту власт има право слободне расуде (оцене) да тражење измене односно раскида уговора усвоји и поступи по поступку прописаном у чл. 84. закона и чл. 62. правилника, или не усвоји. Доследно, ако од тражења буде одбијен и против те одлуке поднесе тужбу администтр. суду, овај би имао одбити тужбу по чл. 24. тач. 1. и 19. тач. 3. Зак. о Држ. Сав. и Упр. Судовима, јер је управна власт овлашћена чл. 84. закона да донесе одлуку на основу слободне расуде. Иначе, ако су у уговору измена или раскид предвиђени под извесним условима, и спор око тога настане због испуњења тих услова, онда би за расправу тога спора био надлежан редовни суд пошто је у питању спор о испуњењу уговора.

8) Напослетку спор може настати између предузимача или лифераната и државе око исплате награде односно цене за испоручени материјал, извршену набавку и т.д. Ту се појављује спор око испуњења обвезе, исплате уговорене цене, спор око испуњења уговора, приватно-правни, за чије је решавање надлежан редовни суд. Али могао би се спор покренути и као административни, ако би био због злоупотребе или прекорачења власти, на пр. ако власт не би хтела по утврђеној завршној ситуацији да исплати неисплаћену суму, у смислу чл. 27. правилника, не због тога што уговор није испунио већ због неког другог разлога који нема везе са испуњењем уговора или приватно-правним односом, (на пр. због шикане или томе слично.) У томе случају спор се може водити и код администтр. суда, све зависи од тога да ли постоји повреда закона или закон. уредаба од стране управне власти у администтр. поступку, или је то спор о једном приватно-правном односу између појединаца и државе као његовог сауговорача.

III

Као што смо видели кад државна власт има да закључи уговоре са појединцима као што су уговори о закупу, о радовима, грађевинама, куповини и продаји разних ствари и материјала и т.д. Зак. о Држ. Рач. прописао је, како власт има да поступи у администтр. поступку да би дошла до тих уговора и како има да поступи у томе поступку у извесним случајевима по закључењу уговора, у току извршења и ликвидације дотичног посла. Ван тих случајева за саме односе који проистичу из тих уговора за држав. власт као сауговорача, о њеним правима и обавезама, важе општи прописи из приват. права о уговорима. У закону о држав. рачуноводству предвиђен је поступак власти код државних набавака и радова; у прописима приватног права пак приватно-правни однос тим уговорима створен. Кад је спор о томе да ли је државна власт у администтр. поступку поступила по закону,

правилно применила закон било материјални било формални (чл. 23. Зак. о Држ. Сав. и Упр. Суд.), надлежан је администтр. суд; кад је пак у питању постојење или испуњење уговора, обвеза које из уговора проистичу, што се регулише по општим прописима о томе, надлежан је редовни суд. Администтр. суд цени је ли управна власт у администтр. поступку поступила по закону, а тиме ни у колико не утиче на приватно-правни однос који постоји између државе као уговорача и њеног сауговорача; редовни суд цени је ли држава као уговорник испунила своју обавезу из уговора, дакле расправља приватно-правни однос, Администтр. суд расправља о правилности аката управне власти; редовни суд приватно-правни однос који из уговора проистиче.

Али није довољно да је правна ситуација заиста таква, да је у конкретном случају питање о правилности акта управне власти у администтр. поступку па да се администтр. суд има огласити за надлежног. Потребно је и да је у томе смислу и закључно тражење тужиочево (petitum) у тужби. Тако ако се тужбом тражи поништај акта управне власти због тога што је власт у администтр. поступку погрешно применила један закон или што га у опште није применила, или закониту уредбу (чл. 23 т. 1. Зак. о Држ. Савету и Управним Судовима), или што у поступку није водила рачуна о формама поступка (чл. 23. тач. 2. поменутог закона) надлежан ће бити администтр. суд. На против ако се њоме тражи поништај тога акта због тога што је тужилац испунио своје уговорне обавезе а управна власт није, и да му је због тога актом управне власти повређено право односно интерес, надлежан ће бити редовни суд јер од испуњења уговора зависи правилност акта а то, као претходно питање, надлежан је да расправи редовни суд. Ако се тужбом напада управни акт због неправилног администтр. поступка или погрешне примене закона или законите уредбе, надлежан је администтр. суд; ако се пак напада због постојања или испуњења уговора, надлежан је редовни суд. То је дакле општи критеријум за надлежност администтр. и редовног суда у овим споровима критеријум помоћу кога се може лако одредити, да ли је надлежан први и други суд.[1])

[1]) Због недовољног разликовања овога у тужби, Држ. је Савет био више пута предмет неправедне критике од стране појединаца. Пребацивало му се да у истоветним или сличним правним ситуацијама доноси супротне одлуке: у једном случају оглашава се за надлежног и упушта у решавање главне ствари; у другом за ненадлежног и одбацује тужбу. Међутим, такве Саветске одлуке биле су резултат тражења у тужби, погрешног њеног формулисања, петитума тужбе: у првом случају тужба је била правилно формулисана у смислу чл. 23. Зак. о Државном Савету и Упр. Судовима; у другом пак управни акт је нападан због тога што је тужилац своју обавезу испунио и да је државна власт погрешно узела да је није испунио, када га је од тражења одбила.

Напослетку, и овде се има водити рачуна о поступку предвиђеном у чл. 18. Зак. о Држ. Савету и Управ. Судовима о управном поступку за заснивање администтр. спора[1]) Тај поступак може доћи у обзир пошто по Зак. од Држ. Рач. и Упр. Суд. о устројству појединих Министарстава (на пр. Саобраћаја), уговоре до извесне суме закључују и старају се о њиховом извршењу ниже од Министра административне власти (као што су обласне дирекције, и Генер. Дирекција Жељезница) и тек по испуњењу управног поступка за заснивање администтр. спора може се поднети тужба администтр. суду, ако је одлуку донела другостепена власт нижа од Министра, Држ. Савету ако је одлуку донео Министар. У осталом, то ће бити само по изузетку, да се администтр. спор заснује код управног суда, пошто је у главном код ових ствари Министар или другостепена или првостепена администтр. власт.

Божидар Протић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Што ћемо у ери кодификације са поморским правом?

— Писмо уреднику —

Желите чути моје мишљење о томе, што да предузмемо на кодификаторноме пољу у погледу поморскога права? — Да Вам право кажем дуго сам се предомишљао, хоћу ли да се изјасним. Био сам и ја овај пут у низу оних — најнесимпатичнијих — који су увек *„fra il si e il no del parer contrario...*— Немојте се чудити. Ја све мислим, да је Усуд оне ноћи, кад ме мајка повила, имао сијело на окупу и да је давао савјете и мишљења и чинио предлоге, на које се његови пријатељи и гости не обазираху, па је баш прије мојега рођења загрмило: „свима који се данас роде, нека буде овако“... Зар ако је тиме запечаћена моја судбина, штета да пропадне Ваша лепа идеја „да стручњаци, који су дубоко продрли у теорију и праксу поморског живота, једном за увек рашчисте питање и утврде програм рада...— Па ипак ми се не дâ, да кажем „не“. Не могу одолити Вашим лепим, стварним, и патриотским осјећајима прожетим разлозима... Покушајмо дакле још једном срећу јуначку.

Принципијално остајем (прелазећи, *in medias res)* на староме свом становишту, тим више, што ми је и искуство стечено у потоње доба дало пуно права; остајем, попуњујући га по Вашој жељи а с обзиром на најновије прилике и догађаје.

Преокрет, настао сломом аустро-угарске монархије, који је и најскровитије наше националне идеале ражегао најсветијим пламеном, морао је свакоме познаваоцу поморскога права наметнути питање, којим ми ви данас указујете част.

---

[1]) Видети о томе нашу расправу: *„Чл. 18. закона о Државном Савету и Управним Судовима“, „Архив за правне и друштвене науке“ књига XXXII.*

Том сам се приликом сматрао дужним да, на потицај непрежаљенога проф. Полића, који ми се обратио — још из туђине, пре пресељења у отаџбину, поручим: „Окрпимо најпре оно, што нам је Бог дао — било како било — па се онда дајмо на кодификацију“[1]). Тај сам закључак изводио из искуства или боље са податцима из бечких архива, које сам, проучавајући генезу наших поморско-правних прописа, онда претраживао.

Прошло је мало времена, од како је покојна Аустрија, на онако невиђен и нечувен начин повећала силно благо божје, „море“, кад је искрснуло питање, које и нас мори: Quid faciendum in maritimis? Мишљења су била раздвојена, Да је побиједило мишљење највише судске власти — онда још у исто време и министарство правде и врховни суд — ми бисмо данас били „на коњу“. На жалост отишло се путем, где су копља ломиле највише административне власти па је одлучено прихватити примамљиву идеју потпуно нове кодификације (на којој се већ почело радити) — и тако се десило, да је, рачунајући од времена, кад је тај рад започео, прошло око сто и педесет година, да је монархија пропала и да је нама, староседиоцима њених најљепших приморских крајева, остала часна али тешка, врло тешка дужност, да испунимо задатак, за који се показала недораслом Аустро-Угарска.

Није ли већ то довољан разлог, да на месту, где је монархија прекинула свој тешки пут, подигнемо Херкулове стубове? Било је разлога, који су то препоручили, и ја сам се заложио за ту идеју, мислећи да је најбоље најпре вешто искрпити старо одело.... Моје мишљење остаде глас вапијућега у пустињи....

Кад ме пак министар *Ђуричић* почаствовао избором у комисији за израду новога поморског закона, сматрао сам за дужност да лојално изнесем пред комисијом своје погледе на наш још преурањени рад. Комисија је била истога мишљења, те смо једногласно предложили заједнички рад свију комисија за израду закона, т. ј. садању наше комисије са другим, јер поморско право, које носи одлике грађанскога и трговачког права, виси у зраку без те чврсте подлоге, на којој има бити изграђено, и јер, с обзиром на свој развој и значај, задире у многе друге правне области. Тај смо предлог подробније подупрли разлозима, које је излишно понављати, кад су други закони већим делом, како чујемо, израђени. — Чули смо, да се предлог свиђао и да је наишао на опште одобравање.... Штета само да је на томе остало...

Кад је пок. проф. *Полић*, уверен о истинитости мојих разлога, зажелио, да се правнички конгрес — показујући у исто време пред светом наше разумевање за важност мора

[1]) Krpiti ili odmah s nova kodifikovati у „Mjesečniku“ загребачком бр. 5/8 год. 1919.

— изјасни и у овоме питању, закључили смо на конгресу у *Сарајеву,* а на мој предлог:

„Констатујући да садањи наши поморски закони не одговарају данашњим приликама и захтевима, препоручује се: „да се изради домаћега поморскога права поклони нарочита пажња, али да се при томе поступи овако: Прво да се ограничимо на хитно и најнужније модернизирање постојећега права и доношење најхитнијих специалних закона, па кад буде готова израда осталих домаћих јединствених закона и кад дозре међународни рад око унификације поморскога права, те и друге поморске државе обаве своје радове око ревизије поморских закона, да и ми израдимо из темеља ново поморско право у сагласности са тим новим националним и интернационалним радовима.

И ту као да је Усуд помео рачуне... Али, наша се комисија још једном — иако не pro foro externo — поставила на то становиште...

Него, све то било и битисало. Сада је настало ново доба. Законодавна је машина оправљена, препреке су уклоњене, ради брзо и живо... Није ли и за поморско право актуелно песниково: „Зора пуца, бит ће дана“ ? То је Ваша мисао водиља, је л'те? На то ћу питање одговорити мало дипломатски: јесте и није. Ствар стоји овако:

Израђено је толико нових закона, а нико није водио рачуна о комисији за поморско право, као да је и нема... Питање, има ли кривични закон обухватити и поморске деликте; има ли поморски закон бити део трговачкога или посебни законик; у каквом ће односу бити закон о осигурању са одредбама о поморском осигурању (у Италији је веза веома тесна, Немачка је реформисала поморско осигурање, кад је издала нов закон о осигурању); поморскоправна питања, што засецају у друге материално — и формално-правне законе — све је то решено без обзира на рад комисије за поморско право.

Како се чује, ти ће закони ускоро бити објављени и уведени у живот, па се може догодити, да комисији за поморско право напречац постављеној пред fait accompli, остане да бира само двоје: или да, ма и против свога уверења, евентуално и против модернога духа у поморскоме праву других народа, удари стазом одређеном у поменутим законима, или да тврдоглаво остане на своме евентуално супротном становишту и повреди хармонију, која мора постојати између свих домаћих закона. Као што видите, у оба је случаја тежак, неугодан положај и незахвалан посао.

Бојим се још једне неугодне евентуалности. Ако — подвлачим, *ако,* узимајући у обзир све могућности, јер немам појма о правоме стању ствари — ако у тим законима нису узете у обзир све прилике поморскога живота, све потребе пловидбе на мору и поморске трговине, требаће поморске законе начичкати прописима, који у ствари не спадају у специалне поморске законе, иако се тичу поморско-правних односа.

То би опет био у најмању руку „Schönheitsfehler“, за који човек не би хтео одговарати, бар не пред страним светом, а ако употребим поморско-правни израз — „клаузула неодговорности“, на коју се данас и иначе диже хајка, сматра се недопуштеном, кад се ради о властитој кривици....

Могло би се рећи: Е па добро, пре но што изађу ти нови закони, прегледајте их и предложите евентуалне додатке, уметке или измене. — То не може бити. Теоретски се и у питању кодификације може стајати или на становишту — толико пута истакнутом баш током тешкога рада око унификације поморскога права — да је често „le mieux l'ennemi du bien“, јер је боље имати ишта него ништа, будући да се то „нешто“ може побољшати, а ништа не, или на супротноме познатом правцу: „Le accademie si fanno o non si fanno“, јер је мењање закона рак-рана законодавства, која ствара и подржава правну несигурност. То је најзад питање уверења и укуса.

То, све теоретски, in hypothesi. Практички, in concreto, узмемо ли у обзир своје домаће прилике, морамо признати двоје, да је код нас законодавна машина била сасвим умукла и затајила се и да су се ваљда за толико година поједини закони доста прекувавали те је крајње време да изађу из свога скровишта. А ко може за неколико дана или седмица, па и месеца, проучити из темеља, што мора бити код знанственога рада, толико закона, које није пратио у развоју, за које је тешко наћи образложење за све фазе, кроз које су прошли, и о којима уопште се не може имати на окупу сав материјал? Ко би, чак и да није заузет својим службеним радом, узео на себе такву одговорност, па и пред страним светом?

Поморско је право по својој природи, ако не интернационално, а оно свакако интернационалне важности, нарочито у доба, кад је прекоморска, светска трговина у напону све своје младалачке снаге, кад је рад око унификације поморскога права у пуноме јеку, кад су у свим поморским државама комисије састављене од домаћих корифеја да уреде поједина питања, што их намеће модерна поморска трговина, кад свака од њих будно прати рад осталих. Можемо ли у таквим приликама баш на лаку руку, са неколико потеза пера, извршити тако огроман рад? А преузмемо ли га, да га обавимо лагано — тиме би опет довели ad absurdum сумарни, данашњи убрзани законодавни рад.

У другу руку — то понављам — не смемо заборавити, да је сваки закон, од најмањега до највећега, у себи потпун, макар и ситан организам а у исто време и део великога организма, целога домаћег законодавства, које живи својим животом. Свака и најмања измена добија израза у функционирању тих организама и, ако се с њом упоредо не изведу и друге измене потребне за одржање унутрашње хармоније,

настају неугодне, често несавладљиве тешкоће, које мећу на муке праксу и доводе у најмању руку до осећања правне несигурности. То је као у сату. Не можеш успешно дирати ни у најмањи његов саставни део без обзира на тесну везу са осталим деловима, који заједно с њиме функционирају. Доста је у овоме погледу помислити на тужбе и дискусије, које су се баш ових дана чуле у бечкоме правничком друштву о недостацима новијих закона....

Дакле да не подузмемо ништа на пољу поморскога права ни у новим приликама? Нисам ни за ту апсолутну пасивност. Неко је јединство потребито у целоме законодавству. То захтевају наши привредни интереси, правна сигурност, углед пред страним светом. Питање је само, како да се удовољи тим захтевима без трзавица и без „faux pas". Ја мислим, да то није тешко провести у пуноме складу са мојим истакнутим становиштем, ауторитативно потврђеним од два компетентна фактора: конгреса правника и комисије за поморско право (којима је при рођењу, надајмо се, Усуд одпевао друге песме нô мени). Ево како: Највећи део наше обале припада правноме подручју Далмације. Узмимо Далмацију за полазну тачку и учинимо оно, што је 1878 г. Берлински Уговор одредио за Црну Гору, т. ј. протегнимо на целу краљевину поморска наређења (законе, наредбе, и прописе уопште) што важе у Далмацији. С обзиром на то да ће дотле и други закони бити свуда једнаки, настаће у целој држави оно исто правно стање, које ће бити у Далмацији. Од тога не може бити штете, а јединство је постигнуто и спречиће се, да данас сутра исто питање буде решено на различан начин према томе који је суд судио у првим степенима, или код кога је одељења касационога суда пала коначна пресуда. Таква су размимоилажења у јудикатури могућа и по новоме закону о судовима.

На тај ће начин бити постигнуто још нешто: да смо добили јединствену чврсту подлогу за даљу изградњу јединственога поморског права. То би био дакле први корак, који законодавцу не може задати муке.

Други корак (то, што не смемо дирати *засад у II књигу франц. Code de commerce*, о чему ће бити неколико речи на концу, не рачунам у позитивне мере што се имају предузети) би био постепено мењање нашега најстаријега извора поморскога права, *Политичкога Едикта од год, 1774*)*, новим модернијим одредбама.

Политички Едикт садржи у првој глави одредбе о лучким поглаварима, док у осталим доноси, поред прописа

ANALI PFB | anali.rs

*) Службени га превод зове „*Државни Оглас о иловидби*". — Настојањем и у прикупљању и издавању јавноправних прописа неуморнога шефа дирекције пом. саобраћаја у Сплиту, г. *Стипановића*, доњет ће овогодишњи „*Годишњак*" превод цијелога Едикта, т. ј. и прве главе, коју као да пок. *Петрановић* није превео.

дисциплинарне или казненоправне природе, наређења о радној погодби између опремача (бродовласника) и морнара. Ова питања су додуше у себи еминентно приватноправне природе, али су из разлога социалне политике и из других државних обзира тако проткана нормама принуднога права (ius cogens) лучке власти задиру у склапање и разрјешавање те погодбе и надзиру њихову примјену, да се узима обично као да и та наређења спадају у низ јавноправних прописа. То истичем зато, да оправдам изреку: почећемо ревизијом јавнога права. Свакако ревизија раднога односа помораца у модерноме духу не наилази на никакву препреку: не на тешкоће унутрашње домаће, јер ће ускоро бити објављени: грађански и трговачки законици, који нормирају радне односе других радника, дакле садрже камен темељац раднога права у опште; не на обзире међународне природе.

А по сриједи је још ово: Код дирекције поморскога саобраћаја су, под предсједништвом г. директора *Стипановића* — почеле конференције (преговори) између бродовласника (опремача) као послодаваца и помораца као послопримаоца за уређење међусобних односа. Резултат преговора биће додуше у најбољему случају само склапање колективнога уговора, али ће тај уговор дати добру подлогу и директиву за израду уговора о радноме односу на мору.

Узме ли се у обзир тесна међусобна веза тих прописа са дисциплинарно-казненим (и нем. *Seemannsordnung* их нормира скупа), има ли се на уму, да одредбе о лучким поглављима спадају у чисто јавно поморско право, нема разлога, да се дирекцији поморскога саобраћаја не повери иницијатива у постепеној систематској ревизији јавнога поморског права.

Овај би опсежни и многострани рад, ако успе без обзира на голему социалну и привредну важност утицај, који уређење радног односа има на развој, сигурност и углед трговачке морнарице, створио добру, чврсту и поуздану подлогу за касније уређење приватнога поморског права у складу са домаћим законима, иноземним модерним поморским правима, и са међународним унификаторним радом.

Рекао сам да ћу се на концу осврнути на кодификацију приватнога поморског права. Дозволите да укратко испуним ријеч. *Code de commerce* је додуше престар за данашње доба, али ако га Француска са својом лепом трговачком флотом још примјењује — уз неке измене и допуне — можемо га и ми још неко време употребљавати (евентуално уз промјене, које се покажу нужне), нарочито поготову ако уредимо уговор о унајмљењу за поморску службу. Заменити га сасвим новим правом — што се још не усуђују учинити ни француски стручњаци — не можемо засад, не само ради националних препрека, него и због интернационалних.

Ми смо потписали четири конвенције склопљене на *бриселској дипломатској конференцији* од год. 1922 и 1926, али их

нисмо ратификовали, нити их можемо ратификовати, док то не учине друге главне поморске државе, јер доносе собом нових терета, опремачима, а ми не смемо дозволити, да домаће опремаче даве терети, који не постоје за иноземце. Те комисије санкционишу ствари које ће бити прави преокрет у нашему праву: н.пр. прелаз из система абандона на енглеско-амерички систем, стављање под ништавост клаузула неодговорности за комерцијалне кривце и т. д.

На страну то што конвенција, која садржи ове последње прописе, не прави разлике између националних и интернационалних односа, ми не ћемо моћи, ако прихватимо систем одговорности санкциониран у конвенцији, о ограничењу одговорности, задржати ни у домаћему праву систем абандона. То питање треба дакле уредити према конвенцији, а кад ћемо и хоћемо ли ратификовати конвенцију, још не можемо утврдити. То исто важи за поморске привилегије и т. д. Осим тога има још више питања које је породила модерна поморска трговина и чије решење ће утицати и на нека наређења нашега *Code*, али та питања нису још решена међународно, па их не можемо ни ми уредити. Треба за сад имати мало стрпљења, радећи на ономе, што је зрело, и надати се да ће у међувремену дозрети и остало.

Најзад се не сме заборавити, да сваки нови национални закон може бити опасан по унификацију у току, јер је тешко закон који је тек стао на снагу, изменити и прилагодити каснијим међународним закључцима. Добро је рекао *Ripert* на конференцији, коју је *Comité Maritime International* држао у *Ђенови* 1925:

„..... *et mieux vaut prévenir des projets nationaux, par une convention internationale bien faite que de les subir quand ils auront été élaborés par les Parlements des divers pays, de façon peut-être très divergente.....*“

Изволите...

Проф. Д-р Анте Верона.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Келогов Пакт.

Од времена Светскога Рата видело се јасније но икада да је одржање мира животни интерес за цивилизоване народе. Сви напори политичара и стручњака за међународно јавно право за последњих десет година управљени су у томе правцу. Од стварања Друштва Народа као крупније догађаје можемо да поменемо *Уговор о узајамној помоћи* из 1923, *Женевски протокол* из 1924, *Локарнске споразуме* — да наведемо

само најважније. У низу ових, 27 августа 1928, закључен је и потписан у Паризу пакт између неколико држава (Немачке, Сједињених Држава Северне Америке, Белгије, Француске, Велике Британије са свима њеним доминијама, Италије, Јапана, Пољске и Чехословачке) противу рата, назван у јавности и стручној књижевности *Келогов Пакт, Бриан-Келогов Пакт* или *Париски Пакт*.

Овај Пакт дошао је као резултат дугих преговора између Француске и Сједињених Држава Северне Америке. Иницијативу је дао француски министар иностраних дела Бриан, најпре у говору од 6 априла 1927, упућеном америчком народу, поводом десетогодишњице уласка Сједињених Држава у Светски Рат, затим званичним предлогом од 20 јуна 1927, да се између Француске и Сједињених Држава закључи један пакт вечитог пријатељства. На овај предлог одговорио је 28 децембра 1927 државни секретар Сједињених Држава Франк Б. Келог, и предложио да се првобитно замишљени двојни пакт стави на шири основ једног уговора између главних светских сила. Овим су отворени преговори између две владе, и од јануара до марта 1928 преговарало се о томе хоће ли Француска и Сједињене Државе предложити силама већ готов пакт, који би ове две владе споразумно израдиле, или ће и друге државе учествовати у његовој изради; да ли ће текст тога пакта бити унесен у уговор о арбитражи, који је имао да замени конвенције од 1908 и 1913, и да ли израз „рат инструмент националне политике" треба или не треба заменити изразом „нападачки рат". 6 фебруара потписана је конвенција о арбитражи између Француске и Сједињених Држава Северне Америке, у чијем се уводу потврђује жеља о забрани рата. 31 марта 1928 Француска пристаје да се главне светске силе позову да приступе пакту, и да узму учешће у заједничкој дискусији. У исто време Француска формулише извесан број примедаба које би могле отклонити или умањити незгоде што би произашле из израза „рат инструмент националне политике." 13 априла 1928 влада Сједињених Држава једном заједничком нотом позива владе Велике Британије, Немачке, Италије и Јапана да узму учешће у преговорима и подноси им предлог пакта. 20 априла француска влада предаје истим државама пројект пакта редигован с обзиром на примедбе из француске ноте упућене Сједињеним Државама 31 марта. У току априла и маја стижу одговори Немачке, Италије, Велике Британије, Канаде, Јапана, Новог Зиланда, Ирске, Аустралије, Јужно-Афричке Уније, Индије, да примају Келогов пакт са француским резервама или без ових. 23 јуна 1928 Сједињене Државе једном нотом упућеном свима поменутим силама и британским доминијама, као Белгији, Пољској и Чехословачкој, допуњују извесне делове Келоговог пројекта у смислу француског гледишта, и позивају Белгију, Пољску и Чехо-

словачку да приступе пакту. Ова нота садржи одговор Келогов на француске примедбе, у ствари извод једног предавања одржаног 28 априла пред америчким удружењем за међународно јавно право[1]). У овом одговору Келог наглашава да ће и остале државе, сем потписница пакта, бити позване да приступе пакту. У току јула све заинтересоване владе примају нову редакцију пакта, стављајући на њу своје примедбе. 27 августа 1928 потписан је у Паризу Пакт о одрицању од рата (Pact for the Renuncation of War), и Сједињене Државе позвале су, сем потписница пакта, још четрдесет осам држава да приступе пакту, а Француска (пошто Сједињене Државе немају дипломатских односа) позвала је и Совјетску владу да приступи пакту[2]). Наша Држава приступила је пакту, и ратификовала га *Законом о уговору о одрицању на рат*, од 28 јануара 1929 год.

Текст Пакта гласи:

Председник Немачког Рајха,... и т. д...

Имајући дубоко осећање свечане дужности која им налаже да унапређују благостање човечанства; уверени да је дошао тренутак да се приступи искреном одрицању рата као оруђа националне политике како би мирољубиви и пријатељски односи који сада постоје међу њиховим народима могли бити овековечени; убеђени да све промене у њиховим међусобним односима треба тражити само мирољубивим средствима и остварити у реду и миру, и да свака сила потписница која би у будуће тражила да унапреди своје националне интересе прибегавајући рату, треба да буде лишена користи овога уговора; надајући се да ће се, охрабрене њиховим примером, све остале нације света прикључити овим хуманитарним напорима, и да ће, приступајући овоме уговору чим он буде ступио на снагу, пружити могућност својим народима да се користе његовим доброчиним одредбама, удружујући тако цивилизоване нације света у заједничком одрицању рата као оруђа њихове националне политике; одлучили су да закључе један уговор, и у тој циљи одредили су своје пуномоћнике, који су се.... сложили као што следује:

Члан први. — Високе уговорне стране свечано изјављују у име својих народа да осуђују прибегавање рату ради решења међународних спорова, и да га се одричу као оруђа националне политике у својим међусобним односима.

Члан други — Високе уговорне стране признају да ће се расправљање и решење спорова и конфликата, ма какве природе и ма каквог порекла они били, који би могли између њих настати, свакада тражити једино мирољубивим средствима.

Члан трећи — Овај ће уговор бити ратификован од стране Високих Уговорних страна поменутих у уводу, сходно прописима њихових устава, ступајући између њих на снагу чим инструменти ратификације буду депоновани у Вашингтону.

Овај уговор, када буде ступио на снагу као што је предвиђено у предходном ставу, остаће отворен колико год буде било потребно ради приступа свих осталих сила света. Сваки инструменат који утврђује приступ једне силе биће депонован у Вашингтону, а уговор одмах по том

[1]) *Frank B. Kellogg* The war prevention policy of the United States. — The American Journal of International Law, July 1928.

[2]) Сва дипломатска преписка о пакту скупљена је у књизи *The Pact of Paris* whit Historical Commentary by James T. Shotwell. Text of Treaty and Related Documents. New York 1928 у збирци International Conciliation № 243, Carnegie Endowment for International Peace.

депоновању ступиће на снагу између силе која на тај начин даје приступ и осталих уговорних сила.

Дужност ће бити Владе Сједињених Држава да изда свакој Влади означеној у уводу и свакој влади која буде доцније приступила овоме уговору, један оверен препис овога уговора и сваког инструмента ратификације или приступа. Такође ће дужност Владе Сједињених Држава бити да телеграфски нотификује реченим Владама сваки инструменат ратификације или приступа одмах по извршеном депоновању.

* * *

Као и у Европи, у Сједињеним Државама Северне Америке рат је изазвао јачање пацифистичких идеја. Пацифисти су тамо подељени у главном у две велике групе. Једни су присталице Друштва Народа које је, као што је познато, Вилсонова творевина. Други сматрају да је Друштво Народа установа опасна за Сједињене Државе, јер може сваког часа да их увуче у будуће европске сукобе. Заступници Монроеве доктрине, присталице овог другог гледишта, победиле су у политици Сједињених Држава, и ове још увек нису члан Друштва Народа. Келогов Пакт коме је предмет „одрицање од рата као инструмента националне политике" потекао је из групе присталица Друштва Народа. Ови су видели да идеја која провејава кроз декларације Друштва Народа и Локарнске споразуме има највећу сличност са омиљеном девизом америчке фракције пацифистичког покрета, противне Друштву Народа, наиме *стављањем рата ван закона* (outlawry of war). У томе су имали право, јер и противници Друштва Народа у Сједињеним Државама прихватили су Келогов Пакт као свој, као победу властитих идеја. На челу ове групе пацифиста стоје чикашки адвокат S. O. Lewinson, и познати сенатор Бора (Borah), председник Одбора за спољне послове у Сенату, који је у три маха, 1922, 1925 и 1927 подносио предлоге за стављање рата ван закона И ако није дошло до гласања по овим предлозима, о њима је у Сједињеним Државама и ван ових доста говорено. Сенатор Бора сматра да се рат може заменити законом, правом. Ваља установити један највиши суд, по угледу на такав суд у Сједињеним Државама, који би био надлежан да суди у свима споровима, што би се иначе решавали ратом. Природно је што овај предлог није могао да буде усвојен, јер би државе тешко допустиле ограничење своје суверености на овај начин. Сем тога не постоји једна над-држава, која би дала ауторитет пресудама тога највишег суда[1]). У Келоговом Пакту победила је концепција Брианова а не сенатора Бора. Још у своме говору од 6 априла 1927 упућеном америчком народу, Бриан је казао „Француска је готова да са Сједињеним Државама јавно закључи узајамни споразум, којим би се између

[1]) *James T. Shotwell*, „Renonciation à la guerre" et non „mise hors la loi de la guerre", L'Esprit International, octobre 1928, p. 483.

две земље, према америчком изразу, „ставио рат ван закона". У наредној реченици Бриан је дао објашњење овом изразу стављање рата ван закона: „одрицање од рата као инструмента националне политике је идеја, већ у крви потписницима пакта Друштва Народа и Локарнских споразума." И заиста, исту идеју већ су усвојиле силе централне Европе, потписујући Локарнске уговоре. У Келоговом Пакту једини нови елеменат, то је приступање Сједињених Држава овом начелу одрицања од рата.

* * *

Ако испитујемо правну страну Келоговог Пакта видећемо да она има врло много додирних тачака са декларацијом о нападном рату коју је усвојила осма скупштина Друштва Народа[1].) Поредећи ова два документа наћи ћемо занимљивих појединости. Најпре, Келогов Пакт потписале су Сједињене Државе, а приступила му је (нотом од 31 августа 1928, до душе са резервама) и Совјетска Русија, две силе које нису чланови Друштва Народа; из чега се може извести да је много вероватније да се универсалност може постићи путем једног уговора, који је отворен за приступање свима државама, но једном резолуцијом Друштва Народа, која већ по својој природи искључује нечланове Друштва Народа. Ова особина Келоговог Пакта, који је закључен у облику уредне конвенције, може само да појача његов правни карактер. Јер декларација осме скупштине Друштва Народа, сувише општа, има мало елемената да би могла бити претворена у формалну конвенцију. И, ако би се могла оспоравати правна снага једној резолуцији Скупштине Друштва Народа, којом се нападни рат осуђује као међународни злочин, не може се порећи правна снага једном формалном уговору, као што је то Келогов Пакт.

Постоји и разлика између предмета којима се баве ова два акта. Резолуцијом Друштва Народа забрањен је нападни рат (la guerre d'agression), а Келоговим Пактом државе су се одрекле рата „као инструмента националне политике у њиховим међусобним односима." Нападни рат био би сваки рат којим је повређена обавеза државе да прибегне пацифистичком уређењу спора који је избио. Келогов Пакт је отишао даље. Њиме су забрањени сви ратови, сем одбранбених (la guerre défensive). Према пакту Друштва Народа рат је допуштен у овим случајевима: кад протекне рок од три месеца после једне арбитралне одлуке, или после извештаја поднесеног Савету Друштва Народа, који није једногласно усвојен (чл. 12 ал. 1 и чл. 15 ал. 7 пакта); кад се један члан Друштва Народа не саобрази пресуди (чл. 13 ал. 4), и кад се спор

[1]) *Илија А. Пржић*, Осма Скупштина Друштва Народа, Архив за правне и друштвене науке, књ. XXXIII, бр. 1, јануар 1928, стр. 55.

ANALI PFB | anali.rs

односи на неко питање које спада у искључиву надлежност једне државе (чл. 15 ал. 8). Дакле има случајева кад прибегавање рату није забрањено. Према Келоговом Пакту државе се одричу прибегавања рату и у горе поменутим случајевима. Нападач не може да истиче оправданост свога напада а нападачем се сматра свака држава која прибегне ратним операцијама. Чак и она држава, чији се захтев заснива на једном праву, на пример на једној судској пресуди, не може да прибегне рату да би прибавила своје право. У овом смислу постоје две одговорности: одговорност државе у спору као таквом, и одговорност државе као нападача, т. ј. одговорност што се прибегло рату као средству за решавање сукоба. Келоговим Пактом не смањује се ниуколико надлежност Друштва Народа, нити се дира у права и дужности чланова Друштва Народа према пакту Друштва. Али чланови Друштва Народа ничим нису били спречени да посебним уговорима приме обавезе које излазе ван обима Пакта Друштва Народа, да на пример осуде рат и ограниче прибегавање рату више но што је оно ограничено Пактом Друштва Народа.

Келоговом Пакту замерено је што не предвиђа начин на који се утврђује која се држава има сматрати као нападач, и још више што не предвиђа санкције у случају прекршења обавезе садржане у Пакту. У томе смислу стављале су примедбе поједине владе још пре потписивања Пакта, но на овом месту не можемо улазити у претрес свих детаља. У сваком случају државе које су чланови Друштва Народа везане су санкцијама које предвиђа пакт Друштва Народа, но само у гранацама обавеза садржаних у томе Пакту. За све обавезе које излазе из обима пакта Друштва Народа, нема санкција, исто тако као што нема санкција за обавезе држава које нису чланови Друштва Народа, а потписнице су Келоговог Пакта.

Келогов Пакт сматра да сваки рат избија услед тога што једна држава „прибегава рату" да би решила свој спор са неком другом државом. Како се државе одричу од прибегавања рату, члан 2 Пакта прописује обавезу да решење каквог било спора „треба да буде тражено само мирним средствима". Али пакт не прописује никакве конкретне обавезе у питањима судског поступка, арбитраже и т.д.[1]). Велико је питање хоће ли државе да изнесу своје спорове неком суду, нарочито хоће ли велике силе да се потчине пресудама суда. Сваки спор расправља се најпре дипломатским путем. Ако се не може на тај начин постићи сагласност, под претпоставком да државе стоје чврсто на начелу да је рат забрањен, могућна су два решења: или ће спор остати

[1]) *R. Erich,* Le caractère juridique du „Pacte de Paris". — Revue de droit International (Genève) 1928, № 2, p. 238.

нерешен, што је каткад немогуће, или ће се слабија држава повући пред јачом, што није правично. Остаје још арбитража, изборно суђење, но државе треба да се сагласе да приме пресуду, ма каква била. А Келогов Пакт не улази у ово питање.

Келоговом Пакту замерано је највише да нема правне вредности, већ само моралне. Он не предвиђа санкције, и сем тога не забрањује одбранбени рат. Ма како се узело, и поред својих празнина и несавршености овај пакт је значајан у међународним односима. Ако ништа више, он представља једну значајну моралну вредност, и као што је изјавио Бриан у своме говору приликом потписивања Пакта „потписници Пакта навићиће се постепено да више не везују појам свога националног престижа са појмом силе."

Илија А. Пржић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Изједначење међународне привредне статистике

Од 26. Новембра до 14. Децембра прошле године одржана је у Женеви међународна конференција за привредну статистику на којој су биле заступљене четрдесет и две државе. Конференцију је сазвало и организовало Друштво Народа. Оно је припремило и сав обилни технички материјал потребан за што брже и боље решење важних и деликатних питања привредне статистике. Овога пута је Друштво Народа приступило решењу једнога питања које је не само од несумњивог општег привредног интереса него је у исто време једно чисто техничко питање које није у супротности са познатим протекционистичким аутархиским тежњама које су се у јакој мери испољиле после рата код готово свих држава. Питање организовања и усавршавања привредне статистике по својој природи је типично питање за чије је решење неопходно потребна сагласност и сарадња једног већег броја држава, сарадња од које све оне могу очекивати подједнаке користи.

У данашње време је у извесним земљама привредна статистика савршено добро организована, али разуме се, у свакој земљи прикупљање и израчунавање статистичких података заснива се на другој методи и услед тога су данашњи статистички подаци у недовољној мери упоредљиви услед чега је могућност њихове научне и практичне употребе знатно умањена. На основу таквих статистика готово је немогуће научно вршити опсервирања и анализе међународно-привредних феномена и постављати поуздане привредне критеријуме. Стати-

стика са својим квантитативним изражајима привредних појава представља једну неопходну допуну теоријске дедукције. Међутим економска историја налази данас мало ослонца у статистици, нарочито када је потребно да се испита тачност великог броја економских теорија код којих се мора прибегавати методи упоређивања. У тачност многих теорија посумњало се само због тога што су за њихово проверавање употребљени статистички подаци чија је упоредљивост била недовољна и многе су дуге и стерилне дискусије само због тога и биле могуће. Одсуство идентичности метода при утврђивању привредних статистика и доводи данас на пр. до парадоксалне појаве пасивности трговинских биланса европских држава (са изузетком Чехословачке), до тога да од две државе са истом привредном структуром и врло сличним привредним животом једна показује напредовање а друга опадање, док у ствари има разлога да се верује да је ситуација иста. Да наведемо још само како је на пр. тешко искоришћавање података о кретању цена у појединим државама. Данас је обична појава да више индекса цена у истој земљи дивергирају али када се покуша да чини упоређење између више држава ситуација је још гора. Према томе које су цене узете у обзир, да ли су индексни бројеви израђени аритметичком или геометријском методом, да ли су мерени или не, који им период времена служи за базу, добиће се различити резултати и ако се можда често ситуација у дотичним земљама не разликује.

Са међународном конвенцијом о привредној статистици коју је поред других двадесет и четири држава и наша држава потписала 14 Децембра 1928. отклониће се добар део ових тешкоћа и омогућиће се да привредна статистика постане поузданије оруђе како за теоритичара тако и за привредног практичара. Ево у чему се састоје њене главне одредбе.

Државе потписнице обавезују се (чл. 2 конвенције) да ће редовно прикупљати, сређивати и објављивати статистичке податке:

1.) О кретању спољне трговине у виду месечних и годишњих извештаја о количини и вредности увоза и извоза;

2.) Годишње и по могућству тромесечне или месечне податке о тонажи бродова који су ушли и изашли из националних лука;

3.) Најмање један пут сваких десет година податке о подели становништва по занимањима;

4.) Податке о пољопривреди, сточарству, шумарству и рибарству и то прво у виду десетогодишњих пољопривредних пописа у духу предлога који су усвојени на деветом општем заседању Међународног Института. Затим годишње извештаје о расподели и величини засејаних површина и постигнутог жетвеног приноса, о бројном стању стоке; у државама

са јаким шумарством даваће се периодични подаци о стању шумскога богатства а код држава у којима рибарство представља важну привредну грану годишње податке о резултатима риболова;

5.) Податке о рударској и топионичкој производњи;

6.) Статистички попис (најмање сваких десет година) индустриских а по могућству и трговачких предузећа. Ови ће пописи садржавати број запослених раденика, њихова подела по занимањима са ознаком пола и доба старости; затим снагу и врсту мотора и машина. Поред овога даваће се што је могуће потпунија статистика производње. Периодично, свака три а по могућству свакога месеца објављиваће се подаци о производњи у најважнијим гранама индустрије, било у апсолутним било у релативним бројевима.

7.) Даље се државе обавезују да месечно објављују индексне бројеве цена на велико и исто тако и цена на мало. Поред других одредаба чисто техничке природе конвенција (чл. 8) предвиђа образовање једног нарочитог комитета експерата чији ће задатак бити проучавање побољшања принципа саме конвенције и њиховог распространивања.

Важну допуну конвенције представљају шест анекса у којима је до ситница предвиђено како ће се статистички материјал у појединим привредним гранама прикупљати и обрађивати. Ови анекси имају у ствари да обезбеде главни циљ конвенције. — изједначење метода и начела привредне статистике у свима важнијим светским државама. Они се односе на статистику спољне трговине, риболова, руда и минерала, на израду индексних бројева индустриске делатности и на пољопривредну статистику. Ови анекси представљају највиши ступањ савремене статистичке технике. Њихово усвајање и споровођење представљаће и за државе у којима је привредна статистика знатно развијена један несумњив напредак и темељну реорганизацију.

У завршном акту конференције налази се известан број резолуција и препорука од којих као најважније наводимо ове: Конференција је истакла важност настављања припремних радова на изједначењу саобраћајне статистике. У другој једној резолуцији конференција је нагласила да закључена конвенција представља само један минимум и препоручила је да свака земља објављује и детаљније статистичке податке него што је предвиђено конвенцијом и исто тако да државе прошире поље својих статистичких испитивања и на друге привредне области и да при томе воде рачуна о мишљењу комитета експерата. Конференција је исто тако истакла да поједине земље закључе специјалне конвенције којима би се осигурала упоредљивост статистичких података чије објављивање није предвиђено конвенцијом. Затим, између осталог, препоручила је конференција да се у свима земљама где је то могуће проучи могућност развијања званичне статистике у

циљу редовног процењивања националног дохотка, могућност објављивања у редовним размацима времена таквих статистичких података који омогућују праћење флуктуација привредног живота.

Цео рад конференције карактеристан је изванредним познавањем проблема савремене привредне статистике што се лако може разумети када се има на уму да су на њој узели учешћа најбољи светски теоретичари као Колзон, Жилен, Ђини, Вагеман, Хобзон, Флукс и други. Види се да је конференција добро била упозната и са тешкоћама са којима би у извесним државама била скопчана реорганизација привредне статистике, јер је из конвенције изоставила читав низ врло важних статистика. Тако конвенцијом није обухваћена новчана и банкарска статистика, затим статистика државних финансија, саобраћаја, рада и друге. Овим ограничавањем конвенције на један мањи домен привредне статистике хтео се не само да учини један експеримент него да се олакша и успех саме конвенције. Можда је, међутим, било боље да су одмах постављена начела целокупне привредне статистике и у детаљима предвиђена техника прикупљања и израчунавања свих статистичких података па ма се за само извођење конвенције предвидело више етапа. На тај начин би поједине државе могле одмах приступити реорганизацији целокупне своје статистике у духу конвенције, док би друге имале времена да постепено своју статистичку службу организују. Овако ће резултат конвенције бити да ће у појединим државама све гране привредне статистике бити организоване по поменутим принципима док ће се у извесним државама десити да један део статистике буде сувише развијен а читаве важне статистичке области занемарене. До душе конференција је наложила Генералном Секретаријату Друштва Народа да позове све државе које желе да споразумно прошире дејство конвенције и на друге статистичке гране, али се може очекивати да многе државе неће бити расположене да на ово даду свој пристанак бојећи се да приме нове обавезе. Многе ће земље наићи на највеће тешкоће када буду своју статистику организовале према одредбама конвенције и биће мало склоне да те тешкоће повећају примањем нових обавеза. Да је, међутим, конвенција обухватила целокупну привредну статистику, овим државама би било могуће да постепено према својим приликама и средствима реорганизују целокупну своју привредну статистику. Можда би многе том приликом увиделе да је у њиховом интересу да ту реорганизацију спроведу на што широј основи и искористе рокове које би конвенција предвиђала.

ANALI PRO Istarske

Што се наше земље тиче она је несумњиво једна од оних које ће имати највеће користи од ове конвенције. Данашње стање наше статистике доводи до очајања све оне које се интересују за њена привредна питања и желе озбиљно

да раде на њиховом решавању. Али оно не само што наноси велику штету нашој привреди, која у одсуству добре статистичке службе не може бити паметно и корисно руковођена, него оно представља и нашу велику срамоту у иностранству. У свима важним међународним статистичким прегледима, у којима стално фигурирају све и егзотичне земље, готово се никада не наилази на податке о нашој земљи због тога што код нас извесних статистика у опште нема или се прикупљају са таквим задоцњењем да се у опште не могу узети у обзир. Примањем међународне обавезе да своју статистику организујемо на савременој основи ми смо учинили један одлучан корак напред и сада морамо у интересу свог државног престижа учинити оно зашто нам је недостајала потребна иницијатива. Што је ова иницијатива дошла споља свакако да није ни мало ласкаво за нашу послератну привредну политику. Али нећемо да понављамо старе критике у тренутку када нам предстоји тежак посао на извођењу реорганизације наше привредне статистике. Желели бисмо само да се на овај посао прионе што озбиљније и да се свима и теоријским и практичним привредницима што скорије пружи могућност да са много више прецизности и сигурности него што је до сада био случај прате развој нашег привредног живота.

Д-р Александар Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

Кад се задругари поделе, па опет састану, онда поново образују задругу и без формалног уговора

Док је ишао трагом свога изворника, по тексту аустр. грађ. законика, наш је законодавац поједине материје из области Приватног Права и којекако регулисао. Али кад је, водећи рачуна о нашем животу и специалним правним потребама, хтео да озакони једну нашу оригиналну установу, задругу, законодавац је, и поред све добре воље донео извесан број непотпуних и противуречних одредаба о задрузи, тако да је наша судска пракса наилазила на приличне тешкоће, лутања и колебања, нелогичности и нејасности. Доказ су за то многобројне и често контрадикторне одлуке виших судова.

И данас, и ако су многе ствари пречишћене, судска пракса није довољно кристалисана. Једно од спорних је и питање о постанку задруге с обзиром на законом установљене начине уговарања и особености ове правне установе. Ми ћемо овде приказати најновију одлуку Опште Седнице Касац. Суда о

томе питању, донету поводом неслагања одељења Касационог и Апелац. Суда у мишљењу: има ли и без формалног уговора задруге између крвних сродника, који су били подељени, па се поново састали.

Тужиља, Томанија, представила је суду: Да је њен отац, пок. Милан, по смрти својој оставио њу, тужиљу и унука Јездимира од умрлог сина Јакова. Да отац јој Милан, и ако се после деобе опет састао са браћом Јованом и Иваном, није са овима образовао задругу, јер је за то потребан писмен уговор, који они нису закључили. Умро је, дакле, као инокосан, те је и његов наследник, унук му Јездимир, продужио то стање инокосности. Јездимир је као регрут умро у августу 1914. год. без потомства. Њена браћа од стрица, Ђорђе и Димитрије, синови пок. Јована, заузели су и уживају имање Јездимирово. Тражила је да суд пресуди да је она најпреча и једина наследница имања братанца јој Јездимира, и да су тужени Ђорђе и Димитрије дужни да јој уступе његову имовину — За доказ је поднела: 1) извод из регрутног списка, по коме је Јездимир рођен 1883. год. и порез на своје имање оделито плаћао; 2, позвала се на сведоке за доказ, да су складови, који су раздвајали имање пок. Јездимира од имања тужених, разорани после смрти Јездимирове.

На ову тужбу тужени су одговорили: да је исказима испитаних сведока утврђено, је да се пок. Милан поново вратио у задругу са браћом Јованом и Иваном, јер су прошли ограду, која их раздвајала, сјединили дворишта и имање заједнички радили. Да је пок. Милан, враћајући се браћи, довео у задругу и пок. Јездимира, који је и сам умро као њихове заругар, те су они по § 528. грађ. зак. пречи да га наследе него тужиља. — Од доказа су поднели: 1.) извештај општ суда, којим се тврди да се пок. Милан, живећи инокосан и одељен 15 година, састао са браћом, доводећи у заједницу и Јездимира; 2.) списак имања браће Милана, Јована и Ивана, из кога се види, да имање пок. Милана није издвајано.

Шабачки прв. суд. (бр. 64.875/26) пресуди, да је тужиља Томанија наследница имовине пок. Јездимира, и тужене осуди, да јој ту имовину уступе. Такво своје пресуђење овако образложи:

Признањем тужене стране по § 180. грађ. суд. пост. утврђено је, да је заједнички предак, пок. Милован, после чије је смрти на самој природи постала задруга, имао три сина: Јована, Милана и Ивана, од којих је Јован имао два сина, Ђурђа и Димитрија, овде тужених; Милан је имао сина Јакова и кћер, тужиљу Томанију, а да је Јаков имао и по смрти оставио сина Јездимира, званог Илију. — Да је се пок. Милан оделио од браће Јована и Ивана, и као одељен живео око 15 година, те је према признању тужене стране утврђено, да је задружни однос, који је постојао између пок. Милана и браће му Јована и Ивана, престао, и да су задругу продужили само Јован и Иван. Према томе тражење тужене стране, да она, као представник те задруге, по § 528. грађ. зак. има да наследи имовину пок. Милана, — неумесно је, већ се питање наслеђа пок. Јездимира има расправити и смислу зак. прописа о наслеђу из гл. IX грађ. зак. и пок. Јездимира има да наследи тужиља Томанија, као тетка његова — § 404. грађ. зак. Навод тужене стране, да је после извршене деобе на неко време понова уговорена и образована задруга између пок. Милана, Јована и Ивана, ничим није доказан. Јер, да би и после извршене деобе могло бити између њих задруге, потребно је било да о томе начине особени уговор, што тужена страна ничим не утврђује. Постојање овога уговора не може се доказивати сведоцима, па је према томе неумесан навод тужене стране, да је исказима испитаних сведока, на које се позвала, утврђено, да је пок. Милан са својом браћом уговорио задругу. Осим тога, ови сведоци нису ни посведочили да је између

пок. Милана и браће му формирана задруга, на коју мисле §§ 57. и 507. грађ. зак. и по којим зак. прописима задруга представља једно морално лице, чији су чланови, поред сродства, везани заједницом — смесом имања, задружног труда и живота. Да таква заједница између пок. Милана и браће му Јована и Ивана није никако после већ једном извршене деобе постојала, доказ је и извод из регрутног списка, из кога се види да је имање пок. Милана, односно пок. Јездимира, особено задуживано порезом, што може бити само у случају када је имање индивидуално тачно опредељено, — док задруга предпоставља такву смешу имања, да се од имања не зна шта је чије. Да је имање пок. Милана одн. пок. Јездимира било издвојено од имања пок. Јована и Ивана и њихових представника, Ђурђа и Димитрија, све до подизања овога спора, стоје и искази испитаних и заклетих сведока — — —, који су посведочили, да су складови, који су раздвајали имања пок. Јездимира од имања тужених, уклоњени тек по поведеном спору. — — — То што је у изводу регрутног списка означено, да је пок. Јездимир задругар, ирелевантно је у конкретном случају, у коме се за појам задруге тражи законски смисао, а према изложеном утврђено је, да таква заједница није постојала ни између пок. Милана и браће му па није могла постојати ни између пок. Јездимира и тужених, јер је исти, као малолетан, у добу смрти свога деде пок. Милана морао задржати правни положај дедин — — — ... Без вредности су и остали наводи тужене стране, те се иста има и осудити да тужиљи Томанији уступи у државину и својину све спорне земље итд.„

Али Апелац. Суд, по незадовољству тужених, нађе, да је овде постојао задружни однос, те пресудом Бр. 1345/27: преиначи пресуду прв. суда и тужиљу одбије од тражења. Разлози су му за то ови:

„Задруга је заједница живота, рада и имања између два или више сродника мушког пола, било то сродство по крви или по усвојењу, и задруге има све докле стоје ови битни услови за њено постојање: сродство између лица мушког пола, заједница живота и рада и заједница имања; а ако ма који од ових битних услова (елемената) недостаје, онда и заједница губи задружни карактер, који карактер опет добија стицајем пом. услова без икакве нарочите формалне констатације, resp. формалног изјашњења интересованих, да су се ти услови у даном случају стекли — §§ 57. и 507. грађ. зак. — — — Лица, пак, која желе засновати задружну заједницу живота, рада и имања — само ако иначе стоје у односима онаквог сродства, како се за постојање задруге по закону тражи, — могу своју вољу у томе циљу изјавити како непосредно и изрично, у виду нарочитог уговора о томе сачињеног, тако и посредно, тј. не само речима, већ и другим сходним знацима и делима, из којих се несумњиво може закључити, да је дотична заједница задружног карактера — §§ 531. и 532. грађ. зак. — — — Према томе погрешан је разлог прв. суда као и навод тужилачке стране, да је за образовање задруге потребан особени писмен уговор, и да је поновно ступање у задругу оних лица, која су једном била из задруге изашла, могуће само на тај начин, ако је то нарочитим писменим уговором констатовано. — Напротив, у овоме случају, сагласним изјавама обеју парничних страна по § 180. грађ. судског пост., као и осталим поднетим доказима, утврђено је: да су Јован, Иван и Милан, синови пок. Милована, живели у задрузи; да је Јован имао два сина тужене Ђурђа и Димитрија; да је Милан имао сина Јакова и кћер — овде тужиљу — Томанију, а Јаков је имао сина Јездимира, зв. Илију, око наслеђа чије заоставштине овај је спор и поведен.

Испитани сведоци: Степан. Тодор и др., поред осталог посведочили су и то: да је се пок. Милан, деда пок. Јездимира. по раније извршеној деоби, поново састао са браћом својом Јованом и Иваном, и да је, заједно са својом женом Милијом и унуком Јездимиром, прешао да живи код њих, у њиховој кући, да је пред смрт Миланову порушена ограда, која је постојала између кућних плацева, Милановог с једне и Јовановог

и Ивановог с друге стране; да је после смрти свога деде Милана, Јездимир живео заједно у кући са својим стричевима, овде туженим; да су сво имање заједно обрађивали, заједно славили и на једно исто место своју летину свозили; да је Јездимир из задружне куће отишао у војску, и па је, најпосле, у задружној кући и умро и сахрањен 1917. год. — — Исказама пак речених сведока Апелац. Суд верује, јер истинитост и важност њихових сведоџби ничим није у сумњу доведена, нити се пак њихово испитивиње противи наређењу прописа § 242. грâђ. суд. пост., пошто су битни елементи за постојање и опстанак задруге (заједница живота и рада и заједница имања) материјалне чињенице, и као такве оне се могу сведоцима доказивати без обзира на вредност спора. — — А да је пок. Јездимир пристао на продужење задружног живота са својим стричевима, доказ стоји и у томе, што он, и после стеченог пунолетства, ничим није показао и манифестовао своју вољу да се из заједничке куће издвоји, те да живи инокасно, ма да је умро у 24. год. свога живота, дакле неколико година после навршеног пунолетства — § 919. грађ. зак. — Навод тужилачке стране, да је исказима испитаних сведока утврђено. да су складови, који су делили имање пок. Јездимира од имања тужених, разорени тек по смрти Јездимировој, те да је и то доказ да њихова имања нису била смешана, без утицаја је на расправу овога спора, јер складови могу постојати — а у ствари, као што је то опште познато, често и постоје — и између разних граничних парцела земљишта, које су парцеле сопственост једног истог лица. И зато, постојање тих складова између појединих делова имања пок. Јездимира и тужених — баш да је и несумњиво утврђено — не може имати значаја за оцену питања о томе: да ли је између ових било задруге или није. — — — На основу изложеног Апелац. Суд налази, да је у моменту смрти пок. Јездимира постојала задруга између њега и стричева му, тужених, те да се питање о наслеђу заоставштине његове има расправити по зак. прописима који регулишу наслађиње у задрузи, а не по прописима о наслеђивању у инокосним породицама.

Тужиља, незадовољна оваквим исходом спора жали се Касац. Суду, и овај, примедбама III одељења (15 јуна 1927. г. Бр. 5090). поништи ову пресуду Апелац. Суда, заступајући, као и прв. суд, гледиште, да је овде за поновно образовање задруге био потребан особен формалан уговор. Ево примедаба:

„Погрешио је Апелац. Суд кад је, преиначујући пресуду прв. суда, овом својом пресудом нашао, да је између пок. Милана и његове браће, односно између пок. Јездимира и тужених, у моменту смрти Јездимирове постојао задружни однос, и да су по томе односу тужени, као задружни сродници пок. Јездимира, пречи у праву наслеђа његове заоставштине од тужиље као његовог ближег крвног сродника. — — — Јер, без обзира на то, да ли су се пок. Милан и Јездимир састали и живели у заједници са туженима и ту помрли, као што Апелац. Суд налази да је то доказано, или је пак пок. Милан умро одељен и инокосан, па је тек по његовој смрти унук му пок. Јездимир прешао у кућу тужених, као што то већина испитаних сведока утврђују, — овде је од одлучује важности околност да је било деобе између пок. Милана и његове браће. Та околност несумњиво је утврђена како изјавама самих парничара тако и исказама сведока и осталим поднетим доказима. А кад то стоји, онда баш и да се узме као доказано, да су су се пок. Милан одн. пок. Јездимир састали се туженима и у заједници помрли, — ипак сам тај факат поновног здружења, после толико дугог времена, не значи стварање задруге и задружног стања између њих. — — — Тачно је, да је правна основа постанка задруге увек једна иста, т. ј. да Задруга почива увек на споразуму и сагласности својих чланова, који своју вољу у томе циљу могу изјавити како непосредно и изрично. тако и посредно и пређутно. Али, није међутим тачно, да уговор о образовању задруге може

увек и у сваком случају били пуноважно закључен на прећутан начин. Та слобода у избору начина закључивања и уговорне форме, изречена у §§ 531, 532. и 540. грађ. зак., различита је с обзиром на фактички начин постанка задруге. Тако, тај уговор може бити, поред изричног, на прећутан начин закључен само онда, кад два или више мушких санаследника сродника по смрти заједничког оставиоца остану и даље у заједници живота и продуже дотадашње стање имовинске неподељености; док, напротив, изричан и формалан мора бити онда, кад задругу хоће да образују лица која су дотле живела одвојено и имала посебну имовину. — — — Зато Касац. Суд сматра, да је пок. Милан, једанпут одељен, могао образовати задругу само путем закључења нарочитог писменог уговора, што такође важи и за његовог наследника, унука му пок. Јездимира, због чега опет отпада разлог Апелац. Суда, да је пок. Јездимир, тиме што је и по своме пунолетству остао у заједници са својим стричевима, прећутно а пуноважно пристао на образовање задруге међу њима. — — — Истина, нема изричног зак. наређења, које за пуноважност задруге захтева ову форму задружног уговора, али исто тако нема ни наређења које би је забрањивало. Напротив, кад је § ом 492. грађ. зак. само неподељеним наследницима — сродницима остављено на вољу да могу, *ако хоће*, своје међусобне односе регулисати било у смислу задруге било и смислу обичне заједнице, и да, ако то не учине, важи претпоставка да су у задружном односу, — онда arg. a contrario излази да сродници који су одвојено живели и своја имања одвојено радили, па хоће да образују задругу, *морају* закључити нарочити и писмен уговор о томе (§ 494. грађ. зак.), да ту своју заједницу живота, рада и имања сматрају задругом. То захтевају како интереси самих задругара, нарочито ако међу њима има малолетника, као што је овде случај, тако и чињеница, што закон нарочите изузетне правне последице везује за установу задруге као такве. — — — Па како према томе, у току овог спора ничим није утврђено, да су било пок. Милан са својом браћом, било пок. Јездимир са својим стричевима, закључили нарочити писмени уговор о образовању задруге, то се онда има сматрати, да пок. Јездимир, у тренутку своје смрти, није био задругар тужених, те и примена § 528. грађ. зак. на његову заоставштину има бити искључена."

Апелац. Суд нађе, да ове примедбе не може усвојити, и Касац. Суд дао је противразлоге, а Општа Седница Касац. Суда, одлуком Бр. 11.734 од 25. новембра 1927. г. противразлоге усвоји и наведену пресуду Апелац. Суда оснажи. Ти противразлози понављају, у главном, разлоге који су већ изнети у пресуди Апелац. Суда, те их због тога овде не цитирамо.

Прво има да констатујемо погрешно резоновање прв. суда што се тиче разумевања заједнице имања као законом опредељеног услова за постојање задруге. Прв. суд каже, у разлозима пресуде, да „задруга претпоставља такву смешу имања, да се од имања не зна шта је чије". То пак значи, да тамо, где такве смеше имања нема, нема ни задруге. То је нетачно и противно зак. смислу задруге, јер. у § 507. грађ. зак. употребљени израз „смеса" не треба тумачити уско и буквално да задруге нема без такве смесе. Задругар може имати и неко особено, одељено и ван задруге стечено имање, али је зато ипак и даље задругар по § 511. грађ. зак. Смеса имања значи смесништво, заједницу, сусвојину. И сам законодавац, у § 516. грађ. зак., ту заједницу задружног имања не назива само смесом него и „смесничество имања". Према

томе, кад се ова смеса схвати као заједница у имању, онда она не треба да значи увек имовну компактност, индивизију, на којој поједини заједничари имају само идеалне делове, — већ тај зак. израз, кад је реч о задрузи, значи да сваки задругар мори имати удела у задружном имању, и да без имања није задругар.

Задруга није обичан ортаклук, у који ортак, у место економских вредности, може унети само свој труд, већ је битно баш то, да сваки задругар учествује у заједничком имању са извесним делом. Да ли је тај део већи или мањи, или су сви делови једнаки, то не мења задружно стање; али се задругаром сматра само онај, који има удела у имању. Отуда су такви заједничари сусопственици, смесничари, а имање смешно или заједничко. — Затим, с обзиром на то, да је за појам задруге нужна, поред осталог, и заједница рада, онда је сасвим равнодушна околност, да ли су делови задругара конкретизирани и индивидуално одређени или је сво имање смешано: сви задругари заједнички обрађују сво задружно имање и приход им је заједнички. Заједница живота и рада остварена је, заједница имања је у томе што је неком задругару његов део имања и материално одређен, то не може одузети карактер задруге.

У осталом, да је законодавац такву врсту заједнице сматрао задругом, као и ону где је имање смешано, доказ је сам зак. текст, који сваку сумњу о томе отклања. То је § 520. грађ зак., по коме се пописани део малолетног задругара, дакле део материално опредељен, може и после тога „задружном руководству предати," — што значи да је попис, конкретизирање дела малолетног задругара, без утицаја на дотадашње задружно стање. Па не само да је малолетник и по попису свога дела и даље остао задругар, него је он то, по смислу овога §-а in fine, и онда, кад је тај његов део и истављен, одељен, само ако је и даље остао у задружној кући.

А што се главне ствари тиче, ту, мислимо, усменост гледишта Апелац. Суда не треба да буде спорна, и Касац. Суд је потпуно правилно поступио кад је противразлоге усвојио. Јер изнете примедбе, са аргументацијом доста натегнутом, нимало убедљивом, не могу одбранити противно гледиште. Додуше, ово није први пут да Касац. Суд заступа гледиште примедаба у питању о начину стварања задруге. Имамо одлуку једну оделења (од 26.III-1907. г. бр. 3387) по којој је за ново образовање задруге између задругара, који су се делили, потребан нарочити уговор. Али та околност, што се Касац. Суд изразио више пута у истом смислу, не може ипак ојачати ово гледиште примедаба, јер му недостаје зак. основа. У §§ 57. и 507. грађ. зак. дефинисана је задруга и постављени су услови неопходни за њено постојање. Чим се ти услови стеку, закон одмах такву заједницу

сматра задругом и везује за њу нарочите правне последице. А питање, како се и на који начин долази до испуњења тих услова и до образовања задруге, није било предмет особене законодавчеве пажње, изузев доста конфузног § 494. грађ. зак. Према томе задруга, чији правни основ у сваком случају мора бити уговор (споразум и сагласност чланова), може бити образована по општим принципима о слободи уговорне форме и изјаве воље. То значи, да воља чланова заједнице, где постоје услови из §§ 57. и 507. грађ. зак., може бити манифестована и изрично и прећутно (што бива у највећем броју случајева). Но законодавац, и ако је начисто да свака задруга мора почивати на уговору, нигде није прописао, да он, у неким случајевима, мора бити формалан. У другим питањима, по закону опстанак извесних правних послова зависи од форме у којој је воља изјављена, (нпр. усвојење правно не постоји без писменог уговора § 145. грађ. зак.). Исто то, да је хтео, могао је закон прописати и за задругу, предвидети да ће се, у неким случајевима, задруга моћи образовати само закључењем формалног уговора. Међутим законодавац, руковођен наклоношћу према задрузи, није хтео да је на тај начин спутава, и зато таква одредба не постоји. Могу задругари закључити и писмен уговор; то им није забрањено. Но и без тога, ако стоје зак. услови, има задруге. У грађ. законику, дакле, нема изричне одредбе о закључењу формалног задр. уговора, па је нема, ни за овај случај, кад су се задругари, који стварају нову задругу, раније делили. То и саме примедбе признају. Ако захтев, да је у овом случају за образовање задруге потребан формалан уговор, није противан изричној зак. одредби, он је, без сумње, директно противан намери законодавчевој, који је, давањем нарочитих привилегија, желео да задругама осигура стварање, напредак и одржавање. Зар би била олакшица и подстрек за стварање, кад би се за понеке случајеве захтевало од задругара склапање формалног писменог уговора. Такво тумачење не би било нимало у складу са правилима, која је § 8 грађ. зак. поставио за тумачење закона. Оно би довело, да темељ задруге, који се данас и иначе љуља, постане још несигурнији.

Као главни разлог примедаба је даље, позивање на § 494. грађ. зак., где се путем тумачења per argumentum à contrario, покушало доћи до закључка: да наследници-сродници, који и по смрти заједничког оставитеља остану у заједници и у имовинској неподељености, образују задругу и без изричног уговора, — а да је за обнављање задруге између сродника, који су подељени, нужан изричан и формалан уговор. Међутим ова аргументација не може много користити томе у основи погрешном гледишту. Прво, ту се све доводи у зависност од постојања писменог задружног уговора, без обзира да ли при томе постоје и потребни зак. услови за задругу. Уговор и то писмен је главно, а све друго што иначе треба по за-

кону да буде главно овде је споредно. А такав је закључак, као што знамо, немогућ па ма се одредба § 13. грађ. зак., и најшире тумачила.

Осим тога, овде би употреба тумачења arg. à contrario, била противна упуствима из § 8. грађ. зак. Шта значи овакво тумачење закона? Значи да кад су извесни случајеви у закону таксативно предвиђени и регулисани као изузетци онда самим тим за све оно, што изузетцима није обухваћено, важи противно наређење. Овај начин тумачења има за циљ, да се на основу тога што је једна мисао законодавчева исказана као изузетак открије и определи друга мисао његова, супротна но неисказана. А је ли § 494 неки за задругу специјалан пропис? Може ли се рећи да он садржи овакву мисао законодавчеву: задруга и без формалног уговора може постојати само и једино онда, кад санаследници, по смрти претка, остану и даље у заједници? Може ли се даље из те мисли изводити закључак, да је у свима осталим случајевима за образовање задруге потребан формалан уговор. Ми међутим сматрамо да § 494. није никакав изузетак нити садржи законодавчеву мисао јер се законодавац није нигде специјално бавио питањем о начину постанка задруге, односно о испуњењу за задругу потребних услова. Зато нас определељује у великој мери и сама околност, што § 494. није обухваћен гл. XV, која говори „О наследним правима и одношајима у задрузи", а где би му у том случају и било право место, већ се он налази у претходној глави, XIV, која говори „О деоби." Чим је унет у XIV главу, то значи да се њиме, заједно са осталим прописима у тој глави регулише у првом реду односи смесничара настали наслеђем, па ма смесничари и не били задругари. А то што из смисла тога §-а излази, да ће такви наследници, ако не уговоре ортаклук, бити сматрани задругарима, законодавац је учинио поглавито зато, што тим путем задруга најчешће и постаје, па је заједничаре хтео да подсети на њихово право, које им је и иначе § 13 грађ. зак. дато да могу, ако неће задругу, своју заједницу претворити у ортаклук, само треба да се о томе и изрично изјасне.

И примедбе из тога, што ови заједничари могу уговорити *ортаклук*, закључују да у другим случајевима, кад је било деобе, морају формално уговорити *задругу*. Кад би нешто у примедбама било казано, да ови заједничари из § 494. могу, ако хоће, уговорити задругу, а да ће се, ако то не учине, и без нарочитог уговора сматрати ортацима, — онда би доиста имало смисла тумачење, да се у свима другим случајевима за образовање задруге мора закључити формалан уговор. Али пошто то није смисао овог прописа, то се онда из права оваквих заједничара да образују ортаклук не може никако изводити дужност ранијих заједничара, подељених задругара, да за поновно образовање задруге закључе писмен уговор. Пошто § 494. није изузетан пропис, који спе-

циално регулише начин постанка задруге, већ за то остају и даље меродавни §§ 57. и 507. грађ. зак., — то ни тумачење његово per arg. à contrario не може опстати.

На крају излагања поново указујемо на то, да је решење овде изнетог случаја, онако како су га Апелац. Суд и општа Седница Касац. Суда расправили, потпуно на своме месту. Јасно је да: чим се задругари, који су били извесно време подељени, поново састану, њихова нова заједница добија сва она својства која су и код оне раније постојала; а кад је та раније заједница по закону била задруга, онда је то на сваки начин и ова нова.

Милосав Б. Смиљанић
судија првостеп. суда за град Београд.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Енглески рад на историји византиског права

И ако врло далеки од сваких непосредних додира са Византијом, енглески научници заузимају једно угледно место у проучавању Византијског царства и његовог правног уређења.

Морамо се сетити да је чувено Гибоново дело (1774 до 1788) било први покушај једне велике историје Византијског царства. Без сумње, сад смо далеко отишли од застарелих погледа Едварда Гибона, који је у словенским државама на Балкану видео мрачне појаве без будућности, који је једанаест векова византијске историје сматрао само као непрекидно опадање — The history of the declin and fall of the Roman Empire. Гибонов поглед да Византија нема самосталног развитка, да је она само распадање и пропадање Рима, држао се око сто година у западној историјској науци. О томе је духовито рекао један француски научник: „Две врсте предрасуда, подједнако слепих, уједините се против Византије: католичка предрасуда, поникла из старих неспоразума, из старе мржње крсташког доба, која није могла допустити могућност духовног и културног живота једне цркве одељене од Рима, — и слободоумна предрасуда философије XVIII века, неспособна да правилно схвати једну хришћанску државу, у којој су велика верска питања била од дубоког утицаја и где су епископи и калуђери увек заузимали прва места“...[1])

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *F. Lenormant, La Grande Grèce,* P. 1881, t. II, p. 375. Можемо се подсетити да је сам Гибон, дете XVIII века, прелазио једно време на католицизам.

Тек око 1830, после победе историзма и историске школе, почиње дубље проучавање Византије и византијског права, ослобођено од предрасуда. Почело је од Немаца (Хајмбах и Цахарије) и Француза (Мортрел) и прешло је другом половином XIX века у руке Руса (Васиљевски, Успенски) и Италијана (Brandileone и др.) Енглези су се доста касно придружили томе покрету, али су за последње време много учинили у томе правцу. Од нарочитог значаја био је рад недавно преминулог Џона Бјури-ја (1861—1927). Његова „History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irene (1899), затим „History of the Eastern Roman Empire, from 802—867" (1912) и наново обрађена „History of the Later Roman Empire" (1923) одликују се нарочито изврсном анализом државног и управног уређења Византије. И ако филолог по васпитању, Бјури је врло много урадио за боље разумевање византијског правног система[1]).

После општих радова Бјури-ја јављају се енглеске монографије о појединим споменицима византијског права. Пред сам рат дао је Ешбернер врло лепо издање аграрног законика VII века (Νόμος Γεωργικὸς[2]). Ова је студија од значаја за српску науку, јер (као што је познато од времена Р. Хубе-а) једна српска прерада NГ, т. звани „Закон цара Јустинијана" јавља се као редован пратилац Душанова Законика у свим рукописима. Сад после рата, издао је Бјури-јев ученик г. Едвин Фрешфилд четири одавна спремљена превода најважнијих византијских правних зборника. Године 1926 издао је Еклогу у енглеском преводу са великим предговором и коментаром. Почео је од Еклоге, јер сматра да је то први ромејски законик на грчком, не латинском језику, и први који уноси у римска права начела хришћанске правде (christian equity). Г. Фрешфилд не штампа грчки текст Еклоге, пошто је он већ објављен од Цахарија (1852) и од Монферратоса, (1889) и држи се у главноме текста последњег издања. У великом предговору објашњава значај правне реформе Исавраца и значај византијског права чак после пропасти царства[3]). Год. 1927 наштампао је Фрешфилд на исти начин преводе са коментаром двеју доцнијих прерада Еклогиних —

[1]) У томе погледу значајне су Бјури-јеве монографије: *„The constitution of The Later Roman Empire"* 1910 и *„The imperial administrative system in the ninth century"* 1911.

[2]) *W. Ashburner, The Farmers Law,* Journal of Hellenistic Studies, vol. XXX (1910) p. 85-108 et XXXII (1912), p. 68-95. Доноси грчки текст NГ, енглески превод и значајни коментар. На жалост, Ешбернеру остао је непознат најбољи грчки рукопис NГ (Московски, из XI века), већ давно објављен од *А. С. Павлова „Книги Законныя"* М. 1885.

[3]) A Manual of Roman Law. The *Ecloga* published by the emperors Leo III and Constantin V of Isauria at Constantinople a. d. 726, rendered into english by *Edwin Hanson Freshfield* M. A. Cambridge 1926, p. XIII + 151. Можемо приметити један lapsus calami ученог Енглеза. Он вели: „кад су хришћански народи Балкана добили независност од Турака, поста-

т. зв. Ecloga privata aucta и Ecloga ad Procheiron mutata[1]). Интересантни коментари Фрешфилдови овим правним зборницима показују да је ипак писац нашао додирну тачку између енглеске историје и византијског права, која га је вероватно упутила тим студијама. Фр. поклања нарочиту пажњу другој преради Eclogae ad Procheiron mutata, јер ово је по његовом мишљењу зборник византијских закона, који је био у XII веку примењиван од грчких поданика норманских краљева у Јужној Шпанији.

Треба се подсетити интересантне судбине Јужне Италије у то време. Латинска земља, пуна грчких колонија и грчких утицаја, она најдуже остаје византијска провинција. И ако покоравана од Лангобарда и Арабљана, Јужна Италија чува своју грчку културу, византијско право и византијски ред[2]). У XI веку јављају се у Јужној Италији нови освајачи. Ово је доба највеће експансије Нормана. Пред тим су засновали руску државу, из Кијева су освајали Бугарску, Крим и Кавказ, друга њихова грана посела је северну Француску, Исланд, Гренланд и отишла чак у Сев. Америку.

Баш у оно време кад једни Нормани из Француске освајају читаву Енглеску (г. 1066), други из исте земље постају господари Јужне Италије и Сицилије (династија Танкреда de

доше Василике темељ њихових националних законика, и још и данас имају Василике овај значај у Србији, Бугарској, Румунији и Грчкој *(E. H. Freshfield* о. с. р. 16). Ако можемо примити, са извесним резервама, мишљење о значају Василика (тачније реči Арменопулова извода) за правни систем Румуније и Грчке, морамо нагласити да је у Србији и Бугарској традиција византијског права сасвим прекинута и да се српско и бугарско законодавство XIX века развило без сваке везе са Василикама. Упор. *А. В. Соловјев, Значај византијског права на Балкану,* Годишњ. Чупића XXXVII, стр. 95 сл.

[1]) A revised Manual of Roman Law founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V of Isauria, *Ecloga privata aucta,* rendered into english by *Edwin Hanson Freshfield* M. A. Cambridge 1927, p. XI + 120.

A Manual of Later Roman Law. The *Ecloga ad Procheiron mutata* founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V, of Isauria, and on the Procheiros Nomos of Basil I, of Macedonia, including the Rhodian Maritime Law, edited in 1166 A. D. rendered into english by *E. H. Freshfield* M. A. Cambridge 1927, p. XII + 231. Грчки текст обојих законика био је штампан од *C. E. Zachariae von Lingenthal, Jus Graeco-Romanum,* t. IV (Leipzig 1865), p. 1—48 et 51—170.

[2]) Најбољи историчар Јужне Италије, Жил Ге посветио је нарочиту главу свог великог рада *(Jules Gay, L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin,* Paris 1904) питању о односу између лангобардског, римског и византијског права у Јужној Италији и долази до закључка да систем персоналних закона није искључавао узајамне утицаје, нарочито утицај развијенијег права на Нормане, и обраћа пажњу на „puissance de la tradition locale, qui fait des Normands les héritiers et les continuateurs de Byzance" *(J. Gay* о. с. р. 579). Традиција византијског права у Јужној Италији много је проучавана од Италијана, в. исцрпну библиографију код *Aldo Albertoni, Per una esposizione della storia del diritto bizantino,* Imola 1927, Византијски утицај осећа се не само на сицилијским Норманима, него и на унуку Рогера II, на великом цару Фридриху II Хохенштауфену (краљ Сицилије од г. 1197).

Hauteville[1]). Донели су собом систем персоналних права, али нису дирали у права побеђених; развијено византијско право остаје и преовлађује по градовима и по селима[2]), као што по неким местима остаје и право Лангобарда и право Сарацена. Год. 1166 после смрти краља Виљема I покренуто је питање о јединственом законодавству за краљевину. Ипак, како тумачи г. Фрешфилд, настојањем двају Енглеза — Валтера архиепископа палермског и Рогера Палмера, остали су и даље недирнути правни системи Грка, Лангобарда и Сарацена, остали су и даље грчки јавни бележници — тавуларији. За ову год. 1166, почетак владавине Виљема II Доброг, везан је постанак Eclogæ ad Procheiron mutatæ, зборника који обухвата византиско право Јужне Италије с обзиром на доцније његове промене у Византији и на месне особености[3]). Треба приметити да је у Јужној Италији званично важила од г. 726. Еклога, не Прохирон, јер у време издања Прохирона ова земља није била под византијском влашћу. Ипак су духовне везе толико велике, да се у доцније време Јужна Италија опет обазире на Прохирон и ствара свој компромис између два законика — наведену Ecloga ad Procheiron mutata.

Из ових разлога издао је г. Фрешфилд последње године и Прохирон[4]), опет по истом плану: велики увод у којем говори о историји законика, преглед главних правних одредаба законика и енглески превод Прохирона. Ове четири књиге г. Фрешфилда, савесно обрађене и лепо издате од кембрицске Universitary Press, достојне су сваке похвале.

Д-р А. В. Соловјев.

---

[1]) Под зидинама Цариграда састају се две струје — руски Нормани са Севера и франачки Нормани из Италије, од којих су многи на византијској служби; уп. слободу од приселице у повељама г. 1074 и 1079 заводу за сиромахе у Родосту (ἐξκουσσευθήσονται δὲ καὶ ἀπὸ μιτάτων ἀρχόντων ταγματικῶν ἢ θεματικῶν, ἔτι τε Ῥῶς Βαράγγων ἢ Κουλπίγγων ἢ Φράγγων, *Agr*, V, 137 et 143); в. *В. Г. Васильевскій, Варяго-русская и варяго-англійская дружина въ Константинополѣ*, ЖМНПр. 1874.

[2]) Позната је ствар да су приватно-правни уговори у Јужној Италији писани до полов. XIII века грчким језиком по грчким формуларима. *G. Ferrari, I documenti greci medioevali in Italia Meridionale, Byzant. Archiv*, IV (1910).

[3]) У ЕМ улази, као глава 37., и значајни поморски законик (lex Rhodia), који има толике везе са Дубровачким Статутом г. 1272.

[4]) A Manual of Eastern Roman Law, *The Procheiros Nomos* published by the Emperor Basil I at Constantinople between 867 and 879 A. D. rendered into english by *Edwin Hanson Freshfield* M. A. Cambridge 1928, p. XII + 172.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Библиотека јавног права, уредник Др. Михаило Илић, професор универзитета у Београду:

Сидни Ло, **Енглески парламентаризам,** с предговором *Слободана Јовановића,* превео с енглеског *Др. Драгомир Иконић.* Издање Г. Кона.

Ова књига је прва књига библиотеке јавног права г. Мих. Илића.

Врло је добро урађено, што је преведена баш ова књига која говори о енглеском парламентаризму. Питање о форми државној, на посе о парламентаризму, типичном облику република и монархија на европском континенту је толико важно, да би сваки грађанин морао имати јасне појмове о њему. Земља, у којој се родио парламентаризам јесте Енглеска, и требало је чути како он изгледа тамо, у његовом класичном облику. Данас се говори о кризи демократије и чују се и оштри напади на њу. У западноевропским државама пак са дугом демократском традицијом и са високом културом и ако се она још држи, на дневном реду су реформе, може бити и озбиљније и дубље. Што се тиче Енглеске ту су се демократске и парламентарне установе у дугом развоју показале довољно еластичне да изразе нове промене у политичким и социалним односима. Али, остављајући на страну ту чињеницу, може ли се имати јасна слика о парламентаризму, ако се не позна темељно како демократија и парламентаризам функционишу у земљама одакле су нам дошли, и факторе социалне на којима се држе? Ми не можемо ни ценити каквим је парламентаризам био замишљен у уставу и како и колико је остварен у животу. То је сигурно полазна тачка и претпоставка за наше оцењивање и критику. Књига Сидни Лоа, у врло добром преводу Г. Др. Иконића, сигурно ће допринети разбистравању тих појмова у нашој средини. Има ту одељака које ваља врло пажљиво читати, јер су од општег значења (а не само за Енглеску). *Напомене* пишчеве уз последње издање књиге садрже пуно опажања, о развоју енглеског друштва и политичкоправних проблема које је он истакао, врло корисних и поучних. Из књиге ћемо моћи да видимо какве претпоставке социалне, културне и моралне има парламентаризам који хоће да правилно функционише. Томе циљу служи врло добро књига *Лоа,* јер она излаже не само какав је парламентаризам у пракси него још и његову целу социалну и политичку атмосферу. Тиме се не губи ништа од упознавања позитивног права, правних правила, јер она су обичајна, постала путем прецедената одн. прила, гођењем на политичке односе, као и компромисима политичкичинилаца. Позитивно право и живот су ту врло блиски.

Г. С. Јовановић у свом духовитом предговору у једној бриљантној и, да тако кажемо, дијалектичкој форми, утврх

ћује и открива да се у последњој линији демократија и парламентаризам у Енглеској држе на јавном мњењу, т. ј. на слободном неорганизованом грађанину; ми бисмо могли рећи на свесном грађанину. То треба одиста да се чује код нас, јер нама недостаје такав грађанин у широким народним масама, које воде демагози и од политике праве професију и шићар и које, непробуђене и непросвећене, економски слабе и зависне, дају поверења људима који раде против њихових интереса. Енглези постављају и своју администрацију на свесну индивидуу. Њихова администрација је била самоуправна, и остала то у већој мери него на континенту; за њу важи закон као и за обичног грађана: обадвома суди редован суд, по народном праву (Common Law) или по статутима, законима парламента; администрација и чиновник немају никаквих специалних привилегија, ако је грађанину или нижем чиновнику наређено што незаконито, он не мора и не сме да послуша; он има да слуша само закон и никог другог, и с тога и одговара само за повреду закона, и одговара свако за себе, онај који је послушао као и онај који је наредио, сам чиновник и државни орган, а не држава на место њега. На тај начин парламентаризам је органски везан за *законитост:* парламентаризам и законитост су лице и наличје исте ствари, суверености народа или слободне свесне индивидуе (у правничкој формули), — без обзира што данас на континенту европско административно право постиже ефект законитости и путем специалних административних чланова, специалног административног режима нарочито у Француској, и што се у Енглеској почиње да показује тежња ка адаптирању новим социалним покретима, идејама интервенције државе и „социализације" економског и правног живота.

Књига *Лоа* се односи на време, пре но што је почела да игра важну политичку улогу радничка партија. Истина *Ло,* у својим *Напоменама* предвиђа дубок преображај енглеског друштва директно од стране радништва, али не поставља питање о последицама по парламентаризам, кад оно ступи на политички форум организовано у моћну партију.

Појава ове партије, међутим, мења битан услов енглеског парламентаризма. Он је био заснован и одређен у целој својој структури чињеницом да је било само две партије, конзервативна и либерална, које су се мењале наизменично на власти одн. у опозицији. После рата се јавља и *трећа* партија, која не само да је трећа него је и радничка, *класна.* Та чињеница не може да остане без дејства. И одиста, ми видимо да су у једном моменту, 1924, избори ставили енглески политички свет пред сасвим нову ситуацију да није знао шта управо да ради, када не може више да примени, у савршено новој ситуацији, старо правило. Ниједна од трију партија није имала апсолутну већину, коалиционе владе нису

у енглеској традицији, конзервативна се имала сматрати потученом на изборима, либерална је била и сувише малобројна. Политички фактори су се споразумели да владу прими радничка партија. Њу је у скупштини помагала либерална. Тиме је успостављен партијски дуализам у скупштини какав такав, савршено другачи него раније. То све није могло остати без дејства по парламетарни режим. Конзервативна се није повукла одмах после избора, како је увек било у Енглеској, него тек у скупштини (већ ради тога, јер је било потребно да се политички фактори споразумеју). Влада сада мора да води једну компромисну политику, опозиција мора да пази докле ће ићи са својом критиком, и влада и опозиција морају се старати да остане ситуација колико толико трајна, јер је тешко правити другу комбинацију, а не може се ићи пред народ у сваком моменту. Влада није могла више бити онако осетљива на изгласавање неповерења као раније. Извесна правила пословног рада су се морала мењати, и т. д. Тврди се још од једног врло доброг познаваоца енглеских односа, да је партиска дисциплина почела да попушта. Али основна чињеница, која се ту истиче јесте да је у тропартиском систему омогућена влада партије која има мањину гласова у народу (при изборима). Јер у Енглеској бира се у округу по један посланик релативном већином. Кад има у земљи три партије, онда је сасвим јасна горња могућност. Влада радничке партије је трајала 9 месеци, и била је једна епизода. После ње је дошла конзервативна партија са 400 мандата од 625 колико их је свега у скупштини. То је значило враћање нормалном колосеку, у толико пре што је то конзервативна партија. Али остао је и сада факт да је на управи земље влада која има мањину у народу према другим двема партијама (за 1 милион гласова). И то је дакле била влада мањине. Хоће ли Енглези владу већине морају мењати свој изборни систем или увести место хомогених коалиционе владе. Коалиционе владе би се могле натурити као једно од решења увек, кад у тропартиском систему ниједна странка не би имала апсолутну већину мандата у скупштини, и у сваком случају мораће једна од опозиционих партија да помаже владу у скупштини, као што је либерална радничку 1924.

Но питање је хоће ли се задржати тропартиски систем или ће се опет створити двопартиски. То зависи у првом реду какву ће судбину имати либерална партија поред конзервативне и радничке. Није никако немогуће, с обзиром на важност класног момента у економском животу Енглеске, да ће остати само две партије. У том случају имали бисмо очекивати каква ће дејства дати систем двеју класних партија, пошто су конзервативци и либерали припадали истој класи, и ако су се и ту изражавале извесне разлике у економским интересима. Ово питање задире у темеље саме демократије. Парламентарне установе Енглеске показале су се веома по-

године и савитљиве у току историје; али хоће ли сада? Ако се стабилизира двопартиски систем, морају се наћи средства да се паралише оштрина класних сукоба. Демократија пружа још средстава; Енглези су и иначе помишљали на реформе у више праваца, и добро су, у осталом, познате њихове непрекидне административне реформе, специално у самоуправном систему, (то је израз живе тежње у Енглеза за усавршавањем и прилагођавањем установа), мада у оквиру и на основама старих, новим односима. Енглези се не показују таквим само у погледу политичких установа; они су то и у својој економској и социалној политици. Од 1914 се учинио изванредан напредак ка све већој „организованој" привреди било путем државних и општинских предузећа, било путем послодавачких и радничких организација, било законским регулисањем радног односа. Енглези се труде да у самој клици убију узроке за велике класне сукобе, и стварају извесне институције за решавање спорова између послодаваца и радника. То даје наде да би енглески парламентаризам, прилагођен и подупрт потребним реформама могао остати и у систему класних партија. Но, можемо се онда запитати не би ли се онда у том случају енглески парламент спонтаним развојем претворио у један „професионалан", „привредан" парламент, и шта ће бити у земљама, где су односи сложенији и мање стабилни, традиције демократске скорашње или су то традиције револуционарне. Неће ли тамо бити потребна једна свесна реформа радикалнија или умеренија? Судбина парламентаризма и демократије у Енглеској имаће иначе сигурно значаја за његову судбину у другим земљама.

Ствари су у развијању, и тек имамо да видимо шта ће бити. И за то са великим нестрпљењем можемо очекивати резултате првих избора и развој парламентаризма под новом владом [1]).

Што се тиче саме *библиотеке јавног права*, она претставља једно предузеће веома корисно у социалном погледу, и надамо се да ће њен уредник оправдати наше поверење које имамо у њега. Она би имала да служи као једно од средстава за васпитање наше интелигенције у социалном духу. Један од битних задатака садашњице је развити тај дух у нашег народа, свима средствима и путевима. Данас је доба, кад томе треба подврћи све друге културне задатке. Не значи то да нам не треба литература, уметност или наука, или шта друго, него само да све оне треба да надахњују људе социалношћу. Уметник треба да остане *уметник*, и научник *научник*, и у колико су већи и један и други као

[1]) В. добар чланак о садашњој политичкој ситуацији, у очекивању нових избора, Др. Ота Хофмана, у Летопису Матице Српске, дец. 1928.

ANALI PFB | anali.rs

такви, тим боље ће послужити социалном циљу. Али они су дужни, социално и морално, да кроз своја дела изражавају она осећања, и мисли, које ће уродити плодом социалности.

Д-р Ђорђе Тасић.

Dr. R. Sajovic, **O odgovornosti države in samoupravnih teles po čl. 18 ustave** (otisak iz Sl. Pravnika, 1928).

Видовдански устав је у чл. 18 установио одговорност државе за „неправилне" радње органа. То није најсрећнији систем. Јер, бољи би био систем, по коме би органи били непосредно одговорни појединцима, а држава у колико ови не би могли дати пуну накнаду штете, пошто би тиме била уклоњена опасност да држава не тражи од чиновника путем регреса оштету, а на име што за то компетентни органи, министри у првом реду или одбори општински или обласни, не би, из политичких мотива, ништа предузели према рецимо својим партијским пријатељима. Треба имати у виду да је мин. одговорност слабо организована. Непосредна одговорност државе користи само кад је једно лице оштећено министровим кривично-правним актом, у колико би било тачно да се одговорност за накнаду штете у том случају не може одвојити од казнене, зависне од иницијативе политичких фактора.

Али овај члан је у сваком случају одлична гарантија за појединце, и важно је с тога испитати да ли се он може примењивати, и без доношења специалног закона о томе, као и његов смисао такав какав и у свези са покрајинским законодавством. У пракси се ретко где примењује, али не смета да се та пракса подвргне критици. Вођен практичном потребом као судија, Др. *Р. Сајовиц* је проучио ово питање и дошао до закључка да може да се примењује, дајући нам један врло добар преглед покрајинског законодавства о томе и солидну интерпретацију поменутог члана устава, са улажењем и у теоријску подлогу у колико се то показало потребно. Као таква, расправа служи као срећна допуна моје расправе о истом питању[1]), рађене на теоријској и компаративно-правној основи али у којој су додирнута главна питања која се тичу примене дотичног члана. У излагању обухвата у главном исте моменте проблема и разлика је више у наглашавању и развијању њиховом. (Остају, разуме се, у његовој и мојој специјални моменти.) Највећи број његових решења слажу се са мојима. Са мном он се не слаже и ако он то не каже изрично нарочито у питању, да ли чиновници одговарају за *све* погрешке, лаке, најлакше и

[1]) Штампана у Економисту 1927, на жалост као одломак отргнут из једне опсежне расправе.

тешке. Ја сам покушао да доказујем гледиште да су и сада, без нарочитог закона, те погрешке „нужне“ при служби; он мисли да је зато потребан специални закон који још немамо. Наши практичари би се сложили пре са њим, јер би им се моје гледиште учинило смелим; али већ у Француској ствар је јако спорна. У том и другом ком питању, независно од мога и његовог мишљења, има да се воде још дискусује и изврши једно пречишћавање појмова и метода. Једно питање, привлачи нашу пажњу; то је питање да ли су цивилни судови надлежни за оцењивање законитости административног акта. Као што је познато ту се разликују системи француски који никако то не допушта у име поделе власти и аустриско-немачки који сматра да онај суд који испитује главно питање треба да испитује и споредно без обзира што би ово последње било административне природе. Код нас то није регулисано изрично, општим законом који би важио за целу земљу нити се пак може утврдити да је у нас уведено за целу земљу начело поделе власти у француском смислу. Тако би по мојем мњењу остало у важности покрајинско законодавство. И ако би у Словенији остао у важности аустриски систем, у Србији пак остало би да празнину испуни јуриспруденција. Али овде ваља ставити једну напомену: јуриспруденција би требала да има у виду да се ту ради о једној општој ориентацији, која значи истовремено и једну културну ориентацију, и да према томе треба доследно да спроведе свој назор и у другим питањима. Ваља се чувати, с друге стране, да се претера у томе и да постанемо већи католик од папе. Тако на пр. врло је спорна теза (нашег уваженог пријатеља Љ. Радовановића који има већ сада лепих заслуга за наше административно право) да би уговори о ливерацијама и радовима по закону о државном рачуноводству спадали у надлежност административних судова, јер није чак савршено извесна ствар да је тако и по француској јуриспруденцији, и ако она показује јасну тенденцију у томе смислу. Објективни разлог за ово лежи у томе, што се за надлежност административних судова код уговора тражи да односи странака показују отступање од цивилног права, а на име да држава има извесних привилегија према приватној странки, т. ј. да се отступило од принципа једнакости странака. Таквих отступања тешко је наћи код поменутих уговора у нашем позитивном праву.[1])

[1]) Колико су ова питања нерашчишћена у нас, види се нарочито на томе да се код нас заступа мишљење да су административни судови надлежни и за цивилноправна акта административне власти. То мишљење се заснива на чл. 15 и 18 Зак. о Д. С., у којима је речено да се спор може водити против „аката управне власти“. Такво гледиште подупире својим ауторитетом Д-р Т. Живановић. Он га је, колико знамо и први изразно у нас (В. Административно право у Енциклопедији Ст. Станојевића, сада га заступа и г. Б. Протић) (в. његов чланак у прошлом броју *Архива*). Ја мислим да горње изразе („акта управне власти“) треба тума-

У словеначкој литератури административног права овај рад значи много. Ако се оставе на страну познати пок. проф. Жолгер који се бавио и адм. правом, Сагадин, који својим одличним познавањем јавног права у опште припада југословенској науци, и још која друга господа (као на пр. Водопивец, члан Главне Контроле или Пиркмајер) који преносе своју делатност у Београд — у Словенији се слабо обрађује научно административно право и, у колико се обрађује, често одвећ практично. Објашњење, које смо добили, састоји се у томе, да Словенци нису могли лако долазити до виших административних положаја. Најближи теорији и највише дао је г. Стеска (в. нарочито добру књигу: O javni upravi, 1926); затим долазе Д-р Андреја који је готово искључиво практично обрађује и само у колико се тиче Словеније (у својој књизи о друштвеном праву у Словенији, 1927, једва, се обазрео на друга покрајинска права и на правнополитичку и социолошку страну, где лежи главни интерес и научни и практичан); и госп. Д-р Водопивец (сада велики жупан љубљанске области), који је дао, између осталога, врло добар и интересантан чланак о општинама у Југославији (в. Полицију, 1926).

Ђ. Тасић.

чити у целокупној атмосфери, у вези са циљем који се хтео постићи стварањем управних судова, са традицијом у Србији и другим крајевима наше земље, у смислу система који влада нормално *на континенту*. Треба имати на уму да ни Француска, која даје врло широку надлежност административним судовима не иде дотле. Још мање друге земље где је надлежност ових судова ужа у односу према надлежности редовних судова (и где још увек има присталица *једног* суда, т. ј. англоамериканског система по коме редовни судови суде и о адм. споровима). За супротно тумачење потребно је да је на неоспоран начин одређено да су адм. судови и за цивилноправне радње, што ће рећи да је *директно* речено да су и за те акте надлежни. Ако се каже „акта управне власти" још није јасно да су то *сва* акта, када су цивилни судови надлежни и за цивилноправне спорове, и могу бити лако и за цивилноправне спорове државе. Сем тога, шта је то „управна власт"? Је ли то баш тако сигуран појам у нашем праву? Не можемо ли рећи да је административна власт права власт, и дакле *власт*, када она ради у облику аката власти, оно *по чему* је управна власт и добила свој назив „власт"? Појам „власти" може имати уже и шире значење, и то у неколико ступњева. Даље ми можемо да се запитамо шта значи то за г. Протића приватноправна личност државе кад уговор који сматра као приватноправну категорију ставља у надлежност редовних судова. Можда он мисли на *имовину* државну, одн. акта који се односе на руковање, администрирање њене својине? Најзад, вреди ли после ових наших напомена у опште покретати то питање, ако су се наши административни судови већ ориентисали у супротном правцу?

БЕЛЕШКЕ

† **Никола Трпезић.** — 3 новембра 1928. г. преминуо је *Никола Трпезић*, судија Касационог Суда. Рођен у Београду из честите чиновничке куће, (отац му је био државни саветник), а по матери унук пок. чича Николе Христића, познатог српског државника. По свршеном правном факултету ступио је у државну службу, и то у почетку, кратко време у полицији; после, остао је у суду све до своје смрти. Као судија служио је дуго у Београду, а затим је био председник суда у Петровцу, Прокупљу и Београду, на коме је положају био све док није, пре неколико година, као одличан председник прв. суда, унапређен за судију Касационог Суда. Он је иначе био необично вредан, савестан и врло спреман судија. Мада је као старешина био врло строг, ипак је био праведан и умео је сваког да упути, како да врши своју дужност.

Сарађивао је неко време и у „Архиву", у коме је публиковао више радова, где је третирао извесна контраверзна правна питања. Као судија са врло опсежном и солидном правном спремом неко време био је и члан комисије за израду наших закона.

Бог да му душу прости!

П. К. Влајић.

† **Др. Михаило Зобков,** председник сената врховнога суда у Сарајеву, плодни правни писац и сарадник „Архива" преминуо је изненада на службеном путовању 7. децембра 1928 год. у Мостару. Пок. Зобков био је Малорус, а рођен је 19. новембра 1864 у Галицији у Горњој Липици. Гимназију је свршио у Тарнопољу, а правне науке у Бечу. Докторат права добио је у Бечу 1889 г., а затим је ступио у судску службу у Бечу. После кратког времена прешао је у адвокатску праксу, а од 1891 вратио се опет у судску струку, сада у Сарајеву, где је у остао до краја живота. На загребачком правном факултету хабилитирао се за доцента грађанског права 1898, а 1906 проширио је хабилитацију и на римско право. Године 1907 и 1908 предавао је као контрактуални професор бугарско грађанско право на правном факултету у Софији. После тога вратио се у судску службу у Сарајево.

Многобројни радови д-р Зобкова објављени су на немачком, малоруском, бугареском и нашем језику. Највећи део његових радова штампан је у загребачком *Мјесечнику*, од којих помињемо: Акцесорна нарав заложнога права (1898), Адвиталитетско право по аустр. грађ. зак. (1902), Емфитеуза грчко-римског права (1906), Одговорност наследника за издржавање ванбрачне деце оставитеља (1903), Алиенација миријских земљишта у Босни и Херцеговини (1909), Примењивање аустриског општег грађ. зак. у Босни и Херцеговини (1921), Право прече купње у отоманско-босанском законодавству (1926). У *Архиву за правне и друштвене науке* објавио је чланке: Државно тужиоштво (1924, књ. XXVI), и Minimum existentiae (1927, књ. XXXI). Поред књига и чланака објављених на немачком и малоруском језику, пок. Зобков многе своје ствари, првобитно објављене на нашем језику преводио је на немачки и малоруски. Само потпуна библиографија свих његових радова, коју овде не можемо донети, дала би слику овог вредног и плодног писца.

Нека му је лака земља у овој његовој другој домовини! **П.**

Тридесет година „Јуридическог Прегледа". — Угледни бугарски правни часопис, *Јуридически Преглед*, улази ове године у тридесету годину свога излажења. Основан 1893 год. у Пловдиву, пресељен је 1899 у Софију, где и данас излази. За време светског рата обуставио је излажење, а обновљен је тек 1922 године. *Јуридически Преглед* је часопис за право, законодавство, правосуђе и друштвено-привредни живот, и несумњиво је најбољи бугарски часопис ове врсте. Његов уредник Стефан С. Бобчев, успео је да за тридесет година излажења окупи око листа 162 сарадника, од којих су тридесет већ покојници. На листу су сарађивали, дакле, сви бугарски правни писци.

Научни рад и издавачке прилике у Бугарској још су теже него код нас.

У малој земљи узак је број лица која се баве стручним питањима, и издавање једног стручног листа скопчано је са напорима и жртвама. Тридесетогодишњи јубилеј оваквог часописа није свакодневна појава, и Г. Бобчев може да се поноси својим делом. Он има пуно право на то, јер сва заслуга за овај и *овакав* лист припада у првом реду њему.

Јуридически Преглед пратио је и важнија дела наше правне књижевности, нарочито из области словенских права.

Поздрављајући овај јубилеј, желимо да *Јуридически Преглед* у току идућих година напредује још више и достигне још већи ступањ у служби науци и своме народу.

Илија А. Пржић.

Д-р Отмар Пиркмајер, **Држављанство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,** протумачено издање важећих законских одредаба, Београд 1929, издање књижаре Геце Кона, страна 1-444. Као друга свеска „Збирке закона за управну службу, одређених за практичну употребу", коју збирку издаје вредни и способни начелник Министарства Унутрашњих Дела, Г. Д-р О. Пиркмајер, изашла је недавно књига, чији је натпис горе исписан. Главна је садржина књиге текст и кратко тумачење закона о држављанству у нашој Краљевини, који је обнародован у 254 броју „Службених Новина" од 1 новембра 1928 године. Овим је законом ово важно питање о држављанству, тако дуго занемаривано од законодавне власти и тако замршено с обзиром на постанак наше државе и у њој важеће законодавство о држављанству, стављено на солидну основу, пошто је нови закон израђен по модерним начелима науке и у складу са мировним уговорима. Самом тексту закона и објашњењу његових прописа претходи један *увод,* у којем је изнето стање држављанства до доношења новога закона, а за тим рад на доношењу новога закона. Следује затим сам *закон о држављанству,* који садржи 64 члана, у кратко и зналачких протумачених. За тим долази *уредба министра унутрашњих послова* за извршење закона о држављанству од 28.-XII-1928, на чије је доношење министар био овлашћен чланом 63 закона о држављанству. Она има 89 чланова. За тим следују *обрасци,* потребни за извршење закона, па начелно *упутство* министра унутрашњих дела од 5.-I 1929 у погледу примена §-а 53 закона о држављанству (која се лица сматрају држављанима Краљевине на дан ступања на снагу закона о држављанству), даље *одредбе из мировних уговора* у погледу држављанства и прописи за извршење истих, па *закон о заштити мањина* од 10.-IX 1919, за тим остали *важећи прописи у погледу држављанства* (међународне конвенције, други прописи изједначеног законодавства), па *покрајински прописи* који су важили до Уједињења односно до 31 октобра 1928 (Србија и Црна Гора, Босна, Хрватска, Славонија, Војводина, Међумурје и Прекомурје) и најзад *законски прописи о завичајности* (Хрватска и Славонија, Војводина, Међумурје и Прекомурје, Словенија и Далмација). Књизи је још додат ваљано израђен *Регистар.*

Књига Г. Пиркмајера, марљиво и исцрпно излажући материју о држављанству, биће неопходна за све наше управне и општинске власти. Без ње неће моћи бити нико, ко је позван и ко има потребу да се упозна са питањем држављанства код нас. А штогод она буде више читана, у толико ће бити лакша и правилнија примена новога закона о држављанству. У томе пак биће најлепша награда писцу за његов велики труд на изради ове књиге.

Д-р Д. Ар.

Ђорђе Крстић, **Колонизација у Јужној Србији, са картом насеља,** Сарајево, 1927, стр. 1—104.

Писац ове интересантне књижице био је од маја 1927 до августа 1928 вршилац дужности главног аграрног повереника у Скопљу. „За то време, вели писац, упознао сам организацију рада, тежину и озбиљност поверене мисије, актуелност и компликованост читавог аграрног проблема, састав и вредност како домаћег тако још више насељеничког елемента, а, што је најглавније, и све услове као и тегобе, под којима се развија тамошњи живот". Главна задаћа пишчеве функције као главног аграрног повереника била је посвећена колонизацији. Том циљу посвећена је и ова књижица. А како је проблем

колонизације у јужним крајевима, где је столетна непријатељска управа направила праву пустош међу српским живљем, један од најважнијих питања државне будућности, то је природно што ће пишчева гледишта заинтересовати и државне управљаче и свакога мисленога грађанина. Г. Крстић излаже, на основу сопственог познавања ствари, развитак и стање колонизације, грешке, сметње и тешкоће у њеном извођењу, важност и успехе колонизације у јужним крајевима. Резултати до којих писац долази нису задовољавајући, и ако има позитивног успеха. „Колонизација а још више колонизациона политика мора добити други правац са другом садржином", вели писац, који излаже и конкретне предлоге о реорганизацији Министарства за Аграрну Реформу. У 11 тачака писац износи начела, којих се позвани фактори имају држати у своме раду на колонизацији. Надајмо се да ће та начела у будућем раду на колонизацији нама тако драге Јужне Србије и бити остварена на срећу народа и за сигурност ове толиком крвљу стечене државе. **Д-р Д. Ар.**

Jovan V. Stefanović, **Upravno-sudska rješenja** (Državnog Savjeta i upravnih sudova). Knjiga I i II. Zagreb 1928. Izdavač konzorcij „Themis".

Још кад је Г. Јован В. Стефановић, познати судија управног суда у Загребу, покренуо ову збирку, имали смо прилике да у „Архиву" поздравимо ово предузеће. Сада су пред нама две потпуне књиге у којима су објављене 332 одлуке Државног Савета и управних судова. Знамо како се тешко долази до овог материала и потпуно смо свесни колики је труд уложио Г. Стефановић у свој посао. Код нас, на жалост, још није организовано систематско објављивање одлука управних судова, и збирка Г. Стефановића, уз збирку Г. Љ. Радовановића једини савесни радови ове врсте, попуњава за сада празнину у овој области права. Г. Стефановић је имао тежак задатак. Материалне прилике не дозвољавају му да објављује *све* одлуке наших управних судова, и он је имао да изврши избор шта ће објавити. При томе је морао да води рачуна о факту да су претплатници његове збирке у већини из области некадање Аустро-Угарске. Одзив српских правника био је, на жалост, мали. Отуда је он избор материјала морао подешавати према интересовању својих претплатника. Ипак, поред одлука од општег интереса, видимо и извесан број одлука које су од интереса баш за српске крајеве. У колико се број претплатника из ових крајева буде повећавао, у толико ће се већа пажња обратити објављивању одлука које њих интересују, и у толико ће се и сама збирка повећати, уз исту цену.

Прва књига збирке излазила је у месечним свескама, друга је објављена у две полугодишње свеске, и већа је од прве. На крају сваке књиге израђен је стварни регистар, који омогућује брзу и лаку употребу збирке. Низ решења Државног Савета и појединих управних судова у нашој земљи донесен у току примене Закона о државном савету и управним судовима и уредбе о пословном реду у Д. С. и У. С. уређен по члановима закона и уредбе на које се односи, сачињава основни део збирке. Овде ваља додати и низ решења која се односе на управни поступак. Сва ова решења од опште су важности, и овако сакупљена од драгоцене су вредности за све правнике и остала лица која долазе у додир са управним судовима. Затим долазе многобројна решења по разним управним законима, између којих да поменемо низ одлука о аграрним прописима, царинама, чиновницима, грађевинским прописима, завичајном праву, порезима, путевима, државном рачуноводству, таксама, верским прописима, задругама, здравству, земљишним заједницама и т. д. Нарочито је велики број одлука које се односе на самоуправе: обласне самоуправе, сеоске и градске општине, општинске изборе, општинске прирезе, самоуправне чиновнике и т. д.

Уз многе одлуке Г. Стефановић је дао кратак коментар, и ови коментари познатог зналца нашег управног права чине збирку још занимљивијом.

Излишно је да истичемо значај ове збирке. Овом белешком желели смо само да скренемо пажњу нашим читаоцима, уверени да ће им у многим случајевима бити од користи.

И. А. П.

К. Крачунов, **Дипломатска историја Бугарске 1886—1915.** *књ. I. Велике државе и Бугарска* (1886 до 1887). Софија 1928, стр. 232.

Г. Крачунов, који се већ дуже времена бави бугарском дипломатском историјом почео је да објављује под горњим насловом историју новијег времена. Прва књига посвећена је односу великих сила и Бугарске у току две године (1886/87), веома важних у Бугарској новијој историји. То је доба преврата којим је оборен кнез Александар Батемберг и дошао на престо кнез Фердинанд Кобург. У првој глави ове књиге изложени су односи европских кабинета према превратy; у другој глави излажу се погледи дипломатије на „бугарско питање“ и ту је бачен поглед на кандидатуре за бугарски престо: принца Валдемара, кнеза Мингрелиа и изложене тадање политичке интриге између Берлина и Петрограда. У трећој глави обухваћена је Европа и политичка криза у Бугарској: војна побуна у Рушчуку и објава нових дипломатских комбинација, изазваних новом ситуацијом на Балкану. Овде писац додирује питање персоналне уније између Бугарске и Румуније, које се у то време постављало, затим појаву кнеза Фердинанда у Бугарској, спор око тога између Немачке и Русије и сагласност између Аустро-Угарске, Енглеске и Италије. — За свој рад писац се служио целокупном до сада објављеном грађом, између које и документима објављеним у немачкој збирци „Die grosse Politik“, затим меморарима и дневницима политичара и дипломата новијег доба, као што су дневник Ламздорфа, књиге фон Маха, Наумана, д-р В. Радославова, бившег немачког цара Вилхема, и најзад, грађом која се налази у архиви бугарског Министарства Спољних Послова.

Г. Крачунов је дао један значајан принос историји Бугарске у новије време, и историји у опште. Додуше, књига је очевидно писана са јаким партиотским осећањем, које је катkада доводило писца да према извесним личностима показује нарочите симпатије. Услед тога нисмо могли остати убеђени у потпуну објективност књиге, због чега она само губи. Ипак, и оваква, она остаје занимљива за једно доба тако блиско нама, које је имало утицаја на даљи историју Бугарске, и, посредно, у на нашу новију историју.

И. П.

Марковић Д-р Лазар, **Грађанско Право**, *I Књига, Општи део и стварно право.* II издање, Београд, 1928. Издање „Народне самоуправе“. стр. XXIV + 582. — Књига прећашњег професора Грађанског Права на Београдском Университету г. Д-р Лазара П. Марковића, и ако објављена у I издању још 1912. г. несумњиво и данас представља најбољу књигу те врсте која излаже Општи део и Стварно Право с обзиром на Грађански Законик за Краљевину Србију.

Уносећи, у време њеног издавања, нове погледе на право, заснивајући се на тадањим напредним (нарочито немачким) теоријама, она је представљала један велики корак у напред према дотадањем чисто рационалистичком излагању законских прописа, који су били схваћени као непогрешни разум.

Написана једним лепим стилом и језиком са излагањима која остављају дубок утисак на читаоца — уз то најбоља своје врсте — књига г. Д-р Лаз. Марковића била је један вољени и добар уџбеник, чије се прво издање брзо разграбило. Из дана у дан осећала се све јача жеља да ова књига добије своје друго издање.

Најзад почетком прошле календарске године дошло је до новог издања. Оно садржи два дела: Прво један предговор и увод, који је нов (стр. I — XXIV) и затим књигу у правом смислу те речи а то ће рећи прештампано прво издање.

Ово је издање дошло у врло згодан час. Дошло је да задовољи насушну потребу. Али је дошло у облику који нисмо очекивали.

Мислимо да је опште жаљење што ово ново, ово друго издање није било онолико модерно и ново за данас, колико је то било прво издање 1912. године. Али оно ипак има један нови део. То је увод — предговор или додатак.

Тај додатак на челу књиге указује на промене у позитивном праву, које ваља примити к знању. То су измене које је требало унети у текст, али које су само наговештене у томе додатку. То прилично смета оријен-

тисању при читању књиге. А код књиге која је уџбеник, то доводи ђака у забуну.

После тога додатка долази текст, који је идентичан са првим издањем, без измена, без нових идеја.

Д-р Милан Ф. Бартош

Vorschlag zur Schaffung eines Internationalen Wirtschafts-Gerichtes von Dr. jur **Sándor Keleman.** — На француском и немачком језику издао је Институт Међународног Права на Јелисаветином Универзитету у Печују (Pesc) ову расправу г. Др. Шандора Келемана Брошура је била намењена учесницима Конгреса за Међународно Право, који је у августу м-цу ове године одржан у Варшави. У њој се пледира за оснивање једног међународног економског суда, који би имао да расправља међународне-правне сукобе из економске конкуренције и то нарочито у колико се то тиче спорова око несавесне утакмице картела и трустова. Овај предлог наводи опасност од те утакмице за мале народе и народе са слабо развијеном индустријом. Нарочито се обзире на појаву думпинга у земљама које тек ступају у фазу индустријализације и где думпинг, и поред свих заштитних мера, у корену зауставља промену економског стања. Под таквим околностима то је права економска злоупотреба, прави злочин оличен у осуђивању појединих народа да се лише слободе економског развитка, и ако би иначе — кад се апстрахује та страна нелојална конкуренција — имали све услове потребне за свој економски развитак.

Брошура (стр. 1—31.) доноси увод, излагање досадање акције и покушаја Друштва Народа да се спрече злоупотребе међународних трустова и картела, економски ефекат трустова, и думпинга у међународном економском саобраћају и најзад сам предлог о уређењу предложеног суда, који је замишљен као орган Друштва Народа.

Идеја је по себи врло интересантна, излагање г. Келемана је врло занимљиво и зато ова брушура нашега колеге из Печуја заслужује да се на њу скрене пажња.

Д-р Милан Ф. Бартош

Средишни Уред за Осигурање Радника у Загребу 1922.—1926. — Готово нечујно, шест последњих година, вршио је овај Уред своју социјално-хуману функцију, по закону о осигурању радника од 14 маја 1922 г. Сада излази пред јавност са овом првом великом публикацијом. Ова књига не само да представља један важан документат о раду Средишног Уреда, већ пружа много доказа о корисности и оправдању установе осигурања радника као такве, као и о нецелисходности многих одредаба Закона, којим је она заведена.

Уредници ове публикације су г. г. Марко Бауер и Милан Глазер. Подељена је на девет делова, са уводом г. Бауера. Први део садржи неколико одличних расправа и чланака, теориске и практичне садржине, из области права о радничком (resp. социјалном) осигурању и помоћних наука. Тако:

Г. *Глазер* (стр. 5 – 21) говори о социјалном осигурању код нас. Своја излагања отпочео је са објашњењем узрока постанка социјалне политике уопште, која има да изналази подесне мере, да би се што више очувала и подигла општа добра људског рада: народна радна снага и здравље. Једна пак од тих мера јесте и установа социјалног, нарочито радничког осигурања, које се јавља као нужна последица модерног радног односа. Прво је питање о заштити радника, затим и о њиховом осигурању. Излажући основна начела нашег закона о осигурању радника, г. Г. се нарочито залаже за систем централистичке организације, у територијалном и стварном погледу и налази, да је он целисходнији од система аутономије појединих грана осигурања, са више самосталних носилаца. Ми се међутим не бисмо могли сложити са тим гледиштем и сматрамо као умесно оно тражење да се грани осигурања за случај болести пружи што већа самосталност, да се садањи окружни уреди организују као самостални носиоци осигурања. Наравно то се односи само на оне окружне уреде, које имају обезбеђен довољан број чланова, тако да могу вршити осигурање из својих сопствених прихода, без ослонца на друге окружне или на централни уред. А поједини носиоци и ако самостални, ипак треба да су у узајамној вези, ради јединства њиховог општег циља.

Тенденција намераваних измена у организацији радничког осигурања код нас иде на то да се, путем веће самосталности садањим окружним уредима у финансијском и другом погледу, повећају и њихове одговорности. Да се, на тај начин, посредно приморају, да са више пажње прикупљају приходе и врше издатке. Сем тога, циљ би био такође и тај, да свака грана осигурања буде упућена само на своје приходе (н. пр. оно што је намењено болеснима да не припадне беспосленима, и обратно). Потпуна пак и свестрана централизација социалног осигурања, могла се је код нас у почетку схватити само као једна тренутна неопходност, за што бржу ликвидацију разноликог покрајинског законодавства, у једну јединствену социјалну институцију.

Г. Dr. Вилим Хелебрант (стр. 22 до 30) излаже основне принципе нашег закона о осигурању радника, па вели: „Скуп закона који се баве радником или његовом породицом, док он радом не привређује, јест законодавство о социјалном осигурању". Међутим по нашем мишљењу, ова дата дефиниција није тачна, — без обзира на то, што су, у правним и друштвеним наукама, тачне дефиниције готовом немогуће; јер би иначе, према таквој дефиницији, појам *социјалног* осигурања био идентичан са појмом *радничког* осигурања, а то не стоји. Назив „радничко осигурање" био је уобичајен раније и означавао је и општу идеју о социјалном осигурању онда, када је се исто тицало само радника, као једнога особеног реда у друштву, дакле радника у ужем, техничко-политичком смислу. Сада је међутим то осигурање добило један шири значај и тиче се друштва као целине, те постоји и извесна појамна промена, коју треба обележити подесним изразом (термином). Зато данас више није реч о радничком, већ о социјалном осигурању, у коме се и оно прво подразумева.

Г. Dr Милован Јежић (стр. 31.-35.) расправља о односу државе према радничком осигурању и њеном интересу у истом. Доказује, да је радничко осигурање у тесној вези са деловањем државне управе у другим подручјима и да је не само социјални, већ и привредни и политички интерес државе, да радничком resp. социјалном осигурању поклони што већу пажњу; јер држава на тај начин придобија масе радног народа за себе, а наклоност тих маса потребна јој је и за остварење других циљева. Г. Ј. затим излаже, у којој мери разне државе новчано помажу социјално осигурање уопште и његове поједине гране напосе.

Г. Милан Гласер (стр. 36—42) дао је чланак о међународној организацији рада, у коме излаже како је дошло до те организације и у чему је њен циљ, па наводи и текст одговарајућих чланова Версајског Уговора о Миру којим је иста предвиђена. Решење питања о осигурању радника сматра се данас као једно од средстава за обезбеђење мира међу народима, и зато је о томе осигурању реч и у самоме Пакту Друштва Народа, на који начин оно постаје чињеницом и међународне политике. Г. Г. је у своме чланку лепо изложио рад на пољу међународне заштите и осигурања радника, а што би било вредно спомена. Нарочито се је пак задржао на акцији Међународног Бироа Рада.

Поред наведених, у првоме делу ове књиге има још неколико одличних стручних чланака и расправа, које се тичу установе социјалног осигурања као такве и технике њеног извођења и примене у практичном животу, и то: од г. г. *Радована Матјашића, Франа Висинтина, Јанка Месичека* и др.

У другом делу систематски је приказано целокупно пословање Средишног Уреда у току 1922.—1926. г.

Остали делови су чисто информативне садржине. Ту су у главном само статистички податци, којима је рад Средишног Уреда до детаља приказан. Вршење осигурања радника започето је, види се, у доста тешким приликама, у доба када су се већ јасно показивали знаци привредне кризе, која и данас траје. Па ипак, поред свих тешкоћа на које је наилазио, Средишни Уред је до сада своју улогу извршио са пуно успеха, што оправдава и највећи оптимизам у погледу рада ове установе у будућности. О свему томе је доказ и ова књига, која је, и по својој укусној техничкој изради и систематском излагању градива, потпуно на висини сличних дела у другим, напреднијим

државама. И ми смо уверени да ће иста наићи на топал пријем код правника и социолога и свих пријатеља социјалног напретка. Ово ће дело у исто време служити и као извор повести нашег социјалног осигурања у његовим првим почетцима, — чиме би и оправдана очекивања његових аутора била остварена.

Д-р Адам П. Лазаревић.

Нови Консуларни Правилник. — Као званична публикација Мин. Иностраних Дела изашао је ових дана из штампе *Нови Консуларни Правилник*, или званично названа *Упутства за Консуларну Службу*.

У Консуларно-Трговинском Одељењу рад на изради новог Консуларног Правилника трајао је скоро годину дана. Главна је намера била да се једнообразним упутствима, у духу нових погледа и актуелних потреба, једном тачно утврди шта све управо једно, стално или почасно консуларно представништво на страни, има да ради. Услед застарелих правилника и недовољно јединствених нових прописа, консуларна служба у иностранству почела је да подбацује у резултатима своје активности. С друге стране била је, донекле, оправдана и повика привредника и привредних организација да наша консуларна служба у иностранству још увек не одговара потпуно данашњим приликама и потребама наше привреде. — Из горе наведених разлога нова *„Упутства за Консуларну Службу"* имају свој нарочити значај и разумљива је заинтересованост многих за њихову публикацију.

Упутства су подељена у четири дела. У првом одељку првог дела утврђује се положај консула као државних чиновника и службених представника у иностранству, док се у другом одељку регулише положај консулата као службених надлештава и одређује територијална надлежност консулата, као и однос консуларне власти у иностранству са другим властима, са страним консуларним представништвима и нашим властима у иностранству и Краљевини. Трећи одељак првог дела говори о положају, правима и дужностима почасних консула. Све су ово међународном праксом освештани прописи и никакве нарочите новине, разумљиво, нема у новим упуствима.

Много је више разрађен и унето је доста новога у другом делу упутстава где се говори о општим функцијама консуларних представништва. Ту је обрађена, можда више него ли до сада, довољна пажња на прописе о консуларној заштити и социјалном старању, и на заштиту личности, права и интереса наших држављана у иностранству. У другом одељку нарочито је скренута пажња консуларним представницима на, до сада доста занемарено, старање о привредним интересима земље и наглашена велика важност што активније економско-трговинске пропаганде. *Консул је позван да у иностранству заступа привредне интересе државе (чл. 83). Консул је нарочито позван да се брине о томе да производи домаће привреде продру на страно тржиште и да се ту учврсте (чл. 84). На практичном пољу трговине и индустрије, трговинске политике, народне економије и привреде потребно је у консуларним извештајима посветити пажњу у првом реду оним појавама и чињеницима, које утичу на интензитет извоза и пласирање извесних артикала у иностранству (чл. 114).*

Свакако да ће горње одредбе о економско-привредној активности наших консулата, које смо само једним делом нагласили, бити радосно поздрављене од свих привредних и индустријских установа наше Краљевине. Несумњиво да ће још бити потребно, што се доста наглашује, да се нарочита пажња посвети и економско-трговинској спреми целокупног дипломатско-консуларног чиновништва, пошто никакво подвајање између дипломатских и консуларних чиновника код нас не постоји. Коначно, успех економско-привредне активности наших консулата зависиће у многоме и од саме реорганизације Министарства Иностраних Дела, која је у току, а нарочито, пак, од тога хоће ли се у земљи што пре створити јединствена државна економско-трговинска политика што се, по пројекту Г. Др. Свет. Предића, Директора Консуларно-Трговинског Одељења има да оствари оснивањем *Завода за Спољну Трговину*.

Трећи део Упутстава говори о функцијама консула на неспорним правним пословима, а последњи, четврти део о односу консуларних пред-

ставника према ратној и трговачкој морнарици.

На сређивању материјала за Конзуларни Правилник радио је Г. Славко Којић, секретар Мин. Ин. Дела. а коначну његову редакцију дао је Г. Др. Светислав Предић.

Д-р Стев. Ћирковић.

Међународни Институт за Јавно Право, чије смо оснивање забележили у „Архиву", одржао је у Паризу, од 20—22 октобра 1928 свој конгрес (сесију), под председништвом Гастона Жеза, председника Института. На првој седници одлучено је да се Управа бира на три године, те је према томе продужен мандат овој управи. Сем тога усвојен је пројект главног секретара Миркин-Гецевича о унутрашњој уредби Института и о издавању једног Годишњака у коме би биле објављиване све уставне промене и основни закони од јавноправног интереса, као и административна и судска пракса, и све политичке промене у разним земљама. За новог редовног члана Института изабран је Луј Ролан, професор Париског правног факултета, а за дописне чланове изабрани су: Буркхард, професор Бернског универзитета; Гонзалес Калдерон, професор универзитета у Буенос Аиресу; Хернрит, професор Бечког универзитета: Леонид Питамиц, професор Љубљанског универзитета; Жорж Сел, професор Дижонског универзитета; Стаинов, професор Софиског универзитета, и Фр. Вејр, професор универзитета у Брну.

Одлучено је да се идући конгрес Института одржи последње недеље јуна 1929 год. На дневни ред стављена су ова питања:

Правно правило и објективно право. Известилац Леон Диги.

Теориска и практична вредност начела поделе власти и његова примена у јавном праву модерних држава. Известилац Ј. Редлих.

Значај правила уставнога права на закључивање и ратификацију међународних уговора. Известиоци Политис и Шикинг.

Криза представничких и парламентарних влада у модерним демократијама. Известиоци Бартелими и Лоранс-Ловел.

Питање референдума и народне иницијативе. Известиоци Флајнер, Гарнер, Келзен и Тома.

Политичка улога парламентарних одбора. Известиоци Бартелеми, Кауфман, Меркл и Ролан.

На предлог Алвареза конгрес је одлучио да се стави на дневни ред критичко проучавање *декларације права човека,* а на предлог Г. Жеза одлучено је да се једно за другим проуче разне индивидуалне слободе, почињући са *својином.* За известиоца по овом питању одређен је Гаксон и Марен.

Затим се прешло на дискусију реферата Ханса Келсена о судским санкцијама уставних начела („Судска гарантија устава"). Најпре је известилац дао резиме свог, раније објављеног, рада. У дискусији су узели учешћа Диги, Жез, Бертелеми, Гаскон и Марен, Флајнер, Тома и Келзен. Идућег дана вођена је дискусија о реферату Гастона Жеза „Правни значај јавних слобода". У дискусији су учествовали Диги, Бертелеми, Гаскон и Марен, Тома, Келзен, Политис, Нољде и Жез.

Дискусија је била жива и занимљива, јер су учесници имали раније штампане реферате, по којима се дискусија водила. Овај први конгрес Института показао је да је, с обзиром на компетенцију његових чланова и важност предмета који се третирају, Међународни Институт за Јавно Право постао у истини центар науке у области јавнога права.

И. Пржић.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОДИНА XIX ДРУГО КОЛО 25. Марта 1929. КЊИГА XVIII (XXXV) БР. 3

НОВ ПРЕГЛЕД РАЗРЕШЕНИХ РАЧУНА И ПОНОВЉЕЊЕ СПОРА У ГЛАВНОЈ КОНТРОЛИ

Рачуни који су једном прегледани и разрешени у Главној Контроли, по правилу се више не узимају у преглед. Ипак и у поступку пред Главном Контролом могућа је употреба правног лека који одговара поновљењу парнице у Грађанском Судском Поступку. Овај лек се пре свега састоји у новом прегледу рачуна, о коме се нарочито говори у Закону о Главној Контроли. Затим је исто тако могуће и право поновљење спора, о коме се у самоме закону не говори ништа нарочито, али које се ипак може водити по прописима Грађ. Суд. Поступка.

Нов преглед разрешених рачуна могућ је према чл. 55 З.Г.К.[1]) само у овим случајевима: 1) кад се примети погрешка у прегледаном рачуну; 2) кад се појави злоупотреба рачунополагача или рачуноиспитача, и 3) у свима случајевима у којима се по поступку судском за грађанске парнице може тражити поновљење спора.[2])

Прописи чл. 55 З.Г.К. били су у ранијем закону о Главној Контроли подељени у два члана, и то тачке 1 и 2 садашњег закона обухватао је чл. 120, а тачку 3 чл. 121 ранијег закона. Ипак се садашњи прописи прилично разликују од ранијих. Док је тачка 1 чл. 120 ранијег закона прописивала да нов преглед рачуна може бити само „кад се појави грешка у прегледаном рачуну", без обзира да ли је та грешка ишла на штету рачунополагача или не на његову, већ на пр. на штету установе чији се рачун прегледа, — у садашњем закону се каже да је нов преглед рачуна могућ само ако је грешка

[1]) Скраћење: З.Г.К. = Закон о Главној Контроли од 30 маја 1922 г.

[2]) О поновљењу спора по нашем Грађ. Суд. Поступку видети исцрпну расправу г. Др. Драгољуба Аранђеловића проф. Универзитета објављену у „Архиву за правне и друштвене науке", књ. XVI за 1914 г., под насловом: *Поновљење Парнице*, и посебно одштампану у збирци „Правне Расправе" (Београд, 1921).

ARHIV PFB Lanains

учињена на штету рачунополагача. Тако на пр. понован преглед рачуна вршиће се ако се открије да се рачунополагач два пута задужио истом сумом, а одужио се свега једанпут, те му је друго одужење стављено на лични рачун приликом првог прегледа, чиме је учињена грешка на његову штету. Али понован преглед се неће вршити ако је приликом првога прегледа погрешено на штету установе чији се рачун прегледао, сем, разуме се, случаја злоупотребе.

Тачка 2 чл. 120 ранијег закона одговара потпуно тач. 2 чл. 55 садашњег закона (нови преглед може бити „кад се појави злоупотреба рачунополагача или рачуноиспитача“). Најзад, чл. 121 ранијег закона прописивао је да „на захтев рачунополагача и других интересованих лица, или и рачуноиспитача“ новом прегледу рачуна има места у случајевима у којима се по поступку судском за грађанска дела може тражити поновљење парнице. Из израза употребљених у чл. 120 и 121 ранијег закона можда би се могло закључити да се у случају чл. 120 нов преглед рачуна имао вршити по службеној дужности, а у случају чл. 121 како на захтев заинтересованих лица, тако, истина тек у другом реду, и по службеној дужности (аргуменат из речи: „или и рачуноиспитача“, који су по ранијем закону били државни тужиоци). Под изразом „интересовано“ одн. „заинтересовано“ лице треба разумети приватног тужиоца, који се под тим називом јавља у нашем законодавству (на пр. у § 283 Казненог Закона од 1860 год., в. *Д-р Божидар Марковић,* Уџбеник Српског Кривичног Поступка с обзиром на Пројекат Кривичног Поступка за Краљевину С.Х.С., стр. 151). Ово би значило да је приватни тужилац био у неповољнијем положају од контролног државног тужиоца, јер је могао тражити нов преглед рачуна само у случајевима из чл. 121, док је државни тужилац то могао не само по чл. 121 већ и по чл. 120 ранијег закона.

Садашњи закон у чл. 55 тач. 3 која у главноме одговара пропису чл. 121 ранијег закона, не каже (као чл. 121) да се ту предвиђен поновни преглед тражи на захтев заинтересованог лица одн. рачуноиспитача, а чл. 58 З.Г.К. прописује да се о новом прегледу рачуна решава „било на захтев заинтересованог лица, било по службеној дужности“. Према томе по садашњем закону у сва три случаја предвиђена чланом 55 З.Г.К. може бити поновног прегледа рачуна како на захтев заинтересованих лица тако и по службеној дужности.

ANALI PFB Lanali.rs

Тиме је садашњи закон поправио положај приватног тужиоца, изједначивши га у овоме сасвим са контролним државним тужиоцем.

Али ако се и не би узело као тачно да је ранији закон у овом погледу повлачио наведену разлику на штету приватног тужиоца, и да ју је тек садашњи закон уклонио, ипак је у новоме закону изражена тежња да се поправи положај приватног тужиоца. То се види из прописа чл. 55 тач. 1 З.Г.К., по коме нов преглед може бити само кад се примети погрешка „на штету рачунополагача", дакле не и на штету установе чији се рачун прегледао, као што је то било по ранијем закону. Али ова бенефиција, као што ћемо видети, опет је поништена прописом тачке 3 истога чл. 55 З.Г.К., по коме нов преглед рачуна може бити у свима случајевима предвиђеним Грађанским Судским Поступком за поновљење спора.

Закон о Главној Контроли упућујући на прописе о поновљењу спора из Грађ. Суд. Поступка не наводи тачан назив српског Закона о Поступку Судском у грађанским парницама, те би се могло поставити питање да ли не би овде могли важити и поступци који се примењују на осталој територији наше државе. Ако се пође од поставке да овде важи српски закон, онда су случајеви набројани у § 426 Г.С.П. за поновљење спора, у исто време и случајеви у којима по З.К.Г. може бити новог прегледа разрешених рачуна, и они су набројани у 13 тачака. Ми ћемо их овде навести, уносећи *курзивом* измене које их прилагођавају поступку за преглед рачуна у Главној Контроли, а стављајући у заграду замењене изразе из поступка о поновљењу парнице. Поновљење се дозвољава ако понављач докаже: (1) да је који *члан* (судија) био подмићен; (2) да је *члан* (судија) по чијој препоруци, ма и веће своје власти, противзаконо решио или пресудио; (3) да је *члан* (судија) пропустивши изузећа (§ 53 Г.С.П. *одн. чл. 74 З.Г.К.)* сам показати, решавао предмет; (4) ако је *рачун разрешен на основу исправа* (пресуда основана на исправама), које је противна страна пре или после *разрешења рачуна* (пресуде) за лажне признала, или ако је *разрешен* (основана) на таквим исправама, које су пре *разрешења рачуна* (пресуде) судском пресудом за лажне проглашене, а онај *на чију је штету рачун разрешен* (који је изгубио парницу), за то није знао, или које после *разрешења*

ANALI PEB | anali.rs

рачуна (изречене пресуде) буду судом за лажне проглашене; (5) ако је *рачун разрешен* (пресуда изречена) на основу исказивања сведока, или на основу вештачког мњења, па се после кривичним ислеђењем докаже, да су сведоци са знањем лажно сведочили, или вештаци лажно вештачко мњење дали; (6) ако је *рачун разрешен на основу заклетве* (пресуда основана на заклетви), па се доцније кривичним ислеђењем докаже, да је заклетва лажно положена; (7) ако је *рачун разрешен због преваре* (пресуда основана на превари) противне стране, или на превари сопственог пуномоћника, особито ако је овај у споразуму са противном страном радио на штету свог властодавца, те је овако *рачун разрешен* (пресуда изречена); (8) да су око једне исте ствари и по једном основу *два прегледа па и два разрешења рачуна* (две парнице биле, па и две пресуде) постојала, но за *један преглед* (једну парницу) и *разрешење* (пресуду) понављач није знао; или кад би о једном истом предмету постојала *два разрешена рачуна* (две извршне пресуде) који би један другог искључивали; (9) да страна не бивша у своме делу, није знала за доказе, које би при *прегледу рачуна* (вођењу парнице) с ползом употребити могла, па доцније те доказе набавила; (10) ако је која страна нашла исправе од решавајуће важности за своје право, које су пре тога биле у притежању противне стране; (11) да је ко двапут учинио, што је био дужан само једанпут; (12) да је ко до *разрешења рачуна* (пресуде) позивао се на сведоке, но ови се због какве сметње нису могли добавити, или се позивао на какву исправу, али је није могао наћи па после дођу сведоци, или се исправа нађе; (13) кад је тужитељ прибавио или дознао за исправе, или друге доказе од решавајуће важности тек онда, кад их он није могао више у *погледу рачуна* (парнице) употребити, или је тек доцније дознао о суштественим недостацима *разрешења рачуна* (пресуде) или ислеђења.

Према § 428 Г.С.П. у случајевима из тачака (1) и (2) мора претходити криминално извиђење и коначна пресуда, као што је казано и у тачкама под (5) и (6).

За неке од наведених случајева могу се учинити следеће напомене у погледу њихове примене пред Главном Контролом. Случај из тачке (5) у колико се односи на исказ сведока ретко се може јавити у пракси, нарочито с обзиром на трећи став чл. 81 З.Г.К. по коме за оне факте, за које се траже

ANALI PFB | anali.rs

исправе или у опште документовани рачунски подаци као доказно средство, — какав случај управо и постоји код прегледа рачуна, нема места позивању на сведоке осим сасвим изузетних прилика. Такви изузеци су на пример прелаз преко Албаније или случајеви у којима су исправе погубљене због више силе, и само у таквим случајевима се може позвати на сведоке, па и то тек на основу решења које Главна Контрола доноси у општој седници. Исто тако тач. (6) која говори о заклетви, особито у колико долази у питање главна заклетва, не би се могла појавити. Контролни државни тужилац по природи свога положаја и функције не би могао употребити главну заклетву, јер се при заснивању своје тужбе не може изјаснити да ће се и сам на своје речи заклети, ако му се заклетва поврати, како то прописује § 283 Грађ. Суд. Пост. Такође се не би могао десити ни случај из тачке (8) која предвиђа два прегледа па и два разрешења рачуна одн. две парнице и пресуде од којих понављач за један не би знао, јер то искључује сам поступак пред Главном Контролом, по коме се о прегледаном рачуну издаје одмах разрешница и извештавају сви заинтересовани.

У свима наведеним случајевима може се поновљење парнице па дакле и нов преглед рачуна тражити и водити (под резервама које смо навели), како на захтев приватног лица тако и по службеној дужности. Пошто је овде несумњиво обухваћен и случај предвиђен у чл. 55 тач. 1 З.Г.К., на име нов преглед разрешених рачуна кад се у њима примети погрешка, то је извесно да се нов преглед неће вршити само ако је погрешка била учињена на штету рачунополагача, како се то каже у чл. 55 тач. 1, у ком случају би нов преглед био тражен од заинтересованог приватног лица, већ и онда ако је погрешка учињена на штету установе чији је рачун прегледан, и када би се нов преглед вршио по службеној дужности. Чл. 55 тач. 3 З.Г.К. који ово омогућује, у ствари је прост препис једнога дела чл. 121 старога закона о Главној Контроли. Али две истоветне одредбе у два разна закона често немају исто дејство и значење. Једна одредба пренета из старога закона у нови, било због инерције законодавчеве или због његове нарочите намере да се њом у новом закону постигне и каже оно исто што је било у староме закону, добија одједном сасвим други смисао, различит од онога који је имала у старом закону, и постиже се њоме

ANALI PFB | anali.rs

нешто сасвим обрнуто ономе што се хтело. Тако, док пропис чл. 121 старог закона није био ни од каквог утицаја на чл. 120 истог закона, или, тачније, само га је понављао и потврђивао, у колико је односни случај (или случајеви) из § 426 Грађ. Суд. Пост. био истоветан са случајем из чл. 120 старог закона, — пропис чл. 55 тач. 3 садашњег закона, који одговара пропису чл. 121 старог закона, није више у сагласности са чл. 55 тач. 1 због тога што овај последњи пропис не одговара у свему пропису чл. 120 старог закона. Чл. 120 прописивао је да нов преглед рачуна може бити кад се појави погрешка у прегледаном рачуну, не ограничавајући то на случај ако је погрешка примећена на рачунополагачеву штету, и према томе не долазећи у сукоб са чл. 121 који је исто тако допуштао нов преглед без икаквих ограничења, дакле без обзира да ли се појавила погрешка на штету рачунополагачеву или установе, одн. да ли ће се нов преглед вршити на захтев приватног лица или по службеној дужности. Чл. 55 тач. 1 садашњег закона који говори о истом питању о коме и чл. 120 старог закона, садржи међутим горње ограничење и представљао би једну бенефицију за рачунополагача (јер искључује нов преглед у случају примећене погрешке на штету установе, допуштајући га само ако је примећена погрешка на штету рачунополагача), — кад та бенефиција не би била поништена прописом чл. 55 тач. 3 З.Г.К. који као и чл. 121 старог закона допушта нов преглед рачуна и на захтев приватног лица и по службеној дужности, дакле и у случају када је погрешка примећена не само на штету приватног лица-рачунополагача, већ и на штету установе чији је рачун погрешно био прегледан и разрешен. Ово је један пример, не сувише редак у закону о Главној Контроли, да су у закон уношене поједине одредбе без довољне пажње, и тако прописано на једном месту потирући на другом, стваране нејасности и непотпуности.

Кад се пред Главном Контролом покрене питање о поновном прегледу разрешених рачуна, потребно је најпре расправити да ли таквом прегледу има места. Ово расправљање по нашем мишљењу, за које ћемо мало доцније навести разлоге, спада у надлежност опште седнице, према чл. 57 З.Г.К. који гласи: „О новом прегледу рачуна решава Главна Контрола у општој седници, било на захтев заинтересованог лица, било по службеној дужности". Ако општа седница

ANALIPE1.ana.rs

реши да је захтев за поновни преглед рачуна основан, јер постоји неки од узрока наведених у чл. 55. З.Г.К., даљи поступак прелази у надлежност редовних седница.

Кад заинтересовано лице тражи понован преглед разрешеног рачуна, могу се разликовати две групе случајева. 1) Понован преглед је тражен и одобрен ради расправљања неког питања по коме није вођен спор пред Главном Контролом приликом првог прегледа и разрешавања дотичног рачуна. На пр. заинтересовано лице се два пута погрешно задужило, у место једанпут, и за обе се суме одужило без вођења спора, и добило разрешницу[1]). У овом случају извршиће се понован преглед рачуна, и расправити питање двоструког задужења. На основу тога донеће се у рачунској седници нова одлука у којој ће се констатовати да се дотични рачунополагач погрешно два пута задужио, и да се само за једно задужење има да одужи а не за два, као што је то приликом првог прегледа рачуна решено. Рачунополагач ће добити разрешницу и може се обратити оној установи код које је био два пута задужен и два пута се одужио, да му врати по други пут положену суму. Ако му та установа не би хтела вратити новац, може се он обратити редовном суду за накнаду недужно плаћене суме.

2) Понован преглед рачуна је тражен ради поновног расправљања питања по коме је вођен спор пред Главном Контролом, и рачунополагач био осуђен на накнаду штете. Овде постоје две могућности. а) Цело питање може се решити у рачунској седници, а не износити поново пред судећу седницу, пошто и одлука рачунске седнице у неспорним питањима има исту снагу као и одлука судеће седнице у питањима у којима се води спор. Ако се на основу нових доказа може утврдити да дотично лице није било дужно да накнади никакву штету, те да не би ни први пут био вођен спор, ни оно било тужено, па ни осуђено, да је имало тада те доказе, може му се дати разрешница без вођења поновног спора. б) Тек ако рачунска седница не би на основу поднетих нових доказа нашла да је дотично лице било неправедно осуђено на плаћање накнаде штете (приликом првог прегледа рачуна), питање ће се изнети на решење судећој седници.

ANALUPB | anali.rs

[1]) Спор се води пред судећом седницом, а разрешницу издаје рачунска седница.

Свакако не би било право не допустити да на основу нових доказа каже по дотичном питању своју реч и судећа седница, као форум пред којим је и приликом првобитног прегледа рачуна спор вођен и решен на штету заинтересованог лица. Само овде се сада појављује питање да ли ће тужбу пред Главном Контролом подићи начелник судског одељења као контролни државни тужилац, као што је то било приликом првог прегледа рачуна, односно ранијег спора, који је том приликом вођен, или ће то имати да уради заинтересовано лице, на чији захтев се врши нов преглед рачуна. По нашем мишљењу било би погрешно решење по коме би судско одељење, одн. контролни државни тужилац имао и овога пута да буде тужилачка страна, као у ранијем спору, те да он подиже тужбу и подноси доказе. Ако би се то решење примило, он би се стављао у тежи положај од оне друге стране, на чији се захтев управо и врши понован преглед рачуна. Сем тога и сама та друга страна може имати особитог интереса да се појави као тужилац пред Главном Контролом, ако ни због чега другог, бар зато што је одустанак од тужбе у њеним рукама, а не у рукама контролног тужиоца. Због тога треба узети да овде тужбу има да поднесе заинтересовано лице а не контролни државни тужилац. Овакво поступање представља једну особену врсту вођења спора пред Главном Контролом, управо извртути спор, у коме се као тужилачка страна јавља ранија тужена страна, а туженом страном постаје ранији тужилац. Кад предмет дође у судско одељење, оно би имало да извести заинтересовано лице да треба да поднесе тужбу. Вођење овога спора је овде један део поступка који обухвата поновни преглед рачуна, и пошто се о њему ништа нарочито не говори у закону о Главној Контроли, то за њега према чл. 96 З.Г.К. важе прописи Грађанског Судског Поступка о поновљењу парнице.[1])

Ако се поновни преглед рачуна тражи по званичној дужности, и утврди се у рачунској седници да нема одговорности до рачунополагача, предмет се свршава у рачунској седници која даје разрешницу, не упућујући предмет у судско одељење. Ако би се међутим утврдило да постоје неправилности,

[1]) Чл. 96 З.Г.К. гласи: „Прописи грађанско-судског поступка важе и за суђење спорова у Главној Контроли, у колико овим законом није друкчије одређено".

предмет се мора расправати пред судећом седницом. Ако је и приликом првог прегледа рачуна вођен спор, али је оптужено лице било ослобођено, имаћемо и овде вођење новог спора, као и у горњем случају, само ће се овде јавити као тужилац контролни државни тужилац као и приликом вођеног спора при првом прегледу рачуна.

Досадашња излагања односила су се на случајеве вођења новог спора као последице поновног прегледа разрешених рачуна. Ови случајеви не представљају поновљење спора у правом смислу, ма да се воде о истом питању као и ранији спорови. Постоји међутим и случај правог поновљења спора пред Главном Контролом, и он је могућ једино у току једног истог прегледа рачуна, било првобитног или поновног, управо у његовом оквиру. Један спор који се, на тужбу контролног државног тужиоца водио у судском одељењу Главне Контроле, може бити поновљен како на захтев контролног тужиоца тако и на захтев заинтересованог лица, према прописима Грађ. Суд. Поступка. Пошто овакво поновљење спора није исто што и нов преглед рачуна, то о његовој оправданости неће решавати општа седница Главне Контроле која решава да ли има места поновном прегледу рачуна према пропису чл. 57 З.Г.К., већ ће о томе решити према општим прописима Грађ. Суд. Пост. о поновљењу парнице исти форум који је судио и у првоме спору, а то је овде судећа седница Главне Контроле. Њено решење подлежи расматрању Касационог Суда, према пропису § 431 Грађ. Суд. Пост., који ће се овде применити, пошто се цела процедура поновљења спора има вршити према прописима тога Поступка.

Ипак мислимо да мора бити једног одступања од Грађ. Суд. Поступка, и то у погледу рока у коме се може тражити поновљење спора. По Грађ. Суд. Пост. ово може бити у току спора и још за три одн. десет година од дана када је пресуда постала извршна (§ 426 у вези § 429 Грађ. Суд. Пост.). Међутим, кад је у питању спор који се води пред Главном Контролом, може се поновљење тражити исто тако у току спора и пошто је пресуда постала извршна, али само док није издата разрешница рачунополагачу. Ово због тога што по издавању разрешнице стоји понављачу на расположењу друго средство које може одвести истоме циљу, а то је понован преглед рачуна, кога може бити у свима случајевима у којима и поновљења спора. Поновљење спора

ANALI PFB Lazali.rs

има за задатак да промени у корист понављача стање створено прегледом рачуна, а то је могуће, по разрешењу рачуна, једино новим прегледом тога рачуна, који би се могао вршити на основу чињеница утврђених поновљењем спора. Али онда је боље одмах приступити новом прегледу рачуна који се може, као што је речено, вршити увек кад и поновљење спора. На тај начин ће се краћим путем, избегавши читаво једно вођење спора, доћи до могућности да се измени ситуација понављача. При томе ваља имати на уму и ту околност да ће се овим путем цела процедура у главноме вршити по прописима и поступку предвиђеном самим законом о Главној Контроли, док би се поновљење спора имало вршити искључиво по прописима Грађ. Суд. Поступка. А слово и дух закона о Главној Контроли јесу баш у томе смислу да се првенствено мора примењивати тај закон, па тек у колико би његови прописи били недовољни, има се примењивати Грађ. Суд. Поступак.

Што се тиче самога рока у коме се може тражити нов преглед разрешених рачуна, он према чл. 56 З.Г.К. износи најдуже три године рачунајући од дана разрешења рачуна. Али ако тражење поновног прегледа рачуна стоји у вези с каквим кривичним делом одговорног лица, нов преглед разрешених рачуна може се, као и у случају предвиђеном код застарелости рачуна, тражити у року који је законом прописан за застарелост дотичног кривичног дела. По ранијем закону о Главној Контроли нов преглед разрешених рачуна могао се тражити у року предвиђеном Грађ. Суд. Поступком за поновљење парнице, рачунајући од разрешења рачуна.[1]) Али понован преглед рачуна није се могао никако тражити ако је прошло десет година од разрешења (чл. 123), и није могао бити узет у поступак док по њему не би дао одговор рачунополагач који је је био одређен за државног тужиоца.

Све што је о поновљењу спора речено кад је у питању преглед рачуна, важи и за поновљење спора који је вођен ради накнаде штете утврђене ванредним прегледом каса, ствари и материјала.

Раније смо казали да по нашем мишљењу расправљање питања да ли има места новом прегледу рачуна спада у над-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Тај рок по § 429 Грађ. Суд. Пост. износи за покретне ствари три, а за непокретна добра десет година од дана кад је пресуда постала извршна.

лежност опште седнице Главне Контроле. И ово је једно од питања у којима закон о Главној Контроли није довољно одређен и јасан, и под њиме се у опште поставило питање у чију надлежност спада решавање о поновном прегледу рачуна, да ли у надлежност опште или редовне седнице[1]). По ранијем закону решавала је о тражењу новог прегледа већ разрешених рачуна редовна седница (чл. 97. тач. 5) и по чл. 27 Правила за извршење тога закона била је то судећа седница. Под садашњим законом тешкоћа се појавила отуда што у њему о овоме питању говоре два члана који изгледају контрадикторни, јер се не види јасно да ли оба говоре о истом питању т. ј. о самом вршењу новог прегледа, или се у једном расправља питање о самој оправданости захтева за новим прегледом а у другом о самом новом прегледу. По чл. 57 З.Г.К. о новом прегледу рачуна решава Главна Контрола у општој седници, а по чл. 42 тач. 5. закона спада у надлежност расправе редовне седнице да „доноси решење о застарелости рачуна и поновном прегледу разрешених *и*[2]) застарелих рачуна.“ Овим питањем забавила се општа седница Главне Контроле од 30 јула 1926 год. и одлучила је да се пропис чл. 42. тач. 5 З.Г.К. има тако разумети, да у надлежност расправе редовне седнице спада да доноси решење о застарелости рачуна и поновном прегледу разрешених *а*[3]) застарелих рачуна[4]). Као што се види, општа седница узела је да се у чл. 42 тач. 5 мисли на један специални случај који обухвата групу разрешених застарелих рачуна, дакле не све разрешене рачуне, већ само оне који су разрешени као застарели. Општа седница је везу „*и*“ из израза „разрешених и застарелих рачуна“, употребљеног у чл. 42 тач. 5 З.Г.К. протумачила као везу „*а*“, али се из њене одлуке не виде и разлози за овакво тумачење; по свој прилици сматрала је да је по среди штампарска или редакторска погрешка.

Према истој одлуци опште седнице пропис чл. 57 З.Г.К. (по коме о новом прегледу рачуне решава општа седница) односи се на поновљен преглед разрешених рачуна у случајевима из чл. 55 (који говори о томе када може бити новог прегледа рачуна), а у року који предвиђа чл. 56 ЗГК.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Реферат начелника судског одељења од 27 јула 1926.

[2]) [3]) Курсив је наш.

[4]) О. о. с. од 30 јула 1926. Бр. 58966.

Из овог излази да, према наведеној одлуци, о поновном прегледу разрешених незастарелих рачуна решава општа седница, а о поновном прегледу разрешених застарелих рачуна решава редовна седница.

По другом мишљењу[1]) треба код поновног прегледа рачуна применити чл. 57. З.Г.К. који такав преглед ставља у надлежност опште седнице. Законске одредбе које детаљно регулишу ово питање унете су у чланове 55, 56 и 57 З.Г.К. а пропис чл. 42 тач. 5 З.Г.К. треба сматрати као законодавну омашку, у колико се односи на поновни преглед рачуна.

Не задржавајући се даље на овоме питању, нама изгледа најтачније такво решење по коме о новом прегледу решава према чл. 57. З.Г.К. општа седница на захтев заинтересованог лица односно по службеној дужности једино у колико се тиче питања да ли има или нема места поновљењу прегледа. Ако би општа седница решила да има места поновном прегледу рачуна, сам поновни преглед био би вршен одн. решавало би се о њему, као и о првом прегледу, у редовној седници. По Грађ. Суд. Поступку две су одвојене ствари: решавање о томе да ли има или нема места поновљењу парнице и само поновљење парнице. Поступак за решење првог питања предвиђен је нарочитим § 431 Грађ. Суд. Пост. и тек кад се ово питање реши, приступа се поновном вођењу спора. Слично овоме и код поновног прегледа рачуна пред Гл. Контролом треба разликовати ова два питања: прво питање, да ли има места поновном прегледу рачуна, решава општа седница по чл. 57 З.Г.К., а друго, сам поновни преглед, расправља редовна седница по чл. 42 тач. 5 истога закона.

Захтев за поновни преглед рачуна код Гл. Контроле мора садржавати означење одлуке о првобитном прегледу одн. разрешењу рачуна; затим скоро све оно што садржи и редовна тужба по § 94 Г.С.П., а нарочито (1) означење основа за поновљење прегледа рачуна, (2) навођење доказних средстава за постојање основа за поновљење и (3) захтев о томе каква одлука треба да се донесе по дотичноме предмету. Такође се мора поднети и доказ да се није пропустио крајњи рок који је законодавац прописао за поновљење прегледа рачуна.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Ово мишљење заступљено је у реферату начелника судског одељења од 27. VII. 1926.

Најзад, поменута одлука опште седнице расправља и питање да ли има места жалби Касационом Суду против решења редовне седнице донетих на основу чл. 42 тач. 5 З.Г.К., односно на основу чл. 57 З.Г.К. На основу прописа последњег става чл. 37 одн. чл. 42 З.Г.К., по коме су решења опште односно одлуке редовне седнице извршни, у колико није законом друкчије предвиђено, одлучено је да су поменута решења одн. одлуке извршни, јер нигде у закону о Главној Контроли није предвиђено да у овим случајевима против одлуке Главне Контроле има места жалби Касационом Суду. По ранијем, пак, закону о уређењу Главне Контроле,[1]) против решења којим се не одобрава тражење новог прегледа рачуна није било места жалби Касационом Суду за суме до 100 дин. а за веће суме могла се изјављивати жалба. Свакако је сличну одредбу о праву жалбе требало унети и у садашњи закон о Главној Контроли, ако је већ то право немогуће извести из одредаба овога закона у вези с прописима Грађанског Судског Поступка. Ово у толико пре што је, као што смо видели, законодавац показао тежњу да код новог прегледа рачуна олакша положај рачунополагача, који је у овим питањима без сумње тежи од положаја контролног државног тужиоца.

Д-р Драгослав Б. Јовановић.

НАСЛЕЂЕ НА СЕОСКИМ ДОБРИМА

Најтеже имовинско-правно питање је без сумње питање Наследног Права. Оно интересује широке слојеве сељачких маса са становишта материалних интереса, али још више задаје бриге правницима. То није питање конкретних случајева него проблем, од чијег решења зависи будућност и снага наше привреде, па и целокупне нације. Принципи, на којима је ово питање засновано код појединих народа и држава, нису нигде од апсолутне вредности. Оно је плод прилика, у којима се развија и израз породично-правних

[1]) Овај ранији одн. стари закон на који се у више махова позива у горњем чланку, јесте Закон о уређењу Главне Контроле од 1 маја 1892, који је важио за време српског Устава од 1903 и чија је важност чланом 131 Видовданског Устава проширена на целу државу. Он је замењен садашњим Законом о Главној Контроли од 30 маја 1922.

ANALI PFB | anali.rs

осећаја код појединих народа. Везано је за традиције, али је приступачно и кодификацији. Главни је основ љубав из крвног сродства, која у режиму приватне својине не допушта да оставитеља наследи ко други до његов најближи сродник. Путем наслества јача се принцип приватног власништва а одржава континуитет добара и рада у породици. Наслеђе је најважнији подстрек за стицање добара и напредак, дакле врло јак покрет у економском развитку човечанства. С тога Наследно Право значи првокласно државно питање о наставку правно-економског живота код промене правних субјеката због смрти. За наше прилике сматра се најактуелнијим ово питање јер се налази у судбоносном часу пред изједначењем законодавства за целу државу. Сваки озбиљан родољуб забринут је за судбину овог питања, које је код нас засновано на најопречнијим правним системима и назорима у разним крајевима државе. С тога желимо да ово питање свестрано осветлимо и да, својим скромним снагама, принесемо грађи за доношење нашег будућег Наследног Права. Намера нам је да наше правнике, који раде на кодификацији Наследног Права упознамо и са мишљењем практичара и бићемо необично задовољни ако колико толико успемо, да решавање питања Наследног Права скренемо на линију трезвеног размишљања, како би се отресли свих ускогрудих гледишта и предрасуда да би Наследном Праву дали садржину, коју захтева здрав сеоски сталеж и боља будућност нације.

Сваки народ, па и наш, има историју развитка Наследног Права. Да би могли лакше процењивати вредност позитивног Наследног Права код нас, утврдити његов корен и одлучити се за принципе, на којима ће базирати наше законодавство о Наследном Праву, мора се знати и његова историја. Развитак Наследног Права осталих народа не ћемо посебно обрађивати, већ само додирнути у колико буде то потребно за наш предмет.

У доба доласка Славена у ове крајеве није постојало Наследно Право на земљи. Дошли су у широким задружним породицама под водством старешина. Сва је власт била у општини, коју је сачињавало братство, виша политичка организација било је племе а највиша народ. Држава још није била организована, личност није играла никакву улогу, није постојало власништво, па ни наслеђе. Сав је иметак остајао у породици кад би она изумрла — припадао је племену.

О правним односима на земљи до краја XII века немамо споменика. Ни из споменица из доба Немањића не би се могли установити правни прописи о Наследном Праву. По хрисовуљама, најглавнијим правним споменицима, које су владаоци издавали црквама и манастирима, могло се установити само то које су земље биле предмет поклона, даље природу међусобних односа поклоњених земаља и лица нових

ANALI PFB | anali.rs

господара. Ни сам Душанов Законик, као основни државни закон, не садржи прописе, по којима су се могли ценити својински односи на земљи. У области Приватног Права владало је већином Обичајно Право, па су и наследно-правни односи просуђивани по постојећим обичајима у појединим крајевима. — Према спомеиницима, како из времена српске средњовековне државе, тако и из доба босанских краљева, па и из владавине Турака, ипак се могло утврдити да су по обичајном праву вредила ова правила: Наследно Право у првом реду припада кући; ако изумру сви чланови куће, онда племену. Ако се кућа дели онда право на наслеђе припада само мушком колену. Женске долазе на ред само кад нема мушког потомства или кад је оно изумрло; мајку, кад умре, наслеђују прво мушкарци, тек ако њих нема онда женске. У колико су женске наслеђивале, то су редовно само покретности а изузетно врло ретко и некретности. За време босанских краљева борио се принцип наследства најстаријег у породици са примогенитуром. Браћа се деле на једнаке делове; ако има више колена са правом на наслеђе онда се имање дели по коленима а не по главама. Синови се деле само ако су сви одрасли и способни за рад; ако има малолетних онда се мора чекати док одрасту. Ако се не могу сами поделити, бирају „добре људе". Нужни наследни део није познат. Без тестамента жени припада право наслеђа само на прћију, коју је донела у мужевљеву кућу. Изгледа да је наслество ограничено само на чланове куће (задруге), јер онај који је једанпут своју кућу оставио више није имао права. — Ово обичајно право одржало се и за време Турака. Они нису дирали у обичаје и правну свест народа већ су обичајно домаће право примењивали за Немуслимане и код шеријатских судова. У погледу непокретности, које су по њиховим законима сматране као државна добра, примењивани су за све, а нарочито у касније доба, исти прописи. Како су Турци у Наследном Праву на непокретностима имали позитивне одредбе, и како се у једном делу државе наслеђе на непокретности пресуђује по отоманским законима, потребно је укратко приказати и развитак тога права. По отоманским законима припадала је земља у почетку само синовима; ред наследства тек касније се проширио. Према једној наредби из год. 975 (по Мухамеду т.ј. 1566) земља припада само мушкој деци и то бесплатно, а женској уз плаћање тапијске вредности. Ако није било деце земља је припадала: 1.) онима, којима су припадали мулковни објекти на земљи, 2.) сувласницима и 3.) сиромашним сељацима истог места. Касније је наследни ред проширен и на браћу али уз уплату тапије. Г. 1000 (по Мухамеду т.ј. 1590) проширује се наследство и на сестре, које би се налазиле у дотичном крају. Г. 1017. (1607.) и на оца и матер, али опет уз наплату таксе. Тек год. 1264. (1849 г.) изједначена су женска деца са мушком,

ANALI PFB Landing

па је то прихватио рамазански закон о земљишном поседу од г. 1274 (од 3. V. 1858), који је и данас на снази у Босни и Херцеговини у том погледу. Закон од 27. Мухарема 1284 (1867) проширује наследни ред у толико, што су и таписки наследници увршћени у непосредне наследнике. Ови су се наследници разликовали од некадањих законских наследника само у толико, што су при преузимању ерази-миријских некретнина били дужни уплатити одређену таписку таксу. За време аустриске управе у Босни била је ова такса утврђена наредбом босанске владе од 7. XII. 1882 бр. 21276 на 60% праве вредности по процени, док је касније законом о таксама смањена на 40%[1]).

У Црној Гори у погледу наслеђивања непокретности задржало се још и данас старо обичајно право куће. У то није такнуо ни први писани законик кнеза Данила I. од 23. IV. 1855. По њему је отац могао располагати по вољи само са оним имањем, што га је сам стекао. Кћери не би имале права наслеђивања, ако су конкурирале са мушким. Пуноважност обичајног права код наслеђа признао је и садањи Општи Имовински Законик за Црну Гору од 1888.

На подручју Србије све до кодификације Грађ. Законика из год. 1844, примењивано је Наследно Обичајно Право онако, како смо га већ приказали. Уважањем Г. З. усвојен је принцип једнакости делова повлашћивањем мушких пред женским, а право је наслеђа признато чак и очевом чукундеду (§ 407) па и њиховом потомству. Законодавац је додуше задржао и задружни систем, али се није побринуо за одржање задруга него је незгодним одредбама у духу основних начела закона, помогао њиховом распадању. Српски је законодавац тада увиђао важност оснивања здравих сеоских добара путем породичног фидеикомиса (§ 465), али је уставотворац 1921 г. укинуо ову установу која је без сумње корисна бар за мале сеоске посједе (чл. 38 Устава). Тако по Грађ. Законику у Србији немамо у Наследном Праву сем привилегисања мушких пред женским, никакву другу институцију, која би била одређена за одржање и јачање сеоских поседа.

У Хрватској и Славонији увођењем Општег Грађанског Законика год. 1853 призната је једнакост наслеђивања за оба пола, али је задржано и старо Обичајно Наследно Право, које је у борби са принципима О. Г. З., задобило и своју законску снагу у Закону о задругама од 1889. год. Тако на овом подручју имамо призната два правна система. Један, који признаје наследство на једнаке делове, а други

[1]) У тапијске овлаштенике убрајани су: 1.) Лица, којима по наследству припадају куће (дрвене) и воћке (мулк објекти), које се налазе на миријском земљишту. — 2.) Мулковни власници и овлаштеници уживања остављеног миријског земљишта на пр. онај, који имаде удео на приватном путу; — 3.) становници истога села, којима је потребна миријска земља.

ANALI PFB | anali.rs

где смрт једног члана задруге ни најмање не утиче на судбину иметка.

У Далмацији и Крањској још од Француске Окупације и увођења Наполеоновог Законика постоји наследство на једнаке делове, а као данашњи позитивни закон вреди О.Г.З. од 1811. У оном делу Корушке, који је нама припао, од 1903. год. па и данас вреди старо Германско Право прворођства т. зв. Anerbenrecht.

У Војводини важе општи принципи једнакости у Наследном Праву још од год. 1839. и 1840. Али су код Немаца, а њиховим утицајем и код многих других, остали дубоко укорењени стари обичаји прворођства, па се и данас, и поред противних принципа, настоје одржати.

Као што видимо данашње позитивно законодавство на пољу Наследног Права, без обзира на изнимке у појединим крајевима, далеко је од принципа, на којима је почивало домаће Обичајно Право. Оно је подлегло упливу страног туђег законодавства. У нашем Наследном Праву изражене су политичке прилике и државно уређење, али су задржане и племенске особине. За изградњу садањег позитивног законодавства утицајан је и факат, да је наш правни живот био тек у зачетку, па се морао ослањати и на туђи, који већ одавно постоји.

Ради просуђивања вредности система у Наследном Праву поделићемо Наследно Право на системе римско-француског или т. зв. природног и германско-словенског права. Та два система створила је историја Наследног Права. Они су међусобно у борби, а од победе једног од њих зависиће и наше будуће Наследно Право. — Основна начела првог система јесу: једнакост свих лица без разлике пола (како у друштву тако и пред законом), апсолутна слобода власништва са правом располагања са својим имањем и за случај смрти. Начела другог система своде се на то да се земља сматра породичним добром, које се има очувати за породицу. Она је одређена за одржавање егзистенције не само садашњих, него и будућих поколења. Економски разлози имају код овог система пресудну реч. О праву наслеђа овде се не може никад говорити а да се тиме не помишља и на судбину иметка. У колико су у наше подручје овога система продрли принципи римско-француског права и уздигли индивидуализам појединца над породицом у толико је приватно власништво (а по том и Наследно Право) оганичено тако да је слобода власништва остала само појам без праве садржине. У колико су ови системи дошли до примене и Наследном Праву, у толико су се осетиле последице код сеоских поседа. Слободне деобе у Наследном Праву биле су, и остаће, главно питање и одлучан фактор по снагу и судбину сеоских поседа.

Са становишта правно-економског ни један од ова два система нема и не може имати апсолутну вредност. Ипак се

може признати да побеђује систем римско француског права али не за то што одговара природи и потребама сеоског поседа већ што је, прихваћен у доба личне подчињености и грађанске неједнакости, умео да се популарише, постане традиција појединих народа и основ данашњој правној науци и општем Наследном Праву. Тај је систем, који је постао подлога модерног Наследног Права, потекао из абнормалних времена. Зато не представља никакав привредни аксиом и не може задовољити трајне захтеве великог правно-привредног проблема. И кад погледамо на какав се начин дошло до признања овога система, онда ћемо видети не само да се водило рачуна само о субјектима права, већ се хотимично избегавао интерес објекта права и то само за то, да се не доведу у питање интереси, тада актуелни и којима је требало на свим линијама признати апсолутну вредност.

Питање једнаког права на наслеђе дошло је на дневни ред у Француској Законодавној Скупштини 12. III. 1791. год. Известилац већине Merlin предложио је за Наследно Право ове принципе: потпуну једнакост наследничких делова, изједначење покретног и непокретног иметка, породичног наследног добра са ново стеченим, најзад наследни ред у непосредној линији а у посредној закључно до нећака. Мотивација овом предлогу била је једноставна: Скупштина, која је изгласала личну и правну једнакост, не може оставити неједнакости наследничких делова. Свако опирање опозиције овоме предлогу остало је потпуно без успеха. Сви противуразлози и убеђивања о штети по сеоске поседе, као и позивање на обичаје у појединим провинцијама, падали су пред узвиком посланик Dubois de Crauce: декларација права човека и грађанина је сада једини наш обичај и закон. — Кад је Посланик Lambert de Frondeville заступао начело неједнаких наследничких делова економског становишта и нагласио, да ће једнако наследство довести до потпуног раскомадања поседа, довикнуо му је један посланик: „То је управо права сврха Устава". А кад је споменуо економску пропаст, онда му је други довикнуо: „Реците пропаст аристократије и аристократа". Кад је истакнуо: „Ја тврдим, да ако се прими једнакост наследних делова и ако свако добије свој део"..., онда се заорило клупама левице: „То је оно, што управо хоћемо". Најзад кад је бранећи велики посед упозорио, да је у белгиским провинцијама и Нормандији, где су безбројне црквене латифундије, пољопривреда достигла најбоље резултате, да је безгранично цепање поседа утопија, да то не приличи великој држави, онда га је упитао посланик Chapelier: „Како се неједнакост наследничких делова може довести у склад са једнакошћу грађанских права"? После овог питања престала је свака дискусија. Овај је разлог победио све остало и скупштина се изјаснила у прилог поделе наслеђства на једнаке делове. (Ковањевски св. VII. стр. 311).

Из целе ове дебате види се да је скупштина радила под утицајем и притиском парола које је Француска Револуција исписала на својој застави. Одступање од њих сматрало се издајом Револуције. Све што се косило са начелом „Слобода, братство и једнакост", имало је да пропадне. Свему ономе што је подсећало на стари режим, требало је затрти и задњи траг. Постављене пароле добиле су значај догме, које никакви разлози нису могли уздрмати. Економски моменти, зато, нису могли доћи до изражаја. Компромис је био искључен. Нове идеје почеле су се нагло ширити и на правна подручја других држава и народа и то са великим успехом. Уздрмани су темељи домаћег права у свима средњоевропским државама, па и у нашим крајевима (Крањској, Приморју и Далмацији) у колико су они дошли под непосредни политички утицај Француза. Тако се начело природног права на пољу наслеђивања није задржало на територији, одакле је потекло, већ је због своје спољне привлачности и обмане убрзо захватило и туђа подручја, где се, већ преко сто година одржава, потискујући домаће право, које се опирало и ступило у сталну борбу, која траје и данас.

Разлози те борбе леже с једне стране у несавладивости породично-правних појмова о земљишту, а с друге у великим национално-економским интересима, које је осетно погодило начело једнаког наслеђивања. Народи, који су односе на својим поседима уређивали по другом систему, дошли су убрзо до осведочења, да је систем Наследног Права, заснован на начелима Француске Револуције, не само опасан него и неиздржив за добро стање сеоског поседа. Тај се закључак мора извести из студије о стању и развитку сеоског поседа у свима државама, у вези са системом владавине апсолутног индивидуалног власништва. О борби ових двају супротних начела у појединим земљама не ћемо се опширно позабавити. Тога ћемо се само у толико дотаћи, у колико нам је потребно да укажемо на актуелност и озбиљност проблема у нашем Наследном Праву.

Кад је у Аустрији покренуто питање реформе Наследног Права, из Општег Грађанског Закона од 1811. године, одговорено је са свих страна да је реформа апсолутно потребна, и то у интересу сеоских поседа. У разним крајевима предлагане су и посебне мере, које су ишле за тим да се посед одржи било путем права првородства (Anerbenrecht-a), било сељачког породичног фидеикомиса, и то негде факултативно а негде и облигаторно. Оправданост ових захтева добила је законско признање за целу Аустрију у Закону од 1. априла 1889, којим је поновно уведен Anerbenrecht. Овај закон, поникао из широких народних слојева, подпомогнут и акцијом стручно образованих кругова, примљен је касније од многих земаљских сабора, (последњи 1908. г. примио га је и чешки земаљски сабор). — Из истих разлога покушано је да се и

у Немачкој уведе посебно Наследно Право, које би ограничавало слободу оставитеља и више водило рачуна о судбини сеоских добара. Требало је поновно увести систем наследства, по коме би један наследник преузимао сеоско добро било вољом самог оставитеља било по закону. Увиђајући потребе и оправданост таког наследног реда, који је имао дубок корен и у самом народу, Немачка је у многим својим земљама прихватила за наследни ред економску базу. Анкета о фактичном наслеђу на сеоским добрима, коју је, по наређењу министра пољопривреде Хајдена од 15. маја 1894 год., провео професор Зеринг, показала је невероватну слику о стању сеоског поседа у корист недељивости имања путем наслеђа. — Ово специално наследно право на сеоским добрима у Немачкој негде је непосредно, законско (ab intestato) а негде је само факултативно као н. пр. у Пруској. — По статистици коју је приликом те анкете израдио проф. Др. Зеринг за провинцију Бранденбург види се да је ово специално наследно право у тој провинцији редовна појава. Према службеним податцима за год. 1891—1893, кретало се наслеђивање на сеоским добрима: путем уговора о предаји поседа код 3.369 случајева, путем наслеђа ab intestato код 1.303 случаја а путем тестамента код 602 случаја. Према извешћима наслеђивање по закону (ab intestato) дошло је скоро и искључиво онде где је наступила прерана и нагла смрт оставитеља или где је остао само један наследник; до прављења тестамента долазило је редовно у оним случајевима где је оставитељ млад и болестан па жели уредити стање после своје смрти, док се у свим другим случајевима преносио иметак уговором; изузетак је у околини великих градова (на пр. око Берлина), где је земља изједначена са потрошивим стварима па се сматра објектом за шпекулацију. Та статистика показује увек једну и исту тенденцију. Земља се има одржати у породици и предати у руке оног наследника, који ће знати земљу очувати и остале наследнике најлакше и најсигурније задовољити. — Однос појединих случајева наслеђивања на селу, у провинцији Бранденбург, показује најбоље која су начела одлучна за одржање сеоског поседа. Могло би се помислити да систем одржавања здравих сеоских поседа привилегисањем појединих наследника ствара од осталих наследника пролетере. Искуство је показало другачије. И сви остали наследници осигурали су себи пристојну егзистенцију, и то половина је одмах путем куповине дошла до новог поседа а само једна десетина отишла је у надничаре и индустриске раднике. Тај факат донекле потврђује и сам Рошер, који каже, да је по извештају земаљског суда у Диселдорфу (провинција на Рајни) — губитак становништва сеобом далеко већи у подручју стваране деобе земаља него у подручју наслеђивања неподељених поседа, Тога је истога мишљења и Филиповић. Говорећи о економским

користима домаћег Немачког Наследног Права, и истичући етички и социални значај одржања породица обезбеђених наслеђеном својином земљишта, Филиповић доказује статистиком, да се не треба бојати опасности пролетаризовања сунаследника примаоца добра. По тој су статистици н. пр. у Шлезвиг Холштајну од 7621 потомка са 1868 добара 49.6% мушких потомака постали самостални пољопривредници, 23% самостални предузимачи у индустрији и трговини, 7.4% виши и нижи чиновници, учитељи и људи с вишом спремом. 2.9% рентијери а само 13.1% потомака с малих и задужених добара радници. На сличним разлозима заснива се и код Енглеза Наследно Право. И код њих је власништво гаранција за очување поседа. Додуше то је начело добро дошло само великим поседима, али је у исто време учинило услугу и малом поседу у колико се он уопће могао очувати услед познатих историских преокрета целокупног поседа у Енглеској.

То је начело вредило и у Америци све до ратова за ослобођење. После револуције и тамо је уведено начело једнаког права наследства. Као свуда тако је и овде то начело донело собом тешке последице за посед. Наравно да се у Америци почело размишљати о заштити поседа. Такав један закон донет је већ концем прве половине XIX в. Одиста овај закон се највише односи на насељеничке сеоске поседе-колоније, и са циљем да их сачува у породици и заштити од дугова. Ту исту сврху имао је пред очима и закон, по коме је у Северно Америчким Државама подељена сва земља на селу на т. зв. Товнате. Сваки од њих износи око 23040 акри, а подељени су на 36 секција по 640 акри. Купци секција могу их распарцелисати на $^1/_4$ или $^1/_{16}$ тако, да најмања парцела може имати најмању површину од 40 акри*. По томе закону земља се није смела делити испод ове површине. Наравно да је то вредило и у Наследном Праву. Тако је и овај закон више полагао на здрав и способан сеоски посед него ли на „човечанска“ права сваког појединог грађанина. — И белгиски закон од 16. V. 1900 заштитио је код наследства цепкање малих поседа путем деобе.

У старој историји код Јевреја свако племе, док су се још бавили земљорадњом у Палестини, имало је своју посебну територију а свака породица опет свој одељени део. С обзиром на породични карактер земљишта, као и економске разлоге, сматрало се, да земљу и остало имање ваља одржати у породици. Ти су разлози код наслеђа давали предност мушким над женама, па су и најближи сродници могли међусобно ступати у брак само да се одржи имање. — Велика Столипинова руска аграрна реформа из 1906 г. завела је индивидуално власништво на земљи али није дала никаквих одредба односно наслеђа. Ту су остали и даље меро-

ANALI PFB Hanali.rs

* 1 акр = 0.40 х-а

давни прописи чл. 13 сеоског законодавства од 1861. г., као и чл. 1184 Руског Грађан. Законика. По овим су прописима у Наследном Праву меродавни месни обичаји у свим случајевима где се не ради о Општем Грађанском Праву. То нарочито важи за сеоско Наследно Право. У духу ове велике реформе, а по месним обичајима, био је у јесен 1913. израђен и пројекат Закона о Сеоском Наследном Праву, али је Светски Рат спречио да то постане законом. Бољшевичка аграрна реформа, базирана на укидању приватне својине и на социјализацији земље и нивелацији сеоских газдинства и ако она донекле толерира приватну својину на земљи, ипак у Наследном Праву не може за наше питање ни у колико доћи у обзир.

Пред оваквом стварношћу о стању сеоског поседа, као последице специалног сељачког наследног реда, не би нам преостало друго него да завршимо питање о вредности система Наследног Права и да пређемо на детаљна питања нашега предмета. Међутим учинили би грешку ако се не би у неколико редака осврнули и на стање поседа у државама, где систем Природног Права има скоро искључиву примену (н. пр. у Француској и Италији).

Знамо да су при полагању темеља француском наследном праву одлучивали само политички разлози. Докле се по њима ишло види се и отуда, што је законом од 7. марта 1793. укинута и слобода тестирања само за то, да се овим путем не би васпоставили односи, који су постојали пре Револуције. Са истих разлога Наполеон, који је увидео неоснованост забране тестирања и дозволио га, увео је институцију нужног наследног дела тако да је у Француској и даље остао скоро у потпуности систем деобе у наслеђу. Далеко би нас одвело кад би говорили о детаљним последицама овог система на стање и расподелу сеоског поседа у Француској. Истакнућемо само, да је у неким крајевима Француске мали сеоски посед потпуно исчезнуо и то нарочито тамо, где је због једнакости наследних делова уведена продаја непокретности. Ту је нестало сељачког сталежа, а створен је пролетер. Кардинална је грешка француског законодавства, што није водило рачуна о разлици великог и малог поседа. Оно је хтело да уништи велики посед не водећи рачуна о последицама тих мера по мали посед. Fridrich le Play истиче, да је једнако наслеђивање уништило код француза благостање, морал, снагу и способност за колонизирање. Даље описујући стање сеоског поседа у 1864. г. с правом примећује, да касније покољења неће моћи схватити како су се могла стварати и законом заштитити удружења за снажење заједничких интереса кад се закон није побринуо, да се одржи најприродније и најкорисније удружење — породица. Мало ће бити чудно ако поред свега тога морамо признати да француски сељак, у колико се као такав очувао,

ANALIPB | anali.ro

ипак прилично добро стоји. То је добро стање само релативне вредности. Услови за продукцију тамо су тако јаки и многоструки, да они одржавају животну способност и напредак француског сељака. Но поред свега тога он живи у сталном страху за продужење егзистенције свога потомства на истом поседу. То је разлог да се код сељачког сталежа прошири систем двоје деце у браку, па уједно и најјачи симптом нездравог стања на селу. И француска влада није могла остати индиферентна према овој опасности, која прети сеоском поседу. Било је више анкета, са задатком да испитају стање и израде своје мишљење. Оне су се све сложиле да су постојећи закони штетни по моћ и снагу сеоског сталежа и поседа. Све су се изјасниле за заштиту сеоског поседа од тешких дугова и безграничних стварних наследних деоба. Исти су захтеви и свих аграрних политичара. На жалост постајали су други јачи разлози који су ометали остварење тих реформи у корист сеоског поседа. Фискус је давао главни отпор. Он је имао нарочите интересе због високих такси код преноса малих оставштина и продаје земаља, као и због високих пореза на малим поседима. Затим ту су дубоко укорењене традиције Француске Револуције које у тим реформама виде одступање од основних начела устава и природних права грађанина. Много није помагао ни факат, да су по француским законима због заштите егзистенција привилегисана покретна имања и разна имовинска права. То је тако трајало до год. 1906, кад је и у Француској донет закон са сврхом да сачува сеоске поседе од очите пропасти. Он није додуше усвојио назоре о породичном карактеру сеоског поседа али је погазио начело о слободи својине и малом сеоском поседу у правном свету признао је економско-аграрни карактер.

Једина се Италија није могла одлучити на реформе у Наследном Праву у корист заштите сеоских поседа. Она је све до данас остала верна оним традицијама у Наследном Праву, које је наследила још од Римљана. Тамо се још и данас признаје право наследства до 10. степена сродства домаћег. Што се тиче нашег Наследног Права морало је и оно у многим крајевима да учини уступке новим начелима, која су се необично популарисала у широким народним масама. Временом оно се у многим крајевима поновно придигло и то због тога што је имало дубок корен у народном животу и што је давало више гаранције за одржање сеоских поседа, за здрав сеоски сталеж и за унапређење сеоске привреде. За доказ томе служе Закон о задругама у Хрватској од 1889. и Закон о бившим кметским селиштима и стеченим беглуцима за Босну и Херцеговину од 17 маја 1928. г. У колико домаће Наследно Право на другим подручјима није повратило своју власт оно се или допуњује са општим Наследним Правом или је другим правним установама толико ограничено, да му

је задржан само костур а облик је плод данашњег стварног живота. Ако и у колико позитивним правним прописима нису сачувани основ и тежња нашег домаћег права, онда је опште Наследно Право предмет сталног изигравања (н. пр. у Немачкој у провинцијама где влада систем Општег Грађ. Права: Баварска, Виртемберг, Баден).

С обзиром на разноликост законодавства код нас и на опасност, која прети нашем поседу од туђих наследно-правних начела намеће нам се питање по коме ћемо систему израдити наше будуће заједничко Наследно Право. Начела која владају код наслеђа на селу у највећем делу државе и чију примену апсолутно тражи сеоски посед у једној изразито аграрној замљи, у директној су супротности са туђим позитивним законодавством код нас. И баш сада када стојимо пред изједначењем закона осећамо сву тежину овог питања о наслеђивању на сеоским добрима. Од садање генерације зависиће на основу којих ће се начела обављати промена власника сеоских добара за случај смрти и каква ће економска организација заменити ону, које нестаје. Израдити јединствене правне одредбе за цело подручје Наследног Права биће врло тешко, али биће нам лакше поставити базу за израду Наследног Права, јер нам њу диктују велики национално-аграрни интереси, који су у потпуној сагласности са домаћим правним схватањем о правној и економској природи сеоског поседа. Наравно да ћемо при том и ми бити под утицајем великих начела, која је поставила демократија. Разлика постоји само у просуђивању и оцени тих парола, јер нам је дата могућност, да о свему трезвено размислимо и да та „човечанска“ начела доведемо у сагласност са великим национално-аграрним интересима. За то имамо превише разлога. У нашој држави има 80% сеоског становништва. Наша народна привреда и мобилни капитал тако су мали и слаби, да ћемо још дуги низ година бити зависни од иностраних капитала. Наша привредна снага и производна средства тек су у развијању. Не можемо ни помишљати на искоришћавање оних великих природних снага и богатства, која се налазе по читавој нашој држави. Наша индустрија, ма како се развила, биће сретна ако се одржи на домаћој пијаци и задовољи унутарње потребе; у утакмици са страном индустријом несме се појављивати. Не преостаје нам друго, него да у интересу целога народа и државе, пренесемо главну бригу на село. Треба искористити што економичније снагу сељака, јер су ту наша народна снага и будућност. Народно богатство лежи неискоришћено на њиви сељака и док његов посед буде изложен сталним изменама а његова производња буде била испод нормалне, ми ћемо у међународном економском животу играти увек споредну и зависну улогу. Међу мерама, потребним за заштиту и подизање сеоског поседа, свакако ће заузети место и реформа односно уређење Наследног Права.

ANALI PER Janali.rs

Поред законског наслеђивања и код других народа и код нас познато је и тестаментарно наслеђивање било путем завештаја било путем уговора о наслеђивању.

Потреба оваквог наслеђивања показала се је и показује се као корекција позитивног законског наслеђивања. У нашим крајевима сматра се корекцијом туђих, код нас узакоњених, правних одредаба. Као корекција тестаменат је у потпуној противности са начелима Општег Грађ. Законика. Он привилегише једног наследника на штету другог. Погажено је начело једнакости лица и начело о породичној својини земљишта. Народна Скупштина у Француској, руковођена својим великим идеалима, спроводећи их конзеквентно, забранила је оставитељу свако право располагања имањем. У интересу наследника воља оставитељева није могла имати обавезну снагу за оне који живе. Декретом од 7. XI. 1791. било је одређено, да се имају сматрати без важности сва наређења последње воље, која се противе законима и добрим обичајима и тиме ограничавају наследниково право на наслеђивање. И фактично са становишта једнакости лица и наследних делова неразумљива је и неодржива установа тестамента. Међутим та је институција увек постојала па и данас свуда постоји. Тиме је поткопан основ једнакости, и оставитељу дата могућност да изигра „велика начела" човечности изражена у једнакости наследничких делова, па донекле чак и онде, где је загарантован и нужни наследни део. Тестаменат је производ стварног живота, који се не да и не може оковати у строге и круте законске прописе. Кад би начела Општег Грађ. Законика могла имати апсолутну вредност, тестаменат би био сувишан и не би га смели признати. То је увидео и сам Напалеонов Грађански Законик. Зато је он признао тестаменат, али само као изузетни регулатор постојећих наследно-правних прописа. За наше прилике, а обзиром на позитивно законодавство, тестаменат је од непроцењиве важности. Он нам управо служи као оруђе против туђих наследноправних одредба, које иду за директним уништавањем нашег сеоског поседа. Међутим настаје питање можемо ли се, код оваквог законодавства на пољу Наследног Права, задовољити установом тестамента; а у колико можемо, да ли се њом може постићи национално-економски ефекат, који постоји у правној свести народа и који захтева наш целокупни аграрни интерес. Тестамент би имао очувати ону правну свест нашега народа, која је или у непосредном сукобу са постојећим закон. одредбама или која их не може потпуно да схвати. Циљ је тестамента да сачува сигурност наших малих поседа и будућност породице, коју толико волимо и ценимо. У нашем народу тестаменат долази до примене највише у оним крајевима, где је мало земље, где је земља необично скупа и где влада пренасељеност. У тим крајевима су потпуно уздрмана начела Општег Грађанског Законика. То нарочито

ANALPHABETI.org.ro

вреди за Далмацију, Херцеговину, Хрватско Приморје и Загорје. Ту налазимо највећи број тестамената. Сви су направљени само зато да се спречи наслеђивање по закону. То је уједно и доказ, да су принципи Општег Грађанског Законика неодрживи, да су одредбе закон. наслеђивања у непосредном сукобу са правно-економским потребама тих крајева и да их морају заменити нове савремене одредбе. Ту се показало да наследство не базира на неподељеној љубави према потомству. Она је престала бити база даљне судбине имања. Економски интерес и брига за одржавање породице бацили су у позадину досадање опште правно осећање. Тестаменат, који је раније сматран као изузетно располагање имањем, овде јепосао оруђе у борби противу закона, које се изметнуло у највећег непријатеља сеоских поседа и тежачког сталежа. Тестаменат није више изузетак од правила, него општи постулат, док је закон. наслеђивање постало ту изузетак. Прими ли се да се тестаментом служе само свесни и напреднији елементи и да многе оставитеље смрт претече па тестаменат не направе, онда тек морамо доћи до закључка, да је наше законодавство у тим крајевима непотпуно, да је свакога упутило да за живота уређује односе, да је оставило приликама, да се оне саме по себи уређују. Установа тестамента је у овим крајевима недовољна све дотле, док се систем Наследног Права не постави на другу имовинско-правну базу и док год она не постане изузетак од правила, због чега је у осталом и уведена. Имовинско-правни односи путем закон. наслеђивања не смеју се никад довести дотле да тестаменат постане правило и општа појава и из других разлога. Тестаменат редовно привилегише једне наследнике на штету других. То је већ неправда. Она мора да изазове спорове. Занемарени наследници траже судским путем задовољење. Од 100 тестамената, 70 их је предмет судског спора. Добар део тих спорова свршава обарањем тестамента, јер они не одговарају по формалним ни по материалним одредбама законским условима. Парнице о побијању тестамената по својој процесуалној и материалној структури захтевају много времена, па су скопчане са материалним издацима, тако да више пута сами парнични трошкови прелазе висину интереса самог спора. То је болна страна тестамента. Место да пружа сигурност за уређење односа по жељи оставитеља, ефекат је редовно противан његовим интенцијама. Место здравог стања наступа болесно, а место братства и хармоније наступају свађе, које више пута прећу у отворено непријатељство. Поред осталог и ови нас разлози приморавају да уређењу Наследног Права на сеоским поседима дамо израђен облик, који ће одговарати правној свести широких слојева, потребама и интересима нових економских јединица првобитног целокупног поседа.

Тестаменат макар колико био користан у борби против општих начела и одредаба закон. наследног реда, ипак је

код питања општег задовољења аграрно-правних интереса код највећег дела нашег народа недовољан и непрепоручив. Изузевши поменуте крајеве у осталом делу државе тестаменат је врло ретка појава. Индиферентност према институцији тестаментарног располагања са земљом треба свести на конзервативност нашег народа. У првом реду наш је сељак прилично фаталиста, уз то се боји смрти и на њу не сме ни да помишља па с тога до тестамента и не долази. Како је превише према породу осетљив ретко се одлучује да у задњем часу учини наредбе о подели имања, које би могле повредити нечије осећаје према њему те евентуално изазивати и туђу злу вољу. У осталом тестаменат је својствен само културним народима или културнијим народним слојевима, скопчан је с формалностима и трошковима па се од обичног некултурног тежака не може ни захтевати, да он довољно просуди важност те правне институције па да потомству остави свој иметак према вредности и заслузи појединца и економским интересима самог добра.

Ми на жалост немамо статистике о врстама прелаза имања на наследнике. Кад би је имали, онда би тек видели, како се наш сељак мало служи том законском „благодати". Из праксе код босанских судова, где се по закону у опште не може тестаментарно располагати са земљом, показало се да су врло ретки случајеви, да сељак још за живота пренесе имање на неке од својих потомака и на тај начин стави закон. наследнике пред готов чин. Увек долази до изражаја Законско Наследно Право.

Тестаменат као одредба о располагању имањем, и ако резултат оставитељеве воље наступа тек после смрти, и ако се у тој одредби изражава његова нарочита брига и љубав према свом потомству и имању, и ако је свакоме дата могућност, да и овим путем расположи с имањем по својој жељи и потреби својих наследника, — ипак видимо да тестаменат врло ретко долази до примене и да с њим у практичном животу не можемо рачунати. Са становишта економских интереса самих сеоских добара немогуће је под оваквим приликама и говорити о вредности тестамента. Тиме је свака тврдња теоричара - правника о тестаменту као корекцији законских одредаба о наслеђивању за наш народ нестварна и неубедљива. Тестаменат је не само несигуран пут за уређење имовинских односа после смрти, већ и у једном некултурном народу, у који убрајамо без сумње један велик део нашега сељака, и потпуно непознат. Он не може бити средство за отклањање силних недостатака и противности, којих су пуни данашњи позитивни закони у нашем имовинско-правном животу. У колико ће се он код будућег уређења имовинско-правних односа после смрти појединца задржати, мораће се примењивати само за изузетне случајеве, које закон није могао предвидети. Једно ће бити свакако сигурно, а то је,

ANALIFB | anale.ro

да се код доношења будућег закона о Наследном Праву важност тестамента неће моћи посматрати са оног гледишта, како се то чини код других културнијих народа. На то ће нас присилити и факат што ми уређење Наследног Права посматрамо не само са становишта Приватног Права него и са јавног — опште економског интереса. Према томе читаво Наследно Право па и оно тестаментарно добива са свим други карактер.

— Наставиће се —

Ђорђе Крстић,
судија Врховног Суда у Сарајеву.

ЈЕДНО СУЂЕЊЕ ИЗ ДОБА КНЕЗА ЛАЗАРА

У хиландарском архиву налази се, међу српским повељама као број 71, листина без датума, забележена у каталогу под доста нејасним и нетачним насловом: „71. Князя Лазара ради обновленія даровъ Хиландарскихъ". Ова листина није нигде објављена[1]), нисмо ни ми успели да је препишемо за време кратког нашег боравка на Светој Гори. Сада, благодаређи изванредној љубазности г. акад. Љуб. Стојановића, имамо могућност да проучимо и да коментаришемо ову повељу, врло значајну за историју српског права.[2])

Повеља је писана на хартији ситним брзописом, вероватно крајем XIV века. Без сумње ово није оригинална повеља, јер нема есхатокола, нема ни потписа ни печата владарева. Текст је прекинут на набрајању пертиненција, иако после тога има доста празног места на хартији. Очевидно, да је то незавршен препис, или препис с једног истрошеног оригинала, којему је недостајао завршетак. Ипак и сачуван текст доста је обилан. Ова повеља спада у баштинске (или тачније рећи „потврдне") повеље. Њена правна садржина је у томе, што кнез Лазар потврђује „брату" Црепу поклоне које је овај учинио своме манастиру Богородице Петрушке — села Лештије, село Брестницу, село Влахе Голубовац, село Видово и село Сини Вир. —

---

[1]) Ни од *В. Корабљева* у *Визант. Временнику*, св. XIX (1915). Само је др. *Вл. Петковић* споменуо ову повељу у *Прилозима за књижевност*, I (1921), стр. 162.

[2]) Г. Љуб. Стојановић, који одавна спрема потпуно издање свих српских повеља, послужио је нас и фотографским снимком (експедиције г. Габр. Мије-а) и својим тачним преписом снимка. Пријатна је нама дужност да уваженом г. академику најтоплије захвалимо.

Прїиде кь господству ми благовѣрни властелинь и братъ ми Црѣпь, просе сь молѣбою от господства ми утвръжденїе и записанїе, и азь видѣвь записанїа царскаа и патрїаршьскаа съврьшена и утвръжденна, тога ради записую брату моємy Црѣпу си свѣтли хрисовуль господства ми, що єст приложиль прѣсветои Богородици Петрушкои у Лѣщию у своєи башинѣ по сьмрьти Дїонисїевѣ кьда є отпрѣль монастиръ.

Ово је диспозиција повеље, доста обична у српској дипломатици. На доста сличан начин потврђује год. 1348 цар Душан поклон свог братучеда Војихне Хиландару,[1]) а год. 1366 краљ Вукашин и деспот Угљеша потврђују дар властелина Новака Мрасоровића Рускоме манастиру[2]). Ипак у наведеним повељама говори се о поклањању појединих српских села далеким светогорским манастирима. Али сасвим истоветан правни однос налазимо год. 1387, кад исти кнез Лазар потврђује Обраду Драгослалићу задужбину, коју је тај властелин учинио своме манастиру у својој баштини у Ибру.[3])

Ово је потврда ктиторских односа који постају кад један властелин сагради манастир на својој баштини, своја имања подложи манастиру и претвори у повлашћену манастирску баштину, али остане сам даље наследни ктитор и власник манастира и целог имања. Овај сложени ктиторски однос, типичан за Византију, примљен је потпуно у Српској држави.[4]) Дакле с овог гледишта повеља не представља ништа ново. Али врло значајна је нарација повеље, која обухвата велики део текста.

Морамо приметити да повеља нема ни инвокације ни аренге, него почиње одмах од интитулације: Вь Христа Бога благовѣрны и самодръжъць въсѣмъ Сръблѣмъ, христолюбивы Стефанъ кнезь Лазарь,[5]) и прелази на промулгацију: Да єсть вѣдомо въсакому єму же даруєтъ Богъ по мнѣ обладати землею,[6]) на коју се одмах надовезује нарација (причање о стварним догађајима који су предходили издавању повеље). Ова нарација изгледа као читава пресуда унета у предговор баштинске повеље: доносимо овај део повеље без скраћивања.

---

[1]) *А. Соловјев, Од. Спом.* 132. (*Сп. Новаковић, Зак. Спом.* 435).

[2]) *Од. Спом.* 167 (*Зак. Спом.* 508 и 509).

[3]) *Зак. Спом.* 775; уп. *наш* чланак: Једна српска жупа за време царства, у *Гласнику Скопског Н. Др.* III (1927), страна 40.

[4]) О ктиторском праву в. темељну расправу *J. Zhishman*-а, Das Stifterrecht in der morgenländischen Kirche, Wien 1888; затим *A. Ferradou*, Des biens des monastères à Byzance, Bordeaux 1896; *W. Nissen*, Die Regelung des Klosterwesens, L. 1897; *В. Марковић*, Ктитори, њихова права и дужности, Прилози за књижевност, V (1925), стр. 100—119.

[5]) Ова интитулација одговара Лазаревој, уп. *Сп. Станојевић*, Студије о српској дипломатици у Гласу, 92, 153.

[6]) О промулгацији уп. *Сп. Станојевић*. у Гласу 94, 255 сл.

Како ѥ доходиль прѣд ме игумень Хиландарскы Сава Голѣмовь брать, и съ нимь старцы вь име Аѳанасїе Висимьчь, и другы Аѳанасїе Мрасорь, и инїи прочїи старци, и позваше Црѣпа на судъ прѣд ме за црьковь що ѥ сьзидаль ѥговь отьць Влькославь у своѥи бащинѣ у Петрусу, на мѣстѣ рекомѣмъ Лѣщїи и приложиль под Хиландарь. И за тои имь азь не хотѣх судити, нь их послах на законь прѣд господина и отьца ми прѣосвещеннаго патрїарха Ефрема, и тьгаи се нѣсу прѣли, ставише рокь ѥдинь на Богоявленїе, а другы на Благовѣщенїе, а третїи рокь на Спасовь дьнь. И пришьль ѥ на Спасовь дьнь на рокь, Герасимь Влъковь брать, и Германь, и Ѳома икономь Крушевски, и Гервасїе, и друзїи старци, и стали су на судѣ с Црѣпом, и они су изнесли хрисовуль цара Уроша, како ѥ записаль Влькославь прѣд царемь онуи црьковъ под Хиландаръ. И Црѣпь ѥ изнеслъ хрїсовуль цара Стефана, како ѥ записаль онуи пустошь царь вь вѣчноѥ утвръжденїе Влькославу и ѥговѣ дѣцѣ и унучїю, до вѣка, и другы хрїсовуль цара Уроша, такожде утвръжденїе и записанїе, сему непотворену быти ни от кога, развѣ како воля Влькославу и ѥговѣ дѣцѣ, любе подложити под црькву, или у прикїю дати, или кому харизати, или инамо продати како свою сущу бащину. И третїи хрїсовуль, вину цара Уроша како ѥ сьзьдаль Влъкославь црькву съ сыномa своима Дрьжманомъ и Црѣпомь, и зговорившe се подложише ю под Хиландарь прѣд царемь Урошемь, како да ѥс(т) помень Влькославу и ѥговѣмь дѣцам, до вѣка. И неустроѥнну бившу того монастыру от братїе приходещих хиландарскых обладающих тѣмзи монастыремь, и уничижившу се в'са речен'нимь хтиторомь, паче же опустѣв'шу до послѣднаго запустѣнїа. И вса тази видѣвь стар'ць Дїонисїе и брать ѥго Црѣпь, сь великою жалостию исповѣдали цару Оурошу о запустѣни и затрени монастира от владущих хилан'дар'скых, како да си узму къ себѣ опеть свою црьковь бащин'ну да си ю дрьже и обладаю номь, а Хиландарь веке да не има области ни ѥд'не. И царь Урошь вратиль црькву Дїонисїю и Црѣпу, и они приѥмше свою црькву къ себѣ записали хрисовуль у цара Уроша, и подложили села и блата и рѣке и овощїа немала.

Сиа же в'са видѣвь и прочьть прѣосвещен'ни патрїар'хь Ефремь, и съвещав'се съ митрополити і епископи, и сь властели, и сь всѣмь клиросомь великыѥ црькве, присудиль црькву Црѣпу, и записаль му хрисовуль сь клетвами и запрѣщен'ми многими, ако не посудити се ни потворити ѥгову суду ни от ѥдиного патрїар'ха хотещих прѣдръжати прѣстоль сиѥ великыѥ црькве, понеже бо съставиль бѣ Дїонисїе съ вьзлюблѥн'нимь братомь своимь Црѣпомь апостол'скоѥ и духовноѥ събранїе общеѥ жителство, и съборь духовных мужїи не маль, и отьчьскыми канони и закони управивша шьствовати незаблудними стьзами, ниже сланаго мора влънами потаплати се, нь умнаго плаванїа кръмила дрьжеще, и царскы путь женуще, не укланати се на десно или на лѣво.

Сиѥ же духовноѥ събранїе обрѣть и видѣвь прѣосвещенны патрїар'хь Сръблѥмь Спиридонь, иже быст настол'никь прѣосвещенному Ефрему, и кь сему пришьдь Црѣпь просить записанїе и духовное утвръжденїе, и приѥмлѥть хрисовуль ѥкоже и от Ефрема, и сиа в'са писанїа съвькупивь, хрисовуль цара Стефана како да ѥст вол'нь своом бащиномь, и другы хрисовуль цара Уроша, како су воломь приложили сь родителѥмь свою бащин'ну црькву да си су вол'ни и пакы узети ю и себѣ имати, и хрисовуль що ѥ судь записаль како му ѥ присудиль патрїархъ Ефремь црькву на съборѣ, и хрисовуль Спирїдона патрїарха, како да нѣсть вол'нь никто потворити суда Ефремова.

После ове дугачке нарације понавља се кратка интитулација (тѣмь же и азь рабъ твои Стефань кнезь Лазарь), на

коју се надовезује скраћена аренга у којој се спомиње и Богородица, пошто је хрисовуља намењена Богородичином манастиру, и Христос[1].) Затим долазе интервенција[2]) и диспозиција повеље са подробним описом међа споменутих пет села[3]). Као што је било споменуто, нема ни санкције ни датума ни осталих делова есхатокола.

*

Горе наведена нарација износи ток једне заплетене парнице, у којој је властелин Црeп „отпрео“ (добио по суду) дотични манастир. Сличну нарацију која обухвата велики део баштинске повеље и која је „управо пресуда и решење“, налазимо у познатој повељи краља Дечанског издатој 6 септембра год. 1327 Хиландару о селу Косорићима[4]). Овакве су повеље врло ретке и драгоцене, јер оне дају најтачније податке о судском поступку у средњевековној Србији, од које нису сачуване готово никакве судске пресуде[5]). Повеља излаже цео историјат парнице. Видимо да је жупан Вукосав некад од цара Стефана (дакле између год. 1346 и 1355) добио пустош у Петрусу као баштину за себе, за своју децу и за унучад „до века“. Кад је на престо ступио цар Урош, потврдио је жупану Вукосаву баштинску повељу свог оца. Доста тачно наведен је главни став овог „утврждениjа и записаниjа“, — Вукосав и његова деца имају пуно право „подложити под цркву или у прикију дати или кому харисати или инамо продати као своју баштину“[6]). Мало доцније, год. 1360 подложио је Вукосав са синовима Црепом и Држманом свој баштински манастир Богородице Петрушке манастиру Богородице Хиландарске, ради помена њихових душа. Овај правни акт, пренос ктиторских и баштинских права на Хиландар, опет је потврђен засебном хрисовуљом цара Уроша.[7])

---

[1]) „По милости владыкы моѥго слат'каго ми Христа давшому (sic) ми сиковаа дарованїа“, — ово је скраћење једне аренге, најомиљеније у доба кнеза Лазара и његових наследника; уп. *Ст. Станојевић* у *Гласу* 94, 210 сл.

[2]) Наведена горе, на стр. 189; о интервенцији в. код *Ст. Станојевића, Глас* 96, 32 сл.

[3]) У диспозицији интересантне су две реченице: „великомь цѣстомь мимо Црѣпове царине“ и „село Сини Вирь сь всѣми старими мегѩми що ѥ дрьжаль Драгославь Ветерь з дѣцами до глада“.

[4]) *Šafařik, Památky*, 94—96 (скраћ. у *Зак. Спом.* 327): уп. *Ст. Станојевић* у *Гласу*, 94, стр. 277.

[5]) Немногобројне примере види у *нашим Одабр. Спом.* 169, 214, 215 и 217.

[6]) Ова је дефиниција много потпунија него одредба члана 40 ДЗ. О формули права својине у баштинским повељама в. у *нашем Законодавству Стефана Душана цара Срба и Грка*, Скопље 1928, стр. 115.

[7]) Сачувана је у Хиландарском Архиву (бр. 48) и објављена од *нас* у *Богословљу*, II (1927), стр. 288; регест код *Ст. Новаковића* у *Зак. Спом.* 497.

ANALI PFB | anali.rs

По речима те хрисовуље 15 октобра г. 1360 манастир Богородице под Петрусом, задужбина жупана Вукосава, и његова села Лештије, Мутница Доња, Брестница, Зубарије и Невидово — постала су својина Хиландара. Нарочита клаузула говори о томе да нико од синова Вукосављевих ни од рода његова више „да не метеха[1]) ни облада“ том баштином, јер припада Хиландару. Шта више, ако наследници Вукосављеви изгубе неким случајем остале своје баштине, ипак немају они права да траже натраг оно што су подложили Хиландару; то мора да буде „тврдо и непотворимо донели же јест и црква та божаственија“.

Ова клаузула је у потпуној сагласности са чл. 47 Д. З.: „И властелин који се обрете подложив своју цркву под другу црков. веће том-зи црквом да не облада.“ Ипак после смрти Вукосава јави се оно, што је и хрисовуљом и законом забрањено. Жупанови синови, Држман (који се већ закалуђерио као старац Дионисије) и Црeп жале се цару Урошу, како је манастир Петрушки од Хиландара запуштен и упропашћен, и траже да свој бивши манастир добију натраг „да га држе и њим владају.“ И цар Урош (негде између г. 1361 и 1371) у пркос чл. 47 Д. З. и своје хрисовуље г. 1360, поврати манастир Петрушки старцу Дионисију и Црепу. Онда су они манастиру приложили нова села и друге поседе, о чему су „у цара Уроша записали хрисовуљу.“ [2]) Хиландарски манастир није могао да пристане на овакав уштрб својих права и подигне парницу. Цара Уроша нестане г. 1371, те се хиландарски игуман Сава са старцима јави пред кнеза Лазара и позове Црепа на суд. Парнице о праву својине на земљу расправља обично сам владар. Тако је радио и краљ Дечански, када је судио парницу између Хиландара и своје властеле.[3]) тако је радио и цар Душан, кад је на сабору у Крупиштима пресудио неколико парница између Хиландара и његових супарника[4].) Ипак кнез Лазар није хтео да суди сам ову парницу, него је странке „послао на закон“ пред патријарха Јефрема. Овакав поступак кнеза Лазара у сагласности је са византијским правом Синтагме, по коме је патријарх највиша

---

[1]) *Метехати* (μετεχειν), имати право, имати учешће — у бугарским повељама год. 1258, 1348 и 1382 (*С. Бобчевъ, Старобълг, правни паметници,* Соф. 1903. стр. 148 — 152, 160, 166), у српским повељама год. 1300 и 1330 и у Хтетовском акту (*Одабр. Спом.* 72, 76, 77, 81, 111, 112, 130).

[2]) Доцније, 14 септ. 1375 поклонио је старац Дионисије „за душу своју и за брата си Црепа“ поједина сила не Хиландару, него светогорској Лаври Св. Атанасија (село Мутницу Горњу, с. Петру Горњу, трг на Параћиновом броду и др.) изд. *Д. Н. Анастасијевић* у *Споменику* LVI, 8: уп. регест у *Нов. Зак. Спом.* 495.

[3]) навед. повеља 6 септ. 1327; *Новак. Зак. Спом.* 327.

[4]) в. *наш* чланак: Повеље цара Душана о метохији Св. Петра Коришког, у *Гласнику Скопског Научног Др.* II (1926), стр. 31—32.

судска инстанција, равна владару.[1]) Чак је изгледало да је патријарх најпозванији, да решава парницу о земљи везану за сложено питање о ктиторским правима.

Пред патријархом Јефремом нису странке одмах повеле спор, него су постављена три рока за долазак на суд: један на Богојављење, други на Благовести, трећи на Спасов дан.[2]) Оваква могућност одлагања парнице кроз пола године опет је нешто непознато Душановом Законику (упор. чл. 56 Д. З.) и више се приближава византијском поступку, где су постајали три рока одлагања парнице, исто као и процедури дубровачких станака.[3])

Тек о трећем року (на Спасов дан, између год. 1376 и 1379) пред патријархом Јефремом састану се са Црепом хиландарски старци на челу са угледном личношћу, старцем Герасимом, братом Вука Бранковића[4]). Они изнесу као доказ својих права наведену хрисовуљу цара Урошеву (од 15 октобра 1360), а Креп истакне као писмене доказе својих права поменуте три хрисовуље, једну Душанову и две Урошеве.

Врло је интересантно како се описује суђење. Странкама суди патријарх са митрополитом и епископима, са властелом и читавим „клиром велике цркве". Ово је познат из византијског права *патријаршијски сабор* (σύνοδος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας), сличан овоме који се скупља у Цариграду и који има не само врховну управну и законодавну власт, него и судску[5]).

Одлучну реч на судском сабору води патријарх. Он је видео и прочитао писмене доказе странака, саветовао се са члановима сабора, изнео је пресуду („присудио цркву") победничкој странци у облику свечане хрисовуље, против које не може да буде апелације. Дакле Креп је добио парницу, Хиландарцима нису помогле ни хрисовуља Урошева ни члан 47 Д. Законика.

* * *

Врло је важно правничко питање: из којих су разлога цар Урош, а затим патријарх Јефрем донели овакву пресуду?

---

[1]) „Патријарховь соудъ не посоуждаѥть се оть иного, тькмо самь собою посоуждаѥть се". *Скр. Синт.* Δ—6,2 (ex Epanag. IX,6), упор. *Синтагма*, изд *Новаковића*, стр. 229 и 243.

[2]) Патријарх Јефрем био је изабран 3 октобра год. 1375 (Starine XVI, 36).

[3]) *Zacharije, Geschichte*, 2 Aufl. nota 1402. „три рока" и „четврти рок зарочни" у акту г. 1447. *Од. Сп.* 211.

[4]) Најстарији син севастократора Бранка Роман закалуђери се у Хиландару још пре г. 1365 (*Зак. Сп.* 443); Герасим наше повеље то је други син Бранков, ћесар Гргур; спомиње се од. г. 1377 како исти монах Герасим често долази са Свете Горе у Србију да интервенише код српских владара (*Зак. Сп.* 451, 449 и 458). Записи о смрти монаха Герасима—Гргура Бранковића год. 1416 код *Љ. Стојановића*, Записи, III, бр. 2056 и 5146.

[5]) *J. Zhishman. Die Synoden und die Episkopal-Aemter in der morgenländischen Kirche. Wien* 1867, S. 20 f. и 31 folg.

Одговор морамо потражити не у Душ. Законику, него у византијском праву. Одредбе Д. З. о манастирима нормирају само један мали део оних сложених односа, који су владали у области византијског права. У вези са ктиторским правом Византија зна и за независне манастире, и за манастире царске, патријарашке, епископске, властеоске и за манастире подложне другом манастиру или сличној установи.[1]) Приватна лица сматрају се за власнике манастира и врло често поклањају своје манастире великим манастирима. Ипак ктиторово право својине је врло ограничено. Задатак је ктиторов да чува поверену му цркву, да се стара о служби Божијој, да цркву уреди и лепшом направи (ἐφ' ᾧ συστῆσαι καὶ βελτιῶσαι αὐτό).[2]) Стога имају патријарх, његов ексарх, и епископи право надзора над ктиторима.[3]) Зато може да буде једном нехатном ктитору одузето његово право и предато другом ктитору.[4])

Тако епископ Никодим Милаш вели:

„Оснивачево право престаје, кад оснивач не ће или не може да изврши све оне дужности, које су у односном основном писму (τυπικόν) установљене, ако пуште да та имовина пропада. Одузети у оваквим случајевима оснивачево право једној или другој физичкој или јуридичкој особи властан је надлежни епископ, који тада по својој увиђавности, а у смислу канонâ, располаже са дотичним црквеним заводом, како би исти одговарао оној црквеној цијељи, ради које је основан био".[5])

У Цреповој парници баш је овакав случај: Вукосав је засновао задужбину, а нови власник, Хиландар, занемарио је ту задужбину и довео је до коначне пропасти. Стога су се и цар Урош и патријарх Јефрем решили да од Хиландара одузму Петрушки манастир и да га предаду новом ктитору Црепу. У Душановом Законику није предвиђен овакав случај, изричних одредаба нема ни у византијским зборницима. Међутим таква је била пракса цариградских патријараха XIV века. За њима су се повели и цар Урош и патријарх Јефрем.[6]) У томе случају нису Хиландару помогли ни чл. 47

---

[1]) *A. Ferradou, o. c.* chap. II. Des diverses espèces de monastères, p. 90—118. Сасвим независних манастира у ствари и нема: они су обично под заштитом цара као ктитора, уп. „самосудан и самовластан" (αὐτεξούσιον καὶ αὐτοδέσποτον) манастир Св. Ђорђа Скопског. *Од. Сп.* 69.

[2]) Ктитор има право да уступи другоме своје право; али ова предаја ктиторског права (παράδοσις) врши се опет ради бољег напретка цркве (ἐπὶ συστάσει καὶ βελτιώσει). *J. Zhishman,* Das Stifterrecht, с. 81—82 и 99.

[3]) *Ferradou, o. c.* 103; *Ф. Грапић,* Правни положај и организација грчких манастира, Богословље, III (1928), стр. 187.

[4]) *Zhishman, o. c. с.* 101; *В. Марковић,* Ктитори, с. 103; уп. Mikl.-Müller, AGr. I, 423.

[5]) *Ник. Милаш, Православно црквено право,* 3е издање. Београд 1926, стр. 568.

[1]) Могли су да нађу аналогију у одредбама Властареве Синтагме de revocandis donatiomlus (Скр. Синт. Δ — 13,2; уп изд. *Новак* 250): дар може бити опозван, ако обдарени не испуни уговорене услове, било написане биле не (si pacta donationis sive scripta sive sine scriptura

ANALI PFB | anali.rs

ни царске хрисовуље ни одредбе Новела Манојла Комнина г. 1153 и 1158 о неприкосновености црквеног поседа земље.

Међутим Црeп, добивши манастир натраг, опет га је савесно подигао и створио је лепо „општежитије" (τὸ κοινοβίον) многобројних калуђера. Кад је патријарх Јефрем око г. 1379 напустио престо[1]), његов наследник Спиридон посетио је Петрушки манастир (како прича наша повеља) и видевши његов напредак, издао је том приликом Црепу нову хрисовуљу којом је потврдио Јефремову пресуду („да нѣсть волнь никто потворити суда Јефремова"). Напокон дође Црeп са четири споменуте хрисовуље пред кнеза Лазара, и кнез му потврди новом хрисовуљом његове дарове Петрушком манастиру — село Лештије и још четири села. Баш ова последња, Лазарева хрисовуља сачувана је у непотпуном облику и пружа нам податке о целој парници. Можемо ову повељу датирати: између год. 1380 и 1389,

* * *

Ради потпуности можемо додати неколико података о Петрушком манастиру и о породици његових ктитора. Манастир Св. Богородице Петрушке не постоји више. Ипак лако је наћи његово место. Налазио се неких 10 килом. на исток од садашњег Параћина, у долини р. Црнице, око села Лешја (лѣщїѣ), родног места Рајка Лешјанина[2]). Забележена је народна прича о некад великом и чувеном манастиру на томе месту, од Турака порушеном[3]). Ту су недалеко, на врху брда више села Лешја, и рушевине старог градића, који се приписује Орловићу Павлу, а који је, вероватно, био град Лазарева војводе Црепа, победиоца Турака у год. 1380[4]). Готово цео тај крај био је баштина жупана Вукосава и његове породице. Та је породица населила пустош, насадила вино-

adjecta non impleat. Proch. XIII, 3 = 5 Bas. XLVII, 2 (ex Cod. VIII, 56,8). Још ближа је аналогија у прописима о несавесним управљачима задужбина у 11 Bas. V, 3 (ex Nov. Just. 131, c. 10): „inspiciant beatissimi locorum episcopi, num administratio recte procedat, et si inutiles esse administratores inveniant, licentiam habeant sine damno alios idoneos eorum loco constituendi".

[1]) Не зна се тачно кад је патријарх Јефрем напустио престо. У његовом житију (Starine XVI, 39) вели се да је провео мирно 9 година до Косовске битке, дакле узимало се обично да је он захвалио године 1380. Ипак повеља (доста непоуздана) ман. Ждрелу спомиње патр. Спиридона већ 16 маја 1379. *Новаковић*, Зак. Спом. 774.

[2]) *Милићевић*, Кнежевина Србија, Б. 1876, стр. 117; *В. Марковић*, Православно монаштво и манастири у средњевековној Србији. Ср. Карл., 1920, стр. 133.

[3]) „Петруша у атару с. Буљана, онде где река Црница излази из планине у равницу, био је веле некад велики и чувен манастир". *Милићевић*, нав. д. стр. 1104.

[4]) *Љ. Стојановић*, Стари српски родослови и летописи. Ср. Карл. 1927, бр. 589; *Милићевић*, 1102.

ANALI PFB | anali.rs

граде[1]), сазидала манастир (и град?), и развила културу у том пределу. Мало јужније налази се Крушевац, центар Лазареве државе, мало севернije — Лазарева задужбина Раваница.

Ово је десно Поморавље, исконски српски крај где је културни живот појачан после пропасти Душанове царевине.

Год. 1375 подложио је Црепов брат Дионисије нека села у овом крају под светогорску Лавру Св. Анастасија.[2]) Лаврске међе спомињу се и у данас објављеној хрисовуљи; год. 1395 после Косовске битке, Лазарева удовица, књег. Милица ослобађа лаврска „села метохије иже се обрѣтают вь пределих Петрушких" од свих работа, осим работе великог господара (турског цара).[3]) Лаврска села у овој области спомињу се и г. 1407, и 1415 и 1427.[4]) Сам Петрушки манастир остао је и даље под ктиторством Црепа и његова сина попа Венедикта, као културан центар у живој вези са Светом Гором. Г. 1412 писана је у пустињи Лештијанској књига руком јером. Јована „по наредби самог деспота Стефана"; вероватно је деспот онда сам посетио манастир.[5])

Изгледа да су се после Косовске битке хиландарци на неки начин опет дочепали Лештија и да је Црепов син о томе водио нову парницу, коју је опет добио на судском сабору, пред владаром и патријархом, јер год. 1411 деспот Стефан поклања Хиландару нека села око Новог Брда и вели да је „та села дао за Лештије, кад је повратио Лештије попу Венедикту Црeповићу са саветом патријарха и сабора митрополита, игумана и властеле".[6])

Год. 1426 су Венедикт Црeповић и монах Јаков преводили на Св. Гори (вероватно у манастиру Св. Павла) с грчког беседе Св. Јована Златоустог „у славу Божију и Пречисте Богородице Лешјанске".[7])

1452 спомиње се да је деспот Ђурђе одредио у посланство, које је отишло турскоме султану да га моли за моћи Св. Луке, — „игумана Лештијанског кир-Венедикта".[8]) Напокон пред сам пад деспотовине постављен је рођак деспо-

---

[1]) Кнез Лазар спомиње у Раваничкој повељи г. 1381 винограде које је купио од Црепа. *Зак. Сп.* 769.

[2]) Ту се спомиње „Параћинов брод," данашњи Параћин. *Споменик* LVI, 8. Споменута у Црeповој парници села Голубовац и Видово налазе се и сад јужније од Параћина.

[3]) Изд. *Д-р Д. Н. Анастасијевић* у *Споменику* LVI, 9.

[4]) *Спом.* LVI, 11, 13 и 14.

[5]) *Љ. Стојановић, Записи*, I, бр. 217; књига налази се у ман. Св. Павла на Св. Гори, *Аврамовић, Света Гора*, Б. 1847 стр. 117.

[6]) *Аврамовић, Описаније*, бр. 17; *Новак. Зак. Спом.* 466.

[7]) *Љ. Стојановић*, Записи, I, бр. 239 и 240; *Горскіи* и *Невоструевъ, Описаніе славянских рукописеи* II, 1, М. 1857, стр. 45 наводе да је ова књига послата у Москву од игумана ман. Св. Павла из Св. Горе г. 1655.

[8]) *Гласник*, LI, 92; *В. Марковић, Прав. монаштво*, стр. 127.

тов, учени јеромонах Венедикт за митрополита Моравског Градца (сад Чачка).[1]) Ово је последњи спомен о Цреповој породици.

* * *

Можемо обратити пажњу на тесне породичне везе између властеле и калуђера, одн. на то, како потомци витезова радо одлазе у манастирски живот. Од два сина жупана Вукосава један је славни војсковођа, други се закалуђери као старац Дионисије. Једини син војводе Црепа постаје јеромонах и митрополит. Од три сина севастократоре Бранка двојица постадоше калуђери, само је Вук остао да војује на Косову[2]). Поменути на почетку повеље игуман Сава „Големов брат" брат је неке угледне личности[3]); старац Атанасије Висимач не напушта своје војничко презиме, а други старац Атанасије Мрасор вероватно је отац Вукашинова властелина Новака Мрасоровића[4]). Ово бегство из хаоса људских борби мржње и патње у манастир, у близину небеског царства типично је за Средњи Век уопште и нарочито за трагични развитак старе српске историје[5]).

Као што је некад оснивач династије Стеван Немања напустио престо и земаљску славу ради усамљеног монашког живота на Светој Гори, тако се и последњи Немањић закалуђерио, да заврши круг историје, да са неприступачних стена Метеорског скита надгледа продирање Турака и да оплакује пропаст православних царстава[6].

Александар В. Соловјев.

---

[1]) *Новаковић, Зак. Спом.* 755.

[2]) в. напомену 4 на стр. 193.

[3]) Половином XV в. познати су кефалија Оливер Големовић и деспотов војвода Ђурађ Големовић. *Јиречек, Ист. Срба,* IV, 164; *наши Од. Спом.* 214 и 215.

[4]) *Одабр. Спом.* 167 (Зак. Спом. 508).

[5]) уп. *наш* чланак *Хиландарска повеља вел. жупе Стефана* у Прилозима V (1925), стр. 62—63; врло лепо говори о песимизму средњевековног светогледа г. проф. *Ф. В. Тарановскій,* Нѣсколько идіографическихъ чертъ стараго сербскаго права, Conférence des historiens des états de l'Europe Orientale, Vars. 1928, II-me partie, 279—280.

[6]) О царевићу Јовану Урошу, доцније монаху Јоасафу в. *N. Веис,* Βυζαντίς I (1909), 236 сл., *К. Јиречек,* Ист. Срба I, 328.

О ПОВРЕДИ БЕЛГИСКОГ НЕУТРАЛИТЕТА 1914. ГОДИНЕ[1])

(Немачки покушаји правдања)

Помало се већ престало писати о овом питању. Проблем, који је у своје време дигао узбуну и у теорији и у пракси, решен је и ушао је у историју. Теориска дискусија завршена је. Разлози pro et contra исцрпљени су, и више нема сумње о немогућности теориског правдања овога деликта, — једнога од највећих своје врсте у Историји Међународнога Права. Питање је решено и практички, Версајским Уговором о Миру. И само за правног историка може још бити од интереса да изложи историјат целог овога узбудљивог проблема, као и да сакупи и систематише pro и contra аргументе његове теориске позадине.

1830. године, Белгија се отцепила од Холандије. Већ идуће године, 1831., она је добила специалан међународно-правни положај: она је *трајно (вечно) неутралисана* т. зв. *Лондонским Уговором,* закљученим између пет Великих Сила (Аустрије, *Пруске,* Русије, Енглеске и Француске), с једне стране, и Белгије, с друге стране. Тим уговором, Белгија је неутралисана „à l'instar de la Suisse", а по угледу и у вези са старим „баријерским системом".[2]) Уговор садржи и т. зв. *клаузулу о гаранцији,* којом се Велике Силе обавезују да ће не само респектовати (à respecter), него, по потреби, и оружаном силом бранити (à faire respecter) неутралитет Белгије и интегритет њене територије.

Године 1839., дошла су на место Лондонског Уговора *три нова уговора* о трајном (вечном) неутралитету Белгије,

---

[1]) *Strupp:* Die Neutralisation und Neutralität Belgiens, 1917. Das völkerrechtliche Delikt, 1920. Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie. Droit international public, Paris, 1927. — *Kunz:* Das Problem von der Verletzung der belgischen Neutralität, Wien, 1920. — *v. Liszt-Fleischmann:* Das Völkerrecht, Berlin, 1925.

[2]) Главна мисао, која је инспирисала стварање белгиског неутралитета, била је образовање једне „état tampon" („Pufferstaat") између ривалних Великих Сила, при чему се нарочито имала у виду заштита Белгије од анексионистичких тежња Француске.

Још 1701. године, државе, удружене у Велику Алијансу против Француске, дошле су на идеју да из шпанске Холандије направе једну врсту бедема против Француске („...provincias Hispano-Belgicas, ut sint obex et repagulum, vulgo *Barrière*... pro securitate..."). На основу овога начелног споразума, закључена су, од 1709. па до 1715., три т. зв. *„баријерска трактата".*

која су такође садржавала клаузулу о гарантији интегритета и неповредности белгиске територије. То су: уговор Пентархије са Белгијом, Пентархије са Холандијом и Белгије са Холандијом.[1]) На овим уговорима оснивао се међународноправни положај Белгије све до Версајског Уговора о Миру од 1919. године. Контрахенти, према Белгији, и гаранти њеног неутралитета, били су: Аустрија, Француска, Енглеска, Русија, и *Пруска*, — доцније, место ове, *Немачка*.

31. јула 1914,, енглески министар спољних послова, *Sir Edward Grey*, ставио је у Паризу и у Берлину питање, какво ће држање француска односно немачка влада заузети према белгиском неутралитету. Француска влада одговорила је да ће у сваком случају поштовати белгиски неутралитет и интегритет белгиске територије. Немачки државни секретар *v. Jagow* одговорио је неодређено и двосмислено. Немачки амбасадор у Лондону, *Lychnowsky*, предложио је Грају условно поштовање белгиског неутралитета: Немачка ће поштовати белгиски неутралитет, али под условом, да Велика Британија остане неутрална у рату. Тај предлог Грај је a limine одбио.

Белгија је, пред сумњивим држањем Немачке, мобилисала 31. јула. Истога дана, немачки посланик у Брислу изјавио је, да ће се Немачка сигурно и у сваком случају држати своје обавезе и да ће поштовати белгиски неутралитет. Међутим, већ 2. августа, он је белгиској влади предао немачку ноту која је, у ствари, имала карактер ултиматума. Нота је садржавала следеће тачке: 1. Немачка тражи од Белгије т. зв. „neutralité amicale" и захтева слободан пролаз својих трупа преко белгиске територије; 2. Немачка гарантује Белгији потпун интегритет и независност при закључењу мира и обећава напуштање белгиске територије по закључењу мира; 3. Немачка се обавезује да плати у новцу све војничке потребе, као и накнаду за сву штету коју проузрокује војска; 4. У случају да Белгија не пристане на ове захтеве, Немачка ће је морати сматрати за непријатеља и решиће своје односе са њом путем оружја.

Белгија је дала одговор у ноти од 3. августа. У тој ноти, белгиска влада је изјавила; 1. да је Белгија увек испуњавала своје међународне обавезе и да јој те обавезе не дозвољавају да пропусти немачку војску преко своје територије (уговор о неутралитету од 1839.); 2. да немачка

[1]) Питање се може поставити, зашто на место три уговора није закључен само један, то јест, зашто је Холандија закључила уговор као трећа уговорна страна, у место да га је закључила заједнички са Пентархијом. Једино рационално објашњење изгледа да је то, што се Холандија, вероватно, хтела обвезати само на респектовање, а не и на гарантију белгиског неутралитета, док су се остали контрахенти обвезали и на гарантију.

претња оружјем значи флагрантну повреду Међународнога Права, а нарочито уговора од 1839.; 3. да ће Белгија сваки напад на своја права одбити свима средствима која јој стоје на расположењу.

4. августа, немачке су трупе упале у Белгију, са истовременом изјавом жаљења у Брислу. Истога дана, Велика Британија објавила је рат Немачкој. Последњи немачки предлог (9. августа) да се обуставе непријатељства, Белгија је одбила.

Држање Белгије било је крајње одважно и исправно. И у теорији и у пракси опште је правило, да обавеза неутралитета садржи у себи не само забрану свакога рата (сем чисто дефанзивнога), него, између осталога, и забрану ма каквог помагања, директног или индиректног, које од зараћених трећих држава: било пропуштањем војске, било лиферовањем оружја, муниције и ратног материјала, било врбовањем бораца и т.д.[1]). Сем тога, опште је мишљење било да је Белгија, којој су — за разлику од Луксембурга — остављени и војска и утврђења, била не само овлашћена, него и *обвезана,* да оружаном силом брани свој неутралитет.

Безобзирни немачки упад у Белгију био је од огромног значаја. Њиме се енглеско јавно мишљење дефинитивно определило за рат. Велика Британија стала је на гледиште, да се повреда белгиског неутралитета од стране Немачке, по уговорима од 1839., има сматрати као casus belli. Немачки упад у Белгију био је, дакле, официелни енглески разлог за рат. И сасвим је ирелевантно што је тај упад, можда, био у ствари само један prétexte de guerre за Енглеску: самим фактом упада, Немачка је унапред, у очима целог света, била стављена у положај делинквента, а Енглеска представљена као чувар међународних уговора и заштитник малих народа.

Што је најглавније, овај деликт из Међународног Права пренет је у област Морала: он је представљен као безобзирно рушење сваког међународног морала, поштења и човечности, као насиље које служи на срамоту немачког народа и немачке цивилизације. Незапамћена кампања подигнута је у савезничкој штампа. Узбуна и револт планули су широм целога света, како код Савезника тако и код неутралних држава. Немачка је, за цео свет, постала симбол грубе силе и насиља („Macht-vor-Recht-Theorie"). Својим делом, она је изгубила, пред светским јавним мишљењем, сваку моралну базу за рат и довела је сама себе до „moral isolation" Одатле је пошло приступање увек нових држава у савез против Немачке, ту је унапред решен њен дефинитиван слом у рату.

[1]) То је т. зв. „благонаклона неутралност", „neutralité amicale", недопуштена у модерној теорији.

Белгиски проблем био је главни разлог неуспеха свих преговора о примирју. Он је био главна тачка у одговору Антанте од 30. децембра 1916. на немачку понуду примирја, у Папинској Посланици о Миру од 1. августа 1917., у Штокхолмском Манифесту од 10. децембра 1917., у тачки 7. чувеног Вилсоновог говора од 8. јануара 1918. Белгиски проблем приклонио је светско јавно мишљење на страну Савезника и дао овима ратни морал и жилаву издржљивост која је Немачку најзад довела до капитулације.

Али, белгиски проблем није био од значаја само по својим практичним, војничким и политичким, последицама: он је изазвао и велику стручну литературу, нарочито у Немачкој. Јер, ма да је за свакога било очигледно и ноторно, да се Немачка, уговорима од 1839., обвезала не само на респектовање, него чак и на оружану заштиту белгиског неутралитета, и да, према томе, у њеном војничком упаду у Белгију лежи најтежи међународно-правни деликт, — ипак је једно море немачких теоретичара скочило као један човек у одбрану поступка Немачке.

Сви покушаји правдања, које су, како за време тако и после рата, изнели разни немачки писци, могу се систематисати у две групе[1]): I. — Пориче се, уопште, обавеза Немачке да респектује и гарантује белгиски неутралитет, па се, према томе, пориче и сама повреда обавезе, т. ј. сам деликт. II. — Обавеза Немачке, па, према томе, и повреда обавезе, односно деликт, признаје се, али се наводе извесне околности које немачки поступак, у датом случају, оправдавају или бар извињавају (т. зв. *основи искључења противправности*): уговорно право на окупацију (т. зв. пристанак повређеног), клаузула rebus sic stantibus, нужна одбрана, стање нужде, право самоодржања.

I. — У првој групи, најважније су ове тезе:

1. — Један од најстаријих аксиома енглеске континенталне политике био је тај, да се не допусти да суседна белгиска обала икада дође у руке које стране Велике Силе. Отуда је Енглеска, политички, имала највише непосредног интереса на закључењу уговора о неутралитету од 1839. Руковођен истом традицијом британске континенталне политике, *Gladstone* је 1870. г. закључио, најпре са Француском, а затим са Немачком, уговоре, по којима се Енглеска обавезује на заједничку војничку акцију са контрахентом једног уговора против контрахента другог уговора, ако би белгиски неутралитет од овога био повређен.

Ови уговори од 1870. дали су, за време Светског Рата, повода неким немачким и америчким теоретичарима да поставе тезу о неважности уговора о неутралитету од 1839.,

[1]) По *Kunz-у*.

ANALI PFB Tanali.rs

доказујући да су они укинути уговорима од 1870. Ова теза има две варијанте. По *првој варијанти*: из чињенице, да је Енглеска сматрала за потребно да закључи специалне уговоре од 1870., излази а *contrario* да уговори од 1839. више не важе. По *другој варијанти*, коју су заступали *Sorel* и Американац *J. W. Burgess*, уговори од 1870, представљају *новацију* уговора од 1839. Новација — један појам из Приватног Права — значи закључење једног уговора, са изречном или прећутном намером да он ступи на место једног ранијег уговора, који тиме престаје да важи (приватноправни аналогон аброгације односно дерогације закона).

Цела ова теза, са обема својим варијантама, има се одбити из следећих разлога:

а) Контрахенти уговора о неутралитету Белгије од 1839. били су, сем Енглеске, Француске и Немачке, још и Белгија, Аустрија и Русија. У закључењу уговора од 1870. ове државе нису учествовале. Њих се ти уговори ништа не тичу: закључење тих уговора за њих је res inter alios acta. Њихове обвезе изводе се и даље из уговора од 1839., који, према томе, остају и даље у важности. Из тога се има закључити, да су и оне прве три државе — Енглеска, Француска и Немачка — остале и даље обвезане уговорима од 1839. према осталим контрахентима. Појединачна новација колективних уговора не производи никакво дејство према оним контрахентима који у тој новацији нису учествовали

б) Уговори од 1870. не могу се никада схватити као новација, јер им *недостаје битни услов сваке новације:* т. зв. animus novandi (сагласна воља уговорача, да нови уговор ступа на место ранијег, чија важност тиме има да престане). Гледстон је, приликом дебате о уговорима од 1870., у Доњем Дому, изречно изјавио, да уговори од 1839. не губе ништа од своје важности, већ да је, напротив, задржавају у целини и даље. Том изјавом, уговорима од 1870. изречно је одузет карактер новације.

Према томе, теза о неважности уговора од 1839., услед закључења уговора од 1870., неодржива је. Ови други односе се према онима првима као *специални* уговори према *општим* уговорима. А специални уговори не само не укидају опште уговоре, него их још и потврђују. Далеко од тога да буду обеснажени, уговори од 1839. само су *потврђени* уговорима од 1870.

2. — Американац Burgess истакао је још један приговор против важности уговора од 1839. По њему, сигнатар уговора од 1839. била је *Пруска*, а не *Немачка*. Немачка је, са правног гледишта, *нова* држава и, као таква, она се не може сматрати обвезаном уговорима које је закључила Пруска, т. ј. стара држава.

Остављајући на страну врло спорно питање, да ли Немачка заиста, *у међународно-правном погледу*, представља

једну нову државу, — Американцу Burgess-у довољно је одговорити да је Немачка неколико пута, мериторно и официјелно, признала своју обвезу из уговора од 1839.: 1887. г. *Бизмарк* је, у једном свом говору, изречно признао Немачку обвезу; 1911. године, поводом чувене Vlissingen-афере, *v. Bethmann-Hollweg* изјавио је белгиској влади да ће се Немачка држати своје обавезе из уговора од 1839.; 1913. год. дао је исту такву изјаву *v. Jagow*, у своме говору у буџетској комисији Reichstag-a.

3.— Теза, да је Белгија, *прибављањем Конго-државе*, сама повредила свој неутралитет и тиме сама одузела важност уговорима од 1839., такође је нетачна.

а) Пре свега, претпоставивши да повреда неутралитета, од стране саме Белгије, заиста постоји, — још је увек немогућно из тога извести неважност уговора од 1839. Јер, када једна неутрална држава сама повреди своје обавезе, онда таква повреда још увек не мора имати за последицу неважност самог уговора о неутралитету, већ само извесне санкције (евентуално и војничку интервенцију) од стране гараната. Неважност самог уговора, у таквом случају, могућна је само као једна врста *репресалије*. То значи да је Немачка, ако је хтела да је уговор о неутралитету Белгије, услед прибављања Конга, више не веже, имала тај уговор да раскине *изречно* и *одмах* (т.ј. још 1885. г.). Немачка није учинила ни једно ни друго.

б) In concreto, уопште је нетачно да је Белгија, прибављањем Конго — државе, повредила свој неутралитет. Истина, по теорији, неутрална држава не може увећавати своју територију без пристанка гарантних сила. Гарантне силе гарантују интегритет територије неутралне државе. Увећавати ту територију, значи, дакле, проширивати обавезу гарантних сила. И кад би неутрална држава могла сама увећавати своју територију, онда би она сама, својом једностраном вољом, могла проширивати гарантну обавезу својих контрахената. Због тога се, за свако териториално увећавање неутралне државе, тражи увек и пристанак гарантних сила.

Међутим, када је реч о прибављању *колонија*, питање је већ спорно. *Nys* је, на пример, учио да неутралитет, као једно изузетно стање, треба увек тумачити рестриктивно, у ужем смислу, — из чега би излазило да неутрална држава може сама, без пристанка гарантних сила, прибављати колоније. У сваком случају, при једностраном прибављању колонија од стране неутралне државе, обавеза гарантних сила не простире се на њих. Прибављање је, дакле, пуноважно, али без обавезе гарантије са стране гарантних сила.

Слично је и са прибављањем Конга од стране Белгије (ма да је, иначе, случај врло нејасан и споран). Конго - актом од 1885., Белгија је понудила уговорним странама пацификацију Конго - залива у случају рата. И на основу ове понуде,

Конго - држава је саопштила Европским Силама свој трајни неутралитет. Али, како се трајни неутралитет може конституисати само уговором, а не једностраним актом, то се има узети да је, у овом случају, могло бити речи само о обичној пацификацији за случај рата (Befriedung). Сједињењем пак са Белгијом 1908. г. Конго је неутралисан, али без обавезе гарантије (спорно).

У сваком случају, уговори од 1839. нису повређени прибављањем Конга од стране Белгије. То у толико мање, што су — као што *v. Liszt* тачно примећује — гарантне силе саме (међу њима и Немачка), било изречно било прећутно, признале то прибављање.

4. — 1887. године, изашао је, у енглеском часопису „Standard", један чланак под псеудонимом „Diplomaticus", у коме је писац признавао Немачкој „the temporary use of a right of way" кроз Белгију, уместо једне „permanent and wrongfull possession of territory". На основу овога чланка, извученог из архивске прашине, појавила се, за време Светског Рата, читава једна литература у Немачкој, која је хтела да докаже како је пролаз трупа једног зараћеног гаранта преко неутралне територије потпуно компатибилан са неутралитетом. О тезама ове врсте не треба трошити речи.

5. — Најважнији покушај правдања, из ове прве групе писаца, јесте онај који се позива на *Бриселске Публикације* о т. зв. „*conventions anglo-belges*" од 1906. и 1912. г. Немачки писци тврдили су да је Белгија, овим тајним конвенцијама, сама повредила свој неутралитет и решила Немачку обвеза из уговора од 1839.

Објава тајних бриселских докумената, за време Светског Рата, изазвала је, у Немачкој, огроман одјек. Појавило се одмах једно море огорчених списа који су теретили Белгију (Grasshoff, Hampe, Zitelmann и др.). Штампа је развила жестоку кампању и ширила је све више у немачком народу уверење о кривици Белгије. Немачко јавно мишљење, дотле депримирано и деморалисано јаком и узбудљивом белгиском кампањом Савезника, сада се тргло и одмах се грчевито прихватило бриселских докумената, за спас немачког народа. Политички и војнички кругови тражили су „реалне гарантије" према Белгији, па чак и анексију. Адмирал *v. Tirpitz* казао је отворено, у јавном говору: „Белгији није учињено криво, него право". Међутим, ван Немачке, Белгији је мало шкодила ова немачка кампања. И заиста, она је била потпуно неоснована (што је доцније и сам Бетман-Холвег признао). Ускоро су и немачки писци увидели да је немогућно „англо-белгиским конвенцијама" теориски оправдати немачки упад у Белгију.

а) „Conventions anglo-belges" нису уопште биле познате Немачкој 1914. године, дакле у време упада. То значи, очигледно, да оне нису биле мотив дела. И самим тим фактом довољно је утврђен немачки dolus.

б) Чак и да су „conventions anglo-belges“ биле познате Немачкој 1914. године, оне је ни у ком случају не би могле овластити на упад у Белгију. „Conventions anglo-belges“ постале су из горе већ поменуте традиционалне енглеске политике на Каналу и идеје о осигурању Белгије од немачке експанзије (некада, Енглеска се бринула да осигура Белгију од француске експанзије). Значај, смисао и домашај ових „Конвенција“ несразмерно је претеран и изобличен у Немачкој. 1906. и 1912. године водили су се само *разговори* (conversations)[1]) између шефа Белгиског Главног Штаба и британског војног аташе-а о војничкој ситуацији Белгије у случају повреде белгиског неутралитета од стране Немачке. *Никакав уговор („convention“) никада није био закључен.* Ипак су неки немачки писци заступали мишљење, да већ и овакви разговори (conversations) сачињавају повреду неутралитета. Међутим, такво мишљење је неприхватљиво. Јер тако уско обвезивање Белгије не би више представљало трајни неутралитет, него протекторат (Kunz).

II. — Писци из друге групе признају деликт, али наводе основе искључења противправности.

1. — Ахенски (Aachen) тајни уговор („protocole militaire“) од 1818. г., закључен између четири Велике Силе (Русије, Аустрије, Пруске и Енглеске) и Холандије (која је тада обухватала и Белгију) против Француске, давао је Енглеској и Пруској, у случају савеза са Холандијом, право на окупацију Остенда, Намира, Динана и других утврђења. Сличан тајни уговор закључен је и са Белгијом 1831. г. Ниједан од ова два тајна уговора није никада био формално укинут.

У Светском Рату заступано је, с немачке стране, мишљење да ова два уговора дају право окупације које 1914. г. још није престало важити. Противправност немачког упада хтело се, дакле, искључити позивањем на некадашњи, али још увек важећи, уговорни пристанак Белгије (по принципу „volenti non fit iniuria“).

Мишљење је потпуно неодрживо.

а) Тајни уговори од 1818 и 1831 нису више могли имати важности после уговора од 1839. Енглеска и Пруска, које су, по поменутим тајним уговорима, имале условно право окупације, обвезале су се уговорима од 1839 не само на респектовање, него и на оружану заштиту интегритета белгиске територије. Право окупације, очигледно, не може постојати уз обавезу респектовања и гарантије територијалног интегритета.

б) После 1839, Немачка се окупација не може више правдати принципом volenti non fit iniuria ни због тога, што

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Немачка публикација је погрешно — случајно или намерно? — превела „conversations“ са „Abkommen“ = „conventions“.

изјава једне неутралне државе, да пристаје на повреду свога неутралитета, не може имати никакве правне важности, — ма колико се *Nys* трудио да докаже противно. У случају Белгије, таква би изјава имала још у толико мање важности, што је Белгија била обвезана да *силом оружја* одбије сваки покушај повреде свога неутралитета (а окупација, несумњиво, представља једну такву повреду).

в) Али, претпоставивши per impossibile да су тајни протоколи од 1818 и 1831 чак и били у важности 1914. г., они опет не би били у стању да оправдају Немачки упад. Јер право Немачке окупације, по тексту тајних уговора, било је везано: α) за један одређени casus foederis, т. ј. за савез Немачке са Белгијом (Холандијом) против Француске, и β) за пристанак државног поглавара Белгије (Холандије). Ниједан од ова два услова није био испуњен 1914. г.

2. — Извесни писци бранили су тезу, да се немачки упад у Белгију може правдати позивањем на чувену *клаузулу rebus sic stantibus.*

Клаузула rebus sic stantibus јесте један појам из Приватног Права, који води порекло још из Римског Права. Смисао те клаузуле је тај, да се сваки уговор закључује под имплицитном претпоставком да ће околности, под којима је уговор закључен, остати исте и непромењене и при његовом извршењу. Ако би се те околности, током времена, *битно* измениле, уговор се може једнострано раскинути, јер се не може претпоставити да су контрахенти имали у виду ту будућу промену. Из Приватног Права, клаузула rebus sic stantibus пренета је и у Међународно Право. Позивајући се на њу, немачки писци су тврдили да се Немачка, 1914. године, није више морала држати уговора од 1839., јер су тадашње међународне околности биле битно различите од оних 1839. г.

Ова теза такође је неодржива.

а) Пре свега, и у самом Приватном Праву, клаузула rebus sic stantibus, ако није изречно предвиђена у уговору, врло је сумњивог ауторитета. На њу се контрахент позива обично само онда, када хоће да се ослободи једне нелагодне обавезе. Она је врло слична једностраном раскидању уговора.

б) Још мање се може позивање на клаузулу rebus sic stantibus, у циљу раскидања уговора, допустити у Међународном Праву. Овде је позивање на њу најбоље средство за изигравање основног међународно-правног принципа pacta sunt servanda, а тиме и целог Међународног Права. Јер у Приватном Праву, клаузула rebus sic stantibus не може никада имати сувише опасне последице: ту увек постоји, над контрахентима, виша власт која ће, у случају спора, решити да ли су се уговорне околности битно промениле или не. У Међународном Праву, међутим, такве више власти нема. Дубиозност међународних уговора и нестабилност међународних односа прешла би сваку границу, када би се клаузули rebus

sic stantibus дао значај *основа за једнострано раскидање међународних уговора.* Није могућно допустити да се међународни уговори једнострано раскидају због битне промене околности под којима су закључени. Јер међународни уговори баш се зато и закључују, да би се међународни односи осигурали за будућност, без обзира на евентуалну промену прилика.[1])

Али, ако модерна теорија не допушта клаузулу rebus sic stantibus као основ за једнострано раскидање уговора, она је допушта као *основ за ревизију уговора.* По модерној теорији, на основу клаузуле rebus sic stantibus не може се, истина, један међународни уговор једнострано раскинути, али се може тражити његова ревизија[2]). И, ако је Немачка сматрала да је 1914. г. наступио за њу случај клаузуле rebus sic stantibus, она је имала претходно да затражи од Белгије и осталих сила ревизију уговора о неутралитету. И тек ако би Белгија и остале силе ту ревизију одбиле, немачки упад могао би се евентуално правдати, — наравно, само под претпоставком да је примени клаузуле заиста било места, т, ј. да су се уговорне околности заиста битно промениле, што није могућно тврдити.

в) Најзад, претпоставивши чак да клаузула rebus sic stantibus и у модерном Међународном Праву има најшири значај, т. ј. значај овлашћења за једнострано раскидање уговора, она опет није у стању да оправда немачки упад у Белгију. Јер међународне околности, у којима се Немачка налазила 1914. године, нису се ни мало разликовале од оних 1911. и 1913. године, када је Немачка изречно признала своју обавезу: и у једном и у другом случају, Немачкој је предстојао рат на два фронта. Никаква *битна* промена међународних околности није, дакле, постојала.

3. — Што се тиче *нужне одбране,* на коју су се нарочито позивали *J. Kohler* и *v. Liszt,* треба имати на уму ово: а) Уопште је врло спорно да ли томе појму из Кривичног Права има места у Међународном Праву. б) Претпоставивши да нужној одбрани има места у Међународном Праву, њом се немачки упад не може оправдати. Нужна одбрана значи одбијање постојећег или непосредно предстојећег *противправног* напада. Такав напад са стране Белгије, очигледно, нити је постојао нити је претио Немачкој Ако би се неко уопште могао позивати на нужну одбрану, онда би то, свакако, могла бити само Белгија, која је била и овлашћена и обвезана да свој неутралитет брани оружјем.

---

[1]) У томе смислу *Strupp, Kunz* и *v. Liszt.*

[2]) У томе смислу *Fleischmann, Д-р М. Новаковић.* У истоме смислу предвиђа клаузулу rebus sic stantibus и чл. 19. *Пакта Друштва Народа.* По томе члану, Скупштина Друштва Народа може позвати, с времена на време, чланове Друштва, да узму у испитивање уговоре који су постали неприменљиви, као и оне међународне ситуације, чије би одржање могло довести у опасност светски мир.

4. — Остаје још могућност правдања немачког упада у Белгију на бази *стања нужде* (тако Kohler, v. Liszt, Fleischmann и други). Стање нужде, овде, у смислу угрожења егзистенције једне државе, поклапа се са *правом државе на самоодржање.*

(1) Стање нужде је, такође, један појам из Кривичног Права. Пренет у Међународно Право, он значи *непосредну опасност битним елементима и правима једне државе (територији, народу, независности), која се не може отклонити без повреде права неке треће државе (субсидиаритет,* т. ј. немогућност другог начина отклањања опасности). Стање нужде је једна врло спорна материја у теорији Међународнога Права. Ипак, уопште узевши, стање нужде се у главном признаје и у пракси и у литератури, — и то као право које претходи сваком другом праву међународног поретка (право самоодржања) и које, у датом случају, оправдава или извињава чак и повреду неутралне територије (основ искључења противправности),

На стање нужде, у белгиском проблему, нарочито се позивао *v. Liszt.* По њему, Немачка се 1914. г. налазила *у нужди.* И то: према непријатељу у *нужној одбрани,* — јер су француске и енглеске трупе претиле да упадну у Белгију (наступ француских трупа на линији Givet—Namur), — а према Белгији, која овај упад није могла спречити, у *стању нужде.*

На гледиште стања нужде био се ставио и немачки државни Канцелар, v. Bethmann-Hollweg, у својим чувеним речима од 4. августа 1914.: „Нужда закон мења.... Наше су трупе можда већ ступиле на белгиско тло. То је противно прописима Међународног Права.... Ми смо били принуђени да пређемо преко оправданог протеста белгиске владе. Неправду, коју тиме чинимо, ми ћемо опет поправити".

Аргумент Савезника, да се Немачка, као проузроковач Светског Рата, не може позивати на стање нужде, није релевантан. Такав аргумент претпоставља претходно решење питања о т. зв. „Кривици за Светски Рат" (тако *Kunz).*

Оно што се за стање нужде тражи, то је: а) специална, непосредна опасност битним елементима државе и б) субсидиаритет, т. ј. немогућност отклањања те опасности без повреде права неке треће државе.

а) Тачно је да је Немачкој, 1914. г., претила опасност по егзистенцију. Али, таква иста опасност претила је и непријатељима Немачке. То је била само *општа ратна опасност,* у каквој се налази свака зарађена држава и каква не правда повреду права трећих држава. То није била никаква *специална, непосредно предстојећа* опасност по егзистенцију. Није тачно да је француски ратни план био срачунат на повреду белгиског неутралитета, — као што то тврди v. Liszt. То је доказао наступ француских трупа, као и даљи

развој рата. Никаква *специална, непосредна* опасност по егзистенцију Немачке није, дакле, постојала.

б) Претпоставивши и да је Немачкој, 1914. г., претила нека специална, непосредна опасност, — још увек није био испуњен други битни услов стања нужде: *субсидиаритет*. Врло је сумњиве вредности тврдња, да Немачка француску опасност није могла отклонити ни на какав други начин сем повреде белгиског неутралитета.

На међународно-правно стање нужде Немачка се, дакле, не може позивати.

(2) У војничким круговима говори се и о једном нарочитом, *војничком праву нужде*. На ову стратешку нужду нарочито се позивала официелна Немачка (ултиматум Белгији од 2. августа 1914.).

Са свим је могућно, да се Немачка 1914. г. налазила у стратешком стању нужде, које је, у циљу успешног свршетка рата, захтевало упад у Белгију. Али, тиме се никад не може оправдати међународно-правни деликт тога упада. Јер стратешка нужда није један појам из Међународнога Права, већ један појам из Ратне Стратегије. Формула овог стратешког стања нужде је ова: *Kriegsräson geht vor Kriegsmanier*. Под Kriegsräson-ом разуме се ратни циљ, а под Kriegsmanier-ом ратно право. И кад би ова формула била тачна, ратно право практички уопште не би постојало. Баш зато су ову стратешку „nécessité de guerre" одбили белгиски и француски писци, доказујући да се Немачка уговорима од 1839. баш на то и обвезала, да никад стратешку нужду неће узети као разлог за марш кроз Белгију. Иначе, уговори од 1839. не би имали никакве практичне вредности за Белгију.

Укратко дакле: 1914. г. није постојало никакво *међународно — правно стање нужде*, већ само чисто *стратешка*, т. ј. на ратни успех срачуната нужда, која није у стању да оправда међународно — правни деликт упада у Белгију. *На теревену Међународнога Права никаквим разлозима није могућно оправдати немачки упад у Белгију и повреду белгиског неутралитета. Та повреда остаје међународно-правни деликт, који повлачи међународно-правну одговорност.*

Чланом 31. Версајског Уговора о Миру укинути су уговори од 1839., а са њима и трајни неутралитет Белгије.

Стојан Прибићевић

ANALI PFB | anali.rs

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Девета Скупштина Друштва Народа.

Девета Скупштина Друштва Народа неће остати нарочито забележена у аналима Друштва Народа. Она није донела ни једну одлуку од већег значаја, и сва питања која су на њој претресана и све резолуције које су од ње усвојене могле би се означити једним именом: отправљањем текућих послова. То је запажено и од највећих поборника женевске установе, тако да чак један званичан извештај о раду Друштва Народа у 1928 години, констатује да овај рад није дао неки већи догађај. У одбрану рада Друштва Народа, после ове констатације, исти извештај је додао: „али он (т. ј. рад Друштва Народа), и ако нема већих догађаја, представља хармонично развијање међународне сарадње у најразличнијим облицима; он открива, између осталога, једну вољу за приближавање и један стални напор за прилагођавање различитих гледишта у свима областима.[1])“

И ако су само велике оптимисте могли веровати да ће самим стварањем Друштва Народа све ствари нагло добити једно решење, ипак горе наведено признање самог Секретаријата Друштва Народа — јер за сваког је јасно шта у ствари значе овакве фразе — може само да појача резервисано, можда чак и скептично гледиште на ову установу. Готови да поздравимо сваки успех и напредак у области међународнога права и међународних односа у опште, знајући да се не може очекивати сваког дана по један значајан догађај, ипак смо дужни да објективно посматрамо ствари и да констатујемо да Девета Скупштина Друштва Народа није обележена ни једном значајнијом одлуком.

Као сваке године, истовремено са Скупштином заседавао је и Савет Друштва Народа. Његове су седнице почеле неколико дана раније, и привукле пажњу политичара и новинара. Неколико питања, од којих нека нису била на дневном реду Скупштине изазвала су јако интересовање. То су била питања Келоговог пакта, француско-немачких односа у вези са евакуацијом рајнске области, енглеско-француског навалног споразума, и повратка Коста Рике у Друштво Народа, односно одговора на питање које је Коста Рика поставила о значењу Монроеве доктрине, поменуте у члану 21 Пакта Друштва Народа.

Цео свет је још био под утиском потписивања Келоговог пакта, потписаног неколико дана пре отварања Скупштине (27 августа) у Паризу. Многи потписници дошли су одмах из Париза у Женеву, и природно је било што се о

[1]) Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations 1928. p. 377. La Société des Nations en 1927—1928.

пакту још увек говорило. Постављало се чак и питање у колико је Келогов Пакт у сагласности са Пактом Друштва Народа, па је ово питање покренуто и на Скупштини. Између многих говорника по овом питању, 7. септембра изложио је Г. Никола Политис тезу да се оба пакта допуњују, тако да у будуће државе неће моћи да употребљавају надмоћност своје силе да би наметнуле своју вољу слабијим државама. У будуће чување националних интереса тражиће се само у обиму међународне организације, у посредовању Друштва Народа и уговорима о арбитражи које државе закључују под окриљем Друштва Народа. Објашњења која је дао Г. Келог о смислу израза „рат инструмент националне политике" и о вредности одбранбених регионалних споразума који су сада у важности, разбила су сумње да је Келогов пакт у супротности са извесним формалним уговорним обавезама неких држава, чланица Друштва Народа, закљученим у циљу узајамне помоћи у случају напада на једну од њих. Шта више, Келогов пакт, и ако без санкција, остварио је идеју Женевског протокола из 1924 године о забрани нападног рата.

Још приликом потписивања Келоговог пакта, у Паризу, немачки министар иностраних дела Г. Штреземан изјавио је намеру своје владе да тражи хитну евакуацију друге и треће зоне рајнске области, поседнуте од савезничке војске на основу Версаљског уговора о миру. С тога су очекивани с нестрпљењем говор немачког канцелара и одговори заинтересованих држава. У генералном претресу извештаја о раду Савета и Секретаријата Друштва Народа узели су реч, један за другим, представници Немачке, Аустрије, Француске, Велике Британије и Белгије. Како се у Скупштини обично не говори о конкретним случајевима (то се претреса и решава у Савету) већ о општим начелима, дискусија се кретала у томе смислу. Најпре је немачки канцелар Херман Милер изложио своје гледиште. Узевши за основ Локарнске уговоре, Келогов пакт и приступање Немачке клаузули о обавезном суђењу Сталног Суда Међународне Правде, сматра да Немачка треба да буде стављена у потпуну једнакост са осталим потписницима из Локарна, да је безбедност довољно осигурана, тако да није потребна гаранција у виду војничке окупације, да све препреке произишле из светског рата треба срушити, и да је дошао тренутак за сазив конференције која би донела одлуку о општем разоружању, пошто је Немачка већ извршила разоружање. Аустриски канцелар Сајпел, на основу права мањина, тражио је за све народе право да се признају као чланови једне расе и да удруже своју судбину са народом исте расе „било то право утврђено уговорима или не." Тиме је отворено постављено питање сједињења Аустрије са Немачком. Француски и енглески представници изложили су супротну тезу. Бријан је на-

Arhiv Pravnih Analiza

рочито тврдио да је Француска знатно смањила своје наоружање, а да Немачка још увек располаже великим резервама људи и фабрикама способним да за кратко време испоруче знатне количине ратног материала. Француска и остале државе не могу да иду даље са разоружањем, како због неизвесног држања Русије, тако и услед опасности од грађанских ратова. Савезници се нису уговорима о миру обавезали да смање своје војне снаге у толикој мери као побеђене државе, већ само „до минимума који би се подударао са националном безбедности и са извршењем међународних обавеза које налаже заједничка акција" према чл. 8 и 10 пакта Друштва Народа. Бриан је затим изложио француско гледиште на питање Аншлуса и мањина, Келоговог пакта и Локарнских уговора. Остали говорници заступали су у главном идеје изнесене у говорима два немачка канцелара, француског и енглеског делегата, с обзиром на гледишта својих влада.

Енглеско-француски навални споразум изазвао је сензацију поглавито с тога што није био објављен, те се није знало шта у ствари садржи. Кад су сва документа и сам споразум објављени видело се да споразум не представља опасност по мир, већ да је на против закључен у циљу олакшања радова припремне комисије за конференцију за разоружање.

Још у марту 1928 год. Савет је одлучио да се Шпанија, Коста Рика и Бразилија позову да се врате у Друштво Народа. Шпанија се одазвала томе позиву, Бразилија је саопштила да још не може да одговори жељи Савета. Влада Коста Рике упутила је Савету питање у колико се Монроева доктрина, којој је дата правна снага чланом 21 Пакта Друштва Народа, слаже са осталим обавезама чланова Друштва Народа. Поставља се питање како се Монроева доктрина може помирити са чл. 10 Пакта, по коме су сви чланови Друштва Народа обавезни да бране територијални интегритет и политичку независност осталих чланова. С друге стране, како се слаже право и дужност Друштва Народа да интервенише у корист једног нападнутог члана са забраном да европске државе могу интервенисати у америчанским питањима, која је основ Монроеве доктрине. Пред опасношћу да се у Скупштини развије тако деликатна дискусија, Савет је одговорио влади Коста Рике неодређеним фразама да члан 21 Пакта Друштва Народа не доноси никакве нове обавезе већ само гарантује постојеће обавезе у циљу одржања мира, а да је обим тих обавеза остављен самим државама које их међу собом закључују. На основу тога одговора влада Коста Рике изјавила је да ће тражити кредите за одашиљање својих делегата у Друштво Народа, т. ј. показала је намеру да се врати у Друштво.

Девета Скупштина Друштво Народа трајала је од 3 до 26 септембра 1928 год. За председника био је изабран дански делегат Херулф Цале (Zahle). Наш први делегат Г. В. Ма-

ринковић изабран је био за председника шесте комисије (политичка питања), а Г. Константин Фотић, наш стални делегат при Друштву Народа, за подпредседника пете комисије (социална и хуманитарна питања). Дискусија извештаја о раду Савета и секретаријата Друштва Народа овога пута трајала је дуже но обично, и том приликом изговорене су и изјаве политичара, нарочито поводом француско-немачких односа. Приликом избора чланова Савета, на место Кине, Холандије и Кубе, које су иступиле ове године, изабрани су Шпанија (с правом поновног бирања), Персија и Венецуела. За новог судију Сталног Суда Међународне Правде изабран је угледни амерички правник Хјугс (Charls Evans Hughes).

Највећи део послова обављен је по комисијама, које су, затим, поднеле Скупштини резолуције по појединим питањима. Од шест комисија најзначајнији је био рад треће комисије која се бавила питањем смањења наоружања и радом одбора за арбитражу и безбедност. Дискусија по првом питању свела се на утврђивање времена кад се има састати општа конференција за разоружање. Немачка је заступала тезу да ову конференцију ваља одржати у току 1929 године, пре састанка Десете Скупштине. Французи и енглези нису били вољни да се конференција сазове тако скоро. Пол Бонкур је наводио да би ова конференција претрпела неуспех, с обзиром на то да Сједињене Државе Америке нису у Друштву Народа, да постоје још многе несагласности између сила и т. д. Конференција се сме сазвати тек кад се све припреми, и успех буде извесан. У овом смислу, по извештају известиоца Е. Бенеша, усвојена је и резолуција, против које су гласали немци и мађари. Уз питање разоружања трећа комисија бавила се и питањем безбедности. Ово питање стално је на дневном реду од 1924 године, а прошла Скупштина изабрала је један комитет са задатком да изради предлог конвенције о мирном уређењу међународних спорова[1]) После савесног рада овај комитет, чији је известилац био Никола Политис, поднео је три модела општих конвенција и три модела двостраних конвенција. Исто тако поднео је један модел колективног уговора о узајамној помоћи, и један модел двостраног уговора о ненападању (non-agression). Скупштина је ова два модела препоручила свима државама, како члановима тако и нечлановима Друштва Народа. Шест поменутих конвенција прикључене су једном општем уговору, коме могу да приступе све државе. Сем тога Савет је поднео своје услуге свима државама, у случају спорова. Извесно је да овим моделима конвенција и уговора о мирном уређењу међународних спорова још није потпуно решено питање безбедности, али је

[1]) *Илија А. Пржић*, Осма Скупштина Друштва Народа. *Архив за правне и друштвене науке*, књ. XVI (XXXIII), стр. 57

показан пут којим треба поћи. Рад овог комитета и његов резултат заслужује нарочиту пажњу и проучавање, што излази из обима ове хронике. У сваком случају ваља одати поштовање члановима комитета, у првом реду Г. Г. Бенешу и Политису.

Прва комисија бавила се питањем ревизије статута Сталног Суда Међународне Правде, које је одложено за идућу Скупштину, затим питањем да ли је потребна једногласна одлука Савета или Скупштине, кад се тражи саветодавно мишљење (avis consultatif) од Сталног Суда Међународне Правде, које такође није добило овога пута неко решење. Најважнија решења ове комисије тичу се кодификације међународнога права. Одлучено је да се у току 1929 год. сазове прва конференција за кодификацију, на којој би се решавало о проблемима који су до сада проучени. Исто тако усвојено је мишљење комитета стручњака да се може приступити кодификацији међународних правила из ове две области: (1) Правни положај и функције конзула; (2) Надлежност судова према страним државама. Сем тога свима владама упућена су питања о стању позитивног права о домицилу, и решено је да се испитају могућности за кодификацију једне декларације о основним правима и дужностима држава. Најзад поверено је комитету стручњака да одреди из своје средине одбор од три лица који ће израдити систематски преглед материје коју треба временом да обухвати кодификација међународнога права.

Остала питања, већином техничког карактера, нису добила нова решења. Политичка питања, као што су спор мађарско-румунски о оптантима, или пољско-литвански о Вилни одложена су и препоручено је странкама да саме између себе потраже решење, при чему им је обећана помоћ Савета. Овогодишњи буџет повећан је на 27.026.280 швајцарских франака, према прошлогодишњем, који је износио 25.433.817 швајцарских франака. Сем тога усвојен је извештај једног одбора да се нове зграде Друштва Народа зидају у парку Ариане, и решено да се у томе погледу обрати на женевску општину.

На крају, могли би да поновимо оно што смо већ једном написали о Друштву Народа, и што се може сваке године опет рећи: „кад се погледа на ситна питања добија се утисак да Друштво Народа ради. Међутим у велике проблеме оно је немоћно да се упусти, бар док траје жеља код великих сила да искључиво оне воде главну реч у свима важнијим питањима“. Супротност интереса великих сила довела је до тога да се Друштво Народа може бавити само питањима другостепеног значаја. Да је тако, могли би само да наведемо факт да је најзначајнији догађај међународно-правне природе у 1928 години, Келогов пакт, донесен независно од Друштва Народа, и, као за иронију, на недељу дана пре Скупштине Друштва Народа.

Илија А. Пржић.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Новчана реформа у Румунији.

Вредност румунске новчане јединице, која је већ две године фактички стабилизована на курсу једног леја за три швајцарска сантима, добила је 7. фебруара ов. г. и своју законску санкцију. На припремама ове, за румунску привреду врло важне реформе радило се већ од дужег времена и најзад је реформа и изведена на бази огромне девалуације леја који, после дугих перипетија, најзад улази у ред стабилних европских валута. Тако данас наша држава остаје једина балканска држава са неуређеним новчаним питањем док јој у Европи чине друштво још једино Шпанија и Португалија. За једну земљу која, као наша, стоји пред реорганизацијом свога новчаног система од највећег је интереса да буде добро упозната са начином извођења новчане реформе у другим државама да би се могла њиховим искуством користити. Румунска новчана реформа има за нас нарочити интерес. Наше две земље представљају врло много сличности не само по својој привредној структури него и по развоју привредних прилика после рата. Обе земље постале су спајањем више привредних подручја која су се вековима развијала под различитим приликама и утицајима и достигла у привредном погледу врло неједнаке степене развића, тако да су њихове привреде морале проћи кроз једну дуготрајну фазу прилагођавања новим приликама, за коју се ни данас не би могло рећи да је завршена.

Привреда и једне и друге земље развијала се после рата под јаким утицајем политичких момената, чији се практични изражај састоји с једне стране у нерационалном вођењу државне привредне политике, недовољном поклањању пажње решавању крупних привредних проблема, односно у њиховом решавању са гледишта партиско-политичких потреба а с друге стране у потпуно рђавој финансиској политици. И Румунија и наша земља поред одличних природних услова за привредно напредовање налазе се на врло ниском нивоу привредне културе. Ово долази од недовољне просвећености становништва и великог сиромаштва у капиталима. После рата су и једна и друга држава практиковале у великом обиму новчану инфлацију из које је истина наш динар изашао са троструко већом вредношћу од румунског леја. И ми смо као и Румунија својим покушајима дефлационистичке политике довели своју привреду у врло тежак положај. Тако смо, дакле, нешто услед спољних утицаја (као што је на пр. био светски пад цена пољопривредних производа у г. 1924.) а највише сопственим грешкама довели до таквог привредног стања да привреда више

не може, без извесне помоћи са стране, ући у нормални ток свога живота.

Румунска новчана реформа интересантна је нарочито због тога што се она не ограничава само на стриктну реорганизацију новчаног система него представља и читав низ других мера којима се жели да постигне потпуно привредно санирање земље осигуравањем извесних важних услова за њен што повољнији даљи развитак. Тако се поред мера чисто новчаног карактера предвиђају мере за побољшање државних финансија и постављају принципи финансиске и буџетске политике по којима ће се поступити у будућности. Осим тога предвиђена је и потпуна реорганизација железница, подизање нових пруга и техничка и административна рационализација саобраћајне службе. Велика новчана средства која захтевају ове реформе добијена су путем зајма од 101 милиона долара који је пре кратког времена са великим успехом истовремено емитован на готово свима важнијим новчаним тржиштима, ма да не баш под најповољнијим условима (интерес износи 7% а емисиони курс у Паризу 92% а на осталим тржиштима 88%). Износ зајма биће утрошен на овај начин. За новчану стабилизацију превиђено је 25 милиона долара. Од ове суме Румунској Народној Банци даће се 10 милиона а специјалним кредитним установама (популарним банкама, произвођачким и потрошачким задругама и установама за индустриски кредит) 15 милиона. Потребама државних благајница намењено је 11 мил. а за обртни капитал жељезница 9. За извођење великих жељезничких радова одређено је 35 мил. и за разне друге инвестиције 10 милиона. Овај зајам закључила је „Аутономна Монополска Каса" којој је држава уступила експлоатисање својих фискалних монопола.

Осим овога дугорочног зајма успела је Народна Банка да са четрнаест страних емисионих банака постигне споразум о отварању кредита у циљу обезбеђивања стабилности леја, у укупном износу од 25 милиона долара. Укупно средства са којима Румунија располаже за извођење реформе повећана су и износом од 75 милиона зл. марака које се Немачка обавезала да плати као оштету за издавање новчаница у Румунији за време окупације.

Појединости новчане реформе су углавном ове.

Румунска новчана јединица остаје и даље леј чија се тежина у злату смањује на 9 милиграма. За новчанице Народне Банке успоставља се замењивост за злато, ковано и у полугама, и стране златне девизе. Замењивање новчаница неће се вршити за суме мање од 100.000 леја. За покриће издатих новчаница и својих обавеза по виђењу. Народна Банка мора располагати са 35% злата и страних златних девиза. Од овога износа 25% се мора састојати у звечећем злату.

Као што је до сада био случај у свима државама које су извеле законску стабилизацију новца тако је и у Румунији за носиоца целе реформе одређена Народна Банка. У овоме циљу уређени су новим уговорима њени односи са државом, њено материјално стање и делокруг њеног рада у будућности.

Народној Банци обезбеђена је изменом статута знатно већа слобода акција него раније. Права државе сведена су на општи надзор банчиног рада и на именовање гувернера. Што се тиче проширења делокруга банчиног рада врло је интересантно то што је Банци дато право да може ескон-товати земљорадничке менице са најдужим роком од 9 месеци. Осим чисто банкарских и кредитних послова Банци је стављено у задатак и да прати и контролише развој новчаних и у опште привредних прилика у земљи. Она је обвезна да редовно сваког месеца објављује свој билтен у коме ће бити изложено стање и важне промене у привредном животу. Овај билтен ће редиговати банчино одељење за економне студије чија је организација и вођство поверена познатом француском научнику и професору париског правног факултета Шарлу Ристу.

Биће врло корисно и интересантно посматрати какав ће обрт узети привредна ситуација у Румунији пошто је једном велико питање новчане стабилизације скинуто с дневног реда. Не треба заборавити да се у овоме тренутку стање румунске привреде не може окарактерисати као повољно. У државним финансијама показао се у прошлој години дефицит од седам милијарди леја. Исто је тако са великим дефицитом закључен и биланс спољне трговине. Висока интересна стопа показује страховиту оскудицу капитала. Да ли ће сви ти неповољни симптоми ишчезнути захваљујући спољном зајму и новчаној стабилизацији? То је врло велико питање. Тешкоће са којима се бори румунска привреда могу се савладати само једним упорним и интелигентним радом. Познато је, међутим, како опасно делују страни зајмови на духове како оних који воде државну привредну политику тако и по оне који непосредно узимају учешћа у привредном процесу, стварајући моментално повољну ситуацију. Ако са износом зајма не буду створени нови и стални извори прихода за појединце и државу онда се може, када једном позајмљени новац буде потрошен, доћи у врло тежак положај. Не треба изгубити из вида да ће Румунија услед нових обавеза према иностранству морати још више оптеретити свој буџет. Када се овим обавезама додаду оне које проистичу из уређења предратних и ратних дугова (за које је Румунија признала принцип плаћања у злату) онда се може замислити какви ће фискални захтеви у току идућих година бити постављени привреди.

Ако она не буде у стању да ове захтеве задовољи биће и сама новчана стабилизација доведена у питање и онда се тек стање привреде може погоршати. И код нас је ситуација слична и зато нам дужност налаже да врло пажљиво пратимо све што се у Румунији дешава да би смо оно што је добро могли и ми усвојити а оно што је погрешно избећи.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Какав је значај судске одлуке о остављању акта једнога спора у архиву због непоступања по наредби суда за полагање таксе?

Првостепени суд је оставио акта једнога спора у архиву, на основу чл. 15. зак. о таксама, због тога, што тужилачка страна није поступила по наредби за полагање таксе одн. подношења доказа о ослобођењу од плаћања. Тужилац је доцније, подносећи уверење о сиромашном стању, молио да се акта изваде из архиве и пусте у ток, правдајући зашто по наредби није могао поступати. Суд је одбио тужиоца од тражења као неумесног, са ових разлога:

„По чл. 12. зак. о таксама спорна и папирна такса из Т. Бр. 173.—174. плаћа се са моментом заснивања спора, т. ј. у моменту када се тужба подноси надлежном суду. По овом закон. пропису тужилац је био дужан да таксу плати приликом предаје у суду, сем у случају да га штити пропис чл. 5. т 6. зак. о так., у ком случају дужан је да поднесе уредно уверење надлежног суда општинског о свом сиромашном стању, што је тужилац и учинио.....

На рочишту---тужиоцу је саопштено да му је поднето уверење о немаштини застарило, па му је наложено да у року од 10. дана поднесе ново уверење о немаштини или да плати спорну и папирну таксу----али у остављеном му року није по наредби поступио, нити је платио спорну и папирну таксу.

Према чл. 15. и 50. зак. о так. суд по дужности сваки акт, који није прописно таксиран, нити је уз исти поднето уверење о немаштини, има оставити у архив, па је и у овом конкретном случају тако поступио.

Узети противно, т. ј. допустити парничарима да спорну и папирну таксу плаћају или подносе уверење о немаштини кад то они нађу за сходно, било би не само противно напред наведеним закон. прописима, већ би се судовима стварао сасвим излишан посао, а противни би се парничар држао у неизвесности годинама, да ли по поведеном спору он има право или пак тужилац.

Најзад у чл. 18. зак. о так. прописано је како се и под којим условима може појединцима допустити почек за неплаћање спорне таксе, а такав случај није овде у овом конкретном случају".

Касац. Суд је међутим поништио горње решење првост. суда, примедбама свога II. Оделења Бр. 13.831. од 5. фебруара 1929. год, које гласе:

„Неправилно је гледиште првост. суда, да се предмет, који је једном остављен у архиву, зато што тужилачка страна није положила таксу, нити је поднела уверење о сиромаштини, неможе поново,-после положене таксе одн. после поднетог уверења о сиромашном стању,-узети у рад. Јер смисао чл. 15. и 50. зак. о так. на којим је зак. прописима првост. суд своје пом. решење засновао, није тај, да се протеком рока остављеног за поступање по наредби губи и само право на доцније продужење спора, већ се у таквом случају само обуставља судско поступање, које се има продужити, када се такса доцније положи, односно када интересовано лице поднесе доказе, да је од плаћања таксе по закону ослобођено. Поред тога, овакво тумачење пом. закон. прописа је и целисходније, јер доприноси рационалнијем отправљању судских послова; пошто би, у противном случају, интересована страна морала подизати нову тужбу, на коју је овлашћена све до евентуалне застарелости права, те би ранији судски рад по истом предмету био изгубљен, докле би се нови поступак имао предузети из почетка.

Овакви случајеви у пракси су доста чести, а судови неједнако поступају. Зато налазимо, да овде истакнуто питање није без интереса. Дајући своје примедбе Касац. Суд се руководио обзирима целисходности а и наведени прописи зак. о так. правилно су протумачени. У питању је принцип: какав је значај судске одлуке о остављању акта једнога спора у архиву због неиспуњења услова из таксеног законодавства? По нашем мишљењу, ранији рад суда по дотичном предмету том одлуком се не уништава, већ се поступак само обуставља, тако, да се доцније, када разлог обустављања буде отпао, има продужити оданде где се било стало. Јер неиспуњавање услова из фискалног законодавства по правилу није основ гашења права, него само једна препрека за њихово реализовање судским путем.

Друкчије би ствар стајала, ако би у питању био преклузивни рок, за који је подношење извеснога акта по закону везано, нпр. подизање тужбе суду. У томе случају би се имало узети, да је дотични акт произео своје правно дејство тек у моменту положене таксе, т. ј. да је тек тога момента постао савршен (перфектан). Према томе би се моменту н. пр. ценило: да ли је тужба за пречe право куповине благовремено поднета (§ 673. г. з.); да ли је на време уложен протест противу тестамента, којим су нечија законска права окрњена (§ 482. г. з.); а такође и питање о прекиду застарелости (§ 945. г. з.), пошто уопште просто и безуспешно противљење за тај прекид по закону није довољно.

Наравно, исто тако остаје отворено питање о мерама за сузбијање несавесног парничења, које би се заиста безобзирно имало сузбијати; па је и пом. решење првостепеног суда свакако било инспирисано потребом тога сузбијања, што се јасно види из претпоследњег става судских разлога, који су у томе погледу умесни. Јер нису ретки случајеви, где једна парнична страна (само у циљу извесног тактизирања, а без стварне користи за себе), разним средствима, која јој закон пружа, просто малтретира и другу парничну страну

и суд. Ову би појаву целисходним одредбама у новом закону о поступку судском у грађанским парницама требало осујетити или бар свести на што мању меру, те не дозволити да „le méchant triomphe avec les armes même de la justice“..... као што је приликом елаборације Code Civil-a љутито узвикнуо стари француски правник Cambacérès, залажући се за што прецизнију и популарнију редакцију законских одредаба.

Д-р Адам П. Лазаревић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

НЕКИ НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА.

XII. Ново истраживање о законодавству цара Душана.

Позната је историографији старог српског права контраверза, која постоји између Т. Флоринског и Ст. Новаковића, а која се односи на питање, да ли је Душанов Законик засебан и самосталан кодекс или само један део општег законодавства Душанова, које се састојало у аутентичном признању одређеног круга реципираних прописа византијског права и тек затим у доношењу и издавању специалног домаћег законика, који је садржао одредбе српског права потребне за попуњавање празнина у реципираним и потврђеним правним зборницима византијског порекла. Сâм се Новаковић узгред изјаснио у корист баш ове друге претпоставке. Независно од тога је Флоримски развио и аргументирао ту исту претпоставку у целом специалном делу, посвећеном споменицима законодавне радње Душана цара Срба и Грка *(Тимофей Флоринскій,* Памјатники законодательној дејательности Душана царја Сербов и Греков, Кијев, 1888.). То је дело наишло на потпуно негативан став од стране Новаковића, који га није примио као образложену потврду свога првобитног тврђења, него је од тога последњег одлучно одустао. Што се пак тиче факта, на коме се Флоримски поглавито базирао, и то да у свима најстаријим преписима Д. З.[1]) долази увек у једном рукописном зборнику са скраћеном Синтагмом Властара и са Законником Јустинијана, поводом тога факта Новаковић је створио целу хипотезу о ревизији законâ у г. 1402—1427. под деспотом Стефаном, која се бајаги састајала у скраћењу Властареве

[1]) У даљем употребљаваћемо следеће кратице: Д. З. = Душанов Законик; С. С. = скраћена Синтагма Властара и З. Ј. = Законик цара Јустинијана.

Синтагме и састављању једног зборника од С. С., Д. З. и З. Ј. Ипак, не гледајући на то, није Новаковић сматрао, да је ово питање дефинитивно решено, те није престао да га поново прегледа и претреса. Према томе ни до данас то питање и наведена контраверза нису изгубили актуелни интерес, те једна нова расправа о њима долази као потпуно умесна и потребна. Баш таква је расправа *Др. Александра В. Соловјева*: „Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка" (Скопље, 1928., књиге Скопског Научног Друштва, књ. II.). На основу поновног прегледа познатих и допунске анализе неких нових извора и марљивог њиховог испитивања писац решава постојећу контраверзу у корист Флоринског и придружује се његовој тези, да је законодавство Душана обухватило С. С., З. Ј. и Д. З., који су три његова дела и заједно сачињавају један законодавни зборник.

До таквог закључка писац долази путем анализе постанка, склопа и садржине Душанова законодавства са три гледишта: 1.) са палеографско-филолошке стране (сачувани преписи Д. З., њихова старост, садржина, међусобни односи, односи према оригиналу), 2.) са политичко-историјске стране (историски узроци утицаја византијског права на Србе, политички и етнографски односи у Душановој држави, однос Душана према Византији и према Грцима — поданицима), и 3.) са правничке стране (анализа правне садржине читавог Душановог законодавства, питање да ли се његови делови — С. С., З. Ј., Д. З., — размимоилазе или попуњавају међу собом, да ли су правни прописи С. С. и З. Ј. могли важити и за Душанову царевину). „Два прва задатка, вели писац, већ су била свестрано обрађена, нарочито у истраживањима Т. Флоринског и Ст. Новаковића. Трећи задатак није још проучен. Зато је његова обрада — главна садржина нашег истраживања" (15.). Наведеној изјави пишчевој слободни смо додати, да његов трећи задатак, ма да није био досада проучен у тој мери, као што је то сад писац учинио, ипак је од Флоринског био већ постављен и пут за њега трасиран у глави Флоринсковог дела о унутрашњој вези између Д. З. и С. С. (440—446). Прва два задатка улазе у први део расправе г. Соловјева (Део I. Палеографска и историска анализа Душанова законодавства, с. 16—91), а трећи задатак испуњава цео други део опсежног пишчевог истраживања (Део II. Правне одредбе Властареве Синтагме и Законика Јустинијана у вези с одредбама Душанова Законика, с. 91—232).

У палеографско-филолошком, као и у осталом проучавању законодавства Душановог, писац, и ако иде за Флоринским, не иде за њим ропски, non iurat in verba magistri, него као слободан испитивач критички по првим изворима проверава све, што је Флорински изнео, и то допуњује новим архивским проналасцима и новим аргументима. Што се тиче архивске грађе, ту треба истакнути, да писац износи пред

стручни свет три преписа Д. З, од којих два нису била ни довољно позната, нити као што треба искоришћена од истраживалаца, а трећи представља потпуну новост за науку. У прву категорију спадају преписи Хиландарски и Барањски. Први је био 1843. г. пронађен на Светој Гори од В. И. Григоровића, који га је прегледао и дао недовољан његов опис; после тога ниједан каснији посетилац Хиландара није могао да га нађе, те се препис сматрао као изгубљен. Соловјев га је 1925. г. нашао на Хиландару и преписао, даје у књизи његов тачан опис (23—24) и извлачи из њега, као што ћемо видети доле, један важан податак. Барањски је препис био нађен 1913. г. од д-ра Бошка Петровића и описан, али га нико није искористио у научну, нарочито историјско-правну сврху. Тек Соловјев га је стручно проучио и као што треба оценио (25—26). Потпуну новост за науку представља Грбаљски препис XVIII. в., кога је Соловјев нашао у Цавтату у научној заоставштини Богишићевој (31—32); поред свега осталог Грбаљски је препис изванредно важан као непосредно сведочанство о томе, да је Д. З. живео кроз векове и у Приморју. Поновно проучавање свију познатих преписа и комбиновање са три нова преписа дало је писцу могућност, да у погледу узајамног односа преписа Душановог законодавства заузме самостално становиште (36—48). Ту је најважније то, како писац опажа еволуциони развитак у систематизацији Д. З. Тај развитак почиње у Ходошкој версији, наставља се у Бистричком препису и завршује се у Атонском препису. Све исправке ради систематизације односе се само на први законик 1349. г., одакле писац изводи закључак, да су оне учињене пре II. законика 1354. г.; тек каснији рукописи XVIII. века знају за премештање ради систематизације из другог законика у први (44). Пошто премештања ради систематизације сачињавају најважније и скоро једино битно обележје друге версије, коју је Новаковић назвао Атонском, а највероватније је, да су та премештања извршена још под царем Душаном, нема никаквих разлога да се претпостави нарочита ревизија Д. З. под деспотом Стефаном, баш на чему је Новаковић базирао своје порицање тезе Флоринског. Што се тиче директних доказа у корист те последње тезе, то поред доказа наведених од Флоринског писац пружа два нова доказа: 1.) наслов на првом месту Хиландарског зборника (54.), 2.) сведочанство о сабору 1349. г. у двема Душановим повељама и то цркви дијака Анагноста Дрогоја 1349. г. и властелину Иванку Прибиштитовићу 1350. г. (55—56). Као што већ знамо, Соловјев је поново пронашао Хиландарски зборник, који се сматрао као изгубљен, и свакако први је запазио, да на његовом првом листу стоји наслов: „Сии Законник Благочестиваго и Христољубимаго господина цара Стефана". Тај се наслов односи на цео зборник, који обухвата и С. С. и З. Ј. и Д. З., дакле сведочи о комплико-

ваном саставу целокупног законодавства Душана, у коме је Д. З. био само један део поред С. С. и З. Ј. У првој од горе наведених повеља каже се поводом сабора 1349. г. у Скопљу: „Тѣмь же съмотривьше богоносныхъ отець составление, и съборникъ того рада, и ми сиимь послѣдоуемь от светихь отьць яже суть оузаконена и оуставили и оутвердили и направили... божьственимь црьквамь записовати...“ Г, Соловјев тумачи први део наведеног пасуса тако, да се у њему прича о потврди од стране цара и сабора „богоносних отець составления“ т. ј. Синтагме. Међутим за сваког је беспристрасног читаоца јасно, да се ту не говори о каквој законодавној потврди ма којег канонског зборника, него само о томе, да су цар и сабор само сматрали, т. ј. гледали у „закон светих отаца“, одлучили су да иду за тим, што су тамо нашли, те према томе наређују, да се цркви запише, т. ј. поклони. Наведени пасус подсећа на познати увод у старе руске „црквене уставе“, у којима се обично говори: „разъврзше грецький номоканонъ и обрѣтохомъ въ немъ“ или „сложилъ есми со греческимъ номоканономъ“. За повељу цркви дијака Анагноста Дрогоја зна Флорински (119), али никако не мисли, да се она може искористити за доказ законодавне потврде С. С. на сабору 1349. г. Боље би било, да је г. Соловјев у томе погледу ишао за Флоринским. У повељи Иванку Прибиштитовићу вели се: „събравшу же царству на зборь в славномь градѣ Скопи... *обновисмо и състависмо и узаконисмо всака правила светихь и божьствених црьковь*, и прочимь записовати хрисовуље словеса царска коемуждо противу дѣлу его“. У истакнутим курзивом речима г. Соловјев опет види законодавну потврду Синтагме; међутим из контекста је јасно, да „правила“ ту не значе зборник, ни уопште право у објективном смислу, него субјективна права, т. ј. повластице цркава.[1]) Дакле наведене повеље ништа не говоре о узакоњавању или званичној ауторизацији С. С., него о званичној потврди црквених повластица, те би се могле навести на другом месту књиге г. Соловјева и то тамо, где се говори о старању Душана да добије наклоност свештенства и монаштва (70—71). Највише поткрепљује Соловјев тезу Флоринског тим, што успешно сузбија хипотезу Новаковића о тобожњој ревизији законâ под деспотом Стефаном. Горе смо већ видели, како се то сузбијање врши односно Д. З., сад бележимо исто односно С. С. Своју хипотезу Новаковић у многоме базира на променама у стилу и језику. За тврђење, да скраћење Синтагме спада у доба деспотово, споменуте би промене у стилу и језику дошле као једини доказ. „Међутим“, вели Соловјев, „језик и стил

[1]) В. мој чланак: „Политичке и правне идеје у Синтагмату Властара“, Летопис Матице Српске, књ. 317., св. 2, 1938. г., Прилози, с. 162, прим. 2.

ANALECTA Pranalecta

сасвим су исти у П. С. и С. С., подударају се до најмањих ситница! Зато је Новаковић био у могућности да наштампа потпун текст Синтагме, и да у том тексту истакне помоћу маснијих слова сва места, која су унета у скраћену рецензију" (58). Ево један аргуменат против хипотезе Новаковића прост и необорив. Сви су за то знали, али ипак је требало неко, да то изрично изнесе. То је г. Соловјев паметно учинио. На завршетку писац износи још једну комбинацију од општег значаја. „Врло је тешко", вели, „претпоставити да би спајање С. С. и Д. З. у један зборник (ако би било извршено неких 70 година после издања Д. З.) могло потпуно истиснути старе преписе Д. З., где би се он налазио без С. С. Тешко је претпоставити, да би то спајање, извршено негде у Ресави, у маленој деспотовини XV века, постало меродавно и за Румунију (Бистрички препис) и за Свету Гору (Хиландарски и Атонски), да би после тога Хиландарски калуђери сматрали, да је то законско дело деспота Стефана — „законик цара Стефана". Много је лакше помислити, да то спајање датира заиста од цара Стефана" (57). Не може се порицати, да је пишчево резоновање добро образложено. У даљем излагању правне садржине писац пружа још специалне стварне доказе, да је С. С. била у главном намењена световном суду (129, 204—205) и да је било везе у редакцији између Д. З. и С. С. (142).

Проучавању политичко-историјске стране Душанова законодавства посвећене су две главе и то: V.: „Значај византијског права у Душановој држави" (58—67) и VI. „цар Душан као наследник грчких царева" (68—91). Ту, базирајући се на радовима својих претходника (Флоринског, Новаковића, Намисловског) и на непосредном проучавању извора, писац пружа карактеристику процеса продирања византијског права у Србију пре Душана и слика поступачни развитак законодавне радње Душана, која је расла, у колико се више Душан загревао идејом царства, и на послетку је дотерала до компликоване кодификације 1349—1354. г. Излагање и оцену српских прилика писац поткрепљује упоредном студијом о значају византијског права на хришћанском Истоку, у који спадају Румунија, Русија, Јерменска и Ђурђијанска (81—88). У карактеристици процеса продирања византијског права у средњовековну Србију писац прави разлику између рецепције и традиције (58,60); под првом разуме спровођење византијског права у српски живот путем цркве, а под другом тај факт, што су Срби у своме ширењу по Балкану наилазили на стару културу римског и нарочито византијског права, које су морали сачувати као већ постојеће право. Та је разлика потпуно образложена и одговара стварном стању; лепо се може везати уз оне формалне титуле рецепције византијског права и њене врсте, које смо констатовали у историји старог српског права (в, „Нјесколько идиографических черт

стараго сербскаго права", Conférence des historiens des états de l'Europe orientale et du monde slave, Varsovie, 1928., II-*e* partie; p. 271—279). Темељито и опрезно расправља писац питање о подели Душанова царства на земљу српског и земљу грчког права, које питање потиче из сведочанства Никифора Грегоре и већ је на себе привукло пажњу ранијих истраживалаца и то Т. Флоринског (Памјатники закон. дејат., стр. 8-а) и Н. Радојчића (Глас, CX, с. 138—139.). Писац показује, да је та подела на „Србље и Романију" била званично проглашена, као што о томе сведоче подаци у великој даровној повељи Хиландару г. 1348. и у међународном уговору са Дубровником 1349. г. (72—73.). Ако се не варамо, г. Соловјев је први пронашао у наведеним законодавним актима званичну потврду летописног сведочанства Никифора Грегоре[1]). Ипак се том формалном правном страном писац не заноси, него резонује реалистички и према томе тврди овако: „У ствари подела између српског и грчког права није могла бити извршена ни на територијалном основу, ни на основу личних статута. Становништво је било сувише измешано. И права тежња Душанова била је да читаву своју државу уреди по неким јединственим *православним законима* (74). Потпуно се с писцем слажемо, да се баш тако може па чак и мора тумачити законодавни програм Душанов и слажемо се с наведеним тим више, што је писац потпуно свестан тога, да „стварне су прилике Душанове царевине биле често много примитивније него отмене одредбе његова законодавства" (207.) Иначе што се тиче стварног ширења византијског права у средњовековној Србији можемо поновити оно, што смо већ једанпут изнели, и то да ово ширење није било једноставно, него валовито, негде дубље, негде плиће, а негде није сасвим ни допирало (Conférence des historiens des états de l'Europe orientale etc., p. 277). Да се у избору погодне збирке „православних закона" Душан зауставио на Синтагми солунског правника Властара, то писац духовито веже за интересовање Душана за зилотску странку у Солуну и за утицај на Душана од стране исихаста, чији је истакнути присталица био Властар (78—81). Мора се похвалити, да је писац за објашњење законодавног рада проучио и политичке прилике и верски покрет дотичног доба „Утицај исихазма на Душана", вели писац, „осећа се у самом факту превођења Властарове Синтагме и у одлучном ставу, који почетни чланови Д. З. г. 1349. заузимају против католицизма и других јереси" (81.) У упоредној студији о значају византијског права на Хришћанском Истоку замерио бих писцу недостатак пажње према Русији. Прво, да истакнем да писац констатује позајмице из византијског права у Законику (Уложењу) цара Алексија 1649. г. на основу расправе Н.

[1]) Ни Флорински (в. с. 9 и 45.), нити Радојчић то нису учинили.

Калачова од 1847. г. о значају Крмчије; међутим постоји специално истраживање г. Тиктина; „Византијскоје право, как источник Уложенија и новоуказних статеј“ 1898. г., које је писац прећутао. Вероватно није писац могао да га овде нађе, али га је ипак морао споменути са жаљењем да му није приступачно[1]) Друго, писац наводи, да је после Законика 1649 г. цар Алексије послао свима намесницима изводе из грчких Номоканона да се по њима суди у кривичним делима, и позивање црквеног сабора у Москви од 1667 г. на грчке законе, у таквом контексту (стр. 84—85.), као да је била природна последица цар Алексијеве кодификације. Међутим то је сасвим супротно, јер ово није било органско допуњавање Уложења, него одступање од његових принципа у корист примата црквеног права, а које је одступање извршено под притиском патриарха Никона, чије је гледиште у томе погледу успело чак и на сабору, који је иначе патриарха осудио. Није ту било мирног узајамног попуњавања, него се иза тога скрива грозна драма сукоба између државе и цркве поводом права на законодавство. Иста се драма крије и иза законодавног рада Душановог и њен се одјек чује у оној крутој осуди, коју је Душану после његове смрти изрекао деспот Угљеша брат Вукашинов (Miklosich et Müller, Acta, I, 562.), кад је Душана кривио, да „је неправду раширио и у област божанску, те је погазио старе црквене уредбе и грдно порушио од отаца остављене границе и почео цепати и сећи како је стигао, начинивши се као неки небесни судија и законодавац, који поставља законе не тек земаљским него и божанским стварима вршећи и у њима своју вољу“. (в. Ст. Станојевић Цар Душан, 1922, стр. 4). За ту би осуду требао да се сети писац, кад неким аналогичним поводом покреће питање о законодавном ауторитету „једног анатемисаног цара“ (52—53. и 53 н. 1.).

Трећи део, посвећен правној анализи читавог Душановог законодавства које обухвата С. С., З. Ј. и Д. З., сам писац сматра као главни део свога истраживања. У самој ствари тај је део најопсежнији (92—222), захтевао је од писца највише истраживалачког рада, кога писац није ни жалио, и пружа марљиво излагање правне догме, која се садржи у три дела Душанова законодавства. Излагање се дели на ове рубрике: црквено право (92—106), грађанско право (106—140), кривично право (140—198), одредбе из државног и судског права (199—222). Задатак, кога писац у овоме делу поставља и кога у њему остварује, састоји се у томе, да се покаже и докаже, да између три саставна дела Душанове кодификације нема противречности, и да је циљ Д. З. био, да по-

[1]) И на једном другом месту, говорећи о руском праву, писац наводи једно мишљење К. Неволина, које је безусловно застарело и уопште није тачно (133., н. 3), чиме се српски читалац може довести у заблуду.

пуни празнине грчких зборника и да донесе оне прописе, који су потицали из особина српског државног уређења те којих није могло у грчким зборницима ни бити, такође и оне одредбе српског обичајног права, које су могле да важе и даље у Душановој царевини. Одсутност противречности је утолико доказана, да се може претпоставити да је Душан намеравао да се сва три зборника уведу у живот одједном; свакако су ти зборници могли важити у исто време заједно. Што се пак тиче другог питања, и то претпоставке пишчеве, као да се Д. З. израђивао у законодавном одбору по једноме плану, чији би делови били симетрични празнинама у С. С. и З. Ј. (88—90), то та претпоставка није, па чак и не може да буде доказана. Тешко је па чак и немогуће, да се продре у сакривене путеве законодавне технике оног доба. Свакако треба имати у виду, да није у њеном основу лежала тежња за неком логичком закљученошћу (logische Geschlossenheit) законодавства, него потреба за подмирење извесних реалних захтева друштвеног живота. Понекад сам писац то разуме, као што на пример у питању односа према католицизму, где од логичних паралела прелази на материалну оцену друштвених прилика (95, 166—167); али се редовно задовољава формално логичком страном, са које решава чак једно детаљно питање о залози (стр. 123—124), чије је регулисање било без сумње изазвано неким нарочитим условима промета са земљиштем, а никако не апстрактним коригирањем З. Ј. Формално логичка веза не пресуђује још о стварној реалној вези, јер увек може бити више конкретних реалних комбинација, које се подједнако могу подвести под једну те исту логичку формулу. Не потврђује се и једна друга претпоставка, и то као да З. Д. доноси сам српско право. Идући за Зигељем и за Радојчићем, а такође и самостално писац истиче у Д. З. непосредна позајмљивања из Василика и Прохирона (98—99, 100, 184 и др.) Али независно од свега тога трећи део расправе г. Соловјева је од велике вредности, јер пружа читаоцима обилату, скоро исцрпну грађу оних прописа византијског права, који се могу сматрати као меродавни за регулисање и развитак правних односа у ондашњој Србији. Најбоље је у томе погледу писац обрадио грађанско право. Што се тиче кривичног права, ту бих имао да писцу нешто замерим и пре свега то, што се писац користи модерним и при томе једним нарочито индивидуалним схватањем кривичне систематике. Услед такве модернизације писац игнорише и превиди стварне историјске особине оног доба, које проучава. Тако, на пр. врачарство и тровање уврстио је у опште опасна кривична дела (177); међутим познато је да се врачарство и тровање у средњем веку убрајају у кривична дела против вере; у исто време није писац запазио, да професионална татба и гуса добијају у II. Законику квалификацију баш општеопасних кривичних

ANALI PFB | anali.rs

дела. Због наведене модернизације није писац нашао у класификационој схеми никакво засебно место за „најезду“, једно кривично дело толико карактеристично за ону епоху, а спомиње за најезду само узгред у вези са питањем о разлици између намерног и ненамерног убиства (192). Из истих разлога није писац запазио, да се у Д. З. истичу нарочите категорије кривичних дела против државног и друштвеног поретка, на које смо обратили пажњу у штампи поводом оцене расправе г. Намисловског (в. *Архив за правне и друштв. науке,* књ. XXVI, 1924, стр. 297—298.) Површно писац процењује одредбе Д. З. о крађи. Ми смо покушавали показати, да Д. З. зна за три врсте крађе и гусе (Архив XXVI, 292—293), којима одговарају и три врсте кривичног поступка. Не смемо замерити писцу, да не води рачуна о нашим погледима, али морамо му замерити, да се истим поводом није изјаснио ни према погледима М. Доленца, чији рад сматра као „најбољу и најисцрпнију анализу свих одредаба Д. З.“ (с. V.) Модернизација смета нешто писцу и у излагању грађанског права. Тамо члановима 41. и 48. Д. З. писац поставља захтеве (133), који би се могли оправдати само ако би била реч о неком специалном грађанском законику; међутим чл. 42. и 48., смештени у јавноправном делу Д. З., говоре о наследству само оно и само толико, што је и колико је било потребно за гарантовање принципа наследности властеоског имања; ништа више се од њих и не сме тражити, аналогичне се одредбе налазе у различитим привилегијама племству у другим земљама, на пр. у Пољској и Литви. — Враћајући се на главу о кривичном праву, треба још да се каже, да није у њој кривично право Д. З. исцрпљено. Још више фрагментарни и чак случајни карактер имају наведене од писца одредбе из државног и судског права. Не може се то оправдати насловом главе X, који на првом месту говори о С. С. и тек у загради о Д. З., јер ипак ту писац наводи и такве одредбе Д. З., које нису у вези са С. С. У појединости није писац доследан у своме мишљењу о пороти, коју час карактерише као саклетвенике (219), час склон је сматрати као попуну недостатка квалификованих судија (91), час идентификује са „судом пред читавом властелом“, зајамченим у хрисовуљи тесалијској властели од 1295 г. (209), последња идентификација је потпуно погрешна, јер „суд пред читавом властелом“ не одговара пороти, него curiae boronum на Западу или „судским већима“ у Пољској. На једном месту писац назива релацијом (201) оно (чл. 136. Д. З.), што би требало квалификовати као ремонстрацију (remontrance).

На завршетку своје расправе писац износи „каснију судбину Душанова законодавства“ (гл. XI). Ту је од најважнијег значаја лепо и, у колико знамо, прво у стручној књижевности излагање оне прераде Душанова кодекса, која је представљена Раваничким преписом, пронађеним од писца

ANALI PFB Banali.rs

Грбаљским и каснијим преписима XVII и XVIII в. Та се прерада састоји у томе, што изоставља С. С., најважније њене прописе распоређује између З. Ј. и Д. З., тако да место ранијег Codex tripartitus долази Codex bipartitus (228—229).

На закључно питање, да ли је после исцрпне расправе г. Соловјева преузета од њега теза Флоринског доказана, можемо дати позитиван одговор и то у том смислу, да је претпоставка Флоринског—Соловјева врло вероватна; као што се види, служимо се у нашем дефинитивном одговору једном опрезнијом речју, али у томе идемо за г. Соловјевом, који сâм карактерише поједине тачке брањене тезе као „вероватне" (212—213, 219). Морамо још додати, да се теза Флоринског—Соловјева односи само на законодавно, а не на стварно стање правног живота у Душаново доба (уп. 192, 207). У вези с тим стоји питање о празнинама у законодавству Душана и о начину њиховог попуњавања. У одговору на то питање писац вели: „Суревњиво на свој ауторитет, неће Душаново законодавство да призна да може бити празнина или нејасности у писаном закону" (201), и према томе искључује могућност признавања од Д. З. обичајног права као субсидиарног извора, за доказ чему наводи ту околност, да су у С. С. намерно изостављене све одредбе, које овлашћују, да се у недостатку закона послужи обичајем (200). Што се тиче законодавства, узетог für und an sich, писац има потпуно право. Али у стварном је животу ондашњег права било друкчије и обичајно право није само попуњавало празнине у Д. З., него је чак и мењало његове одредбе, као што то признаје и сам писац (192). Нити је могло бити друкчије. Иначе то је несумњиво за историка права. Није то узалуд, што и теоричари права, који нису стручњаци за историју, отворено изјављују o la vie du droit et l'impuissance des lois (Jean Cruet, 1914 г.) и траже das lebende Recht (Eugen Ehrlich, 1911 г.). Против субсидиарног значаја обичајног права бунио се Флорински и патетички је усклицао: „Где има података, на основу којих бисмо могли решавати, да је обичајно право у једним случајевима ушло у писани закон, а у другим је надаље одржавало свој законски значај, и ако није било учвршћено на хартији!" (441). Директних података нема, јер такве упуте савременици нису ни требали, пошто је за њих било довољно живог правног осећаја и непосредног знања. За нас пак то је загонетка из области законодавне технике старог доба, али не смемо да поричемо, него морамо да принципиелно признамо неопходну симбиозу закона и обичаја, не гледајући на супротне декларације законодавца.

ANALI PFB | anali.rs

На завршетку треба да поновимо, да је писац много задужио историографију старог српског права тим, што је у својој расправи прикупио из првих извора и систематски распоредио обилату грађу оних одредаба византијског права,

које се могу сматрати као меродавне за регулисање и развитак правних односа у старој Србији. Сваки ће се стручњак стално служити расправом г. Соловјева као упутством, које ће његов рад олакшавати и подстрекивати.

У прилогу уз своју расправу писац је наштампао текст Законика цара Јустинијана иначе мало приступачан. На томе треба нарочито захвалити писцу.

Резултате свога истраживања писац је изнео и пред страну јавност, и то у чланку: „Le droit byzantin dans la codification d'Étienne Douchan", наштампаном у стручном часопису: „Revue historique de droit" (4-e série, t. VII. 1928, p. 387—412).

Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Carl Schmitt, **Die Diktatur, 1928.**

Карл Шмит (који се у почетку потписивао још и Доротић, Dorotić), спада међу најистакнутије млађе немачке писце, који је на себе обратио пажњу и науке изван граница Немачке. То је писац више интересантних и оштроумних дела и једног општег система уставног права, недавно објављеног. Бавио се специално питањем диктатуре, и управо он је, колико знамо, први у модерно доба, који је покушао да систематски изучи овај проблем. Његова књига о диктатури доживљује већ друго издање.

До појма диктатуре он долази помоћу двеју идеја. Он полази од разликовања правних норама (Normen des Rechts) и норма остваривања (Rechtsverwirklichungsnormen), друге служе као средство првима, као средство циљу. Он право и не може у опште себи да замисли без првих норама: орган може бити слободан колико хоћете што се тиче норама остваривања, т. ј. каква ће средства употребити, али прве норме увек остају као *циљ*. Диктатура се баш и одликује тиме, да она има да оствари један циљ, и да је правно везана на тај циљ, и у томе се разликује од деспотије. Но, и ако је циљ главно, без чега се не може, ипак није *све*. Јер, ако се у суштини (im Kern) права види опет само тај циљ, онда би и рат и диктатура били нормални, идеални случајеви. Ако се узме да су *средства* индиферентна, онда би се могло лако замислити поред једног постојећег устава други, и поред једног закона још други, кад год буде потребно, одн. кад год се учини да устав или закон (постојећи) не служе циљу. И зато он првом разликовању правних норми које изражавају циљ и норми остваривања, које изражавају

средство, придружује идеју о овлашћењу, налогу, commissio који даје одн. налаже суверени орган другом, диктатору да га овај изврши како уме и зна, потпуно слободан у погледу средстава, са једним јединим ограничењем да изврши налог.

И тако је он направио разлику између комисарске и суверене диктатуре. Али ми пуштамо самог њега да он изрази своју мисао шта је то диктатура, и шта је једна а шта друга врста.

„Политички се може свако непосредно, т. ј. свако вршење државне власти, без икаквих посредних самосталних инстанца, обележити као диктатура, дакле и централизам у супротности са децентрализацијом. О општој вези ове апсолутистичке идеје са појмом диктатуре ми смо говорили у првој глави. Пошто војничка организација претпоставља извршавање заповести без поговора и противљења са „телеграфском брзином", то се може сваки систем заснован на строгој дисциплини назвати диктатуром. Тај појам (диктатуре) тим више одговара специалној правној природи војничке заповести, у колико и комисарска (kommissarische) диктатура базира на *commissio* на налогу, који се може обележити и као заповест. На исти начин се објашњава да се везује лако појам диктатуре са политичком идејом цезаризма, који се спроводи државним ударом као супротност према легитимној монархији. Према овој нејасној претстави, која се не може одржати после једне правничке анализе, Кромвел и Наполеон су типични диктатори, јер они су били генерали. Али да бисмо дали прави појам диктатуре, морамо пре свега имати у виду да диктатура добија своје битно обележје као акција. У појам диктатуре не само комисарске него и суверене улази оно *стање* које је створио својом акцијом диктатор. Њена правна природа лежи у томе, да *in concreto* отпадају правне границе које ометају постигнуће циља. Из тога следује да горе напоменуто образовање војничког пруског апсолутизма није била никаква диктатура, али да се ни полицијска држава не може тако називати, пошто подизање народног благостања не чини објект за акцију, која припада диктатури. Полицијска држава има свакако у принципу своје организације, своме главном административном задатку елемент од принципиелно комисарског карактера, и у толико је сродна диктатури. Али њој не достаје оно што даје диктатури њену прецизну садржину, на име претпостава непријатеља, чије одстрањење мора бити горе описани циљ акције..."

Ипак по писцу то није нужна одбрана, која у овој последњој тачки (у погледу отклањања непријатеља) личи на диктатуру. „Диктатура није само акција као што је то увек нужна одбрана — него такође и реакција (Gegenaction). Она претпоставља да се противник не држи правних норми, које диктатор признаје за меродавне као правни основ, али наравно не као техничко средство његове акције. Супротност

правне норме и норме остваривања (Rechtsverwirklichungsnorm), која се провлачи кроз целокупно право, овде постаје супротношћу правне норме и техничког правила акције. Комисарска диктатура суспендира устав in concreto да би штитила овај исти устав у његовом конкретном облику. Од раније је понављан (највише и најжешће од Линколна) аргумент: када је опстанак устава у опасности, то он мора бити осигуран привременом суспензијом устава. Диктатура штити одређени устав од напада, који прете да укину овај устав. Методска самосталност проблема остваривања права као једног правног проблема појављује се овде најјасније. Акција диктатора треба да створи стање, у коме право може бити остварено, јер свака норма претпоставља нормално стање као хомогени медиум, у коме оно важи. Следствено диктатура је проблем конкретног остваривања, а да не престаје бити правним проблемом. Устав може бити суспендован, а да не престаје да важи, јер суспензија чини само *конкретни изузетак*. Тако има такође да се објасни, да се устав може суспендирати само за поједине крајеве државе. Принцип non potest detrahi a jure quantitas морао би дакле и овде важити, јер нема у држави конституираној уставом као један правни појам, ниједног територијално одређеног простора, који би могао бити изузет од његовог важења, нити иједног временског периода, за који он не треба да важи нити одређеног круга лица, који, не престајући држављанима, ипак треба да буду третирани као бесправни, „непријатељи" или „бунтовници". Али управо такви изузеци спадају у суштину диктатуре и могући су, јер се код њих ради о једном налогу, одређеном према конкретном стању ствари (ситуацији).

Суверена диктатура види у целокупном постојећем поретку стање, које хоће да отстрани својом акцијом. Она не суспендира само постојећи Устав на основу права датог јој самим тим уставом, већ тежи да створи стање да омогући устав, који сматра као прави устав. Она се дакле не позива на постојећи, већ на будући устав. Човек би мислио да се такав подхват измиче свакој правној формули. Јер, држава може бити схваћена правно само по своме уставу, и потпуно порицање постојећег устава морало би се одрећи сваког правног оправдања, јер устав који тек треба да буде створен још не постоји по сопственој премиси. С тога би се ту радило само о питању односа моћи (Machtfrage). Али то није случај, када се узме власт, која и ако сама није уставно конституисана, ипак стоји са сваким постојећим уставом у таквом односу, да се појављује као власт која заснива, и ако она сама себе не може никад да обухвати, тако да се она и не може због тога порећи, што она негира постојећи устав. То је смисао уставотворне власти, pouvoir constituant.

Положај апсолутног владаоца није независан од испуњења одређеног задатка и његова права нису овлашћење дато у погледу циља који има да се постигне. Свака диктатура претпоставља један налог (Kommission), и пита се да ли има једног налога у сагласности са сувереношћу и у колико он противречи појму суверенитета, до тиме што је она (диктатура, суверенитет) зависна од једног налога. Особина pouvoir-a constituant омогућава такву зависност, јер се може замислити због карактера ове власти (pouvoir) која није конституисана и никада се не дâ конституисати, да ималац државне власти сам себе начини зависним, а да сила од које се он чини зависан, не постане конституиран суверена и да с друге стране као при зависности суверена од Бога свака друга земаљска инстанца се губи (ст. 134—138).

Теорија Карла *Шмита* наишла је на оштру опозицију у Немачкој науци (в. предговор последњег издања књиге коју реферишем), замерало јој се да је *природноправна.* Немам при руци аргументе које су употребили при обарању тезе Шмитове, али они имају право. По мом мишљењу та теорија има један крупан недостатак, и он се састоји у томе да је немогуће да неко пренесе власт у потпуности (суверену власт), а да ипак тај неко остане *прави* суверен (суверен поред онога који врши *фактички* сувереност). Да би народ — јер народ може бити тај који преноси власт на једног диктатора — остао сувереном, он мора задржати право да организован, путем једног тела, и поврати власт када сматра за потребно. Због ове последице своје теорије, К. *Шмит* је у својој Allgemeine Staatslehre био принуђен да у народу као сувереном субјекту у модерним демократијама на крају крајева види јавно мњење!

Али без обзира на то, таква теорија може да послужи да обележимо облик владавине какав је код нас настао од 6. јануара 1927. Судећи по Краљевој прокламацији, ово стање треба да буде провизорно, јер циљ који је поставио Краљ јесте стварање новог, *бољег* уређења. По томе би било то стање једне суверене диктатуре а не апсолутна монархија која претставља један *сталан* режим суверене краљевске власти, суверене диктатуре. С друге стране у данашњем режиму, судећи по Краљевој прокламацији, његовом говору министрима и нарочито закону о краљевској власти, основа има да буде законитост (и уз то једнакост свих пред законом, особито племенска). Треба дакле да остану у важности начела правне државе. По томе се очевидно разликује од апсолутне монархије и личи на конституционалну. Због тога и јесте ово једна нова творевина модерног доба, различита од сличних из ранијих епоха. То је суверена диктатура.

Ђ. Тасић.

БЕЛЕШКЕ

Четрдесетогодишњица словеначког друштва „Правник“. — 20. Јануара ове године навршило се четрдесет година од оснивања словеначког друштва *Правник*. Рад овог друштва прелази у многом чисто сталешки карактер, јер је имао много ширу националну подлогу. У политичкој историји Словенаца и у њиховој борби против германизаторских тенденција аустриске политике, друштво *Правник* има своје видно место. У време кад је оно основано у судовима се употребљавао искључиво немачки језик као званични језик. Ако је неки нижи суд донео пресуду на словеначком језику, та је пресуда поништена од виших судова, и ако је према аустриском основном државном закону сваки народ формално имао право да чува своју народност и гаји свој матерњи језик. Но од те формалне равноправности до стварне примене тих права било је далеко. Друштво *Правник*, као један од својих главних задатака, повело је борбу за равноправност словеначког језика у судству. Пуних тридесет година трајала је ова борба, све до свршетка Светског Рата, када се, најзад, словеначки народ нашао у својој држави. Јубиларни број *Словенског Правника*, издат о четрдесетогодишњици друштва, доноси низ чланака још живих оснивача друштва, у којима они износе своја занимљива сећања на почетке рада друштва, на прилике у Словеначкој у оно доба, и лагану али сталну и живахну борбу за народна права и народне идеале.

Друштво *Правник* основано је 20. јануара 1889 у Љубљани, од стране 34 словеначка правника. Већ прве године друштво је имало 168 чланова, а данас их има око 650. У прво време друштво је нарочито радило да словеначки језик продре у судове. У ту сврху отпочет је рад на издавању словеначке правне терминологије, на чему су суделовали сви чланови друштва. 1894 изашла је ручна немачко-словеначка правна терминологија, коју је уредио д-р Ј. Бабник. Одмах по своме оснивању друштво је прихватило уређивање часописа *Словенски Правник*, који је већ раније био покренут, али је са слабог одзива претплатника, престао да излази. Од оснивања друштва *Правник*, часопис излази редовно, и данас је, под уредништвом Г. д-р Рудолфа Сајовица, један од најугледнијих наших стручних часописа. Поред рада на гајењу правних и државних наука друштво *Правник* суделовало је у свима политичким акцијама словеначког народа, као на пр. у покрету за оснивање словеначког универзитета, једног вишег суда у Љубљани и т. д. После рата, кад су сви политички циљеви друштва били испуњени, друштво је наставило са радом на подизању правне науке и правничког сталежа, као и на неговању правне свести у словеначком народу. Његови чланови узимали су живо учешће на правничким конгресима, и организовали конгрес правника у Љубљани 1926 године, који је свима учесницима остао у успомени.

Данас је на челу друштва, један од његових оснивача, Г. д-р Данило Мајарон, који је трећи председник за ових четрдесет година, и који ову дужност отправља непрекидно већ двадесет и две године.

И. Пржић.

Споменица тридесетогодишњег рада проф. Домпковског. Познати пољски историк права Д-р Пшемислав Домпковски професор универзитета у Лавову, чије смо цењене публикације више пута приказивали у ступцима *Архива*, навршио је 1927 год. тридесет година свога вредног научног рада. Његови су ученици још онда решили да се тим поводом изда поменута споменица. Успели су да ту мисао остваре тек крајем прошле године. Споменица проф. Домпковског (Pamietnik rzydriestolecia pracy naukowej prof. dr. Przemyslawa Dabkowskiego, Lwów, 1927, у ствари 1928 г.) састоји се од три дела, од којих први обухвата чланке слављеникових ученика, други — пријатеља и поштовалаца, а трећи износи исцрпну библиографију научних радова слављеника. Међу ученицима слављеника наилазимо на Др. Рудолфа Раушера, који је иначе изашао из школе покојног Кадлеца и већ више година заузима катедру исто-

рије права у Братислави. Р. Раушер је дао интересантан чланак о значају пресуде земаљског суда за чешко приватно право, који смо на основу ранијег засебног отиска већ реферисали у *Архиву* (XXXIII. 2). Као један од поштоваоца долази г. Владислав Намисловски познати нам истраживалац историје старог српског права. Г. Намисловски износи чланак о „Међународним правним односима између средњовековних словенских држава на Балкану (315--537),“ у коме се говори о поклисарима, страном промету и правном стању странаца у Рашкој, у Дубровнику и у Босни. Већина чланака спада у област историје пољског права јавног и приватног. Има ипак и тема из опште историје права. Између њих заслужују нарочиту пажњу ови чланци: *Вацлава Осуховског*, Хомер у Дигестама (163—184) и *М. З. Једлицког*, О подизању на штиту код давних Германа (397—517). Први пружа интересантан прилог за јелинистички елеменат у римском праву; други детаљно упознаје читаоца са симболистичким обредом бирања владалаца код Германа и других народа старог доба. Приказујући споменицу проф. Домпковског хоћемо да тим путем изразимо заслуженом историку пољског права наше нарочито поштовање и да му упутимо срдачне жеље још дугог и плодног научног рада.

Т. Тарановски.

Нови рад из културне историје Византије у XIII веку. Са закашњењем долази у књижевни промет датирана са 1927. годином расправа г-це д-р Марије А. Андрејев о култури византијског двора у XIII веку. (*М. А. Андрејева*, dr. phil., Очерки по культури византијскога двора в. XIII вјеке, v Praze, 1927, стр. 208). Ма да се расправља доба Латинске Царевине, кад се избегли царски двор налазио у Никеји, писац не говори о Никејском, него о византијском двору, јер га не занима међувремена топографија, него трајна културна традиција византијска, која није била прекинута ни сељењем у Анатолију. Расправа се састоји од четири нацрта, од којих први говори о уређењу и церемонијалу царског двора, други — о владајућој династији, трећи — о социјалном саставу никејског двора, четврти — о духовним интересима и забавама дворским. Расправа представља нарочито интересовање за српску историју, јер баш Никејски двор је посећивао Св. Сава и у Никејско доба спадају почетци интензивног прихваћања византијске културе и рецепције византијског права у Србији. Стога заслужују нарочиту пажњу такве црте оног доба, као што сталешка диференција (магистани и архонти) службеног особља на двору (с. 113—127), развитак проније ског система (97—98) и дух просвећеног апсолутизма, којим су никејски владари били прожети (106). Исто тако маркантно је оно зближавање између источне и западне културе, којим се карактерише Никејско доба (146—147). Од запада су тада биле прихваћене тортуре и ордалије (158), појачано гоњење мађионичара (159—160), судски двобој бар за војнике (175—176) и уопште живо интересовање за витешки живот и витешке обичаје (176); томе још треба додати и латинофилску струју у тадашњем богословљу (165—166). Све наведено знатно расветљује компликовано питање о карактеру и правцу византијске рецепције у Србији, јер сведочи, да је оно комбиновање византијског и романогерманског елемента, који је у српској историји опазио још Константин Јиречек, постојало у извесној мери већ у самој Византији.

Т. Тарановски.

Радништво у Словенији у 1927 и 1928. *Poročilo delavske sbornice za Slovenijo za leti 1927 in 1928.* Uredil Filip Uratnik. Ljubljana, 1928; 197 str. *Iz statistike našega delavskega zavarovanja.* Zbrala Ivo Lah in Filip Uratnik Ljubljana, 1929; 49 стр. и 21 графичка слика.

У савршеној опреми, стварној и техничкој, словеначка Радничка Комора пружила нам је један богат свежањ података о положају радника у Словенији. Једно је извештај те Коморе за последње две године, а друго је статистички преглед, графички илустрован, радничкога осигурања у истој покрајини. Ове две књижице, од којих прва има карактер озбиљне студије, а друга успеле презентације цифара и детаља, долазе донекле као јубиларна издања приликом отварања лепих радничких до-

мова у Љубљани и Целју. Те две тековине, од којих је једна стала 7 милиона а друга 800.000 динара, дошле су као резултат комбинованих напора радничких организација и државне, односно самоуправне субвенције. Словенија је несумњиво покрајина у којој је раднички покрет најразвијенији и најздравији, и где код самих послодаваца и представника државе владају најнапредније идеје о радничком законодавству и о социјалној политици у опште.

Извештај Радничке Коморе за Словенију обухвата две ствари: деловање Коморе као социјално - политичке установе, и с друге стране економски и социјални положај радника као и њихове садашње тежње и захтеве. У првом делу, извештај садржи реферат комориног секретара г. Уратника на 4. конгресу Радничких Комора у Београду о „Унификацији занатског (обртног) и рударског права са радничког гледишта. Писац је против посебног заштитног законодавства по професијама и тражи да се цело радничко право унифицира. Пре тога је пак потребно да се донесу три нова закона којих још немамо: закон о радном уговору помоћнога особља, закон о шегртима и закон о занатском судству. Писац третира и питање колективног уговора за који тражи да буде такође законом регулисан. Бојећи се дуге законодавне процедуре, писац предлаже да се све ове одредбе унесу у финансијски закон за 1929-30. Он затим даје читав један пројекат закона о службеним односима помоћнога особља, где су регулисани: колективни уговор, наднице, услови становања, годишњи одмор, раскид уговора, као и радничко мишљење на конгресу привредних комора у Сплиту. Занимљиви су још ови чланци у првом делу извештаја: о радничким повереницима, о радничким коморама у Југославији; о положају радничких пензионера, о осигурању против старости код занатских, индустриских и рударских радника; о заштити и осигурању наших радника у Немачкој; о просветном раду те Коморе (књижнице и читаонице у Љубљани и Марибору, предавања, течајеви, везе са иностранством).

Други део извештаја обухвата врло марљиво израђену статистику, и то: наднница (редом по индустријама, на сат и на недељу), потрошње и кретања цена, економску и социјалну статистику рударства у Словенији, статистику радничког пореза.

Трећи део најзад, даје преглед надничких и других покрета и штрајкова у разним предузећима у Словенији у току 1927 и 1928 год.

Друга књижица говори само о осигурању радника и то више у цртежима и дијаграмима. У уводу се расправља питање да ли је социјално осигурање један од узрока привредне кризе, како тврде у последње време послодавци. Писац тврди да то није тачно, пошто је словеначка производња за осигурање оптерећена једва са 1%. Други чланак, врло интересантан говори о „чланству у окружном уреду за осигурање радника као економском барометру Словеније". Примећено је одиста да број осигураних радника зависи од сезонских и конјуктуралних варијација, као и од секуларних и резидуалних варијација. Најзад долази један критички преглед нашег осигурања против болести и против несрећних случајева.

Ове две књижице су драгоцене за све који се интересују нашом социјалном политиком.

Д. С. Јовановић.

Слободан Јовановић, **Влада Александра Обреновића,** књига прва (1889—1897). Београд 1929, изд. Геце Кона стр. 424.

Најновија књига Г. Јовановића, којом је настављен низ монографија из уставне историје Србије, обухвата догађаје од абдикације краља Милана, до доласка на владу министарства Владана Ђорђевића. Ово доба наше историје одликовало се многим, често ненадним, променама у нашем државном животу. По абдикацији краља Милана, намесништво позива на владу радикалну странку, која има огромну већину у народу, и настаје један период релативног мира. Први део књиге Г. Јовановића излаже радикални режим, и установе тога режима. Смрћу једног намесника поставља се питање његовог заменика, и на овом питању намесници и радикали се размимоилазе. Намесници дају владу либералима, који су мањина у народу. Настају унутрашње борбе, и после пораза либерала на изборима, малолетни краљ Александар једним државним ударом узима

власт у своје руке, свргава намеснике и владу поверава опет радикалима. После непуне године дана и ова влада пада, и почиње низ т. зв. „неутралних“ кабинета. Укида се слободоумни Устав од 1888 и враћа се Устав од 1869. Неутралне владе са великом тешкоћом могу да владају земљом, те се враћа на партиски систем. Долази најпре напредњачка влада Ст. Новаковића, па затим радикална влада Ђ. Симића, док и ова не пада, утицајем краља Милана, који се после пада намесника вратио у земљу.

Цело ово доба је доба лутања, ситних партиских борби, без директиве у спољној и унутрашњој политици. Брачна неслога краљевих родитеља, несрећено стање земље, истрошеност и замореност политичара, несталност краља Александра Обреновића, рђав финансијски положај земље, све су то биле ознаке тога времена, које би се данас у историјској перспективи, могло означити као један пролазни и мучни период наше историје. Али под пером Г. Јовановића све то оживљава и даје нам пуну слику времена, кога се још многи живи савременици добро сећају.

И. П.

Д-р Отмар Пиркмајер, **Закон о држању и ношењу оружја са односним правилницима и закон о заштити јавне безбедности.** (1. свеска збирке закона за управну службу). Београд 1928, Издавачка књижарница Геце Кона, стр. 203.

У предговору ове књиге Г. Пиркмајер обећава да ће издати за практичну употребу управних органа низ управних закона, са коментарима, чиме се нада да ће се подићи правни ниво државне управе. Из увода сазнајемо да је нацрт за овај нови закон о држању и ношењу оружја израдио сам Г. Пиркмајер, те је отуда он најпозванији да изради објашњења и тумачења тога закона. Објашњења и тумачења су у толико потребнија што не постоје детаљно израђени мотиви уз закон, који би омогућили његове коментаре. „Мотивни извештај Министра Унутрашњих Дела“, објављен у уводу, сувише је кратак, а сем тога није ни потпун, јер у њему нису обухваћене касније измене које су настале у току скупштинског претреса овог закона. Уз свој коментар појединих одредаба, Г. Пиркмајер додао је и све постојеће правилнике; и тиме је дао потпунија упуства за управне органе, који ће имати да примењују ове законе, као и за сва лица која буду заинтересована. Г. Пиркмајер додаје да својим коментаром не сматра да је потпуно исцрпео предмет, већ да му је била жеља да на почетку примене закона упути праксу у једнообразном смислу. Како је књига добро опремљена једним опширним регистром, који ће знатно олакшати употребу, верујемо да ће постићи циљ који је себи поставио Г. Пиркмајер.

И. П.

Судски поручник *Др. Стеван Ст. Миклиан,* **Ваздухопловно право,** Нови Сад, стр. 231. Година?

Г. Миклиан поделио је своју малу књигу на два дела: 1) Унутрашње ваздухопловно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 2). Међународно ваздухопловно право. Својом књигом, изгледа, он није имао намеру да у потпуности обради материју ваздухопловног права, која се све више развија, већ да само, у најкраћим цртама, дâ преглед нашег позитивног права. Отуда писац нигде не помиње изворе којима се служио, и његова књига у ствари је систематизовано излагање закона о ваздушној пловидби од 22 фебруара 1928 и међународне конвенције за ваздушну пловидбу од 13 октобра 1919, која је код нас ратификована и озакоњена 6 децембра 1926 године законом о конвенцији, којом се регулише пловидба ваздухом и о амандманима чл. 5 и 34 исте конвенције. Књига има практичан циљ упознавања са основним начелима и нашим позитивним правом из области ваздушне пловидбе, и с тога су изостављена каква било теориска расматрања и поређења са сличним законодавством страних држава. Отуда она може послужити само као практично руководство наших младих авијатичара, али научну критику не би могла да издржи. Сви недостаци нашег позитивног права из ове области осећају се још у већој мери у овој књизи. И ако додирује без мало све проблеме ваздухопловног права, писац не улази ни у један од њих, и задовољава се да изложи само за-

конске одредбе, без икаквог коментара. Отуда не можемо да видимо какво је мишљење писца у појединим питањима.

Позитивна заслуга ове књижице је у томе што је обухватила целокупно наше позитивно законодавство из ове области (тако, на пример, поред поменутих закона у њој су изложене и одредбе Правилника о ваздушном саобраћају и правилника за међународни ваздушни саобраћај цивилних ваздухоплова над територијом Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, и т. д.), и тако ће, у нашој оскудној књижевности у овој области, пружити бар основне појмове онима који се буду интересовали питањем. Књига је обухватила ове главе: у првом делу — извори унутрашњег ваздухопловног права; ваздухоплови; ваздушна пристаништа; ваздушни саобраћај (опште одредбе, пренос робе, пренос путника ваздухопловом, односи између укрцаних особа, полицијске одредбе); правни односи између сопственика, закупца и летећег особља; казнене одредбе; државна контрола и евиденција; специјалне одредбе за хидроавијацију. У другом делу: увод, општи принципи; држављанство ваздухоплова; уверења и сведоџбе; правила за прелет страних територија; правила при поласку, за време пута и спуштања; забрањени транспорти; државни ваздухоплови; међународна комисија за ваздухопловство; саобраћајна правила; завршне одредбе.

Поред недостатка који потиче услед ненаучне обраде материјала (без икаквог цитата и т. сл.), књига има још један недостатак: неуједначеност терминологије свуда где се не придржава дословно законског текста. Ово се опажа кроз целу књигу, почев од прве стране, где се на један прилично неодређен начин даје дефиниција ваздухопловног права као „скупа нормативних одредаба“ који се тичу ваздухопловства. Ипак, сматрамо да ова књига, с обзиром на њену практичну намеру, бар за извесно време може задовољити једну потребу. Но како је лишена дубље теориске подлоге, са првом изменом или допуном законодавства, услед развијања живота и праксе у овој области, престаће да задовољава циљ коме је намењена.

И. Пржић.

Жив. Живановић, **Јован Ристић** *кнежевски и краљевски намесник и многогодишњи министар иностраних дела*. Прештампано из *Братства* XXIII. Београд 1929, стр. 23.

Ове године навршује се тридесет година од смрти Јована Ристића, који је био један од највећих државника наших. Г. Жив. Живановић, његов дугогодишњи сарадник, објавио је, тим поводом, кратку биографију Ристића. Сам Ристићев политички рад, познат из великог дела Г. Живановића *Политичка историја Србије у другој половини XIX века*, и из низа монографија Г. Слободана Јовановића, није у овој књижици ничим допуњен. Само, како је овде дат један кратки поглед на цео његов живот и рад, сви подаци, до сада растурени, скупљени су на једном месту. Исто тако налазе се подаци и о књижевном раду Ј. Ристића, који је почео свој јавни рад као књижевни критичар, а завршио га као писац историских и политичких расправа. Ристићева биографија од Г. Живановића, писана је са изразитим симпатијама према Ристићу. У њој је, и ако у кратко, поновљен низ догађаја из политичке историје Србије у бурна времена у којима је Ристић учествовао. Од Свето-андрејске скупштине, најпре као наш посланик у Цариграду, где је радио на добијању градова, затим као кнежевски намесник малолетног кнеза Милана, као дугогодишњи министар иностраних дела и председник владе, и најзад као краљевски намесник малолетног краља Александра, Ј. Ристић био је можда најистакнутија политичка личност код нас у другој половини XIX века. Г. Живановић, који се већ одужио успомени Ј. Ристића у својој *Политичкој Историји* овом књижицом о тридесетогодишњици његове смрти изазива још једном сећање на нашег великог државника.

И. П.

Из старог српског брачног права. — У познатом немачком часопису Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft (XLIII, 1 и 2, S. 265—282). Г. *Dr. D. M. Kauschansky* објавио је један занимљив чланак под насловом *Hauptzüge des altserbischen Eherechts unter Berücksichtigung des slawischen Rechts*. Као што се види писац је ставио себи у задатак проу-

чавање старог српског права с обзиром на словенско право. Што је доста ретко код странаца, Г. Каушански познаје потпуно предмет који проучава, почевши од извора — Крмчије, Градског закона, Душановог законика, и т. сл. — до најновијих истраживања из ове области, објављених на страним језицима и на српском језику, по књигама и часописима (не једном помиње и радове објављене у нашем часопису). У томе погледу студија Г. Каушанског је леп принос проучавању старог српског права.

У почетку Г. Каушански излаже првобитне изворе старог породичног права, помињући целокупну литературу о њима, и обухвативши све изворе до нашег Грађанског Законика. Затим прелази на само излагање брачног права, и говори о отмици, веридби, склапању брака, венчању, породици (задрузи и инокосној), брачним сметњама, правном положају жене према старом српском праву и правном положају жене у задрузи, о издржавању жене, миразу, и најзад о разводу брака. Тиме су у главном исцрпљена питања нашег старог брачног права. Ваља напоменути још, да се Г. Каушански није задржао на томе да изложи просто сва питања која расправља, већ је свуда чинио поређења са прописима других словенских права, и обзирао се на стране утицаје у нашем праву. Тако је успео да, у светлости упоредног проучавања, да јаснију и потпунију слику предмета којим се бави.

И. П.

Dr. Josip Nagy, **О medjunarodnim ugovorima.** Hrvatsko kolo knj. IX, str. 275—301, Zagreb 1928.

Г. Јосип Нађи, познат по палеографским истраживањима наших старих извора, и чији су радови (као на пример „Интернационално значење старих хрватских исправа" у *Наставном Вјеснику* за 1925, или „Средовјечна исправа" у *Савременику* за 1926) привукли пажњу стручњака, овом својом расправом, објављеном у годишњаку Матице Хрватске, излази из обима палеографско-историских истраживања. Чланак под горњим насловом излаже најпре историски развој међународних уговора, са нарочитим обзиром на старе исправе из нашег правног и међународног живота. Овај део спада у област т. зв. *дипломатике,* науке која се бави проучавањем старих исправа (којој је науци код нас дао одличне прилоге нарочито Г. Станоје Станојевић). Даље, Г. Нађи развија у детаљима теорију о међународним уговорима, говори о субјектима међународних уговора (државама), и о персоналним представницима тих субјеката (државним поглаварима); о пуномоћјима за закључење уговора, и о облицима самих уговора. Најзад се задржава на проучавању спољних и унутрашњих обележја међународних уговора, и формама у којима су се уговори закључивали у средњем веку. У завршној глави укратко излаже уговоре новијег времена. Његова је студија више прилог историско-правној науци, јер у детаљну правну анализу данашњих међународних уговора писац није улазио. Сем тога, писац је ову своју расправу писао очевидно са циљем да се њоме обавесте шири читалачки кругови, те је изоставио сав научни апарат, који би за израду овакве студије био неопходан.

И. П.

Фонд за историју словенских права при Софиском Универзитету. — При Словенском Друштву у Бугарској основан је „фонд д-р Стефана Сарафова", према његовом тестаменту, којим је оставио једну трећину свога имања Словенском Друштву, с тим да се од интереса овог фонда даје награда лицима која су радила на буђењу словенске свести и ширењу идеје словенског зближења и уједињења. Овај фонд износи пола милиона лева. 4 јануара ове године додељена је прва награда из овога фонда, у износу 40.000 лева познатом научнику Стефану С. Бобчеву, који је већ 28 година председник Словенског Друштва. Истога дана Г. Бобчев је ову суму упутио декану Правног Факултета у Софији, оснивајући на тај начин „фонд Стефана С. Бобчева", из кога ће се сваке године давати награде студентима правног факултета за радове из упоредне историје старог словенског права. Ови радови треба да су читани у семинару за словенско право, и од два наставника оцењени као добри. У случају да једне године нема таквог рада који би могао бити

награђен, Факултетски Савет може да распише тему за конкурс међу студентима.

Надамо се да ће ове награде из фонда Ст. С. Бобчева подстицати студенте Софиског Универзитета на интензивнију обраду словенског права, и изазвати њихово интересовање и за даљи рад у овој области.

П.

Исправка. — У приказу г. д-ра Ђ. Тасића о књизи д-ра Сајовица (2. бр. књ. XXXV) поткрала се једна крупна погрешка која квари смисао. На стр. 151, 1 и 2 р. одозго стоји: „... да су и сада, без нарочитог закона, те погрешке „нужне" при служби", а требало би: „... *да и сада, без нарочитог закона, чиновници не одговарају за погрешке „нужне" при служби*".

НОВЕ КЊИГЕ

Живојин М. Перић, **Европски Дожавни Савез** (Нови Сад, 1929, стр. 15. Прештампано из „Летописа" Матице Српске књ. 319, св. 1.).

Dr. Metod Dolenc, **Valvasor in slovenska ljudska sodišča** (Posebni odtis iz „Glasnika muzejskega društva za Slovenijo", IX, 1928, str. 98—106.).

Dr. Dragoslav B. Jovanović, **Das Verhältniss zwischen der Staatsverfassung und dem normalen Gesetze in Jugoslavien.** (Sonderdruck aus dem „Zeitschrift für Ostrecht", 3 Jahrg. Heft 1. 1929. S. 47—55.).

Ђорђе Крстић, **Колонизација у Јужној Србији** (Сарајево, 1928. стр. VII + 102, цена 12·— дин.).

Др. Милован Миловановић, **Питање суицидалне профилаксе** (Zagreb, 1928, стр. 1318—1322. Отисак из „Liječničkog Vjesnika", бр. 11.).

Dr. Milovan Milovanović, **Prilog patološkoj anatomiji samoubice.** (Beograd, 1928, стр. 20. Отисак из „Медицинског Прегледа", бр. 8.).

Д-р Урош Круљ, **Криза парламентаризма и његова реформа.** (Београд, 1928, стр. 32, цена 10·— дин. Издање књижаре С. Б. Цвијановића).

Васа Богданов, **Устанак Срба у Војводини и мађарске револуције 1848 и 1849.** (Суботица, 1929, стр. 176, цена 30.— дин.).

Д-р Јанко Хацин, **О кризи пољопривредног кредита,** (Београд, 1928, стр. 48, цена? Прештампано из „Трговин. Гласника", бр. 107—113. 1928. год.).

Ср. Ђ. Милошевић, **Ислеђење, испит сведока и искључење (изузеће) иследника.** (Из српског крив. пост. и зак. пројект крив. суд. пост.-) (Ниш, 1928, стр. 59, цена?)

Закон о добровољцима са *Правилником* за његово извршење. Приредио *Илија П. Перић*. (Београд, 1928, стр. 43, цена 8.— дин.)

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО 25. Априла 1929. КЊИГА XVIII (XXXV) Бр. 4.

ЗНАЧАЈ ЛЕОНА ДИГИА

Доктрина *Леона Дигиа* има на првом месту теоријски значај, интерес за стручњаке у ужем смислу. Али исто толико она има интереса и за шире правничке кругове. Шта више, она има нарочиту привлачну силу и за *општу* ширу публику. Ако је тачно да проблеми о држави и праву спадају у проблеме, који улазе у програм општег образовања и да је (и треба да је) данас идеја *социална* доминантна — онда то стоји ван сваке сумње у случају Леона *Дигиа.* Јер његова доктрина, и по начину на који решава основне проблеме државе и права, и по целокупној својој садржини и тенденцији, носи карактер једног практичног идеализма и слободног критичног мишљења модерног човека.

У чему се састоји животно дело *Дигиа ?* Оно се састоји једном речи у томе, да је он социолошки позитивизам применио у области права, специално државног. Истина, позитивизам социолошки је ставио у средиште својих испитивања моралне и правне проблеме. Морал и право за шефа модерне, неопозитивистичке социологије, Емила *Диркема* чине мерило ступња друштвене солидарности, одн. друштвеног стања. Има и дела те школе посвећених искључиво правним проблемима, као што су то значајна дела проф. *Буглеа, Фоконеа* и *Давиа.* Али нико од њих није расправљао та питања с правног гледишта, већ искључиво са социолошког. Нико од њих није улазио у ужу правну област, правнотехничку. То је учинио *Диги.* Посао који је он узео на себе, то је један колосалан посао, који тражи да га понесе на својим леђима само изванредан таленат и да му се жртвује цео живот. И *Диги* је, са оним основама и потстицајима које је добио од позитивизма, градио сам, насупрот на пр. Келсену који је у току свога развијања, чак и у основним питањима, потпадао под утицај својих ученика, нарочито А. *Меркла.* И за то можда усавршавање и продубљивање његове теорије имаће један нарочити значај и наука би имала да га се

ANALI PER Lanali.rs

прихвати. *Диги* је саградио један монументалан систем. Али као све људско није ни то дефинитивно ни савршено.

Практични циљ, који је окупирао његову страсну природу, био је да Право значи за све и свакога *ограничење,* и да ни државни органи не могу да раде како хоће, по својој ћуди, произвољно, па ни они највиши. Заиста, једна велика и племенита мисао ! Мисао, која се може постићи само, ако је прва и последња станица у систему мисли — мисао *социјалне дисциплине, солидарности, или узајамне зависности* (interdépendance) људи, како се волео да изражава сам *Диги.* И занимљиво је да су тог човека чији се наук дâ свести на ту једну једину мисао социјалне дисциплине, назвали „катедарским анархистом". Додуше, на једној страни не може се порећи да има у његовој концепцији извесних контраста и да се, по оној познатој изреци да се крајности додирују, може и код њега говорити о пренапрегнутости идеје дисциплине која би се могла претворити и у супротно. Али на другој страни не може се такође порећи ни то да је њега снашла судбина оних који на место једног поретка, једне врсте ауторитета стављају други поредак и другу врсту ауторитета. И за то управо такви гласови су се чули у зачетку; данас су они готово умукли.

Ако бисмо се запитали шта је оно што би овом научнику мање више сви данас морали признати, одговор би гласио вероватно да би то било, што је он разбио необоривим разлозима *индивидуалистичко или атомистичко назирање.* Социална, *Дигиева* теорија се свом жестином управила против оваквог назирања, по коме је извор и основ права индивидуална *воља* и воља у опште. Он неуморно понавља да су све воље једнаке и да не могу ни на који начин *правно* бити стављене у однос *виших* и *нижих,* т. ј. да не могу, саме по себи, створити један правни однос. Онај посредник између индивидуа који их доводи у однос права и дужности, онај фактор који им даје вредности, онај ауторитет који их држи једну за другу, макар и по њиховом пристанку — то је *друштво,* то су *социалне норме,* створене нормалном социалном свешћу. Једнакост људских воља, о којој говори *Диги,* није емпириска једнакост, јер има јачих и слабијих воља, схваћено то на више начина, и индивидуално — и социално-психолошки. Он хоће да каже да све

ANALI PFB | anali.rs

воље добијају *вредности* само од норме, од правила, од прописа, створених *социално* (а не по вољи као таквој овог или оног човека или групе).

Диги гледа једну исту суштину, у случају кад је реч о односу појединца према појединцу, као и у случају кад је реч о односу државе према појединцу. У једном и другом случају реч је о *вољи* која сама по себи ствара право. По среди је увек једна иста ствар. Што се тиче државне воље, она је само један облик, у коме се појављује воља у опште као извор правних обавезности. Воља обичних сауговарача и воља државе су први и последњи беочуг једног истог ланца. Нема такође никакве разлике између државне суверености у Немачкој као израза ауторативног немачког схватања — и народне суверености коју је прокламовала Француска Револуција, и насупрот једној и другој он истиче социалну *норму* и *социалност,* узајамну зависност. *Диги* ту претерује, јер ти разни облици, у којима ће се појавити идеја суверености, неће значити исто у сваком погледу, нити су исти по свом филозофском и социолошком пореклу и тенденцији. Али он је добро осветлио истоветност њихове структуре, у колико се тиче односа *воље према норми,* стављајући на примарно место норму, што има значаја за право.

Диги, као оно A. Comte, прокламује — на основу чињенице да су наша права заснована на норми, и да произлазе из ње, из норме, која *везује увек* (зато је и норма) — да субјективних права и нема уопште. Свуда, од почетка до краја, у праву има само *функција,* само правних ситуација (положаја) у које смо стављени нормом, активних или пасивних. Може се мислити о овом тврђењу *Дигиевом* што се хоће; не може се порећи његова заслуга, што је истакао *релативни* карактер субјективног права, као једне слободе или моћи, до душе дате у индивидуалном интересу, али само у једном *систему* односа, у друштвеној заједници, истовремено са другим правима и у границама колективних интереса. И исто тако да је на тај начин открио да и *приватно* и *јавно право* имају исту суштину, *исту* подлогу, социалну солидарност. *Дигиева* заслуга ће бити, што је у правној науци еманциповао универзалистичко гледиште, које се своди на једну просту, али далекосежну мисао по својим последицама, да се човек и у праву има узети као дат у социалним везама. Филозофски, етички или баш и теоретско-со-

ANALI PFB | anali.rs

циолошки, може се заузети какав се хоће став према индивидуализму и универзализму — у праву нама ће бити довољно универзалистичко гледиште које ће значити потврђивање да је човек дат нужно као релативно слободан у друштву. Јер ће нам оно моћи да објасни, теориски, све могуће ситуације човека; и послужиће, практично, при тумачењу закона и устава, у колико ћемо *увек* претпоставити да субјективно право не сме бити на штету других и целине, бар у једној минималној граници, одређеној социалним јавним мњењем и општим потребама.

Диги показује једну особиту творачку снагу, израђујући чисто *објективистички* апарат појмова, један објективан систем у разним правцима, једну своју технику. С једне стране ту је идеја *јавне службе,* service public, којом се обележавају државни послови. На другој страни то је разликовање *индивидуалне ситуације,* ситуације моментане, и која се односи на одређене индивидуе, било да је ту ангажовано нечије субјективно право или не — од *опште* ситуације, трајне и која се односи *одједном* на читаву категорију лица. Без обзира на то, што се са позитивно-правног гледишта не може негирати појам субјективног права (јер на пр. право тужбе и тим пре на накнаду штете има по правилу само онај који има субјективно право) мора се признати да је *Диги* на основи разликовања индивидуалне и опште ситуације решавао са успехом, у већој или мањој мери, велика и крупна питања, као што су оно о повратној сили закона или питање субјективног и објективног спора. У правним актима он је видео сву важност *циља,* јер са социалног гледишта није важан само објект већ и циљ. Али изнад свега ваља признати *Дигиу* да је он пронашао *нове* категорије правних аката, или је барем пронађене умео да нарочито сретно искористи, стварајући један апарат еластичан и савитљив да обухвати модеран живот који је развио нове односе којих раније није било. На тај начин је ослободио науку многих фикција, јер она се мучила да модеран живот обухвати старим категоријама, да на пр. индивидуалистичком концепцијом римског права о уговору обухвати све разноврсне ситуације, које нису никако уговори. У томе ће морати сви да виде и признају једну велику заслугу *Дигиу.*

ANALI PFB Janak.rs

Ван сваке сумње је пак да му се мора одати признање за његове заслуге за развој *идеала правне државе,* законитости и заштите индивидуалних права. У све већој тежњи модерног права за увођењем начела одговорности државе и чиновника имаће свој удео сигурно и *Диги. Диги* има важног удела у сузбијању или дефинитивном уклањању теорија, као што су она о стању нужде, у коме би држава била правно овлашћена да крши устав и законе или она о актима владе (actes de gouvernement) које не би могли судови да контролишу, из разлога јер се при таквим актима ради о *политичким* мотивима. Он се појављује не само као ослободилац старих заблуда и лажи, него и као пионир позитивних тековина и у овоме правцу. Читајући његова излагања о овим питањима, намеће се живо мисао да друштвена солидарност, која чини полазну и завршну тачку *Дигиеве* теорије, и то баш она, иште да се закони и право очувају, и да је то највиши циљ. *Диги* је и сам истакао: да држава има само један циљ; а тај је остварити *право.*

Све ове, довде изложене идеје, везане су уско, како се може погодити, с једне стране, са његовим стављањем *права* изнад државе, и с друге с његовим *реализмом* који неће ни да чује за какве правне колективне личности. Јер његово енергично и некомпромисно одбацивање индивидуализма, његов објективистички систем са појмовима које смо истакли напред и његова неуморна тежња за законитошћу, то су само разни облици, разне варианте примарности права и уклањање појма суверене државне личности. Ове пак две основне мисли происходе од једне првобитне: солидарности, узајамне зависности или социалне дисциплине. Ту директно *Диги* налази извор права и ту види само људе стављене под норме, воље увек само релативне и никад апсолутне и суверене. Социалној дисциплини подвргнута је свака индивидуа, свака воља, односно у међународном праву свака нација, организована у државу. Државни органи су на тај начин сасвим природно стављени у систем социалних норама, оних социалних задатака које би имали да врше по општем друштвеном мњењу, по *нормативној свести,* а то ће рећи по убеђењу грађана о правичности и корисности тих задатака, које је праћено убеђењем да их држава може и треба да изведе и загарантује својим специфичним принудним санкцијама. То су *јавне службе* (services publics). Нема ту више

ANALI PFB | anali.rs

неке суверене личности која ствара право и која ипак потпада под право зато што она тако хоће, што она хоће да саму себе обвеже — него просто има једне *објективне* социалне вредности, јавне службе и *норме* (прописа), створене из самог друштва, и људи који су потчињени правним нормама, на ма ком положају они били. Другим речима, ни државни органи, па ни они највиши, нису ту да би радили шта би хтели него да би вршили извесне социалне задатке, покоравајући се *социалном праву*, чији израз би имао да буде и сâм Устав.

Узалуд би било не рећи отворено да ту има једна опасност, и то не мала, јер би се свако могао позвати на то да један уставни члан, или један закон, једна наредба власти у опште, не одговара *социалном* праву, и с тога није дужан и неће да их изврши. Данас, наиме, у модерном друштву не можемо претпоставити да сви друштвени редови мисле на исти начин чак ни у основним питањима. Но *Диги* налази један ингениозан излаз. По њему је модеран човек дубоко прожет убеђењем потребе реда у друштву, одн. државне организоване власти као и да је за модеран економски и социалан живот неопходно — непрекидно обављање јавних служби без разлике, и то не само служби власти, као што су суд или полиција него и економских и културних, јер ове последње имају у модерном животу велику важност и сваким даном добијају све већу. *Диги* ће допустити теоретски право отпора грађана против државних власти; он ће допустити чак и право на револуцију; али практично, водећи рачуна баш о томе да се у социалном животу не може допустити анархија и неред, он ће их допустити у оној ускоj мери, у којој јавни ред неће бити озбиљно доведен у опасност; и задовољиће се другим санкцијама, као што је на пр. одговорност државе или оцењивање уставности закона од стране суда. Он је у тој мери бранилац реда, да би по многим његовим одбранама реда, на пр. у његовој тврдој вери у правичност начела поштовања стечених права, социалисти видели у њему радо једног браниоца буржоаског поретка. Свакако ту има једна унутрашња напетост између тежње да се органи подвргну праву и да се ипак очува ред и мир.

ANALI PFB | anali.rs

Али, ако хоћемо да његову мисао протумачимо критично у *позитивном* и бољем смислу, онда бисмо закључили да његов појам социалног права, нормативне свести, садржи

у себи идеју *реда*. Али, како се ред, у истини, не држи само на свести, и само на нормалним чиниоцима, мораћемо признати и силу као нужан елеменат за појам права. Па ипак, и када учинимо и какву исправку у овом његовом појму, остају неоцењиве заслуге његове теорије у више праваца, и то баш у погледу самог појма права. Но ми ћемо се задовољити да истакнемо оно, што је најбитније, и што ће нам показати сву дубину његовог гледишта. Право се, на име, никако не може објаснити, ако се човек не схвати као једно биће, које има *социалну свест* и које је подвргнуто социалној дисциплини. Само оно биће, које има социалну свест, може разликовати *право од силе,* као што ће разликовати право од других социалних норми, прописа, на пр. моралних, што је потребно више пута при примени права. Само такво биће ће бити свесно тога да право захтева да се један правни пропис, један закон, једанпут донет, има да поштује, докле се не укине или измени, као што ће с друге стране знати да му једну дужност налаже право а не морал, или обрнуто. Што се тиче силних и моћних, који могу прописе кршити и без казне, они их неће кршити, ако је у њима жива свест о друштвеној солидарности, ако је друштвена дисциплина успела да их подвргне себи. И још више од тога, они ће се, доносећи уставе и законе трудити да их прилагоде датом друштвеном стању, правим и истинским потребама и да стекну признање маса народних.

Држава се више, као што је то речено, не може појмити као нека суверена *колективна* личност. На место тога је дошао појам *јавне службе, функција задатака,* које државни органи имају да врше у општем интересу. И тај појам је сасвим довољан у свој својој једноставности, јер омогућује разликовање између онога што је *јавно* и онога што је *приватно*. Однос државе према појединцу добија једно природно и лако објашњење. Ако држава има *права* на пр. да казни једно лице, онда то значи у истини да надлежни државни органи имају дужности да га казне. *Дужности државе,* то су у истини дужности органа да нешто учине у општем интересу, као што то правни прописи захтевају. Дужност државе да плати нешто некоме значи дужност извесних органа да плате из јавне касе, т. ј. из касе која је намењена јавним циљевима. *Дужности грађана* према држави, на пр. дужност да служе војску, то су дужности које они имају да

изврше у општем интересу, и т. д. Ту треба само људи, који ће разумевати те прописе, и то су правни субјекти у његовом смислу. Преко тога иначе се све даде објаснити циљевима одн. природом правних односаја. Главну тешкоћу да се држава конструише као суверена колективна личност *Диги* види у томе, да се у тој теорији не може објаснити да је држава потчињена праву. Јер такво потчињавање зависи само од њене *добре воље,* није дакле нужно, и према томе није ограничена. У правној колективној личности он види једну фикцију непотребну и опасну, што је показала историја правне науке и позитивног права. У тој ствари он се претставља „радикалним реалистом" у односу према *Диркему* и неким његовим ученицима. Јер ови проналазе у друштву *колективну свест.* Но тај појам, социолошки проблематичан и у осталом нејасан код самих претставника, у крајњој анализи показује своје *етичко* порекло, т. ј. као појам којим се у смислу универзализма обележава онај *објект* који даје смисао и оправдање наших дужности. Разуме се да би то био само социолошки појам, *а не и правни;* и остаје отворено не само питање у којој мери важи то и за државу која није никако целокупно друштво него и питање како се може тај појам колективне свести, кад би и био баш оправдан, пренети у област правне конструкције о правном субјекту.

Данас се истина у Француској појавила једна идеалистичка реакција против позитивизма *Дигиа;* али претставници те реакције (као: Bonnecase, Gény, G. Renard) неће никако да порекну велики значај *Дигиеве* доктрине, још мање његов утицај.[1]) Они су чак врло блиски *Дигиу* по практичним тежњама, по практичним идеалима, и тешко да не стоји који од њих, као на пр. *G.Renard,* ту под његовим пресудним утицајем, и сви они стоје у истој линији са њим у колико право налазе изван државе и стављају га као највиши задатак државе. У овом последњем погледу и *Диги* се може обележити идеалистом и сматрати као настављач француске традиције још од 18. в. замењујући њен индивидуализам солидаризмом (како је то, сасвим тачно недавно

[1] В. на пр. J. Bonnecase, Quelques aspects fondamentaux de l'oeuvre de Léon Duguit, Extrait de la Revue générale du Droit etc. 1929 — В. мало даље шта каже G. Renard.

констатовао *R. Bonnard* у *Revue internationale de la théorie du droit)*. Начелно пак та супротност позитивизма и идеализма има у првом реду филозофски или метафизички значај на чему су засновани идеали, *норме*, и тешко да могу да принципиелно измене што у погледу самих државноправних проблема. Оно, у чему *Диги* греши и што има и практичних последица, то је да он више пута поставља идеал (решење de lege ferenda) на место позитивног права (de lege lata), да меша солидарност каква је стварно дата у свести и социалним односима једног друштва и епохе, са идеалном или можда само будућом солидарношћу.

Но, ако се с те стране појавила извесна реакција, с друге му се јавила једна велика помоћ. Данас почиње да бива општа истина да *Диги* и *Келсен* долазе до истих резултата у методама и чак у својој опозицији према индивидуализму, ма колико били различити по својим полазним тачкама. *Диги* је добио, после две деценије љуте и непрекидне борбе, једну драгоцену помоћ у личности *Келсена,* једног од најоштроумнијих логичара и најзначајнијих научника јавног права у новије доба, који је поникао из Кантовске филозофије.[2])

Ако хоћемо да правимо концесију, ми ћемо рећи следеће. Можда су основна питања државноправне науке, питање државе и права и питање правне личности питања на којима ће се увек научници разилазити, пошто она базирају на несводљивим гледиштима на свет и природу нашег сазнања. Али нека је баш то и тачно (у шта ја не верујем) *Диги* би остао велики правник, као један од најбољих претставника једног од могућих гледишта. Сем тога, у њему има нешто, што стоји изван полемике, а то су факта која је он опазио. У њему има нешто, по чему ће остати *типични* претставник свога доба. Наводимо само један пример. Данас на пр. америкаиске судије, које су природно највише наклоњене да одржавају индивидуалистичку традицију, мисле и суде солидаристички. Тако нам их барем претстављају ванредно занимљива излагања познатог америкаиског правника Cammon-a. То пак значи једну еклатантну потврду да је солидаристичко назирање назирање наше епохе.

ANALI PFB | anali.rs

[2]) За сличност Дигиеве и Келсенове доктрине неки писци позивају се на моју расправу: Le réalisme et normativisme dans la science juridique (Revue internationale de la théorie du droit, 1927/28): Duguit, Verdross, Ascarelli. Али та сличност се констатује и независно од мојих испитивања.

Овако или онако преко *Дигиа* се не може прећи ни у ком случају и његово име остаде трајно забележено у науци. Ако се мени не верује, нека се верује онима које овде цитирам. Ја наводим мишљења једног Француза, једног Немца и једног Американца (Американке), који се критично односе према *Дигиу* и припадају другим школама.

„Je tiens pour la partie impérissable et presque imperfectible de l' oeuvre de Duguit, la destruction de cette triple thèse: la thèse anarchique de la liberté individuelle; la thèse déspotique de la souveraineté nationale; la thèse mystique du contrat social. Reste à savoir s'il n'existe point d'autres interprétations et du droit individuel, et de la souveraineté nationale, et des relations entre les individus et le corps social ou ses gouvernants". (G. Renard, Le Droit, la Justice et la Volonté, 1924.).

„Trotz unserer kritischen Analyse erkennen wir selbstverständlich gerne und dankbar die grosse Bedeutung von Duguits Werk an; nicht nur seine ausgezeichneten rechthistorischen bedeutenden Werk an; nicht nur seine meisterhafte Darstellung des positiven französischen Staatsrechts, sondern seine in rechtstheoretischen Hinsicht, seine vielfach geniale und bleibende Kritik überkommener Ansichten und Doktrinen, seine oft bahnbrechenden eigenen Konstruktionen, seine unermüdliche Bekämpfung des Souveränitätsdogmas, sein Eintreten für den Primat der Völkerrechtsordnung; usw." (J. Kunz, Die Rechts-und Staatstheorie von Léon Duguits, Revue internationale de la théorie du droit, 1926|27. Nr. 3.)

„Duguit thinks that when we talk of the sovereignty of the people mean an abstract sovereignty; clearly we ougst to mean by the sovereignty of the people that which they actualy create. It is true that we have none at present, Duguit is perfectly right in opposing the old theorie of the „sovereignty state." (The new state by N. P. Follet, 1926., специално XXIX Political pluralisme and sovereignty, p. 274. В. још ст. 278. и 281).

Ја лично верујем да је он поставио темеље, на којима треба да се гради. Без обзира што се у питању државе и права не слажем с њим у једној главној тачки, затим у питању субјективног права, као и у многим другим конструкцијама, где налазим *социолошке* елементе који не смеју да улазе у њих, без обзира на то што сам наклоњен да социалност, солидарност, друштво, ставим у оквир једне метафизике, да признајући позитивизам подигнем га до једне ме-

ANALI PFB | anali.rs

тафизике — ја се клањам духу *Дигиа,* духу друштвене солидарности и критичког мишљења.[3])

Дигиева концепција, дубока и богата по својој садржини, велика сама по себи, разбијајући окове схоластичног и априористичног начина мишљења у праву, тражећи основ права изван воље власника, на крају крајева у човеку као бићу са социалном свешћу — она је исто тако дубока и богата, богата и велика, и по својим опажањима преображаја социалних институција од индивидуализма ка солидаризму, од идеје власти ка идеји социалне функције, од стања изузетног и привилегованог положаја државних функција власти ка стању њиховог изједначења у многим важним моментима са функцијама културним и привредним у правном погледу. Ова опажања која сведоче и о његовом сјајном таленту опажања друштвене динамике, која су изазвала појаву низа одличних дела такве врсте, довољна су да га ставе у ранг великих правника. *Диги* је живо осетио покрет удруживања и специално синдикалистички новог доба и, схватајући дубоко социолошки, потребу и чак неминовност да се политичке установе прилагођавају новим социалним силама, да привредне и социалне организације дођу до изражаја у њима, био је заступник професионалног парламента као горњег дома. Његов солидаризам је ту служио као један сигуран основ, као један услов такве установе. Јер она претпо-

[3]) Да отступам у полазним тачкама од Дигиеве доктрине забележено је већ од два страна писца. Напред споменути проф. Бонказ, један од највећих противника Дигиа, идеалиста, у своме значајном делу: Science du Droit et Romantisme, Le conflit des conceptions juridiques en France de 1880 à l'heure actuelle, 1928, цитира моју критику (2–3 ст. мога текста) Дигиеве тезе да не постоји субјективно право, почињући: „Али реакција [реакција против Дигиевог социалног „романтизма" који брише индивидуу] се почиње да осећа баш сада у овом погледу..." (и наводи мене као пример стр. 632—634, даље 420 и 654). Италијански проф. Giacommo Perticone пак, завршујући своју критику правног реализма каже: „факт да сâм реализам, када хоће да доспе до оправдања правног момента, ориентише се одлучно у смеру природног права, упркос премисе, не кажемо основе, антиметафизичке, уноси у поље сила, које стварају право, специфичне форме према којима се један одређен ред оцењује као правни ред" и позива се на моју расправу на коју и Бонказ, а на име, напред споменуту расправу. (Scienza e filosofia del diritto, le correnti odierni, p. 31, Rivista internazionale di filosofia del diritto, 1929). Ипак моје је гледиште ближе Дигиу него Келсену, како је тачно констатовано у Archiv für die Rechts — u Wirtschaftsphilosophie и где је одобрен и мој покушај, предузет у расправи: Ein jugoslawisches Werk uber den Staat, синтезе Дигиа и Келсена енергично одобрен (ст. 361—362, 1929)...

ANALI PFB Beograd

ставља солидарност, узајамно попуштање и толерирање свих сталежа и група, међутим би могла да послужи као ослобођење потиштених редова, данас врло многобројних али без утицаја. Истина, *Диги* није ни сањао о појави модерних диктатура. Али ми видимо да се баш ту потврђује идеја о служби државе народу културно и привредно и да се јављају тежње да се развију у корпоративне државе.

Његова теорија, скроз и скроз социална у свима перспективама, и на првом месту социална, а за тим критична и реалистичка, управљена против фикција, супстанцирања и априоризма, претставља собом не само *критични* научни систем појмова, већ и један извор напајања социалним идеализмом. Она чува правнике од педантерије, празнога логицирања, назадњаштва, и надахнута је осећањем солидаризма. Она опомиње власнике да они имају задатак и функцију, а не власт и силу да је злоупотребе у своме интересу. Она потиштенима улива веру у долазак правде хуманије и истинитије, и свима веру у долазак новог света који се изграђује.

Дигиев утицај је велики и у Француској и ван Француске, као што смо то поменули у некрологу. Међу француским научницима споменућемо неколико, на које је вршио свој утицај, да се види сав значај *Дигиа* за француску науку. Из његове су школе, са више или мање отступања, са више или мање оригиналних потхвата да га развију, поправе, очисте и продубе: Гастон *Жез*, Jèze (административно право), Ж. *Бартелеми*, Barthélémy (са Диезом, уставно право), Н. *Политис*, Politis (међународно право), сва тројица проф. у Паризу; проф. Роже *Бонар*, Bonnard најближи *Дигиу*, али и најкритичнији, и најфилозофскији дух међу њима, који тек сада почиње да разрађује своју концепцију, израђену на темељу *Дигиевих* идеја, и М. *Реглад*, Réglade писац једне добре књиге о обичајном праву у јавном праву[4]) која га одаје колико учеником *Дигиа* толико и добрим католиком. Часопис *Revue du droit public*, који уређује проф. Жез, сав је у знаку *Дигиеве* школе.

Са својим енергичним, и чак екстремним негирањима и потврђивањима, које он, до душе, практично ублажава знатно, са својом научном некомпромисношћу и смелошку — он

[4] О њој је у Архиву референсао проф. Спекторски.

ANALI PFB | anali.rs

има нечега што привлачи Словене од увек. Он је у неку руку не само романски, француски, него и словенски. Нарочито је интересантан његов утицај на руске научнике, изван Русије, после рата и револуције. Тако на пр. на М. Гецевича, који је објавио интересантну књигу о совјетској републици или проф. Е. Спекторскога, који је у погледу односа државе и права врло близак *Дигиу*. Теорија *Дигиева* им врло добро служи да разликују право од државе и да бољшевички режим ставе ван права.

Нека ми овде буде допуштено да се, говорећи о *Дигиу*, сетим свога покојнога пријатеља Ж. Јовановића, веома обдареног, као човека који је још млад дубоко разумевао *Дигиеву* објективистичку теорију.[5]) Нека ми је допуштено такође да споменем адв. Б. Л. Поповића као човека врло одушевљеног идејама *Дигиа* још у време када се тек појавило име Дигиа у науци, и сем тога још као човека које је осетио педагошко-социалну страну Дигиевих идеја.

Ђ. Тасић.

БРАЧНЕ ПАРНИЦЕ РУСКИХ ИЗБЕГЛИЦА

Историски подаци. Питање о судској надлежности за брачне парнице руских поданика у иностранству једно је врло компликовано и још нерешено питање из Међународног Приватног Права. Његова тешкоћа произлази из нарочитог положаја, који Русија сада заузима у међународним односима. За Краљевину С. Х. С. ово питање има особиту важност зато, што се на њеној територији налазе руске црквене установе — Архијерej. Сабор и Синод у иностранству, који имају претензију, да буду црквени центар за све руске поданике православне вероисповести ван саме Русије.

Изложићемо фактичке податке о садашњем стању питања, а затим покушаћемо дати правну оцену тога стања и решење самог питања.

Пре руске револуције надлежан суд за брачне парнице руских поданика у иностранству била је по руским законима (Сводъ Законовъ т. X, часть 1, статьи 1—55; и Зак. Суд. Гражд. ст. 443. § 3) у првој инстанцији Петроград. Духов. Консисторија а у другој Свјатејшиј Синод.

Привремена влада Керенског, међународно призната, изменила је то. Разводе брака, изречене од стране епархиских

[5] На жалост од њега нам је написаног и објављеног врло мало што остало (у Архиву и Делу).

консисторија, не потврђује више Св. Синод, већ епархиски епископ. И црквена власт донела је 7 (20) дец. 1918. г. слично решење (Временныя правила дѣлопроизводства о расторженіи брачнаго союза, освященнаго Церковю, Бр. 471, ст. 114), при чему је Свети Синод добио значење само апелационе инстанције, која више не решава брачне парнице ex officio, већ само у случају незадовољства странака или протеста епархијског епископа (ст. 111 и 114).

Кад је бољшевичка револуција отерала у иностранство око 2 милиона Руса и прекинула њихове везе са отаџбином, па често и са породицом, престала је могућност за руске избеглице да се обраћају судовима на руској територији. Стране државе биле су принуђене да реше то питање, али у томе нема једнакости.

Кад се 19 новембра 1920 г. у Цариграду појавила „Руска Виша Црквена Управа", Цариград. Патријаршија својом одлуком од 2 дец. 1920 г. није јој признала вршење судских функција, већ их је задржала за своје судове. Тако је поступила и црквена власт Грчке Цркве. На против кад је та Руска Виша Црквена Управа прешла на територију Српске Патријаршије, овде јој је то признао Срп. Архијер. Сабор одлуком од 31 августа 1921 г. (Бр. 31), којом је Светом Архијер. Синоду Рус. Правосл. Цркве у иностранству признат овај делокруг рада:

1) Јурисдикција над рус. свештеницима у Краљ. С. Х. С., који нису у парохиској или државно-правној служби, као и над војним свештеницима руске армије, који нису у служби Српске цркве; и

2) Бракоразводне парнице руских избеглица.

Та одлука послата је Руској Црквеној Управи у виду једног саопштења Патријарха Димитрија. На основу тога 10 септембра 1921 г. (ст. ст.) Руска Црквена Управа одлучила је: да то саопштење Св. Патријарха Српског прими на знање и извршење („Церк. Въдомости", 1922, Бр. 2, стр, 8). А затим 7 (30) новембра 1921 г. Руски „Всезаграничні Сабор" у Ср. Карловцима одлучио је да се:

... 4) У погледу брачних парница управља по правилима[1], издатим од стране Сверуске Црквене Власти у децембру 1918 г.

5) У погледу узрока развода строго руководити по правилима о разводу, издатим од стране Сверуског Црквеног Сабора 7 (20) априла и 20 септ. (2. окт.) 1918. г."

На основу ових одредаба брачне парнице руских поданика расправљане су од стране руских црк. надлештава у иностранству, и то у првој инстанцији од епархиских органа: Епископских Савета у Београду, Софији, Берлину, Паризу, Пекингу, Токију и Харбину; а у апелационој инстанцији од

[1] Овде се подразумевају поменута „Временныя Правила".

Руског Св. Синода у Карловцима (а после прекида веза М. Евлогија са тим Синодом и од сабора епископа у Паризу[2]).

Приступамо прегледу правног значења пресуде тих судова у европским државама.

Француска, Немачка и Швајцарска не признају никакве грађанске последице развода од стране руских духовних судова у иностранству. Ту се брак и развод сматрају као грађански акти, и због тога на територији дотичне државе могу чинити разводе само државне установе.

У појединости, у Француској нема ни једног законодавног ни судског акта у погледу тих развода, али Министар Правде објаснио је државним тужиоцима да су, по гледишту француских закона, и развод и брак грађански акти. Извршивање тих аката спада у искључиву надлежност државних органа: општинских часника који врше склапање бракова и грађанских судија који досуђују разводе. Због тога извршивање тих аката спада у обим суверених права државе, која не може ни једна друга установа вршити на француској територији. Из овога излази да акти анулације бракова католичке цркве и разводи јеврејског главног рабинера и православне цркве немају снаге грађанских последица. Услед те одлуке у Француској руски грађани могу ступати у нови брак само ако су поред црквеног добили и грађански развод. Ако је брак склопљен и грађански онда црквени развод може бити само после грађанског. Напротив, ако је брак склопљен само црквено онда, црквени развод може се изрећи и пре и после грађанског. — Француска, Немачка и Швајцарска уопште не узимају у обзир руске брачне законе већ се руководе само својим властитим. То бива делом зато што сматрају руске избеглице као „аполите", (т. ј. као лица, која су изгубила држављанство), а делом што бољшевички брачни закони нису сагласни са основним начелима брачног права културних народа.

На други начин решено је то питање у Енглеској, Данској, Холандији, Шпанији и Белгији. — Енглеска, — где постоји факултативни грађански брак, где странке могу склопити и црквени брак, — признаје право на нови црквени брак и оним руским избеглицама, који су добили само црквени развод. — Данска, Холандија и Шпанија признају пуноважност црквених развода, онда ако је и брак био склопљен само црквено. — Особито је интересантан однос према руским црквеним разводима у Белгији. Ту постоји решење Бриселског Суда од 16 јуна 1928 г. о разводу неког Руса од стране Руског Парис. Епархиског Савета. Суд је признао пуноважност развода и све његове грађанске последице са следећих разлога:

[2] Види „Правила объ управленіи православными рускими Церквами въ Западной Европѣ" (донета у јуну 1927. г. од стране Епархијског Скупа Х Паризу, ст. 12, б).

ANALI PFB | anali.rs

1) С обзиром да Белгиска Држава није признала **de jure,** нити **de facto** Совјетску Владу, због тога белгијска надлештва не могу признавати ни санкционисати никакве одлуке те Владе и руске избеглице у погледу њиховог личног статуса потчињени су и даље последњем законодавству оне последње признате Владе, која је претходила Совјетској Управи.

2) С обзиром да је 5 априла 1917 г. Белгиска Држава признала путем декларације свог представника у Петрограду, који се у томе руководио инструкцијама, датим му 25 марта 1917 г., „Привремену Владу", т. зв. Владу Керенског, која је заменила Царску Владу и сама била збачена од стране Совјета;

3) С обзиром да према руском „Своду законов" (част 1, том X, ст. 1, 37, 38 и 55) брак и развод имају чисто конфесиски карактер и не морају се унети у грађанске матице ни оверити од ма ког грађанског органа, да Влада Керенског није променила то законодавство, а сем тога, да сада за разводе изречене од Епархиских Консисторија, је треба имати потврду Св. Синода већ их може потврдити само Епархиски Епископ (Званични Зборник одлука и наредаба Привремене Владе);

4) С обзиром да је Врховни Поглавар Руске Цркве указом од 8 априла 1921 г. (ст. ст.) створио за руске избеглице Западно-Европску епархију, у коју улазе Белгија, Француска, Енглеска, Немачка, Холандија, Шпанија, Италија, Швајцарска, Аустрија, Угарска, Румунија, Данска, Шведска, Норвешка, и опуномоћио, као поглавара епархије с правима архиепископа и са седиштем у Паризу, Преосвештеног Евлогија.

С обзиром да је Савет Западно-Европске Епархије, сагласно горенаведеним одредбама, правилно прогласио развод брака између молиоца и његове прве жене;

5) Ма да је са тачке гледишта француског закона развод изречен од стране једне руске религиске установе, противан друштвеном поредку и да је тај акт, пуноважан по закону странака, ослабљен по одредбама државе, где је учињен, ипак те одредбе губе своју снагу ван територијалних граница, тако да се ван тих граница тај акт сматра без недостатака и опет је добио своју пуну силу *(C. Rollin, Principes du droit international privé. Tome I. No 124 et 136, et 6; Bruxelles, 15 Dec. 1913 Pas. 1914. II, 82)* пошто њиме није нарушена никаква одредба законодавног карактера у Белгији и такво решење налази потврду и у првој Хашкој Конвенцији од 12. јуна 1902 г. чл. 7, која је усвојена законом од 27 фебруара 1904 г....

На основу ових разлога Суд званично објављује да је развод молиоца, изречен у Паризу 27 јула 1927 г. од стране Епарх. Власти Правосл. Цркве у Запад. Европи, уредан и пуноважан у Белгији те ће имати и све своје последице у погледу брака, који молилац хоће да склопи други пут у тој Држави....."

Док друге државе имају један или други, позитиван или негативан, али у сваком случају потпуно одређени поглед на руске разводе, то до сада није јасно у Краљевини С. Х. С. Док црквена власт Српске Патријаршије признаје пуноважпензију.

ANALI PFB | anali.rs

ност таквих развода, грађанска власт их негира. — Министар Вера г. М. Трифуновић у својој одлуци (В.Бр. 6255, од 25 јула 1925. г.) тврди да је наведена одлука Српског Архијерej. Сабора незаконита и због тога сва решења, донета од стране Руског Синода на нашој територији немају правне вредности, пошто су издата од тела, које правно и не постоји.

Та одлука, пише Министар, нема снагу проширења надлежности једног надлештва, које на нашој територији правно постоји, већ се њом оснива нова установа, која према својим функцијама има ранг и дужности државног надлештва у судском и административном погледу. Међутим оснивање државних надлештава и установљење судова на територији наше Краљевине регулисано је чл. 104. и 109. Устава. Но и ако би се узела претпоставка да та одлука базира на чл. 238. Закона о црквеним властима и чл. 10. Уредбе о Св. Архијер. Сабору и Св. Архијер. Синоду, она и као таква није пуноважна, јер долази у ред одлука Св. Архијер. Сабора „спољне природе", које су извршне тек по одобрењу Министар. Савета. Међутим ту саборску одлуку Министарство Вера до данас није примило ради потребних санкција".

Због тога Министар Вера тражи, — ако Св. Архијер. Синод налази, да је потребно на територији правилно образовати једно овакво судско адмистр. тело, — да му се саборска одлука достави и ради даљег надлежног поступка. На ту одлуку Министар. Вера актом од 14. окт. 1924 г. подсетило је Канцеларију Св. Синода, да се одговор што пре достави ради регулисања овога питања, пошто заинтересоване стране непрестано упућују молбе Минист. Вера, тражећи заштиту противу незаконитих пресуда Рус. Синода, који правно не постоји на територији Краљевине. — Одговарајући у своме кратком акту (СИН. Бр. 753, од 1927), Св. Синод штити устројство суда за брачне парнице руских избеглица, позивајући се да су и српски духовни судови решавали брачне парнице српских избеглица на Крфу.

Ипак Министар Вера г. Обрадовић није био задовољан овим одговором и својим актом од 14 јула 1927. г. (В. Бр. 4186) доставио је г. Министру Правде тај акт Св. Синода са мишљењем неповољним за постојање руског црквеног суда. Министар Правде сложио се са Министром Вера и у своме одговору (Пр.Бр. 46690), пише, да се одлука Архијер. Сабора (Бр. 31. од 31 августа 1921 г.) не би могла одобрити. Решавање бракоразводних спорова мора се сматрати као вршење судства, које у највећем делу наше државе за припаднике православне вере врше Духовни Судови, установљени законом и по законом одређеном поступку. Нови духовни судови могу се установити само законом. То јасно излази из одредаба чл. 104. и 109. Видовд. Устава. Никаквим решењем административне власти у држави се не може установити нови суд или каквој власти дати право да суди. Такав се суд на територији наше државе не може основати ни за странце, јер би тиме били у нашој држави на неки начин екстериториални, што по нашим законима не може да буде.

Позивајући се на то мишљење Министра Правде Министар Вера изјављује, да неће признавати за ауторитативан званични рад Св. Синода Руске Православне Цркве на нашој територији, у колико се он тиче судства и званичног администрирања (акт од 20 окт. 1927 г., В.Бр. 11665).

De lege ferenda. — Ти податци доказују, да питање о законитости и надлежности руских црк. судова треба што пре решити. Ма да се сами ти судови задовољавају таквим стањем и не предузимају никакве мере за решење питања, ипак ово стање може довести до неповољних последица и то пре свега саме руске избеглице, које се служе овим судом. Због непризнања пуноважности одлука руског црквеног суда од стране наших грађанских власти читав њихов лични статус, везан и са имовинским питањима, губи свој правни основ; њихови разводи могу се сматрати као непуноважни, због чега ће њихови нови бракови не само изгубити своју правну важност већ се морају узети као бигамија, која собом повлачи и кривичну одговорност; деца из тих бракова сматраће се као незаконита и изгубиће наследна права и т. д., и то све не само у Краљевини С. Х. С., него и у другим државама. Често негирање правне важности пресуда руских црквених судова постоји не само у иностранству, него и у самој Краљевини. На пр. познато нам је да важност развода, изреченог од стране Руског Еписк. Савета није признао ни Државни Савет, ни матричар у Панчеву и т. д.

Истина пронађено је неко вештачко привидно оснажење ових непуноважних пресуда. Тако 1924. г. Руски Св. Синод преко Српског Синода издејствовао је одлуку г. Мин. Вера (21 нов. 1924, В.Бр. 21.396), да „се пресуде и решења по брачним споровима руских избеглица, донесене од стране Архијер. Синода Руске Заграничне Правосл. Цркве, имају у Министар. Вера оверавати ради правне важности". Али већ следеће године само Министар. Вера укинуло је ту одлуку, као неправилну. Онда је пронађен нови начин оснажења тих одлука. Руски Св. Синод шаље их Српском Св. Синоду па и Министар. Спољних Послова ради овере потписа и превода и стране државе, примајући ово чисто формално оверавање као потврду материјалне садржине аката са стране званичних органа Краљевине, понекад признају правну важност тим актима. Само ни та нострификација, или тачније мистификација, не штити интересе разведених избеглица. Она увек може бити спорена. Осим тога неке државе, као на пр. Италија, не задовољавају се тим потписима, већ траже још и потврду Министар. Правде, које не признаје пуноважност тих пресуда.

ANALI PFB | anali.rs

Ово стање штетно је не само за интересе приватних лица, већ и за интересе саме Државе, јер се доводи у питање углед постојећег правног поредка сваки пут, када решење руског црквеног суда дође пред какав страни форум.

Недостатци *Legis latae* принуђују нас да покренемо питање *De lege ferenda.* Само овако решење овог питања делом зависи од решења једног другог питања: ко је у праву у овоме спору о пуноважности пресуда руских црквених инстанција, — Српска Патријаршија, која признаје пуноважност, или Министар. Вера и Правде, који је негирају.

Становиште Патријаршије: Државна власт Краљевине С. Х. С. признаје Српској Правосл. Патријаршији право решавања брачних парница и даје све грађанске последице овим решењима. Због тога, ако је Архијер. Сабор као врховна власт Патријаршије, што се тиче руских избеглица делегирао то своје право руским духовним судовима, он тиме није прешао границу, одређену му од саме државе, због чега су пуноважне за државу пресуде руских црквених судова са свима својим грађанским последицама.

То становиште узима као једну ствар два сасвим различита појма — признање као констатацију и признање као делегацију. Право решавати брачне парнице Црква има по себи, *suo jure* и чак *jure divino.* То своје право не губи чак ни тамо, где постоје грађански брак и развод (на пр. у Француској, Војводини). Али право одређивати грађански статус појединаца припада држави, а не цркви. Због тога црквене пресуде у брачним парницама саме по себи имају само религиско - морално значење. Обавезне су само за религиске организације те вероисповести и немају грађанске последице. Ако би, н. пр., Архијерејски Сабор ограничио важност своје одлуке само за територију Војводине, где црквени разводи не производе грађанске последице онда правилност те одлуке не би изазвала никакву сумњу. Али одлука Архијер. Сабора (бр. 31 од 1921 г.) тиче се целе Краљевине, и оне територије где црквени разводи повлаче грађанске последице. То признање грађанских последица црквеним разводима од стране државе нема карактер констатације, него карактер делегације од стране државе (којој припадају у потпуности грађанска права), цркви, као у држави признатој јавноправној организацији. Држави припада право да одреди услове под којим се црква може користити том делегацијом. Ови су услови наведени у грађанским законима о разводу и обавезни су за цркву, ако хоће, да пресуде њених судова добију силу и грађанске последице. Да ли задовољавају те услове пресуде руских духовних судова. Без сумње не. Пре свега такви судови немају правну титулу за своје постојање у Држави. Ако је Српска Патријаршија добила од државе право да суди брачне парнице са свима грађанским последицама, то још не значи, да она може то своје право делегирати коме другом, нарочито не једној страној организацији. Чак у приватним односима пуномоћник може пренети своје пуномоћје другоме само ако је на то изрично овлаштен од стране властодаваца. Јавна надлештва уопште не могу делегирати своја права, ако то није изрично предвиђено у закону. Међу-

тим, ни један закон не овлашћује Српску Патријаршију на делегацију судских права којој другој организацији. Може се приговорити да руска црква није друга организација, јер су и Српска Патријаршија и руска црква само делови једне исте Православне Цркве. Али тај догматски разлог нема важности за државу, која има однос са црквом, као правном организацијом, а правно руска црква и Српска Патријаршија — су две автокефалне цркве, т. ј. потпуно самосталне организације. — Али Архијер. Сабор поред тога није могао делегирати руским судовима право решавања брачних парница и због тога што решавање руских судова не одговара законским условима за пуноважно судство у Краљевини, а ти услови служе као гаранција за заштиту државних интереса. Пре свега такво решавање противуречи Видовдан. Уставу. Околност, да је тај Устав укинут актом од 6. јануара 1929. г., не мења ствар, јер је одлука Архијер. Сабора била издата пак и оспорена у време важности тог Устава. У противности са члановима 7. и 8. Видов. Устава руски судови руководе се руским законима, противно чл. 3. они се не служе службеним српско-хрватско-словенским језиком, противно чл. 48. њихове пресуде и решења не изричу се и не извршују на основу закона Краљевине, противно чл. 104. и 109. они су постали независно од закона и власти Краљевине итд. Разуме се, такви судови, по карактеру независни од државе и као екстериториална тела, не одговарају ни чл. 28. Видов. Устава, који проглашује начело: „Брак стоји под заштитом државе".

Организовани по руским законима и у своме раду руководећи се само руским законима ови судови нарушавају многобројне одредбе закона о устројству и поступку духовних судова у Краљевини С. Х. С.

Одатле излази да је у спору црквене и световне власти о важности пресуда руских судова, правна истина на страни световне власти. Одлуку Архијерej. Сабора бр. 31 — 1921. г., као неоснажену од стране Министар. Савета, треба сматрати као непуноважну. — Та одлука има још два битна дефекта: Делегација судских права од стране Српског Архијерej. Сабора Руском Синоду је акт међуцрквеног карактера. Међутим одржавање односа са другим автокефалним црквама спада у искључиву надлежност поглавара цркава. Руски Синод у Карловцима, јесте установа подчињена Вишој Црквеној Власти у Москви, као такав могао је добити судска права од Српске Цркве само преко те Руске Више Црквене Власти. *Vis maior* због прекида односа са Русијом у то доба не ослобођава Српску Патријаршију од обавезе да води рачуна о вољи поглавара Руске Цркве, чим нестане те сметње.

Морамо да скренемо пажњу и на то да ова одлука Архијерej. Сабора даје право решавања брачних парница само Рус. Синоду. Међутим Синод игра улогу само више апелационе инстанције у брачним споровима. Обично брачне спорове руских избеглица коначно решава Епископ. Савет код

Управника Руских Православ. Општина у Београду, који нема никаквог (чак ни привидног) титулуса за своје постојање у Краљевини. Не може он то имати ни услед делегације од стране Руског Синода, јер одлука Српског Архијер. Сабора није дала Руском Синоду право на делегацију.

На основу свега тога морамо признати, да су одлуке Министра Вера и Правде, које негирају правну важност пресуда руских црквених судова, потпуно оправдане, јер се може побити и једини аргуменат црквене власти — пракса српских црквених судова на Крфу: тамо је постојало стање привремене окупације и ту се налазила не само српска црквена, него и државна власт.

Али, и ако данашње решење о брачним парницама руских избеглица није правилно, ипак то не решава питања *de lege ferenda:* 1° шта ће бити са већ донесеним пресудама руских судова по брачним споровима; 2° на који начин треба у будуће решавати те парнице.

Мислим да прво питање допушта само једно решење. Треба оснажити све те пресуде једним државним законодавним актом [1]), што се сада може остварити врло брзо.

Ако Влада Краљевине С. Х. С. не би признала ову пуноважност, отуда би имали безброј тешких последица за супруге и њихову децу. То би било не само сувише сурово, него и сасвим неправично. Тим би актом Влада довела руске избеглице, т. ј. приватна лица, која обично нису у стању, да се ориентишу у компликованим правним питањима, да трпе све последице своје непажње, на основу које су руски судови на територији Краљевине у току последњих 8. година савесно изрицали своје пресуде, немајући на то, по признању саме Владе, законитог титулуса.

Много је компликованије питање о начину решавања брачних парница руских избеглица у будуће. Оно допушта више (три) решења. Краљевска влада може:

1) Признати за те парнице надлежност Руском Епископ. Савету у Паризу.

2) Увести их у делокруг духовних судова Срп. Патријаршије.

3) Оставити их и даље у надлежност руских црквених установа у Краљевини С. Х. С. и дати им потребни законски титулус.

Прегледаћемо сва три решења.

1) У корист првог решења говори пример Белгије и сва наведена јака аргументација Бриселског Суда. Цела та аргументација у пуној мери важи и за Краљевину С. Х. С. Овде једино одпадају одредбе Хашке Конференције које нису

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Или Уредбом, слично томе, као што су конвалидирани црквени бракови у Војводини Уредбом од 15. марта 1928. г. бр. 16,891 у — 70 („Служб. Нов." од 23. марта, 1928, бр. 67) .

обавезне за Краљевину и немају законску вредност. Митрополит Евлогије добио је од стране Више Црквене Власти у Русији и Петроград. Митрополита Вениамина неоспорно право јурисдикције за руску цркву у Запад. Европи. Због тога можемо сматрати Епископ. Савет у Паризу и Митрополита Евлогија као потпуно закониту и надлежну судску инстанцију за брачне парнице руских избеглица, као заменика Петроград .Духов. Консисторије. Али ма да се са чисто правног гледишта против таквог решења не би могло ништа приговорити, оно не би било најпрактичније. Између Белгије и Краљевине С. Х. С. постоји битна разлика. У Белгији нема православних црквених судова и она је принуђена да призна за своје правосл. руске становнике надлежност правосл. црквеног суда у иностранству. Овде није такав случај. Овде постоје православни црквени судови и српски и руски. Због тога нема потребе, подвргавати сиромашне избеглице тешкоћама и трошковима, са којима су везани судски послови у иностранству.

2) Увођење брачних парница руских избеглица у делокруг духов. судова Срп. Патријаршије има за себе јаке и теориске и практичне разлоге, али и један важан дефект. Без сумње да такво решење задовољава тражења црквеног, домаћег грађанског па чак и међународног права. Са гледишта општих начела Црквеног Права за руске избеглице чији је домицил у Краљевини С. Х. С., надлежан је суд месне цркве (т. ј. суд Српске Патријаршије). Ово тим пре што су они чланови руских црквених општина, које су добиле свој правни титулус од српске црквене власти. Једино онда ако једна страна у брачном спору има свој домицил ван граница Патријаршије, може се узети у обзир правило: *Actor sequitur forum rei.* Ненадлежност судова патријаршије за руске избеглице не може се оснивати на *jus commune,* већ само на изузетном праву црквене екстериторијалности. Исто тако и Српски Грађански Законик пружа и странцима правну заштиту српских закона и судова, не чинећи у том погледу изузетак ни за брачне парнице (§§ 6, 45 и 47). Тако решење је сообразно и захтевима Међународног права. Чл. 5 Хаш. Конвенције од 1902 г., ма да на првом месту спомиње да је национални суд надлежан за брачне парнице, допушта решавање парница и код судова држава, где су странци домицилирани. Ми смо видели да су — на основу тог члана многе Европске Државе — свеле брачне парнице руских избеглица, који имају свој домицил у тој Држави, у делокруг својих судова. — И са практичког гледишта такво решење било би целисходно. Решавање брачних парница руских избеглица од стране судова Српске Патријаршије дало би, ван сваке сумње, и на територији других Држава пуноважност пресудама. Сиромашне избеглице не би морале високим таксама издржавати своје специалне судове. Ово тим пре што се поступно смањује број руских из-

беглица примањем у поданство Краљевине и што је услед новог закона знатно олакшан прелаз у држављанство. — На послетку и са гледишта религиских осећаја самих руских избеглица не би се могло приговорити против таквога решења. Срп. Патријаршија је исто тако Православна Црква. Она је члан Васељенске Православне Цркве, као и Црква Руска. Због тога увођење брачних парница православних Руса у делокруг судова Патријаршије са религиског гледишта није никаква промена. Одиста најновије руско црквено законодавство (одлуке Московског Сабора 1917—1918 г.) зна за више узрока развода, него Срп. Грађ. Зак.. Али тај Закон не набраја све узроке лимитативно, него наводи, само неке и додаје да је у томе погледу за духовне судове меродавна Крмчија. Због тога српски судови могли би код брачних парница руских избеглица узети у обзир и одлуке Московског Сабора, у колико су сагласне са Крмчијом. Правну аналогију за такву праксу даје уредба од 7 дец. 1861 г. (Бр. 2444, Збор. XVI. стр. 202), која каже, да „судови наши суде ове ствари по основима, примљеним у законима оне цркве, којој супрузи принадлеже". — Не гледајући на све те разлоге, не можемо да признамо такво решење питања, као потпуно правилно, јер то не допуштају руски закони, који признају овде једино надлежност руског црквеног суда. Услед тога овде се не може применити ни чл. 5 Хашке Конвенције, јер он има резерву: "Ипак се национални суд примењује за случај, када је овај суд једино надлежан за развод или одвојени живот." Због чега државе, које су потписале Хашку Конвенцију и нису признале бољшевичку владу, не би могле признати те разводе. Не можемо овде применити ни појам *vis major*. Избеглице немају могућности да се користе у својим брачним парницама црквеним судом у Русији, већ због тога ,што је Совјетско Законодавство забранило црквеним судовима решавати брачне парнице. Али, као што смо видели, сад постоји законити руски духовни суд у Паризу, који решава брачне парнице у име Руске Патријаршије, а неке другостепене практичке тешкоће у овом случају, разуме се, не могу се назвати *vis major*. Дакле не можемо да примимо ни друго решење због разлога правног карактера.

3) Треће решење — даље постојање руских црквених судова за брачне парнице руских избеглица само по себи не коси се са начелима ни међународног ни националног, ни српског права. Садашње стање тих судова има неколико формалних дефеката али они се лако могу укинути. Питање о надлежности суда за брачне парнице странаца међународно право решава у корист националних судова. „Како у законодавствима, тако и у пракси, пише професор Нинко Перић, све више преовлађује правило, да је за пуноважну пресуду развода једино надлежан национални мужевљев суд, према томе и његов национални закон" *(Међун. Прив. Право,* стр. 128.) и у ствари чл. 5 Хашке Конвенције од 1902 г. гласи:

АНАЛИПО архив

„Захтев за развод или за раздвојење живота може се поднети: 1) код суда, надлежног по националном закону супруга и 2) пред надлежним судом у месту, где су супрузи домицилирани". — На тај начин Хашка Конвенција на првом месту указује суд који је надлежан по националном закону, а ми смо већ видели да по руском закону за брачне парнице руских поданика у иностранству надлежан је једино руски црквени суд.

Ово опште начело Међународног Права налази потврду и у Срп. Грађ. Законику. § 5 тог Законика вели: „Сваки житељ српски, био он у Србији или ван Србије, имаће се ових закона држати". Одавде се изводи потпуно оправдан закључак, ако Срб. Законик протеже своје прописе на српске грађане и када су у иностранству, *a vice versa* у начелу морамо признати и странцима њихово законодавство у томе погледу у Краљевини (в. Н. Перић, *op. cit.*, стр. 118. и 120). Тешко је оспоравати да се постојање руских црквених судова на територији Краљевине С. Х. С. коси са начелом државног суверенитета. Такво нарушавање обично допуштају само државе са слабом културом, где правни поредак не даје гаранције за надлежну заштиту права странаца. Другим речима државе принуђене да приме т. з. капитулације, на пр. пре Великог Рата — Турска, а сад — Кина. Али ако би постојање таквих судова допустила на својој територији Краљевина С. Х. С., то ни уколико не би било израз ма каквих недостатака у њеном правном уређењу, то не би била капитулације, него само последице *vis maior,* због непризнавања бољшевичке владе и особите пажње Краљевине према нуждама и патњама руских избеглица. А у своме старању да им изађе на сусрет Краљевина је већ више пута и раније напуштала начело *juris stricti.* — Видели смо правни титулус руских црквених судова у Краљевини има два дефекта — грађанског и црквеног карактера. Први дефект, који ставља у питање пуноважност пресуда руских судова, како за Краљевину С. Х. С., тако и за друге државе је одсуство државне санкције за те судове. Тај дефект може бити исправљен путем Краљевог Законодавног указа на предлог Председника Министарског Савета или Министра Правде. Други дефект то је одсуство санкције од стране Руске Више Црквене Власти у Москви. Док односи Српске Патријаршије са Руском Црквом услед политичких прилика немају нормалног карактера, тај дефект нема битног значаја, он може бити објашњен начелом *vis major.* Српска Патријаршија не зна праву вољу више власти Руске Патријаршије. Због тога у својим односима према руским црквеним судовима у Краљевини руководи се презумпцијом, да је црквена политика руских јерарха у Краљевини сагласна са том вољом. Али то само — *donec contrarium probatur.* И разуме се, ако би Виша Власт Руске Цркве увела брачне парнице руских избеглица у Краљевини у делокруг руског цр-

веног суда у Паризу или црквених судова Српске Патријаршије, Српска Патријаршија не би могла на то приговарати, јер она не може бити *plus royaliste, que le roi même*, не може штитити постојање туђих екстериторијалних судова на својој властитој територији.

Проф. С. Троицки.

НАСЛЕЂИВАЊЕ НА СЕОСКИМ ПОСЕДИМА.

(Наставак)

Излагањем примене начела у Наследном Праву код појединих народа и држава, обеснаживши вредност и целисходност тестамента обележили смо довољно пут реформи нашег Наследног Права.

Питање једнакости свих у друштву и пред законом и социалне правде мора учинити компромис са аграрним интересима. Уређење односа у Наследном Праву не сме се посматрати као домен научника, који проучавају правну науку са чисто научног гледишта. Класична школа је преживила свој век. У наследном праву она је просто упропастила правну науку. Својим либералним схватањем права, чувајући слободу и право јединке, она је довела у питање сигурност самог права. Правна наука, ако ће да буде ars boni et aequi, у Наследном Праву не сме водити рачуна само о личности него и о имању и напредку једног сталежа. Приватно-правном карактеру Наследног Права морамо дати и јавно-правну садржину аграрног циља. То је наменила историја развитка сеоског поседа, а код нас специално и агрикултурни значај наше земље. Затим проширење дужности, које је свака, па и наша држава, преузела на се. Према томе судбина данашњег Наследног Права мора се предати у руке не само правника него и аграрних политичара, као носиоца друге, новије науке.

Прво питање које морамо поставити у Наследном Праву односи се на породицу. Може ли Наследно Право дозволити рушење породице? Она је основица грађанског друштва. Од њене снаге и чврстоће и од моралне особине и животне способности појединих чланова зависе напредак друштва и државе. Уништавати породицу значи поткопавати темељ данашњем друштвеном поретку. Дати породици што више услова за правилно и напредно развијање, присилити оца вештачким и васпитним путем, да својој породици посвети што већу бригу, то једновремено значи допринети јачању друштвеног поретка, стабилизацији прилика, сигурном културном и привредном напретку. Тиме ћемо државу растеретити од великог броја дужности скопчаних са огромним материалним издатцима, које у ствари треба да поднесе свака здрава породица. Друштво се мора изграђивати

одоздо, јер су му онда темељи сигурни. Породица као прва друштвена ћелија треба у томе да сноси највећи терет и то не зато, што је то природно већ и зато, што породица зна најбоље да нађе начин за стварање егзистенција већ и због тога што је је сигурно, да ће се њена енергија у пуној мери најекономичније искористити. Држава са својим многоструким организацијама долази на друго место, да у друштвеном прогресу надокнади оно, што породица као слаба организација није могла дати. Да би породица могла дати врхунац своје енергије држава је дужна да законима и уредбама непосредно или посредно пропише такве дужности и бриге, које ће бити најсигурнија гаранција, да егзистенције појединих њених чланова буду што сигурније.

Смрт старешине не сме да значи ликвидацију његовога рада и прошлости, као што то редовно бива код једнаког наслеђивања. Ако је старешина свестан да ће се и после његове смрти управљати иметак његов према намерама, како их је поставио, онда ће још за живота па и до последњег часа управљати и радити онако, како би свима потомцима осигурао што бољи опстанак. Наравно то ће бити само код неједнаког наслеђивања (не заборављајући да се ради само о средњим и малим поседима). Ту ће отац или старешина бити свестан свих односа, који наступају после његове смрти. Вођен љубављу према потомству биће присиљен, да још за живота развије енергију у корист наследника. На то ће га стално потицати осећај и сигурност, да ће породица и породично добро остати стални ослонац чак и даљих његових потомака. На сеоском поседу где се унапред зна да сва деца, по сили закона неће моћи остати заједно, па ни добити једнак део у земљишту отац мора на време да поведе бригу за осигурање опстанка своје деце. Један ће то учинити на један а други на други начин, али ни један не ће остати равнодушан према будућности свог детета. Отац је у овом положају присиљен да у напред осигурава будућност своје деце и ретки су случајеви, да се одрасла деца питају, шта да започну. Отац ће их или на време слати у школу или на занат или ће им тражити какво намештење или ће их новчано осигурати, најчешће гледаће да докупи нешто земље, па омогући и осталој деци и да наставе тежачки живот; укратко цела се породица под водством оца, брине, да свим својим члановима осигура живот.

На сеоским добрима са неограниченом деобом земљишта код наследства нема ових брига за стварање будућности потомству. Свој је деци закон осигурао опстанак на селу и унапред им одредио пут у живот. Кад отац зна, да је свако дете по закону изједначено нема разлога да за једно чини више него за друго или да још за времена поведе нарочиту бригу за будућност неповлашћене деце. У овом се случају закон побринуо за једнакост све деце па је оца ослободио старања да исправи и ублажи неправде које је закон

припремао појединим наследницима. Једнаким наслеђивањем поседа наследник је привезан за рођену груду. Додаду ли се томе друштвено месне везе и урођена љубав према свом родном крају сигурно је да ће појединац који је путем наслеђа добио макар и најмање земљишта се врло тешко одлучити да своје огњиште остави и у борби потражи друго стално занимање.

У првом случају видимо напетост снага за одржање породице, искоришћавање енергије сваког појединца у пуној мери и осигурање опстанка; у другом, настаје стална имовна беда и лична несигурност, однарођивање и пролетаризирање сељака уз које иду све могуће штетне посљедице несрећеног живота.

Посматрајући родбинске односе код ова два система и ту видимо велику разлику. У првом случају материалне родбинске везе после смрти завештача и даље постоје. Наследници су међусобно упућени заједничким одржавањем живота и рада заједничким помагањем или материалним обавезама. Што је најглавније нема спорова из земљишних односа, јер је остао исти посед или се дошло до поседа од којих је сваки самосталан и способан за живот. У другом случају због немогућности живота и сталне потребе за проширењем интереса настају стални сукоби, који изазивају свађе и парничења. Сиромаштво је спољни облик тих поседа, Родбинске су везе прекинуте а тиме је ослабљена и досадања фамилиарна љубав. Не могу се даље узајамно помагати због сиромаштва, незадовољства и бриге. Настаје трошење и умањивање капитала из наслеђа. Земљорадња опада. Све то скупа води пропадању поседа, а тиме и породице.

О моралним особинама које даје здрава сеоска породица, нарочито кућа задруга, као и економским користима не ћемо говорити, јер је то ствар посебног разматрања. Помињемо само да је то ненакнадива школа морала и радиности.

Како је опстанак породице на селу везан и за један стални одређени посед, то се код наслеђивања поседа морамо обазирати и на интересе тога поседа.

У вези са правном природом земље и поседа и његове привредне предности (о томе не ћемо на овоме месту говорити) јавља се посебна улога државе код уређења односа и промета са земљом. Ми ћемо само констатовати да се из обраде ова два питања у коју овде не улазимо, може извести само један логични закључак и то: да се и у Наследном Праву мора чувати фамилија и штитити сеоски посед.

Посматрајући питање Наследног Права са становишта породице и одржања сеоског поседа морамо у неким случајевима у првом реду усвојити задружно начело. О томе дали смо своје мишљење. На овом месту нагласићемо да га сматрамо потребним само за неке крајеве и да је оно, по нашем

мишљењу, факултативне природе, а само под изузетним приликама облигатарне.

Свака породица тражи од својих чланова чување њених традиција, достојанства, потпомагање и нарочито одржавање породичних веза. Чланови, који се тога не држе, раде против породичних интереса. То нарочито вреди за оне који својевољно напусте породицу и прекину сваку везу за дуже време. Морални интерес породице, признање рада њених правих чланова, као и њихов материални опстанак, тражи посебно поступање са синовима који напусте породицу. Ту се мора огледати праведност и признање моралних и материалних вредности. Тај поступак, ако не води потпуном непризнавању права на наследство, сигурно у сваком случају мора усвојити неједнакост наследних делова. То тражи социална правда, и то баш она, на коју се толико позивају присталице једнаког наслеђивања.

Са нашега гледишта у Наследном Праву не сме да дође до изражаја једнакост делова имања у часу смрти већ једнакост егзистенција, које заснивају свој опстанак на породичном добру без обзира на то да ли су те егзистенције појединаца створене пре, у часу или се имају створити после смрти оставитеља. Не може један члан породице, који се помоћу породице спремио за трговца или занатлију и отворио трговину или занатску радњу, и тиме прекинуо доприносити породици, учествовати у заоставштини исто онако као и сваки други члан, који је остао тежак. То исто вреди и за оне, који су школовањем стекли какво приватно или јавно намештење и звање и то у још већој мери него трговци или занатлије. Разлози за ово становиште леже у томе што је овим члановима осигурана егзистенција радом и посредством, врло често и на штету чланова који су своју судбину везали за земљу. Наравно за наслеђивање чланова који су ван куће у овом случају могао би да остане само вишак преко минимума, који би био одређен за сваку породицу, која остаје на земљи. Ово би правило вредило и за оне чланове, који су на путу да дођу до каквог звања али га до часа смрти оставитеља још нису могли стећи. Оваквим члановима били би дужни други чланови омогућити постигнуће постављеног циља.

Ако су ови погледи тачни — а држимо да јесу, — онда се и нехотице намеће питање на каквом се начелу оснива и правда захтев наследника на једнаке делове. Оставилац, док је жив, у колико га закони не ограничавају, може потпуно слободно располагати својим иметком. То чини или из привредних разлога у личном и породичном интересу или у интересу наследника ради уређења стања и односа после своје смрти. Слободно му је располагати и за случај смрти путем тестамента. Ако су оставитељева права располагања тако опсежна да оставиоц може још за свога живота лишити своје

наследнике све или само неке било једног дела поседа а кадкад и целог имања, или тестаментом повластити једне наследнике на штету других, онда је то доказ, да права потомака — наследника, у колико их закон није заштитио, зависе само од воље и наклоности самог оставиоца. Под овом предпоставком не разумемо какви су то велики интереси и разлози, који не допуштају да се у случајевима, где оставилац није за живота учинио употребу располагања својим имањем, за случај смрти, држава сама умеша у то на начин, који ће најбоље заштитити опште интересе наследника и најбоље погодити вољу и жељу самог оставиоца. То је за наше прилике још више несхватљиво, кад се зна да оставилац у највише случајева или у опште било није водио рачуна о судбини наследника било није доспео да учини распоред своје имаовине. Право на једнаке делове није засновано на једнакој љубави, ни на једнакој оданости и поштовању, ни на једнакој вредности појединих наследника, најмање на једнаком раду, улогу и заслузи или на једнакој потреби. Кад би сви ови предуслови за стицање права наследства били код свих наследника једнаки, онда би имало да буде једнако и њихово учествовање у подели имања. Ако није тако, онда се нисмо ни најмање огрешили о права наследника, кад их просуђујемо са становишта опортунитета и опште признатих корисних начела. Не могу бити меродавни разлози човечности и једнакости свих лица при подели сеоских поседа као материјалних добара, на која та лица само по једној случајности рефлектирају, јер има много јачих разлога, који се томе противе. Ако наследници изводе своја права по породичном крвном пореклу, онда нека они не забораве да ће иста права, на истом поседу, по истом основу изводити и даљи наследници као потомци, па се уређење имовинско-правних односа мора извести тако, да то по објективном мерилу буде најбоље не само за садање, него и будуће чланове породице, у колико то посед допушта. Код начина уређења тих односа полазимо са становишта да је земља породично добро и будућих поколења и средство за осигурање егзистенција свих чланова а не њихов циљ. Кад данашњем сопственику у интересу потомства не дозвољавамо безусловно располагање поседом, онда је тим оправданије да његовим наследницима спречимо ликвидацију поседа на очиту штету њихових потомака. Породица на своме добру може остати онолико, колико их ту може скромно живети и запослити се а сви други имају помоћу оних, који остају на поседу, тражити своју егзистенцију основног породичног добра.

Најглавније, и како изгледа код нас и најделикатније питање је то, хоће ли се у наслеђивању сеоских поседа изједначити мушки и женски наследници? Из става који смо ми заузели, може се изнети само један закључак: предност мушких. Ово становиште није ни наше ни ново. Оно долази

из природе и важности породице по човечанство, из задатка и положаја жене, као из природе сеоских поседа као врела земљорадничког живота.

Стари народи признавали су предност мушких пред женским. Ако су Римљани усвојили начело једнакости наследника, они то нису учинили за то, што је то изискивао интерес сеоских породица и што су хтели да задовоље социјалну правду. Њихово светско господарство, развитак градова, моћи и грађанског живота, који није водио рачуна о селу, давали су правац и смисао закона па и наследног реда. С тога за нас ни најмање не може бити меродавно становиште Римског Наследног Права. Оно није било израз воље и потребе сељака већ римског грађанског елемента. У читавом средњем веку одржавала се предност мушких код наслеђа. У колико се дошло до изједначења то се не може приписати природном развитку и општем захтеву заинтересованог тежачког сталежа већ себичним намерама тадањег најутицајнијег сталежа — црквеног племства. То је било у Енглеској. За време Англосаса свештенство, као најглавнији саветник круне, имало је утицаја не само у државној управи, већ и у доношењу закона. Обичајно Германско Право код наслеђа било је главна препрека свештенству и цркви за стицање добара. Њиховим посредством долази до увођења начела Римског Права код наследства. Тако се дошло до изједначења мушких и женских и ако је то било противно народној правној свести и германским појмовима. Како је једновремено уведена и неограниченост власничког права, дакле и неограниченост располагања, опет утицајем клира, то је цркви пошло за руком да на рушевинама германске породице путем једнакости у наслеђу и уважањем неограничене слободе власништва дође до великих и моћних добара и своју власт потпуно учврсти.

Па и начело једнакости пола у Наследном Праву, које је поставила Француска Револуција није плод трезвеног размишљања и убеђења класе о чијим се интересима радило, него духовни производ дела народа, који није имао ништа заједничко са сеоским животом и нормалним сеоским поседом. У колико су ова начела уздрмала народне обичаје и правну свест код других народа, не може се ни то приписати преокрету у народном правном схватању, већ најезди либералних идеја које су собом доносиле и нове правне назоре у Наследном Праву. Међутим, та нова начела свуда су наишла на оштар отпор сеоског конзервативног живота и правног уређења, које је негде јаче а негде слабије умело да сачува домаће правне обичаје.

ANALI FB | anali.rs

Код нас је начело предности мушких у Наследном Праву владало још од доселења у ове крајеве. Оно се одржавало за време наше средњовековне самосталности, задржано је и под турском управом, па се у нашем сеоском животу није

уздрмало још ни до данас. Интересантно је да је то начело усвојило и градско становништво, што се нарочито види и из свих статута далматинских градова, изузев једино Шибеника, где је поред потпуног изједначења мушких и женских лица ипак очева кућа искључена из деобе и остављана мушкој деци. У Црној Гори и данас имају предност мушки, а и по Срп. Грађ. Законику мушки искључују женске у Наследном Праву. У осталим крајевима у колико туђе законодавство није добило моћ закона, постоји Обичајно Право, које даје предност мушким. Код муслимана тек од г. 1264. (1849.) проведена је додуше по закону једнакост наслеђивања у непокретном имању, али и код њих по Шериатском Праву у покретном имању мушки добивају два пут више од женских.

Колико је страно законодавство противно духу народа и народном правном обичају најбоље се види у самој Далмацији, где страно законодавство својом дуготрајном применом није било све до данас у стању да потисне Обичајно Право. Тамо се на све начине настоји да се изигра законско изједначење мушких и женских и да се односи у наследству уреде према народном схватању, које на сеоским поседима даје првенство правима мушких. Из статистике тестамента може се утврдити, да је највећи део направљен само да привилегише мушке. То исто, и ако не у толикој мери, видимо и у Хрватској и Славонији, у колико ту задружно начело није уопште онемогућило женска лица да наслеђују. У недавној прошлости у Босни приликом откупа кметовских селишта и преноса права власништва на нове купце уписивала се својина само на мушке чланове бивших кметовских задруга, а никад на женске и ако су и оне биле чланови тих задруга. У колико су по закону у Босни и женске имале права да учествују у наслеђивању слободних земаља, оне су се до недавно тако рећи увек одрицале права наследства, а врло често се и сад после рата одричу, без икакве оштете, својих делова у корист браће. То нарочито вреди за оне земље, на којима је некад био кметски однос, откупом укинут.

Према свему са становишта домаћег Обичајног Права не би у опште требали писати о изједначењу пола у Наследном Праву. Али како се то питање у неким правничким и друштвеним круговима сматра за актуелно то треба de lege ferenda рáсмотрити и ово питање. Истичемо и овде, да нас интересује само питање наслеђивања на сеоским добрима. Од покретности тиче нас се само потребни инвентар без кога се здрав сеоски посед не да ни замислити; тај инвентар мора да дели правну судбину самог поседа. — Имање, које је предмет наслеђа градског становништва подлежи другим природним и друштвеним законима. Судбина наслеђивања долази у подручје другог права или друге правне политике.

Кад посматрамо ово питање морамо разликовати два правно-имовинска облика: задругу и инокосну породицу.

У Задружном Праву као и закону о задругама питање о изједначењу мушких и женских у опште није актуелно, јер задруга не зна за Наследно Право, а у колико долази до наслеђивања приликом смрти задружног старешине и деобе задруге, ту удата женска не долази у обзир, јер она удајом губи чланство у задрузи. Остаје нам само инокосна породица, којом се морамо позабавити.

Говорећи о разликовању пола у Наследном Праву ми смо упозорили, да начело изједначења пола није нигде настало природним еволутивним путем ни било израз стварне и оправдане потребе сеоског становништва. То нам не могу порећи ни присталице једнакости пола у наслеђивању. Па од куд онда да се то питање стално потеже и да оно и код нас, у чисто аграрној држави постаје актуелно?

Без сумње друштвени и правни положај наших жена није завидан. Несавремени позитивни закони уврстили су жену у грађане другог реда. Наравно да ни народни обичаји нису много дарежљивији у признавању особних и фактичних вредности жене. Друштвена и законска подчињеност жене завела је и наше правнике, а још више социологе, нарочито из круга жена, да су при набрајању законских случајева правног запостављања жена уврстили ту и наслеђивање сеоских добара. Зато свако, који не завири у суштину самог питања, мора на први поглед прихватити да су жене и у Наследном Праву, па и код сеоских добара, запостављене те ту неправду треба исправити. Али ми, који у Наследном Праву на сеоским добрима дајемо предност мушким, не видимо у томе никакво запостављање женског пола него само природни закон и велики економски интерес, који и самој нашој „угроженој" жени пружа боље материјално обезбеђење и друштвени положај.

Запостављање жене код наслеђа значи непризнавање њених права и угрожавање њеног материалног интереса. По нашем наследном реду и наследном систему, није жена скучена у својим правима ни угрожена у интересима. При томе разликоваћемо жену пре удаје и удату; ову другу још у односу према имању свога мужа. Жена пре удаје је правни субјекат, који је у очевој кући пролазно, док се не оспособи за брачни живот прелазом у туђу кућу. Позив жене на селу је да буде мати. Ко се за један позив спрема тај неће никада тражити да осигура своју егзистенцију на другом месту, а не тамо где је позив сам собом доноси. Тек удајом жена претвара свој подређени положај у самостални и добија све атрибуте имовинско-правног субјекта предпостављајући, да ће и нов грађански закон укинути и сва она ограничења лично — и имовинско-правне природе, која јој данашњи закони без потребе још увек намећу.

Удајом жена постаје стуб сеоске породице, око кога се окупља и израђује читав породични живот. Без жене нема ни праве породице. Пролетерска породица није основица нашега друштва. Жена у нашој сеоској породици имаде посебни задатак па и посебне интересе. Њен је задатак да ствара, гаји и оспособљава радну снагу. Поред ових идеалних дужности и терета као мајка и домаћица, она обавља и све тежачке послове. Цела њена акција сконцентрисана је на развитак и напредовање њене породице, док са очевом породицом прекида све везе; свака па и најмања дужност према очевој породици губи своје оправдање. По своме задатку, личним склоностима и урођеној љубави, она постаје ближа својој новој породици и њеним интересима него мушкарац, који је често само гост. Може се мирне душе сматрати као представник породице и сопственица самог имања као и мушкарац, јер је за породицу и имање веже иста, ако не и већа, љубав и интерес. Због свега тога она је увек и чвршће везана за потомство него мушкарац.

Кад све то уочимо поставља се, и нехотице, питање на основу кога права оваква жена може да захтева део у имању друге породице, с којом је покидала све материјалне везе, којој ништа не доприноси и за коју је више не веже никаква дужност? Крвно је сродство и сувише слаб правни основ, по коме би оваква жена могла тражити права, да се изједначи у наслеђивању имања свога оца са оним особама, које по вези истог крвног сродства врше на очевом имању исте оне тешке дужности као и она у својој кући. То би било против социалне правде, против начела о признању рада и што је код нас најглавније, и против сваког економског оправдања. Нема једнакости дужности, па ни једнаких права. Ако постоји немогућност вршења дужности, мора се допустити и немогућност признавања права. Тада не може бити ни говора о повреди права а ни о угрожавању материалних интереса, који се оснивају на тим правима. У колико та права ипак постоје ми смо им признали одговарајућу садржину и вредност.

Тежиште интереса жене пренето је на њену праву породицу. Ту она може тражити осигурање и заштиту свих својих права, па и наследства. Пренашањем места вршења дужности пренета су и права, која проистичу из тих дужности. Место права из крвне везе наступају права из брачне; губитком права у очевој кући ни најмање се не мења имовинско-социални положај жене, шта више уласком жене у своју нову кућу тај се положај утврђује. Па као што је у њеном утврђеном положају престала потреба да тражи део из очеве куће на штету његове породице, тако она неће дозволити да неко понесе део из њене куће на штету њене породице, јер је свесна, да су све имовинско-правне операције уперене против њезине породице уперене и против ње саме.

Према положају жене у породици удешена су њена права. Жени у очевој кући, док се не уда, призната су права привременог карактера; удатој жени у мужевљевој кући осигурана је материјална заштита дефинитивне вредности. За изнимке и у једном и у другом случају, у колико привремени положај жене постаје трајни, а трајни у мужевљевој привремени, могу се предвидети посебне одредбе у интересу самих жена, па смо их ми фактично и предвидели.

С тога ако код осигурања права жена код наслеђа пођемо са становишта чувања интереса породице, у којој је жена нашла потпуну заштиту, још и већу него што јој могу дати наши противници полазећи са становишта математске једнакости делова пола, онда нам се не може приговорити, да смо запоставили жену у Наследном Праву и њена права подценили. Под изједначењем мушког и женског пола у Наследном Праву подразумевамо изједначење материјалног положаја, који за жену мора бити исто тако осигуран као и за мушког. Потпуно је споредно питање, начин на који ће бити осигуран; главно је да не може бити жене, која ће се пожалити да је њен интерес запостављен. Акција, која се води за изједначење жена на пољу Наследног Права, онаквог, како га ми замишљамо, је потпуно неумесна. Она је уперена против оних правно-економских начела, која су само по спољном изгледу против изједначења полова а у ствари су једна од најачих гаранција за одржање наших сељачких породица, у којима ће жена бити увек потпуно заштићена. Са положајем жене у нашој будућој сељачкој породици, а у вези са реформом Наследног Права, ми смо потпуно задовољни и наша је савест мирна.

Да би оборили становиште присталица изједначења полова морамо се обазрети на поједине приговоре и назоре, које они заступају.

Први и уобичајени приговор биће, да се код преузимања дела из добра очеве куће не ради о уништавању и умањивању вредности тога добра него само о измени; што се на једној страни изгуби то се на другој добије. Међутим ово је резоновање сасвим погрешно.

Да правилно просудимо вредност одељних делова, који су предмет размене, морамо замислити два сеоска поседа. И један и други посед узајамном удајом женских са једног поседа на други једновремено губи и добија један део добра, који тим женама припада по наследству. Постојећи закони о једнакости делова дају женским особама потпуно право сопствености као и право реалне деобе. По природним законима свака реална деоба код средњих и малих поседа слаби економску снагу добра. Она изазива не само поремећај досадањих привредних снага него и у врло великој мери како прометну цену тако и фактичну вредност. Губитак економске снаге основног, деобом умањеног, добра никад се

не може накнадити добитком вредности одељеног дела са другог основног добра. Тај је део непреносив и никад се као део другог добра не може довољно економски искористити у прилог оног првог основног добра. Свако па и најмање окрњивање сеоског поседа о коме водимо бригу, а које се заснива искључиво само на правном разлогу а скоро никада на економском, изазива потрес у фамилији и сеоском газдинству и ефекат овог потреса неће се никада моћи изравнати са каснијом приновом са другог поседа у колико та приновa представља само вредност издвојеног дела а не више. Из тога јасно произлази, да су оба сеоска поседа изведеним деобама изгубили од капацитета своје економске снаге, да је код оба поседа задржано и уздрмано редовно развијање господарског живота и никаква каснија надокнада, која представља исту вредност, неће бити у стању да попуни ону штету, коју је за то време претрпила фамилија и њен сеоски посед. Могло би нам се приговорити, да би из истих разлога и деобу код наследства и између браће требало избегавати. Тај је приговор потпуно оправдан у колико се задружни живот и после смрти оставитеља треба и може одржати. Иначе је потпуно неуместан, јер брат остаје увек на поседу, а он је преставник и оснивач једне нове фамилије, која има да живи и да се на том поседу развија. У колико брат (мушки) излази из очеве куће па се прижени у другу кућу и у колико у тој кући добије сва она права, која и жена удајом добива, било би посве и разумљиво и оправдано, да и он у наследству не буде изједначен са браћом, која на очевом поседу и даље остају.

Тврди се, да жена појачава своју позицију у својој породици ако придонесе део наследства. То је несумњиво тачно. Али какав ће економски ефекат наступити за ону породицу, из које жена однесе део, а у коју друга жена ништа не донесе од свога наследства. О томе водимо рачуна. Док се прва, макар да се ради о личном имању жене, обогати, дотле друга економски страда. Штета коју ће друга претрпети није никад вредна користи, коју је она права имала. Овде се ради о упропашћивању добра, које због интереса појединаца не можемо дозволити да се врши на породичном имању.

Постоји приговор да се све жене не удају па им за то треба осигурати удео у имању. И овај приговор није оправдан. На селу је редак случај, да се жена не уда. Удају се врло често и женске са знатним телесним манама. С обзиром на већи број мушкараца у свим покрајинама, осим у Босни, и на факат да се на селу скоро свако жени мора се примити да код нас на селу не постоји проблем неудатих жена. У неким крајевима жене стоје на нарочитој цени. Због тога је н. пр. међу Арнаутима један добар део сиромашних мушкараца остајао неожењен, јер не могу да жену искупе; то исто

донекле вреди и у неким крајевима Македоније а и код нас сељак, који није кадар дати невести какво обележје не може доћи до жене. У колико се жена не уда, може јој се (док се не уда) на свакидашњи њен захтев осигурати доживотно право уживања било дела који би јој по наследству припадао било извесног дела, који би јој био довољан за издржавање. Неудата жена у тежачкој кући сматра се да је несрећна, али никако као сметња за кућу. Она је у кући као радна снага увек добро дошла, јер је најјефтинија и најпоузданија. Жена која се не уда и добије само право уживања, остане везана за породицу, увек ће одржати боље свој социални положај него жена, која добије свој део на самостално располагање. Така ће жена много лакше подлећи спољном утицају и душевном растројству. С тога држимо да жени ни с тог гледишта нисмо учинили никакву неправду.

Наћи ће се и таквих, који ће приговорити, да је у систему првенства мушких онемогућено сеоским бескућницима и сиромашним сељацима доћи до закућења. путем женидбе и мираза, који жена доноси. Ни овај приговор не треба да нам задаје бриге. Бескућници као и сиромашни сељаци, или се у опште не жене, или ако се жене, онда или улазе жени у кућу као домазети (уљези) или узимају жену по имовинском стању себи равну. На овај се однос на селу строго пази; ретко ће се чути, да је женска из боље куће отишла за каквог бескућника. За то ми налазимо на много случајева, где је сељак дошао жени у кућу. То већином чине сиромашни тежаци, јер бољи и јачи неће да остави свој посед. И ту се показује, колико је одлучан економски интерес, јер је постојеће господарство много здравије и корисније ако жена прижени мушкарца него ако жена очево огњиште раскући и са мужем себи створи ново на његовом нејаком огњишту од противвредности добивене од продаје очевог огњишта. У институцији домазетства најјасније се показује да неједнакост пола код наследства није ни најмање уперена против изједначења пола. Жена, која приведе себи мужа, добија положај мушкарца. Она постаје представник породице, мора да добије и сва права, па се и у Наследном Праву мора третирати као таква. Противници нашег становишта морали би заузети аналогни став у интересу мушкараца кад би се породице заснивале доласком мушкараца у женину кућу, што је данас само изузетак. Ми би и у том случају остали на истом гледишту, јер бранимо породицу и посед а никад нам не би ни на ум пало, да станемо у заштиту мушких права. Ни код данашњег домазета као изузетка од правила, не видимо никакав разлог, да се зато заузимамо, па смо спремни и законом изједначити његов положај у Наследном Праву са положајем жене, која се удаје. Код данашњег друштвеног положаја домазета ми би имали много више разлога да се бунимо противу друштвене неправде

која се њему наноси, него ли против „неправди" која се женама чини.

По Др. Тих. Р. Ђорђевићу такав мушкарац — домазет дели исту судбину као и жена. Нарочито престају му права на наслеђе очевине. Његова је дужност, да таста и ташту поштује, чува и да их сахрани као прави син. У случају незахвалности или невршења дужности према тасту и ташти бива истеран из куће и са имања. Његов је положај и однос у породици много слабији од жене, јер се сматра као обичан момак, док му је таст жив. Жена ће увек казати да је имање мужевљево уједно и њено имање, док ће се домазет ретко усудити, да каже за женино имање, да је и његово. За домазета преовлађује појам „треба да не заборави да је то њезино (женино) очинство". И док се домазет сматра уљезом, и док је од сваког презрен ми се ништа не бунимо, јер смо свесни да је он заменио положај жене и да не може имати више права него удата жена. Ми можемо бити само незадовољни због презирања, које домазет подноси као и због друштвеног бојкота, али тај народни суд нисмо у стању сузбити, па и преко њега морамо прећи. Жене у том погледу уживају потпуно други положај и глас и сравнивши га према оном од домазета морају бити сасвим задовољне. Ако је народ женама учинио „неправду", домазету је учинио сигурно већу.

Признајемо да ће са нашег становишта ипак неким бескућницима бити онемогућено да путем мираза дођу до оснивања господарства, али ће то увек бити само изузетци, због којих не можемо одустати од нашег опште признатог корисног начела.

Добациће нам се да жени треба осигурати део у очевом имању и за случај раставе брака. На овај приговор постоји лак одговор. Признајемо да и на селу има бракова, који се не могу одржати. Ако се при разводу брака констатује кривица мужа, грађански закон се побринуо, да жени осигура егзистенцију из мужевљевог имања. Ако по данашњем закону осигурање опстанка за жену није довољно ефикасно, може се приступити и ефикаснијим мерама, које би се евентуално могле састојати и у додели уживања једног дела мужевљевог имања. Ако је жена крива за раставу и упропастила породицу онда би она остала потпуно некажњена. Резервисати део у очевој кући таквој жени, то би значило наградити је за њено држање противу брака и породице. Интерес оснивања и напредовања породице захтева, да жена са првобитном својом кућом прекине све везе, које би јој могле дати повода да се, због несхваћања правилног живота у браку, поврати на своје старо огњиште. Нема сумње да такав повод врло често даје ослањање на свој иметак из очеве куће. Томе нас је искуство научило; рефлектирање на очев иметак било је врло чисто повод поремећају брачног

живота, а кад кад и пропасти саме фамилије. Наравно кад заступамо ово становиште онда мислимо на данашњу сеоску фамилију као прву и основну моралну организацију. Код изградње здравих сеоских породица законодавац мора рачунати и о моралним елементима, па макар се привидно огрешио и о личне интересе појединих чланова породице. Ми видимо снагу нације у моралној и материјалној снази фамилије. Наш је идеал чврста породица, која се не да лако уздрмати и распасати. Сеоска фамилија мора бити конзервативна, само такву фамилију познаје аграрни интерес.

У разлоге за изједначење пола у наслеђу набраја се и признање рада, а по том и удео у имању. Истина, да се жене још и у очевој кући морају сматрати као радне снаге. Питање је само колику вредност престављају те радне снаге. Жене у очевој кући до 15 г. а кад-кад и до удаје зараде само толико, да се једва могу прехранити. Такав је рад на селу, а такав и доходак. Ако ипак постоји каква разлика у вредности рада и вредности утрошених издатака око издржавања, та се разлика може и на други начин признати. Не сме се одмах дирати у основни капитал, на коме су данашњи уживаоци пролазни. С обзиром на рад ни у једном случају део жена не може бити раван делу мушких. Док су жене удајом напустиле очеву кућу, па по том и свако старање и бригу за судбину имања очеве куће, дотле га мушки стално одржавају и умножавају. Често се пута не може ни за оца казати, да је он очувао и унапредио имање, него баш његови синови и то поред жива оца. У том случају са становишта рада, које ми највише ценимо, не разумемо по којем природном праву имају жене у наследству иза оца учествовати са подједнаким деловима као и мушки.

Питање изједначења мушких и женских у наследном праву не сматрамо да спада у део општег хришћанског покрета за друштвену једнакост. Ефекат једнаких делова са изједначењем полова доводи само до тренутне једнакости, која води сигурној и сталној пропасти појединих друштвених јединица-породице. Ако се друштвена једнакост огледа у потпуном осиромашењу друштва и друштвених редова онда је ван сумње, да ће се до хришћанске друштвене једнакости доћи пре путем изједначења мушких и женских него ли путем чувања и јачања фамилија. Ми нисмо присталице презирања свих земаљских добара нити нам је циљ да та добра у интересу друштвене једнакости провађењем изједначења полова упропашћујемо, па смо за то изабрали други пут — пут јачања фамилија — који ће нас исто тако а можда још боље припремити за вечни живот. С тога тај приговор, који потиче из учења Хришћанске Цркве, не може бити на штету наших погледа, који чи најмање нису противни основним начелима Христове Науке.

Постоји још један приговор али формалне природе. Он приказује наше становиште као назадњачко и несавремено. Овај је приговор врло важан, јер би, с обзиром на појмове и навике, које су завладале данашњим друштвом, — могао несумњиво знатно умањити вредност наших погледа. Морамо се с тога и на то осврнути и ако је тај приговор ствар укуса, моде а никако реалне науке и стварног живота на селу.

Ми признајемо да је питање изједначења полова по Општем Грађ. Закону код других народа решено негде пре а негде касније, али се и нама мора признати да је у погледу наследства на сеоским добрима скоро свуда задржано оно право и прихваћене оне одредбе, које и код наследства, чувају одржање сеоских поседа. То се догодило свуда, где год се наследно имање сматрало као породично добро. Жене или нису уопште наслеђивале или нису имале права на реалну дебу непокретности. Оне су увек задовољаване на други начин.

И док се тим напредним народима не пребацује назадњаштво у Наследном Праву у погледу жена, наша се Аграрна Политика у интересу јачања нашег народног организма мора борити и са тако неозбиљним приговорима,

Жена је свакако равноправни члан у друштву, па и у породици, али жена по својој природи и начину стварања породице није одређена за очеву кућу; шта више на селу се сматра и великом несрећом, ако се она не уда — не усрећи. Она је у очевој кући само пролазно и та јој кућа служи да се оспособи за прелаз у своју праву кућу. Она удајом у нову кућу постаје потпун члан друштва и самосталан чинилац. Тек ту задобија сва права, и то не само обична него и имовинска, па чак и право на наслеђивање. Ту тек можемо говорити о пуним њеним правима и гаранцијама за уживање права. То је њена кућа у којој ни у једном случају не сме доћи у питање количина и сигурност њених права. Њен се положај мора осигурати из имања мужевљеве куће, а не миразом из очеве. Мираз се брзо потроши, а никад не траје дуго да би жена, кад обудови или кад остари, могла у њему наћи свој материјални ослонац.

И ако смо се ми ставили против начела једнакости полова и једнакости наследних делова, ипак смо код просуђивања интереса жене заузели много исправније и увиђавније становиште. Права, која се у наслеђивању признају женама по Општем Грађ. Закону много су мања и слабија, него их ми признајемо. Док је по том закону у наслеђивању из очеве куће женска изједначена са мушким, дотле је у њеној правој кући, као и у имању, које она изграђује, потпуно запостављена. Крвно сродство, које је по О. Г. З. меродавно, толико је окрњило права жене (удовице), да су н. пр. до Новеле из 1914. г. 3/4 иметка могли наследити чукундед и прачукундед са својим потомством, макар са умрлим и немали никаквих

стварних односа, макар да за њега чак у опште дотле нису ни чули. „Пријатељи и заштитници" женског пола заснивају права жене на очев иметак на основу споменутог крвног сродства. Ми смо то начело крвног сродства ослабили и то не само из разлога односа појединих наследника према умрлом него и из разлога односа према самом имању. Нико нам неће и не сме порећи да је ово начело далеко више у интересу самих жена. Ако се наши противници не слажу са овим начелом, не знамо како ће они у опште моћи оправдати право наследства жена на имању свога мужа. Наше је мишљење, да су се они код изабирања начела у наслеђивању просто прерачунали јер нам морају признати, да је тежиште интереса жене увек у кући свога мужа. Наше је гледиште увек доследно. Увек је одлучан однос интересената према имеТку.

Начело је једнакости усвојено за то, да би се заштитили интереси појединаца. Ако имамо више начина, да заштитимо те интересе онда морамо изабрати најподеснији. Наш циљ ни у једном случају не сме ићи за тим, да проводи једнакост онде где се помоћу једнакости уништавају материјална добра. Ако спровођење начела једнакости има за циљ стварање једнаких егзистенција појединих интересената онда он не сме бити на штету интереса фамилије, која се на други начин побринула за осигурање угрожених егзистенција. Начин изједначења жена у праву наслеђивања никада се не сме сравњивати са изједначењем у правном и социјалном положају жена, јер таково изједначење у Наследном Праву може испасти само против интереса фамилије, у којој је жена главни стуб, а тиме и посредно против жене.

Непризнавање једнакости у наслеђивању не води жену подчињености. Ми гледамо у будућност; а математичка једнакост, како ју замишљају присталице изједначења у наслеђивању, води привредном опадању, у даљој линији, како се то врло често догађа, пропасти поседа, а у последњој и пропасти тежачког сталежа. Никоме није пало на памет, да Енглезима и Немцима пребаци да су застарели зато што су своје Наследно Право на земљи и располагање са иметком после смрти довели у склад са интересима сељачке фамилије. Они се код уређења односа приликом прелаза имовине путем наслеђа нису никад обазирали на сентименталност. Интерес фамилије и нације био је за њих највећи закон.

Енглезима је врло добро познато да они у Наследном Праву спроводе неједнакост, макар она и не била оне врсте како се код нас спроводи. То чине за то, јер су свесни да у заштити породице добија и народ своју заштиту. Ниједна реформа у Енглеској на пољу Приватног Права није дирала у основна начела Наследног Права.

Код Немаца видимо исту појаву само што је овде проширена и на мање поседе. Она је плод дубоке националне

свести, која се у интересу подизања народне привреде није дала поколебати одредбама свога модерног Грађанског Законика. Немачки сељак увек је обузет бригом да очува свој посед. Отац за живота уређује односе на земљи. Сина веже тешким обвезама и тиме га присиљава на сталан и напоран рад, да би могао потпуно удовољити обвезама и према родитељима и према браћи и сестрама. Син има да савлада многе тешкоће, али је за то примио и све услове, да свој рад може повољно развити у интересу и свом и своје фамилије. И док се код нас по мишљењу „напредњака" код наслеђа има спровести потпуна ликвидација сеоског добра, јер свако треба да добије свој део, па и оне особе, које су с тим добром већ давно прекинуле сваку везу, дотле се у Немачкој оставља добро у рукама појединаца не — како неки мисле — у његовом интересу, него у интересу читаве фамилије. Немачки је сељак свестан добрих и лоших економско-правних принципа као и своје привремене позиције, у друштвеном организму. С тога с његовом смрћу не престаје економски живот, који је створио, већ се наставља у његовом потомству, и то на начин, који је по његовом мишљењу најподеснији. Немачки народ учинили су великим виши идеали и дубоко схваћене дужности а не најобичнија себичност, која би код нас имала да потпуно покопа темеље друштва и државе заклањајући се за начело „људских права и слобода".

Немачки писци, н. пр. Бухенбергер, Рошер, Голц и др. који су се бавили испитивањем предности у домаћем специалном наследном поредку према наслеђивању по Општем Грађанском Праву, и ако му не приписују апсолутну вредност, слажу се да је ово специално Наследно Право било не само од користи по одржање сеоског поседа него и за велики историски напредак немачког народа. Голц, који је иначе противник свих већих ограничења економске слободе, препоручује увођење овог реда у наслеђивању у свим крајевима, где се сматра као подесан. У таке случајеве убраја оне пределе, где се због климатских и земљишних прилика господарство води екстензивно и где нема јаче индустрије. Тај је наследни ред по његовим речима „најбољи пут за чување и стварање солидног и привредно снажног сеоског сталежа". На другом месту нарочито истиче: „Оваква сеоска добра као и фидеикомисни поседи су из привредних, социалних и политичких разлога управо срећа за Немачко Царство, у колико се налазе у ограниченом броју, али значе и пропаст у сва три ова правца, ако завладају на читавом подручју".

Така мишљења на пољу Наследног Права владају код најкултурнијих народа. Нама, који имамо врло тежак и сложен међународни положај, чије стање земљорада није ни мало завидно, а земљорадничка производња далеко испод нормале, не преостаје ништа друго, него да прихватимо у

Наследном Праву она начела, која нам највише осигуравају морално и материјално подизање нашега народа. Појединац ако се од њега тражила и нека жртва, има да је допринесе у корист величине народа. Тиме нашем правном животу не ставља се жиг застарелих појмова него савремености и напредка.

Дакле сви разлози, на које се позивају присталице изједначења полова, нису довољно јаки да оборе наша начела о чувању данашње сеоске породице, структуре брачног живота и сеоских поседа.

(Свршиће се.)

Ђорђе Крстић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Закон о контролисању чистоте израђевина од злата, сребра и платине од 16. маја 1928. године.*)

Пре но што бисмо изнели одредбе горе поменутог закона који је потврђен 16. маја прошле године, да кажемо неколико речи уопште о мерама којима се утврђује тежина и финоћа племенитих метала. Чисто злато и сребро, дакле без икаквих додатака или мешања, јавља се готово само у лабораторији. Да би се добила већа тврдина и запремина, овим металима додаје се понајвише бакар и цинк. (Каже се: племенитим металима *додаје се легура*). — Укупна тежина неке металне смеше, као и тежина чистог племенитог метала који се налази у поменутој смеши, одређује се или помоћу општих тегова или помоћу нарочитих тегова који се употребљавају у трговини златом и сребром; то су тако зване мере за тежину — тегови за злато и сребро. Чистота или финоћа (фина или чиста садржина) злата и сребра изражава се односом који постоји између тежине чистог (сувог) метала (тежине племенитог метала) и укупне тежине (бруто тежине). По правилу, ова се финоћа изражава разломком чији је именитељ 1000. Тако нпр, ако кажемо да је *александор* (наш златник) финоће 900/1000, значи, да је искован из смеше у којој на хиљаду делова укупне тежине долази 900 делова чистог злата. Дакле, у тој смеши на 900 грама чистог злата има 100 грама бакра или цинка; или на 9 грама сувога злата долази један грам бакра или цинка. Разломак $^{9}/_{10}$ или $^{900}/_{1000}$ ($900^{0}/_{00}$) показује финоћу овог кованог новца.

Као јединица за мерење тежине племенитог метала служи, готово у свима европским државама, килограм односно грам.

*) Видети наш чланак у „Архиву", Књ. IV, св. 6, год 1908. поводом закона о контролисању чистоће злата и сребра од 1882. године.

Изузетак од овога правила чини Енглеска и Русија. — У Енглеској је законски утврђено да као јединица за мерење тежине племенитих метала служи трои-фунта (Trlb). Троифунта дели се на 12 унција (ounces, скраћено oz), свака унција на 20 пенивејса (pennyweights, скраћено dwts), сваки пенивејс на 24 грејнса (grains, скраћено grs). Трои-фунта тежи 373,242 гр. (једна трои-oz тежи 31,1035 гр., један пенивејс = 1,5552 гр, а грејнс је = 64,8 мили грама). Обично се у Енглеској тежина злата и сребра изражава унцијама и то за злато тачно до $^{25}/_{1000}$ од унције, а сребро до $^{5}/_{10}$ унције. Ово је уобичајено у трговини, као и код Bank of England. — Као јединица за мерење тежине племенитих метала служи у Русији руска фунта (тежи 409,512 гр., 409,5 гр. или округло 410 гр.) Руска фунта дели се у 96 золотника (залатњик, Зол.), а сваки золотник у 96 долеи (доља, Д).

Као што смо већ поменули финоћа се изражава разломком који показује однос између тежине чистог метала и укупне тежине. У већини европских држава за основу служи број 1000 тј. овај се број јавља у имениоцу разломка чији бројилац показује колико делова чистог племенитог метала долази на овај број делова укупне — бруто — тежине. Југославија, Француска, Немачка, Аустрија итд. служи се овим начином изражавања финоће или чистоће. Изузетак чини опет Енглеска и Русија. — Чиста садржина племенитог метала одређује се у Енглеској на тај начин, што се за злато јединица тежине дели у 24 карата (car) по 4 грена (grs), а за сребро у 240 пенивејса по 24 грена. Ако се замисли да је једна унција злата подељена у 24 дела и да су два дела замењена неплеменитим металом, онда је смеша финоће $^{22}/_{24}$ (од 24 карата) или $^{11}/_{12}$. Ова смеша зове се *стандард смеша*; из ње се кују златни соверени (златни ливр-штерлинзи). Овај стандард метал служи као основа према којој се одређују и исказују финоће других златних смеша. Ако је смеша која се посматра финија од ове основне (стандард) нпр. за 1 карат, казаће се смеша је боља за 1 карат од стандарда (боља = better или more, скраћено b) тј. то је смеша која у 24 дела укупне тежине има 23 делова чистога злата. Ако ли је златна смеша финоће на пр. 2 карата лошија од стандарда, тј. финоће $^{20}/_{24}$, казаће се злато је лошије од *стандарда* за 2 карата (worse, скраћено w). Ово обележавање за колико је извесна финоћа боља (betterness) или лошија (worseness) од стандарда зове се *репорт*.

Ако стандард злато — смешу $^{22}/_{24}$ — изразимо разломком коме је имениоц 1000 (pro mille), добићемо: $X = \frac{22000}{24} = 916^{2}/_{3}\ ^{0}/_{00}$.

ANALI PFB | anali.rs

Дакле, све је једно: или казао стандард злато. ($^{22}/_{24}$, $^{11}/_{12}$) или казао злато финоће $916^{2}/_{3}\ ^{0}/_{00}$, У Енглеској се и по овом другом начину изражавања финоће (pro mille дакле) утврђује

чиста садржина неке смеше. Нпр. каже се злато тежине 420 унција *репорта* w $16^2/_3$ (worse, лошије) тј. злато које од основног типа — стандард злата — одступа за $16^2/_3\ ^0/_{00}$, дакле злато финоће $900^0/_{00}$.

На сличан начин одређује се финоћа сребру. Троифунта (= 12 унција по 20 пенивејса) чистога сребра има 240 пенивејса сребра. Ако се 18 пенивејса замене неплеменитим металом, онда ће постати смеша $^{222}/_{240}$ (222 пенивејса у 240 тежинских делова) или што је исто $^{37}/_{40}$ (222 и 240 скраћено са 6).

Ова смеша $^{222}/_{240}$ из које се кују енглески сребрни шилинзи зове се *стандард сребро* и служи као основа за изражавање финоће сребрних смеша бољих или лошијих од ове. И овде се утврђује за колико је неко сребро боље (more, better, b.) или лошије (worse, w,) од овог основног типа — стандард сребра. Тако нпр. кад се каже *сребро репорта more 3 dwts* значи сребро које је од стандарда сребра боље за 3 пенивејса тј. сребро финоће $^{225}/_{240}$ или $^{15}/_{16}$. Ако стандард сребро изразимо у хиљадитим деловима, добићемо:

$$X = \frac{222000}{240} = 925^0/_{00}$$

Сребро пак боље за три пенивејса од стандарда, дакле $^{225}/_{240}$ изражено *pro mille* биће:

$$X = \frac{225000}{240} = 937^1/_2\ ^0/_{00}$$

Досадашњим излагањем утврдили смо да је *стандард злато*, из кога се кују златни енглески соверени, *финоће* у pro mille $916^2/_4\ ^0/_{00}$, а *стандард сребро*, из кога се кују енглески сребрни шилинзи, *финоће* $925^0/_{00}$.

Као што је још напред поменуто наполендор, односно александор јесте *финоће* $900^0/_{00}$ или *репорта* worse $16^2/_3\ ^0/_{00}$ од стандарда $916^2/_3\ ^0/_{00}$ или $^4/_{10}$ (или $^2/_5$) карата лошије од стандарда злата $^{22}/_{24}$.

Сребрни петодинар (петофранак) финоће је $900^0/_{00}$, а то је сребро лошије од *стандард сребра* — $^{222}/_{240}$ — за 6 пенивејса (worse 6) тј. $^{216}/_{240}$. Овај резултат добили смо по ставу:

$$X : 240 = 900 : 100;\quad X = \frac{216000}{1000} = 216/240$$

Као основа за одређивање финоће злата и сребра у Русији служи *руска фунта* која се дели на 96 золотника. Овде се казује колико золотника чистога злата или сребра долази на 96 золотника (односно једну фунту) укупне тежине (тежине племенитог метала са легуром). Ово утврђивање чисте или фине садржине зове се у Русији *пробом*, као што у осталом и ми кажемо приликом утврђивања финоће: врши се проба, проба се које је финоће нека златна или сребрна смеша.

Кад знамо да у Русији служи као основа за утврђивање финоће број 96, то ћемо лако енглеске изразе за финоћу претворити у руске изразе, кад оне помножимо са 4, јер им

је основа 4 пута мања (96 : 24 = 4). Тако нпр. израз — разломак — за стандард злато: $^{22}/_{24}$, помножен са 4 и (броитељ и именитељ) даће $^{88}/_{96}$ као израз финоће по руском начину изражавања. Или, злато финоће $^{20}/_{24}$ (злато worse 2 карата) биће по руском начину изражавања финоће $^{80}/_{96}$ итд.

Финоћа сребра која је изражена по енглеском начину у пенивејсима и у 240 делова, претвориħемо у руску пробу, кад ону помножимо са $\frac{4}{10}$. Тако нпр. стандард сребро: $^{222}/_{240}$ биће по руском начину изражавања финоће $88^{4}/_{5}/96$.

Преглед за сва три начина изражавања финоће изгледаће сада овако: *за стандард злато:* а)по енглеском начину $^{22}/_{24}$ б) по руском начину изражавања финоће $^{88}/_{96}$; в) у хиљадитим деловима $916^{2}/_{3}{}^{0}/_{00}$; — за стандард сребро: а) по енглеском начину $^{222}/_{240}$ б) по руском начину $88^{4}/_{5}/96$; в) у хиљадитим деловима $925^{0}/_{00}$.

Слично горњем, руску пробу за злато, претвориħемо у карате односно изразиħемо је по енглеском начину ако је поделимо са 4. Тако нпр. злато финоће $^{84}/_{96}$ јесте злато од 21 карат ($^{21}/_{24}$, или worse 1 карат) итд. Руску пробу за сребро претвориħемо у израз за финоћу по енглеском начину изражавања финоће, кад ону помножимо са 10 и поделимо са 4, односно множимо са $^{10}/_{4}$. Тако нпр. сребро финоће $86^{3}/_{5}/96$ јесте сребро финоће $\frac{216}{240}$, односно $900^{0}/_{00}$.

После овог уводног дела да прећемо на одредбе самог закона о контролисању чистоте израђевина од злата, сребра и платине од 16. маја 1928. године. — Овим је законом утврђено да се чистота злата, сребра и платине означује у хиљадитим деловима њихове тежине $\left(\frac{x}{1000}\right)$; да израђевине од злата могу бити финоће: Бр. 1 = 950, Бр. 2 = 840, Бр. 3 = 750, Бр. 4 = 583 хиљадитих. Израђевине од *сребра* могу бити финоће: Бр. 1 = 950; Бр. 2 = 900, Бр. 3 = 800 хиљадитих. — За израђевине од *платине* овај закон предвиђа финоћу 950 хиљадитих (чл. 2). (Иридијум који се налази у платини сматра се једнак платини.) — Израђевине од злата, сребра и платине, као и од легура тих племенитих метала, које се производе у земљи или увозе из иностранства, пуштају у промет, држе на стоваришту или износе на продају, не смеју имати мању чистоту од оне која се у горњем прегледу, као најнижа помиње тј. $583^{0}/_{0}$ (за злато), $800^{0}/_{00}$ (за сребро) и $950^{0}/_{00}$ (за платину).

Од овога се изузимају: 1) апарати, инструменти, који служе непосредно за научне или медицинске сврхе, затим за занатску или индустријску производњу; 2) новац свих врста, а и инострани само онда, када није у нераздвојној вези са другим израђевинама; 3) медаље које се кују у домаћим државним ковницама; 4) израђевине које су потпуно превучене саватом (емајлом), бисером или чиме другим што би било

томе слично; 5) предмети старије производње који имају научну уметничку, историјску или културно-историјску вредност; 6) само они окови на камену, мозаику, бисеру и томе слично код којих је тежина племенитог метала незнатна; 7) сви предмети од злата, сребра и платине који су лакши од једног грама.

За случајеве када израђевине од злата, сребра и платине у земљу улазе привремено (као транзитна роба или као мустре које се враћају) или када их ко носи уза се ради своје употребе, Министар Трговине и Индустрије може, у споразуму са Министром Финансија допустити ослобођење од жигосања, уз потребно јемство, да дотичне израђевине неће ући у трговински саобраћај.

Индустријски производи који се у иностранство извозе и тамо привремено остављају ради коначне обраде, ослобађају се од жигосања само уз мере опрезности, које ће се прописати Правилником Министра Трговине и Индустрије. (Чл. 17).

Док је закон од 1882. године предвиђао за злато само две чистоће: $750^0/_{00}$ и $583^0/_{00}$, дотле закон од 1928. године, о коме сада говоримо, предвиђа дакле четири финоће: 950, 840, 750 и $583^0/_{00}$. Сада су дакле додате још чистоће: $840^0/_{00}$, $950^0/_{00}$.

Финоћа $750^0/_{00}$ одговара финоћи 18 карата, а $583^0/_{00}$ (управо $583^1/_3{}^0/_{00}$) одговара финоћи 14 карата. Ако и друге две финоће за злато изразимо по енглеском начину изражавању финоће, имаћемо: за $950^0/_{00} = 22^4/_5/24$ (дакле боље од стандарда за $^4/_5$ или 0,8 карата), а $840^0/_{00} = \frac{20^4/_{25}}{24}$ (дакле лошије од стандарда за 1 карат и $\frac{21}{25}$ од карата).

Ако по раније показаном начину претворимо ове финоће у руске пробе, имаћемо у прегледу:

Број.	у $^0/_{00}$	по енглеском	по руском
Бр. 1	950	$22^4/_5$	$91^1/_5$
Бр. 2.	840	$20^4/_{25}$	$80\frac{16}{25}$
Бр. 3.	750	18	72
Бр. 4.*)	583	14	56

ANALI PFB | anali.rs

*) Бр. 4. био би управо по енглеском начину $13,99^1/_3$, по руском $55,96^4/_5$

Законом од 1882. год. предвиђене су за сребро две финоће: $800^0/_{00}$ и $750^0/_{00}$. Законом пак од 1928. год., о коме сада

говоримо, утврђенѐ су за сребро ове финоће: $950^0/_{00}$, $900^0/_{00}$ и $800^0/_{00}$.

Ако ове финоће за сребро претворимо у изразе за финоћу по енглеском начину, добићемо: за $950^0/_{00} = {}^{228}/_{240}$, за $900^0/_{00} = {}^{216}/_{240}$, за $800^0/_{00} = {}^{192}/_{240}$.

Ове пробе изражене и по руском начину и стављене у преглед изгледају овако:

Број.	у $^0/_{00}$	по енглеском	по руском
Бр. 1.	950	228	$91^1/_5$
Бр. 2.	900	216	$86^2/_5$
Бр. 3.	800	192	$76^4/_5$

За легуру за злато допушта се сребро и бакар; за сребро пак бакар; за платину такође бакар. Осим напред побројаних метала допуштено је израђевинама од злата, сребра и платине, додавати и друге метале, али онај који такве израђевине подноси на преглед дужан је декларисати све метале који такву смешу састављају. — Допуштено је на златне израђевине стављати делове од сребра или платине; на израђевине од сребра и платине делове од злата, али ти делови морају остати у својој властитој боји. — Израђевине од сребра позлаћене или превучене златом (дублиране, платиране) сматрају се као сребро. Слој позлате не сме бити толико јак да се због тога не би на камену могла испитати чистоћа сребра.

Предмети који по своме саставу не одговарају одредбама овога закона не смеју се из иностранства увозити, у земљи производити, у јавни саобраћај пуштати нити пак продавати. (Чл. 3). — Израђени предмети који не би имали најмању чистоћу коју смо напред поменули, али код којих би степен чистоће износио више од 200/1000, разбијају се и у таквом стању враћају се ономе чији су (чл. 15). — Израђевине од злата, сребра и платине, које се производе у земљи, морају бити снабдевене службено одобреним знаком (жигом) произвођачева имена или имена фабрике, тако званим *именим жигом*. Забрањено је на израђевине од злата, сребра или платине стављати осим именог жига какве друге знаке, који би били слични домаћим или иностраним државним жиговима за чистоћу (чл. 5).

ANALI PFB | anali.rs

Израђевине од злата, сребра и платине подлежу у погледу свога степена чистоће и израде испитивању и жигосању (чл. 6) — Испитивање чистоће врши се обично огледом на камену којим се утврђује приближна тачност чистоће. Ако

тај оглед покаже несумњиве и поуздане резултате, може се одустати од огледа ватром или помоћу других тачнијих испитивиња (чл. 10).

На израђевине за које се нађе да имају прописану чистоћу и да одговарају одредбама овога закона, контролно надлештво ставља државни жиг. Облик жигова, који мора бити друкчији за домаће, а друкчији за иностране израђевине, прописаће се наредбом. Исто тако наредбом ће се прописати на које се делове израђевина ударају жигови (чл. 13).

Златне и позлаћене сребрне израђевине, затим израђевине од платине и израђевине од сребра морају бити једне од других одвојене у продавницама и излозима. Код позлаћених сребрних израђевина мора се ставити јасан натпис: *сребро* (чл. 22).

Одредбе овог закона односно израђевина од платине ступају на снагу пошто протече година дана од дана у који је он ступио на снагу. — Изузетно од раније поменутих прописа овога закона за финоћу злата и сребра, сматраће се за *још две године дана* од дана његовог ступања на снагу као прописни ови степени чистоће: за злато Бр. 1 = 750, Бр. 2 = 583 (хиљадитих); за сребро: Бр. 1 = 900, Бр. 2 = 800, Бр. 750 хиљадитих. —

По истеку пак предњег рока од две године примаће се на преглед и жигосање само израђевине које имају степен чистоће прописане овим законом (чл. 43).

Кад је овај закон ступио на снагу престали су важити сви посебни закони и прописи о контролисању чистоће злата и сребра који су постојали у појединим покрајинама.

Бран. Бор. Тодоровић.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

ВАТИКАНСКА ДРЖАВА

Од кад је престоница римске империје пренесена у Византију, јавља се тенденција да папа, који је остао у Риму, добије већу гарантију за своју безбедност, на тај начин што би се створила нарочита црквена држава. 754 године Пепин мали поклонио је папи неколико градова, а папа је крунисао њега и његовог сина Шарла (Charlemagne). Од тога тренутка постаје црквена држава, и папе, поред врховне духовне власти над католицима, добијају и световну власт, стоје на челу једне државе. Црквена држава имала је веома значајну улогу у историји, и дуго је била најважнији чинилац у хришћанском свету. Но од XVI века њена моћ опада. У Европи постају велике протестантске државе, и

дањи историјски догађаји знатно ограничавају улогу папе. Ипак Италија је још увек само „географски појам", и између многих малих државица црквена држава је још увек значајна. Папа има и световну и духовну власт. Као световни владалац црквене државе, папа је прави суверен који има власт, надлежност, прерогативе и обавезе као и сваки други шеф државе. Али се његова власт не простире изван граница римске државе и не сме да дође у сукоб са другом суверенношћу. Црквена држава имала је у међународној заједници иста права и дужности као и остале државе, и протестантске или друге некатоличке државе према црквеној држави и њеном владаоцу биле су у истом положају као и према ма којој другој држави. У својству врховног старешине католичке цркве, папа је био у сасвим другојачем положају. Његова је власт прелазила границе црквене државе и простирала се на цео свет, у потпуном смислу речи, где год постоји нека католичка заједница.

У току XIX века настаје уједињење италијанских државица под вођством Пијемонта. До 1870. сва је Италија уједињена, и већи део црквене државе путем плебисцита одвојио се и пришао Италијанској краљевини. Престоница је била у Флоренцији, само је још Рим остао ван нове државе, и уједињење није било потпуно. Од папе је тражено да драговољно преда Рим, и кад је Пије IX одбио, италијанска војска заузела је и ову варош 20. септембра 1870. Папи је остављен Ватикан са околним црквама и палатама. Заузеће Рима папа је сматрао за насиље и уложио је протест код свих држава. Он није никада признао легитимност италијанској влади у Риму и није више излазио из Ватикана, где је остао као „добровољни затвореник". Тако је постало познато *римско питање*.

Италијанска влада желела је да ово питање на неки начин уреди, и ако је једним краљевим указом извршена анексија Рима, и поред протеста Пија IX. Тежило се да се на неки начин обезбеди слобода цркве и независност папе. То је учињено чувеним *Законом о Гарантијама* од 13. маја 1871. године. Основне одредбе овог закона су следеће: законом је проглашена неприкосновеност папине личности и призната су му суверена права. Ватикан, Латранска палата и црква и вила Кастелгандолфо уступљени су на уживање папи. Одређено је да Италија даје папи годишње 3,225.000 лира. Предвиђено је да италијанска влада обезбеди потпуну слободу конклава, концила и слободу поштанског и телеграфског саобраћаја са целим светом. Италијанска влада признаје амбасадорима који су акредитовани код папе иста права као и амбасадорима акредитованим код италијанског краља. Сем тога италијанске власти признаваће посмртнице које издају лекари овлашћени од управника апостолске палате. — У ствари, законом о гарантијама није изречно призната територијална сувереност папе. Поменуте палате, као

и музеји, библиотеке и уметничке збирке које се у њима налазе ослобођени су порезе, али је папи законом о гарантијама признато само право уживања (usus), не и суверености. Приликом доношења овога закона у парламенту је нарочито наглашено да се не признаје територијална сувереност папе. Говорећи о овом закону, истакнути италијански правник и државник Шалоја вели: „Закон о гарантијама признао је папи духовну и почасну сувереност, али му није дао ниједну власт територијалне и правне суверености."[1]) Папина личност проглашена је неприкосновеном, призната је екстериторијалност Ватикана, као и дипломатских представништава при Ватикану, али сама сувереност није призната. У осталом, папе нису никад признале закон о гарантијама, стављајући се на гледиште да се односи између цркве и Италије не могу уредити једностраним актом, као што је то један италијански закон. Не признајући закон од 1871., папа није примао годишње издржавање, које је тим законом предвиђено. Како су уништењем црквене државе пресушили приходи, Света Столица се издржавала једино прилозима својих верних (т. зв. новчић Светог Петра).

Одмах по заузећу Рима папа Пије IX упутио је протест, изјавивши да не признаје овај акт, који је означио као насилнички. Од тога времена сваки новоизабрани папа, Леон XIII, Пије X, Бенедикт XV и Пије XI понављали су ове протесте. Но временом, сваки нови протест био је у блажој форми. Папа се повукао у Ватикан, и отуда управљао католичком црквом. Губитак световне власти није ослабио духовну организацију католичке цркве.

Између италијанске владе и Свете Столице није било никаквих односа. Ипак, потребе свакодневног живота захтевале су да се с времена на време црквени достојанственици обраћају на италијанске власти.[2]) Италијанске власти показивале су пуну толеранцију и пружале свагда своју сарадњу, нарочито приликом држања конклава. Црквене власти, од своје стране, нису се мешале у унутрашњу политику Италије, но ово тек у новије време. После уништења црквене државе Пије IX упутио је свима католицима забрану да учествују у изборима за скупштину. То је позната забрана „non expedit", т. ј. да католицима не приличи да учествују у посланичким изборима. Папа Леон XIII задржао је ово начело non expedit. Међутим, временом, почело се одступати од ове забране. Најпре је, у појединим случајевима, дозвољено да

---

[1]) *Scialoja, Sul diritto d'autore relativamente al „Co dex juris canonici"* Studi di diritto industriale, 1921, стр. 5.

[2]) Тако у спору са архитектом Мартинучием, затим приликом једног пожара у Ватиканској библиотеци 1903 год., и поводом неких крадљиваца у Ватиканском врту, 1909 год., које су ухватили папски жандарми и предали италијанској полицији. *Fauchille, Traité de droit international public*, 1922, I. стр. 736 и 738.

ANALI.RS | anali.rs

католици гласају у неким срезовима, против истакнутих антиклерикалних социалистичких кандидата. Касније је, претпутно, ова забрана укинута, али папа никад није допуштао да се оснује једна католичка политичка странка у Италији. Начело non expedit није никад примењивано на општинске изборе, где су католици свагда гласали. Тако је, временом, припремано све за зближење између папе и талијанске владе, и бележен је сваки нови корак ка томе зближењу, као што је, на пример, благослов који је одмах по своме избору данашњи папа Пије XI упутио urbi et orbi, што су раније папе од заузећа Рима престали да врше.[3])

Папин положај у међународном праву постао је деликатан. Папи је признавана суверености, али није имао територије, што је битна особина суверености, нити је католичка црква призната као међународна правна личност. Многобројне теорије постављене су у међународном јавном праву о правном положају папе, но ми овде у ово питање не можемо улазити. Задржаћемо се само на неким фактима. И ако је изгубио световну власт, улога папе у међународној политици остала је знатна. Као духовни поглавар католика у целом свету, папа је одржавао везе скоро са свима државама, примао је њихове посланике и слао своје нунције, који су га представљали у њиховим престоницама. Папа је закључивао конкордате са разним државама, од којих да поменемо конкордат са Аустријом 1855., са Црном Гором 1886. и са Србијом 1914. године. Исто тако, папа је одржавао везе са страним владаоцима. Само, како није признавао италијанску владу, прописан је био нарочити церемониал за стране владаоце који би дошли у Рим. Леон XIII није допуштао католичким владаоцима долазак у Рим, и то је био повод прекиду дипломатских односа између Португалије и Италије 1895. и између папе и Француске 1904. године. Касније, папа је ублажио своје држање, и није уложио протест поводом доласка Вилсоновог 1918. и аустријског канцелара Сајпела 1919. године. Ипак, било је прописано да страни владари, приликом посете папи, пођу из своје амбасаде при Ватикану (тако на пр. енглески краљ Едвард VII 1903. и Вилсон 1919.), чиме је учињена нека врста дипломатске фикције, као да би они долазили из своје земље.

Но папа је у неколико махова учествовао активно у међународном животу. 1896. заузео се код абисинског негуса Менелика за италијанске заробљенике. У неколико махова нудио је своје посредништво у међународним споровима, или је био мољен за то. За време светског рата папа је упутио више апела зараћеним странама да прекину непријатељства, и заузимао се живо за заробљенике и интерниране, као и за остале добротворне покрете да би се олакшало пострадалима у рату. Кад је 1898. године Русија упутила свој позив

[3]) *Geo London, De Pie IX à Pie XI,* Paris 1929, p. 90

за састанак међународне конференције која би имала да донесе мере за обезбеђење мира, затражена је и морална потпора папе. Он међутим није био представљен на Хашкој Конференцији 1899. године, пошто се томе одупрла Италија. Да би онемогућила папино накнадно приступање Хашким Конвенцијама, Италија је захтевала да се ове конвенције огласе за затворене. Исто тако папа није узео учешћа на конференцији мира 1919, на основу тајног уговора, закљученог 1915. год. између Француске, Русије, Велике Британије и Италије, поводом уласка ове последње у рат против централних сила, а којим је уговором предвиђено да ће се Света Столица искључити из будућих преговора о миру. Тако је папа одстрањен од париске конференције и од свих осталих конференција на којима је уређивано стање после светског рата. Исто тако папа није представљен у Друштву Народа. Ипак, кад се 1922. састала у Ђенови конференција за реконструкцију Европе, папа Пије XI упутио је један меморандум којим је тражио да се, у случају закључења уговора са совјетском Русијом, у том уговору предвиди пуна слобода вероисповести за све руске грађане или странце у Русији, јавно вршење црквених обреда, и повраћај непокретних имања која су припадала појединим црквама. Како са Русијом није постигнут споразум, то је ово остало само један предлог.

Са доласком фашиста на власт у Италији, однос према папи се полако мења. Ко је пажљиво пратио развој догађаја у Италији, могао је да закључи да ће наступити приближење са католичком црквом. Ово се нарочито јасно видело од 1925 године, када је италијанска влада створила један одбор који је имао да припреми реформу постојећег црквеног законодавства. У школе се уноси распеће, које је било одстрањено из школа док је званична политика била антиклерикална; затим се заводи катихизис. Доноси се закон против слободних зидара, и закон којим се жене удаљују из државне службе. Све су то биле конзервативне мере, и кад је на место лаичке наставе уведена религиозна, и кад је забрањена слобода исповедања законом против слободних зидара, и кад се тежило да се ојача породични живот тиме што би се жени онемогућио улазак у државну службу те се тако она силом околности мора посветити породици. То је, уосталом, била природна последица конзервативног фашистичког режима. Сваки конзервативни режим неминовно се приближава религији. Религија претпоставља поштовање ауторитета, примање једне догме без дискусије. И фашизам поставља исте захтеве и не допушта критику своје политике; свет има да прими државно уређење без дискусије, као што прима једну религиозну догму. Демократски режим, сасвим обрнуто, не прима ништа док се не докаже корисност. Последица демократског режима био је философски критицизам у старој Грчкој. Све се дискутује, ништа не признаје, тражи се опипљив, позитивни, очевидан доказ. Фашистички режим стазљао

је исте захтеве као и католичка црква, отуда је споразум између папе и Мусолинија био сасвим могућ и природан, јер се оба ослањају на ауторитету и негирању слободне дискусије и слободног мишљења.

Овај споразум између папе и италијанске владе, дуго припреман, добио је свој коначни облик[4]). 11. фебруара 1929 кардинал Гаспари, представник папства и Бенито Мусолини, у име италијанског краља, потписали су у Латранској палати три документа, којима је решено „римско питање", и после педесет осам година успостављени односи између папе и Италије. Та три документа су политички споразум, конкордат и финансиска конвенција. Папа сматра да је „римско питање" дефинитивно решено и признаје „краљевину Италију под династијом Савојском са Римом као престоницом италијанске државе." Од своје стране Италија признаје *Државу града Рима* (Stato della città Vaticano) под врховном сувереношћу папе. Ова држава обухвата простор око 44 хектара, и у њеним границама се налазе Ватиканска палата са вртовима, папин двор, црква Светог Петра и трг пред том црквом. Над том територијом папа има врховну световну власт, као прави суверен. Трг пред црквом Светог Петра уступа се у стално уживање Италији. Поред тога призната је папи својина над многим палатама у Риму, као и над палатом Кастелгандолфо са вилом Барберини (која обухвата простор око 40 хектара). Све ове палате ослобођене су пореза, не могу бити експроприсане и уживају екстериторијалитет као и стране амбасаде. Најзад једна трећа група непокретних имања ослобођена је пореза и експропријације, али без права дипломатског имунитета (у ову групу спада на пр. грегоријански универзитет, археолошки институт итд.). Између Италије и папе успоставиће се дипломатске везе на тај начин што ће Италија акредитовати једног амбасадора код Свете Столице, а папа ће послати једног нунција код италијанског краља.

Папа има и световну и духовну сувереност. Никоја власт не може се мешати у унутрашње или спољашње управљање Ватиканске државе. Своје односе са разним државама папа ће, као и до сада, уређивати путем конкордата. Он може да шаље своје посланике и да прима посланике страних држава, којима Италија признаје иста права као и посланицима акредитованим код италијанског краља. Папа се обавезао да ће „остати стран свима световним такмичењима између других држава и међународним конгресима сазваним у томе смеру, сем ако странке које су у сукобу једногласно не апелују на њега да их измири." Према томе, територија Ватиканске државе сматраће се као неутрална и неповредима. Папи је призната духовна јурисдикција над свима католи-

[4]) *Prof Francesco Scaduto, La Conciliacione dello Stato Italiano con la S. Sede* Rivista di diritto pubblico, Febrario — Marzo 1929, p. 69.

цима у целом свету. Право законодавства у области вере припада искључиво папи и органима које је он делегирао (епископи и др.). Он ће одређивати црквене празнике, мењати досадашње духовне прописе, оснивати правну личност конгрегација, верско учење и брак. Сва уметничка, књижевна и научна дела у Ватиканској држави ставиће се, као и до сада, на расположење посетиоцима и научницима. Ватиканска држава имаће своје поштанске марке, а моћи ће да искује и свој новац. Но италијанске власти ставиће јој на расположење особље за поштанску и железничку службу (т. ј. кад се подигне пројектована железничка станица у Ватиканској држави). Италија ће кажњавати кривце за дела почињена на територији Ватиканске државе, које ће ватикански органи предати италијанским. Ватикански органи предаће италијанским властима сва лица која су починила кривична дела на италијанској територији, па су затим пребегла на територију Ватиканске државе. У случајевима неспоразума између папе и Италије, обе странке обавезују се да потраже на миран начин решење.

Најтеже и најзаплетеније питање било је о држављанству и становницима Ватиканске државе. Цела држава припада Светој Столици, у њој нема приватне својине. А ипак постоје становници и држављани. Сва лица која су у служби папе сматрају се држављанима Ватиканске државе. Но, за разлику од осталих држава, у којима се држављанство стиче обично рођењем а губи формалним отказом, у Ватиканској држави, чији су становници у већини нежењена свештена лица, држављанство се стиче само сталним настањењем а губи простим иселењем, било сталним или привременим. Сва свештена лица, која станују ван папске државе — у Риму или Италији — сматрају се италијанским држављанима. Једини изузетак чини се за кардинале који припадају курији, који се сматрају ватиканским држављанима, ма где се налазили.

Конкордат има 45 чланова и њиме је католичка црква призната као државна црква у Италији.[5]) Верским конгрегацијама призната је правна личност, као и право управљања црквеним имањима. Но није признат нарочити црквени суд. Свештеницима ће судити исти судови који и осталим грађанима. Уређено је питање постављања нових епископа, које поставља папа, али по претходној сагласности владе. Свештенике постављају епископи, али такође по претходном одобрењу власти. Предвиђена је конкордатом заклетва коју полажу епископи на верност италијанском краљу. Приликом сваког богослужења по црквама, спомињаће се име италијанског краља. Уведени су војни свештеници. Низом одредаба измењено је италијанско црквено законодавство и доведено у сагласност са овим уговорима. Укинут је и закон

[5]) *P. Gentizon, Le concordat,* Le Temps 12 et 13 mars 1929.

од 13. маја 1871. године. Италијанска влада допушта организовање и рад католичких друштава, која немају политички циљ. Будући програм верске наставе израдиће италијанска влада у договору са Светом Столицом.

Најважније питање које је решено конкордатом тиче се склапања и развода брака. Италијанска влада признаје законитим све бракове закључене по прописима црквеног права католичке цркве, и придаје им све последице које закон даје грађанским браковима. Брак се објављује у парохиским црквама и у општинама. Одмах по венчању у цркви свештеник ће објаснити младенцима грађански значај брака и прочитаће им чланове грађанског законика о правима и дужностима супружника. Свештеник саставља акт о венчању, чији је препис дужан да достави општинској власти у року од пет дана, да би могао да се упише у општинске књиге. Грађански брак није укинут, и њиме могу да се венчају некатолици, као и католици који не желе да се венчају црквеним браком. Дакле, црквени брак је факултативан, као и грађански. Признајући црквени брак по прописима католичког црквеног права, италијанска влада је примила и остала питања у вези са тим. Тако, на пример, према одредбама католичког црквеног права, моћи ће да се венчају мушкарци од 16 и девојке од 14 година; за венчање није потребан пристанак родитеља; допуштено је венчање преко заступника, и т. д. Духовни судови су надлежни за утврђивање ништавости брака као и за развод у случају непотпуног брака (mariage non consommé). Кад пресуде поводом брачних спорова постану коначне, достављају се вишем црквеном суду, који ће проверити да ли је пресуда донесена према одредбама црквеног права, у колико се односи на надлежност судија, позив и саслушање или осуство странака. Коначна решења духовних судова као и одлуке вишег црквеног суда, достављаће се апелационом суду у чију територијалну надлежност спада дотични спор, и апелациони суд ће својом пресудом утврдити какве се измене грађанског положаја странака имају унети у регистре венчаних. Што се тиче драговољног развода брака, Света Столица се сагласила да о њима решавају редовни судови.[6])

Најзад, финансиском конвенцијом уговорено је да Италија плати папи 750 милиона лира и милијарду лира у обвезницама италијанског консолидованог зајма 5%. Видели смо да се, законом о гарантијама из 1871 године, италијанска влада обавезала да плаћа годишње 3.225.000 лира. Папе тај новац нису узимале, тако да би та сума, капиталисана, данас изнела 1.079.711.000 лира, односно, кад се златна лира претвори у данашњу папирну лиру, по средњем курсу 3,75 папирних за једну златну лиру, италијански дуг папи изнео би 3.973.336.000 лира. Кад суми од 750 милиона папирних

[6]) *L'Italie et le Saint-Siège*, le Temps, 14 février 1929.

лира додамо износ једне номиналне милијарде у зајму 5%, чији је стварни курс 83 до 84 на сто номиналних лира, што представља у ствари 840 милиона, излази да ће Италија платити папи 1 милијарду и 590 милиона лира. Разлика између оне суме коју би Италија имала да плати на основу свога закона о гарантијама, и суме коју ће платити према овој конвенцији, представља 2 милијарде и 390 милиона.

Ово би биле главне одредбе споразума између Италије и папе, бар према ономе што је до сада објављено, јер потпун текст уговора још није званично објављен. Велики број политичких и правних питања поставља се и постављаће се око примене овог споразума. Још увек он ће, и у самој Италији, налазити доста противника, од којих неки већ сада оштро критикују његове одредбе.[7]) Али, ма шта се замерало, остаје позитиван факт, да је 11. фебруара 1929. године, после педесет осам година решено „римско питање", и да ће васпостављање односа између Италије и папе бити од користи и једној и другој страни.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

НАША СПОЉНА ТРГОВИНА

На основу годишњег извештаја Генералне Дирекције Царина који је ових дана изашао из штампе, могућно је сада добити детаљну слику о кретању наше спољне трговине у току прошле године. У недостатку других података, овај извештај представља још најбољу публикацију за процену општих привредних прилика у земљи. Тежње и развој наше спољне трговине у великој мери показују и сам ток наше привреде и њене структуалне промене. На основу пажљиве анализе спољне трговине можемо исто тако доћи и до важних закључака у погледу даљег вођења наше трговинске и опште привредне политике као и у неколико назрети даље перспективе привредног развоја наше земље.

Ако посматрамо структуру наше спољне трговине у току 1928. добићемо ову слику.

Код извоза су код најважнијих група производа постигнути ови резултати. Производа земљорадње извезено је за 1.266 милиона динара према 1.259 мил. у 1927. г. Производи сточарства дали су 1.854 милиона дин. према 2.134 мил. у 1927. г., производи шумарства 1.642 мил. према 1.282 у 1927. г.; производа аграрне индустрије извезено је за 117

[7]) Тако између осталих познати теоретичар фашизма, бивши министар просвете *Giovani Gentile* у једном чланку објављеном у часопису Educazione fascista и већ поменути проф. *Francesco Scaduto.*

мил. према 190 мил. у ранијој години; производа исхране 54 мил. дин., према 74 мил. Руда и минерала продато је иностранству за 298 мил. према 266 у претпрошлој години; хемиских производа за 435 мил. дин., према 393 мил. у 1927. Биљних и животињских материја за предива извежено је за 73 мил. дин. према 144 мил. у претпрошлој години, кожа и крзна и израде од њих 33 милиона према 46; материја за рецкарију и израде од њих 93 мил. према 63; хартије и књига 84 мил. према 84 у 1927. г.; израде од камена и керамике за 34 мил. према 33; метала и израда од њих за 440 мил. према 404 у 1927. г.

Код увоза имамо овакво стање: Производа земљорадње увезено је за 1092 мил. дин. према 816 мил. у 1927. г.; производа сточарства 324 мил. према 335 мил.; производа пољопривредних грана индустрије 195 мил. према 131 у 1927.; предмета за исхрану 36 мил. према 39. Руда и минерала увезено је 457 мил. дин. према 489; хемиских производа 368 према 423; биљних и животињских материја за предиво 2.392 мил. према 2.622 мил. у 1927. г.; Коже и крзна 164 мил. према 166; каучука и гутаперке 115 мил. према 97; материја за рецкарију 84 према 90 мил.; израда од камена и керамике 103 према 93; стакла 88 према 89; метала 1.162 према 898; и научних апарата 92 мил. према 77 у 1927.

Према 1927. год. дали су у току прошле године вишкове код извоза жито (165 мил.); дрво (332 мил.); бакар (57 мил.); опијум (45 мил.); коже (38 мил.) и хмељ (29 мил.). Подбацили су код извоза: кукуруз (за 327 мил.); жива стока (256 мил.); јаја (65 мил.); свеже месо (36 мил.) и суве шљиве (28 мил.).

Код увоза видимо пораст према 1927. г. код метала (307 мил.), машина и справа (140 мил.); превозних средстава (58 мил.); предмети потрошње (54 мил.); кожа (44 мил.); угља (25 мил.); електротехничких предмета (25 мил.); хартије за штампање (21 мил.) — Смањио се увоз сировог памука (за 152 мил.); памучних прерађевина (135 мил.) вуне и прерађевина (35 мил.); минералних уља (42 мил.); свиле (36 мил.).

Укупно се наш увоз у прошлој години повећао према увозу у 1927. год. за округло 541 мил. дин. Ово повећање увоза, које је увећало и укупни износ дефицита нашег трговинског биланса не представља никакво погоршавање привредне ситуације према 1927. год. Повећања долазе само од увоза произведних добара у чему пре треба видети један повољан симптом. Готово цело повећање увоза отпада на увоз метала, машина и превозних средстава, дакле добара која ће послужити за повећање наше националне производње. Али и ако би било погрешно из овог повећања увоза изводити какве неповољне закључке о општој привредној ситуацији наше земље, ипак се несме изгубити из вида чињеница да је наша спољна трговина у пасиви и да се не сме допустити да такво стање траје дуго времена. Пасивност нашег трговинског биланса није само по себи каква опасна по-

Arhiv Jugoslavije

јава колико је неповољна као симптом недовољне развијености наше производње. Друго је то када је пасиван трговински биланс земље која је достигла највиши ступањ у своме развитку, чије су све могућности искоришћене, која ради са потпуним својим производним капацитетом, а друго је опет када дефицит постоји у земљи за коју се позитивно може да тврди да ни издалека не производи оно што је у стању да произведе. Овде дефицит у спољној трговини показује и недовољну продуктивност те земље, недовољно искоришћавање производних средстава и услова са којима она располаже. Препоручујући дакле енергичну акцију на уклањању дефицита наше спољне трговине ми не полазимо са уског меркантилистичког схватања да се земља богати ако више извози него што увози. Ми смо још даље од тога да у привредној аутархији видимо идеал коме би наша народна привреда имала да тежи. По нашем мишљењу отклањање дефицита у трговинском билансу има за нашу земљу један сасвим други значај. Оно би пре свега било знак да се наша производња развија и да вишкови производње који нису потребни за потрошњу у земљи постају све већи. Али главни циљ повећања извоза био би повећање наше куповне способности према иностранству. Куповна снага једне народне привреде је одређена, као и код појединца, величином њених прихода. За куповине у иностранству потребно је располагати иностраним платежним средствима до којих се може доћи на два начина, путем продаје сопствених производа и путем узимања зајмова. Ми смо присиљени да усвојимо овај други, удобнији, пут којим се циљ лакше постиже али који је у исто време скопчан и са великим опасностима. Прави пут којим једна земља за чији је привредни развитак потребна велика количина иностраних производа (машина, сировина и т. д.) јесте повећање извоза путем повећања производње. Ми дакле желимо повећање извоза не због тога што мислимо да треба тежити постизању суфицита у трговинском билансу него зато што једино можемо своје снабдевање са неопходним производима иностранства да побољшамо ако свој извоз повећамо, што ћемо једино моћи у иностранству више да купимо али му више продамо. Да би се ово постигло мора се наша целокупна спољна трговина ставити на једну рационалну основу. Потребно је пре свега уклонити све оно што смета повећању нашег извоза. Те сметње су с једне стране унутрашње природе и ми на њих можемо утицати и интелигентним радом их уклонити док с друге стране постоје сметње које нашој спољној трговини поставља иностранство и ту се налазимо у горем положају. Ове спољне сметње проистичу прво из тежње појединих, претежно индустриских земаља да по сваку цену развију своју пољопривредну производњу. Ово доводи до дизања увозних царина на аграрне производе и до разних мера којима је циљ спречавање увоза страних аграрних производа.

Друга велика сметња састоји се у све већој конкуренцији коју нам чине на свима страним пијацама прекоокеанске земље. Што се тиче чисто унутрашњих сметњи јачању нашег извоза оне су укратко ове: недовољно искоришћавање реализоване постигнуте производње у сврху извоза услед неразвијеног саобраћаја и недовољно организоване спољне трговине. Затим релативно мала производња с обзиром на производне могућности наше земље и исто тако врло низак квалитет наших производа. Осим тога један веома неповољан моменат који чини да ми у нашој спољној трговини постижемо тако недовољне резултате јесте извоз производа у најпримитивнијем облику, са минималном вредношћу. Ми продајемо производе који су једва прошли кроз први стадијум производње и чија је вредност врло мала а купујемо прерађене производе, често оне које смо већ сами извезли, чија је вредност врло висока.

Најважније спољне сметње на које наилази наш извоз могу се уклонити истовремено са највећим унутрашњим сметњама. Тако можемо иностране конкуренцију успешно сузбијати побољшањем квалитета наших производа и олакшавањем самога извоза, побољшањем саобраћаја, бољим организовањем извозне трговине, осигурањем јефтиних кредита и другим мерама. Наш повољан географски положај, близина земаља које су по својој привредној структури упућене на увоз аграрних производа, даје нам једно велико преимућство над прекоокеанским земљама које ми до сада нисмо умели да искористимо. Што се тиче сметња које долазе од рестрикционих увозних мера извесних држава ту постоје два важна момента који чине да наша ситуација није онако неповољна као што то на први поглед изгледа. Заиста када се посматра шта се у погледу јачања пољопривредне производње постигло у Аустрији, Чехословачкој и Италији мора се човек упитати да ли ћемо ми у опште за десетак година бити у стању да ма шта извозимо у ове земље. Ситуација, међутим није тако неповољна. Излаз из ње постоји, само није тако прост ни лак. Ево у чему се он састоји. Производни услови пољопривреде у индустриским земљама централне Европе су знатно неповољнији него што су код нас и њихова тежња за повећањем производње наилази на све веће сметње. Познато је да у земљорадњи важи закон мањег но сразмерног приноса, који недопушта да се производња по вољи повећава и када је она технички потпуно изводљива. Високи производни трошкови зауставиће, ми верујемо убрзо, даље повећање пољопривредне производње у појединим јако индустријализованим државама. Али за ово је потребно да и ми са своје стране нешто урадимо. Наша пољопривредна производња још није углавном достигла свој оптимум производње са датим трошковима и могла би се знатно повећати без повећања, или бар без сразмерног повећања производних трошкова. На тај начин ми бисмо

били у стању да своје производе дајемо по такву цену да би свако даље повећање пољопривредне производње у извесним земљама постајало све нерентабилније. Оно би се морало зауставити па чак и смањити. Други моменат који олакшава нашу ситуацију састоји се у овоме. Индустриске државе могу повећати своју пољопривредну производњу само ако све више, напоредо са рашћењем производних трошкова, повећавају и увозне царине на аграрне производе. Али самим тим ове земље нас натерују на све веће индустријализовање наше народне привреде и тиме све више у нама губе купце за своје индустријске производе. Оне на тај начин доводе у питање функционисање своје најважније производне гране, а нама у ствари много не штете јер ми повећањем сопствене индустрије више добијамо него што оне добијају повећањем своје аграрне производње. У исто време и оне привредне тешкоће које би наступиле у оваквим приликама може једна аграрна земља много лакше да поднесе од какве индустриске земље. Према томе ће се у своме сопственом интересу индустриске земље, које сада интензивно раде на појачању своје пољопривредне производње, морати на овоме путу и саме да зауставе. Све ће се ово разуме се овако десити ако ни ми сами не будемо седели скрштених руку него сву своју пажњу обратимо на квалитативно и квантитивно побољшање наше пољопривредне производње. Нарочито се морамо старати да развијемо своју аграрну индустрију да би смо смањили извоз сировина а повећали извоз полупрерађевина и фабриката.

Повећавајући на овај начин свој извоз ми ћемо у исто време и квалитативно и квантитативно повећати и своје снабдевање са производима иностранства, истовремено повећати своју производну снагу и постићи повећање благостања у земљи.

Оваква политика не сме се задржати само на јачању извоза него она мора бити спровођена с обзиром и на састав нашег увоза и на његово рационализовање. Циљ једне овакве политике састоји се и у вршењу извесног одабирања међу страним производима. Из иностранства се сме купити само оно што се у земљи не производи и све што се под повољним условима у земљи може производити несме се куповати у иностранству. Нама су у толикој мери потребни страни производи да ни у коме случају несмемо своју куповну снагу према иностранству, до које смо дошли својим извозом, трошити на набавке добара која се или производе у земљи или се лако могу производити. Довољно је бацити само један поглед на састав нашег увоза у 1928. г. па да се види колико у овоме правцу остаје да се уради и какве се све грешке чине. Ми на пр. на 1.266 милиона динара извезених земљорадничких производа увозимо 1.092 мил. Сточарских производа увезли смо за 324 мил. Ми као изразито сточарска земља увозимо сирове вуне (у 1928. за 53 мил. а у

1927. за 126), прерађених и сирових кожа за 297 мил., лоја за 36 мил. свињске масти за 4 мил. Ми на пр. више увозимо брашна него што извозимо, чак и пшенице смо у прошлој години увезли за 23 мил. Свима је познато да смо у стању да сопственом потрошњом подмиримо потрошњу соли. Ипак је у прошлој години увезено соли за 32 мил. а у 1927. за 109. Шећера не само да производимо колико је потребно за домаћу потрошњу него смо у прошлој години имали и један вишак од 3.000 вагона. То нам ипак није сметало да увеземо за близу 64 мил. страног шећера. Док с једне стране наши рудници угља, који су потпуно у стању да задовоље домаће потребе, па чак и да извозе, смањују због оскудице вагона своју производњу, ми увозимо за 190 милиона угља из иностранства.

Мислимо да се из ово неколико набацаних идеја и примера може бар у главном видети колики нам посао у правцу рационализовања наше спољне трговине предстоји. Непотребно је да наглашавамо какав би се преображај у нашој земљи десио у привредном и у друштвеном и културном погледу када би се једном схватила важност овога питања и са више енергије се приступило његовом решавању.

Д-р Александар Јовановић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

ПРЕСТАНАК СЛУЖБЕ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА УСЛЕД НЕЈАВЉАЊА НА ДУЖНОСТ У ПРОПИСАНОМ РОКУ

Према члану 131 Закона о чиновницима и осталим државним службеницима грађанског реда, престанак службе може наступити: (1) по пресуди редовног или дисциплинског суда; (2) по сили закона; (3) по вољи службеника; (4) смрћу. Поред тога, служба може престати и административним путем (чл. 234. пом. закона и нови прописи у вези са престанком службе државних службеника). Поводом једне пресуде Државног Савета, ми ћемо се овде забавити само престанком службе по сили закона и то једним јединим случајем који у ту категорију спада.

О томе кад служба државних службеника престаје по сили закона, говори чл. 133. Закона о чиновницима. Овај члан набраја једанаест случајева таквог престанка службе. Међу њима налази се и случај „кад се, по одмору или одсуству, као и у случају премештања, службеник по властитој кривици не јави на дужност за десет дана од дана кад је то дужан учинити" (т. 7. пом. члана). Поред тога што набраја случајеве престанка службе по сили закона, чл. 133. прописује још и како у тим случајевима служба престаје,

ANALI PFB | anali.rs

да ли отпуштањем или пензионисањем. Тако, за наведени случај из т. 7. прописано је, да се „службеник отпушта и ако је већ задобио право на пензију". По себи се разуме, да ће му, ако то право није још задобио, служба такође престати отпуштањем. Излази, према томе, да службеник у сваком случају, ако се нађе у ситуацији предвиђеној у т. 7. чл. 133. Закона о чиновницима, мора бити отпуштен из државне службе. Само за један случај престанка службе по сили закона члан 133. није непосредно прописао, да ли ће службеник бити отпуштен или пензионисан — разуме се, ако је већ стекао право на пензију, — него је оставио дисциплинском суду да утврди, има ли службеник изгубити пензију. Тај случај, предвиђен у т. 8. пом. члана, односи се на службеника који је пресудом редовног суда осуђен на затвор дужи од једне године дана.

Престанак службе по сили закона значи, да сам закон предвиђа извесне одређене случајеве, кад службенику служба престаје и кад је надлежни орган дужан донети о томе потребан акт. У тим случајевима, доношење овога акта, које ни у колико не зависи од воље надлежног органа, не представља ништа друго до просто констатовање последице, која је силом самога закона наступила. Свако пропуштање надлежног органа да учини ово констатовање значи повреду закона. То је слично случају, кад служба престаје по извршној пресуди редовног или дисциплинског суда и кад надлежни орган такав престанак службе има само да утврди својим решењем. Ово што важи за случајеве престанка службе по сили закона уопште има важити и за наведени случај из т. 7. чл. 133. Зак. о чиновницима, пошто и он у ту категорију спада, а нема никакве одредбе која би у погледу њега штогод изузетно прописивала.

Међутим, из пресуде Бр. 13.711. од 28. априла 1927. године види се, да Државни Савет, у овоме питању, стоји на сасвим другом гледишту. Према наведеној пресуди, престанак службе по сили закона не може наступити, у случају који овде расправљамо, „без претходног дисциплинског поступка којим би се утврдило да је се службеник по властитој кривици огрешио о пропис т. 7. чл. 133. Закона о чиновницима". Излази одавде, да је Државни Савет побркао престанак службе по сили закона и престанак службе по пресуди дисциплинског суда. То су, међутим, два сасвим различита основа престанка службе. Кад је реч о случају који потпада под први основ, онда чим наступи ситуација услед које служба има престати по сили закона, надлежни орган, као што смо видели, дужан је одмах донети акт о томе. Чак му је закон одређено прописао, кад ће имати да донесе акт о пензионисању, а кад акт о отпуштању, па макар службеник већ био стекао право на пензију. Постоји један једини случај престанка службе по сили закона, кад је закон оставио дисциплинском суду да одреди, не да ли службенику има

престати служба, јер онда то више не би био случај престанка службе по сили закона, него да ли службеник, коме служба престаје по сили закона, има изгубити пензију, т. ј. бити отпуштен. То је горе наведени случај престанка службе по сили закона из т. 8. чл. 133. Закона о чиновницима.

Али баш та чињеница, да се у једном једином случају предвиђеном у чл. 133. има о нечему изјашњавати дисциплински суд показује, да у свима другим случајевима из чл. 133. учешће дисциплинског суда потпуно отпада. Јер, као што је познато, изузетак није допуштено проширивати на случајеве које он не обухвата у себи. Остаје, према томе, да сем случаја из т. 8., сви остали случајеви из чл. 133. Зак. о чиновницима, па међу њима и случај из т. 7. овога члана, представљају чисте случајеве престанка службе по сили закона, а не престанка службе по каквом другом основу из чл. 131, па, дакле, ни по пресуди дисциплинског суда. Према томе, ако се службеник по властитој кривици не јави на дужност у прописаном року, није потребно против њега повести дисциплински поступак, већ донети акт којим се службеник отпушта из службе. Овај акт о отпуштању мора се заснивати на т. 7. чл. 133. Зак. о чиновницима. Заснивајући тако свој акт на пом. законском пропису, надлежни орган у ствари га посредно мотивише. Јер кад акт заснује на т. 7. чл. 133., он тиме изјављује да је акт донео, не зато што га је хтео, него зато што га је морао донети. А он га је морао донети само у случају ако заиста постоји ситуација о којој говори законски пропис на који се он у своме акту позвао: (1) ако се службеник није јавио на дужност у прописаном року; (2) ако се није јавио по властитој кривици. Чим нису испуњена оба ова услова, отпада законска могућност да службенику престане служба отпуштањем по сили закона. На пример, службеник се није јавио на дужност у прописаном року, али без своје властите кривице; не може му служба због тога престати по сили закона. Или, службеник истина није дошао по својој властитој кривици на дужност, кад је то био дужан учинити, али је ово закашњење било краће од прописаног десетодневног рока. Служба му, у томе случају, не може престати по сили закона, већ би се против њега имао повести дисциплински поступак.

Укратко, ако надлежни орган донесе акт о отпуштању позивајући се на т. 7. чл. 133. као да га је морао донети, а у ствари нису били испуњени сви услови из пом. законског прописа, кад он доиста то мора учинити, акт би имао бити поништен код Државног Савета, пошто мотив, којим је акт мотивисан, није материално тачан. Другим речима, у овоме случају не би било законског основа за престанак службе по сили закона и акт без таквог основа имао би бити поништен. Докази о томе, да ли се службеник није вратио у прописаном року на дужност, као и да ли има у томе његове властите кривице, морају се налазити у актима самога пред-

мета. Само, место да они буду утврђени дисциплинским путем, они ће бити утврђени административним путем. Заштиту од свих злоупотреба, које би се при томе евентуално могле десити, представља Државни Савет, кога би заинтересовани службеник својом жалбом могао довести у ситуацију, да узме у процену доказе и донесе пресуду. Не би, дакле, службеници ни у колико били изложени административној самовољи. Да је, пак, законодавац хтео да службенику престане служба у овом случају на други начин, он би или нејављање на дужност из т. 7. чл. 133. ставио у категорију дисциплинских преступа, прописујући за њега као дисциплинску казну отпуштање из службе или би бар оно што је прописао за случај из т. 8. пом. члана прописао и за случај који овде расправљамо. Он, међутим, није учинио ни једно ни друго. Остаје онда и овде у важности све оно што важи и за остале случајеве престанка службе по сили закона, као што је то већ раније изложено.

Одавде проистиче довољно јасно, да гледиште изражено у поменутој пресуди Државног Савета није тачно. Ипак ћемо навести још један разлог, који ће то потврдити.

Члан 4. Закона о чиновницима прописује, које лице не може постати државни службеник. Између осталог, према томе члану, престанак службе по извесном основу дисквалификује службеника, коме је служба тако престала, да поново постане службеник. О томе говори његова тачка 4. По њој, државни службеник не може постати лице, које је било државни службеник, па му је служба престала по пресуди редовног или дисциплинског суда, или по сили закона, али само у извесним случајевима. Међу овим случајевима налази се и случај из т. 7. чл. 133. Зак. о чиновницима: нејављање на дужност у прописаном року. Кад би било тачно мишљење Државног Савета, да и у овом случају служба има престати, не по сили закона, него по пресуди дисциплинског суда, онда очевидно не би било потребно у т. 4. чл. 4. нарочито наводити и престанак службе у случају т. 7. чл. 133. као дисквалификацију за поновно ступање у државну службу. Било би довољно што је прописано, да престанак службе по дисциплинској пресуди повлачи за собом такву последицу, јер би самим тим био обухваћен и престанак службе по т. 7. чл. 133. Зак. о чиновницима. Ако је законодавац ипак друкчије поступио, то је с тога што престанак службе по т. 7. чл. 133. не може у ствари бити престанак службе по пресуди дисциплинског суда услед чега, без нарочитог наглашавања, не би могао ни повући за собом као последицу дисквалификацију за поновно ступање у службу, и ако је она везана за дисциплинско отпуштање односно пензионисање. И ту је, дакле, законодавац одвојио престанак службе по пресуди дисциплинског суда и престанак службе на основу т. 7. чл. 133. као случај престанка службе по сили закона, као што је у осталом учинио и у чл. 154, где је реч о губитку права на

ANALI PFB | analiz

Још једна напомена. Као што није сагласно са законом учинити, да у случају т. 7. чл. 133. Зак. о чин. служба државног службеника престане дисциплинским путем, а не по сили закона, тако исто није сагласно са законом учинити, да му у том случају служба престане административним путем. Ако би надлежни орган свој акт о отпуштању засновао, не на т. 7. чл. 133, већ на чл. 234. (претпоставка је да службеник још није стекао право на личну пензију), акт би био неправилан. Против њега могла би се Главна Контрола јавити као тужилац код Државног Савета. У ствари, овај случај може послужити као пример који показује, да се Главна Контрола има тужити Државном Савету и онда, кад је акт повредио закон, иако није повредио материални државни интерес. Са гледишта овога интереса, сасвим је свеједно да ли ће службеник бити отпуштен по једном или другом наведеном основу: у оба случаја, из државне касе неће поводом тога акта бити учињен никакав издатак. Али ако би материални државни интерес остао неповређен услед тога што би се отпуштање извршило по чл. 234, место по т. 7. чл. 133. Зак. о чиновницима, не би остао неповређен један други интерес државни. Отпуштање по чл. 234. не повлачи за собом дисквалификацију за поновно ступање у службу; отпуштање по т. 7. чл. 133. напротив повлачи за собом такву дисквалификацију. Законодавац је свакако прописао ово стога што је сматрао, да интерес јавне службе захтева да службенику, коме је служба престала по т. 7. чл. 133, не треба допустити да поново постане државни службеник. Ако би сад службеник био отпуштен по чл. 234., место по чл. 133, и на томе отпуштању остане, он би се могао поново вратити у службу. Тиме не би био повређен никакав материални интерес државни, али би очевидно био повређен закон у корист појединца. И био би повређен онај интерес јавне службе о коме је сад било речи. А закон одређено каже, да се у име државе имају код Државног Савета подизати тужбе „у циљу заштите законитости и јавног интереса" (чл. 21. Зак. о Држ. Савету и упр. судовима). Да би у овом случају законитост била повређена, јасно је; да би био повређен и јавни интерес, јасно је исто тако, јер се не може узети да се јавни интерес исцрпљује у материалном интересу државном, па кад није повређен материални интерес закључити да уопште није повређен никакав јавни интерес. А да би ове повреде биле учињене у корист појединца, такође је јасно, пошто се он, да је отпуштен сходно закону, не би могао вратити у службу, а овако би могао то учинити. Према томе били би испуњени сви услови за подизање тужбе Главне Контроле код Државног Савета.

АРХИВ ПРБ | anali.rs

Д-р Михаило Илић.

СУДСКА ХРОНИКА

ДА ЛИ СЕ ОЦЕУБИЦИ ПРИ ОДМЕРАВАЊУ КАЗНЕ ЗА ДЕЛО ИЗ § 157. КАЗ. ЗАК. МОЖЕ СТАВИТИ У ОТЕЖИЦУ ОКОЛНОСТ ИЗ ТАЧ. 4. § 65. КАЗ. ЗАК.

Б. Г. из Б. оптужен је Ново-Пазар. Првост. Суду што је ноћу између 14 и 15 јануара 1928 г. у кући В. Г. из Б. извршио из пушке каписларе убиство над својим оцем В., гађајући га кроз прозор. Држ. тужилац је представио да је убиство извршено с предумишљајем (§ 155 Казн. Зак.)

Ново-Пазар. Првост. Суд је нашао:

„да овде стоји крив. дело хотичног убијства без предумишљаја, предвиђено и казнимо по § 156. I. ал. каз. зак. а не дело убиства с предумишљајем из § 155 к. зак. како је представљено у тужби држ. тужиоца, јер ислеђењем није прибављено чистих и јасних доказа, нити је ма чим могло бити утврђено, да је извршилац предходно размишљао о делу и начину извршења и да је у следству те раније донесене одлуке и решимости извршио ово дело убиства... Истина у § 157. каз. зак. предвиђено је као нарочита врста убиства, хотично убиство без предумишљаја свог родитеља или претка у правој линији. Али кад се упореди овај пропис са прописом § 156 каз. зак. види се, да су они истоветни у погледу субјективних елемената и прописане казне за извршиоца, само што се код извршиоца дела из § 156 каз. зак. може узети као отежавана околност убиство родитеља, чиме је погажено више дужности — тач. 4. § 65 каз. зак. а код дела из § 157 каз. зак. та отежица улази у саму квалификацију дела, те је с тога нелогично да је закон хтео блаже казнити оцеубицу од обичног убице, то суд са тих разлога налази, да се у овом случају има применити пропис § 156 I. ал. каз. зак., као тежи по кривца који је извршио убиство над својим оцем. Ово налажење суда оправдано је тим више, што у § 157 каз. зак. није учињен изузетак од § 156 ал. 2. каз. зак. и што је до закона о изменама и допунама од 1902. год. за ово дело била прописана смртна казна, којим је законом замењена дотадашња казна смрти казном која је прописана у § 156 каз. зак. што значи да нема разлога сматрати убиство из § 157. каз. зак. као убиство нарочите врсте."

Пресудом својом од 17. августа 1928. год. Бр. 8762. Прв. Суд је опт. Б., осудио за дело из § 156 ал. I. каз. зак. са 8 година робије, без губитка грађанске части, пошто је малолетан, узимајући му у обзир при одмеравању казне олакшаване околности: добро владање, признање, казну умањујући околност — малолетство — т. 4 и 7 § 59 и § 58 каз. зак. и отежицу из тач. 4 § 65 каз. зак., јер је убиством свог оца, према коме је био дужан указивати по грађ. зак. поштовање, послушност и сваку материјалну и моралну помоћ — погазио више дужности, која му околност потире једну од признатих олакшаваних околности. За дело по првобитном оптужењу из § 155 ослободио га је казне услед непостојања истог — § 250 тач. а) К. С. Пост.

Скопљ. Апел. Суд преиначио је ову пресуду са ових разлога:

„Да је иста пресуда у свему осталом на закону основана, сем у томе, што је првостепени суд погрешно нашао да у радњи опт. Б., што је убио свога оца, не стоји дело оцеубиства из § 157 каз. зак., већ дело из § 156 ст. 1. к. зак., наводећи као разлог томе, да је истоветна казна за оба ова дела прописана, јер је дело убиства родитеља или ма ког претка у правој линији једно специјално кривично дело и кад га је законодавац поред крив. дела из § 156 каз. зак. и ставио као посебну врсту крив. дела убиства, а у овом случају стоје сви елементи овог крив. дела, дело убиства родитеља — онда Прв. Суд није могао да пређе преко тога и да поред овако јасног прописа и јасне намере законодавчеве, нађе да овде стоји дело убиства из § 156 к. з. а не дело убиства родитеља из § 157 к. зак., јер би се иначе дошло до тог апсурдног закључка. да законодавац нормирајући дело убиства родитеља, као посебно кривично дело, није имао пред собом никакав ratio legis *што се не може претпоставити. Према овоме и отежица из тач. 4. § 65* каз. зак., коју је Прв. Суд опт. Благоју ставио на терет при изрицању казне за дело из § 156 к. зак. има да отпадне, пошто та отежица у овом конкретном случају улази у сам појам квалификације крив. дела из § 157. к. зак., те се опт. Б. за ово дело казна има одмерити по § 157. к. зак. с обзиром и на признате му олакшав. околности пресудом Првост. Суда.

Својом пресудом Бр. 3585. од 27. августа 1928. год. Апел. Суд је осудио опт. Б. за ово дело оцеубиства са 10 година робије, одобравајући у осталом пресуду Првост. Суда.

По благовременој жалби држ. тужиоца, Касациони Суд у Београду у своме IV. одељењу поништио је пресуду Скопљ. Апел. Суда са ових разлога:

„Погрешио је Апел. Суд када је, преиначујући пресуду Ново-Пазарског Прв. Суда нашао да се оптуженом не може ставити у отежицу приликом одмеравања казне и околност из тач. 4 § 65 каз. зак., јер како Апел. Суд налази иста има да отпадне, пошто у овом конкретном случају улази у сам појам квалификације дела из § 157 каз. зак. Овако је нахођење суда о примени тач. 4 § 65 каз. зак. погрешно. Скопљ. Апел. Суд квалификовао је дело оптуженог као дело из § 157 к. зак., који говори о умишљајном убиству претка у правој линији без предумишљаја и по коме је пропису до зак. од 1902 год. била прописана смртна казна и крив. дело из овог § 157 к. з. сматрало се као нарочита врста убиства. Али законом од 1902. године о укидању смртне казне за ову кривицу изједначене су одредбе из § 157 каз. зак. као и против умишљајног убице из § 156 каз. зак. и од тада § 157 к. зак. као специјална одредба постао је сасвим излишан и равна се у погледу одређивања казне одељку I § 156 каз. зак., те се према томе у овом конкретном случају и ако је примењен § 157 каз. зак., који је правно изгубио своју важност, и ако га закон од 1902 год. изрично не укида — има оптуженом ставити на терет и отежица из тач. 4 § 65 к. зак., као опште постављено правило, да се повреда дужности кажњивим делом има сматрати као отежавана околност, јер би било нелогично да ова околност постоји н. пр. у случају када муж убије своју жену или брат убије брата из § 156 I. од. каз. зак. а не и када као у

овом конкретном случају син убије оца и ако и за једно и за друго убиство та околност треба да се узме."

Скопљ. Апел. Суд није усвојио ове примедбе Кас. Суда, већ је одлуком Бр. 4334 од 18. октобра 1928. год. дао следеће противразлоге:

„§ 157. к. зак. гласи: „Ко родитеља или ма ког свога претка у правој линији убије хотимично, ну без предумишљаја, да се казни робијом са двадесет година."

Исти зак. пропис је до зак. о изм. и доп. од 1902. год. гласио: „Ко родитеља или ма ког у правој линији претка свог, хотично, ма и без предумишљаја — убије, да се казни смрћу."

Према овоме законски пропис из § 157 каз. зак. после својих измена и допуна, као што и сам Кас. Суд наводи, није укинут, те се по њему има и да суди.

Разлози IV. одељ. Кас. Суда да је одредба § 157 каз. зак. као специјална оредба постала сасвим излишна и да према томе исти зак. пропис правно и не важи, суд не усваја, јер исти није ниједним законским прописом укинут, те да се исти зак. пропис у конкрет. случају не може применити већ пропис из I. од. § 156. каз. зак.

Скопљ. Апел. Суд налази да је за питање о излишности зак. прописа надлежна законодавна власт а не судска власт, којој је дужност да примењује и у сваком конкретном случају само онај законски пропис, који се на известан конкретан случај односи а исти је предвиђен у позитивном зак. прописи. А да је законодавац хтео овај зак. пропис из § 157 к. з. било изрично било прећутно да укине, он га не би законом о изменама и допунама само изменио.

Пропис § 157 каз. зак. до измена и допуна од 1902. год. предвиђао је смртну казну без обзира да ли је убиство из истог зак. прописа без предумишљаја а после измена истог зак. прописа, по коме се оцеубиство без предумишљаја, као што је овде случај казни са двадесет година робије. Па како је у овом зак. пропису предвиђена чињеница да убиство родитеља улази у квалификацију дела из § 157 каз. зак., по коме се зак. пропису има и казна да одмери, то се овде и отежица из т. 4. § 65 каз. зак. не може поново ставити на терет оптуженоме, што би значило, да би се та отежица два пута узимала у једном истом случају. То што се код дела из § 156 каз. зак. примењује у другим случајевима отежица из т. 4. § 165 каз. зак. не може да важи и за ово дело, као дело sui generis, јер се је истим § 157. к. зак. хтело више да заштите родитељи и предци, дакле више но остали сродници, као брат, сестра, жена, према којима има да се употреби као отежавна околност из тач. 4. § 65 каз. зак.

Да постоји разлика између § 156 I. од. каз. зак. види се и из саме казне, којом су угрожена дела из истих законских прописа, јер је у § 157. к. з. јача казна изражена него у § 156 I. од. к. з., пошто је назначена казна са двадесет година робије, док је у § 156 од. I. к. з. од двадесет година робије, што се у осталом и у судској пракси узима. А да је и законодавац сматрао убиство родитеља или претка као убиство из § 156 к. з. не би га издвојио из тог зак. прописа и дао му редакцију § 157 к. з., већ би га изрично укинуо као излишног."

Дајући ове противразлоге Апел. Суд молио је општу седницу Кас. Суда да по овоме донесе своју дефинитивну одлуку.

И општа седница Кас. Суда одлуком својом Бр. 12535 од 9. новембра 1928. године нашла је да су на закону основане примедбе IV. од. Кас. Суда Бр. 11290. а да противразлози Апел. Суда не стоје, препоручујући суду да по овим примедбама и по закону даље поступи.

Поступајући по овим примедбама Апел. Суд је нашао: да је пресуда Ново-Пазар. Прв. Суда Бр. 8762 од 17. августа 1928. у свему осталом на закону основана, сем у томе што је Прв. Суд погрешно нашао, да у радњи опт. Б., што је убио свог оца, стоји дело из § 156 од. I. к. з., јер је дело убиства родитеља предвиђено као специјално кривично дело у пропису § 157 к. з., те се оно под овај зак. пропис има и подвести и опт. Б. казна одмерити по истоме, узимајући му у обзир признате олакшице и отежавану околност из т. 4 § 65 к. з., јер је опт. Б., убијањем свога оца погазио законску и моралну дужност поштовања и чувања свога родитеља.

Пресудом од 19. новембра 1928. г. Бр. 4852 Скопљ. Апел. Суд опт. Б. је осудио за ово дело из § 157 к. з. са дванаест (12) година робије, коју је пресуду Кас. Суд у IV одељењу решењем својим од 20. децембра 1928. године Бр. 15167 оснажио.

Као што се из предњег излагања види овај врло интересантан и редак случај судске праксе различито су третирали Првостепени, Апелациони и Касациони Суд. Два су питања које је требало овде решити. Прво, да ли је одредба из § 157 к. зак. правну важност своју изгубила и да је као таква у закону сасвим излишна и друго, ако није изгубила правну важност, да ли њена примена при одмеравању казне кривцу искључује примену тач. 4. § 65. к. з. Што се тиче првог питања Првост. Суд је одговорио потврдно. На име да је пропис из § 157 к. з. после измена и допуна од 1902 г. изгубио своју правну важност, да је излишан, те је на конкретни случај оцеубиства применио пропис § 156 к. з. узимајући у обзир при одмеравању казне кривцу отежицу из т. 4 § 65 к. з. Према томе Првост. Суд није имао шта да одговара на друго питање о односу § 157 и т. 4. § 65 к. з. Налазимо да се овом солуцијом Првостепени Суд огрешио о принцип lex specialis derogat legi generali и неумесно игнорисао један законски пропис, који инкриминише оцеубиство као једну специјалну врсту крив. дела убиства. Игнорисање једног зак. прописа, који својом конструкцијом потпуно обухвата конкретан случај, прелази у прекорачење оне власти, која суду припада. Само законодавна власт ствара правне норме, законе, мења их и укида. Судска власт има само да те норме примењује на конкретне случајеве. Изменом од 1902. год. § 157 није формално укинут, већ је измењен у по-

гледу казне и са том изменом остављен суду да га на конкретне случајеве примењује.

Према томе сасвим је оправдано гледиште Апелационог и Касационог Суда да § 157. к. зак. није изгубио своју правну важност, те да се оцеубици има одмерити казна према овом пропису. Само се ови судови не слажу у примени овог прописа при одмеравању казне. Док Апел. Суд налази да је отежица из т. 4 § 65. к. зак. ушла у квалификацију самог дела оцеубиства из § 157 к. зак. — Кас. Суд налази на против, да § 157 к. з. не искључује примену т. 4. § 65. к. з. и да се оцеубици ова отежица има ставити на терет при одмеравању казне из прописа § 157 к. з. Да би се схватио значај данашњег измењеног прописа § 157 к. з. потребно је анализирати његову првобитну редакцију. Пре измена од 1902. год. овај је пропис предвиђао смртну казну за убиство родитеља. Самим тим што је законодавац био пооштрио казну за оцеубицу, јер је за убиство других лица била казна блажија — 20 година робије — он је у првобитну редакцију § 157 *к. з. унео у саму квалифмкацију овог дела и отежицу* из т. 4. § 65, што је више дужности погазио. Истина ова отежица у овоме пропису није унета expressis verbis, већ је унета прећутно прописивањем најстрожије казне — казне смрти.

Гледиште Апел. Суда, да је ова отежица остала и после измена од 1902. године у самој квалификацији овог дела из § 157. к. з. јесте нужна последица његове лексичке и граматичке интерпретације овог зак. прописа. На име Апел. Суд сматра да је строжија казна у § 157 к. з. од казне предвиђене у § 156 к. зак., те самим тим § 157 у себи садржи отежицу из т. 4. § 65 к. з. и изменом од 1902 год. ни у колико није доведен у питање raison d' être овог прописа.

Апелац. Суд је заиста овде пошао са једним одређеним критеријумом. Анализирао је казну из § 157 и упоређивао је исту са казном из § 156 к. з., нашавши да је прва строжија од друге, јер је у првом зак. пропису предвиђена робија *са* двадесет година док је у другом *од* двадесет година. Ово се мишљење Апел. Суда не може усвојити, јер сама судска пракса није сагласна у томе да се предвиђена казна у § 157 к. зак. има сматрати као један посебан минимум испод којег се не може сићи при одмеравању казне оцеубици. На против више основа говоре за то да је казна из § 157 к. зак. изједначена са оном из § 156 к. зак. Јер ако игде законодавац треба да је јасан, то је у оном делу зак. прописа у коме предвиђа казну. И где хоће да пропише посебан минимум, законодавац бира јасан израз и изрично га у законски текст стави, што се не може претпоставити у случају из § 157 к. з., јер да је то хтео и овде би изрично нагласио.

Последица овог резоновања јесте та, да је укидањем смртне казне из § 157 к. з. овај пропис у погледу одмерене казне изједначен са § 156 к. зак. те се при одмеравању казне

по § 157 к. з. оцеубици има ставити на терет отежица из т. 4. § 65 к. з., јер је укидањем строжије казне — смртне казне — испала ова отежица из квалификације оцеубиства, те ако му је не би ставили на терет, — онда би син који убије оца био блажије кажњен од мужа који убије жену. Према изложеноме мишљења смо да су најтачнији разлози Кас. Суда, јер је својом солуцијом у потпуности спровео принцип lex specialis derogat legi generali а поред тога и отклонио све тешкоће, које су се наметале при тумачењу једног измењеног зак. прописа чија је нејасност ишла на рачун саме логике законодавчеве.

Душан С. Станић,
писар Ново-Пазар. Првост. Суда.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Mednarodno in medpokrajinsko zasebno pravo *kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev s pravnimi granami posestrimi,* spisal **Dr. Stanko Lapajne,** redni univ. prof. na juridični fakulteti, 1929., v *Ljubljani* zalolila *Tiskovna zadruga v Ljubljani* (овде се може и поручити) стр. 398.

Ова књига љубљанског професора г. Д-р Станка Лапајне-а значи један озбиљан корак у нашој још неразвијеној науци о Међународном Приватном Праву. Ту је, синтезовано, по систематском реду, са једном сјајном способношћу, одабирање г. Л. успело да изнесе као целину једновремени преглед досадањих, па и најновијих доктринарних и позитивистичких покушаја и погледа на развој науке и позитивног права.

Уверен противник аутономне, територијалистичке школе (стр 54), присталица специализирања колизионих норми и одбацивања једног догматичког постављања било које теорије проглашене као општег начела за све сукобе закона, (стр 49) г. Л. пружа нам један систем М. П. П., који је ближи системима савремених германских великих писаца него ли уобичајеној систематизацији код романских интернационалиста Приватног Права (н. пр. не третира сукоб поданства).

Г. Л. у своме »Občni del« — сасвим оправдано — не брани једну теорију, макар и до абсурда (као што то често раде интернационалисти) јер се унапред одриче догматичке примене колизионих норми. На против он ту излаже основе М. П. П., његове правце и рад на његовом развоју у опште, остављајући да у посебном делу испита примену сваке теорије на конкретни правни институт. Ту чак не тиче га се ни примена М. П. П. на материју из Општег Дела Грађанског Права. (Стр. 1—54).

Крећући се тим правцем г. Л. систематски у другом (посебном) делу испитује примену М. П. П. на поједине инсти-

туте, који су заједнички за више правних области (постанак и престанак: личности физичких и правних, објеката, правног посла у опште; — као и питање правне заштите). Код сваког питања г. Л. износи главне погледе доктрине на ове институте и што је важно — прописе наших (свих) југословенских правних система. Могло би се некада чак и не сложити са гледиштем г. Лапајне-а о значењу неке доктрине или позитивно-правног прописа, али мора се признати један невероватно успео напор да се концизно и живо изложи све што је основно о институту који се изучава. (Стр. 54—78).

После овог долази део посвећен посебном делу Грађанског Права у светлости М. П. П. који је исто онако исцртан као и део о општим правним установама (стр. 78—187), расправљајући поступно Лично Право (Брачно, Родитељско, Старешинско) а затим Имовинско Право (Стварно, Тражбено и Наследно) без догматичког прихватања једне теорије, онако како је то — руководећи се код сваког правног института по ratio legis — учио von Savigny.

Трећи део: „Право (правни положај) Странаца" (ст. 188—201) г. Лапајне сматра ван М.П.П., у који по њему долазе само правна правила о сукобу суверенитета по питању сукоба закона. Али и поред тога, и ако врло кратко, г. Л. необично прегледно излаже правни положај странаца. Ту наглашујемо да је врло исцрпан и јасан његов преглед о општој правној ситуацији странаца код нас (посебно за свако правно подручје).

Четврти део „Међународна правна заштита и помоћ" (стр. 202—288) има оне исте лепе особине, које смо напред истакли.

Најзад долази пети део. — Г. Л. овде је више под утицајем француске школе. Он иде путем Lainé-a, одиста преко Валкера, и издваја из система оно што у интерном праву не долази у droit privé commun. Ту су институти из Међународног Поморског, Трговачког, Меничног, Чековног и Ауторског (у опште — умна својина) Права, као и питање друштава. Све то г. Л. испитује са пуно детаља — као што то одговара значају ових правних установа у М. П. П. — и нарочито са гледишта позитивног права код нас.

Последњи, шести део излази из оквира М. П. П. То је *међупокрајинско* приватно право. Оно представља необични интерес за наше прилике и мора да нас радује што је први његов систем дао г. Л. Концизно изложене су — у маломе — норме које се тичу сукоба закона у Међупокрајинском Праву са једнаком тачношћу као и у делу посвећеном М. П. П.

Општа карактеристика овога дела г. Л. је његова педантност, прегледност, и концизност (која ипак није на штету јасности) и ми не сумњамо да ће систем г. Л. представљати несумњиви значај у два правца : као *одличан уџбеник* М. П. П. и као *преглед,* на који се са сигурношћу може ослонити, о

ANALI PFB | anali.rs

постојећим гледиштима и прописима по појединим институтима, нарочито о нашем позитивном праву.

И ако не заступамо основно гледиште г. Л. на суштину М. П. П. (он је идеалиста, верује у могућност Светског Права), и ако би — као територијалиста — о томе могли са њим да се разиђемо, и ако се са њим не слажемо свуда у мишљењу о разумевању појединих института, ипак морамо подвући да је књига г. Л. једно дело које, заједно са делом професора г. Живојина М. Перића „О сукобу закона", подиже у науци Међународног Приватног Права литературу М. П. П. на нашем језику на врло завидну висину.

Д-р Милан Бартош.

Mladen J. Žujović, **Le Pouvoir Constituant dans les Constitutions Serbes.** Paris, E. Sagot, 1928 p. 330.

Наши млади правници узимају често за предмет својих докторских расправа појединa питања из нашег права, тако да највећи број монографија из области нашега права можемо наћи баш међу докторским расправама на страним језицима (нарочито на француском). Многе од ових расправа су врло занимљиви научни прилози, те резултате до којих су њихови писци дошли треба саопштити и нашим читаоцима, који теже могу доћи до самих књига. Једна од занимљивијих докторских расправа је књига г. Младена Ј. Жујовића о уставотворној власти у српским уставима.

Уставна историја Србије почиње од Карађорђевог устанка, то јест пре но што је створена једна српска држава. Српска држава призната је тек хатишерифом од 1830 године, којим је створена вазална кнежевина као међународно-правна личност. Дотле, постојао је само једна побуњени турски пашалук, не и држава. Одмах, чим је устанак од 1804 успео, поставило се питање унутрашњег уређења крајева ослобођених од Турака. На челу устанка био је, као врховни војни старешина, Карађорђе. Но и ако је он учествовао и у управној, законодавној и судској власти, додуше не сам већ са Совјетом састављеним од народних старешина, и ако је имао врховну војну власт, најважнију у устаничком времену, он још није био суверен. Суверену (уставотворну) власт вршили су заједнички Совјет, скупштина и Карађорђе. Отуда није било никакве разлике између уставних и обичних закона. Но Карађорђева држава није била међународно призната као таква. Тек петнаест година после другог устанка, под Милошем Обреновићем, хатишерифом од 1830 држава је правно постала. Милош тек после тога признања државе чини покушаје да је правно организује. Први устав октроисао је Милош 1835, но он није био дугог века. После кратког времена, 1838 Порта проглашава други устав у облику султановог хатишерифа. Србија је добила унутрашњу сувереност, т. ј. „сувереност према грађанима", али још није имала спољашње суверености („према другим државама"). Она је била вазал

Турске, и ова, у вршењу своје суверености сматрала је да јој припада уставотворна власт над вазалном кнежевином Србијом. После 1858 турски устав фактички престаје да важи, — правно он је укинут тек уставом од 1869, који је донела једна народна скупштина. Ова је сама себи дала право доношења устава, одн. уставотворну власт. 1888 краљ Милан са једним одбором који је сâм саставио, претреса пројект новог устава, у демократском духу, који подноси великој народној скупштини, и ако не по прописима устава од 1869. 1901 године краљ Александар Обреновић октроише нов устав, који у марту 1903 суспендује за двадесет четири часа, да би могао да изврши неке измене у државном апарату, противно одредбама устава. Кратко време после тога краљ Александар гине, и народна скупштина, сазвана да изврши избор новог краља, доноси најпре нови устав, на који се новоизабрани краљ Петар Карађорђевић само заклео. Сви ранији устави били су нека врста уговора између владаоца и народа. Устав од 1903 нема краљевог потписа. Г. Жујовић види баш у томе разлику између монархије Обреновића и монархије Карађорђевића, која га подсећа на разлику између монархије од 1814 и јулске монархије у Француској. Отуда он трећи део свога рада, у коме излаже и проучава 1903 годину, назива „мајском монархијом".

Г. Жујовић је у својој књизи излагао хронолошки развој уставотворне власти, у току уставне историје Србије. Поједине главе он посвећује уставном питању у устаничкој Србији, хатишерифу из 1830 године и уставотворној власти по томе хатишерифу, октроисаном уставу кнеза Милоша, доношењу „турског устава", ревизији „турског устава", уставима од 1869, 1888 и 1901, и „мајској монархији". Последњи део његовог рада је синтетичко и теоретско проучавање уставотворне власти према српским уставима. Најзад, у додатку су дати сви текстови разних наших устава који говоре о уставотворној власти. Метод, којим је Г. Жујовић израдио своју књигу далеко је од метода искључиво правне анализе; свој рад он је поставио на једну много ширу историску основу, и ми мислимо да је само тако и могао доћи до тачних и занимљивих научних констатација. Г. Жујовић кад год му је то могуће, чини поређења са француском уставном историјом, што ће, уверени смо, страним читаоцима да олакша разумевање наше доста замршене уставне историје. Јер странци тешко могу да уђу у наше прилике, — најпре устаничка земља, затим вазална кнежевина, најзад суверена Краљевина, — а наша уставна историја, која је стара свега сто година, има врло много занимљивих ситуација.

Проучавајући уставотворну власт у српским уставима Г. Жујовић је дошао до неких занимљивих резултата. Тако он закључује, супротно учењу Русоа, да уставотворна власт у једној држави зависи од опсега њене суверености. Док је српски народ био само један побуњени турски пашалук,

www.digitalna.anali.rs

није могло бити ни речи о доношењу устава. Цело уставно питање у то време свело се само на „покушаје". Касније Србија добија непотпуну сувереност (само „унутрашњу сувереност", према изразу Ле Фира), али та сувереност још не обухвата и уставотворну власт. Ову ће добити тек кад стекне пуну сувереност (т. ј. и „спољашњу сувереност"). Своју теорију Г. Жујовић поткрепљује и другим доказима. Доминије Велике Британије, ма колико широку аутономију уживале, још увек немају пуну сувереност. Ово се огледа баш у вршењу њихове уставотворне власти. — Писац повлачи разлику између монархије Обреновића и Карађорђевића. Династија Обреновића није изводила своја права из устава, пошто је она била на престолу пре устава. Монарх се овде идентификује са државом. Приликом доношења устава он пристаје да се његове власти ограниче уставом. Монархија Карађорђевића је потпуно друкчија. Овде сувереност припада народу; народ персонификује државу; уставом народ ограничава права владаоца. У чистој монархији владалац је јачи од народа, али у таквом стању у земљи су биле веома честе уставне кризе, услед тежње народа да ограничи монарха. Ове кризе најчешће су изазиване баш од владаоца. На супрот томе, владавина Карађорђевића карактерисана је баш тим миром у уставном питању.

По свима нашим уставима чињена је разлика између уставних и обичних закона. Ова разлика дошла је под утицајем француских револуционарних устава, и у главном се састоји у различитој формалној снази уставних прописа од обичних закона. Устав доноси и устав мења једно нарочито тело. По нашим уставима то је била обично Велика Народна Скупштина. Г. Жујовић је са доста детаља изложио ову нашу установу. Исто тако дао је занимљиву слику „самоограничења државе" према нашим уставима, т. ј. ограничења законодаваца у погледу извесне материје (на пр. гарантије личне слободе и т. сл.).

Пратећи књигу Г. Жујовића наметало нам се стално једно питање. Уставотворна власт код нас стварана је увек фактичким путем, ретко је носиоцу долазила правним путем. Скоро сви устави предвиђали су ко је носилац уставотворне власти, како ће се вршити ревизија или промене устава. Но ниједан устав није донесен на тако предвиђен начин. Сви устави постали су друкчије. Устав од 1838 био је дат од Порте. У њему није предвиђен начин његове промене, али се претпостављало да га може мењати иста власт која га је донела, т. ј. султан својим хатишерифом. Тај устав укинут је фактичким путем, — његове најважније одредбе из основе су промењене обичним законима. Устав од 1869 донела је народна скупштина. При доношењу устава од 1888 није се строго водило рачуна о прописима устава од 1869. Онда је устав од 1888 укинут једним државним ударом. Устав од 1901 октроисан је, а устав од 1903 могао би се окарактерисати као

неки револуционарни устав. Уставотворна власт није произлазила из претходећег устава, већ је увек стварана фактичким путем. То је занимљива карактеристика наше уставне историје.

Илија А. Пржић

БЕЛЕШКЕ

Светосавски темати. — Савет Правничког Факултета у Београду расписао је следеће темате за Св. Саву 1930. год.:

I. За награду Њ. В. Краља (2.000 дин.) и за награду г. Луке Ћеловића (2.000 дин.) теме: а) из *Кривичног Права* — „О нехату", б) из *Народне Економије* — „Закон радничке најамнице".

II. За награду пок. Марка Стојановића (2.000 дин.) тема из *Приватног Права:* „Одговорност за накнаду штете причињене аутомобилима".

III. За награду г-ђе Роксанде Рајковић (2.000 дин.) тема из *Трговачког Права:* „Трговачки агенти".

IV. За награду Савеза набављачких задруга (1.500 дин.) тема: „Задругарство. Прерађивачке и производњачке задруге у нашој земљи".

V. За награду Кола свршених правника из 1897. год. (3.000 дин.) тема из *Административног Права*: „Апотека. — Апотекарске концесије. — Апотекарске коморе".

Сем ових тематa, расписаних за редовне слушаоце, Савет Правн. Факултета објавио је и један темат само за слушаоце *докторских курсева.* Тема је из *Административног Права* „Правни положај и уређење Универзитета са кратким историским уводом" (поред увода рад мора обухватити у систематској обради следећа питања: Шта је Универзитет са правног гледишта; Аутономија Универзитета, њен обим и значај; Универзитет у имовинско-правном погледу; Унутрашње уређење Универзитета (положај факултета, универзитетске власти); Настава и испити; Правни положај наставника и осталог особља; Правни положај студената; Надзор Мин. Просвете над Универзитетом). — Награда износи 3.000 дин. (Г. Арсе Илића — 2.000 и пок. Орловског — 1.000 дин.).

Рок за подношење радова је 10. јануар 1930. год.

***Julien Bonnecase,* La science juridique française.** *Quelques aspects fondamentaux de l'oeuvre de Léon Duguit.* Extrait de la Revue générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence en France et à l'étranger. Paris 1929 p. 34.

Г. Жилиан Бонказ, угледни професор грађанског права на Бордовском Универзитету, на коме је Леон Диги предавао до своје смрти, место некролога Дигиу дао је у чланку под горњим насловом неколико критичких погледа на основне доктрине Дигиа. Неколике мисли Г. Бонказа покушаћемо да изложимо у овој белешци. Главна питања која Г. Бонказ разматра, то су проблем права како га је Диги поставио, решење тога проблема тиме што се повлачи разлика између нормативних правних правила и конструктивних правних правила, и најзад теорија правног акта, која је произашла из правног правила. Диги се појављује у правној науци баш у доба када је та наука у Француској била на прекретници. Школа екзегезе дала је свој максимум, и ускоро ће се јавити реакција на њу, познатом књигом Жениа **Методе интерпретације и извора у позитивном приватном праву**. И у јавном праву напушта се стара школа и Диги постаје шеф нове, реалистичке школе, која је одбацила све метафизичке основе. Дигиеве теорије, према Г. Бонказу, спадају у област општег права, друге у област јавног права и треће у област приватнога права. Г. Бонказ се у своме приказу задржава само на првима.

Једна од највећих заслуга Дигиевих је та, што је он поставио про-

блем права. Као позитивист он је сматрао да је проблем права замрачен метафизичким појмовима, који су само унели несигурност и нејасност у овој области. Г. Бонказ сматра да је то дошло као последица школе екзегезе, која је унела култ закона, идентификацију права са законом. Дигиева је заслуга што је оделио право од закона, што је учинио разлику између науке и технике, као што каже Жени. Но Диги се није задовољио тиме што је поставио проблем права, већ је покушао и да га реши, на тај начин што је повукао разлику између нормативних правних правила и конструктивних правних правила. Нормативна правна правила представљају истинско право, оно што Диги назива правном нормом у правом смислу те речи. До овог појма он долази избегавајући метафизичка излагања. Шта је по њему садржина, супстанција нормативног правног правила? Г. Бонказ вели да је за Дигиа нормативно правно правило у ствари израз двоструког осећања: осећања друштвености (sentiment de la socialité) и осећања правде. И Г. Бонказ излаже детаљно ову своју мисао о Дигиевој теорији. Даље се задржава на правном психологизму код Дигиа и на његовој борби против правног концептуализма. Затим излаже познату Дигиеву теорију правнога акта, у оба вида: с једне стране анализа правнога акта као таквог, с друге стране функција правнога акта. Диги је у ствари, разликовао три категорије правних аката: актеправила (actes-règles), акте-услове (actes-conditions) и субјективне акте. Из свега излази да правни акт није сам по себи стваралац права. У току XIX века под утицајем спиритуалистичке школе сматрано је да правни акт као и закон ствара право. Ово схватање Диги је оборио.

На крају Бонказ помиње још неке Дигиеве теорије, као теорију о неуставности закона, теорију којом Диги на место појма суверености уводи појам јавне службе и т. д. И ако није присталица Дигиев, Г. Бонказ је показао да теорије Дигиа налазе све веће разумевање и примање код свих савремених радника на пољу правне науке.

И. Пржић.

Д-р Александар В. Соловјев, **Постанак и значај Душанова законика**, Београд 1928, стр. 32. Библиотека Народног Универзитета св. 4.

У овом свом предавању на Народном Универзитету, Г. Соловјев је изложио у главном своје гледиште на законодавство Душаново, које је опширније и са већим научним апаратом обрадио у својој докторској расправи „Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка". Бацивши најпре једна поглед на српско законодавство пре Душана, које се састојало из преведених византијских правних зборника, међународних уговора и манастирских повеља, уз обичајно право, Г. Соловјев се детаљније бави постанком Душанова законодавства. Душан је имао „јасно одређен циљ да његова држава буде најјача на Балкану — и у војничком и у економском и у културном погледу." Но то није „југословеска идеја" (коју је доцније прихватио босански краљ Твртко I) већ идеја наслеђивања византиске царевине. У XIV веку „верске везе биле су много јаче од националних" и Душанова је мисао да створи једну велику православну државу. Она би имала да окупи све православне, и с тога се Душан 1345 прогласио за „цара и самодршца Србљем и Грком." Царска власт у својем идеалу већа је него краљевска; то „није племенска, народна власт, него власт са светским задацима којој је крајњи циљ — да уједини све вернике у једну организацију". С тога Душана крунишу за „цара в всаку православну веру" српски и бугарски патријарси и грчки архијереј. Душан осваја многе земље Византије и ту затиче савршеније друштвено и правно уређење. Да би се изједначио поредак у целој земљи јавља се потреба законодавног рада. То је време превода Скраћене Синтагме и тако званог „Закона Јустинијана", кратке српске компилације византиског Nomos Georgikos који се јављају заједно са Душановим закоником. Уз тај рад на превођењу и кодификацији византиског права, Душан је издао и нове, самосталне законе. Г. Соловјев у своме предавању излаже постанак Законика од 21 маја 1349, као и његове главне одредбе (права и обавезе цркве, права и обавезе властеле и сељака, поступак и кривично право и право градског сталежа) и баца један општи поглед на значај Душанова Законика од

1349. Даље проучава Душанов Законик од године 1354 и најзад даје један преглед значаја целог Душановог законодавног рада. Истичући високо место које Душанов рад заузима у нашој културној историји. Г. Соловјев и у овој својој студији заступа гледиште да Душанов Законик није један самосталан закон, као што је то тврдио Стојан Новаковић, већ да је део законодавне радње која је обухватила превод неких византиских закона, да је, управо, допуна празнина тих закона, према приликама у Србији.

И. П.

Д-р Славко М. Ћирић, **Друштво Народа**, Нови Сад 1928. Миниатурна библиотека бр. 36—37, стр. 43.

Г. д-р Ћирић у малој књижици о Друштву Народа покушао је да на један популаран начин изложи основне појмове, и тиме допринесе популаризовању идеје Друштва Народа. „Код нас се до сада пратио рад Друштва Народа са извесним песимизмом, каже он у предговору ове књижице. Узрок томе је с једне стране непознавање те институције, јер је у нас мало јавних радника, који се озбиљно баве њеним радом, а с друге стране се код нас мисли, да је то чисто француско-енглеска установа, у којој мале државе немају никаквог угледа." Својом књижицом поставио је циљ да допринесе поправљању тога погрешног мишљења. У најопштијим цртама он је изнео развој идеје о Друштву Народа, почев од старих писаца пројеката за вечети мир, као што су били Сили или опат де Сен-Пиер, па преко Свете Алијанције и концерта европских сила, преко разних међународних унија (као што су телеграфска унија, светска поштанска унија, унија за књижевно и индустријско право својине и т. д.), преко Хашких Конференција и стварања Сталног Суда Арбитраже, до светског рата и пакта Друштва Народа у уговорима о миру после тога рата. Даље писац је дао кратку анализу самог пакта Друштва Народа, и бацивши најосновнији поглед на рад Друштва Народа, изложио је садашњу композицију Друштва, прегледавши три групе његових чланова (савезничке државе које су потписале уговоре о миру, државе које су позване да ступе у Д. Н. и државе које су примљене на скупштинама Д. Н.), као и његове органе, Скупштину и Савет. У колико је могло да се да у овако малом обиму, књижица је прегледно изложила, и лаици, прочитавши је, добиће бар основни појам о Друштву Народа.

И. П.

Душан Ј. Поповић. **О турцима у нашој прошлости.** Прештампано из Српског Књижевног Гласника за 1929 год. Стр. 14.

У својој расправи под горњим насловом Г. Поповић је покушао да унесе светлост у нека питања најтамнијег доба наше историје, из времена робовања под Турцима. Он најпре, на основу многих података из стручне литературе даје слику османлиских турака из времена кад су се појавили у нашим крајевима. Они су били „фанатици, одлични дисциплиновани војници, праведни, толерантни и са доста развијеном правном свести". Иначе скромни, нису чинили велики притисак на наш народ. У то доба владала је велика праведност и лична безбедност. „Посебни чиновници, Харшориди, бивали су шиљани од цара да пазе дали се у земљи врши правда те су имали власт да одузму имање и казне смрћу". Међутим, остављали су уређење онакво какво су затекли. Верска трпељивост у то доба била је велика, и насилног прелаза у ислам није било. „Сами обичаји, закони и подређени друштвени положај није био по рају тако тежак, бар не у прво време, док су носиоци државне идеје били османски турци... док су они били носиоци правног поретка у османској Турској овај је био доста велик, за оно време готово примеран. Много су тежа времена настала када су у османској Турској дошли до одлучне речи јаничари и потурице у опште. Јаничари су... постали главни носиоци зулума и анархије. Са друге стране потурице, нарочито они далеко од централне управе, постали су не само носиоци државне мисли османске Турске него и најогорченији противници сваког напретка као и реформама на корист раје. Природно је да се одмах осетиле у државном поретку промене на горе. Осећање правности било је из основе поремећено. Свести о личној одговорности готово је било не-

ARHIV REPUBLIKE SRBIJE

стало. По османску Турску било је можда најсудбоносније што је у војсци настала крајња анархија, а у управи није ни приближно јасно била одређена егзекутивна власт, и што је још важније, врло је често изостајала казна". — Г. Поповић је умео да прикупи податке, и да нам у овој краткој расправи изложи битне особине Турака који су играли знатну улогу у нашој прошлости, те тиме допринесе познавању овог периода наше историје.

И. П.

Рукописи Карађорђевог Криминалног Законика. — У *Подунавци* за 1844 г. (бр. 3—5) објавио је њен уредник *М. Поповић* текст Карађорђевог Криминалног Законика, чл. 14—38. Рукопис, по коме је *Поповић* издао законик, није имао првих тринаест чланова, а чл. 24 сачуван је непотпуно. Законик је из Подунавке прештампао *Ст. Новаковић*, Уставно питање и Закони Карађорђева времена (1907) 117—120. Прештампан је затим и код *Г. Т. Живановића*, Основи кривичног права, општи део (1922) 39—41.

Овај текст Законика био је једино познат. „Ни после се није, колико знамо, нашао никакав рукопис те врсте", каже *Ст. Новаковић*. Међутим 1852 г. *Дан. Медаковић* у својој Повестници Српског Народа III, 13—16 објавио је текст Карађорђевог Криминалног Законика по другом рукопису, који се у неколико разликује од оног објављеног у Подунавци. О Законику *Медаковић* каже: „Мени је до руке дошао само један Акт, који је неким образом био закон војени и грађански. Он и носи наслов: Правила војена и народња. У њему има свега 41 члан. Из њега се види да је држава била устројена у главноме по образу војничком. Војена аустриска граница као да је узета за пример. Ја ћу, за образац, навести неколико чланова из њега" — (12—13). *Медаковић* објављује чл. 9, 10, 20, 21, 23—32, 34, 35, 38, 39 и 27, дакле укупно деветнаест чланова. Код *Медаковића* се налазе три сасвим нова члана, којих у Подунавци нема; чл. 9, 10 и последњи, 27. Овај последњи члан је, свакако, погрешно означен, јер се налази чак иза чл. 39. Како *Медаковић* већ објављује чл. 27, овај последњи члан може бити или чл. 37 (чл. 37 *Медаковић* не штампа, већ од 35 прелази одмах на 38) или један од последња два члана, 40 или 41. Осталих шеснаест чланова одговарају члановима објављеним у Подунавци, само што ред чланова није исти. У *Медаковићевом* издању се не налазе ови чланови из Подунавке: чл. 14, 15, 17, 21, 22, 25, 32, 33, 36 и 37. Члану 16 из Подунавке одговара чл. 21 код *Медаковића;* чл. 18 = чл. 20; чл. 19 = чл. 23; чл. 20 = чл. 24; чл. 23 = чл. 25; чл. 24 = чл. 27; чл. 26 = чл. 26; чл. 27= чл. 28; чл. 28 = чл. 29; чл. 29 = чл. 30; чл. 30 = чл. 31; чл. 31 = чл. 32; чл. 34 = чл. 34; чл. 35 = чл. 35; чл. 38 = чл. 38 и чл. 39.

Текст до сада непознатих чланова гласи: „§ 9. Старешина, војвода, капетан, кнез, судац, буди кога чина, који би се усудио кому судити по атеру или по пизми или по кумству, или по пријатељству или по сродству или по миту, тај ће се сваки пред целим народом изобличити за разорителља правде народне, и онакови по чистој сведоџби лишиће се свога звања; а од кога би мит и глобу узео срамотно пред народом вратити". — „§ 10. Који би старешина или који му драго од војнички управитеља усудио се добит пљачку на боју, коју војник добије, отети, тај старешина војнички суду да се преда, да му се дело међу војском целом суди, и срамотно да вратити мора, и чина то јест старешинства свог да се лиши и по том како прости војник да мора у кумпанији служити за кривицу што је од своје браће отимао". — „§ 27. (?) Сваки Србин слободу да има своју тужбу што му је неправедно учињено од кога му драго показати старешини, и баш да би на самог старешину тужбу имао, слободно да је може суду преставити и да му старешина пизме не може имати, који би старешина замрзио што би се когод тужио праведно њега тај повинен већем осуђенију да буде, што против закона народњег стоји, који би се превио да на правди и без никакове кривице тужбу преда на чиновника, а не посведочи се но срамотно честно лице, тај каштиги подлежи и аресту".

Медаковићево издање Законика пружа нам у своме чл. 27 потпун текст чл. 24 (по издању у Подунавци), који гласи: „који би се Србин уватио и осведочио, да тајно

води разговор и пријатељство, то јест шпијунлук да Турцима доказује и род свој издаје, тај да се каштигује да му се пребију обе ноге на два места и обадве руке и тако жив да се дигне на коло и да се не скине док кост траје."

Разлике између чланова штампаних и у Подунавци и код *Медаковића* нису велике. Најзначајнија је та, што је чл. 38. из Подунавке, код Медаковића подељен на два члана, 38 и 39. Први део чл. 38, који се завршава речима: „...који је вешт и искусан војску водити", чини чл. 38 код *Медаковића*. Следеће речи: „... и њом управљати. Народу се допушта избирати судца за мацистрат, сеоског кмета, среског, то јест кунпаниског кнеза", изостављене су код *Медаковића*. Крај чл. 38 у Подунавци код *Медаковића* је чл. 39.

Потпун текст Карађорђевог Законика још немамо. Медаковићево издање у толико је корисније, што до сада познатим члановима додаје и три сасвим нова.

Радмила С. Петровић.

НОВЕ КЊИГЕ

Dr. Stanko Lapajne, **Kolizijska norma mednarodne kupoprodaje (premičnim).** (Ljubljana, 1929, str. 11. Posebni otisak iz „Slovenskega Pravnika", št. 1.—6.).

Aleksander Maklecov, **Kriminalno-pedagoški smotri v mladinskem pravu.** (Ljubljana, 1929, str. 8. Posebni otisak iz „Slovenskega Pravnika", št. 1.—6.)

Проф. А. В. Маклецов, **Правовая охрана молодежи в Чехословацкой Республике.** (Прага, 1929. стр. 34. Издање „Педагогического Бюро по делам средней и нижей русской школй заграницей").

Д-р Филарет Гранић, **Правни положај и организација грчких манастира по Јустинијанову праву.** (Београд, 1928, стр. 26. Прештампано из „Богословља").

Др. Милорад Недељковић, **О занатима у данашњој народној привреди.** (Београд, 1929, стр. 62, цена 7.— дин. Св. 7. „Занатлиске Библиотеке").

Д-р Данило Ј. Даниł, **О уредбама.** *Расправа из Јавног права.* (Београд, 1929, стр. 40, Цена 10.— дин. Прештампано из „Архива за правне и друштвене науке" и „Бранича").

За заштиту и осигурање радника. *Мемоар Централ. Секретаријата Радн. Комора и Слободних радничких синдиката*, поднет предс. Мин. Савета и мин. Социалне Политике (Београд, 1929, стр. 79.).

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО . 25. Маја 1929. КЊИГА XVIII (XXXV) Бр. 4.

ДИСЦИПЛИНСКО И АДМИНИСТРАТИВНО ОТПУШТАЊЕ ДРЖАВНИХ СЛУЖБЕНИКА.

1. Начело законитости није потпуно продрло у дисциплинско право. Код нас, на пример, може се изрећи истина само она дисциплинска казна која је предвиђена законом, али се она може изрећи и за оно дело које закон није изречно оквалификовао као дисциплински преступ. Поред дела за која је изречно у закону прописано да се имају сматрати као дисциплински преступи, надлежна власт за изрицање дисциплинских казни може као такве сматрати и друга дела, — природно само она која су у вези са службом, имају утицаја на њу и одговарају отприлике оним делима која законодавац примера ради наводи као преступе. Сем тога, у дисциплинском праву, супротно кривичном, ретко се налазе прописи на основу којих би се за одређени дисциплински преступ морала надовезати одређена дисциплинска казна У нашем законодавству међу казнама за дисциплински преступ налази се и отпуштање из службе. И какав је случај са осталим дисциплинским казнама, такав је исти и са дисциплинским отпуштањем. Кад ће један дисциплински преступ повући за собом као казну отпуштање из службе, остављено је да од случаја до случаја, према свима околностима, одлучује власт надлежна за изрицање ове дисциплинске казне. Изузетно, у чл. 150. Закона о државном саобраћајном особљу предвиђено је кад се службеник има казнити отпуштањем из службе. Излази одавде, да се отпуштање као казна може надовезати за било које дело које или закон или надлежна власт сматра као преступ, а да се тек по изузетку мора надовезати за одређено дело, ако о томе има изречне законске одредбе. Уз то треба напоменути, да отпуштањем може бити дисциплински кажњен, како онај службеник који није стекао, тако и онај који је већ стекао право на личну пензију.

ANALI PFB | anali.rs

Поред дисциплинског отпуштања као казне за дисциплински преступ, постоји код нас и административно отпуштање.[1]) Ово административно отпуштање није везано за дисциплински преступ и може погодити само оног службеника, који још није стекао право на личну пензију. То стицање права везано је за известан рок. Према чл. 139. Закона о чиновницима, рок је износио десет година и то службе која се признаје за пензију. Затим је тај рок, чланом 48. Зак. о буџетским дванаестинама за месеце децембар 1925. и јануар—март 1926 године продужен на петнаест година, али се тај продужени рок опет односио на службу исте природе, на име на службу која се признаје за пензију. Сем тога изречно је било наглашено, да се ово продужење рока не односи на оне службенике који су на дан 1. децембра 1925. године, кад је поменути закон ступио на снагу, већ имали навршених десет година службе и по дотле важећим прописима већ стекли право на личну пензију. Истоветне одредбе о року за стицање права на личну пензију односно о граници докле се административно отпуштање може применити, уношене су редом у Финансијске законе: за 1926/27 годину, чл. 259.; 1927/28 годину, чл. 302.; 1928/29 годину, чл. 336., док најзад није дошао Закон о стицању права на личну пензију од 1. марта 1929. године, који је ово питање сасвим друкчије регулисао. У своме члану 1, овај закон је рок за стицање права на личну пензију свео од 15 на 10 година, али је променио природу службе, која овом року служи за подлогу: место службе која се признаје за пензију, сад се тражи „десет година ефективно проведених у активној државној служби". Међутим није предвиђено, као што је раније било учињено, да се овај нови пропис не односи на оне службенике, који су већ стекли право на личну пензију, иако је могуће да је службеник по старом пропису имао, а да по новом још нема пом. право. Излази, према томе, да би онај службеник који до овога закона није могао бити отпуштен, јер је имао 15 година службе која се признаје за пензију, после овога закона могао бити отпуштен, ако нема 10 година ефективне службе која се по њему тражи.

Административно отпуштање није било предвиђено у основним прописима Закона о чиновницима. Овај закон, поред

ANALIPEB | analips

[1]) Овај чланак написан је с обзиром на административно отпуштање предвиђено у чл. 234. Закона о чиновницима; у њему се говори и о дисц. отпуштању само по овоме закону, при чему је излагање о дисц. судовима, који изричу ову казну, остављено на страну, пошто прелази обим овог чланка.

осталог, имао је за циљ да обезбеди сталност државних службеника и, према томе, није ни могао предвидети административно отпуштање, које представља супротност овој сталности. Али ако административно отпуштање није предвиђено основним прописима Зак. о чиновницима, оно је ипак нашло своје место у његовим прелазним наређењима (чл. 234), истина као привремена, трогодишња, мера, али која је затим продужена још за један трогодишњи период.

Отпуштање административним путем не треба схватити тако као да оно зависи од воље власти у чију надлежност спада. Напротив, треба поћи са гледишта, да власт отпуштања, као и свака друга власт, не припада државним органима у коме другом интересу, него једино у интересу јавне службе и онда закључити, да је они једино у томе интересу и могу употребити. Код нас, међутим, и у административној и у административно-судској пракси влада у овоме погледу друкчије гледиште. Административна власт отпушта службенике по својој вољи; административносудска устеже се да цени отпуштање чим се оно заснива на пом. чл. 234. И не само то него допушта, да се престанак службе заснује на овоме члану и онда, кад би у ствари имао бити заснован на другом. На тај начин излази, као да је чл. 234. Зак. о чиновницима потпуно изложио државне службенике административној самовољи, остављајући их без икакве заштите. У одбрану овога гледишта наводи се текст чл. 234. према коме престанак службе може да наступи „и мимо услова утврђених у Закону о чиновницима“. Међутим, овај пропис не треба буквално разумети. Иначе, ако се тако поступи, ево на шта би могло изићи. Ако оставимо на страну смрт службеника и уважење оставке, престанак службе може се јавити или у виду отпуштања или у виду пензионисања. Кад је реч о престанку службе административним путем, онда је за отпуштање услов да службеник још није стекао, а за пензионисање да је већ стекао право на личну пензију. Ако би се сад наведени пропис о престанку службе мимо законских услова схватио буквално, онда би испало да службеник може бити административно отпуштен и кад је већ стекао, односно пензионисан и кад још није стекао право на пуну пензију, пошто би и то био престанак службе мимо пом. законских услова. У ствари, чл. 234. Зак. о чиновницима није дао административној власти могућност да мимо законских услова, га-

ANALI PFB Lanali.rs

зећи законске прописе, одлучује о престанку службе државних службеника. Он јој је само омогућио, да кад служба не може престати на основу других законских прописа, изазове овај престанак на основу њега. „Мимо услова“ значи према томе мимо случајева већ утврђених у закону. Ако се, дакле, службеник налази у ситуацији на коју му је закон признао право и за коју је прописао кад и како служба престаје, онда њему служба тада и тако има и престати. Ако није тај случај, онда му служба може престати на основу чл. 234. Престанак службе административним путем дошао је као нов основ, а не као замена свих осталих основа престанка службе. Само два три примера као доказ за ово.

Према чл. 134. Зак. о чиновницима, по вољи службеника служба престаје кад службеник поднесе писмену оставку на државну службу. Поднета оставка, према истом члану, мора се уважити најдаље у року од месец дана. Претпоставимо сад да је један службеник, који још није стекао право на личну пензију, поднео оставку. До подношења оставке надлежној власти, он је могао бити отпуштен на основу чл. 234. Међутим подношењем оставке, он је ставио надлежну власт у положај да му оставку, на основу чл. 134, мора уважити, тако да га она после поднете оставке не би више могла отпустити. На место престанка службе по вољи службеника не може доћи престанак службе административним путем.

Службеник, који услед болести не може да врши своју дужност, има право на све принадлежности највише за 12 месеци, после кога рока служба му престаје по сили закона (чл. 111 и т. 2. чл. 133. Зак. о чин.). Са гледишта службеника ово значи, да он има право, примајући све своје принадлежности, боловати годину дана, и за то време, њему служба не може престати административним петем, пошто се налази у ситуацији за коју је закон специално прописао кад и како има наступити престанак службе. Са гледишта надлежне власти ово значи, да она мора пустити службеника да болује годину дана, а после тога рока донети акт којим ће утврдити да му је служба престала по сили закона. Пре боловања службеник, ако још није стекао право на личну пензију, могао је бити отпуштен административним путем. Пошто се разболи, он долази у једну ситуацију у којој му, ако не оздрави, после годину дана служба престаје по сили закона. Тада, ако још није стекао право на личну пензију, он ће по-

ANALI PEP | anali.rs

сили закона бити отпуштен, али он је у току једногодишњег боловања могао то право стећи, и онда ће по сили закона бити, не отпуштен, него пензионисан. Види се одавде јасно, колико државни службеници могу изгубити услед неправилног схватања законских прописа и замењивања престанка службе по једном основу престанком службе по другом.

Кад непосредни старешина дозна да је службеник учинио дисциплински преступ, дужан је извршити претходно кратко извиђање и акта упутити надлежном дисциплинском суду, који ће одлучити о стављању службеника под дисциплинско поступање. Тако прописују чланови 180. и 181. Зак. о чиновницима. То дисциплинско поступање може на крају крајева довести до отпуштања службеника. Ако претпоставимо да овај службеник још није био стекао право на личну пензију, поставља се питање, да ли би он, кад се нађе у поменутој ситуацији, могао бити отпуштен административним путем. Да би се дошло до тачног одговора на ово питање, мора се видети каква је у овоме случају права природа акта о отпуштању, ослањајући се при томе на познату теорију мотива. Ако се тако поступи, онда се лако долази до закључка, да административно отпуштање овде представља у ствари казну. Међутим, изрицање такве казне не спада у надлежност органа који су надлежни за административно отпуштање, одакле излази да би они, кажњавајући тим путем службеника, прекорачили своју власт, услед чега би њихов акт био неправилан. Не може, према томе, евентуално дисциплинско отпуштање бити замењено административним и службеник, под сумњом учињеног дисциплинског преступа, бити уклоњен из службе без законом предвиђеног поступка, који му пружа могућност да своју невиност докаже.

Сем тога што административно отпуштање не може доћи на место отпуштања по неком другом основу, оно је још могуће једино у интересу јавне службе, јер ни у каквом другом интересу не може бити предвиђено. Питање се одмах поставља, да ли власт надлежна за ово отпуштање суверено цени овај интерес, или напротив њена оцена подлежи контроли надлежног административног суда. Напоменули смо већ, да је пракса Државног Савета ориентисана у смислу одсуства ове контроле: кад надлежна власт отпусти административним путем службеника постоји необорива претпоставка, да то чини у интересу јавне службе. Ми не одобравамо ову

ANALI PFB | anali.rs

праксу. Кад Закон о чиновницима предвиђа читав један систем оцењивања службеника, које организује и врши готово искључиво сама административна власт, онда резултати тога оцењивања могу послужити као мерило, да ли је доиста једно административно отпуштање у интересу јавне службе или није. Ако би сад Државни Савет ово отпуштање потчинио својој контроли, он не би ни у колико закорачио у област административне власти, пошто му одређена мерила за ову контролу, кроз систем оцењивања, пружа сама та власт.

Према Закону о чиновницима, година у којој је службеник добио слабу оцену не рачуна се ни за напредовање по степенима основне плате (чл. 48.), ни за напредовање по групама (чл. 59.). Уз то, ако службеник буде три пута узастопце или шест пута у току службе слабо оцењен, служба му престаје по сили закона (т. 5. чл. 133.). Сасвим би сад било оправдано схватање надлежне административне власти, да административно отпуштање службеника, коме слаба оцена омета даље напредовање, одговара интересу јавне службе. Али би напротив сасвим неоправдано било њено схватање интереса јавне службе, ако би у име њега административним путем отпустила службеника са одличним оценама, а и даље задржала на пример службеника са двема узастопним слабим оценама, чекајући стрпљиво да му идуће године, ако опет буде слабо оцењен, престане служба по сили закона, и допуштајући му да евентуално на тај начин стекне право на личну пензију. У оваквој ситуацији, административна власт очевидно не би могла доказати, да интерес службе захтева уклањање првог и задржавање у служби другог службеника, пошто резултати оцењивања управо супротно доказују у довољној мери. Наведени пример показује, да би Државни Савет могао наћи довољно основа да својој контроли подвргне оцену интереса јавне службе од стране административне власти, на основу које се врши административно отпуштање.

2. По принципу, да се о свакој промени у ситуацији државних службеника има донети потребан административни акт, прописано је у Зак. о чиновницима (члан 135), да престанак службе по извршној пресуди дисциплинског суда утврђује надлежни министар својим решењем. Према томе за утврђивање дисциплинског отпуштања чиновника главних група свију категорија, и ако се они постављају указом, не издаје се указ већ решење. Треба нарочито напоменути, да то мора

ANALI PFB Lanali.rs

бити решење надлежног министра, а не неког његовог подручног органа, пошто ту могућност закон не предвиђа за овај случај.

Питање ко доноси акт о административном отпуштању службеника, Закон о чиновницима није изречно регулисао. У своме чл. 131. он предвиђа четири основа престанка службе: (1) пресуда редовног или дисциплинског суда; (2) сила закона; (3) воља службеника; (4) смрт. Ако оставимо на страну овај четврти основ, кад се не доноси никакав административни акт, закон је прописао ко доноси акт о престанку службе по осталим основима. Тако, у погледу престанка службе на основу пресуде редовног суда важи оно што је речено за престанак службе на основу пресуде дисциплинског суда. Што се тиче престанка службе по сили закона и по вољи службеника, закон је прописао да одлуку доноси „за чиновнике главних група свију категорија Краљ, на предлог надлежног министра, а за све остале службенике министар, који ово право може пренети на своје подручне органе". Тиме су исцрпене све одредбе Зак. о чиновницима у погледу доношења акта о престанку службе. Што о административном отпуштању службеника нема ни речи, може се можда објаснити тиме што такво отпуштање није ни било предвиђено основним одредбама Зак. о чиновницима, а кад је уношено у његова прелазна наређења, онда се смело с ума, да се о томе пропишу какве одредбе. У недостатку изречних одредаба, питање се имало решити по принципу, да ако већ постоји власт административног отпуштања службеника, она припада оиоме ко има власт постављања. Према чл. 52. Зак. о чиновницима, та власт је припадала краљу, кад је реч о чиновницима главних група свију категорија, надлежном министру, кад је реч о свима осталим државним чиновницима и службеницима. Према томе о административном отпуштању има се издати указ, ако је реч о чиновницима главних група, министарско решење, ако је реч о осталим чиновницима и службеницима. Овде се опет поставља једно питање. Наведени чл. 52. предвиђа могућност за надлежног министра, да своју власт постављања пренесе на своје подручне органе. Да ли би он сад на основу тога изведену своју власт отпуштања могао исто тако пренети на другог? На питање је у пракси одговорено потврдно, али нама то решење изгледа погрешно. Принцип, је, да сваки орган своју надлежност мора сам вр-

ANALI PFB Lanal.rs

шити и да сваки случај административне делегације, као изузетак, мора бити законом изречно предвиђен. Административна делегација, према томе, нити се претпоставља, нити се може на неки начин изводити без законског текста. Овде, међутим, постоји законски текст само о административној делегацији у погледу постављања; не може се она, као изузетак, проширити онда и на отпуштање.

Тако је стајало са питањем о акту административног отпуштања све док није дошао Закон о краљевској власти и о Врховној Државној Управи од 6. јануара 1929. године. Овај закон не говори ништа о томе ко отпушта државне чиновнике, али у своме чл. 2. прописује, да их краљ поставља. Како се у томе погледу не прави међу њима никаква подела' као што је био случај у Видовданском Уставу, по коме су ниже чиновнике постављали министри, излази да по овоме закону краљ поставља све чиновнике без разлике. И онда како се код нас, као што смо видели, надлежност у погледу административног отпуштања изводила из надлежности постављања, министри после овога закона, пошто нису више могли постављати чиновнике, нису их могли више ни отпуштати административним путем. Како пом. закон говори о чиновницима, то је у погледу осталих службеника (званичника и служитеља) важило и даље оно што је горе изложено. Међутим, већ Законом о постављању,... пензионисању и отпуштању државних службеника од 12. јануара 1929. године, цело питање је изнова регулисано. Према овоме закону, „отпуштање државних службеника у главним групама врши се Краљевим указом на предлог надлежног Министра, у сагласности са Председником Министарског Савета, а осталих решењем надлежног Министра, у сагласности са Председником Министарског Савета.“ У овоме закону не каже се ништа о томе по коме основу служба треба да престане, да би се његови прописи о акту имали применити. Могло би се онда закључити одатле, да се овај Закон односи на престанак службе ма по коме било основу. Међутим, овакав закључак не би ипак био тачан. У ствари, овим законом желело се постићи само то, да се ниједна извршна административна одлука о престанку службе државних службеника не може донети без садејства Председника Министарског Савета, и ништа више. Према томе случај, кад је основ престанка службе извршна пресуда редовног или дисциплинског суда, остаје

ANALI PFB | anali.rs

регулисан и даље прописима Зак. о чиновницима по којима, као што смо видели, надлежни министар утврђује престанак службе својим решењем.

По правилу, административно отпуштање могло се извршити или краљевим указом или министарским решењем, пошто делегација надлежности отпуштања, утврдили смо, није била предвиђена Зак. о чиновницима и, према томе, нија била могућа. У пракси радило се друкчије. Међутим, ова пракса, после Зак. о постављању,... пензионисању и отпуштању државних службеника не може наћи ослонца, не само у законском тексту, — где га ни раније није могла наћи, иако га ту једино мора тражити, — него ни у каквим извођењима ма како мало основаним. Ова извођења вршена су раније на основу чињенице, да се министарска власт постављања службеника може делегирати, па се онда сматрало, да се може делегирати и њихова власт отпуштања. Сад, међутим, по пом. Закону није предвиђена делегација надлежности постављања, јер се сва постављења врше или краљевим указом или министарским решењем у сагласности са Председником Министарског Савета, те према томе отпада и најдаљи основ за делегацију министарске надлежности у погледу отпуштања. У осталом, као што би садејство Председника Министарског Савета у доношењу решења подручних органа министара на које би они пренели своју власт постављања било ненормално, и већ због тога морало изречно бити предвиђено, тако би исто било ненормално и његово садејство у доношењу решења о отпуштању од стране пом. органа, па би и то пренашање морало бити изречно предвиђено. У ствари није предвиђена ни делегација за доношење акта о постављењу, ни делегација за доношење акта о отпуштању, те према томе отпадају и једна и друга.

3. Дисциплинско отпуштање утврђује се решењем надлежног министра. Против овог решења отпуштени нема право жалбе (чл. 135. Зак. о чиновницима), пошто је он правна средства која му стоје на расположењу исцрпео већ у дисциплинском поступку и пошто ово решење представља прост акт извршења једне извршне пресуде. Напротив, против акта о административном отпуштању, отпуштени може употребити правна средства. Истина, у чл. 135. предвиђа се жалба Државном Савету само против одлуке о престанку службе по сили закона и по вољи службеника. Али би било погрешно

ANALI PFB | anali.rs

одатле закључити, да против акта о административном отпуштању службеник нема никаквих правних средстава. Принцип је, да у погледу заштите својих права и непосредних личних интереса заснованих на закону, који потичу из њиховог односа према држави, државним службеницима стоје на расположењу она иста правна средства којима се могу послужити и обични појединци. Према томе, и за одлуке о престанку службе по сили закона и по вољи службеника могло је бити пропуштено означити правна средства, па би опет ова средства против њих била могућа. Кад се, међутим, овако нарочито означе, онда се тиме жели или просто да нагласи важење оног општег система који би и без тога важио за државне службенике, као што важи и за све остале, или да се тај систем у неколико измени, што је управо овде случај. Јер док је у чл. 21. Зак. о Државном Савету и упр. судовима реч о тужби, дотле је у чл. 135. Зак. о чиновницима реч о жалби, и затим док се у првом закону прописује рок за подношење тужбе од тридесет дана, ако је реч о министарском решењу, односно два месеца, ако је реч о указу, дотле се у другом закону за подношење жалбе прописује рок од 30 дана, и за министарско решење и за краљев указ. Само ова измена општег система може важити једино за оне одлуке о којима је реч у пом. чл. 135. т. ј. за одлуке о престанку службе по сили закона и по вољи службеника. Што се тиче акта о административном отпуштању, пошто се о њему ништа не говори у чл. 135. има важити неизмењен општи систем. Према томе, против акта о административном отпуштању отпуштени може подићи тужбу код Државног Савета и то ако је реч о краљевом указу, у року од два месеца, рачунајући од дана кад је указ објављен у Службеним Новинама, а ако је реч о министарском решењу, у року од тридесет дана по предаји решења.

На случај кад би постојала делегација министарске надлежиости отпуштања, у погледу употребе правног средства против акта донетог на основу такве делегације важило би све оно што је изложено кад је реч о министарском решењу. Јер акт донет на основу административне делегације сматра се као акт органа, који је ту делегацију дао.

4. Као прва последица сваког отпуштања јавља се нужност разрешења отпуштеног службеника, јер ма како и ма по коме основу био отпуштен, службеник не може сам на-

ANALI PFB.anali.rs

пустити дужност, него мора бити надлежно разрешен. То разрешење у случају дисциплинског отпуштања мора се извршити одмах „чим стигне обавештење о извршној одлуци по којој је служба престала“ (чл. 135. Зак. о чин.). Што се тиче разрешења после административног отпуштања, оно се има извршити најдаље у року од месец дана од дана обавештења. Истина, у прва три става пом. члана реч је само о престанку службе по сили закона, по вољи службеника и на основу извршне пресуде редовног или дисциплинског суда, а ни у четвртом и петом његовом ставу, где је реч о разрешењу, не говори се ништа изречно о административном отпуштању. Ипак се има закључити, да се ова два последња става односе и на престанак службе административним путем уопште, па, дакле, и на административно отпуштање. Ту се, пре свега, поставља већ поменуто правило, да службеник не може сам напустити дужност, него мора бити надлежно разрешен од дужности по престанку службе, без обзира по коме је основу тај престанак наступио, јер се ниједан основ не помиње специално. Кад је ту реч о престанку службе уопште, без обзира на његов основ, онда се одредба из истог става, по којој се разрешење службеника у осталим случајевима престанка службе мора извршити у року од месец дана, односи и на престанак службе административним путем. Из истога разлога важи, не само у погледу дисциплинског, наго и у погледу административног отпуштања, последњи став чл. 135. који прописује, да активне принадлежности следују службенику до краја месеца у коме је разрешен.[1]

Према Закону о стицању права на личну пензију од 1. марта 1929. године отпуштеним службеницима, сем онима који су то по казни, припада отпуснина (чл. 5). Она, према томе, не припада службеницима отпуштеним дисциплински, а припада отпуштеним административним путем.[2]) Отпуснина се састоји из целокупних месечних принадлежности (редовних и додатака

[1]) Вид. наш чланак *Разрешење државних службеника од дужности по престанку службе*, објављен у овоме часопису, свеска за јули-август 1928. године

ANALI PFB | anali.rs

[2]) Кад је овај чланак већ био сложен, пом. чл. 5. измењен је у томе смислу, да право на отпуснину немају ни они службеници, којима оно у одлуци о отпуштању није изречно признато (Закон од 7. маја 1929. г., Сл. Нов. од. 18 маја). Према овој измени, отпуснина у ствари није више никакво право, пошто је административна власт не мора, већ само може, ако хоће, дати отпуштеном службенику.

на скупоћу) за службенике који имају најмање једну ефективну годину непрекидно проведену у активној државној служби нли на раду у служби државе као контрактуални чиновници или дневничари, и то непосредно пре ступања у активну службу. Ако отпуштени службеник нема ни годину дана овакве службе, не припада му отпуснина. Ако има више, онда за сваке даље две године службе, а под горњим условима, добија по једне целокупне месечне принадлежности. Сваки двогодишњи период мора бити завршен, да би на основу њега следовала одговарајућа отпуснина, сем петог двогодишњег периода који се и започет сматра у овоме погледу као завршен. На име отпуснине може се добити највише шест целокупних месечних принадлежности. Што се тиче њене исплате, њу је пом. закон регулисао на следећи начин. Отпуснина се не плаћа одједном, у целокупној суми, ако износи више месечних принадлежности, већ у месечним сумама, равним једномесечним принадлежностима, и то редом сваког месеца док се не исплати. Са исплатом се има почети првога идућег месеца који долази после месеца „у ком је отпуштање извршено", каже закон, а свакако би било тачније рећи у коме је службеник разрешен од дужности. С обзиром на рок у коме се разрешење има извршити, сасвим је могуће да службеник у једном месецу буде отпуштен, а у другом разрешен. Оваквом службеиику припале би већ по Зак. о чиновницима целокупне принадлежности за овај други месец у коме је разрешен, а отпуснина би му имала тећи од даљег идућег месеца. Јер отпуснина није установљена на место принадлежности месеца у коме је извршено разрешење, него да се службеницима поред тих једномесечних принадлежности обезбеде једне или више месечних принадлежности. Пом. Закон предвидео је и случај смрти лица коме припада отпуснина пре него што је њена исплата довршена. О томе он садржи одредбу, према којој ће се исплата у томе случају „вршити лицима којима по закону припада право на породичну пензију". Редакција ове одредбе је иезгодна. Јер с једне стране отпуштени службеници, сем они који су то по казни, примају истина отпуснину, али су услед отпуштања изгубили право на породичну пензију, ако су га уопште били стекли, те после њихове смрти нема липа којима по закону припада то право, да би им се отпуснина могла исплатити. С друге стране, службеници отпуштени дисциплинским путем не губе услед тога

право на породичну пензију, али њима опет уопште не припада отпуснина. Најзад, да би се једно право могло изгубити или задржати, потребно је најпре стећи га. Право на породичну пензију стиче се после 5 година службе; право на отпуснину може се стећи и после 1 односно 3 године. Ако отпуштени службеник умре пре него што је на име отпуснине примио прве или друге месечне принадлежности, коме ће оне бити исплаћене, кад нема лица којима припада право на породичну пензију, пошто ни сам службеник то право још није био стекао? У ствари, горњом одредбом хтело се постићи то, да се неисплаћена отпуснина може исплатити оним лицима којима би припало право на породичну пензију, да је службеник то право уопште стекао, односно да га није изгубио, па је њу у томе смислу и требало редиговати.

Срачунавање и примање породичне пензије претпоставља смрт пензионисаног или активног службеника са најмање 5 година службе (чл. 144, 146 и 152. Закона о чиновницима.) Смрт онога од кога се изводи породична пензија неопходна је претпоставка за њено уживање: без ње о породичној пензији не може бити ни речи. Међутим, постоји изузетак од правила да лице од кога се она изводи мора у тренутку смрти имати својство или пензионисаног или активног службеника. То је случај службеника, који је дисциплинским путем отпуштен из службе. Услед дисциплинске пресуде о отпуштању из службе, он је истина изгубио право на личну пензију, али је и даље задржао право на породичну, пошто према изречном законском пропису губитак првог права не повлачи за собом у овом случају и губитак другог (чл. 145. Зак. о чин.). Међутим административним путем отпуштени службеник, који још није стекао право на личну пензију, због чега је и могао бити административно отпуштен, али који је стекао право на породичну пензију, пошто је за то потребан мањи рок службе, губи ово право.

Административно отпуштање не представља дисквалификацију за поновно ступање у државну службу: отпуштен административним путем, бивши службеник може опет бити враћен у службу и онда ће му се раније проведено време у њој рачунати и за напредовање и за пензију. Напротив, дисциплинским путем отпуштени службеник не може се више вратити у државну службу пошто, према т. 4. чл. 4. Зак. о чин. нема више услова да постане државни службеник. Раз-

ANALI PEB | anali.rs

личито у погледу своје природе, као и у погледу акта који том приликом треба донети, дисциплинско отпуштање и административно отпуштање разликују се и по последицама које за собом повлаче.

Д-р Михаило Илић.

РОБЕСПЈЕР СОЦИАЛИСТА

Многе економске и социалне реформе и доктрине, које теже укадању постојећег стања и стварању новога правнога и друштвенога поретка, често се пута неоправдано, убрајају у социализам. Тако је, н. пр., недавно преминули историчар француске Револуције Алфонс Олар сматрао да је свака промена у систему својине саставни део социализма. При обрађивању нашега питања не можемо се ослонити на тако општу и неодређену дефиницију и морамо од самога почетка одредити методу којом ћемо се служити у изналажењу трагова социализма у доктрини и политици Робеспјеровој. Ако се у социализам убрајају само оне доктрине, које предлажу да се укине приватна својина и да се изврши социализација економије, у намери да би се остварила фактична једнакост, Робеспјер сигурно није био социалиста. Ако се пак само посматра суштина социализма. т. ј. идеја једнакости, не водећи рачуна о средствима којима би се једнакост могла постићи, као што су: партажизам, апроприационизам итд. Робеспјер је можда био социалиста.

Но, пре свега морамо се питати да ли је социализам био у складу или у супротности са економском доктрином Француске Револуције. Ово се питање, међутим, не може решити једним дефинитивним одговором. У то доба сва пажња била је усредсређена на политичку организацију државе, а економске реформе стављане су на подређено место. Примећује се такође да се заплетени ток економских појава за време Револуције не може протумачити на основу једне или више економских доктрина. Тако чудноватe мере биле су предузимане каткада у економскоме животу тога периода, да се оне не могу сматрати као израз једне смишљене доктрине. При свем том поједине доктрине имале су одјека у економским променама револуционарнога доба. Меркантилизам је н. пр. био примењен у законима, који су регулисали спољну трговину Француске. Физиократска школа имала је утицаја на спровођење новог пореског система; веровало се да је земља главни извор богастава. У неким париским новинама, као и у појединим говорима у Конвенту провирује чак и социализам, или боље рећи комунизам, као што се тада говорило. Једини убеђени социалиста тога доба био је Франсоа Гракус Бабеф.

Мада се његова доктрина појавила тек после смрти Робеспјерове наилазимо ипак, као што ћемо мало даље детаљније изложити, на велику сличност у схватању економских проблема код ова два вођа Револуције.

По овим излагањима потпуно се може закључити да је идеја било врло много, а да није постојао готово никакав план о економском уређењу државе. Према томе, економски и социални реформатори нису имали да се владају ни по каквим одређеним правилима, изузимајући предузимање оних мера које су догађаји диктирали. Несумњиво је, при томе, да у великим друштвеним превратима један известан број људи успе да се уздигне изнад самих догађаја и покушава да наметне своју доктрину. Изгледа да би се и Робеспјер могао уврстити у ред тих људи. Можда би нам се могло приметити, и то не без разлога, да је Робеспјер био такође подвргнут извесним пролазним утицајима и да му се по некада дешавало да мења мишљења. У место одговора наведимо једну мисао која све смртне врло добро илуструје: „Човек је биће тако разнолико тако променљиво и тако ништавно да је врло тешко донети о њему тачан и једнообразан суд". Ове је речи изговорио велики мислилац Монтењ, који је цео свој век провео у анализирању своје личности и у изучавању разних промена, које је над самим собом опажао. У осталом, неоспорно је да је Робеспјер, кога су за време Револуције назвали Непокварими, био човек од начела. Његов живот до Револуције, који ћемо у кратко описати, служи нам такође као доказ о чврстини његовога карактера.

Максимилијан Робеспјер рођен је у једној буржоаској породици у Арасу 6. маја 1758. год. У својој шестој години он изгуби матер. У брзо после тог догађаја, његов отац, адвокат из Араса, напусти породични дом и више се никада не врати. Тако је Маскимилијан из ране младости постао најстарији члан породице, која се састојала од две сестре и једнога брата. Ове су недаће на њега тако утицале да је увек остао врло повучен. Време је проводио у раду и у размишљању. У школи у Арасу стално му је била жеља да се истакне као најбољи, и у томе је успевао. Своје школовање продужио је у једном колежу у Паризу, где се спријатељио са Камилом Демуленом. За време студија показао је нарочиту наклоност за класицизам и сав се предао обожавању великога философа Ж. Ж. Русо-а. Г. Анри Беро у својој књизи „Мој пријатељ Робеспјер" вели да је Робеспјер посетио једном Русо-а и да је тај састанак сматрао као најважнији догађај у своме животу. Пошто је свршио права, 1781. год. Робеспјер се вратио у своје родно место и изабрао је адвокатски позив. У својим пословима имао је доста успеха и сав им се предао све до сазива Скупштине Сталежа 1789. год. Радник и амбициозан он искоришћује прилику да се баци у политички живот.

ANALI PFB | anali.rs

У самоме почетку изборне борбе Робеспјер упућује један манифест становницима из свога краја, пропраћен ускоро једном „Опоменом Земљорадницима“ и најзад објављује један рад под насловом: „Непријатељи Отаџбине откривени“. По овим списима Робеспјер се већ испољава као бранилац слободе и заштитник потчињених и сиромашних. Када је ступио у Скупштину, овај се незнатни посланик трећег сталежа изгубио међу тако великим и чувеним личностима, које су припадале свима сталежима целога народа. Заиста, мада је Робеспјер врло често узимао реч, да би био лакше примећен, ипак готово нико за њега није знао; и ако у неким записницима са првих скупштинских седница има трага о његовим говорима, ту је или његово име рђаво написано, или је назначено: „један посланик“ . . . „један непознати“. Но одмах, у самоме почетку, Робеспјер увиђа да ток Револуције не зависи толико од појединих беседника или државника или чак од саме Скупштине, колико од масе народне, која се бацила у тај друштвени покрет са таквим полетом, какав још историја није забележила. Према томе, народу је требло ласкати и придобити га, како би се могао доцније што лакше потчинити. Несумњиво је да се Робеспјер није преварио. Али, да ли је сâм народ желео да оствари идеал социјализма? Потврдно одговорити на ово питање било би у супротности са историјском истином. Могла би се само ова примедба учинити да најсиромашнији сталеж, који би се могао назвати пролетаријатом тога доба, није био организован, нити је био свесан својих интереса. Занимљиво је при томе истаћи да су поједини историчари и социолози констатовали да се је у самој Народној Скупштини манифестовала опозиција интереса између имућног и сиромашног сталежа. Тако један Талијан, Буонароти — потомак Микел-Анџела, један од вођа Бабувизма за време Директоријума — примећује у својој књизи: „Завера за Једнакост“, да су се још у Конституанти образовале две групе. Једну су чиниле присталице установа старога режима, у жељи и нади да наследе и присвоје све повластице свештенства и племства. У другој групи налазе се ученици Русо-а и Мабли-а, они „који виде напредак друштва у срећи свакога члана и јачину друштва у поштовању закона“. По мишљењу Буонароти-а шеф ове друге групе био је Робеспјер. Дакле, већ се по који зрачак социјализма појављује над његовим именом. Поједини његови говори у Конституанти потврдиће донекле наше гледиште.

Када се у првој револуционарној скупштини водила дискусија о изборном систему, Робеспјер се појављује као бранилац општег права гласа. Међутим, од увек је опште право гласа био један од главних захтева социјалиста, и та је политичка реформа у врло тесној вези са економским програмом социјализма. Робеспјер је такође посматрао више са економске тачке гледишта то питање а не као политичар. Познато

је већ да је уставни одбор учинио предлог, доцније усвојен, по коме је била одређена доста велика стопа непосредног пореза, коју је требало плаћати да би се стекло право гласа. Робеспјер је у једној оштрој критици нагласио да ће се међу грађанима створити много осетнија разлика но што је раније била ако се примени такав систем. Пошто је изрбисана понижавајућа разлика између племства и осталих сталежа, рекао је он, зашто стварати разлику која има много више утицаја на право грађана. На то је било примећено Робеспјеру да људи који немају никаквог поседа нису довољно заинтересовани у јавним пословима. Али, он својим противницима одговара да и сиромашни морају да воде рачуна о реду у држави, пошто закони штите њихову слободу и њихове животе. Робеспјер је отишао толико далеко у одбрани тадањих пролетера да их је представио као главне чуваре државних интереса. Мали занатлија, по његовом тврђењу, самосталнији је од богатог човека, пошто су много скромније и његове потребе и његови прохтеви. Овде опет Робеспјер пада у велику грешку, јер хоће да одреди границе друштвених сталежа на основу интереса које они поклањају општој ствари. Али, при свем том, он успева да нам пружи јасну идеју о једном од најјачах фактора историје, који је Карл Маркс много доцније формулисао, а то је борба класа. — Целокупна критика Робеспјерова била је основана на начелима изложеним у Декларацији Права Човека и Грађанина. Он сматра да је начело слободе повређено ако народ не може слободно да бира своје представнике. Тако се исто начело једнакости не поштује када се предузимају мере које ће имати за последицу то, да сва висока звања буду додељена најбогатијем делу народа. Једнакост на коју он помишља није увек само политичка, него понекада и економска. То се најбоље види по томе, што је, у то исто доба од прилике — за време дебате о наследству — захтевао да закони треба да теже томе да се имовно стање код људи што више изједначи и да после смрти сваког човека његово имање пређе у државне руке. Дакле, једнакост од полазне тачке — од рођења — као што су тридесет и пет година доцније предлагале социалисте Сен Симонисте. — При свем том, не бисмо смели да се зауставимо на овим Робеспјеровим идејама и да похитамо са закључком да је он био присталица социализма. Тако би н. пр, укидање наследства логично требало да повуче за собом и укидање породице и да све реформе буду спровођене у духу интегралне једнакости. На супрот томе, Робеспјер је те исте године, 1791., изјавио да је неједнакост имања једно потребно и неизлечиво зло; тако исто другом приликом он одбацује аграрне законе, који се у Историји Економских Доктрина увршћују у систем партажизма. Већ од сада може се приметити да се Робеспјерове идеје не подударају потпуно ни са једним од социалистичких система XIX века. Али ипак је могуће из-

Архив Југославије

вући неколико социалистичких елемената из његове доктрине. Мада он исту никада није јасно, ни у каквом одвојеном делу, формулисао, ипак се из његових говора и радова може саставити извесна доктринарна целина са егалитаристичким тежњама. Тако се види да је он желео да мудри закони ублаже неједнакости, које потичу од рођења и да је такође „своју идеалну Републику хтео основати на једној врсти политичког стоицизма, који би чак и у масу продро". као што вели г. Слободан Јовановић у своме делу „Вођи Француске Револуције". Сасвим је природно да са таквим идејама није било тешко придобити народ. Заиста, популарност Робеспјерова била је толико велика да је он септембра 1792., био изабран са огромним бројем гласова, за посланика у Конвент од стране Париских грађана.

Није потребно задржавати се на излагању разних промена, у политичком и економском животу за време Конвента. О тим догађајима у осталоме много је писано и у главноме добро су познати. Може се само приметити да су сви ти догађаји много кочили разне покушаје, који су имали за циљ остварење једне доктрине. Видели смо већ да је Робеспјер изложио у главним потезима, у појединим говорима и радовима, своју економско-социалну доктрину, која је доста подлегла утицају хуманиста, па чак у крајњој анализи могло би се рећи и самих утописта; у свакоме случају она је доста блиска социализму. За време Конвента Робеспјеров социализам добија много одређенији карактер. Ово се опажа и по томе што је он у више прилика одлучно устао противу економскога индивидуализма, иако су теорије те школе биле усвојене од стране већине политичара и јавних радника тога доба како у Енглеској тако и у Француској. — Позната је такође чињеница да су многе економско-социалне реформе, доношене у самоме почетку Револуције, биле инспирисане теоријама физиократа и Адама Смита. Те су доктрине нарочито биле од великог утицаја на остварење слободе индустрије и слободе трговине — унутрашње. Истина је пак да су многи политичари Револуционарног доба увидели да, услед општег преврата, те дате слободе треба ублажити и ограничити њихове последице. Али, важно је запазити, да се Робеспјер није позивао на само стање ствари да би правдао ове рестриктивне мере, него на основу једнога начела, тако рећи социалистичког, он захтева интервенцију закона у регулисању економскога живота.[1]) По њему први закон треба да буде онај који

[1]) У раду „L' influence du facteur économique dans les travaux constitutionnels de la Révolution", у коме смо се на Робеспјеровим теоријама задржали само у колико су оне биле у вези са уставотворним радовима Револуције, закључили смо да су ове — и још неке друге — Робеспјерове идеје врло блиске доктрини државног социализма. Но, у овоме раду не доносимо још дефинитиван суд о томе, пошто желимо да проучимо, пре све-

ANALI PFB | anali.rs

осигурава свима члановима друштва средства за издржавање. Намирнице су исто толико потребне и важне за човека колико и сам живот. Занимљиво је пак да он своје гледиште закључује овим речима: „Све што је потребно ради одржања живота то је заједничка својина целокупнога друштва. Само остатак може подпадати под индивидуалну својину и бити остављен трговцима.“ Овом критиком Робеспјер није само побијао поједине теорије економскога индивидуализма, него је повео борбу и противу најосновнијег начела те школе — приватне својине. Заиста у томе периоду Револуције право својине и целокупан систем расподеле добара највише су били уздрмани, и Робеспјер им је нанео најтежи удар у седници Конвента од 24. априла 1793.

Робеспјер међутим није нападао на приватну својину у времену када је био свемоћан. Због тога су многи научници сумњали у искреност његових идеја. Тако, на првом месту Мишле вели да је Робеспјер изложио своју теорију о својини онога дана када се Мара тријумфално вратио у Конвент, пошто га је суд ослободио; затим Олар у својој Политичкој Историји Француске Револуције наводи да се Робеспјер послужио једном политичком смицалицом, да би изгледао већи демократа од Жиронденаца и да би њихов Уставни пројект учинио непопуларним. — Када имамо у виду да је Робеспјер ту исту теорију заступао три дана пре 24. априла, у Клубу Јакобинаца, онда *Мишлеова примедба* отпада као путпуно неоснована. Што се тиче Оларовог мишљења оно садржи један део истине и може бити да је тачно у погледу правном и практичном али пе са тачке гледишта историчара економских доктрина, који треба да прати доктринарову мисао до краја. Робеспјер је увидео, када је имао власт у рукама, да је требало извести много хитније реформе пре но што се предузме остварење једне велике економске и социјалне обнове, која би била у складу са његовом доктрином. Према томе, не треба тврдити са потпуном сигурношћу да је Непокварими напустио своје социалистичке идеје за време његове диктатуре, која је била врло кратка века.

Пре доношења мишљења и критике о Робеспјеровој теорији својине потребно је упознати њене главне карактеристичне црте. Међу свим предлозима о изменама у праву својине, ниједан не одговара потпуно ономе, који је Робеспјер изложио 24. априла 1793. Заиста, он није мислио да треба сачувати постојеће право, него је хтео да спроведе читав низ припремних мера у циљу да оствари систем Једнакости. Међутим, у почетку своје декларације он се бранио од тога да

ANALI PFB | anali.rs

га, у целини његову доктрину Ово пак не значи да одступамо од првобитних гледишта. Само желимо да нагласимо да смо у поменутој књизи извесне Робеспјерове теорије појединачно испитивали, те и на тај начин критику давали.

је присталица једне доктрине коју бисмо данас назвали социалистичком, и врло је оштро нападао аграрне законе. Али то је само била једна беседничка смотреност, као што вели г. Олар, и која је истовремено служила да што јаче истакне Робеспјерову оптужбу противу богаташа. „Гадне душе, — рекао је он обраћајући се богаташима, — који само цените злато, нећу дирати у ваше благо, ма колико да му је нечисто порекло". Поред свега тога, мало после, он напада на својину са таквом жестином као какав ватрени социалистички говорник из данашњих дана[1]). Дефиниција својине, која се налази у Декларацији Права Жиронденаца, не изгледа му да је подешена за сиромашне, него за имућне, за спекуланте и за тиране. Најзад он закључује да се својина не оснива ни на једном начелу морала. — После ове оштре критике Робеспјер ипак не даје један нацрт о потпуном укидању својине, он просто захтева да „следеће истине буду потврђене:

Члан 1. Својина је право које има сваки грађанин да ужива и да располаже са делом добара који му је законом загарантован.

Члан 2. Право својине је ограничено, као и сва друга права, дужношћу да се поштују права осталих.

Члан 3. Право својине не може да штети ни сигурности, ни слободи, ни постојању, ни својини наших ближњих.

Члан 4. Свако притежање, сваки промет, који се огреше о ово нечело незаконити су и неморални."

После летимичног посматрања ове Робеспјерове декларације одмах се може приметити да се он много више испољава као социалиста у критичком делу но у конструктивном делу своје доктрине. Та се чињеница опажа доста често и у многим економским доктринама XIX века, које се увршћују у социјализам. Али изучавајући суштину Робеспјерове теорије о својини долазимо до закључка да је он хтео енергично и за свагда да раскине са начелима која су служила као основа својини у Староме Режиму и да је желео да се ограничи индивидуално право својине, како је оно било спроведено првим револуционарним законима. Први предлог међутим, у коме је било наведено у чему су се састојали недостатци организације својине у феудалном праву, био је категоричнији од другога, који није био пропраћен ниједним примером. Робеспјер је ипак хтео да унесе једну новину у схватање права својине предлажући да у интересу друштвене заједнице то

[1]) Наводимо један део Робеспјеровог говора: „Питајте овога трговца људскога меса шта је то својина, он ће вам рећи, — показујући вам онај велики мртвачки сандук, који он назива лађом и у који је натрпао и оковао људе, који изгледају живи: — „Ево моје својине, платио сам толико по човеку". Упитајте овога племића, који има земље и вазале, или који мисли да је свет пропао од како их више нема, он ће вам о својини изложити доста сличне идеје".

ANALI PFB | anali.rs

право буде доста ограничено. — У својој Социалистичкој Историји Револуције Жан Жорес објашњава на врло занимљив и вероватан начин ову теорију Робеспјерову. По Жоресу, изгледа да је Робеспјер поставио друштвено право пре индивидуалног права. Тај писац такође вели да је по Робеспјеровој формули: „својина само оно што остаје од својине када је друштво извршило своје претходно и старије право, када је друштво задржало оно што му је потребно за живот свих људи и када је одузело од својине све бодљике које би могле да ране другога". Интересантно је упоредити ово схватање расподеле добара и оно које је много доцније било описано у фаланстерској организацији. Шарл Фуријe је предлагао: пре но што производи друштвенога рада буду расподељени на рад, капитал и таленат, да се један део задржава који ће обезбедити свакоме члану друштва минимум егзистенције. Видели смо већ да се и Робеспјер старао да прво осигура намирнице потребитим. Имаћемо прилике да се вратимо на ово начело, које није само израз једног осећања, него право које има сваки човек у беди да потражује од друштва. Из Робеспјерове теорије о својини могла би се извести још једна последица, врло важна у погледу његове економске доктрине, а то је да је право својине једно споредно право, које се манифестује тек пошто је друго право било потврђено и извршено, јер је својина само „слободно располагање дела добара, који је законом загарантован". Поједини писци ишли су толико далеко у тумачењу ових Робеспјерових идеја, да су закључили да би сва разна ограничења права својине могла довести, услед промена у економском животу, до укидања тога права.

Слабљење вере у право својине, чији је корен тако дубоко утиснут у историји човечанства, допринело је да је поникла идеја о другоме праву, које је врло важну улогу играло у социалистичкоме покрету XIX века, а то је право на рад. — За време Револуције доста се често постављало питање беде и незапослености радничког сталежа. У жељи да се то стање ствари поправи државници су многе мере предузимали. Жиронденци су чак прокламовали да потребитима треба пружити помоћ на основу начела о друштвеном дугу, или боље рећи солидарности. Робеспјер је сматрао да су све мере биле недовољне и он предлаже једну такву друштвену реформу, која је врло блиска социализму. Теорија коју излаже гласи: „Друштво је дужно да снабде намирницама све своје чланове, било пружајући им рада, било осигуравајући средства за издржавање онима који су онеспособљени за рад. Неопходна помоћ ономе коме недостају најнужније потребе, дуг је онога који има више но што му треба, закон има да пропише на који ће начин тај дуг бити исплаћиван". Овај се предлог, дакле, своди на право на рад, те и на тај начин Робеспјерова док-

трина успева да прикупи у будућности велики број присталица. У осталоме, и сами историчари тврде да су ове његове теорије биле права шарта француског социализма за време Јулске Монархије. Познато је већ да је у томе периоду историје социализма једно од најглавнијих начела било право на рад.

Многи социолози не придају велику важност овим Робеспјеровим теоријама, пошто се по свој прилици заустављају на чињеници да он ништа није радио у томе правцу у времену док је био на власти. Било би сувише рано да ценимо искреност његове доктрине. Али, морамо се питати да ли је карактер његовога социализма био случајан? Када посматрамо његову политичку активност у 1791. год. социализам само провирује у његовој доктрини, али у првим месецима Конвента његове идеје одиста непрестано теже једном истом циљу: егалитаризму, и његова жеља да постигне идеал интегралне једнакости нарочито се испољила. У прилог овога тврђења могли бисмо навести још неколико примера.

При излагању теорије о својини Робеспјер је такође предложио да начело о прогресивном порезу буде усвојено у новом пореском систему. Тражено је већ било да се таква реформа уведе, али то су били изоловани предлози, док је Робеспјер имао за циљ да допуни теорију о својини и начело о праву на рад. Познато је да прогресиван порез поред тога што се заводи из фискалних разлога, може имати знатних социалних последица, пошто он тежи да оптерети већим наметом имућни сталеж и тиме да ублажи несразмерност која постоји у имовном стању код људи. Противници социализма нападају ову врсту пореза, јер је сматрају сувише опасном баш због тога, што има за последицу поправку друштвене неједнакости. Не треба заборавити, при томе, да се Робеспјер увек борио противу сваке врсте неједнакости у друштву. Чувени француски економичар Пол Лероа Болије у своме делу „Наука о финансијама", наводи да је у XVIII веку систем прогресивног пореза имао много већи број присталица међу философима и књижевницима, као што су Ж.-Ж. Русо, Бернарден де Сен-Пјер и Кодорсе, но код економских писаца. Познавајући Робеспјерову привржености за идеје Русовљеве, могло би се помислити да се и његов предлог такође своди на једну платонску жељу, што би било потпуно нетачно. По Робеспјеру требало би завести систем прогресивног пореза тако, да би сваки човек плаћао према својим дажбинским могућностима, то јест сразмерно користима које добија од друштва. Он у томе види такође једну примену начела правде. Нећемо се упуштати у оцењивање овог Робеспјеровог предлога, истаћићемо само ову чињеницу да је крајњи циљ свих његових реформа била једнакост.

Схватање начела једнакости може бити врло разнолико. Тако у Декларацији Права човека и Грађанина и другим

неким законима Револуције једнакост, која је заступљена била је у главноме политичка а не економска. Дакле, ти закони нису имали социалистички карактер у времену када су били донесени. Добар познавалац Француске Револиције г. Др. Драгољуб Јовановић у приказу књиге „Мој Пријатељ Робеспјер" вели да у социалном, економском и политичком погледу Непокварими није ишао даље од Декларације Права и сходно веровању г. Беро-а тврди, да је Робеспјер био чист буржоа. Ово се мишљење може усвојити са тачке гледишта историчара правних, политичких и економских чињеница тога доба, али историчар идеја и то поглавито економских идеја могао би чак, по нашем схватању, и у тим текстовима открити трагове социализма. Према томе, треба посматрати сада начело једнакости у своме политичком облику и покушати да се изведу економски закључци.

У једном врло интересантном говору, одржаном у Конвенту 10. маја 1793. год., Робеспјер је изложио своја гледишта о народној суверености, која, по њему, мора да буде потпуна. Излажући ове идеје чисто политичке, напоменуо је, између осталога, да је „човек рођен за срећу и слободу, а свуда је роб и несрећан". Очевидно је да је ову идеју позајмио од Русо-а, који је у почетку свога дела *Du Contrat Social* рекао да је „човек рођен слободан а свуда се налази у оковима." Но, што је од нарочите важности у овоме делу Робеспјеровог говора, а то је да он жели свакоме човеку да осигура срећу, за коју пак мисли да се може постићи у доброј политичкој организацији. У осталоме, и у чл. 1. Декларације Права Јакобинаца, на којој је он активно сарађивао, наведено је: „Циљ Друштва је општа срећа." При тумачењу ове формуле могли бисмо се питати да она није била донесена у духу комунистичком. Но, ако се потражи директно порекло овога начела оно ће се наћи у американскоме уставу, те се ова претпоставка са потпуним правом може отклонити. Али, ако се пренесемо са политичког гледишта на економско, увидећемо да треба са много више резерве тумачити ово начело. Тако н. пр., Алексис де Токвил у свом делу „Демократија у Америци" примећује, да је најистакнутија чињеница у Историји непрестани ход човечанства ка демократији и апсолутној једнакости. У једноме саопштењу академији Моралних и Политичких Наука у Паризу, октобра прошле године, г. Анри Шардон, наводи да је Токвил поглавито помишљао на политичку једнакост, али да у појединим деловима његове књиге провирује да је он запазио улогу потпуне једнакости, какву желе да остваре комунисте. То је све г. Шардон обухватио изучавајући схватање демократије Токвила и Ленина. Види се према томе да није немогуће и преко ове масе политичких начела доспети до социализма.

Када се пак ослободимо од ових претпоставки и упростимо проблем, наилазимо на један много простији пример о

вези између чл. 1. Јакобинске Декларације Права и социализма, у чињеници да Манифест Бабувиста почиње са истом реченицом: „Циљ друштва је општа срећа". Дакле на Гракуса Бабефа Робеспјер је морао имати утицаја. То и сам Бабеф признаје рекавши да су он и његова школа други Граси Револуције, док су Робеспјер и његове присталице били први. Сетимо се да је Буонароти био главни посредник између ова два велика социална реформатора Француске Револуције. Буонароти је долазио често у везу са Робеспјером и до смрти је очувао велико поштовање према његовом генију и његовој доктрини. По разним белешкама које је оставио Буонароти и по његовој књизи „Завера за Једнакост", Робеспјер је представљен као праведан човек, као жртва комплота невалалаца, као један од највећих реформатора које је човечанство имало и као законити предак комунизма. Буонароти такође врло цени Јакобински устав, те и на тај начин испољава своју привржености Робеспјеровим идејама. Он је покушао да оствари за време Директоријума комунизам који је открио, или мислио да је видео, у Робеспјеровим говорима. Из истих се извора инспирисао и шеф тога покрета Бабеф, који вели да је утврдио пошто је „анализирао" Робеспјера, да су се њихове социалне идеје упутиле у истоме правцу. Бабеф налази да је Робеспјерова дефиниција својине потпуно иста са Манифестом Једнаких и да Робеспјерова декларација не може бити дело једнога хипокрите. Друге социалисте покушале су такође да бране доктрину Непокварима и да докажу да је његов циљ био друштвена једнакост. Вођ шартиста у Енглеској Bronterre O'Brien изјавио је да се и он сматра као ученик Робеспјеров и објавио је једну књигу, из чијег се наслова види и сама садржина „Живот и карактер Максимилијана Робеспјера где се доказује чињеницама и аргументима да је та толико клеветана личност био један од највећих људи и један од најчестијих и најобразованијих реформатора, који је икада постајао на свету." Г. Албер Матијез у својим „Робеспјеристичким Студијама" вели да је Bronterre O'Brien благодарећи Буонаротијевом посредовању упознао Робеспјерову доктрину. С правом се може поновити са тим писцем да су француски социализам тридесетих година прошлога века и шартизам у Енглеској потицали од Буонаротиа, а преко Буонаротиа од Робеспјера.

У оцењивању Робеспјерових идеја мишљења су врло подељена. Велики број историчара сматра његову доктрину као потпуно неискрену и без икаквог идеализма. Често се говори такође да је Робеспјер био само један амбициозан човек и један демагог. Велики историчар Тен сматрао га је као човека без идеја, као хипокриту и као тигра жедног људске крви. Када се студије Робеспјерове доктрине оставе на страну и када се само испитује његова политичка активност врло се лако може доћи до сличног закључка. Зар он

није допринео ватреном пропагандом, у клубу Јакобинаца и у Конвенту, смртној пресуди Луја XVI, док је две године раније тражио да смрта казна буде избрисана из француских законика? Затим видимо, да на страшан начин поступа са својим политичким непријатељима, као и са својим пријатељима. Прво се ослободио Жиронде, па онда Ебера и његових присталица због њихове терористичке акције и најзад свога сарадника Дантона и пријатеља из детињства Камила Демулена, зато што их је сматрао сувише умереним. У осталоме, све је то допринело и његовом паду. — Робеспјерова политика, са тачке гледишта социалистичке доктрине, подлежи такође многим оштрим критикама. У ствари, скоро никакве реформе у духу социалистичком нису биле спроведене од пада Жиронденаца до 9. термидора. У јакобинском Уставу, као и у другим законима тога доба не види се утицај најглавнијих Робеспјерових социалистичких начела. Теорији о својини дат је потпуно друкчији облик, предлог о прогресивном порезу напуштен, начела о праву на помоћ и праву на рад делимично усвојена, — није се ипак смела законом спровести таква мера, по којој би се одузимао сувишак од богаташа и пружао сиромашним. — Према томе, поред тврђења Бабефа, Буонароти-а и других могло би се веровати да Робеспјер није био социалиста, пошто није покушао да се послужи Терором да би установио интегралну једнакост. Али, његово се држање правда тиме, што је он сматрао да као што политичка револуција води социалној револуцији, овој другој треба да предходи морална и верска револуција. Ово тумачење Робеспјерове политике садржи један истинити део. Заиста он је покушао да оствари моралну револуцију, само је мислио да се и то може путем закона спровести. Као веран ученик Русовљев он се његовим догмама служи, изложеним у „Вјерују Савојскога Свештеника“, да би ударио темељ једној новој вери, у којој ће се светковати и величати Природа и Највише Биће. Робеспјер се надао када је наметнуо ову држав. ну философију да је извршио моралну и верску револуцију.

Робеспјеров социализам, у колико је он постојао, био је дакле спиритулистички — деистички. Може бити да је и то један од разлога што Марксов социализам, метериалистички и атеистички, не признаје Робеспјеровој доктрини социалистички карактер. Међутим, могло би се приметити Марксистима, заједно са писцем дела „Социализам у односу на народе“ да социализам не показује само идеје, него и тежње, он је израз извесног менталитета који је друкчији у сваком народу. Ради изучавања социализма, као што вели Ласкин, не треба се поставити само на тачку гледишта доктрина, што доводи до класификације по системима, него постоји различити социализам за сваки народ. Робеспјеров социализам, заиста, носи француско обележје. Несумњиво је да има сличности између Робеспјеровог божанства највишег Бића и Сен-

Симоновог Новог Хришћанства. Затим, видели смо да се социалистички покрет за време Јулске Монархије инспирисао Робеспјеровом доктрином. Најзад на соиалистичком конгресу у Туру 1920. год. објављено је било да је претеча француског социализма био Бабеф; међутим Бабеф је био ученик Робеспјеров.

Већина још данас не може да се ослободи од мржње према Робеспјеру, јер се његово име и сувише везује за Терор. У одбрану Робеспјерову поједини историчари наводе његов говор, који је одржао 8. термидора, у очи свога пада у коме се он правда и напада тероризам. Али, да ли је Робеспјер био искрен у том говору или је само тражио изговор како би живот спасао? Ово је питање још увек спорно и нећемо се упуштати у његово решење. Остаје нам само да потврдимо да је Робеспјер био политичар, и да је као такав показао нарочите способности. Што се тиче његових схватања економских проблема могли смо да откријемо неколико интересантних теорија, које иако нису имале потпуно научан карактер, ипак су допринеле у извесној мери стварању једне економске доктрине, која се, по нашем мишљењу, увршћује у социализам.[1]).

Д-р Милан Ј. Жујовић

НАСЛЕЂЕ НА СЕОСКИМ ДОБРИМА

(Свршетак)

Настаје питање од куда се још увек појављује известан број људи стручне спреме, који питање система Наследног Права сматрају још увек актуелним кад је стварним разлозима оборен систем природног права-систем изједначења спола. Одговор је једноставан. Као некада код старих Римљана тако је и генеологија актуелности нашег питања настала изван граница оног круга становништва, којих се то питање тиче. Настало је изван граница и мимо вољу самога села. Ово је

[1]) У овоме раду служили смо се у главноме овим подацима: Робеспјеровим говорима објављеним у „Archives Parlementaires (од 1789 до 1794.); Вођи Француске Револуције од г. Слободана Јовановића; „Histoire Politique de la Révolution française од A. Aulard; „Autour de Robespierre" и „Etudes Robespierristes" од A. Mathiez; „Histoire Socialiste" („La Législative" и „La Convention") од Jean Jaurès; „Traité de la Science des Finances" од Paul Leroy-Beaulieu; „Le socialisme suivant les peuples" од Laskine; „Robespierre et la Mère de Dieu" од G. Lenôtre (у „Revue des Deux Mondes" од 1926. год.); „Mon ami Robespierre" од Henri Béraud; приказ ове књиге од г. D-r Драгољуба Јовановића (у Летопису Матице Српске од априла 1929. год.) и „L'influence du facteur économique dans les travaux constitutionnels de la Révolution" од Милана Ј. Жујовића.

питање поникло у граду, где му ми признајемо пуну актуелност. То питање у граду има своје оправдане разлоге, јер је тамо и природа добара као и положај и интерес жена сасвим другачији него оних на селу. Данашња градска жена у социалном положају нема ништа заједничко са женом пре 50 година. Живот се у граду из основа променио. Жена је постала социални фактор па по том и носилац права. Живот на селу остао је исти он ће и на даље такав остати, јер више зависи од природних закона него од окретности, рада и умећа људи. Прописати исте норме за два различна живота била би крајња неувиђавност, која би један живот осетљиво погодила. Ако смо некад по туђој вољи или по нашој неспреми примили многе стране правне норме то како за град тако и за село а без икакве потребе, тако би хтео и данас град водећи бригу о својим властитим интересима натурити селу и у Наследном Праву такве принципе, који ће што јаче мобилизирати сеоске поседе. Ми смо се како изгледа у читавом како приватном тако и јавном животу и сувише повели за животом других народа не размишљајући да ли се тековине осталих народа могу без последица привести у нашем народном животу, па изгледа да и код нашег питања немамо јасног критерија о користи и штетности принципа, на које се ослањамо. Питање изједначења спола са безграничним цепкањем поседа путем наследства донеће користи само сеоским ћаздама и зеленашима.

Село је апсолутно противно том становишту. Противни су не само мушки него и највећи део женских без обзира на то што оне много више привређују него жене у граду. Нису противне само оне женске, које су под непосредним утицајем града, јер су њихови лични захтеви и потребе много веће. Разноликост становишта долази отуда, што је жена на селу више у додиру са стварним животом па је упућенија у оне природне и економске законе, који делују на одржање и јачање добара. Упитајте такве жене за њихово мишљење, оне ће вам отворено заступати наше становиште. И психолошки моменти код жена нису за подцењивање. Оне необично воле очинску кућу, њоме се поносе а јака очева или братимска кућа даје удатој жинској и јаку моралну потпору. То нарочито бива, ако она није примила део у земљи, него се у корист браће одрекла. Код наших је женских далеко више развијен осећај према интересима очеве куће, него ли што ми замишљамо.

Женске су на селу свесне, да је њихов положај у новој кући потпуно осигуран као што су свесне и факта, ако оне из очеве куће не узимају дела у земљи, да ни женске из њихове нове куће приликом удаје неће са собом ни свој део понети. Та свесност не изазива сукоб интереса између ових двају кућа, оне правилно схваћају свој однос између обе куће а тиме је очувана узајамна и потребна љубав и помоћ. У колико су код жена у пракси превладали други погледи то они

нису последица другачијег расположења жена него утицај и притисак њихових мужева, који се не обазиру на интересе и судбину тазбинске куће него само на свој лични интерес.

Има писаца који мисле да би женским требало признати мали део у непокретностима, чиме би се донекле ублажила неправда која се чини женским по данашњем обичајном праву. Тако је решење нашао и нови нацрт о законском наслеђивању за женске у Србији и Црној Гори. Доследни својим разлозима не бисмо могли прихватити ни ово становиште, јер за њ нема никаква оправдања. Мањи део могао би се правдати једино са становишта уложеног рада, али, како смо једном нагласили, није ово пут оштете. Давање мањег дела значило би што и чињење уступка женскињу. За нас то није ни потребно јер смо у Неследном Праву провели изједначење осигурањем егзистенција свих наследника као јединог најправеднијег и најкорисније циља Наследног Права. На компромис не можемо пристати и због тога што питање интереса жена сматрамо проблемом целокупног Наследног Права на земљишту а не проблем женског питања.

Проблем Наслдног Права а специално наследног права на сеоским поседима је врло тежак. Решавање тога проблема зависило је и зависи од много елемената. По нашем мишљењу најглавнија је грешка у томе, што је за базу Наследном Праву прихваћен једино принцип крвног сродства а мимоиђен принцип односа појединих наследника према наследном добру, које је одређено, да их издржава. Тиме је истодобно запостављен и принцип народне привреде изражен у одржавању фамилијарних сеоских поседа. Из тих се разлога н. пр. у Србији може разумети, да законодавац, који је иначе заштитио најмању површину сеоског поседа, није био довољно јак и увиђаван да тај принцип и у Наследном Праву проведе.

Друга грешка, због које је проблем Наследног Права тежак, долази отуда, што многа законодавства не разликују правну и економску природу земљишта од природе потрошних ствари. Уважи ли се при том да се код стварања закона мора рачунати и са правном свести а још више са правним осећајима појединих народа па чак и појединих покрајина, онда можемо лако разумети за што до данас нисмо добили ни један закон о аграрном Наследном Праву који би нам могао послужити као најмеродавнији пример у изради нашег Наследног Права.

Сам о. г. з. осећао је велику одговорност пред народом, кад је изједначио наследнике изједначивши правну природу земље са сваком потрошивом ствари. Осећај одговорности види се из одредбе из § 761, по којој се изузеци од законитог наслеђивања сељачких добара имају просуђивати по политичким законима.

Новија законодавства су већ почела наглашавати економску страну Наследног Права. Она су прекинула са либералним принципима, која имају у виду само личност поједи-

наца. Ослањајући се на народну правну свест и провађајући чисто социалан циљ пошло им је за руком да интерес појединца потчине интересу општости. Тако је у Немачком Грађанском Закону од 1. јануара 1900 год. а у чл. 119 проведбене наредбе изричито наглашено да остају нетакнути сви прописи земаљских закона, који су издани за јачање и чување сеоских поседа. Шпански Грађански Законик од 1889. год. није се такође усудио, да своју снагу протегне на периферискe провинције, где је био на снази принцип једног универзалног наследника. Он је за те провинције остао само суплеторно правно врело. Нови пројект грађ. закона на Чехословачку Републику отишао је још даље. Према коментару §.-у 721. произлази, да одредбе о уређењу односа на сеоским поседима а нарочито одредбе о наслеђу морају и даље остати предметом специалног закона за сељачка добра па их за то и не уноси у нови грађански законик.

Ми смо досадањим нашим разматрањем показали колика би опасност настала по сеоски посед и сеоски сталеж, ако се питање наследства не би посматрало са општег националног гледишта. Имали смо довољно прилике да то питање и у народу проучимо па да и његово расположење сазнамо. Код тога смо могли констатовати, да сав народ осећа опасност од наследног реда по општем грађ. зак. и да је та опасност на многим местима и у чињенице прешла. Карактеристично је да изузетак код тога чине једино Муслимани, код којих у наследном реду на некретнинама (ерази-мирије) влада изједначење спола и једнакост делова. То није дошло због тога што су они хтели провести изједначење женских са мушким него за то, што су код њих у то доба (1849. г.) били велики феудални поседи па се путем мираза могло доћи и до поседа а посредством поседа и до упливних положаја. Макар да је ову једнакост провео државни закон, они ту одредбу сматрају догмом, а прости је народ још оправдава и веровањем: Коме Бог да, нико му узет не може, а коме не да не може му свијет надавати.

Расположење, које смо у народу констатовали, без сумње се очитовало и у најновијем закону о бившим кметским селиштима и стеченим беглуцима од 17. маја 1928. Поред осталих одредаба, које служе за заштиту сеоских поседа, уведен је по чл. 36 закона за све некретнине и посебни наследни ред. По томе члану синови наслеђују једнаке делове. Кћерима припада право уживања половине мушког дела али само док се не удају. По чл. 37. кћи, која је приволом свога оца приженила на некретнине мужа, наслеђује као и син. О осигурању егзистенције удовице важна је одредба чл. 14-ог. По томе члану удовици, изузев случај у чл. 11, припада део, који би припао њеном мужу, само на уживање, док живи у заједници са покојниковим потомцима и не ступи у други брак. Ако не може или неће да живи у заједници оделиће јој суд у ванпарничном поступку четвртину мужевог дела на самостално

уживање. Обудовели домазет има сва она права, која има удовица. Тако је овим законом, бар донекле, ударен темељ нашем најновијем аграрном законодавству. Штета само што се наше становиште у њему није до краја провело.

Ако резимирамо читаво наше излагање о важности проблема који нас интересира морали би код кодификације нашег будућег Наследног Права поставити ова начела:

1.) Наследно Право поред приватно-правног карактера мора да прими и нека обележја јавно правне природе;

2.) Не може се увести јединствено Наследно Право за целу државу. Поред правних обичаја, који на појединим територијама владају, постоје и посебне економске прилике, које у интересу просперитета сеоских добара као и сеоског господарства траже и своје нарочито законодавство. С тога је за поједине крајеве поред посебног наследног система потребан и посебни наследни ред.

3.) Земља се мора сматрати фамилијарним добром. Судбину земље у наслеђу има делити и потребан господарски инвентар без кога се сеоски посед не да ни замислити.

4.) С обзиром на наслеђивање као и наследнике треба разликовати наслеђено добро и добро на ново стечено. На стеченом добру може нарочито да се привилегише брачни друг, и да се дозволи већа слобода у тестирању.

5.) Мора се напустити искључива вредност система крвног сродства. Уз овај систем треба уважити и систем заштите стварања сеоских здравих поседа.

6.) У вези начела под тач. 5. треба ограничити не само ред него и број наследника. Веза и осећај према фамилији и фамилијарном добру мора бити одлучна. Требали би изгубити право наследства сви они, који су трајно као и они који су против воље фамилије али само неко одређено време (на пр. 5 год.) оставили фамилију и за њу се нису бринули; тако исто и женско, које се у другу кућу уда. Таквим особама могла би се признати само нека, али далеко мања оштета од дела, који би им наследством припао. Особе, које су уз помоћ фамилије постигле друго звање и осигурале себи пристојну егзистенцију могле би само у изузетним случајевима наслеђивати. Прадеда и прабабу и чукундеда и чукунбабу са њиховим потомствима треба из наследства искључити; једино њима, али не и њиховом потомству, треба осигурати део у праву уживања и то само ако се на други начин не могу издржавати. Код стеченог добра треба деду и баби признати само право уживања у колико им на други начин није осигурано. У крајевима где влада велика оскудица у земљи могао би се још више сузити ред и број наследника и ограничити само на оне, који у дотичном крају живе, који ће земљу фактично радити, те који су сиромашни. Њихова права могла би се иначе признати у форми оштете, за коју би држава преузела гаранцију.

7.) Првенство мушких пред женским треба прихватити од прилике онако, како је то учинио срп. грађ. законик али да се на наслеђе истодобно позива очева и материна лоза. Женске (удате) могле би са браћом наслеђивати само онда ако не долази у питање егзистенција браће и ако је очев иметак уважавајући наравно број наследника далеко већи од иметка куће, у којој је она удата.

8.) Женске, док се не удаду, имају остати у кући очевој. Има им се признати право уживања на одређеном делу. Код удаје имају право на примерну опрему чији се минимум с обзиром на висину иметка мора фиксирати. Женској, која обудови пре године дана а не имадне детета, па се очевој кући поврати, требало би поновно признати право уживања у оној мери, како је пре удаје имала, иначе удовици припада право наследства само у мужевљевој кући. О томе, како то право замишљамо, биће касније реч, кад се будемо осврнули на израђени нацрт о законском наслеђивању.

9.) Муж има право наследства на женином земљишту само у оном случају ако је она земљиште стекла или купила и то заједно са осталим наследницима али ако је земљиште наслеђено и саставни је део поседа, који се налази у рукама браће његове жене долазе и браћа у исти ред наследника са правом откупа дела осталих наследника.

10.) Ако нема законитих наследника земља припада држави. Како је по нашем предлогу сужен не само ред наследника него и смањен број наследника истог колена а нарочито у крајевима, где је велика оскудица у земљи, то ће бити врло много случајева, где ће земља припадати држави. Држава не само што би отуда имала користи, него би истодобно морала ове земље уз примерену оштету давати оскудним али честитим земљорадницима истог краја и на тај начин провађати вршењем унутарње колонизације и један врло важан социални задатак.

11.) У вези начела заштите и стварања здравих сеоских поседа морало би се са законом о Наследном Праву донети истодобно и закон о Задругама. Како овај закон, поред свега тога што је задруга специјалитет нашег народа, не би био довољан да очува недељивост сеоских поседа и чување фамилија, то је апсолутно потребно приступити другим мерама. Немачки систем права првородства (Anerbensrecht) непознат је нашем народу, претпоставља већи културно-економски ниво сељака, па је сувишно помишљати на његово увођење. Увођење основне идеје овог система могло би се само путем тестамената препоручити и остварити. С тога би требали изабрати други пут, који би био разумљив и остварљив, који би додуше наишао на отпор једног дела наследника, али с којим би се народ брзо измирио, јер је очито у интересу одржања сеоских поседа, који по данашњем систему а на наше очи један за другим пропадају. Овај пут, који ми замишљамо, морао би се ослањати на законске одредбе о ограничавању део-

ба и законом утврђене најмање површине земљишта (егзистенц минимума). Овај би се систем проводио само онде, где се другачије не може постићи наш економски циљ. Ако је посед, који у оставштину спада, тако велик, да сви наследници могу добити најмању законску површину онда наступа систем наследства једнаких делова. Није ли посед тако велик наследници се имају очитовати, у колико је задружни закон факултативне природе, да ли ће утврдити свој однос по систему задружног закона. Тек онда ако се изјаве против задружног система има да наступи наследство на следећи начин: Наследник, који прима земљу, мора добити предвиђени минимум. Ако на једном поседу има више минимума, онда ће толико наследника добити земљу, колико има и минимума. Неподмирени наследници морали би се са својим деловима исплатити али тако и на такав начин, да ни у једном случају не дође у питање економски опстанак наследника подмирених земљом. Подмирење наследника са минимумом, у колико се сами не споразуме, одређивало би се по старости. Само у овом случају имао би очев род првенство пред материним родом. Малолетни наследници имали би увек првенство, у том случају њихов би минимум могао бити нешто и мањи, у сваком случају малолетни синови, који ће задржати тежачко звање, морали би остати у задрузи са оним пунолетним кога суд одреди. Минимуми би се морали установити према броју представника лоза. Код тога би се требало обазирати и на број мушкараца дотичних лоза. Лоза са више мушких лица морала би добити сразмерно већи минимум. Овај би систем по својој сврси одговарао донекле немачком наследном добру (Erbgut). То су имања у одређеној количини према појединим крајевима, која остају у фамилији и која су према томе способна да једну фамилију хране. Она се као таква морају и у грунтовници означити и не смеју се презадужити. Оснивач сваког добра може имати и другог иметка, с којим може слободно располагати, ако не дели судбину наследног добра. Део се наследног добра из господарских разлога може и продати али се сврха наследног добра никад не сме повредити.

12.) Како је наша сврха, да се сеоска добра учине способна за живот, то се и тестирање мора кретати у томе правцу. Оно тестирање, које би ишло на штету одржања сеоских поседа, имало би се поништити по службеној дужности. Потребни изузеци могли би се и овде предвидети. Тестирати би се могло само законским наследницима. Претпостављајући да оставитељ најбоље познаје околности и способности својих наследника морало би се одузети од признања нужног наследног дела (код нас у вези са егзистенц- минимумом) и оставитељу дозволити да једном наследнику остави и више али не преко одређене границе. Нарочито би му се морала дозволити већа слобода код тестирања стеченог иметка, на коме се жени увек мора признати нужни наследни део. Ова-

кво тестирање било би фактично изузетак од правила (законског наслеђивања) а не би било у дирéктној опреци са правилом, како се то данас догађа у неким крајевима а како ће се то све више проширивати ако и даље остане на снази данашњи наследни систем и наследни ред. То су главна начела Наследног Права на сеоским добрима, како га ми замишљамо. Детаљи би се имали накнадно израдити. Морамо признати, да би по нашем Наследном Праву били погођени највише они крајеви, где је сеоски посед и иначе јако поцепан. Да не би био нагао прелаз и да се последице не би тешко осетиле, требало би за све крајеве одложити провађање овог закона бар 5 год. Важност закона остала би свакако од дана проглашења. Кроз то време интересенти би, у колико не би сваки могао добити свој минимум, а нарочито онде где нема ни једног минимума, морали остати у заједници као што су били и за живота оставитељева. То време дало би им прилике, да поведу рачуна о стању, које је нови закон донео па би могли предузети потребне мере за оснивање своје будуће егзистенције.

Да би се и наследници, који по овом закону нису могли добити део поседа, ипак задржали код тежачког звања, морала би држава за њих предузети нарочиту бригу. То би се могло учинити оснивањем државне колонизационе банке, чија се потреба у осталом давно осетила. Та банка поред вођења послова опште унутарње колонизације, изналажења и делења земаља, требала би да преузме исплату а у најмању руку гаранцију за оне наследнике, који са поседа одлазе. Тиме би ова банка не само олакшавала плаћање наследника, који на поседу остају, него би се путем унутарње колонизације бринула и за населење оних наследника, који посед остављају. Наравно да би тој банци припадале и све оне земље, које без наследника остају. Према томе са законом о Наследном Праву требало би донети и закон о колонизационој банци као и закон о насељавању, који данас само за Јужну Србију постоји. Питање оснивања колонизационе банке не би задавало никаквих нарочитих тешкоћа, али како је то засебно питање не желим на овом месту у њ детаљно улазити.

Тако смо питање наслеђа на сеоским добрима, посматрано са становишта аграрне политике, довољно расветлили. Остало би нам још, да се осврнемо на нацрт прописа о законском наслеђивању, како га је у марту 1927. год. усвојио Стални Законодавни Савет Министарства Правде. По овом нацрту усвојен је у начелу систем општег аустр. грађ. закона како у погледу једнакости делова тако и у погледу изједначења спола. Једино за Србију и Црну Гору учињен је изузетак за прво колено потомака, што су у овом наследном колену мушки привилегисани на штету женских у толико, да женске добију само половицу од оног што би им припало да су мушки. Тако исто учињен је и изузетак и код наслеђивања брачног друга. Док надживелом брачном другу, који је оста-

вио потомака, у осталим крајевима државе припада четвртина заоставштине, у Србији и Црној Гори у инокосним сеоским породицама припада му само петина. Ако брачни друг има само наследника из друге и треће линије (родитељи са својим потомцима и дедови и бабе са њиховим потомцима) онда надживелом брачном другу припада једна трећина. Ако има наследника из четврте линије онда му припада једна половина. Ако нема никаквих наследника надживелом брачном другу припада цела оставштина.

Према овом нацрту, како се види, начелно није прављена никаква разлика у наслеђивању варошких добара и сеоских поседа. Правна је природа обеју добара изједначена. У колико је за Србију и Црну Гору ипак неки изузетак учињен у прилог досадањег обичајног права, учињен је не из каквих начелних разлога него из једноставнога страха пред мушкарцима односно њиховим представницима у Народној Скупштини „да се не доведе у питање цео нацрт новог грађанског закона". Нови дакле нацрт законског наслеђивања на сеоским добрима није водио ни најмање рачуна о природним законима и економним интересима који траже заштиту сеоских поседа. Принцип: здрав сеоски посед, здрав сеоски сталеж и здрав појединац потпуно је занемарен. Нашим кодификаторима, нека нам дозволе да се мало слободније изразимо, било је много више стало до тога, да нам се не пребаци назадњаштво у назорима на права женских него до тешких последица, које ће без сумње наш сеоски посед задесити. Кад су се већ ставили на принцип изједначења спола онда не можемо представити, како су могла направити онакав изузетак за жене у Србији и Црној Гори. Оне бар то нису заслужиле. Овако ситним запостављањем није им се могла већа увреда нанети.

Поред разлога о изузетном наслеђивању на иметку женских у Србији и Црној Гори, како смо већ споменули одлучивала је и та околност што су ове покрајине „просторно мање од осталих покрајина наше државе укупно, у којима покрајинама влада потпуна једнакост између мушких и женских код законског наслеђивања. Код решавања тако важног проблема не могу одлучивати овако ситни разлози. У осталом тај разлог није тачан; како смо нашом расправом утврдили, правно је схватање и у другим покрајинама друкчије. У колико се то не види из позитивних закона, као специалних закона за заштиту сеоских поседа, оно произлази из обичајног права, које нарочито у Босни и Херцеговини у пуној мери влада као и из свих могућих тестамената и уговора о наслеђивању у свим нашим покрајинама који очито кажу да народна душа не схваћа оно изједначење спола, које нови нацрт по узору на туђа законодавства уводи.

Па још и кад би разумели признавање наследних делова кћерима у иметку очеву, не појмимо, како је нови нацрт

могао признати брачном другу а специално удовици део и то доста знатан у наследству иза умрлог мужа, ма да ја он оставио потомака. У мотивацији ове одредбе каже се да је за супругу бољи аустријски „систем" који признаје део наследства, него систем „широког права уживања", које предвиђа српски грађански законик. Тако је дао мишљење врло уважени професор госп. Живојин М. Перић, јер му је, како изгледа, као састављачу нацрта тако и питање постављено. Сасма оправдано. Свакако је већи интерес жене да добије самосталан део у неограничено власништво, него да добије право уживања у заједницу са оним који су и за живота мужевљева његово добро уживали, па да буде евентуално и шиканама изложена. Међутим тако се питање није смело ставити. Код ликвидације односа на једном добру не сме се полазити са једностраног становишта. Никад се не сме заборавити, да је добро, које се наслеђује, фамилијарно добро и да се на њему оснива нови и то не један него и више фамилијарних живота. Није право да жена која обудови а која је тек пре два месеца или једну годину дана у нову фамилију дошла, добива одмах део наследства. Та ће се жена удати. Ако мужа доведе онда је на поседу готов рат, јер су остали наследници који живе у уверењу, да је ова млада жена туђа крв а посед фамилијарно добро, знатно оштећени и у претензијама на њихова права прикраћени. Ако удајом оде у мужевљеву кућу онда опет однесе део основног иметка са којим она нема никакве везе. Код удовице која има деце, настају још горе последице како за стање поседа тако и за васпитање и будућност деце. Така удовица или ће одласком у кућу новог мужа оставити децу у кући њихова оца, чиме ће деца несумњиво страдати, или ако мужа прижени, онда опет настаје иста опасност појачана и опасношћу за одржање иметка, јер прижењени мушкарац нема довољно јаких моралних квалификација и јер ће се интерес његов као и његове деце стално сукобити са интересом деце првог мужа његове жене. Наше је мишљење, да ће на иметку оставиоца настати несношљиво стање. На таком поседу не ће моћи бити реда и задовољства. На њему ће владати прави пакао. Ми ово тврдимо на темељу великог искуства код решавања имовинско-фамилијарних односа код нашег још недовољно непросвећеног народа на селу. С тога је учињена велика грешка, кад се питање Наследног Права удовице посматрало искључиво са њеног становишта. Ако се удовици већ хоће признати део наследства, нека јој се онда призна у трећој и четвртој линији, где крвна веза није тако јака а материјални однос према наслеђеном добру није тако чврст и потребан; у првој и другој линији не би јој се ни у ком случају смео део признати. Њезин се интерес може осигурати на са свим други начин а да се не дира у супстанцију живљења осталих наследника, које је судбина везала за само добро. Удовици нека се призна као и до сад или право пристојног

издржавања или право уживања било у заједници са осталим наследницима било у форми самосталног одељеног уживања ако јој заједничко уживање не конвенира. Наследни део могао би јој се начелно само дати у делу, који је стекао њен муж а удовици без деце након једне или до три године брачног живота — како смо горе навели — могло би се по њеној жељи дозволити повратак у очеву кућу са оживљењем оних истих права, које је и пре тамо имала. Из принципиелних разлога ми бисмо радије пристали, да она према поседу као и према потомцима ступа у иста права, која је њен муж имао него да јој се дозволи део иметка. Наравно то би вредило само за случај, ако има наследника из прве линије. У том случају ако су деца малолетна могло би се признати жени (односно матери) право власништва на целом поседу, којим би она могла управљати уз надзор старатељског суда. Тај би однос требао остати све дотле док и последњи малолетни постане пунолетни наравно уз постепено сужавање компетенције старатељског суда. У колико је иза оца остало пунолетне и малолетне деце могао би се усвојити задружни систем, који би имао трајати све дотле, док и најмлађе дете постане пунолетно или док се удовица не уда. Након тога часа могла би се дозволити деоба или по одредбама задружног закона или по начелима општег законског наслеђивања, како га ми предлажемо. У колико се не би усвојио принцип ступања удовице у права, која је њен муж имао или задружни принцип онда би удовици у сваком случају требало дозволити да она сама изабере један од споменутих начина обезбеђења. У свим случајевима, како их ми замишљамо, удовица је потпуно осигурана и заштићена. Код задружног принципа као и принципа ступања у права свога мужа удовици је признато и старешинство, у колико се код задружног система не би одмах споразумели, да се старешинство преда коме од пунолетних синова. Код осталих начина обезбеђења удовици је препуштен избор, кога она увек може да учини према својим интересима и приликама, у којима се налази.

Нас је, како се види, код осигурања егзистенције удовица руководио не само интерес удовице него и интерес фамилије. У интересу фамилије удовица је, како смо увек тврдили, нашла потпуну заштиту свога интереса. По нацрту о законском наслеђивању нити је увек сигурно да ће у осигурању интереса удовице бити довољно очуван интерес осталих наследника као што није сигурно ни да је погођен прави интерес удовице. Ако удовица има деце (прва мужевљева линија) онда је у опште неразумљиво, да се удовици признаје одељени део. Остали наследници (друга линија) увек ће радије издржати удовицу и с њом лепо живети, кад знаду да она не партиципира у иметку. Они ће увек лакше поднети издржавање односно уживање, јер оно изгледом на преудају удовице добија привремени карактер, док одељењем дела удовици

они губе од свог основног капитала, који им је тако потребан. Ако им је издржавање односно уживање тешко и несносно, не стоји им ништа на путу да се са удовнцом погоде за њезина права на издржавање односно уживање, било да јој оделе један део поседа у неограничено власништво било да јој даду какву другу оштету. Тако исто са становишта материјалног осигурања наш је предлог и за удовицу бољи. Удовица без деце, која прими наследни део, добија до душе бољи изглед за преудају, али прекида редовно све везе са осталим наследницима и не може рефлектирати на њихову моралну и материјалну помоћ; ако има деце изазива код њих неповерење и суревњивост. Ако је остала без деце а неспособна за самостални живот па се не уда, онда јој је увек боље егзистенција осигурана заједничким животом и сталним и сигурним приходом, него одељеним делом, који неспособној особи врло лако из руку исклизне. Жена као слабије биће у том ће случају бити изложена таким шиканама, да неће имати ни најмање разлога, да буде захвална оним, који су јој таква права осигурали.

Говорећи о нацрту морамо и овом приликом скренути пажњу на закон од 17. маја 1928. о бившим кметским селиштима и стеченим беглуцима. Тамо је регулисан однос и права удовице. Ми се не слажемо потпуно ни са начином, на који су тамо регулисана поменута права али смо ипак задовољни да је тај закон много више водио рачуна о судбини поседа као и сеоског сталежа у опште него ли то води наш нацрт. Истина у § 761 нацрта стоји, да су у посебним законима садржана одступања од законског реда наслеђивања, као нарочито у законима, који се односе на инокосне сеоске породице, на породичне задруге, на извесна сељачка добра и на заоставштине свештених особа и муслимана. Како ми познајемо само једну врсту сеоских инокосних породица, то не можемо представити на које би се сеоске инокосне породице односно § 761. Судбина оних, које ми познајемо, решена је прописима из § 727-760, како смо то већ приказали.

Ми се надамо да овим нацртом судбина наших сеоских породица и поседа није још дефинитивно запечаћена те да још увек има времена, да се питање Наследног Права на сеоским поседима стави на другу базу. Неоправдано је страховање редактора нашег нацрта да су начела, која владају у Наследном Праву за сеоске поседе у Србији и Црној Гори, апсолутно непримењива на територију изван граница ових покрајина. За сеоске породице као и за поседе изван граница Србије и Црне Горе неће бити никаква несрећа а ни изненађење ако се наше будуће изједначено Наследно Право једном дефинитивно отресе импортираних страних начела и усвоје она, која се оснивају на дубоко укорењеној правној свести народа, која са врло незнатним изузецима влада на читавом државном територију. Ми имамо своје посебно се-

ANALI PFB Tanalis

љачко Наследно Право па га морамо и кодификовати. Свако друго решење је погрешно и по сеоски посед фатално. Ово наше становиште није ни најмање ново. Заступали су га и заступају сви наши гласовитији правни стручњаци. Нарочито су га обрадили Др. Бадај („Мјесечник“ из 1901.), Др. Посиловић и Др. Кошутић („Мјесечник“ из 1906.) То исто становиште врло је лепо и образложено заузео и врло уважени Г. Др. Бертолд Ајзнер, сенатски председник Врховног Суда у Сарајеву („Архив” књига VIII стр. 431) и то баш поводом израде самог нацрта. Његово је мишљење за нас тим значајније, што он није потекао из наше средине, али је толико упознао наше прилике, да се потпуно сложио са начелима у Наследном Праву, које ми заступамо, макар да су она страна оним начелима под којима је он одрастао. Слично становиште заступао је и на правничком конгресу из 1925 год. и професор универзитета Др. Иво Милић. Да се зањ и у детаљима није залагао биће узрок прилике и место под којим је то питање обрађивао. Ми према томе нисмо у основи ништа ново казали. Намера нам је само била да ово питање поновно оживимо, јер нам изгледа да данашњи одлучујући правни кругови у погледу основних начела Наследног Права, које влада на територију изван граница Србије и Црне Горе, нису најбоље упућени. Једино се тако могу и разумети различне одредбе код новог пројекта о законском наслеђивању за Србију и Црну Гору, од оних за крајеве изван ових двају покрајина. Проблем законског наслеђивања изван граница Србије и Црне Горе је исто тако актуелан као и у самој Србији и Црној Гори, па се томе проблему мора поклонити много више пажње него је до сад учињено. Учини ли се то, онда ће отпасти свако страховање и забринутост — како то вели Др. Д. Аранђеловић што ће се „на жалост при изради новог грађанског законика морати донети различни прописи у погледу законског наслеђивања за Србију и Црну Гору од оних који ће вредити за остале покрајине“. Конзервативни назори које је нови пројекат о законском наслеђивању прихватио само за Србију и Црну Гору морају се протегнути у својој основи и на остале крајеве државе јер смо дубоко осведочени, да та „конзервативност“ одговара не само правном схватању највећег дела нашега народа него и великим национално економским интересима нашег тежачког сталежа.

Ђорђе Крстић
судија Врховног Суда у Сарајеву

ANALI PFB | anali.rs

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

НАШИ ОДНОСИ СА ГРЧКОМ

Ако оставимо по страни односе наше државе са Византијом у средњем веку, и покушаје за стварање савеза балканских хришћанских народа и ближу сарадњу између Србије и Грчке, чињене у току прошлога века под Карађорђем а нарочито из времена кнеза Михаила,[1]) односи наше државе са Грчком постају нарочито важни од 1912 године. До тога доба наши интереси сукобљавали су се са грчким интересима у европским областима тадашње Турске. Још од раније у европској Турској водила се жива борба између Грка и Бугара; поред борбе око школа и цркава и једни и други образовали су били комитске чете, које су се међусобно уништавале. У тај герилски рат умешали су се и Срби. Са Грцима смо имали многе црквено-школске спорове, и рад наше дипломатије у овој области био је од веома великог значаја. Но 1912 године прилике се из основе мењају. Између балканских хришћанских држава склопљен је савез против Турске и рат је донео знатне резултате: Турска је била потпуно побеђена. После извојеване победе над Турцима долази до спорова око поделе освојених земаља. Бугари траже и од Срба и од Грка извесне крајеве, и пред том опасношћу Срби и Грци склапају 19 маја (1 јуна по старом) 1913 у Солуну, нови савез.[2]) Овај уговор чини основицу за даље наше међусобне односе све до данас. Поред споразума о утврђењу заједничке границе, као и о међусобној помоћи приликом споразумевања и уређења односа са Бугарском, у овом уговору први пут је обухваћено једно по нас веома важно питање: питање нашег увоза и извоза преко солунског пристаништа. Не треба заборавити да у то време Србија није имала излаза на море, и да је сва наша трговина била упућена или преко Аустроугарске или преко Солуна. Отуда је Солун за нас представљао нарочити значај, и сваки споразум са Грчком као главно питање имао је да уреди наше повластице извоза и увоза преко солунског пристаништа. Тако је постао значајни члан 7 уговора о савезу између Србије и Грчке који гласи: „Њ. В. Краљ Грчки обавезује се да ће његова влада дати све потребне олакшице и гарантовати за пе-

1) О односима из времена Карађорђа: *Г. Јакшић*, Европа и Васкрс Србије, 1927. О односима под кнезом Михаилом *Г. Јакшић*, Први српско-грчки савез 1867—1868, (*Архив за правне и друштвене науке* јуни-јули 1924); *S. Th. Lascaris*, La première alliance entre la Grèce et la Serbie. Le Traité d'alliance de Voeslau du 14-26 août 1867 (Extrait du *Monde Slave*, 9, 1926).

ANALI PFB | anali.rs

2) Traité d' alliance entre la Grèce et la Serbie du 19 mai 1913, објављен је у књизи *Charles Strupp*, La situation internationale de la Grèce 1821-1917, стр. 220. У истој књизи објављена је и војна конвенција између Грчке и Србије, од 19 маја 1913 год.

десет година пуну слободу српске увозне и извозне трговине преко солунскога пристаништа као и железницом из Солуна ка Скопљу и Битољу. Ова ће слобода бити најшира, али у сагласности са пуним вршењем грчке суверености.“ Сем тога, чланом 9 истог уговора, обе странке обавезивале су се да ће, после дефинитивног уређења питања која су произашла из тадашњег рата, „приступити проучавању нацрта о царинском споразуму, да се што тешње вежу трговачки и привредни интереси обе земље.“ Овај се уговор није могао отказати за десет година.

По свршеном другом балканском рату, 1913 године, образована је једна комисија српских и грчких делегата, који су имали да испитају како ће се привести у дело члан 7 уговора о савезу. Ова комисија, која је заседавала у Солуну, сложила се да се слободна трговина може остварити само образовањем једне српске слободне зоне у солунском пристаништу. Даљи преговори довели су до потписивања „грчко-српске конвенције о непосредном српском транзиту преко Солуна“, потписане 10 (23) маја 1914 године. Овом конвенцијом предвиђено је стварање једне нарочите зоне у солунском пристаништу, одређене специално за српски транзит. Овим делом пристаништа управљале би грчке власти, по грчким законима; грађевине би подигла Грчка, која би од Срба наплаћивала кирију за служење њима. Српски промет био би у извесном погледу фаворизован. Ипак је Грчка унела многе резерве и забране промета извесне робе. Предвиђено је само да се, у случају стварања једне опште слободне зоне у Солуну води рачуна о српским интересима, и да ће Србија бити третирана као највише повлашћена држава. Спорове би имао да расправља арбитражни суд, састављен од по једног грчког и српског судије и неутралног председника.[3]) Међу тим ова конвенција није била ратификована, из политичких разлога. Грчка влада бојала се да и Аустроугарска не тражи исте повластице, и одуговлачила је са ратификовањем конвенције од 1914 (она је ратификована тек 1922 год.). У том је настао Светски рат.

И ако је уговор о савезу био на снази, а по њему Грчка је имала да притекне у помоћ Србији са 90.000 бораца и са флотом (док је Србија Грчкој, у случају напада на ову, имала да помогне са 150.000 бораца), Грчка није ступила у рат ни кад је Србија нападнута од Аустроугарске, ни 1915 кад је Србија нападнута од Бугарске. Грчка је остала неутрална, али су се савезничке војске искрцале у Солуну и окупирале Крф. У јуну 1917 савезници постављају Грчкој комесара и приморавају краља Константина да абдицира. За краља долази његов млађи син Александар. Венизелос се враћа у Атину и постаје

[3]) *M. Vilimanovitch*, Zône libre serbe à Salonique, Paris 1926, p. 49. Види *S. Obradovitch*, La zône libre serbe et la zône franche de Salonique. Salonique 1924.

председник владе (још раније он је са незадовољницима образовао у Солуну владу и водио борбу са атинском владом краља Константина). 27 јуна 1917 Грчка објављује рат централним силама, тако да њена војска учествује у Солунској офанзиви. Уговорима о миру Грчка добија Тракију са Једреном и у Малој Азији северозападну обалу и Смирну. Но она није била у стању да реализује Севрски уговор. У новембру 1920 умире краљ Александар и на престо се враћа краљ Константин. Венициелос силази са власти, а Грчка продужује рат у Малој Азији против Турске. У томе рату Грчка је, као што је познато, претрпела велики пораз. Краљ Константин је поново напустио Грчку, у којој настају тешки унутрашњи нереди.

Односи између наше државе и Грчке почињу да се срећују од 1922 године. На Лозанској конференцији наши делегати помажу грчке захтеве, а с друге сране отпочињу непосредни преговори између наше државе и Грчке. Ови преговори доводе до „Конвенције и протокола о Српској Слободној Зони у Солуну", потписане у Београду 10 маја 1923 од стране Г. д-р Момчила Нинчића у име наше државе и Г. А. Александриса у име Грчке.[4]) Главна одредба ове конвенције је њен члан 1 који гласи: „Грчка влада уступа Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, за време од педесет година, један простор у солунском пристаништу, који ће бити намењен њеној употреби и стајаће под њеном царинском управом. Овај се простор зове Српска Слободна Зона..." Нова конвенција била је у многоме повољнија од конвенције из 1914 године. Ова нам је уступала један мали простор од 27.000 кв. м., у коме би остала грчка управа. Конвенцијом од 10 маја 1923 уступљен нам је простор од 94.000 кв. м. У овој зони била би искључиво наша управа: све чиновнике поставља наша влада само списак њихов доставља грчкој влади. Суверност над зоном остаје и даље грчка, али интервенција грчких власти у зони могућа је само у случају каквог злочина. Грчка нам је уступила „један од два мола солунског пристаништа, са свима зградама на њему и са железничким краковима, који од станице воде у луку". Утврђене су и основне одредбе железничке, поштанске, ветеринарне и царинске службе. Но, услед политичких разлога, ни ова конвенција није била ратификована од стране Грчке.

15 јула 1923 наша влада откупила је ориенталске железнице, на основу овлашћења Народне Скупштине, датог у дванаестинама за јули, август и септембар 1923, у коме стоји да се „овај откуп има извршити издавањем државних бонова ал пари, пластивих за најмање 10 година, и да камата не може прећи седам и по од сто годишње". Овим откупом железница

ANALI PFB | anali.rs

[4]) *Др. М. Нинчић,* Спољна политика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у год. 1922—1924. Експозе у седници Народне Скупштине од 17 марта 1924. Београд 1924, стр. 134. *Vilimanovitch,* op. cit. стр. 57.

(Битољ—Солун и Ђевђелија—Солун), створен је нови спор између нас и Грчке. Грци су доказивали да ми нисмо имали право да откупимо ове железнице на њиховој територији без њиховог пристанка, пошто су то њихове железнице, које је Грчка секвестрирала као непријатељску имовину. Овај спор са нашом државом Грци су наводили као један од узрока што београдска конвенција није ратификована.[5]).

Услед нератификовања конвенције од 1923, односи између наше државе и Грчке знатно су се погоршали. 14 новембра 1924 наша влада отказала је уговор о савезу из 1913 године, коме је рок тада истицао. Желело се да се поведу нови преговори, с обзиром на промењени међународни положај обеју држава. Но у грчкој јавности поведена је велика кампања против споразума обе државе. Ипак су чињени покушаји да се дође до новог споразума. Представници наше државе заступали су гледиште да сва спорна питања ваља расправити посебним конвенцијама, на бази уговора од 1913 и конвенција од 1914 и 1923 године. Грчки министар иностраних дела Г. Рентис, предложио је у Женеви 1925 нашем министру Г. д-р М. Нинчићу да се најпре склопи један балкански пакт, по угледу на Локарно, којим би се загарантовао мир на Балкану, па да се онда приступи уређењу ситних спорних питања. Г. Нинчић је заступао гледиште да прво треба решити ова ситна питања и тиме „спремити базу за један реалан савез, који не би отказао у будућности".

У међувремену наши су се односи све више компликовали. Грчка је још 1914 године намеравала да у Солуну оснује једну општу слободну зону, како би се тиме умањио значај српске слободне зоне, и иностранa трговина привукла и на друге делове луке. Ова је идеја остварена тек 1923, и та општа слободна зона „обухватила је огроман простор са скоро 100 готових магазина", и са свих страна опколила је српску слободну зону, која више није имала непосредну везу са железничком станицом и градом. Тиме је отежано проширење наше слободне зоне. Општој зони дате су многобројне повластице. 1923 она је оглашена за правну личност, солунска општина дала јој је знатне повластице и субвенцију, а грчка влада израдила јој је зајам код грчке Народне Банке, да би могла да проради. 1925 ова општа слободна зона свечано је освећена у присуству чланова грчке владе.

С друге стране, поред постојећих спорова око слободне зоне и откупа ориенталних железница, јавио се још један спор. 1924 године Грчка је закључила са Бугарском протокол о мањинама, у коме се сви Словени у Грчкој третирају као Бугари. Наша влада уложила је протест поводом тога про-

[5]) *Д-р Милан Ђ. Милојевић,* Наши односи са Грчком. *Живот и Рад* за август 1928, стр. 564; видети и чланак: Наши односи са Грчком у прошлости и садашњости, *Време*, 19, 20, 21, 25, 26 и 28 март 1929.

токола, и он је, на крају, одбачен. Но само питање словенских мањина у Грчкој овим још није било решено, и имало је да се уреди споразумно са нашом владом.

1926 генерал Пангалос прогласио се за диктатора Грчке. У јуну те године поведени су преговори о обнови савеза и уређењу спорних питања. Вођени у Атини, ови су преговори успешно завршени у јулу исте године и Пангалос је 17 августа потписао израђене конвенције. Овим конвенцијама, којих је било шест, најпотпуније су решени спорови између нас и Грчке. (1) Уговор о пријатељству и савезу рађен је у складу са Пактом Друштва Народа, као и сви слични поратни уговори, и имао је да буде регистрован код Друштва Народа. Био је изразито мирољубивог и дефанзивног карактера. Њиме је, као и уговором из 1913, загарантована српска слободна зона за педесет година. Уговор се имао обнављати после сваке три године аутоматски, или би се отказивао на шест месеци унапред. (2) Споразум о мањинама уређивао је права наших мањина у Грчкој и грчких мањина код нас. Наших мањина у Грчкој има око 150.000, и овим споразумом Грчка је признала и њима права, која је признала другим мањинама Севрским уговором. Ми смо дали грчким мањинама права која смо признали осталим мањинама Сенжерменским уговором. И овај споразум имао је бити регистрован код Друштва Народа. (3) Конвенција о спорним поданицима предвиђала је да ће Грчка признати право поданства неким нашим породицама (којих има око 460) настањеним одавно у Грчкој. (4) Хиландарском декларацијом Грчка се обавезивала да ће признати нашем манастиру Хиландару у Светој Гори све старе привилегије, које су констатоване и признате Берлинским Уговором 1878 и Севрским уговором 1920 год. (5) Потписана је и допунска конвенција о српској зони у Солуну, која је имала да допуни конвенцију од 10 маја 1923. Она се састојала из 127 чланова, три анекса (о поштанско-телеграфским и ветеринарним питањима и о царинској служби у нашој зони) и једног закључног протокола. (6) Саобраћајним и тарифским конвенцијама регулисана су ова питања: о уређењу заједничких пограничних станица, о уређењу директних транспортних тарифа и о транзиту и саобраћају у опште. — Ове конвенције нису ћикад ступиле на снагу, јер два дана после њиховог потписивања, 19 августа 1926, генерал Пангалос оборен је са власти и затворен. Нова влада одбила је да ратификује ове конвенције, под изговором да вређају суверености Грчке. 25 августа 1927 парламенат, коме су ове конвенције поднесене, такође их је одбио.

ANALI PFB | anali.rs

Односи између две државе постају опет затегнути. Тек 1928, доласком Г. Веницелоса на управу у Грчкој, отварају се изгледи за споразум. Разговори Г. Веницелоса са Г. д-р В. Маринковићем у Женеви и Г. д-р И. Шуменковићем у Београду свршавају се 11 октобра 1928 потписивањем про-

токола споразума, где су обележене основне линије у којима треба да се креће решавање спорних питања. Преговори су живо настављени, и 17 марта 1929 потписали су Г. д-р К. Кумануди и Г. А. Карапанос у Женеви ове протоколе о начину примене конвенције од 10 маја 1923 године о српској слободној зони у Солуну: протокол о лучкој служби, протокол о железничкој служби, протокол о царинској служби, протокол о служби поштанској, телеграфској и телефонској, протокол о ветеринарној служби, закључни протокол, писма о тумачењу чл. III закључног протокола и декларацију о привременом утврђивању редова вожње[6]). Поред тога, 27 марта 1929 потписан је у Београду *Пакт пријатељства, мирења и судског расправљања.* И конвенције и пакт пријатељства озакоњене су и ратификоване од обе државе. Њима почиње нов период у историји наших односа са Грчком.

За основ Пакту пријатељства, мирења и судског расправљања, послужили су модели конвенција које је усвојила девета скупштина Друштва Народа[7]). Члан 1 и 2 двостраног уговора о ненападању (Traité F), постали су чланови 2 и 3 нашег Пакта. У осталоме за основу је узета, са малим изменама, конвенција B. Само, први члан нашег Пакта унесен је потпуно независно од конвенције-модела, и у ствари значи уговор о савезу између наше државе и Грчке, са циљем одржавања стања створеног уговорима о миру. Обе државе се обавезују узајамно „да једна другој пружају помоћ и срдачну сарадњу за одржање реда утврђеног уговорима о миру, које су потписале обе стране, као и за поштовање и извршење обавеза одређених у поменутим уговорима. У случају међународних заплета, ако су обе стране сагласне да њихови заједнички интереси јесу или могу бити угрожени, оне се обавезују да се споразумеју о мерама које се имају заједнички предузети за заштиту тих интереса". Предвиђено је да се сви спорови између две државе имају решити мирољубивим путем, посредством арбитражног суда односно комисије за мирење, чији је састав и поступак у детаљима прописан овим Пактом. Одредбе о саставу, надлежности и поступку комисије за мирење (commission de conciliation) узете су дословно из конвенције-модела B. Ипак, има у Пакту пријатељства између наше државе и Грчке једно значајно одступање од конвенције-модела. Конвенција-модел прописује различити поступак за правне и за политичке спорове. Правни спорови подлеже арбитражи, политички се достављају Савету Друштва Народа, према члану 15 Пакта Друштва Народа. У своме члану 24, конвенција-модел предвиђа, за случај да странке не постигну споразум у року

ANALI PFB | anali.rs

[6]) *Службене Новине,* Бр. 90-XXXVIII, од 17 априла 1929.

[7]) *Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations Vol.* VIII №-9. p. 309—351.; *Илија А. Пржић,* Девета Скупштина Друштва Народа *Архив за правне и друштвене науке,* књ. XVIII (XXXV) стр. 213.

од месец дана по завршеном раду комисије за мирење, да се такав спор има расправити према члану 15 Пакта Друштва Народа, т. ј. да се износи пред Савет Друштва Народа. Овде је наш Пакт пријатељства са Грчком одступио од конвенције-модела. И по нашем Пакту пријатељства правни спорови расправљају се пред арбитражним судом. О политичким споровима најпре расправља комисија за мирење. У случају да ова не доведе до резултата, ако се обе државе сагласе, и политички спорови могу се поднети арбитражном суду. Тек ако се оваква сагласност не постигне, спор се, према чл. 15 Пакта Друштва Народа, износи на решавање Савету Друштва Народа. Наш Пакт пријатељства са Грчком прописује „ако се у року од месец дана, после завршења рада комисије за мирење, уговарајуће стране не буду споразумеле, питање ће моћи, ако се стране сагласе, бити изнесено пред један арбитражни суд" (чл. 28). У даљим члановима Пакта пријатељства изложен је начин састава и поступка овог арбитражног суда. У случају ако се уговарајуће стране не сложе да се спор поднесе арбитражном суду, „спор ће бити решаван по чл 15 Пакта Друштва Народа" (чл. 30). Ова установа факултативног арбитражног суда за све спорове (дакле и политичке природе) представља једну новину у међународном праву, и оригиналност је нашег Пакта пријатељства са Грчком.

Као што смо горе навели, протоколи закључени у Женеви о српској слободној зони у Солуну, за своју базу имали су конвенцију од 10 маја 1923 а не атинске конвенције од 17 августа 1926 године. Отуда женевским конвенцијама нису расправљена питања мањина, Хилендара и ова питања, уз још нека, остају и даље отворена између наше државе и Грчке. Женевски протоколи се односе искључиво на питања наше слободне зоне у Солуну. Првим протоколом уређена је лучка служба. Бродови који стижу у нашу слободну зону, нису дужни да претходно обавесте грчке власти. Тек у року од 24 часа по пристајању, дужни су да поднесу товарни лист, списак посаде и извештај о путовању. Овај извештај не односи се на питање о пореклу товара, његовој природи и т. д. Овим протоколом уређене су појединости о пилотажи, утовару и истовару у самој зони, као и о трговачким операцијама између наше и грчке слободне зоне. Слободна зона С. Х. С., према трећем члану завршног протокола „моћи ће се искоришћавати само за транзит и промет С. Х. С., искључујући сваку робу која долази или је намењена за друге земље". Југословенска роба моћи ће да се извози за Грчку преко наше слободне зоне, и обратно. Призната је потпуно суверености Грчке над нашом слободном зоном. У нашој зони важе „закони, правилници и прописи издати од грчких надлежних власти, а који се примењују на целом пространству солунског пристаништа". Само у питањима пилотаже, усидрења, пристајања, везивања, осветлења, утоваривања и истоваривања бродова у нашој зони, важе прописи издати од власти наше

зоне. Дирекција наше слободне зоне не може вршити полицијске акте на суву или на води, сем случајева хватања на делу, или случаја лица које се без дозволе креће по зони. Наши стражари могу да носе униформу, али не могу бити из редова активне наше војске или морнарице. У зони може бити највише сто чиновника. Они могу бити предани грчким властима само за она дела, која не улазе у њихову званичну надлежност. Иначе, правосуђе у нашој слободној зони стоји под грчким законима и припада грчким властима. Чиновници могу бити наши држављани, али радници запослени у нашој слободној зони морају бити само грчки држављани.

Осталим протоколима уређене су појединости о железничкој, царинској, поштанско-телеграфској и телефонској и ветеринарној служби. Прописано је да грчке власти не могу ни под каквим изговором скидати пломбе стављене на вагоне који путују између Ђевђелије и слободне зоне С. Х. С., а које су стављене од наших власти. Исто тако се неће моћи вршити ма какво проверење садржаја вагона. С друге стране наша влада се обавезала да роби која долази из опште слободне зоне у Солуну да иста олакшења и повластице која су дата роби која долази из наше слободне зоне, ма које било њено место определења у нашој држави.

Најзад једном посебном конвенцијом уређено је питање пруге Солун—Ђевђелија. Ову пругу откупила је као што смо горе споменули, једна наша група (под именом „Народни Синдикат Железница") са гарантијом наше владе, од „Друштва Ориенталних Железница", још 15 јула 1923 год. Сад је та пруга уступљена Грчкој за суму од 20.000.000 француских папирних франака. Половину ове суме Грчка је дужна да плати два месеца од потписа уговора (т. ј. до 17 маја ове године), а другу половину, у износу десет милиона француских франака са 6% интереса, дужна је да плати годину дана од дана исплате првог дела. Тако пруга Солун—Ђевђелија прелази потпуно у својину Грчке државе.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

ПРИВИЛЕГОВАНА АГРАРНА БАНКА

Закон од 16. априла 1929. о привилегованој Аграрној Банци представља један озбиљан покушај да се реши за нашу народну привреду тако важно питање земљорадничког кредита. Од целокупног досадашњег рада на организовању земљорадничког кредита ниједан стручњак није очекивао никакав добар успех. Политичко-партиски моменти имали су таквог утицаја на решење овога питања да је начин рада пре могао довести до корумпирања земљорадничких маса него до њиховог при-

вредног и друштвеног подизања и рационализовања наше пољопривредне производње. Са оснивањем Привилеговане Аграрне Банке узет је један нов правац и без сваке сумње отворене су озбиљне могућности да се постигну позитивни резултати. Најглавније одредбе закона у погледу организације и функционисања Аграрне Банке јесу ове.

Банка ће имати карактер акционарског предузећа са капиталом од 300 милиона динара. У упису овога капитала учествоваће држава са 140 милиона динара и то 120 представљају потраживања досадашње Дирекције за Пољопривредни Кредит и 20 милијона представља износ који ће уписати Државна Класна Лутрија. Остатак ће уписати Народна Банка, Државна Хипотекарна Банка, Поштанска Штедионица (уписом ових двеју новчаних установа повећава се износ учешћа државе), затим земљорадничке задруге, и приватни новчани заводи и личности.

Привилегована Аграрна Банка даваће дугорочне и краткорочне кредите и то искључиво земљорадницима и њиховим организацијама. Краткорочни кредити ће се давати било путем есконта и реесконта меница са роком од највише годину дана или на залогу пољопривредних производа. Дугорочни кредити ће увек морати бити гарантовани хипотеком. Банка ће моћи да даје кредите земљорадничким организацијама по текућем рачуну гарантованом обвезницама и хартијама од вредности. Банка ће даље давати зајмове задругама и земљорадничким организацијама, нарочито у циљу фаворизовања развитка индустрије на задругарској основи за прераду земљорадничких производа, олакшавања њиховог уновчавања и извожења, подизања магацина за смештај и заједничку продају производа. Аграрна Банка ће примати улоге на штедњу и издавати заложнице за које ће гарантовати држава. Она ће се моћи користити кредитом код Народне Банке, Државне Хипотекарне Банке, Поштанске Штедионице и домаћих и страних новчаних завода. Осим гарантије улога на штедњу држава гарантује акционарима и минималну дивиденду од 6%. Све привилегије које има данас Државна Хипотекарна Банка дају се и Аграрној Банци. Једна значајна новина овога закона састоји се у томе што је земљорадницима на територији Србије и Црне Горе дата способност меничног задуживања.

Упуштати се у критиковање начина на који се покушава да реши питање земљорадничког кредита било би по нашем мишљењу у овоме и излишно и погрешно. Солуција која је код нас усвојена не представља ништа ново. То је систем који већ функционише у Пољској и усвојиле су га Бугарска, Грчка и Румунија. Какви ће се резултати код нас постићи не зависи толико од саме организације Аграрне Банке него од њеног будућег рада. Тај рад ће без сваке сумње наићи на највеће тешкоће и представља најтежи и најделикатнији посао који је икада код нас предузет на пољу привредне политике.

И зато место критике и скептицизма који се код нас испољавају у свима приликама када се отпочиње рад на нечему новом, мислимо да би боље било да свако према своме искуству и знању допринесе решавању оних многобројних питања на која ће Аграрна Банка наићи у своме раду. Узмимо у расматрање само једно од тих питања, питање пласирања кредита па ћемо лако видети какви проблеми и тешкоће Банку очекују у њеноме раду. Какав би критеријум требала Банка да заузме приликом кредитовања земљорадника у појединим крајевима? Да ли њена акција треба да има претежно социални карактер, да ли би она имала да се састоји у спасавању земљорадника у појединим нашим крајевима од зеленаштва или би њен задатак био да омогући интензификацију и појефтињавање производње у оним крајевима који су већ навикнути на продуктивно искоришћавање кредита, где се дакле могу за релативно кратко време постићи знатни резултати? Ако посматрамо нашу међународно-привредну ситуацију онда би смо морали усвојити ову другу солуцију. Наш положај на међународним тржиштима постаје све тежи. Земље у које је природно управљен наш извоз спроводе енергично политику аграрног протекционизма, прекоокеанске земље подигле су своју пољопривредну производњу на такав степен да наша привреда није под данашњим приликама у стању да са њима конкурише. Једини је излаз појефтињавање наше пољопривредне производње и побољшање квалитета производа. Најбољи пут да се ово постигне јесте пружање оним крајевима где је пољопривредна производња на доста великој висини јефтиног кредита који ће им омогућити квалитативно и квантитативно побољшање производње. То би значило да се извесне покрајине специализују за производњу робе за извоз, да приме на себе дужност одржавања наших данашњих позиција у међународној трговини и освајање нових.

Али на другој страни имамо велике масе земљорадника који производе под најпримитивнијим условима и грцају под теретом огромних зеленашких дугова. Ако би још захваљујући јефтином кредиту у једном крају земље појефтинила пољопривредна производња што би изазвало пад цена у целој земљи онда би се рентабилност производње ових сељачких маса још више смањила и њихов положај би постао још тежи. Пружити овим земљорадницима могућност јефтиног кредита значило би не само ослободити их од зеленаштва него и повећати и побољшати њихову производњу. Само би оваква акција морала врло дуго трајати. Ови крајеви знају данас готово само за потрошачки кредит. Они морају у техничко-производном погледу још много да науче па да се оспособе за употребу кредита. Ту се мора организовати читава систематска акција и то у првом реду се такав земљорадник мора просвестити, поучити, што захтева много времена. Средства која би се у овакве крајеве у овоме тренутку пласирала не

би дакле могла брзо донети користи, а каква ће бити ликвидност таквих потраживања не треба ни говорити.

Нема сумње да би најбоље било да се напоредно врши кредитовање у оба правца, да се у једним крајевима задовоље техничко-производне потребе а у другим социално васпитање. Али не треба заборавити да су за овакву кредитну политику потребна несравњено већа средства од оних са којима ће банка располагати. Њена средства, повећана чак и са средствима које ће Народна Банка ставити пољопривреди на расположење када буде извршена законска стабилизација динара неће ни изблиза бити довољна за задовољење једног мањег дела потреба. Истина је да је Аграрној Банци створена могућност да дође до средстава из иностранства. Ми смо уверени да ће, када се прилике на великим светским новчаним тржиштима среде, бити могућно доћи до повољних зајмова у иностранству. Али за моменат те прилике нису ни мало повољне, зато можемо да рачунамо само са сопственим средствима. Истина да ће све оно што се буде дало земљораднику њему данас бити добро дошло, али се мора констатовати да су средства недовољна и да ће Банка стога морати да води највећу дискриминацију при подели кредита, што ће јој као што смо видели, наметнути решавање врло тешких проблема.

Сасвим је природно да ће ситуација бити у толико тежа у колико се више буде сматрало да је са оснивањем Аграрне Банке решено питање земљорадничког кредита и ако се све буде очекивало од ње. У Аграрној Банци треба гледати само почетак акције на организовању пољопривредног кредита и да ту сада тек остаје да се изврши најважнији део посла. Овај посао имао би се састојати у што већем популарисању кредитних задруга на селу које би прикупљале и искоришћавале уштеде својих чланова. Када би се у овоме правцу дошло до онога што данас имамо у Словеначкој, питање пољопривредног кредита би било решено и Аграрна Банка би могла у највећој мери донети користи као једна резервна банка за земљораднички кредит, као централни регулатор пољопривредног кредита. **Д-р Александар Јовановић.**

СУДСКА ХРОНИКА

ПРИЛИКОМ ЗАКЉУЧЕЊА ПОРАВНАЊА О ПРОДАЈИ И КУПОВИНИ НЕПОКРЕТНОГ ИМАЊА, ПРОДАВАЦ НЕ МОРА ДОКАЗАТИ ДА ЈЕ СОПСТВЕНИК ИМАЊА КОЈЕ ПРОДАЈЕ.

I. М. Г. и Н. С. као пуномоћник своје жене З. на белешци код Првостепеног Суда за Округ Београдски од 9 фебруара 1929 год. под Бр. 4075 представили су: да је тужена З. продала тужиоцу М. своје непокретно имање у М. за 15.000 дин. које је тужилац исплатио. Тужена З. имала је

тапију тога имања, али јој је иста нестала, те је по њеном тражењу Суд огласио за уништену решењем од 17. августа 1928. год. Бр. 26345. Иначе је имање предала тужиоцу на слободно руковање и располагање и одобрава му, да се на основу овога поравнања убаштини и прибави нову тапију на своје име. Обе стране молиле су Суд да поравнање уважи.

II. Првостепени Суд за округ Београдски нашао је: да тужена З. није поднела никакав доказ о томе, да је она сопственик имања, које жели да прода. По § 27. грађ. зак. једном ствари може располагати само оно лице, које је сопственик те ствари. У противном не може пуноважно пренети својину на другога. У овом спору тужена З. није ничим утврдила да је сопственик имања, стога и није власна да исто пренесе на другога — у овом случају на тужиоца М. Суд је ценио и поднето решење о уништају изгубљене тапије и нашао је: да исто може бити доказ само о томе, да је туженa З. тражила поништај те тапије, али не и доказ о томе, да је она била и остала сопственик имања, које жели да прода. Ово у толико пре, што исто решење није извршно. Стога је 13. фебруара 1929. год. под Бр. 4402 решио: да се тужилац М. и тужена З. од тражења, изложеног у реферату, одбију као од тражења неоснованог на закону.

III. Пуномоћник тужиоца М. у својој жалби, упућеној Касационом Суду, навео је следеће:

1. По нашем грађанском закону §§ 854—863 поравнање је уговор, потврђен од стране Суда. Као уговор он везује само она лица, која су га закључила. Њиме се уклања неизвесност, која је постојала између уговорача у погледу њиховог одређеног правног односа. Приликом закључења поравнања парничари признају један другоме извесна факта од правног значаја, и на тај начин пречишћавају своје правне односе.

На евентуална права трећих лица поравнање нема утицаја. Њиме се не могу крњити права трећих. Стога не постоји интерес правнога саобраћаја, да Суд приликом закључења поравнања испитује: да ли су парничари сопственици оних права, која признају једно другоме. Суд на то није упућен ни грађанским судским поступком. На име, у поступку се не иде за материјалном, већ за формалном истином. Суд цени сваку ствар по поднетим доказима, не упуштајући се у испитивање да ли ти докази одговарају стварности или не, нарочито ако је тај доказ *признање парничара.*

У овом случају тужилац М. и тужена З. хтели су поравнањем да пречисте правни однос у погледу једног непокретног имања. Своје наводе доказали су признањем — § 178. грађ. суд. пост. Имајући сва факта утврђена и пречишћена, имајући и вољу парничара за поравнањем, другим речима имајући све реквизите, који се траже за један спор по грађанском судском поступку — Суд није могао одбити парничаре од тражења, већ је требао да поравнање одобри.

2. Код преноса својине разликују се два момента: правни основ и закони начин-§ 226. грађ. зак. Правни основ значи код купопродаје стицање права на својину неке ствари. Законим начином се тек сама својина при-

бавља. Закони начин код прибављања својине непокретних добара састоји се у преносу тапије код Суда — чл. 58 уредбе о убрзању рада у вези § 292 грађ. зак. Једино закони начин представља прибављање својине, и једино је у том моменту преноса својине продавац дужан доказати своју сопственост — да би је могао код Суда на другога пренети.

Закључење једног поравнања не представља закони начин за стицање својине. Оно представља само правни основ, по коме је једно лице стекло право на својину ствари другога лица. Поравнањем се, стога, као правним основом, а не законим начином, и не преноси својина, већ се само признају међусобна права и дужности. И будући само правни основ — закључење једног поравнања у погледу продаје непокретног имања не представља моменат, у коме је продавац дужан доказати својину. Тај ће моменат настати тек доцније, — онда када продавац, да би извршио поравнање, буде хтео да тапију пренесе на купца, или када би се купац — користећи се правним основом, хтео убаштинити на купљено имање. Тек тога момента, када се својина непокретног имања преноси и стиче, дужан је Суд да испитује: да ли је продавац сопственик непокретног имања, да би могао својину тога добра пренети на купца.

Молио је да се са тих разлога решење Првостепеног Суда за округ Београдски поништи.

IV. Касациони Суд (III. Одељење) својим решењем од 15. априла 1929. год. Бр. 5128 поништио је решење Првостепеног Суда за Округ Београдски и зато дао ове разлоге:

Погрешно је Суд решио, да се не може уважити поравнање, учињено на протоколу од 9. фебруара 1929. год. зато што тужена З. није ничим доказала да је сопственик добра, које путем поравнања преноси на тужиоца. Јер Суд приликом оцене овог поравнања није могао да се упушта у питање о праву својине на имању које се преноси, пошто се поднетим поравнањем, као нормираним правним односом не преноси својина, већ се њиме само регулишу међусобна права и дужности парничара, и конституише једно тражбено а не стварно право. А дужност Суда да испитује да ли је продавалац сопственик непокретног добра у питању или не, наступа тек у моменту када купац, у овом случају тужилац М., буде захтевао убаштинење на поменутом имању".

Самуило Демајо
адвокат

НЕМА МЕСТА СУЂЕЊУ ПО КРАТКОМ ПОСТУПКУ КАД ТУЖИЛАЦ ПОДНЕСЕ ОВЕРЕН ПРЕПИС ПРИВАТНЕ ИСПРАВЕ, А ОРИГИНАЛ ПО НАРЕДБИ СУДА НЕ ПОКАЖЕ СУДУ НА УВИЂАЈ.

Ј. П. из Плевља тужио је плеваљском првостепеном суду М. К. онд. молећи суд, да га по поступку осуди на плаћање и то: 1000— динара главног дуга са 6% год. интереса од 1-VII-1927 год. до наплате; 200 динара парничких трошкова, као и да му накнади плаћену таксу.

За доказ свога потраживања поднео је од стране полицијске власти оверен препис признанице дужникове.

По овоме је суд на основу одлуке своје бр. 8561, наредбом под истим бројем позвао тужиоца, односно његовог

Arhiv Pravnih nauka.rs

пуномоћника г. И. С. адв. из Плевља да у року од 8 дана поднесе суду на увиђај оригиналну признаницу, што ако не учини, биће дужан да у истом року поднесе препис тужбе и признанице, ради доставе истих туженом на одговор, пошто на основу поднете исправе нема места кратком суђењу.

Пуномоћник тужилачке стране, налазећи да по поднетој исправи има места кратком суђењу и без поднашања на увиђај оригинала исте, сматрао је напред поменуту одлуку, односно наредбу суда као незакониту, те је стога тражио да му се изда решење, зашто је и таксу платио.

По овоме тражењу суд је решењем својим бр. 8834, од 14-XII-1928 год. своју напред поменуту одлуку бр. 8561 образложио овакво:

„Да би се по приватној исправи могло изрећи осудно решење по кратком поступку, она по § 449 грађ. суд. пост. мора бити јасна, тако, да по њој има тужилац јасно право на оно што тражи, а тужени дужност да тужиоца у тражењу намири; другим речима, приватна исправа мора да је пуноважна, а то ће бити само онда, ако испуњава услове из §§ 191 и 192 грађ. суд. пост. *Да ли пак приватна исправа испуњава ове услове, остављено је на оцену једино суду*, а ником другом, што је са свим разумљиво и логично.

Из поднетог овереног преписа признанице не види се, да ли ју је дужник Милутин својеручно написао и потписао, а ни тужба се о овоме не изјашњава, да би по § 192 грађ. суд. пост. била пуноважна и према томе подобна за доношење осудног решења по кратком поступку. С тога се тужилачка страна има позвати наредбом да у року од 8 дана, поднесе суду на увиђај оригиналну признаницу дужникову, ради констатације, да ли је она у смислу предњег пуноважна или не, т.ј. да ли има или нема места кратком суђењу на основу ње, што ако у остављеном року не учини, суд ће тужбу пустити у редовну грађ. парницу, у коме случају биће дужна поднети препис тужбе и прилога, ради доставе туженом на одговор у смислу § 104. грађ. суд. пост., пошто поднети препис признанице није таква исправа, да би на основу ње имало места кратком суђењу, јер тужени на исти може чинити приговор, као на пример, да признаницу није својеручно написао, већ само потписао.

Истина, у § 453. грађ. суд. пост. каже се, да се исправа може поднети и у од стране надлежне власти овереном препису, *али се овде мисли на препис пуноважне исправе*, а да ли је у овом конкретном случају оригинална признаница пуноважна, не види се из њеног овереног преписа, јер се овером не тврди,да је она написана и потписана једном истом руком. Смисао § 453 грађ. суд. пост. јесте тај, да исправа треба да буде суду поднета у таквом облику, да се о њеној пуноважности не може да сумња, па се с тога и тражи да је препис, на основу којег се кратко суђење тражи, од суда или полицијске власти, а не од саме странке, одостоверен. У осталом, суд и не тражи да се оригинална признаница приложи, *већ само покаже на увиђај,* како би суд као једино позван зато, могао ценити, јели она пуноважна или не, па према томе да реши, има ли или нема места кратком суђењу. Из тога, што се у овом зак. пропису (§ 453 г. с. п.) говори о томе, да тужени у течају остав-

ног му рока може тражити да му се оригинал покаже на увиђај, не може се извести то, да ово право припада искључиво туженом, а не и суду, који је, као што се из предњег види, *по службеној дужности позван да цени важност — доказну моћ — поднеше исправе*, на основу које се тражи кратко суђење, јер кад би се противно узело, судови би морали доносити осудна решења и на основу непуноважних писмених исправа, почетка писменог доказа — и тиме тужене неправично изложити тежим последицама кратког суђења, што ће се видети из ниже изложенога.

Кад би на основу поднетог преписа приватне исправе било места кратком суђењу, *онда би се дошло до једне аномалије, да препис исправе има јачу и већу доказну снагу од оригинала — матице* —, што је противно здравом разуму и логици у опште, а правној напосе, а то би увек био случај кад би оригинална исправа сачињавала почетак писменог доказа, на пример, да ју је дужник само потписао, а не и написао, што се не би могло видети из овереног преписа, као што је овде случај. Па не само то, већ би овим било отворено широко поље злоупотребама, пошто би сви они, који имају овакве исправе, т.ј. само потписане од стране дужника, подносили суду њихове оверене преписе, и тражили осуду по кратком поступку, *што на основу оригинала не би могли добити*, избегавајући тиме редован поступак.

Да је гледиште суда тачно и на закону основано, види се још и по томе, што би, у случају донетог осудног решња на основу преписа овакве једне приватне исправе, туженом, односно осуђеном била нанета велика неправда, јер противу оваквог решења не може да изјави жалбу, а у закону није предвиђено, да ће се решење задржати од извршења, ако би тужени истакао да исправа није онаква какву предвиђа § 449. грађ. суд. пост., пошто је ово питање имао суд по службеној дужности предходно расправити. У §§ 455 и 459 грађ. суд. пост. лимитативно су набројани узроци са којих се може тражити задржање решења од извршења. Ни у једном од ових параграфа не стоји, да ће се решење задржати од извршења, ако тужени у течају одређеног рока изјави, да је исправу само потписао, а не и написао, те да прем' томе није било места кратком суђењу. Када то стоји, онда би тужени, у случају осуде, био доведен у један по њега сасвим неповољан положај, док би тужилац у исто време био неправично привилегисан, пошто тужени на ово решење не би могао изјавити жалбу, а нема могућности да решење задржи од извршења, што без сумње није у духу закона, јер је законодавац увек гледао и водио подједнако рачуна о обема странма".

По благовремено изјављеној жалби пуномоћника тужилачке стране II оделење Скопљанског Апелационог Суда решењем својим од 28-I-тек. год. бр. 420. оснажило је напред поменуто решење плеваљског првостепеног суда као у свему правилно и на закону основано, а жалбу одбацило.

Интересантно је напоменути да је тужилачка страна у својој жалби навела, да ожалбено решење „не одговара закону ни с формално-правне ни с материјално-правне стране." С формалне с тога, што је исто донео судија, који је распоредом одређен да врши дужност пријавника, а не појединачног судије, а с материјалне с тога што је § 453. гр. суд. пост.

ANALI PFB | anali.rs

дао тужиоцу право да исправу поднесе у оригиналу или од стране надлежне власти овереном препису.

Навод да је решење с формалне стране незаконито с тога што га је донео судија, који распоредом није одређен да врши дужност појединачног судије, неумесан је, јер ни једним законским прописом није забрањено да решења и пресуде, за које је надлежан судија појединац доноси и други који судија, кад је распоредом одређени судија појединац, другим којим послом спречен да своју дужност појединачног судије врши, као што је овде био случај.

Што се тиче напада решења с материјално-правне стране налазим, да поред онаквих разлога првостепеног суда није потребан никакав коментар. У осталом, Апелациони Суд оснажујући ожалбено решење одбацио је све наводе у жалби као неосноване.

Божидар В. Веселиновић,
судија плевањског првостеп. суда

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

НЕКИ НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА

XIII Швајцарска теза о јавном праву у Средњевековној Србији.

Са знатним закашњењем стигла нам је докторска теза Фрајбуршког Универзитета у Швајцарској о јавном праву у средњевековној Србији, — Das öffentliche Recht im mittelalterlichen Serbien, Jnaugural-Dissertation von *Dimitrije Gj. Gjuritsch* aus Zemun-Jugoslavien (Freiburg in Schweiz, 1926, SS. 79). Њен писац г. Ђурић стекао је за свој рад докторат и пружио је један прилог за распростирање знања о историји старога српског права у иностранству. Његов се рад не уздиже изнад просечног нивоа немачких теза, али у исто време се и не спушта. Није то самостално истраживање, него самостално реферисање оних резултата, што су их постигли прави истраживаоци. Последњи нису чак исцрпени, али ипак су узети у обзир главни и њихови најважнији резултати. Свакако је писац уложио труд те га ваља похвалити и похвала, која му припада, најбоље ће се изразити уобичајеном за такве случајеве у немачкој универзитетској пракси речју: fleissig.

У тези се редом претресају ова питања: о монарху (4—11), сталешком уређењу (11—19), о сабору (19—23), о узајамном односу између цркве и државе и о правном стању цркве (23—42), о законодавству (42—57), о управи (57—66), о судству (67—79). Распоред материјала по наведеним рубрикама није спроведен са унутрашњом објективном доследношћу, и ако је писац то желео, као што о том сведочи његов предговор (1—2), у коме објашњава читаоцу, да подела материјала одговара објективним особинама проучаваног доба. То није пошло за руком писцу, те никако не зна

ANALI PFB | arhiv.rs

да нађе проучаваном добу и државном уређењу адекватну конструкцију. У осталом не може му се то ни замерити, јер нису истакли једну такву конструкцију ни они истраживаоци, на којима се писац базира. Писац употребљава апстрактне појмове апсолутне монархије (4, 7, 8, 21—22), цезаропапизма (30) и т. сл. а иза њих не види конкретне особине проучаваних јавноправних установа. Ипак на неким местима се осећа добро стручно школовање, кроз које је писац прошао, а које га чува од конструкција пронађених самоучки. Тако на пр. писац потпуно разложно истиче стварни карактер работа и дажбина, којима су биле оптерећене меропшине земље, против хипотезе Новаковића о њиховом оснивању на неком вечном уговору (9—10) и одлучно побија мишљење Л. Марковића о општој војној обавези у средњевековној Србији (10—11).

У детаљну оцену појединих пишчевих тврђења нећемо ни улазити, јер би се та оцена морала претворити у поуку. Сматрамо за довољно да се једна нова публикација из историје српског права на немачком језику забележи са напоменом, да она ипак пружа страним читаоцима више мање тачну слику оне обраде, која постоји у дотичној књижевности.

На завршетку да се допусте две речи pro domo sua. На једном месту писац наводи мој „Увод у историју словенских права“ само за то, да би ми замерио, као да ја тврдим, да је на немачки језик преведено *друго* издање чувеног дела Мажејовског (51, н. 3). У ствари пак ја то не тврдим, дакле, нема ни моје грешке, него постоји lapsus пишчев, као, уосталом, још на једном месту, где се Мажејовски претворио у Maciejowitsch'a (с. III).

Д-р Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

D-r Mileta Novakovitsch: **Über den gegenwärtigen Stand des Schiedsgerichtsverfahrens im Serbischen Recht**

У овој расправи о избраним судовима по Српском Грађ. Суд. Поступку (од 20. Фебруара, 1865. год., ст. к.), расправа објављена у повременој збирци: Internationales Jahrbuch für Schiedsgerichtswesen in Zivil-und Handelssachen (Band II., 1928.), Berlin, коју уређује Г. D-r Arthur Nussbaum, проф. Унив. у Берлину, писац, Г. Д-р Новаковић, проф. Међународнога Јавнога Права на нашем Универзитету, указује најпре на хетерогеност законодавства Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца а, специално, на пољу Приватнога и Кривичнога Права, како Материалнога тако и Формалнога. [После штампања расправе Г. Новаковића, добили смо ове опште законе из речених правних области: Менични Закон, Закон о Чеку, Закон о Адвокатима, Закон о Државном Тужиоштву, сви од 29. Новембра, 1928., Закон о Уређењу Редовних Судова и Закон о Судијама

Редовних Судова, оба, прво, из прошле, 1928., године а, затим, замењени Законима од 8. и 18. Јануара, 1929. год., као што је и Закон о Адвокатима замењен Законом од 27. Марта, 1929. год.; Кривични Законик од 27. Јануара, 1929. год., Крив. Суд. Поступак од 16. Фебруара, 1929., Закон о Извршивању Казни Лишења Слободе од истога дана са Законом (оба су од истог датума) којим се ова три последња Закона стављају „на снагу и уводе у живот"; — Закон о Заштити Државе са Изменама и Допунама од 1. Марта исте год., од 6. Јануара, 1929., овде апстрахујемо, јер је један такав Закон постојао и раније, онај од 2. Августа, 1921. год., као и Измене од 6. Јануара, 1929. год. у Закону о Штампи од 6. Августа, 1925. год.]. Та хетерогеност закона, примећује Г. Новаковић, остала нам је од Аустро-Угарске (а због њенога, додајемо, мање више федеративнога уређења). Г. Новаковић примећује још да, у својој расправи, даје преглед само Срп. Грађ. Суд. Поступка о избраним судовима, пошто је о томе у целокупном Законодавству наше Државе говорио Г. Dr. Karl Spiller, адвокат у Загребу, у часопису: „Gesetzgebung und Rechtspraxis des Auslandes" (Januar und Februar 1928).

Г. Новаковић наводи најпре да, по Срп. Грађ. Суд. Пост. (§§. 433. — 448.), има две врсте избраних судова. Прво, *обавезни избрани судови* (obligatorische Schiedsgerichtsbarkeit) о чијој надлежности је реч у §-у 434. Г. С. Пост. (од њих је најважнија и најчешће у употреби она код деобе породичних задруга): ови судови су, вели писац, подесни за спорове побројане у наведеном пропису зато што ти спорови стоје у вези нарочито са месним правним обичајима (Ortsgebräuche. Познато је да наш Грађ. Законик од год. 1844. сматра Обичајно Право као један извор Објективнога Права али само као допуну празнина у законима — §. 10. Грађ. Зак. У истом смислу су и већина других Законодавстава, н. пр. Црногорски Имов. Законик, Швајц. Грађ. Законик, Schweizerisches Zivilgesetzbuch, од 1907.—1912. год., чл. 1. одељ. 2. Напротив, Франц. Грађ. Зак. не помиње правне обичаје као извор Објективнога Права, а Аустр. Грађ. Зак., такође, не садржи о томе општу норму као што је она из §-а 10. Срп., чл. 2 Црн. Зак. и чл. 1. Швајц. Грађ. Зак., мада местимице упућује и на њих).

Односно *необавезних* (факултативних) *избраних судова*, (freiwillige Schiedsgerichtsverfahren), Г. Новаковић примећује да су одредбе о њима код нас доста непотпуне и да су неке од њих узете из странога а, специално, из Францускога Законодавства. (Иначе, наш Грађ. Суд. Поступак није рађен по Франц. Грађ. Суд. Поступку од год. 1806., од кога се битно разликује).

Што се тиче законских реквизита потребних за постојање (Entstehung) и пуноважност (Gültigkeit) уговора о (необавезном) избраном суду (Schiedsgerichtsvertrag), ту вреде опште

ANALI PFB | anali.rs

норме о уговорима. Тако, странке морају бити пословно способне (geschäftsfähig), §. 444. 2°. Грађ. Суд. Пост., и њихова изјава (Willenserklärung), пуноважна. Иначе, може уговор да буде *ништаван* (nichtig — француски: inexistant), н. пр. ако га је закључило лице умно болесно, §. 533. Грађ. Зак. (случај апсолутне пословне неспособности, где долазе и деца испод седам година: §§. 37., 533., §. 807. одељ. 2. Грађ. Зак.) или рушљив, оборљив (anfechtbar, annulable), н. пр. ако је једна уговорна страна била релативно пословно неспособна, као што су малолетници од седме до двадесет прве године и под стараоштво стављени расипници (Грађ. Зак., §§. 37., 39., 41., 533., Зак. о Старатељству од 25. Октобра, 1872. год., чл. 144. à 146.). Да прибележимо овде и Аустриски Закон од 28. Јуна, 1916. год. (по н. к.): *Entmündigungsordnung* (стављање под стараоштво пунолетних лица) који је завео установу ограниченога стављања под стараоштво (beschränkte Entmündigung) пунолетних лица и то због умне болести или умне немоћи (Geisteskrankheit oder Geistesschwäche), због навике пијанства, алкохолизма [(„wegen gewohnheitsmässigen Missbrauches von Alkohol (Trunksucht)] или због злоупотребе живчаних отрова (Missbrauches von Nervengiften"), §§. 1. од. 2., 2. под 2. тога Закона, као морфин, кокаин, опиум. Изузимајући расипника (Verschwender) о којима су се налазиле одредбе и у Аустр. Грађ. Законику (од год. 1811), и о којима има, такође, говора и у Entmündigungsordnung-у (§ 2. од 1., §. 6. од 2.), Аустриско Законодавство (као и многа друга) није знало (као још ни данас многа Законодавства) за категорију пунолетних лица *ограничено* пословно способних (resp. ограничено пословно неспособних): до Entmündigungsordrung-а, у Аустриском Праву, пунолетно лице било је или *потпуно* пословно *способно* или *потпуно* пословно *неспособно*: ту није било средине (осим, као што смо мало час приметили, случаја стараоштва због расипништва које се зове, у Аустр. Грађ. Зак., die Kuratel: die Kuratel wegen Verschwendung). Међутим, као год што код телеснога здравља односно телесне болести има постепености (градација) или нианса, исто тако између потпунога умнога здравља и потпуне умне болести има прелаза, и на тој чињеници и установљена је, у Кривичном Праву, норма о смањеној урачунљивости (verminderte Zurechnungsfäkigkeit). Исто ово вреди и за Приватно Право: између пунолетних лица која су умно потпуно здрава и која су зато пословно потпуно способна и лица која су потпуно умно болесна и стога потпуно пословно неспособна може бити и таквих лица, и има их често фактички, чије душевно стање се налази између горње две крајности и која се, према томе, не могу сматрати ни као потпуно пословно способна ни као потпуно пословно неспособна: њихова пословна способност односно неспособност је само *ограничена* (beschränkt). Та лица долазе, докле, под ограничено стараоштво и добијају једног Beistand-а (помоћника).

ANALI PFB | anali.rs

То је новина, сасвим сагласна са чињеницама и искуством, коју Аустриско Законодавство дугује Закону од 28. Јуна, 1916. год., и коју је, са разлогом, Комисија Министарства Правде за израду Нацрта једног Општег Грађ. Законика за нашу Државу унела у тај Нацрт (у партију о Штитништву или Туторству и о Скрбништву — die Kuratel la curatelle).

Г. Новаковић, разуме се, у горњој својој студији о избраном суду не говори о овој установи, пошто он излаже правила о томе суду по Српском Законодавству у коме иста установа не постоји. Истина, чл. 139. Срп. Зак. о Старатељству говори и о стављању под стараоштво и лица која би била „иначе немоћна" где се, свакако, разумеју и лица чије умно стање Аустр. Entmündigungsordnung назива: „Geistesschwäche", али и једно такво лице стављено под стараоштво по чл. 139. Срп. Зак. о Стараоштву било би *потпуно* пословно неспособно као и лица: „душевно болесна", чл. 139. (тачније: „умно болесна", Geisteskranke, в. овде и чл. 141. и 142. истога Зак.). Г. Новаковић додаје, сасвим умесно, да је удатој жени потребно одобрење њеног мужа за пуноважно закључење уговора о избраном суду: и, заиста, пристати на избрани суд изједначује се са поравнањем (§. 433. Грађ. Суд. Пост., у вези са §§-има 854. à 861, Грађ. Зак.), и пошто се удата жена не може поравнати без мужевљевога одобрења, не може она, разуме се, пристати, без тога одобрења, ни на избрани суд. (За пословну способност удате жене в. §§. 109., 110., 920. Грађ. Зак., као и §. 3. Тргов. Законика по коме се удата жена правно оспособљава за вођење трговине на своје име помоћу „саизвољења" мужа).

Разуме се, као што, тако исто, Г. Новаковић примећује, и правни прописи о изјави воље и о условима њене пуноважности имају се применити и на уговор о избраном суду. „Ergibt sich später, вели Г. аутор, dass die Willenserklärung einer Partei infolge Betruges, Drohung oder Irrtum abgegeben wurde, so hat das die Nichtigkeit des Schiedsvertrages zur Folge". Наравно, да Г. Новаковић мисли, овде, под „Nichtigkeit" (ништавост) на „Anfechtbarkeit" (рушљивост), пошто мањивост изјаве воље услед заблуде, претње или преваре повлачи нѐ непостојање него само непуноважност правнога посла, изузимајући, наравно случајеве где *заблуда* има за учинак да правни посао остане несвршен (inexistant, nichtig), што, наиме, бива онда ако је заблуда у природи, предмету или основу (causa) правнога посла. Разуме се да се, и код уговора о избраном суду, поставља питање, а због неслагања §-а 537. и 937. (Измена и Допуна од 5. Маја, 1864. год., зб. XVII., стр. 237.) Грађ. Зак., да ли је тај Законик усвојио, код заблуде (односно битних особина ствари или односно личности код уговора закључених intuitu personae) при правним пословима inter vivos (а, специално, код тих послова када су они теретни, уз наплату, наплатни, entgeltlich, à titre onéreux), теорију *воље* (Willenstheorie), што је систем Франц. Грађ. Зак. (као, у основи, и Немачкога

и Швајц. Грађ. Зак.) или теорију *изјаве воље* (Willenserklärungstheorie) која, код теретних правних послова, има значај Vertrauens-oder Verkehrstheorie (теорија поверења или теорија промета), како је то по Аустр. Грађ. Законику. Нека нам је допуштено напоменути да смо ми за ово друго решење и разлоге за то изнели смо у своме раду: *Грађанско Право. О Посебним Уговорима*, I., Београд, 1928., стр. 90., прим. 28.

Још да, код питања о закључењу уговора о избраном суду, додамо, од своје стране, да се, *за опуномоћавање,* тражи, овде, по Грађ. Законику, „особито само на те послове гласеће пуномоћије", како се изражава § 614. тога Законика који побраја правне послове за које је потребно такво пуномоћство (Vollmacht) где долази и власт да пуномоћник „поравнителног судију избере", а под тим требало би, на сваки начин, разумети и власт закључивања, за другога, уговора о избраном суду. Међутим, §. 83. Грађ. Суд. Поступка, који садржи одредбу о општем пуномоћству, вели да пуномоћник има, ту, власт, између осталога, да се, за властодавца, поравна као и да пристане на избрани суд [у осталом, власт поравнања, као *већа*, обухвата и власт пристанка на избрани суд као *мању*, тако да бисмо ми, по интерпретационом правилу: a maiore ad minus, знали и иначе да оно прво овлашћење значи и ово друго[1])], тако да се поставља питање: који од ова два прописа, §§ 614. Грађ. Зак. и §. 83. Грађ. Суд. Пост., треба применити на избрани суд?

---

[1]) Изгледа да Грађ. Законик схвата ово друкчије јер, док, као што смо видели, у §-у 614. тражи, за власт пристајања, у име другога, на избрани суд (овде је реч, као и горе, разуме се, о необавезном избраном суду, а не и о обавезном, пошто је овај, за спорове из §-а 434. Грађ. Суд. Пост., једини надлежан, те ту не може бити говора о каквом пристанку парничара на избрани суд, као што то не би могло бити ни код суђења у споровима у којима су надлежни општински или државни судови), „особито само на те послове гласеће пуномоћије", дотле се, у § 613. Грађ. Зак., законодавац, односно власти равнати се за другога, као и за друга опуномоћавања означена у том пропису, задовољава тиме „кад се у пуномоћију ови послови поименце назначе". Међутим, § 433. Грађ. Суд. Пост. изражава се овако: „који су парничари власни поравнати се, могу се сложити, да им парницу, о којој по закону равнању места има, расправи избрани суд." Из овога би излазило да, овде, законодавац ставља на равну ногу власт равнања и власт пристајања на избрани суд, тако да би се могло тврдити да, од Грађ. Суд. Поступка (1865. год.) па на овамо, није више требало, за опуномоћавање код састава избранога суда, „особито само на" тај посао „гласеће пуномоћије" (§ 614. Грађ. Зак.) већ је било довољно поступити по §-у 613. Грађ. Зак., јер lex posterior (Грађ. Суд. Пост., 1865. год.) derogat priori (Грађ. Зак., 1844. год.). Ипак ствар није тако сигурна, јер, можда, § 433. Грађ. Суд. Пост. мисли само на *власника* права, када он *лично и непосредно* пристаје на избрани суд а не и онда када он на овај пристаје *посредно,* преко *пуномоћника:* из тога што законодавац изједначује у првом случају равнање са пристајањем на избрани суд, не би се још дало извести да он, законодавац, то чини и у другом случају, при свем том што: Qui mandat ipse fecisse videtur: законодавац је, свакако, хтео да титулара права узме у заштиту овде против самог њега и зато му наређује да уради онако како је прописано у § 614. Грађ. Зак.

Према правилу да познији закон укида ранији, имало би се дати првенство §-у 83. Грађ. Суд. Пост., пошто је овај Законик доцнији од Грађ. Законика. Само, за примену тога правила нужно је да оба закона, и ранији и потоњи, имају исти правни однос као предмете свога нормирања, те отуда питање: да ли је тај услов овде испуњен? Јер ако то није, онда се имају применити оба закона. Ма колико да изгледа да се оба закона баве истом ствари, не треба поћи од те претпоставке да је заиста тако па одбацити ранији закон. Напротив, по правилу, нови закони нормирају *нове* правне односе, а и где се тичу старих правних односа, то је, пре, ради њихове допуне. Правна еволуција није у смислу *негације* ранијега (систем рушења старога, анархистички), него је она у одржавању установа које постоје са њиховим постепеним усавршавањем. Зато треба добро извидети да ли нови закон не регулише нешто друго — ма да из исте категорије правних односа (у нашем случају тиче се опуномоћавања, Bevollmächtigung) — а не баш оно што чини предмет ранијега закона, тако да би остала на снази *оба* закона, дакле не само нови него и ранији. Када, имајући ово у виду, упоредимо §§ 614. Грађ. Зак. и 83. Грађ. Суд. Пост., излазило би то да се они не односе на исти случај: § 83. Грађ. Суд. Пост. мисли на случај када властодавац има већ парницу или парнице код суда (одн. судова) или намерава да их подигне, мисли, другим речима, на *процесуално* пуномоћство, и тада није потребно да он, при опуномоћавању [било да се ово односи на све парнице било само на једну[1])], изда пуномоћнику, ако жели да га овласти и на пристајање на избрани суд, „особито само" на тај посао „гласеће пуномоћије", као што то прописује § 614. Грађ. Зак.: довољно је да и то овлашћење буде, у општем пуномоћству, са осталим овлашћењима. Међутим, ако би ко хтео, изван случаја *спора* код суда (који би био већ поведен или би имао тек да се поведе), да опуномоћи једно лице да, уместо њега, пристане на избрани суд, тада он, сообразно §-у 614. Грађ. Зак., има да му дâ „особито само" на тај посао „гласеће пуномоћије". Не би, дакле, тада могао да, у истом пуномоћству, овласти пуномоћника још за који правни посао (н. пр.: да се поравна или да поклони или да прода или да властодавца задужи и т. д.). У толико је, код овлашћивања на избрани суд, остао, и после §§-а 83. и 84. Грађ. Суд. Пост., на снази § 614. Грађ. Зак. Што се тиче самога порав-

[1]) Опште пуномоћство може се тицати *свих парница* (које су поведене или ће се повести: погрешно се изражава § 83. Грађ. Суд. Пост. „све у течају налазеће се парнице", као да пуномоћник са општим пуномоћством не би могао повести *нове* парнице) или само *једне* одређене парнице (из §-а 84. Грађ. Суд Пост. могло би се, услед његове погрешне редакције, изводити да је опште пуномоћство могућно само када има бар *две* парнице и то још када су оне „у течају", што би било противно правилу §-а 83. Грађ. Суд. Пост. где је за ово sedes materiae).

нања, оно, ако није случај процесуалнога опуномоћавања, може бити садржано у истом пуномоћству са опуномоћавањем за све оне послове који су побројани у §-у 613. Грађ. Зак., а када је реч о процесуалном опуномоћавању, тада се, у општем пуномоћству (за једну или више парница), не мора никако ни помињати поравнање као ни они други правни послови из §-а 83. Грађ. Суд. Пост.: доста је да се властодавац изрази да свом пуномоћнику „издаје опште пуномоћство" па да овај има власт да предузме за властодавца све оне правне радње које помиње § 83. Грађ. Суд. Пост. где долази и поравнање[1]).

За тим Г. Новаковић говори о *форми* уговора о необавезном избраном суду. То није консенсуалан него *формалан* (свечан) правни посао. По §-у 436. Грађ. Суд. Пост., уговор овај има да буде потврђен од полициске власти, дакле склопљен у облику *јавне* исправе (§ 187. 1°. ал. 1. Грађ. Суд. Поступка). У осталом, исправа о уговору може бити, несумњиво, потврђена и судијом за неспорна (ванпарнична) дела, што се види из чл. 149. Правила о Поступању у Неспорним (Ванпарничним) Делима од 13.-23. Децембра, 1872. год. [(§ 187. 1°. ал. 1. Грађ. Суд. Пост. не говори о томе зато што, у времену доношења Грађ. Суд. Поступка, 20. Фебруара, 1865. год., још та установа, неспорне или ванпарничне судије, није постојала: она је уведена тек Законом од 25. Октобра, 1872. год. о Постављању Судија за Неспорна Дела, кога дана је донесен и Закон о Старатељству. Пре ових Закона, неспорне и старалачке послове вршили су „окружни судови", у колегији. § 187. 1°. ал. 1. Грађ. Суд. Пост. изречно вели да озваничавање исправа врше и *судови* (разуме се окружни).] Да

[1]) У осталом, то питање је спорно. Горње мишљење оснива се специално на §-у 84. Грађ. Суд. Пост. који гласи: „све проче, што је у § 613. и 614. законика грађанског изложено, мора у пуномоћију, како општем, тако и за поједине парнице, изриком побројано бити". То значи да, у општем пуномоћству, не морају и изриком бити побројани и правни послови из §-а 83. Грађ. Суд. Пост. (argumentum a contrario). Међутим, по једној одлуци одељења Касационога Суда (од 24. Априла, 1904. год., Бр. 3068. в.: Г. Никетић, *Грађански Законик Краљевине Србије протумачен одлукама одељења и опште седнице Касационога Суда*, Треће издање, Београд, 1922., стр. 355. и 356., уз §. 613., као и: Г. Никетић, *Грађански Судски Поступак протумачен одлукама Државнога Савета и опште седнице и одељења Касационога Суда*, друго издање, Београд, 1921., стр. 78. и 79., код §-а 84.), опште пуномоћство „по правној природи својој овлашћује пуномоћника на послове администрације и мере којима се заштићавају и обезбеђују права и интереси властодавчеви. За послове пак означене у 613. Грађ. Зак. потребно је нарочито и јасно овлашћење у пуномоћству...", што има, свакако, да значи да, у општем пуномоћству, треба побројати и оне све послове које садржи одредба §-а 83. Грађ. Суд. Пост., а такво тумачење §-а 83. не слаже се, као што смо већ видели, са §-ом 84. Грађ. Суд. Пост. (А. Ђорђевић, у својој *Теорији Грађанског Судског Поступка*, друго издање: приредио Др. Д. Аранђеловић, Београд, 1924., стр. 91. и 92, не расправља то питање). У пракси, пак, да би се избегле све тешкоће у вези са тумачењем §§-а 83. и 84. Грађ. Суд. Пост., заинтересована лица наводе, у општем пуномоћству, поименце све правне послове из §-а 83. Грађ. Суд. Поступка.

приметимо да, по истоме §-у, 426., Грађ. Суд. Пост.: „Ако су се уговорачи у суду сложили на избрани суд, суд ће им свакоме издати одостоверени препис протокола“ (в. § 157. други одељак Грађ. Суд. Пост. По првом одељку овога §-а, председник је дужан, пре него што почне извиђање на рочишту, понудити парничаре „да се равнају, или да се сагласе на избрани суд, представивши им последице парничења“: то показује колико законодавац полаже на *мирно* решење правних сукоба међу појединцима, што је, као што смо и другом приликом то приметили, сасвим у духу Хришћанске Религије). Најзад, по §-у 6. Грађ. Суд. Пост., тач. г., општински судови надлежни су одобравати избране судове у споровима за које су они надлежни по тач. а истога §-а (в. овде и чл. 15. Зак. одн.Уредбе о Убрзању Рада код Судских и Иследних Власти, од год. 1921).

Уговор о избраном суду, ако је склопљен пре и без парнице, има, додаје аутор, Г. Новаковић, да буде састављен у два примерка. Додајмо томе још и то да, овде, морају бити испуњене и остале формалности прописане за састављање и потврду исправа о двостраним уговорима §-ом 192. Грађ. Суд. Пост. (Измене и Допуне од 11. Априла, 1885. год., донесене, као и остале Измене и Допуне од тога датума одредаба Грађ. Суд. Постука о доказима, по Франц. Грађ. Законику).

Даље, вели Г. Новаковић, у уговору о избраном суду мора бити тачно означен предмет спора (Streitgegenstand) као и имена избраних судија, упућујући на чл. 1006. франц. Грађ. Суд. Поступка који тражи то исто („Le compromis désignera les objets en litige et le nom des arbitres à peine de nullité“). Ово означење захтева, код нас, § 436. Грађ. Суд. Пост. Та норма је, у нашој пракси, спорна. а) *Означење предмета спора.* Шта то значи: означити тачно оно „о чему ће избрани суд судити“, као што се изражава § 436.? На пр., раније, када је у Београду, експлоатација електричнога осветљења и трамваја била у рукама Белгиского Безименога Друштва, у уговору о тој концесији између Друштва и Београдске Општине била је, мислимо, и једна клаузула о томе да ће, у случају спора између уговорача приликом извршења уговора, судити избрани суд. Да ли је било и ту *тачнога* означења предмета спора, или ће уговорачи испунити овај захтев само ако кажу баш сам *конкретан случај* о коме има да реши избрани суд, н. пр. спор о правној важности извеснога уговора о продаји и куповини? Јер, ако се § 436. има, овде, овако схватити, онда она клаузула о избраном суду у уговору између Општине Града Београда и Белгиского Друштва не би била вредела и зато не би била обавезивала уговораче. У својој књизи: *Грађански Судски Поступак*, Први Део: О Суђењу, Прва Књига: О Устројству Судова и Њиховој Надлежности, Београд, 1920., Г. Д-р Драг. Аранђеловић и потписани казали смо о том питању ово: „Међутим, ако би странке закључиле такав уговор о избраном суду, да им све спорове из извеснога до-

вољно одређенога правнога односа има да суди избрани суд, уговор о избраном суду био би тада *ђуноважан,* јер је предмет спора ту *означен.* На пр., кад пуномоћник и властодавац уговоре да пуномоћник управља извесном имаовином властодавчевом, и да им, у случају спора поводом тога управљања, има да суди избрани суд" (стр. 59.). Али, ако би два лица уговорила да ће им све спорове имовинске природе који се ма када или за известан период времена појаве међу њима расправити избрани суд, такав уговор не би одговарао реквизиту §-а 436. о означењу предмета спора и не би вредео. б) *Означење судија.* Ово питање је, такође, спорно. У пракси се, често, ова норма §-а 436. Грађ. Суд. Пост. занемарује и уговорачи просто стипулирају да ће им спорове који би искрсли поводом послова у које су они ступили међу собом (на пр. један пољопривредник закључио је са извесном фабриком шећера уговор о испоруци шећерне репе) судити избрани суд или избране судије, без ближега означења ових. И тада, ако и када дође до парнице, поступа се као у случају обавезнога избранога суда, то јест: сваки парничар бира по једног или две судије и по једног заменика а заједнички председника (и његовога заменика), § 435., а у случају да се парничари не сложе у избору судија, ради се онда саобразно §-у 437. одељ. 2. Грађ. Суд. Пост. Таква пракса противна је §-у 436. овога Законика који изречно вели да се, у уговору о избраном суду, имају тачно означити „имена лица, која ће судије бити". На тај начин, ако то не би било одређено у уговору, овај не би обавезивао странке.[1]) Разуме се, када странке *накнадно,* као што смо то горе претпоставили, одреде судије, онда је тиме уговор доведен у склад са §-ом 436. (само је сумњиво да би полициска власт, за случај да се парничари овако накнадно не сагласе о судијама, могла интервенисати, по §-у 437. од 2., јер овај пропис се тиче само *обавезнога* избранога суда а не и *необавезнога,* што значи да би полициска власт била у претпостављеном случају *ненадлежна).*

Али, није потребно, у уговору, означити баш *имена* сама избраних судија: довољно би било означити и положај који судије заузимају на пр. у државној служби, само то има да буде јасно одређено, тако да не може бити сумње о *личностима* које су наименоване за судије. И тада би уговор о избраном суду одговарао захтеву §-а 436. односно означења судија. (В. у овом смислу напред наведену књигу Г. Д-ра Д. Аранђеловића и потписанога: *Грађански Судски Поступак* I. 1., стр. 60.).

Г. Новаковић није улазио у све ове детаље на сваки начин зато да, с погледом на оскудицу у простору (Raummangel) која влада не само код станова (Wohnungsnot) него и код часописа, његова расправа не би испала сувише дугачка.

[1]) В. у овом смислу и одлуке Франц. Касац. Суда: A. Carpentier, *Code de Procédure civile,* Paris, 1926., p. 320.

Што се тиче питања ко може бити избрани судија, Г. Новаковић вели да, и поред тога што странке у основи („grundsätzlich") имају потпуну слободу („volle Freiheit") избора судија, у том обзиру постоје ипак извесна ограничења, наиме она из §-а 435. од 2. Грађ. Суд. Пост. Остављајући на страну значај и домашај тих ограничења, приметићемо да се она тичу једино *обавезних* избраних судова а не и судова *необавезних*, што значи да се могу узети за судије тих судова и лица споменута у том §-у. Друга је ствар што на пр. чиновник, судија у необавезном суду, не може ову дужност вршити на штету своје службене дужности (он ће судити у ванканцелариско време) или што би судија, који је члан необавезнога избранога суда, могао бити позван да о истом спору решава као државни (или општински: § 15. Грађ. Суд. Пост. *in fine*) судија (у таквом случају, тај судија би се, у државном или општинском суду, изузео: § 52. тач. 7., §§ 16. и 17-а. Грађ. Суд. Пост.). У пракси су, заиста, били бирани за необавезне изабране судове и судије Касационога Суда, и ако је овај Суд надлежан за разматрање пресуда избраних судова, у случају нормираноме у §-у 447. Грађ. Суд. Пост. (Замена од 3. Јануара, 1867. год., Зб. XX. стр. 1.).

Али теже је питање о *апсолутној неспособности* за својство судије избранога суда (§ 435. предвиђа само случајеве *релативне неспособности* код обавезних избраних судова). Ово питање је врло контроверсно. Нема тешкоће, ако се тиче судија у обавезним избраним судовима: они, по мишљењу Г. Др-а Д. Аранђеловића[1]), са којим се и ми слажемо[2]), морају имати „најмање оне квалификације, које се и за члана општинског суда траже"[3]). Али *quid* са судијама у *необавезним* избраним судовима? Ту имамо једно мишљење које, с погледом на велики правнички ауторитет писца, мора се имати у виду, без обзира на његову аргументацију. Код мишљења, најпре, вредност дају аргументи, па када се, благодарећи тако успешним мишљењима, једном стече репутација и ауторитет, онда се са мишљењем таквих писаца мора рачунати, чак и када нису мотивисана: мотив је тада сам писац! Овде је реч о Милану Пироћанцу који је први, у својој, тако да кажемо, сензационој расправи: *О изборном суђењу* („Бранич", 1897. год.) објаснио, на један зналачки начин, установу избраних судова а, специално, необавезнога избранога суда и унео реда у одредбе често нејасне нашега Грађ. Суд. Поступка о избраним

[1]) В. његову расправу: *Суђење пред избраним судом,* штампану у „Полицијском Гласнику", 1912.

[2]) В. Ж. Перић и Д-р Драг. Аранђеловић, *Грађански Судски Поступак.* I. Део, Књига I., стр. 98.

[3]) „В. чланове 105., ал. 1., 71., 30. и 32. Зак. о Општинама". Реч је о Закону о Општинама од 5. Јуна, 1903. год. са Изменама и Допунама од 22. Децембра исте год.

ANALI PFB | anali.rs

судовима (нејасне и зато што законодавац ту говори, у истим прописима, час о обавезним а час о необавезним избраним судовима тако да није се лако наћи у тој мешавини). М. Пироћанац, у колико је реч о *необавезним* избраним судовима, налази да судијама тих судова нису потребне никакве квалификације. Он, наиме, вели: „Може се за судију изабрати малолетни или распикућа, па чак и онај који је грађанску част изгубио". Г. Аранђеловић, после навода овога става из расправе М. Пироћанца, додаје: „Ја се са тим не могу сложити из горе наведених разлога" [в. цитирану расправу Г. Аранђеловића у „Полицијском Гласнику"[1])]. И ми се, и сада као и раније,[2]) слажемо са Г. Аранђеловићем, и мислимо, као и он, да и судије необавезних избраних судова морају имати квалификације које и судије обавезних избраних судова, т. ј. бар квалификације чланова општинских судова. Отуда, противно ономе што овде мисли М. Пироћанац, не би могло бити судија ни у необавезном избраном суду лице које је малолетник, расипник или које је изгубило грађанску част (в. §. 18. Срп. Казненога Законика од 20. Марта, 1860. год., §. 47. Крив. Законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 27. Јануара, 1929. год.). М. Пироћанац је, изгледа, био под претераним утицајем идеје о аутономији воље појединаца, када се тиче њихових права из §-а 433. Грађ. Суд. Пост. Пошто је појединцима слободно располагати тим правима а та слобода иде до пристанка на (необавезни) избрани суд па чак и до самога безусловнога *напуштања* права, онда зашто, мисли, можда, М. Пироћанац, ограничавати власнике истих права у избору судија за необавезни избрани суд, зашто тражити да ови морају имати извесне квалификације? Када власник права може ово сасвим, без икакве противнакнаде, *непосредно* одбацити, напустити, зашто да он своје право не може одбацити, напустити, и *посредно*, пристајући на избрани суд састављен од судија чија оскудица било у интелектуалним (малолетници) било у моралним (осуђеници под губитком грађанске части) квалификацијама може да има за последицу да он *неправедно* изгуби своје право? Зар није и то *његово право* да се изложи таквом ризику, када је, по апсолутности приватних права из §-а 433. Грађ. Суд. Пост. (§§ 27. и 211. Грађ. Зак.), овлашћен и да одбаци право које му припада?

На сваки начин да је овако али то не смета ипак да је и необавезни избрани суд *суд, јавна власт*, а нема тога суда ни те власти у држави за које се не траже апсолутно никакве квалификације[3]). Пресуда необавезнога избранога суда такође

[1]) [2]) Навод из књиге: Ж. Перић и Др. Д. Аранђеловић, *ор. cit.*, I. 1., стр. 98.

[3]) Разуме се, да то напоменемо, да, када допушта да и малолетници могу бити судије у необавезним избраним судовима, М. Пироћанац не мисли и на малолетнике до седме године, пошто њима потпуно недостаје правна воља. Иначе, могли би бити такве судије и умно болесни. М. Пироћанац под малолетницима мисли, на сваки начин, на малолетнике од седме до двадесет прве године, или бар на малолетнике еманциповане.

је јавна исправа (§ 187. 1°. Грађ. Суд. Пост.) која, када протече рок за жалбу или буде оснажена од виших судова, има снагу извршне пресуде (§§ 448. у вези са §-ом 462. Грађ. Суд. Пост.), онако исто као и пресуде (решења) осталих судова против којих се не може више употребити правно средство. И када пресуда необавезнога избранога суда има такав значај, као што и цео рад тога суда има *службени* (званични) карактер, како онда могу бити судије у истом суду, бити, истина, само привремено (док избрани суд не сврши спор), лица која немају ни минимум квалификација (минимум умних и етичких способности), а тај минимум то је, као што Г. Аранђеловић тачно вели, оно што се тражи од најнижега т. ј. општинскога кмета — као судије: § 6. з. Грађ. Суд. Пост., чл. 15. Уредбе — Закона — О Убрзању Рада код Судских и Иследних Власти од 22. Јуна, 1921. год. са Изменама и Допунама од 15. Јула, (ступила у живот 15. Августа) исте год.,[1]) § 13. Грађ. Суд. Пост. *in fine*.

Из истога разлога не би могли бити, ни у необавезним избраним судовима, такође ни *страни* држављани (као ни они чије држављанство је непознато, les sans-patrie, die Heimatlosen): бити судија у избраном суду то значи вршити једну *јавну* фукцију, што се одриче странцима, пошто они не уживају политичка права[2]). По М. Пирочанцу требало би, изгледа, напротив решити да и страни поданици могу бити судије у необавезним избраним судовима. Па, свакако, и *женска лица* (чак и малолетна и под губитком грађанске части), можда са одобрењем мужевљевим, ако би се тицало удате жене. Апстрахујући питање какав је у опште положај жена односно права на јавну службу (у држави или у самоуправним телима), ми ћемо само приметити да, по нашем мишљењу, женска лица не би могла бити судије у избраном суду (ни у обавезном ни у необавезном), пошто, по Закону о Општинама, напред наведеном, жене немају квалификација за општинске чланове (председнике, кметове, одборнике), места на која се је долазило, по том Закону, *изборoм* на општинском *збору*. Јер, Законодавац није до данас признао изборно право (ни активно ни пасивно) женама. Ако се је, за време режима Устава од 28. Јуна, 1921. год., могло, из његових чл. 19. (право на државну службу) и 4. (једнакост грађана пред законом), изводити закључак да жене, тако исто, имају уставне услове за државну службу (в. и чл. 2. Закона о Чиновницима

[1]) В. Ђ. Б. Несторовић, *Две Судске Уредбе*, Београд 1921., стр. 108.: надлежност општинскога кмета подигнута је од 25 на 50 динара.

[2]) У овом смислу за наше Право и: Milan Bartoche, *Exposé du Droit international privé notamment du Droit international commercial*, Paris, 1927. (thèse de doctorat), p. 93. et 94.: „G. Pavlovitch, каже Г. Бартош, est d'une opinion contraire, qui est aussi celle de la jurisprudence (Journal du droit international privé, Paris, p. 149, 1894)". То је: Ђорђе Павловић у својој студији: *De la condition juridique des Etrangers en Serbie.*

ANALI PFB | anali.rs

и осталим Државним Службеницима Грађанског Реда од 31. Јула, 1923. год.), мада чл. 122. Устава није са том солуцијом стајао у сагласности (в. и чл. 4. 5⁰ Зак. о Чиновницима), ипак је било несумњиво, с погледом на чл. 70. одељак 3. Устава („Закон ће решити о женском праву гласа"), да женска лица, по Уставу, нису могла обављати јавну функцију на које се је долазило *изборо*м (пасивно бирачко право које је, наравно, претпостављало *активно* бирачко право), а сам Законодавац није, док је Устав био на снази, учинио употребу од овлашћења датога му наведеним Уставним прописом[1]) нити је он то учинио доцније, после укидања Устава.[2])

Г. Новаковић се није овде бавио мишљењем М. Пироћанца ни дискусијом коју она подстиче. Али, из тога што Г. Новаковић налази, сасвим правилно, по нама, да избрани судија не може бити лице које је изгубило грађанску част („eine Person, der die bürgerlichen Ehrenrechte aberkannt sind"), не правећи разлику између обавезнога и необавезнога избранога суда, може се, свакако, извести да и Г. Новаковић не дели ово гледиште М. Пироћанца. Јер, вели писац, дужност избранога судије јест једна почаст („ein Ehrenamt").

Је ли та дужност *обавезна?* Она је обавезна, сигурно, ако се тиче обавезнога избранога суда (§ 434. Грађ. Суд. Пост.), пошто би иначе било, често, немогућно саставити тај суд који је, видели смо, једини надлежан за спорове из §-а 434. Грађ. Суд. Пост. (О случајима извине в. § 439. Грађ. Суд. Пост.[3]) Та дужност је, дакле, једна *јавна дужност* као још, н. пр., дужност поротничка, старалачка и т.д. Међутим, нико није дужан да се прими за судију у необавезном избраном суду, што значи да, ако одређена лица не пристану да буду судије, избрани суд се не може саставити, а то ћемо имати и онда ако би једно од тих лица умрло или било у немогућ-

[1]) „Мушки пол није услов опште чиновничке способности. У чиновничком закону нема ниједнога члана који каже да је државна служба подједнако доступна и људима и женама, али има појединих чланова из којих несумњиво излази, да је законодавац предвиђао могућност женских чиновника. Н. пр. чл. 38: „Ово важи и за државне службенице неудате и удове..."; чл. 100: „Муж и жена не могу бити у непосредном службеном односу старешине и подручнога"; чл. 113: „Службеница која је на порођају... и т.д.": С. Јовановић, *Уставно Право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд, 1924., стр. 366. В. о истом питању и Prof. Dr. G. Krek, *Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreichs der Serben, Kroaten und Slovenen*, Berlin und Breslau, 1926., S. 23. und 24.

[2]) Шта више, Законом о Изборима Нар. Посланика од 27. Јуна, 1921. год. (то је, у главном, Закон од 3. Септембра, 1920. год.), изречно се тражио, за бирачко право, *мушки пол*, мада би се, према чл. 70. одељ. 3. Устава, како га ми тумачимо (*contra*, можда, С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 78.), то знало и без тога. Исто је то вредело и за обласне и среске изборе (в. Зак. о Обласној и Среској Самоуправи од 26. Априла, 1922. год.): С. Јовановић, *op. cit.*, стр. 391. и 400.

[3]) В. Ж. Перић и Др. Д. Аранђеловић, *op. cit.*, I. 1., стр. 61.

ности н. пр. због болести да врши овај посао (то се, и изван случаја необавезнога избранога суда, може десити да треће лице буде узрок да један правни посао остане неостварен: н. пр., када продавац и купац уговоре да цену одреди извесно друго лице, 648 Грађ. Зак., па то лице, ма из кога разлога, то не уради): странкама тада не остаје ништа друго него да иду пред редовни (државни или општински) суд, ако не би хтеле бирати нове судије или се не би могле сложити у том избору[1]) (или би, у међувремену, која од њих правно онеспособила). Ако се, пак, лице одређено за судију у необавезном избраном суду прими тога посла, онда та дужност постаје за њега законски обавезна, као и код судија обавезних избраних судова из §-а 434. Грађ. Суд. Пост.[2]).

Што се тиче самога поступка (процедуре) пред избраним судом, да приметимо, најпре, да је он исти код обе врсте избраних судова: различни по начину постанка и по надлежности, они су исти по *функционисању*. Г. Новаковић примећује да се ти судови не морају придржавати свих формалности прописаних код редовних судова али да ипак не смеју обићи основна правила (grundsätzliche Regeln) судске процедуре, као што је н. пр. правило обостранога саслушања парничара (односно њиховога стављања у могућност да бране своја права): audiatur et altera pars, иначе би њихова пресуда могла бити поништена (aufgehoben). За разлику од Франц. Права које прописује да избрани суд мора спор свршити најдаље за три месеца (ако странке нису што друго уговориле), чл. 1007. Франц. Грађ. Суд. Пост., Српско Право, вели Г. Новаковић, не одређује никакав рок овде, али, примећује одмах, Уредба (Закон) о Убрзању Рада код Судских и Иследних Власти прописује извесне мере које зајамчавају марљивије вршење дужности од стране избраних судија. Само, додајемо, чл. 30. ове Уредбе који садржи те прописе може се применити, у свој својој целокупности, једино на обавезне изабране судове, за шта би говорила и одредба претходнога члана, 29., који, сасвим умесно, питање о надлежности тих судова, ако се оно појави у конкретном случају, преноси са административне власти на власт судску (суд првостепени): у том члану реч је само о избраним судовима из §-а 434. Грађ. Суд. Пост. (обавезни избрани судова). Осим тога, и она одредба чл. 30. по којој првостепени суд, ако би избране судије злонамерно одуговлачиле рад, има чак и власт да ове разреши од дужности, „ако нађе да томе има места", не би се дала сложити са §-ом 436. Грађ. Суд. Пост. по коме су, код необавезних избраних судова, једино парничари овлашћени да одређују судије: то њихово право било би горњом одредбом потрвено, јер, како изгледа, она даје у сваком случају суду првостепеном

[1]) Ж. Перић и Др. Д. Аранђеловић, *op. cit.*, I. 1., стр. 61. и 62.

[2]) Ж. Перић и Др. Д. Аранђеловић, *op. cit.*, I. 1., стр. 61. и 62.

власт смењивања избраних судија, у сваком случају то јест па и онда ако, у својој жалби против избраног суда, парничари то нису захтевали. Ми мислимо да само они, парничари, могу разрешити судије одређене по §-у 436. Грађ. Суд. Пост, а не и првостепени суд[1]). У овом смислу и члан 1008. Француског Грађанског Судског Поступка.

Г. Новаковић, говорећи о поступку пред избраним судом, задржава се нарочито код правила да је пресуда избраног суда (обавезнога као и необавезнога) *правоснажна* (извршна, у смислу да против ње не постоји правно средство), §. 444. одељак 1. Грађ. Суд. Пост. Ако би се тицало необвезнога избранога суда, то би се, по нама, могло објаснити тиме што је необавезни избрани суд једно *посредно поравнање*, а поравнање је, као и сваки други уговор, закон за странке (§§. 540., 859. Грађ. Зак.), и не може се више ништити (када, пак, поравнање не вреди, в. §§. 857., 858., 859. in fine, 860. Грађ. Зак.). Ипак, објашњава Г. Новаковић, може се изјавити жалба (првостепеном суду и, ако ту не би било успеха, Суду Касационом на решење првостеп. суда: §§. 445. à 447. Грађ. Суд. Пост.) против пресуде избранога суда у случајима предвиђенима у §-у 444. Грађ. Суд. Пост. Да приметимо да је тачка 3. овога §-а погрешно преведена на немачки, јер ту стоји: „Wenn ein Irrtum nachgewiesen wird („ако се докаже заблуда"), док, међутим, текст те тачке гласи у Грађ. Суд. Пост.: „или је пресуда основана на превари": у немачком језику нашој речи *превара* одговара *der Betrug* а не *der Irrtum*, што значи *заблуда*. Затим, тач. 4. §-а 444. истога Законика преведена је овако: „Wenn die Schiedsrichter wissentlich rechtswidrig gehandelt haben, entweder beim Verfahren oder bei der Entscheidung", што не одговара потпуно српском тексту: „ако би избране судије навалично извиђењем или суђењем неправду коме учинили" и т. д. [долазе још речи „(измена §. 127. казненог законика)"], јер није довољно да су судије намерно противправно поступиле („wissentlich rechtswidrig gehandelt haben") него је још потребно да су оне тиме „навалично... неправду учиниле". Али, разуме се, ове случајне омашке у преводу ствар су самога Уредништва Збирке а не аутора, Г. Новаковића, који је, и ту, разуме се, Уредништву дао тачан извештај о нашем Законодавству.

Г. Новаковић додирује и то питање: да ли има још случајева, осим оних из §-а 444. Грађ. Суд. Пост., у којима се може изјавити жалба против пресуда избраних судова, и придружује се ту мишљењу судије Касационога Суда, Г. Л. Урошевића, нашега познатога и плоднога правнога писца, који, како Г. Новаковић вели, додаје случајима из §-а 444. и тај: када би било утврђено да су избране судије повредиле једно основно правило Приватнога Права („eine grundsätzliche Regel

[1]) Код Ђ. Несторовића, *Две Судске Уредбе*, нисмо нашли одговора на горње питање (стр. 115. à 117.).

des Privatrechts"). Г. Новаковић се позива овде на интересантне и стручне *Критичке студије из области Права* (Библиотека за Правне и Друштвене Науке, 14., Београд, 1926) Г. Л. Урошевића, где писац, Г. Урошевић, тач. 1. §-а 444. Грађ. Суд. Пост. („ако је избрани суд дану му власт прекорачио") тумачи не само у погледу Формалнога Права (специално судскога поступка) него и Права Материалнога тако широко да, у крајњој анализи, то потире правило из првога одељка §-а 444. („По правилу противу пресуде избранога суда нема жалбе") и преобраћа га, у самој ствари, у обрнуто правило: да по, правилу, има жалбе против пресуде избранога суда. Што се тиче саме Процедуре, и ми налазимо да, и поред оне норме из §-а 442. Грађ. Суд. Пост. да „избрани суд извиђа просто", ипак има извесних правила Процесуалнога Права које ни избрани суд, био он обавезни или необавезни, не сме запоставити, као што је правило: audiatur et altera pars које, видели смо, Г. Новаковић сасвим умесно наводи. Разуме се да сада може бити неслагања међу правним писцима и судијама односно тога да ли је извесна процесуална норма *основна* те да она, као ius cogens (imperativum), веже *сваки* суд па, чак, и *необавезни* избрани суд. Међутим, што се тиче Материалнога Права, погрешно је, по нашем мишљењу, одредби тач. 1. §-а 444. дати онако широки смисао као што чини Г. Урошевић. Најпре, несумњиво је, по нама, да се, у тој одредби, мисли само на власт коју су парничари *дали* избраном суду по §-у 436., а, затим, када би се, у свакој одлуци избранога суда која се не би слагала са каквим прописом Материалнога Права, видело његово прекорачење *дане му власти*, то би из основа мењало карактер установе избранога суда и од њега, који је један *изузетан* суд и који зато и има *изузетно* власт да „пресуђује по здравом разуму" (§ 442. Грађ. Суд. Пост.), створио се један *редован* (државни или општински) суд где је, у начелу, допуштено правно средство без ограничења. И баш зато што, када се изузму основна начела Процесуалнога Права, избрани суд није везан, ни у погледу доказних средстава ни иначе (материално право), законским прописима, и не постоји, у принципу, право жалбе против његових пресуда. Избрани суд има, тако рећи, *апсолутну* власт, и само је парничарима дата заштита против евентуалне *злоупотребе* те власти, правом жалбе у она четири случаја §-а 444. Редовни судови, пак, немају такву неограничену власт, они су везани *законима* и зато ту у опште постоји право на правно средство. Ово све нарочито вреди за необавезне избране судове на које, као што смо већ казали, парничари преносе своју *власт равнања*, и било би сасвим противно самом уговору о избраном суду, ако би парничари, пошто су се једном ослонили на разум и правичност избраних судија, оставили им одрешене руке („Бог вам а душа вам!" — како се каже у народу), могли да изјављују жалбу против њихове одлуке. То је њихова недаћа, ако су се били преварили у

здрав разум и справедљивост изабраних судија, и државна власт нема у то да се меша и да то исправља (у осталом, што се справедљивости судија ту тиче, парничари имају ефикасну заштиту у тач. 4. §-а 444.).

Да се власт необавезнога избранога суда тумачи онако уско, како то чини Г. Л. Урошевић, противно М. Пироћанцу који ту има, по нашем мишљењу, правилније гледиште[1]), то долази отуда што је § 444. изједначио, код права на жалбу, обавезни суд са необавезним те, и за први суд као и за други, поставио правило да у начелу против његове пресуде нема места жалби. Међутим, сасвим би се могло схватити да, што се тиче обавезнога избранога суда, право жалбе буде шире него када је реч о необавезном избраном суду, пошто надлежност првога од та два суда намеће сам законодавац и он не зависи, као необавезни избрани суд, од воље појединаца. (Ова напомена има нарочито вредности, када се има на уму да је избрани суд обавезан и за деобу ортака из §-а 47. Трг. Законика и породичних задруга). Али, зато што код нас постоји та, мање више ретка, особеност, *обавезни* избрани суд, и што је наш законодавац, свакако, погрешио када је, у Грађ. Суд. Поступку, са оба избрана суда поступио подједнако чак и у погледу жалбе на њихове пресуде, не можемо ми, да бисмо ту погрешку исправили, пасти у другу и, једним екстенсивним тумачењем §-а 444. Грађ. Пост., изменити општу природу необавезних избраних судова, судова који, једини, постоје, по правилу, у другим законодавствима[2]).

Ми смо овде само у неколико додирнули питање, ни мало лако, о правној снази пресуда избраних судова а, специално, необавезних избраних судова, не могући, разуме се, опширније говорити о томе у приказу једне студије.

После избраних судова, Г. Новаковић се зауставља на Београдском Берзанском Суду (Schiedsgerichtshof). Овај Суд

[1]) В. његову напред наведену расправу: *О изборном суђењу*, као и Л. Урошевић, *op. cit.*, стр. 52.

[2]) Г. Др. Д. Аранђеловић, који, такође, налази да § 444. треба шире тумачити, у томе је, и са разлогом, ипак много резервисанији него Г. Л. Урошевић и, наслањујући се на § 595. Аустр. Грађ. Суд. Пост. (Zivilprozessordnung) од 1. Августа 1895. год. по н. к. (у српском преводу од Г. Аранђеловића, издање Мин. Правде, Београд, 1912.), проширује право жалбе код избраних судова (обеју врста) на још четири (махом, формално-правна) случаја: в. расправу Г. Аранђеловића: *Суђење пред избраним судом*. В. о избраним судовима и Душан Алимпић, *Полициски Речник*, Књига Друга Ж—Љ, Београд, 1926., стр. 207. и даље. И по Аустр. Грађ. Суд. Пост., у начелу нема правнога средства против необавезнога избранога суда (Schiedsgericht на основу Schiedvertrag), пошто тај Законик лимитативно побраја случајеве тужбе за уништај пресуде тога суда (Die Klage auf Aufhebung): њих је седам (§ 595.) и, осим два (под f и g), сви се они тичу Формалнога Права. В. овде: Dr R. F. von Canstein, *Das Zivilprozessrecht*, Erster Band, 3. Aufl., Berlin, 1905. S. 177. ff. (в. ту и случајеве der Klage auf Aufhebung des Schiedsspruches wegen von Vorhandenseins von Wiederaufnahmegrűnden, S. 186. à 188.). В. и чл. 1010. чл. 1 Франц. Грађ. Суд. Пост.

установљен је Статутом Београдске Берзе од 7. Јуна, 1897. г. (потврђеним од стране Министра Народне Привреде 6. Јуна, 1898. год., ПБр. 4363.) који Статут је опет донесен на основу чл. 6. и 8. Закона о Јавним Берзама од 3. Новембра, 1886, г.[1]) О Београ. Берз. Суду говори тај Статут у чл. 83. à 191. Београ. Берзански Суд је надлежан, констатује г. Новаковић: а) За све спорове из берзанских послова на Београдској Берзи, „када се воде између лица, која су у време закључења спорнога посла или у време тужбе била записана (чл. 35.) као чланови или посетиоци ове Берзе, а не буду написмено уговорила надлежност којег другог Суда" (чл. 84. Статута Београ. Берзе); б) „За све оне спорове о трговачким пословима који би се могли вршити на овој Берзи, ако би парничари предходно или накнадно написмено и изрично пристали на надлежност овог суда, па ма да послови ови нису на овој Берзи закључени".

Затим, Г. Новаковић говори о саставу Берзанскога Суда и о његовом функционисању. Он се састоји из двадесет и четири судије који се бирају на годину дана од стране редовне Скупштине Берзе (чл. 87. и 88. Статута Београ. Берзе). Страни држављани не могу бити судије у овом суду: то је једна јавна функција а странци немају правну способност (Rechtsfähigkeit) за ову. Одлуке Београ. Берзанскога Суда су правоснажне т.ј. против њих нема места жалби (чл. 7. Зак. о Јавним Берзама). О извршењу одлука овога Суда налазе се одредбе у чл. 139. à 191. Статута Београ. Берзе.

На крају своје расправе, Г. Новаковић се, укратко, задржава на нашим међународним уговорима у којима је било норама о извршењу пресуда избраних судова. Он вели да се уговори које је Србија закључила, од времена када је (на Берлинском Конгресу, 1878. год.) проглашена за независну државу па до 1914. год., не баве тим питањем, осим Уговора од 9. Маја, 1881. год. о судској помоћи (Rechtshilfsvertrag) са Аустро-Угарском, „али који је Сен-Жерменским Уговором о Миру, чл. 241., стављен изван снаге" [управо, наша Држава имала је право да, у року од шест месеци, извести Аустрију (односно Угарску: в. Тријанонски Уговор од 4. Јуна, 1920. год., чл. 168. Уговора Нејискога од 27. Новембра, 1919. год.) које све уговоре закључене, пре Великога Рата, 1914.—1918., са Аустро-Угарском (реч је о двостраним уговорима, les traités ou conventions bilatéraux а не вишестраним, plurilatéraux) жели да одржи на снази, у одсуству чега ти су се уговори сматрали као укинути].[2])

[1]) В. обоје као и Узансе Београдске Берзе од 1. Јуна, 1898 год. код Г. Никетића, *Трговачки Законик и Стечајни Поступак Краљевине Србије* протумачени одлукама опште седнице и одељења Касационог Суда, Београд, 1914, стр. L и даље.

[2]) В. Dr. Karl Strupp, *Documents pour servir* à l'Histoire du Droit des Gens, 2-de édition des „Urkunde zur Geschichte der Völkerrechts", t. IV. 1. partie, Berlin, 1923, S. 413. à 415 (чл. 289. Верс. Уговора који говори о истој ствари и на исти начин о Немачкој).

После Рата, 1919. па надаље, наставља Г. Новаковић, закључила је Држава Срба, Хрвата и Словенаца неколико уговора са страним Државама о правној помоћи и извршењу судских одлука, али док се у Уговору склопљеном 1923. г. са Бугарском не спомињу пресуде избраних судова, дотле Уговор са Чехо-Словачком („Dieser Vertrag ist im ersten Bande dieses Jahrbuch auf S. 227 wiedergegeben") од исте године бави извршењем и тих одлука. Уопште, додаје Г. Новаковић, наша Држава је закључила са малим бројем Држава уговоре о правној помоћи: известан број таквих уговора је у стадиуму пројеката. А што се тиче извршења пресуда избраних судова, код меродавних чинилаца наше Државе, каже Г. Новаковић, влада извесна резерва (Zurückhaltung). „Тако, Југославија није сматрала за опортуно да приступа протоколу израђеном од стране Скупштине Друштва Народа („von der Völkerbundsversammlung") 26. Септембра, 1927. год. који предвиђа за Државе потписнице споразум (Vereinbarung) односно извршења пресуда страних избраних судова. Када ће Југославија овоме споразуму приступити и да ли ће се она на то уопште одлучити, то се не може данас рећи".

У целој својој расправи, Г. Новаковић је остао, и поред концизности, јасан и убедљив, особине којима се одликују сви његови радови из области Права и публицистике. Ми смо се задржали мало дуже на приказу њеном, једно због саме личности аутора а друго зато што је питање о избраним судовима, у теорији и пракси, и занимљиво и често, као што смо већ видели, контроверсно.[1])

Ж. М. Перић.

БЕЛЕШКЕ

Садашњи рад на пољској историји. — Проф. Х. Ф. Шмид, познати представник славистике на универзитету у Грацу, и то на филозофском и правном факултету, прати марљиво и неуморно научни покрет у свима областима науке о Словенству. У задњој свесци стручног годишњака Jahresberichte fur deutsche Geschichte (2. Jahrgang, Verlag von K. F Koehler, Leipzig, 1928) проф. Х. Ф. Шмид пружа исцрпни преглед историјских радова на пољском језику, објављених 1925 и 1926. год., а који се односе на целокупну и средњевековну историју Немачке (Arbeiten zur gesamten und zur mittelalterlichen deutschen Geschichte in polnischerSpache.) Однос према немачкој историји схваћен је толико широко, да је пишчев преглед обузео скоро целу књижевност из историје Пољске, у средњем веку. Писац је узео у обзир 274 публикација, чији се азбучни

[1]) У продужењу расправе Г. Новаковића, Уредништво истога „Jahrbuch"-а додало је („Anhang") и извештај Г. адв. Шпилера о избраним судовима у осталим покрајинама наше Државе („Über das Schiedsgerichtsrecht der jugoslawischen Nebenländer") који смо још у почетку овде споменули. Гледаћемо да и то, доцније, прикажемо у „Архиву", ако то већ дотле не би престало бити актуелно, доношењем Грађ. Суд. Поступка за целу Државу (чији нацрт је већ израђен у Мин. Правде).

списак наводи (С. 142—159), и дао је њихов систематски преглед по појединим хронолошким и материалним рубрикама (С. 691—733), где је приказао основне мисли и закључке прегледаних радова и сумарно их је проценио. Пред нама поступно пролазе доба франачке монархије, публиковање и истраживање извора за општу историју и историју права, филозофија пољске историје, целокупна излагања њених појединих епоха, политичка историја, историја права и државног уређења, социална и привредна историја, историја цркве, историја духовног и интелектуалног живота пољског народа, напослетку помоћне науке за историју. Мора се подвући обилатост радова пољских историка у свима наведеним областима која заслужује да јој се управо чудимо.

Слободни смо нарочито забележити велику монографију заслужног историка Станислава Закшевског о првом пољском краљу Болеславу Храбром *(St. Zakrzewski,* Boleslaw Chrobry Wielki, Lwów Ossolineum, 1925, стр. VII + 439), састављену и објављену поводом прославе хиљадугодишњице Пољског Краљевства. Та је прослава била обављена у Пољској исте године, кад и прослава хиљадугодишњаце краља Томислава у Хрватској, поводом које је Југословенска Академија у Загребу издала „Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućugodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva (1925 god., str. CIX + 681). Наведене се две прославе опет вежу за овогодишњу прославу хиљадугодишњице цара Симеона у Бугарској, поводом које је заслужни историк права Стефан С. Бобчев објавио лепу расправу: „Симеонова България отъ държавно правно гледище (София, 1928, стр. VII +145.) Поздрављамо све те прославе, јер X век у. самој ствари заслужује нарочити спомен, као доба дефинитивног образовања словенских држава и сјајно време првог почетка словенске културе (његову најновију оцену пружа *Jaroslav Bidlo,* Dějiny Slovanstva, v Praze, 1927, s. 24—57).

Иначе нас највише занима област историје права и државног уређења, као и нераздвојно за њу везане социалне и економске историје. За прегледано време нарочито су пољски историци обрађивали ова питања: о дажбинама и работама сељака у корист владара и господара земље, о постанку градова у Пољској пре немачке колонизације и рецепције немачког права (XIII в.), дакле о економској и правној природи старих пољских трговa, о аутономији самоуправних градова у потоње доба, о пореклу пољске шљахте (оспоравање старе теорије о династичком пореклу пољске шљахте, а с друге стране нова одбрана исте теорије), о политичкој улози магната (великаша) у XIV в. и о значају роковне организације код пољске шљахте. Као што се види, то су старе, и тако рећи, основне теме пољске историографије, опште и правне; оне се не постављају први пут, него се поново претресају путем исцрпнијег искоришћавања извора и, што је главно, путем усавршавања истраживалачких метода и тачнијег прецизирања детаљнијих питања за проучавање. То је природни пут за напредовање историјских студија о средњем веку. За то је напредовање неопходно познавање медијевистике свију европских народа, јер се одавде могу црпсти драгоцена методолошка упуства за обраду средњег века у националној историји. Успеси пољске медијевистике објашњавају се великим делом тиме што пољски историчари иду раме уз раме са дотичном немачком историографијом. Сад опет Х. Ф. Шмид позива немачке историчаре да се користе резултатима које су постигли њихови пољски другови по струци.

Т. Тарановски

A. W. Maklezow: **Der Kampf gegen die Verwahrlosung der Jugend in Sowjetrussland** (Sonderdruck из часописа: Die Erziehung, Monatschrift für den Zusammenhang von Kultur und Erziehung in Wissenschaft und Leben, Herausgeber A. Fischer и други 1929). Совјетска Русија је, међу осталим тешким задацима, имала и задатак да реши питање сирочади, незбринуте деце. Г. Маклецов, контрактуални професор на правном факултету у Љубљани, који је објавио знатан број расправа из области криминалне политике и, између осталога, нарочито се бавио питањем криминалитета деце и у вези с тим, и социалнополитичким питањем заштите деце, објавио је на немачком

ANALI PRAVNOG FAKULTETA

језику у одличном и врло угледном немачком часопису, горе наведеном, расправу чији је наслов у почетку исписан. То није први пут да проф. Маклецов обавештава немачку публику о Совјетској Русији, специално о њеном кривичном праву. У овој расправи он излаже критички рад Совјетске Владе да реши тај врло значајан и тежак задатак да спасе хиљадама напуштене деце од дефинитивне пропасти.

Мора се признати одмах, да писац показује очевидно добре воље да нам пружи једну верну слику о резултатима мера, које је предузела Совјетска Влада, и то на основу података званичних или приватних из саме Совјетске Русије. Његова тежња за објективношћу не види се само у тону којим пише у ствари — ту човек не може да осети ни најмање мржње и пристрасности, него у томе нарочито, што избегава брижљиво да по једном или два примера извлачи генералне закључке, па ма колико да би му ти примери могли послужити, а то баш на основу званичних совјетских података и чак судова, за тезу на штету совјетске владе. Он истиче, у осталом, сам да и на западу ово питање је далеко од тога да је решено (и да тамо само руже цветају, како би се народски рекло). Разлику између Русије и западних држава налази у огромности броја незбринуте деце, која од њих чини једну читаву социалну класу. Не таји да је томе први и почетан узрок био рат; али додаје да је узрок томе такође и грађански рат са свима многобројним недаћама и свирепостима и свима последицама по породицу и морал. Совјетска влада је приионула да реши то питање. Али по закључцима писца, Совјетска влада је у тој области ушла са сувише високим претензијама полазећи од начела, да је васпитање деце јавна, *државна* ствар; међутим није располагала са довољно средстава. Она је до душе створила једну џиновску мрежу установа дечијих, али нити није имала људи спремних за тај деликатан посао, већ много пута узимала их сасвим случајно, нити је имала у опште довољно људи без обзира на спрему, нити је имала материалних средстава и најелементарнијих, као што су то огрев, нити средстава да подваја болесну од здраве деце, а камо ли да их подваја са једног психолошког и педагошког гледишта после претходног испитивања о њиховим способностима и наклоностима; нити да свима осигура потребно стручно образовање.

Недостатак материалних средстава признају и сами совјетски писци; али они тиме и правдају неуспехе у тој области. Проф. Маклецов пак мисли да је тежиште питања у томе, да се умањи број незбринуте деце. У Русији тај број стално расте или барем се не умањује. Један од главних разлога за ту појаву је, по његовом мишљењу, стално пропадање породице и породичног морала, убрзано ређавим породичним и брачним правом.

Ова расправа има ту добру страну, да читаоца тера да мисли о последицама рата и револуције, да мисли о сукобу рационалистичких планова са животним тешкоћама у пракси.

Ми бисмо пожелели, да се г. Маклецов посвети питању наше сирочади. То поље има већ своје радинике, као што су проф. Шиловић, Чеда Митровић и неки млађи људи. Потребно је међутим, систематски обрадити целу ту материју са кривичнополитичког и социалнополитичког гледишта.

Ђ. Тасић

Milenko Militch, **Les attributions Communes et les Rapports du Conseil et de l'Assemblée.** Une étude de la Société des Nations. ***Preface de M. Joseph Barthélemy.*** Paris 1929 A. Pedone, éditeur.

У својој докторској расправи г. Миленко Милић проучавао је заједничке надлежности и однос Савета и Скупштине Друштва Народа. У предговору овој књизи, познати француски професор и политичар Г. Жозеф Бартелеми наглашава да ова књига спада у област уставног права о Друштву Народа. Г. Бартелеми додаје да добро зна да Друштво Народа није нека над-држава, и да оно изводи своју организацију из једног међународног уговора. Ипак Пакт Друштва Народа има много сличности са уставом, а сама организација потпуно потсећа на организацију уставних држава: постоји једна Скупштина, један Савет, једна бирократија и један судски орган. Проучавајући правну организацију ових установа и њихове

међусобне односе, Г. Бартелеми је наишао на највећу сличност са уставним правом које добија једну нову физиономију, и мисли да би се могло назвати међународним уставним правом. Организација Друштва Народа извршена је под највећим утицајем англо-саксонског правничког духа, и нема ничег заједничког са Монтескијеовом теоријом о подели власти. Греши се кад се каже да је Савет оно што влада у уставном поретку. Он додуше има неке управне надлежности, он је извршни орган Друштва Народа, — али то нису све његове дужности. Савет има многе властите надлежности, у многим питањима он не ради заједно са Скупштином, већ потпуно самостално и независно од ње. Отуда је од нарочитог интереса како ће се поступити кад није изречно предвиђено да ли неко питање спада у надлежност Скупштине или Савета. Да ли у таквом случају постоји презумпција о надлежности Скупштине? Па затим још једно крупно питање: да ли Савет подлежи контроли Скупштине? Ако има контроле, какве би јој биле санкције? Кад Савет донесе једну одлуку, могу ли заинтересоване државе да изјаве жалбу на ту одлуку којој вишој инстанцији, и је ли то Скупштина? Сви поменути проблеми су доста компликовани, и потребно је још доста рада да се они проуче и расправе. Г. Бартелеми сматра да су Савет и Скупштина међу собом **једнаки**, да дакле Савет није потчињен Скупштини, као што је парламентарна влада под контролом Скупштине. До 1926 у Савету су и бројно преовлађивале велике силе. 1926 Савет се у неколико демократисао, изгубио карактер скупа великих сила и приближио се у неколико Скупштини. Отуд ће контрола Скупштине бити пре омогућена. Но ипак и ако су велике силе правно изгубиле премоћ у Савету, оне још увек, својим утицајем на остале државе, доминирају у Друштву Народа, и реорганизација Савета остала је само форма.

Г. Милић у својој књизи проучавао је само заједничке надлежности Скупштине и Савета, њихове посебне, искључиве функције, оставио је по страни. Ограничивши се тако у своме раду, он је могао да се удуби детаљно у сва питања и да донесе много значајнији резултат, у толико што је ушао у сваку ситницу свога рада и исцрпео сав материал. У уводу своје књиге он баца кратки поглед на правну природу Друштва Народа и даје општу слику Савета и Скупштине, њихов постанак, састав, опште карактеристике и поделу надлежности. Даље проучава заједничке надлежности, најпре у оним питањима где Савет и Скупштина одлучују свако за себе (на пр. приликом избора судија за Стални Суд Међународне Правде, на основу чл. 10 Статута Суда, затим приликом примања нових чланова у Друштво Народа, и најзад у случају именовања Генералног Секретара Друштва Народа), па онда у питањима кад Савет и Скупштина доносе заједнички решења (у случају који предвиђа чл. 15 ал. 9 и 10 Пакта, кад се тражи медиација Скупштине за спорове који су њој поднесени, и у случајима измене пакта путем амандамана). У другом делу своје књиге Г. Милић излаже упоредне надлежности Скупштине и Савета (atributions concurrentes) и најзад, у трећем делу проучава односе Савета и Скупштине. Овде долази до закључка да се на Друштво Народа не може применити начело поделе власти, јер Савет није влада а Скупштина није парламенат, с обзиром на положај делегата појединих држава у Скупштини, с обзиром на то што Скупштина не доноси међународне законе и што Савет није одговоран пред њом. Отуда се и Г. Милић ставља на гледиште једнакости Скупштине и Савета, и ако помиње тежње за реформу унутрашње организације Друштва Народа.

Велико је питање дали стварно стање одговара правном, писаном стању, кад је реч о Друштву Народа. Узмимо за пример Савет. 1926 извршена је реформа, у циљу демократисања Савета, јер се хтело да велике силе са својим перманентним местом у Савету, буду бар у неколико ограничене присуством других, малих држава, чији би број представника у Савету био довољно јак да се одупру апсолутном утицају великих сила. Но наступило је нешто сасвим обратно. Данас, у ствари, имамо два Савета, шири и ужи. Кад год се говори о нечем важнијем Савет већа у ужем кругу

представника великих сила. До душе одлуке доноси пленарна седница Савета, али оне су већ унапред припремљене на оним ужим конференцијама, са којих су представници малих држава искључени. Мале државе нису у могућности да промене већ утврђена решења, која им се подносе готова. Такав је случај баш ових дана, у питању поступка о мањинама. То питање има да расправи Савет, али је он тако рећи пренео своју надлежност на један одбор, у коме су заступљени само представници великих сила. Шта они буду решили усвојиће извесно и Савет.

Питања која је Г. Милић, као што се и из ове кратке белешке може видети, проучавао, имају велику важност, и његова књига биће запажена од свих који се буду бавили деликатним односима Савета и Скупштине Друштва Народа.

И. Пржић

Милош Ђурић, **Проблеми философије културе.** Београд 1929 Издање књиж. Рајковића и Ћуковића, стр 199.

Ова књига докторска је теза Г. Ђурића, брањена на философском факултету загребачког Свеучилишта. Њен писац познат је као врло плодан, самосталан и занимљив радник у области философије. И ако млад, он се већ дуже времена бави најактуелнијим и најделикатнијим проблемима новог европског духа. Он је ватрени присталица нове философије, која је, по њему, „синтеза свих психичких снага људских, и рационалних и интуитивних као и логичких и рационалних". Одличан познавалац класичне књижевности и философије, као и наше народне поезије, он се упустио у проучавање суштине појма културе. Он сматра наше време као прелазну епоху светске историје, као последње дане ренесансне епохе „која је изнела идеал периферискога хуманистичкога човека и остварила га до потпуности". Посматрајући наше доба писац констатује да се „свуда опажају сутонске појаве једне културе којој се гасе стваралачке моћи." У овом погледу Г. Ђурић је дошао до истих резултата до којих и Освалд Шпенглер, који је своју чувену тезу поставио у својој књизи Untergang des Abendlandes. Само, док се Шпенглер зауставио на томе да, на основу историских и философских посматрања констатује кризу, или боље рећи пропадање западне културе, Г. Ђурић се не задовољава тиме и покушава да конструише основне линије нове културе која се рађа. „Поред знакова распадања, јављају се и покушаји подизања нових светова. У таквој атмосфери развио се и овај рад са тежњом да отвори перспективу нових идеала. Писац ове студије дошао је до уверења да културу не чини само развијање рационалне делатности и њена примена у животу Практике. Оно што чини културу то је остваривање смисла не само рационалним него и ирационалним стваралачким снагама..... Наш идеал културе то је жива, драматска, агонална хармонија свих човекових стваралачких моћи, то је остваривање идеје правде као синтезе и равнотеже човекових дионизиских и аполоновских снага. Наш корен није само у људском духу, само у нашој свести, него у свима слојевима свега што расте и постаје, а то растење и постајање веје у покрету васељене, од кристала до човека... Дамас је квантитативна култура прогутала квалитативну. Јавља се потреба да се насиљу техницизма учини крај. Истина културе треба да буде *уставна* као модерна држава. Из те потребе истина се организује као *Философија Културе*.... Философија Културе постаје оквир духовних и практичних делатности, које у њој налазе јединствени принцип поретка и хиерархије и, тако начелно утврђене и постављене на своје место, добијају свој репрезентативан положај и своју ауторитативну моћ. Овим својим радом писац доноси своје прилоге за организацију ове науке, која се тек у најновија времена почела образовати".

Оригиналност гледишта Г. Ђурића је његова вера у духовну мисију Словена. По њему та се мисија састоји у везивању западног духа са источним духом. У једном овом раниjем раду он је „додирнуо и основе словенског гледања на свет, јер у њему налази оне живе стваралачке моћи које су потребне за извођење реинтеграције, за успостављање живе целине људскога духа." У овој својој књизи он излаже тезу, која треба да буде „и једна опомена да развитак нашега балкан-

ског духа буде у сагласности са природом земље и да буде ужљебљен у ритам духа и судбину космоса, а ту сагласност и то ужљебљење поремећују они који желе да балканска парцела планете постане духовна колонија запада и којима су једини идоли: техничка култура, стручно-научни објективитет, рационално-логичка нужност, и нарочито брутална моћ практичнога успеха."

Г. Ђурић покушава да конструише своју овако трасирану теорију Философије Културе у даљим главама књиге, које носе наслове: проблем културе као проблем субјекта и објекта, савремена духовна криза, нови дијалекат философирања, етос и техника у органитету културе, култура као мост између живота и вечности. У сваком случају његова књига представља занимљив покушај једне нове философско етичке конструкције.

И. Пржић

D-r Dinko Tomašić, **Zakoni porasta stanovništva.** *Prilog bio-socialnoj teoriji o razvitku naroda.* 22 grafičke slike i XIX tabela. Beograd 1929. Izdavačka Knjižara Gece Kona.

Г. Д-р Динко Томашић, који је дао прошле године један добар превод Основа статистике од Ливиа Ливи, објавио је своја занимљива проучавања закона пораста становништва, односно услова множења и опадања расе. Свој рад он је израдио у Београдском Централном Хигиенском заводу у оделењу за социалну медицину и у ентомолошком одсеку параситолошког оделења. Посматрања о развитку становништва вршио је на становништву у Србији, у Босни и у Хрватској. Тиме је дотакао једно врло значајно питање, коме многе државе, нарочито после рата, посвећују знатну пажњу. Јер је од великог интереса по будућност једне земље утврдити тачно стање и кретање пораста и опадања становништва, пронаћи узроке и отклонити негативне узроке, те на тај начин допринети снажењу земље. Г. Томашић је питање проучавао са чисто научног гледишта, ослањајући се у главном на методе америчког социолога Reymond Pearl-a чије закључке у извесним тачкама критикује, као у осталом и познату Малтусову теорију о порасту становништва, на основу података добивених из посматрања у нашој земљи, и приказаних у многим табелама и графичким сликама. Г. Томашић скромно каже да се изнесени резултати доносе само као прилог једној теорији о развитку народа, а имаће пуно значење тек онда, када се започета испитивања наставе и прошире. Ми имамо утисак да ова књижица, мала по своме обиму, али обилна материалом и са необично занимљивим опажањима у закључцима, на основу склопа наше земље и продуктивности, — наталитета и морталитета — нашег народа у проучаваним покрајинама, значи један значајан прилог нашој мало развијеној социологији. После овог рада с правом очекујемо од Г. Томашића нове социолошке студије. Његов је рад у толико озбиљнији, што своју теорију израђује и поткрепљује податцима из наше земље. Јер најчешћа грешка наших писаца из ове области науке била је што су се они бавили општим проблемима, посвећујући малу или скоро никакву пажњу својој ближој околини. Улазећи у области које су испитиване од многобројних научних радника, а не ослањајући се на наше прилике (што би у осталом било много теже с обзиром на велику оскудицу материала код нас и врло лошу организацију у прикупљању и сређивању података), наши писци нису могли да постигну значајније резултате. Г. Томашић, упуштајући се у неиспитано поље наших прилика, избегао је ове опасности, и дао један озбиљан прилог *нашој* социологији.

И. Пржић

Д-р Сшеван Ђирковић, **Међународни пацифизам и његови противници.** Београд, 1929, стр. 14.

Г. д-р Ђирковић одштампао је из Српског Књижевног Гласника своје предавање одржано у Удружењу за Међународно Право 23 марта ове године, под горњим насловом. У своме предавању он најпре излаже развој међународног пацифизма. Мисао да се односи међу народима заснују на бази солидног и што је могуће трајнијег мира, веома је стара. Она је нарочито постајала снажнија и имала већи број поборника после великих ра-

това, који су изазивали на размишљање како би се будући ратови онемогућили или бар ублажили. Међународних пацифиста било је још у старој Грчкој и Риму. Хришћанство је такође имало као свој циљ измирење народа, али оно није дало очекиване резултате у односу на међународни мир. Оно је, најпре, проповедало рат против иноверника, који је сматран као оправдан, а сем тога империалистичке амбиције појединих хришћанских владаоца и папа биле су узрок многим верским и политичким ратовима. Пацифистичке идеје почињу да се истичу тек од Хуга Гроција, који је заснивао науку међународнога права. Пацифистичка пропаганда вршена је, у главном, у облику разних планова о миру и о вечитом миру, од којих су многи били са зрелим и врло реалним погледима. Занимљиви су покушаји Француског краља Анриа IV, абе Сен Пјера, Емануела Канта и других. Почетком деветнаестог века појавио се међународни пацифистички покрет, који је настао у Сједињеним америчким државама, најпре као један филантропски покрет, али се убрзо пренео у Европу и све више проширивао своју делатност. Осуђујући рат и старајући се да се у будуће ратови онемогуће, пацифисти су тражили неколико минималних гарантија за утврђивање мира. Најважније гарантије би биле: обавезна међународна арбитража за мирно решавање међународних спорова; међународно-правна организација мира и међународно законодавство и кодификација међународног права.

Но пацифисте су у своме раду налазили у свима земљама велики број противника. Ови су били нарочито јаки у Немачкој, између којих, поред многих правника, историчара, државника и војсковођа, ваља поменути чувене философе Фихтеа и Хегела. Противници пацифизма стајали су на гледишту т. зв. моралитета ратова и психологије народа. Ратови су неминовни, а и корисни су за друштво, јер се њима врши природна селекција народа: слаби ишчезавају да би уступили место јачим и способнијим народима. Из овакве философије произашао је немачки милитаризам и рад немачких државника који је довео до Светскога рата. У Светскоме рату дошле су у сукоб ове две идеологије о миру и рату, идеологија пацифиста и њихових противника; победила је пацифистичка идеологија, и њене присталице градиле су слику будуће светске организације, оснивавши Друштво Народа, Стални Суд Међународне Правде, Међународни Биро Рада, и остале сличне установе.

Данашње доба, доба сукоба великих држава, поморског и ваздухопловног наоружања, грозничавог припремања за један велики будући хемиски рат, који би се водио без икаквих скрупула, јако отежава веровање у пацифистичку идеологију. С друге стране јачање свести да је рат један међународни злочин (Келогов пакт), и да ће само учвршћавање међународног права бити у могућности да отклони или ублажи страховите последице једног будућег катастрофалног рата, даје уверење да ће полако али извесно свет бити упућен да прихвати пацифизам као свој спас.

Посебно оштампаном своме предавању Г. д-р Ћирковић додао је и исцрпно наведену литературу по питању о миру и рату.

И. Пржић

Руски Архив. — Изашла су, под уредништвом Г. Павла Стевановића већ четири броја овог часописа, који је ставио себи у задатак да, на српском језику, обавештава нашу публику о научном, привредном и уметничком животу Русије. Ако оставимо по страни многобројне чланке који говоре о руском духовном и уметничком животу, имали би да забележимо чланке из области права и економских и социалних наука. Г. Б. Миркин Гецевич објавио је четири расправе (Карактеристика совјетских међународних уговора; Права совјетског грађанина; Закон и законитост у СССР. Конзуларно право савеза ССР.); Г. С Верешчак такође четири (Комунистички пољопривредни проблем и стварност; Перспективе пољопривреде у СССР.; Конструкција совјетског привредног плана. Суштина питања колективних сељачких газдинстава у СССР). Остали чланци су од Г. С. Загорског (Финансије у СССР; Национална индустрија у систему планске привреде у Совјетској Русији;) Г. Е. Сталинског (Еволуција руског бољшевизма, Криза нове е-

кономске политике); Г. В. Селиванова (Територија и становништво у СССР.); Г. С. Кона (Савремено економско стање Совјетске Русије); Г. К. Кочаровског (Социална структура и социални преврат у Русији); Г. Ј. Лозовоја (Питање расељавања и колонизације у СССР); Г. Н. Бајкова (Стране концесије у СССР.); и Г. Жака Ансела (Аустро-руска криза и политика фон Билова). Сем поменутих чланака сваки број садржи низ хроника о питањима спољних и унутрашњих односа у Русији, финансија, трговине, привреде, социалних и културних односа. Поред низа приказа новијих руских стручних и књижевних радова, у сваком броју има врло обилна библиографија руских дела из области економије и питања међународне политике и међународних односа.

И. П.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Драгољуб Аранђеловић, **Основи облигационог права** *с нарочитим обзиром на грађански законик Краљевине Србије.* **Општи део.** Београд 1929. Стр. 199. Цена 50 динара.

Д-р Д. Аранђеловић, **Збирка расправа** *Књига друга.* Београд, 1929. Издавачка књижарница Геце Кона (Библиотека за правне и друштвене науке бр. 25). Стр. 135.

Д-р Александар Јовановић, **Теорија новца** *I. Улога новца у привреди* (Београд, 1929, стр. 16, прештампано из „Економиста", бр. 3—4).

Д-р Милован М. Миловановић, **Самоубиство.** Београд 1929. Издање научне књижаре „Scientia", стр. 114. Цена?

Милош П. Стефановић, **Наше железнице после рата 1918-1922,** Београд 1929. Издање Геце Кона, стр. 112.

Dr. Dinko Tomašić, **Zakoni porasta stanovništva.** *Prilog bio-socialnoj teoriji o razvitku naroda.* Sa 22 grafičke slike i XIX tabela. Beograd 1929. Izdavačka knjižarnica Gece Kona. Str. 71.

Dr. D. M Kauschansky, **Das europäische Eherecht, seine Reform, Unifizierung und Sozialiesierung in den bürgerl. Staaten und Sowjetrussland.** (Sonderabdruck aus „Niemeyers Zeitschrift für internationales Recht", Bd. XXXX, S. 1—83).

Ђурађ Николић, **Наука о финансијама** за ученике трговачких академија. Београд 1929. Издавачка књижарница Геце Кона, стр. 112.

Боривоје Ј. Франаловић, **Регистар — индекс Службених Новина за 1928 год.** Београд 1929. Издавачка књижарница Геце Кона, стр. 255.

Zbirka rješidaba Kr. Hrv-Slav. Dalm. Stola Sedmorice *kao vrhovnog suda u građansko-pravnim predmetima.* Sabrao i uredio *Dr. Aleksa Vragović,* viječnički tajnik Kr. Stola Sedmorice. Svezak II. (riješ. br. 533—850). (Zagreb, 1929., str. LXVIII + 550, cena 100.— Izdanje Jugoslovenskog Nakladnog d. d. „Obnova", Zagreb, Marovska, 28.).

Испитивања колонизационе способности Овчепољског и Пећско-Призренског реона, извршили *А. И. Стебут* и *Dr. Добр. Б. Тодоровић* уз сарадњу *Dr. Драг. Јосића и Најгебауера.* Сепаратни отисак из „Гласника министарства пољопривреде и вода" Београд 1928, стр. 71".

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XIX ДРУГО КОЛО | 25. Јуна 1929. | КЊИГА XVIII (XXXV) Бр. 6.

СТОГОДИШЊИЦА РОЂЕЊА БОРИСА Н. ЧИЧЕРИНА

О руским научницима, који су се бавили изучавањем државе, у иностранству се или не зна уопште ништа или се зна само оно, што су они штампали на страним језицима. Највише су позната социолошка и историска дела на француском и енглеском језику од Максима М. Ковалевског. Зна се нешто о Александру С. Алексејеву, који је први имао идеју да потражи у Нешателским архивима рукописне нацрте оног великог Русовљевог дела „Политичке институције", које је требало да надмаши „Дух закона" од Монтескија, али које се стварно ограничило само на „Друштвени уговор". Најзад донекле је познат и Никола М. Коркунов, пошто је његова „Општа теорија права" преведена на француски и енглески језик. О Кокошкину и Лазаревском зна се бар то, да су погубљени од бољшевика. Али о научницима, као што су А. Градовски, А. Блок (отац песника), не зна се у иностранству ништа. Исто тако ништа се не зна о научнику, кога су сви горе поменути писци сматрали за свога наставника и за Нестора руске науке о држави, наиме о Борису Н. Чичерину. Свима је познат његов синовац бољшевички комесар спољних послова. Али он сам није познат, и ако он може са пуним правом да се уврсти у број класичара науке о држави. Зато приликом стогодишњице његовог рођења, коју је прошле године на свечани начин прославила руска учена емиграција, ваља да се његове идеје прикажу у општим потезима.

Научна делатност Чичеринова била је изванредно обилата и многострана. Он се бавио не само теоријом права и државе, већ и историјом политичких теорија и установа, економским, политичким и социолошким питањима, свима гранама филозофије, природним наукама и нарочито хемијом. О свим тим питањима он је дао дела, чија је велика вредност призната од стручњака. Оваква свестраност, која не прелази у површни дилетантизам, последица је његове високе филозофске културе. Чичерин није био стручњак који се задово-

ANALIPFB.ianali.rs

љава уским видокругом. Он није био научник, који се ограничава само на знање, већ је био мислилац, који пре свега тежи разумевању. А да би се заиста бар донекле постигло разумевање живота неопходно је да се наша мисао уздигне на висину, где већ не допиру сићушне бриге свакидашњице и одакле буран поток времена изгледа као непомична сребрна трака. Тек онда васиона изгледа као једна целина, у којој се све налази у узајамној вези.

Мислиоци таквог кова, који посматрају живот sub specie aeternitatis и који, као што би рекао Шпенглер, имају видик не жабе, него орла, неминовно су осуђени на духовну осамљеност. И Чичерин је заиста био усамљен, као планина на равници. Он је био више усамљен него његов француски савременик Ренувје, који је такође посматрао живот са висине и није водио рачуна о модним, и зато пролазним, духовним струјама. Чичеринова усамљеност имала је још један нарочито руски, а можда и уопште словенски узрок. Наиме он није делио са знатним делом прећашње руске интелигенције њену одвратност према држави као нечем што је зло и сувишно. Он је признавао државу. Шта више он ју је поштовао и величао. Међутим он није сматрао, као Гумпловић и неки социолози, државу истоветном са друштвом, у коме се догађају стихијски процеси ван домашаја државног управљања. Према његовом схватању држава није била истоветна ни са површним отимањем о власт, као што мисле политичари, нити са механичким аутоматизмом установа, као што се чини правницима. Чичерин је уздигао државу на метафизичку висину идеје, где нема места за оно, што је пролазно, и где оно, што је стално, смело прозире у оно, што је вечито. И он је тврдио да држави доликује баш такав положај, јер у је праву не само Аристотел, уверавајући да само богови и зверад могу да живе ван државе, него и Хегел, за кога се баш у држави огледа стварност моралне идеје и остварење духовног смисла историје човечанства. Није сила организације црква са њеним мистичким идеалима на небу или теократским прохтевима на земљи нити друштво са његовим таласима личних и класних интереса, него баш држава као „врховни и надмоћни савез".

ANALI PFB | anali.rs

Па пошто држава није господарење, него савез, зато баш у њој и само у њој и црква, и личност и друштво могу и морају да нађу повољне услове за своју слободу и свој развитак. Па шта је држава узета у толико узвишеном смислу? То је

нешто више него факат. То је идеја, нешто метафизичко. Сазнање правог смисла државе постизава се само уз помоћ метафизике, коју је Чичерин дефинисао као „науку разумевања". У чему се састоји овај смисао?

Могућа су два схватања света. Или он постоји или он постаје. У првом је случају свет готов, уређен и сталожен. Онда у свету влада покој, кога не квари никакав покрет, јер сваки је покрет само померање, премештање, али ниуколико развијање, стварање, препорођај. Према таквом схватању свет се састоји од непроменљивих ствари или супстанција, које су увек истоветне. Зато логички закон „А је А и није не-А" добија овде такође и онтолошки смисао. Свет то је симетрија, простор, који је напуњен стварима. Метафизика то је топографија или топологија.

У другом случају није још свет готов. Он још не постоји. Он тек постаје. Њега још нема. Дотле све у њему протиче. Свет то је време, које је напуњено догађајима и променама. А метафизика то је историја.

У филозофији XIX столећа добила је надмоћност метафизика постајања. Веровало се према Бадеровој изреци да nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in historia. Филозофија је постала еволуционистичка. У ток еволуције били су увучени минерали, биљке, животиње, људи, привреда, држава, право, нарави, вера, једном речи све у свету и сав свет. Уздрмано је било све што је било субстанциално, стално и непомично. Тако на пример душа је од једне увек истоветне супстанције, која је непроменљива и зато бесмртна, постала немиран поток. Човек је изгубио сталну и зато одговорну личност, постао текућа функција без права не само на особну него чак и на заједничку имениицу. Ако је стара статичка филозофија за карактеристику човека или Сократа прибегавала есенцијама humanitas u Socratitas, нова динамичка филозофија предлаже, као што је то чинио Ле-Дантек, да се имениице homme, Antoine, Joseph, које изражавају стање, замене глаголима hommer, antoiner, josepher, који изражавају функције. Од имениице човек постаје глагол. Он се не мења више по падежима, него по временима.

Такве су две филозофије, филозофија постојања и постајања, стабилизације и мобилизације. На обадве може да се примени Лајбницова изрека: сви су системи истинити у томе, шта тврде, и лажни у томе, шта поричу. Чичерин је

ANALI PFB | anali.rs

тежио стапању обеју философија. Истину прве он је налазио код Аристотела, истину друге, — код Хегела. И он је покушавао да доведе у сагласност обадве истине. Зато се варају они, који га сматрају само као хегелианца, онако исто као што би се варали они, који би га сматрали само као аристотеловца.

Како пак може, да се доведу у склад постојање и постајање, покој и поток, логика и диалектика, стабилизација и мобилизација? Како је могућна аристотелизација Хегела и хегелизација Аристотела? Помоћу тражења оног, што постоји, у оном, шта постаје. Помоћу откривања у оном, шта се стално мења, понављања таквих елемената, који се већ не мењају. Помоћу метафизичког удубљења појма категорије. Наиме кавез или фијока за симетрични распоред непроменљивих субстанција, категорија, препоручује се у начело, које даје смисао ономе, што функционише, протиче и мења се. Према томе није држава непомичан status са вечитим покојем, који доликује само гробљу. Међутим она није ни поток, који све односи. Зар нема у овом потоку таквих елемената, чијим сједињењем или сукобом се објашњавају сва његова извијања, свако убрзање и успоравање. Ако је Менделејеву пошло за руком да уведе у једну таблицу елементе материалног света, који у разним сједињењима производе читаву разноликост физичке природе, зар није могућна такође једна таблица елемената духовног света, који у разним сједињењима изазивају све шаренило и читав драматизам теоријског процеса човечанства? На ово је питање Чичерин одговорио потврдно. И он се није зауставио пред величанственим задатком да се помоћу категорија пронађе смисао живота човечанства.

Методу категорија он је применио не само на метафизику и философију историје, него такође и на државни живот. „Елементи заједничког живота, писао је он, сви су пред нама. Они се јављају и развијају у историском процесу, који представља њихова могућна сједињења". Нема ни у природи човека ни у његовој историји никаквих података да би се допустили ма какви нови елементи, о чему сањају сви утописти. У стварном постанку државе они елементи, који у њеном идеалу сачињавају хармоничну потпуност, једнострано се истичу и боре се узајамно. Какви су ови елементи? То су слобода, власт, закон, и општи циљ.

ANALI Pravnog fakulteta

Нема државе без слободе. Али нема ни слободе без државе. Зато је Чичерин био одлучан противник и политичког и привредног апсолутизма. Али исто тако он је одлучно одбацивао анархизам, чија је тежња да се задовољи само слободом и то не грађанском или политичком, него стихијском. На таквој слободи оснива се не држава, него друштво са његовом личном, класном, верском и народносном борбом. Међутим у држави слобода је допуњена и уравнотежена другим начелима. Власт није нешто сувишно или чак срамотно. Напротив то је средиште, главна спона државне заједнице. Али ипак из тога не потиче да се ова заједница може заснивати само на власти. Онда би место заједнице постало једнострано и самовољно господарење. У нормалној држави је власт уравнотежена слободом и двама другима начелима, наиме законом и општим циљем. Закон то је моралан елеменат државе. Без њега нема праве државе и њена идеја остаје неостварена. Зато незаконитост није само аморална, него и противдржавна. Најзад пошто држава без циља није права држава, зато државна идеја претпоставља општи циљ или опште благо. На тај начин нормална се држава дефинише као „народни савез, који је везан законом о једну правну целину, којом управља врховна власт ради општег блага". Нормално при томе не значи осредње, типично, него идеално. Али оно, што је идеално у правом смислу, не заснива се на субјективној машти, него на објективним категоријама, на којима почива и развија се стварност.

Таква је држава као идеја. Али није таква држава као стварност. Уместо складног сједињења сва четири начела она пружа слику једностране преваге посебних елемената, чиме се изазива њено несавршенство и борба, која се води у њој. Ова борба даје историјском процесу драматички или диалектички карактер. Али то не значи да историја нема никаквог смисла. Није она само низ увек нових догађаја нити бесмислено понављање истих догађаја (Вико'ови corsi e ricorsi) или непрекидно смењивање диференциације и интеграције. Историја то је напредовање, које тежи сагласности оног, што је разнолико, победи идеје над стихијом, победи безусловног и целокупног, над релативним и једностраним. Права је историја философија историје, онако исто као што је права наука о држави философија државе.

Мислиоцима, који се уздижу на такву висину, прети

двострука опасност: или да падну на земљу као Икар, који се усудио да се са воштаним крилима приближи сунцу, или да залутају у сферу, камо већ не допиру наше земаљске бриге. Чичерину је, међутим, пошло за руком да избегне обадве опасности. На врхунцу метафизичког посматрања он је сачувао јасан поглед и реално схватање стварности. Он је разликовао метафизику и мистицизам. И једна његова књига са насловом „О мистицизму у науци" нарочито је уперена против познатог руског философа Владимира Соловјева, коме је Чичерин приговарао да увлачи мистику у науку. Једна од најпривлачнијих особина свију Чичеринових дела јесте њихова разговетност. За разлику од својих немачких наставника он није сматрао магловитост истоветном са дубином. И, као што би рекао Лајбниц, није узимао сламу термина за зрнце ствари. Ова Чичеринова бистрина мисли нарочито се огледа у његовој класичној „Философији права" и у сјајној полемици са Владимиром Соловјевим приликом његовог „Оправдања добра". Сједињење идеализма и реализма дало је Чичерину могућност да се бави и дубоким загонеткама метафизике и историјским питањима и чак политиком.

Историји политичких теорија посвећено је монументално дело Чичерина у пет свезака, које нема себи равног у светској књижевности. Сагласно са општим духом његове философије, теорије нису овде приказане као пасивни одблесак социалне средине или економске стихије, него као једнострани и ако неопходни моменти у историјском остварењу државне идеје. Чичеринова дела из историје установа имају досада велику вредност. Као и Хегел, он је карактерисао доба, које претходи апсолутној држави, као надмоћност друштва над државом. Колективизам руске сеоске општине он је сматрао за вештачку творевину фискалне политике московске државе. У сагласности са тиме, као убеђени бранилац слободе и својине и као одлучни противник социализма било одозго било одоздо, он није делио ни сентименталну словенофилску и бирократску идеализацију руског „мира" ни оне комунистичке наде, које су полагали нањ руски револуционари. Његово дело „Својина и држава" (1882—3) јесте један од првих покушаја научне критике социализма. Врло је занимљив Чичерин као социолог. Он није делио заблуду научника старе генерације. који су скоро потпуно заборављали друштвену стихију, услед чега се држава сматрала истоветном са владом, онако исто као

што се католичка црква понекад сматра истоветном са клиром. Али опет, он није хтео да потпуно утопи државу у друштво и ону борбу себичних интереса, која се води у њему. Његов је практички идеал био „слободно друштво у слободној држави". Што се пак тиче теоријског изучавања друштва, он је имао сувише добар научни укус да би могао без критике прихватити помодне социолошке доктрине. Он није могао да призна за праву социологију „хаотичну мешавину свих економских, правних и политичких података". Није одобравао ни натуралистичку фразеологију свакојаких „социалних физика" и „социалних биологија". Његова сопствена социолошка теорија почива на узајамном односу државе и друштва. У држави преовлађује целина, у друштву пак оно, што је засебно. Друштво даје држави животне сокове, држава даје друштву везу и јединство. Сагласно с тиме у књизи „О народном представништву" Чичерин је формулисао један закон, који је нарочито значајан за наше доба привредне, националне и верске борбе скопчане са тежњом за диктатуром. Према овом закону што мање има јединства у друштву то више треба да буде јединства у држави, другим речима, то више државна власт постаје независна и усредсређена. Аналогичну је формулу после Чичерина истакнуо Хиполит Паси у књизи Des formes de gouvernement et des lois qui les régissent (1870). И, као што се дешавало често пута, страна је редакција потиснула ранију руску чак и код руских читалаца.

У књизи са насловом „Социологија" Чичерин проучава човечије друштво без натуралистичке фразеологије, која је обична код његових савременика. Није разумео поредак друштвеног живота у смислу механичке нужности, која доликује само тромој материји, него у смислу закона развитка слободног човечијег духа. Зато његова социологија не искључује политику као слободну делатност. Међутим, он није разумео политику као борбу око власти у име себичних интереса појединаца или група, него као остварење заједничког идеала, коме води историјски процес, ако се он погледа са метафизичке висине. Зато је политика практична философија духа. И ако је она „наука о релативном", ипак она има сигуран ослонац у историји, овој учитељици живота, и у метафизици, која даје смисао и циљ свакој свесној делатности. Таква се политика није подударала са оним, шта је Чичерин звао „променљиво треперење јавног мишљења". Зато је он осуђивао и

ANALI PFB Lanalirs

апсолутисте и демагоге. Он је тежио аристократији духа и уставној монархији са дводомним представништвом. У трећој свесци његовог „Курса државне науке“ са насловом „Политика“ има места, која се сада читају као остварено пророчанство. Тако на пример Чичерин је предвидео светски рат, улогу Немачке у њему и онај значај, који су по његовом свршетку велике државе покушале да даду Пољској.

Чичерин се родио године 1828. Умро је године 1903. На тај је начин он преживео два млађа представника руске науке о држави, наиме А. Градовског, руског Бенжамена Констана (умро г. 1889), и Н. Коркунова, руског Диги'а (умро г. 1900). Избиле су на површину научног и друштвеног живота нове тежње и нове појаве. Али Чичерин није напуштао ради њих своју парнаску усамљеност. Тако на пример приликом штампања године 1894 прве свеске „Курса државне науке“, који је он предавао још пре тридесет година, он није ништа променио, пошто према његовом мишљењу, за ово доба „наука државног права није се стварно кренула унапред.“ У томе се огледа његов несумњив консерватизам. Али није то консерватизам мртвила или реакције. То је консерватизам философије, која у вртлогу људског живота налази законе одржавања духа, онако исто као што су природњаци у вртлогу природе наишли законе одржавања материје или енергије. То је консерватизам посматрања живота са висине, одкуд се прозире не само оно што пролази, него и оно што је стално и вечито.

Евгеније Спекторски

ПОСЛАНИЧКА НЕОДГОВОРНОСТ

Приликом судског претреса о кривици Пунише Рачића, неки од његових бранилаца доказивали су да убиство које је он извршио у Народној Скупштини 20. јуна прошле године, не потпада под прописе Казненог законика, него под прописе Скупштинског пословника, — другим речима, не повлачи ни једну од општих казни, него само једну од дисциплинских казни. Зашто? Просто зато што посланик за свој службени рад не одговара кривично, а убиство извршено од Пунише Рачића поводом скупштинске препирке, има се сматрати као нераздвојно везано с његовим службеним радом. У потврду ове тезе навођено је и моје *Уставно право*. У тој књизи, међутим, ја сам поновио само оно што се налази у свима уџбени-

ARHIVPFB.com.rs

цима уставног права, — на име, да посланици не одговарају кривично за свој службени рад. Из тога још не изилази да ни Пуниша Рачић не би требао да одговара за своје прошлогодишње убиство. Цело је питање у томе дали се то убиство може одвојити или не може од његовог службеног рада. На супрот његовим браниоцима, који су хтели и то убиство уврстити у његов службени рад, првостепени суд узео је да је то убиство обично кривично дело које са посланичком службом нема везе. У овој тачки ја се потпуно слажем са првостепеним судом. Браниоци Пунише Рачића сасвим су погрешно разумели природу посланичке неодговорности о којој је било помена у мом *Уставном праву,* и зато сматрам за потребно да се на ту ствар још једном вратим и да је опширније изложим него што сам то у *Уставном праву* учинио.

I.

То начело, да посланик не одговара кривично за свој службени рад, јавило се у Енглеском уставном праву. Питање је било да ли се посланици могу узимати на одговор за мишљења изражена у Скупштини, — нарочито, ако су та мишљења противна правима Круне. Испрва Круна је тежила да своја права стави изнад скупштинскога претреса, и на пр. у XIV веку један посланик оптуживан је за велеиздају што је предлагао да се издаци на Двор смање. Али у току времена, од прилике од XVII века, утврдило се да чланови Парламента за мишљења изражена у Парламенту одговарају само пред Парламентом. Другим речима, за та мишљења не могу бити кажњени по прописима Казненог законика, него само по прописима Скупштинског пословника. Ово питање о одговорности чланова Парламента, стајало је у тесној вези са питањем о општем положају Парламента према Круни. Ако би чланови Парламента одговарали кривично за свој говор, они не само не би могли слободно говорити о поступцима Круне, него не би могли узимати у претрес ни поступке обичних чиновника, јер би их онда и ови могли по општим казнено-правним прописима тужити за увреду и клевету. Чланови Парламента смели би критиковати радњу органа извршних власти само онолико колико је то допуштено и обичним грађанима у њиховим новинама и на њиховим зборовима. Цео однос између законодавне и извршне власти био би изврнут: у место да поступци извршне власти буду слободно цењени и претресани у законодавном телу, говори посланички били би, по тужби извршне власти, цењени и кажњавани од судова. Законодавно тело не би више имало начина да одржи своје старешинство и надзор над извршном влашћу.

АРХИВ | anali.rs

Када је после Француске револуције извршена рецепција енглеске уставности на континенту, у европским уставима изречно је ујемчена посланицима слобода гласа и говора. Посланици нису одговарали за глас и говор пред редов-

ним судовима ни онда када би учинили какво кривично дело, на пр. нанели говором увреду или клевету. У Скупштини, посланик не говори као приватна личност, већ као јавни орган, и маколико његово вршење јавне службе било штетно или непријатно за друга лица, он за то не може лично одговарати. Али за његову неодговорност постојао је један услов, а то је да дотично кривично дело буде нераздвојно везано са вршењем његове службе. На пр. кад посланик учини говором дело клевете, то кривично дело тако се стапа с његовим службеним говором у један акт да би било тешко казнити посланика за клевету, а да се у исти мах не повреди његова слобода говора.

II.

Два случаја која су се десила у пракси могу нам помоћи да ближе одредимо природу посланичке неодговорности. Први се случај десио у Француској, где се за неког посланика обелоданило да је приликом једног гласања продао свој глас. Слично подмићивање било би код чиновника кажњиво: да ли би се могао донети закон који би подмићивање посланика начинио исто онако кажњивим као и подмићивање чиновника? Да ли том закону не би стајао на путу онај уставни пропис по коме посланик не одговара кривично за свој глас? У француској правној књижевности преоблађује гледиште да и поред посланичке неодговорности за глас посланичко подмићивање може бити кажњиво. Кажњавати посланика за примање мита, не значи кажњавати га за само гласање, него за једну радњу која је гласању претходила и која се да од њега сасвим лепо одвојити. Гласање само за себе ретко кад може бити кажњиве природе, јер предмет гласања то је обично један законски предлог који не само не садржи ничега кажњивога, него је чак од опште користи. Што може бити кажњиве природе, то су извесни договори и погодбе које истина стоје с гласањем у вези, али се ипак зато не сливају с њиме у исти акт.

Други случај десио се у Немачкој. На позив председника Скупштине, посланици су устали на ноге и узвикнули: „Живео Цар"! Социалистички посланик Либкнехт остао је седећи на своме месту. Дали је Либкнехт могао одговарати пред редовним судом за увреду Величанства? Државно одветништво држало је да посланичка неодговорност постоји само за глас и за говор, и да стога посланик може одговарати за увреду Величанства учињену једном радњом која није ни глас ни говор. Државно одветништво захтевало је, дакле, од Парламента да му изда Либкнехта. Парламенат је одбио овај захтев. По његовом нахођењу, посланик није одговарао за своје мишљење, без обзира на то да ли га је изразио говором или конклудентном нерадњом. Зашто би он одговарао за мишљење изражено

конклудентном нерадњом, када би за то исто мишљење изражено говором био потпуно покривен посланичком неодговорношћу? Доиста, да је Либкнехт рекао: „Нећу да кажем: „Живео Цар", он за ту реч не би одговарао. Међутим његово ћутање, докле су други клицали Цару, значило је савршено то исто што би и та његова реч значила... Ако би се усвојило да посланик не одговара ни за оно мишљење које није изразио речима, него наговестио извесним поступцима, онда би ваљало нарочито истаћи да то могу бити само поступци од симболичког значаја, који сами собом не производе материалног дејства, и који ни за кога не могу бити имати непријатнијих или штетнијих последица него што би их имала она реч коју ти поступци замењују. Иначе ти би поступци постали самостално дело за које би посланик морао одговарати.

III.

Узмимо сада случај који се у нас десио: у току скупштинске препирке један посланик убије другог посланика. У страним парламентима не дешава се да посланици убијају један другога, али се дешава да се посланици између себе потуку. Овакве туче увек су се сматрале за обично кривично дело за које посланици одговарају пред редовним судовима (под условом, наравно, да их Скупштина изда судској власти). Ова пракса правда се следећим разлогом. Посланичка служба састоји се у давању мишљења, а не у материалним чинидбама. Према томе, они деликти који нису учињени речју ни писменом ни усменом него материалном радњом, дају се одвојити од посланичке службе као самосталне радње које падају на послаников лични рачун. Неодговорност посланичка установљена је ради слободе скупштинског претреса: та је слобода довољно ујемчена неодговорношћу за изражена мишљења, — и нема никакве потребе да се она прошири и на материалне чинидбе као што су туча и убиство. Била би права бесмислица рећи да Парламент не би био у стању одговорити своме високом задатку законодавног већа, ако се његовим члановима не би признало неограничено право на међусобну тучу и убијање. Представнички режим је покушај да се расправљање политичких спорова упути правцем мирне разложне препирке: ништа према томе не би стајало у већој супротности са правилним функционисањем тога режима него употреба физичке силе. Ако је неодговорност посланика за мишљење један услов представничког режима, његова одговорност за насиље јесте други услов.

У кратко, погрешка је бранилаца Пунише Рачића у томе што су појам службеног рада за који посланик не одговара, узели сувише широко. Они су признали посланику неодговорност за све што учини поводом скупштинских препирки, без обзира на то да ли су његови акти такве природе да могу бити састојци скупштинског рада, или се на против самом својом природом одвајају од скупштинског рада као потпуно

страни елементи. Браниоци Пунише Рачића нису водили рачуна о битној чињеници да посланичка неодговорност покрива само оне посланичке акте за које се може узети да кроз њих тече радња саме Скупштине. Скупштина је једно тело у коме се до свести о општим државним интересима долази кроз организовани сукоб супротних личних гледишта. Сваки онај акт који не би припадао томе духовном сукобу идеја, него материалном сукобу физичких бића, остао би ван оквира скупштинског поступка, — и следствено, личности које би у томе сукобу учествовале, имале би да за њ понесу пуну одговорност.

Слободан Јовановић

РОПСТВО У РИМСКОМ ПРАВУ

(Основне црте института)

W. W. Buckland, Roman Law of Slavery 1908 (сад главна и најисцрпнија монографија о том питању). — T. Trincheri, Studi sulla condizione degli schiavi in Roma, 1888. — Wallon, Histoire de l' esclavage dans l' antiquité 2. ed. 1879 vol. II — III. — J. Marquardt, Das Privatleben der Römer 2. Aufl. I 1886 S. 135 — 195. — H. Blümner, Die römischen Privataltertümer 1911 S. 277—299. — A. Pernice, Labeo I 1873 S. 110—158. — O. Karlowa Röm. Rechtsgeschichte II 1901 S. 100—151 u. S. 1108—1121. — P. F. Girard, Manuel élémentaire de droit romain 8. ed. 1029 pp. 102—114. — E. Cuq, Institutions juridiques romaines 1917 pp. 79—90. — S. Perozzi, Istituzioni di dirito romano 2 ed. I 1928 pp. 193—299. — Czyhlarz, Lehrb. d. Institutionen 18. Aufl. 1924 S. 63 ff. — Sohm, Institutionen 17. Aufl. 1923 S. 167—177.

Према дефиницији правника Флорентина[1]), слобода је природна могућност чинити оно што се сваком допада само ако то не забрањују сила или закон. Дефиниција је у толико нетачна, што ни фактична сила правно не искључује увек слободу,

По схватању Римљана, као и свих народа старога века, није сваки живи човек у исто време и правни субјект, већ је то био само слободан човек. Све остале људе, који нису слободни, правни поредак старих народа не признаје за носиоце права и обавеза, и то су робови. Слободни људи код Римљана зову се liberi[2]), а робови: servi, mancipia, pueri, ancillae, или просто homines. Главна је подела свих људи на слободне и робове.[3])

---

[1]) *Florent.* 9 inst. Dig. 1, 5, 4 pr: Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur. Ова је дефиниција унесена и у Јустинијанове институције. Inst. 1, 3 § 1.

[2]) Тако се зову и деца, полазећи од тога да су у римској кући међу лицима подчињеним она, у супротности према робовима, слободна.

[3]) *Gai* Inst. 1, § 9 = Dig. 1, 5, 3 = Just. Inst 1, 3 pr.

Како веле римски правници, ропство је институт iuris gentium, док су по ius naturale сви људи слободни.[4]) Тиме се без сумње хоће да истакне општи карактер ропства у позитивном праву, т. ј. да се ропство не налази само код Римљана, да није дакле институт искључиво по ius civile, већ у опште код свих просвећених народа старога доба с којима су Римљани долазили у додир, али да се са апстрактног гледишта о праву (ius naturale) не може наћи оправдање за тај институт.

§ 1. Историја ропства код Римљана.

Wallon, Histoire de l' esclavage dans l' antiquité 1879 vol. II. — Trincheri, Studi sulle condizione degli schiavi in Roma 1888 p. 11—53. — V. Arangio-Ruiz, Instituzioni di. dir rom. 2. ed. 1927 p. 44 p. — E. Ciccotti, Der Untergang der Sklaverei im Altertum 1910, S. 110 ff. — Ed. Meyer, Geschichte der Sklaverei im Altertum (Kleine Schriften 1910, S. 169—212). — R. H. Barrow, Slavery in the Roman Empire 1928.

Ропство налазимо код Римљана још у најстарије доба. Али у та прва времена институт ропства није могао имати ни близу онај значај који је добио тек много доцније. Пре свега, робова је у то доба било врло мало у Риму. Мали римски поседник земљорадник вршио је пољске радове обично са својим укућанима, члановима породице, а ако је уопште имао робове, то је могло бити само у врло незнатном броју, јер их више није ни могао издржавати. То је наравно исто важило и за плебејце у граду — мале занатлије и трговце у Риму. Па ни велики поседници патрицији нису тада могли имати већи број робова, пошто њихову земљу обрађују клиенти, једним делом као precarium. Један од најглавнијих разлога што је тада уопште било мало робова у Риму јесте тај што су ратови, тај главни извор ропства, били онда вођени са суседним племенима и народима, обично етнички веома сродним ако не увек идентичним, те су се заробљеници на крају ратова редовно замењивали и откупљивали.[1]) Валерије Максим сачувао нам је веома карактеристичан податак[2]) о приликама у Риму за време првог пунског рата. Кад је проконзулу Атилију Регулу после успешног ратовања у 256 год. у Африци продужена команда и за следећу годину, он је молио сенат

[4]) *Flor.* 9 inst. Dig. 1, 5, 4 § 1: Servitus est constitutio iuris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subicitur. — *Ulp.* 1 inst. Dig. 1, 1, 4: utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur. — *Ulp.* 43 ad Sab. Dig. 50, 17, 32: ... quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt. — *Tryph.* 7 disput. Dig. 12, 6, 64: libertas naturali iure continetur,

[1]) Ослањајући се на податак код Дионисија Халикарнаског (Arch. Rom. 9, 25,2) о броју римских грађана 476 год пре Хр., Dureau de la Malle у своме делу Economie politique des Romains I p. 225 долази до броја од 49710 који би обухватио перегрине, либерте и робове, и од којег би по њему приближно једна трећина (тачно 17185) отпадало на робове. [Наведено по Wallon, Histoire de l'esclavage dans l'antiquité 1879 tome II p. 14 u T. Trincheri, Studi sulla condizione degli schiavi in Roma 1888 p. 16.].

[2]) Val. Max. dic. fact. memorab. 4, 4, 6.

да га ослободи те дужности и врати натраг у Рим, јер, вели, роб који је управљао његовим малим добром од седам јутара (ни два хектара!) умро је, најмљени радник користио се тиме и побегао, те је добро остало необрађено и његова породица остављена да гладује. Сенат је решио да држава узме у своје руке старање око Регулова имања.

Доказ да је тада било мало робова имамо и у томе, што су се они у прво време звали просто по имену свога господара са додатком *por* (т. ј. puer: Quintipor, Publipor, Marcipor. Доцније се роб зове на тај начин, што напред стоји име робово, а за њим име господарево у генетиву: Stichus Tulli Marci servus, или Stichus M. Tulli Ciceronis, или M. Tulli Ciceronis servus.

У колико је робова било мање, у толико је њихов положај био бољи у та рана времена. С њима се поступа лепо, Они се не одвајају од свога господара и његове породице ни при раду ни при трпези и одмору.[3]) Њихова се деца играју и расту с господаревом децом.[4]) Робови, дакле, не само што су били правно чланови господареве фамилије у ширем смислу, већ су то били и фактично.

Али све се то нагло мења после великих ратова које је Рим водио у III веку пре Хр., нарочито после другог пунског рата. Рим постаје средиште простране државе, која захвата велике области и ван Италије и господари без такмаца у западној половини Средоземног Мора. У Рим се гонила велико богатство, развија се трговина и капитализам, новац игра све већу и већу улогу, те се под утицајем свих тих прилика и првобитно патријархално римско друштво мења. Велики и дуготрајни ратови чине те се у Риму прикупља огроман број робова, и њихов број је све већи новим ратовима и новим дотле непознатим потребама за луксузом новога римскога друштва. Радну снагу у робовима све више потребује римска привреда, од које дуги ратови одвлаче слободне људе. Стварање великог поседа такође изазива потребу за већим бројем јефтине радне снаге у робовима. Све то опет у све већој мери потискује слободне људе, римске сељаке, у војну службу и пролетаријат.

Да би се видело колико је огроман био тада прилив робова, навешћемо само ове податке. Да би казнили народ Брутијâ што су пристали уз Ханибала, Римљани су их све продали као робове. Пауло Емилије продао је 150.000 Епирота. После разорења Картагине продато је 50.000 Картаги-

[3]) Plutarch. Marc. Coriolan. c. 24; То је чинио и Катон. Plut. Cato mai c. 3.

ANALI PFB | anali.rs

[4]) Идилична слика коју нам о приликама тих времена даје Juvenal. 14 v. 166 sqq. биће свакако тачна. — Још у II в. пр. Хр., жена Катона Старијег, кад је дојила сина, приносила је често грудима и децу својих робова, како би им заједничка храна унела оданост према њеном сину, Cf. Plut. Cato maior c. 20.

њана. Марије је заробио 140.000 Кимбра и Тевтона. Цезар је одвео из Галија преко милијон робова.[1]) Страбон 14,5,52 (668) наводи да су пирати продавали на Делу по 10.000 робова дневно. Римске војске пратили су обично трговци робљем.[2])

Број робова долази до врхунца у последњем веку римске републике. У колико је њихов број сада већи, у толико им више пада вредност. Њихов положај у римској породици сад је много гори, у вези са губљењем старих римских патријархалних обичаја. Роб представља сада само радну снагу, као код нас машине, и не цени се друкче но само као механично средство за рад, готово као теглећа марва.

Робови чине сада велику, и инкохерентну масу од људи из свих делова света. Морамо претпоставити да су то људи просечно рђавих моралних особина, при чему, у осталом, игра велику улогу и грубо и нечовечно поступање њихових господара. Те огромне масе масе робова подижу по некад велике, огромне побуне, које озбиљно потресају друштво и државу. Највећа таква побуна била је она од 73—71 пре Хр., позната под именом Спартаков рат, кад је побијено 60.000 робова при угушењу буне, cf. Liv. epit. 97.

Уз то, прн тој великој маси робова, друштво угрожавају чести и многобројна ослобођења, која се чине обично олако и без разлога, па некад и у маси. На тај начин улазе у друштво као слободни људи врло рђави елементи, лица никаквих особина, која само повећају талог у њему. Да би таквим елементима спречио или бар отежао улазак у друштво, Октавијан Август доноси разне законе који ослобођења ограничавају и стављају под државну контролу.

Али већ у то време, почевши од императора Августа, прилике се стишавају и срећују у римској империји. Настаје епоха мира која ће трајати без мало две стотине година. То је време просвећености, космополитизма и човечности, која се развија нарочито под утицајем стоичке филозофије, која учи да су и робови људи и од које су римски правници узели идеју о природном праву, по коме су сви људи слободни. Све то чини те се јављи тенденција за блажим поступањем с робовима. Држава их почиње узимати у заштиту и доноси разне правне мере у њихову корист. Код римских правника јавља се јака тенденција у корист ослобођења робова, т. зв. favor libertatis.[3])

У то доба, у I. и II. в. по Хр., све су ређи ратови споља, те тако сахне главни избор ропства. Број робова почиње сада опадати. У позније доба, законодавство царско мање се бави

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Plut. Caes. c. 15; Appian. Bell. Gall. 2.

[2]) Caesar, bell. Gall. 3, 16.

[3]) Најопштије формулисано код Pomp. 7 ad Sab. Dig. 50, 17, 20: Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit. Можда је ово Сабинова реченица.

робовима. Сад се јавља нови институт — колонат — који делимично потискује ропство, Хришћанство не укида институт ропства, али тежи да учини сношљивијим положај робова. Јустинијан уноси само неке реформе од мањег значаја, али али га иначе оставља и даље у важности.

§ 2. Правни положај робова.

Осим напред наведене литературе још се: S. Perozzi, Istituzioni di diritto romano, 2-a ediz. vol. I 1928 pp. 193—300. — G. Pacchioni, Corso di diritto romano 2. ediz. 1920 pp. 23—46. — E. Costa, Storia de diritto romano privato, 2. ediz. 1925, pp. 121—155. — R. v. Ihering, Geist d. röm. Rechts II, i 4. Aufl. 1880 S. 166—182.

У учењу римских правника да је ропство установа по ius gentium, а да су по ius naturale сви људи слободни, истакнута је одмах и противуречност која постоји у тој установи. С једне стране то није субјекат, није личност у праву, с друге пак стране то је човек, свесно биће као и сви остали људи. Та се противуречност показује готово свугде у правном положају роба по римском праву.[1]) У маневрисању између та два противуречна принципа кретала се је римска јуриспруденција, руковођена ненадмашним правним инстиктом, с пуно такта и дала практичне резултате од велике догматске вредности.

И по ius civile и по ius gentium роб нема правне способности, није дакле субјекат, већ принципиелно оно исто што и свака мртва ствар. Не може бити носилац никаквих права или обавеза, већ само објект права и обавеза, нема дакле ни commercium, ни conubium, ни testamenti factio. Ово схватање роба као објекта изречено је код римских правника изразима: Servus nullum caput habet (Just. inst. 1, 16 § 4) и servi pro nullis habentur (Ulp. 43 ad Sab. 50, 17, 32). То исто значи и Улпијанова изрека: servitutem mortalitati fere comparamus, Dig. 50, 17, 209. Као ствар роб иде у ону групу издвојених и привилегованих ствари које се зову res mancipi. Као субјект, роб је потпуно искључен из правне заједнице; servus iuris civilis communionem non habet in totum, вели Улпијан[2]), објашњавајући зашто роб не може бити ни сведок при прављењу тестамента. Роб не може бити ни држалац (possessor) ствари, које се код њега налазе; на тим стварима он је једино детентор. Роб наравно не може бити ни субјект, странка у римском грађанском судском поступку. Пошто је

[1]) Тако на пр. и кад Гај Inst. 1 § 9 излаже као summa divisio de iure personarum на слободне и робове, мада роб није persona, т. ј. правна личност, субјект, објашњење које римски правници дају за реч servus (cf. Flor. 6 inst. Dig. 1, 5, 4 § 2 = Just. inst. 1, 3 § 3) није тачно. Реч servus има првобитно значење чувар спада, cf. M. Bréal et A. Bailly, Dictionnaire étymologique latine s. h. v. p. 343; A. Wald, Latein etymolog. Wörterbuch 2. Aufl. 1910 s. h v. S. 706.

[2]) 1 ad Sab, Dig. 28, 1, 20 § 7.

роб принципиелно само објект у праву, он не може кад га господар напусти постати аутоматски слободан човек и субјект. Напуштени роб, servus derelictus јесте само servus sine domino[3]) као што је и свака напуштена ствар само res nullius. Исто тако и роб који побегне и тако фактички стекне слободу, остаје и даље роб. Ваља истаћи да међу робовима принципиелно нема никакве разлике, римско право не познаје разне степене ропства: in servorum condicione nulla differentia est (Just. inst. 1, 3 § 5).

Власт коју има господар над робом принципиелно неограничена је као и право својине на ствари. То је у самој ствари својина, роб је у господаревој својини као и свака ствар[4]), али се то право зове potestas, dominica potestas што је ипак власт над једним човеком. Будући неограничена, та господарева власт обухвата у себи и право живота и смрти (ius vitae ac necis, ct. Gai inst. 1 § 52), али су у прва времена патријархални обичаји римског друштва ублажавали превелику оштрину те власти[5]), а доцније, под царевима, у доба веће просвећености и човечности, то чини разним мерама и државна власт.

Али роб је ипак човек, створење обдарено свесном вољом, те се овако принципиелно поступање с њиме као са ствари није могло свугде потпуно, доследно спровести; трпи дакле извесне измене.

Пре свега, у *сакралном праву* робовима је, изгледа, од увек била призната правна личност. Они учествују у државним и породичним верским обредима, о празницима Сатурналија и Компиталија уживају велике слободе[6]), имају чак и своје празнике[7]); обавезују се својом заклетвом (Dig. 40, 12, 44 § 1). Господар је дужан да сахрани роба, а место где је сахрањен роб јесте locus religiosus, као и гроб слободна човека, и увек res extra commercium. Роб може да чини и завете (vota), који су обавезни ако су учињени са одобрењем господаревим.[8])

У области *приватног права* имамо одступања у погледу ius commercii код роба, т. ј. његове способности за имовинско-правне послове. Као биће обдарено свесном вољом, роб учествује у правном промету, предузима имовинско-правне послове, али пошто нема commercium, он не може постати субјект тих тако стечених имовинских права, већ све што стиче,

[3]) Дакле противно оном што бива кад се одречемо неког ius in se aliena.

[4]) Упореди изразе dominus servi и dominus rei.

[5]) О Катону Старијем имамо податак да је смртне казне над својим робовима извршивао тек онда, ако су их и остали његови робови осудили на смрт. Plut. Cato mai. c. 21.

[6]) G. Wissowa, Religion u. Kultus der Römer 2 Aufl. 1912 S. 268 u. 206.

[7]) Servorum dies festus.

[8]) Ulp. 1 disput Dig. 50, 12, 2 § 1.

стиче за свога господара.[9]) Субјект тих имовинских права постаје једино његов господар. Стога се узима да је роб способан за правне послове које предузима не наравно ex sua persona, пошто он није persona т. ј. субјект у праву, већ једино ex persona domini, т. ј. на основу правне личности свога господара. Роб је дакле способан за дотичне правне послове, ако је и његов господар способан за те послове. Роб без господара — servus sine domino — нема те пословне способности, пошто нема господара. Друкчије пак стоји с обавезама у које роб улази предузимајући разне правне послове. Не би било упутно допустити да такве обавезе терете његова господара, иако из тих правних послова једино он (господар) стиче права. Та се опасност избегла тиме што се узело да те обавезе у које улази роб терете само њега, роба али да он не одговара civiliter, већ само naturaliter, т. ј. да се за те обавезе против њега не може подићи тужба (actio). Тиме је потпуно обезбеђен господар у имовинском погледу од обавеза у које улази његов роб. Тако се дошло до резултата, да робови могу само да поправе положај својих господара у имовинском погледу, а никако да га погоршају, или како то формулише Gai. 18 ad ed. prov. Dig. 50, 17, 133: Melior condicio nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest.

Пошто роб све што стекне стиче за свога господара, јер правно не може имати своје имовине, то и она имовина коју му господар преда на руковање, или коју он стекне уштедом или од лица ван куће, припада његову господару. Та одвојена имовина, која је само фактички његова, зове се пекулијум. Према класичној дефиницији Тубероновој, коју су нам сачували Целз и Улпијан, пекулиум је „quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur" (Ulp. 29 ad ed. Dig. 15, 1, 5 § 4). Битно је дакле за установљење пекулија одобрење господарево и издвајање из његове имовине. Пошто господар и роб могу имати међу собом пословне односе, с обзиром на фактичку подвојеност имовине међу њима, то се стваран износ пекулија израчунава тако што се господарева потраживања претходно одбијају од њега. Наравно да о неким правим, т. ј. цивилним потраживањима овде не може бити речи, пошто обе имовине припадају једном лицу, господару. Међу господаром и робом, постоје само т. зв. природна потраживања. Право отуђења или залагања ствари из пекулија има роб само онда, ако му је господар дао т. зв. libera administratio peculii, т. ј. слободно руковање пекулијем. Роб се отуђује заједно с пекулијем и при ослобођењу задржава га. Само при ослобођењу тестаментом пекулије се робу одузима, ако му није изречно дат (Frag. Vat. § 261, Iust. inst. 2,20 §·20). — У пекулију робову може бити и неки други роб, који се онда зове *servus vicarius*, а роб чији је пекулије *servus ordinarius*.

[9]) И без господарева знања, Gai 11 ad ed. prov. Dig. 41, 1, 32.

За обавезе у које је ушао роб, господар одговара, изузетно, само онда ако га је овластио за тај посао или те послове уопште, ако му је дао пекулије, или је штогод из предузетог посла отишло непосредно у господареву имовину. То су т. зв. actiones adiecticiae qualitatis, које је установио претор у своме едикту.

За обавезе из приватних деликата било би немогућно остати при принципу да за њих одговара само роб, против којег се не може подићи тужба, већ за те обавезе одговара господар, али само личношћу свога роба, т. ј. тужба се подиже против господара, али он се може ослободити сваке обавезе за плаћање накнаде тиме што предаје роба оштећеном лицу. То су т. зв. actiones noxales.

Што се тиче јавних деликата, т. зв. crimina publica, ту важи као правило да је роб потпуно одговоран за такве радње. Правник Венулеј формулисао је тај принцип речима: omnibus autem legibus servi rei fiunt (Ven. Saturn. 2 iud. publ. Dig. 48, 2, 12 § 4). Ту је по среди врло стара пракса у римском праву. Питање је само да ли ту имамо признање правне личности робове, или је ту по среди оно старо схватање у кривичном праву, по коме и животиња може бити кривично одговорна и кажњавана[10]). У кривичном поступку може роб бити и сведок али мора да даје свој исказ под мучењем. Поменуто је већ раније, да роб не може бити сведок у приватном праву.

Из онога што је већ речено о робу, јасно је да роб не може имати conubium, т. ј, способност за брак по ius civile. Стога заједнице у којима живе робови разног пола нису брак у правном смислу, већ само contubernium. Из истог узрока ни крвно сродство међу робовима нема никакве важности ни последице у праву. Роб не може да учини инцест као ни животиња. Ипак у пракси господари радо трпе те заједнице међу робовима из појмљивих разлога[11]). Тенденција је код римских правника,*) доцније и у законодавству, да се такве заједнице не раздвајају. Сродство међу робовима долази у обзир и чини сметњу за брак наравно тек после ослобођења[12]). Дете које роди робиња не сматра се као плод; ту се, дакле, partus anicillae не изједначује са младунчетом код животиње, јер се човечије достојанство у робу противи таквом схватању[13]).

[10]) S. Perozzi, op. cit. I p. 203 n. 3.

[11]) Класичан је пример Катона Старијег, који је за новац допуштао робовима такво општење. Plut Cato mai. c. 21.

*) Ulp. 20 ad Sab. Dig. 33, 7, 12 § 7.

[12]) Pomp. 5 ad Sab. Dig. 23, 2, 8; Paul. 35 ad ed. Dig. 23, 2, 14 § 2.

[13]) Gai 2 rer. cottid. Dig. 22, 1, 28 § 1 (= Iust. inst. 2, 1 § 37): Partus vero ancillae in fructu non est. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit. Ранији, републикански правници били су противног мишљења, ср. Cicero, de fin. bonor. et mal. 1, 4.

Положај робова се поправља нарочито у I и II в. по Хр. кад се разним мерама у римском законодавству знатно сужава и ставља под надзор она првобитно неограничена и апсолутна власт господарева над робом, која обухвата у себи ius vitae ac necis. Поменућемо само најглавније међу тим мерама.

Lex Petronia, донета по свој прилици 19 г. по Хр., забрањује господарима да кажњавају своје робове тиме што их изводе да се боре са дивљим зверовима, осим ако то није претходно испитала и одобрила власт. Тај је закон после допуњен сенатским одлукама. Cf. Mod. 6 reg. Dig. 48, 8, 11 § 2.

Император Клаудије једним едиктом забранио је господарима да напуштају болесне робове. За казну роб постаје слободан иако само Latinus. Cf. Mod. 6 reg. Dig. 40, 8, 2; Cod. 7, 6, 1 § 3 (Iust. 531).

Император Антонин Пије забрањује господарима да без разлога долозно убијају своје робове. Тако се дело казни као убиство туђег роба, по прописима закона lex Cornelia de sicariis. Cf. Gai. inst. 1 § 53, 3 § 213; Paul. Sent. 5, 23 § 6. — Конституцијом истог императора допуштено је робовима које господари злостављају да се жале властима. Власт може тада натерати господаре да продају робове. Gai. inst. 1 § 53.

Напослетку треба споменути да претор у своме едикту даје, у извесним случајевима, за инјуриозне радње учињене према робу, господару acto iniuriarum. Cf. Gai. inst. 3 § 222. И ако се с гледишта права према робу не може учинити iniuria како сам Гај каже (servo autem ipsi quidem nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri videtur), већ се увреда наноси његовом господару, ипак и ова мера служи у пракси заштити самога роба.

§ 3. Како се постаје робом.

Све начине како се постаје робом можемо поделити у двоје. Робом се постаје или одмах рођењем, или накнадно, доцније, т. ј. кад слободан човек изгуби слободу[1]).

Рођењем бива роб дете које роди робиња. Без обзира ко је отац, довољно је само да је мати робиња, па да се и дете одмах роди као роб, пошто робиња не може никад бити у законитом браку. Римски правници веле да ово бива по ius gentium, т. ј. не по неком специјалном пропису из ius civile, већ по норми општега карактера коју признаје и ius civile[2]). Под утицајем favor libertatis, римски правници су у II в. по Хр. поставили као правило, да се дете рађа увек као слободно, ако га је мати зачела или родила као слободна

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Cf. Iust. inst. 1, 3 § 4: Servi autem aut nascuntur aut fiunt.

[2]) Cf. Gai. inst 1. § 82; Marc i inst. Dig. 1, 5, 5, § 1. Ulp. 25 ad Sab. Dig. 1, 5, 24: Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequitur...

жена, или је у доба бременитости била ма које време слободна[3]).

Слободан човек може изгубити слободу и постати робом на више начина.

Пре свега ропством код непријатеља у случају рата. Ратни заробљеници су робови по схватању свих античких народа, дакле и по ius civile и по ius gentium. Ово не мора бити само у случају објављеног рата, већ и за време мира између Рима и народа с којим Рим није ступио у какав уређени међународни однос, с којим дакле нема ни hospitium ни foedus[4]). Ратни заробљеници у старом Риму, ако се оставе у животу, или се задржавају за државне потребе као servi publici, или се продају приватним (sub hasta или sub corona vendere) или се пуштају у слободу као peregrini dediticii.

Па специјалном пропису ius civile постаје роб римски грађанин продајом у иностранство — trans Tiberim[5]) — што бива за казну у више случајева. Пре свега ако је неки грађанин избегао да се пријави цензору (incensus), ако није хтео да ступи у војску (infrequens) или је војни бегунац. Затим римски грађанин продан због дуга nexus или iudicatus. По некад и римска држава продаје страној држави свога грађанина који је прекршио неки пропис међународног права. У овим случајевима полази се од идеје да се римски грађанин, који принципиелно не може бити роб у својој земљи, оваквом продајом као роб у иностранство потпуно искључује из досадашње правне заједнице, те за то за ове случајеве не важи ius postliminii као за случај ратног заробљеништва, кад Римљанин падне у сужанство код непријатеља, т. ј. да повратком понова постаје грађанин.

Доцније, у доба царства, одступило се од овог принципа. Римски грађанин може постати робом и у земљи, ако за тешке злочине буде осуђен на смрт (ad bestias, in ferrum) или на доживотан рад у рудницима. Сва су та лица servi poenae, иначе стоје у државној својини*).

По једном пропису из доба републике, може бити на основу одредбе у преторову едикту, слободан човек, који се ради преваре и учешћа у добити дао продати као роб [qui pretii participandi causu passus est se venum dari], остаје за казну у ропству ако је старији од двадесет година[6]).

---

[3]) Cf. Marc. supra cit.; Paul sent. 2, 24 § 2. Ово је само примена оног правила nasciturus pro iam nato habetur. Cf. Sohm, Institutionen 17 Aufl, S. 171 Anm. 8.

[4]) Cf. Pomp. 37 ad Qu. Muc. Dig. 49, 15, 5 § 2.

[5]) Израз потиче из времена кад је Тибар био граница између Рима и Етрурије.

*) Не дакле као робови без господара, како неки мисле. Cf. Mommsen, Röm. Strafrecht 1899 S. 947 f.

[6]) Порекло овог прописа није јасно. Cf. Buckle, Roman Law of Slavery 1908 p. 427 sqq., S. Perozzi, Istituzioni, 2. ed. 1928 I p. 236 n. 3.

ANALI PFB | anali.rs

На основу Senatus consultum Claudianum од 52 по Хр. слободна жена која живи с туђим робом и успркос троструке опомене господареве не одустане од тога односа постаје за казну робиња тога господара. Јустинијан је ово укинуо[7]).

Према конституцијама више императора допуштено је господару да свог ослобођеног роба поново врати у ропство, за казну што се својом незахвалношћу огрешио према патрону[8]).

По одредби Lex Aelia Sentia od 4 по Хр. лица која су peregrini dediticii губи слободу на свагда, ако се противно забрани за таква лица баве у Риму.

§ 4. Ослобођење роба.

Роб као свесно биће може увек постати слободан човек и грађанин. То бива нарочитим актом ослобођења. Према томе, ослобођење — manumissio[1]) — јесте формални правни акт којим роб постаје од објекта субјекат у праву, дакле слободан човек. Али и кад постане ослобођењем слободан и грађанин роб није тиме још потпуно изједначен са човеком који је у слободи рођен, или ingenuus како се такав човек у римском праву зове. Ослобођени роб само је libertinus; иако слободан, он је у многоме чему у својим правима ограничен према ономе који је у слободи рођен. Он нема пре свега ius honorum, нити ius conubii са свима грађанима у слободи рођенима, мада има ius suffragii. У односу према ранијем господару он је libertus; његов ранији господар сад је његов патрон.

Старо ius civile познаје три формална начина ослобођење роба: vindicta, censu, testamento. У сва три ова начина роб добија слободу вољом свога господара. Према томе роб без господара — servus sine domino — по правилу не може постати слободан[2]). Као формалан акт којим роб постаје слободан човек, manumissio се оштро издваја од derelictio servi, акта којим се роб напушта као свака ствар.

Manunumio vindicta*) врши се у облику спора о слободи — vindicatio in libertatem, — на начин старе legis actio. Спор о слободи овде је чисто фиктиван, он се подиже само привидно да би се могло званично пред влашћу констатовати да је тај роб, о чијој се слободи води овај тобожњи спор, слободан човек. Пошто роб не може бити у исто време и субјект и објект у овом правном послу, а знамо да он уопште не може бити странка у римском грађанском судском поступку,

---

[7]) Just. inst. 3, 12 § 1; Cod 7, 24, 1. Gai. inst. 1 § 91.

[8]) Cf. Cod. 6, 7, 2.

[1]) Значи: отпуштање роба из manus, руке, т.ј. власти.

[2]) У класичном праву изузетно, само у случају напуштања роба због болести, роб постаје слободан за казну према господару.

*) Cf. Karlowa, Röm. Rechtsgcsch. II S. 131—134.

ARHIV PFB | anali.rs

мора неко трећи да буде vindex или adsertor in libertatem, и то је обично један lictor. Цео се процес даље води између adsertor-a с једне и господара роба, manumissor-a с друге стране, и то пред конзулом (који је сачувао iurisdictio voluntaria), претором или намесником провинције.

Прво adsertor врши vindicatio in libertitem, т. ј. истиче у пуној форми захтев у корист слободе и додирне при том роба штапићем (vindicta или festuca). На питање преторово, да ли истиче противан захтев, господар не говори ништа[3]), већ само још једном удари роба, поведе у круг и пушта, — чиме се на симболичан начин одриче своје власти над њим. Претор онда изриче одлуку да је роб слободан. — Све ово може да се обави не само pro tribunali, већ где се магистрат нађе[4])

Цела процедура, која носи на себи карактер чисто вештачке творевине, упрошћена је у Јустинијанову праву тиме што се врши простом изјавом господаревом пред влашћу, без учешћа адсертора.

Manumissio censu бива кад се роб, по одобрењу свога господара, пријављује цензору као слободан грађанин, а цензор га, по својој оцени, уписује у листу слободних грађана. Спорно је било да ли роб постаје слободан одмах по упису, или тек кад цензор заврши своје функције, после lustrum conditum, што би било правилније[5]). Кад је доцније, крајем I в. по Хр. нестало цензуса,[5].a) нестало је и овог начина ослобођења.

Док се оба ова начина врше уз непосредну интервенцију државне власти, трећи начин, manumissio testamento, врши се без учешћа власти, једино једностраном свечаном изјавом господара у тестаменту : Stichus liber esto, liber sit или Stichum liberum esse iubeo, дакле verbis imperativis. Роб постаје ipso iure слободан одмах чим тестамент ступи у важност, т.ј, чим наследник или макар један од више наследника прибави наслеђе на основу тестамента.

Потребно је само да је роб био у својини манумисорової у време грађења тестамента и у време његове смрти.*) Ослобођење се може овако дати и у потврђеном кодицилу.

На овај се начин слобода даје у тестаменту директно, али може и индиректно, у облику фидекомиса, кад господар тестатор моли наследника да ослободи роба: Rogo, fidei committo heredis mei, ut Sichum manumittat. То је т. зв. fideicommissaria libertas. Роб не бива слободан одмах по пријему

[3]) По Fest. s. v. manumitti, господар изјављује са своје стране: hunc ego hominem liberum esse volo.

[4]) Gai. 1 rer. cottid. Dig. 40,2,7.

[5]) Fragm. Dosith. 17. Karlowa, Röm. Rechtsgesch. I 1885 S. 240.

[5].a) Последњи lustrum био је 73 по Хр. под Веспазијаном.

*) Cf. Paul. 50 ad ed. Dig. 40, 4, 35 [наводи Сервијево мишљење], Ulp. reg. 1 § 23. Ово је у аналогији према легату, cf. Gai. inst. 2 § 196.

ANALI PFB | anali.rs

наслеђа, већ тек кад га наследник ослободи. Док је у првом случају ослобођени роб libertus testatoris (orcinus), код фидеикомисарног ослобођења он је libertus heredis, што је важно у погледу патронатских права. Не хтедне ли наследник да ослободи таквог роба, претор га, на основу Sctum Rubrianum 103 по Хр., може натерати да то учини, или евентуално causa cognita ослободити роба као да му је у тестаменту слобода била директно дато,[6]) у том је случај роб libertus orcinus **)

Често се ослобођење роба у тестаменту везује за испуњење неког суспензивног услова или рока.[7]) У том случају постаје слободан тек кад се услов испуни. Све дотле тај роб statuliber — остаје у ропству код наследника који га може у међувремену отуђити као сваког роба. Статулибер може испунити услов код сваког свог господара, према правилу: libertatis condicionem secum trahit. Осујети ли господар извршење услова, роб ипак постаје слободан као да је услов извршен[8]). Све ово важи аналогно и онда кад је робу у тестаменту дата слобода индиректно, фидеикомисарно.

Ослобођење тестаментом јесте најчешћи а можда и најстарији начин ослобођења роба у римском праву; још закон XII таблица садржи одредбе о статулиберима. Казуистика суспензивних услова најбоље је обрађена у римском праву код статулибера, где су се ти услови на сваки начин и најраније јавили[9]). Све то говори за велику старину тога института и тестаментарног ослобођења у опште[10]). Ослобођење роба под резолутивним условом или под dies ad quem није допуштено[11]). Manumissio vindicta u censu не допуштају ослобођење ни под каквим условом или роком.

Изгледа да је у римском праву постојао још један начин ослобођења сакралне природе, т. зв. manumissio sacrorum causa, али о њој нам није ништа ближе познато, пошто се она спомиње само у два веома оштећена текста[12]). Овде се и нехо-

[6]) Ако је господар одсутан и стога не може да изврши ослобођење, претор на основу Sctum. Damasianum (између 103—122 по Хр.) ослобађа сам роба, који остаје у том случају наследников libertus.

**) SC. Juncianum од 127 по Хр. проширио је те прописе и на случај ако је у тестаменту дата фидекомисарна слобода робу изван наслеђа (servus non hereditarius.)

[7]) Најчешћи је услов да да за неку суму новца наследнику. В. титулус de statuliberis Dig. 40,7.

[8]) Cf. Ulp. reg. 2, 1—6.

[9]) Cf. Ihering, Geist d. röm. Rechts, II, i S. 170 Anm. 235; Karlowa, Röm. Rechtsgesch. II S 136; Dernburg, System I S. 194 Anm. 8.

[10]) S. Perozzi, Istituzioni I 1928 p. 240. мисли да је ослобођење робова уведено у интересу господара и да је то било првобитно усиновљење роба.

[11]) Cf. Paul. 12 quaest. Dig. 40,4, 33 и 52.

[12]) Festus s v. „manumitti" u „puri". (Bruns, Fontes II 7. ed S. 13 и 29). Питање је да ли ту иде и белешка Servuus ad Aen. 558, 591, 830. — О томе Keller, Institutionen 1861 S. 218 -220; Mommsen. Statsrecht III, i S 421 Anm. 1; Karlowa, Röm· Rechstsgesch. II S. 139; Buckland Rom. Law of Slavery p. 447 sq.

тично намеће упоређење са грчким хијеродулима, који важе као робови богова, али су према људима потпуно слободни и неповредни[13]). Пада у очи да римски правници ни једном речи не помињу овакво ослобођење[14]).

Осим ова три строго формална ослобођења по ius civile, која нису увек лако остварљива, имамо још начине неформалног ослобођења које штити и признаје једино претор. То је пре свега ослобођење простом изјавом воље пред сведоцима (inter amicos)[15]а), или у облику нарочитог писма упућеног робу (per epistolam)[16]). Ни у једном ни у другом случају роб не може правно постати слободан, већ се налази само у стању фактичне слободе (in libertate esse, in libertate morari) под преторовом заштитом (tuitione praetoris), који га штити и кад би се његов господар покајао, иначе све што он прибави припада господару. Lex Iunia Norbana 19 по Хр. дала је овако ослобођеним и слободу у правном смислу, т. ј. уврстила их је у ред слободних људи иако само у класу т. зв. Latini Iuniani[17]). У истом је положају и онај роб кога је ослободио његов бонитарни власник.

У покласично доба појавио се још један начин неформалног ослобођења, manumissio per convivii adhibitionem или per mensam, што бива тиме што господар посади роба за сто поред себе с изјавом да га сматра за слободна[18]).

Својом конституцијом од 531 (Cod. 7, 6, 1 § 1. c. 2) Јустинијан је прописао као битан услов за ослобођење inter amicos и per epistulam, да буду извршени у присутности или са потписом пет сведока; тако ослобођени роб постаје увек римски грађанин.

У доба хришћанства јавио се још један начин ослобођења т. зв. manumissio in ecclesia (m. in sacrosanctis ecclesiis), коју је увео император Константин,[19]) потврдивши тиме само праксу, која је већ раније била у обичају међу хришћанима на грчком истоку, а развила се у наслону на начин ослобођења у грчком праву, где се роб ослобађа фиктивном про-

---

[13]) Тако Keller op. cit. S. 219 f. На то помишља и Girard, Manuel 8. ed. 1929. p. 130.

[14]) Wlassak, Zeitschrift d. Sav. — Stift. Rom Abt. Bd. XVIII S. 36 енергично пориче постојење таквог ослобођења у римском сакралном праву и тумачи израз manumissio sacrorum causa просто као „Ослобођење приликом одређених сакралних аката".

[15]а) Cf. Gai inst. 1 § 44; Paul. sent. 4, 12 § 2.

[16]) Jul. 44 dig. Dig. 41, 2, 38 pr. Fragm. Dosith. § 15.

[17]) Који имају само ius commercii, а mortis causa могу добити само фидеикомис, Gai inst. 2 § 275 и на основу војничког тестамента, Gai 2 § 110; 1 § 23.

[18]) Gai epitome 1, 1 § 2; Lex Burgund. tit. 44,5 Cf. M. Wlassak, Die prätorischen Freilassungsformen. Zeitschr. d. Sav.-Stift. Rom. Abt. XXV S 401 ff.

[19]) Cod. 1, 13, const. 1 и 2 од 316 и 321,

дајом божанству[20]). Ослобођење роба треба да буде пред скупом хришћана у цркви, ослобођени постаје римски грађанин.

По некад у римском праву роб може постати слободан и без нарочитог акта манумисије (формалног или неформалног), искључиво на основу правне норме, било да би тиме роб био награђен, што добија слободу, или господар за неки свој поступак кажњен тиме што губи роба. Таквих прописа има у римском праву у приличном броју; изнећемо само најглавније.

Поменули смо већ раније пропис по коме роб ob gravem infirmitatem напуштен од господара постаје слободан ex edicto Divi Claudii; затим прописе S C. Rubrianum и Dasumianum о робу коме је дата слобода у облику фидеикомиса наследнику, а господар не хтедне да га ослободи. Овде долази нарочито одредба SC. Silanianum од 10 по Хр., по којој роб који открије убицу свога господара добија од претора декретом слободу[21]). Затим робиња продана под условом не prostituatur, може постати слободна ако се с њоме противно поступи[22]). Исто важи и за роба отуђеног sub modo да у одређеном року буде ослобођен, ако купац не испуни ту обавезу, на основу рескрипта Марка Аурелија[23]). То исто важи по рескрипту Divi Fratres и за servus suis nummis emptus, којег је неко откупио да га ослободи, па то неће да учини, Ulp. 6 disput. Dig. 40, 1, 4. — У позњијем римском праву роб постаје слободан и одржајем слободе (longi temporis praescriptio) ако је 10 односно 20 година несметано (sine interpellatione) био bona fide in possessione libertatis[24]). На послетку на основу конституције императора Лава од 472 или 473 роб који ступи у sacrum cubiculum постаје слободан и ingenuus (Cod. 12, 5, 4), а по једној новели императора Јустинијана од 535 то исто бива и са робом који ступа у манастир[25]).

§ 5. Ограничења ослобођења.

У низу мера којима је император Август хтео реформисати римско друштво и сачувати му римско-национални карактер, налазе се и два важна закона: lex Fufia Caninia и lex

[20]) О вези са грчким хијеродулизмом cf. Mitteis, Reichsrecht u. Volksrecht 1891 S. 374 f.; P. Allard, Les esclaves chrétiens 1914 p. 319.

[21]) Paul. 42 ad ed Dig. 38, 2, 4, pr.; Ulp. 14 ad Sab. Dig. 38, 16, 3 § 4; Marcian. 5 reg. Dig. 40, 8, 5.

[22]) Порекло ове норме је непознато; била је предмет царских конституција више пута, Modest. l. sing. de mon. Dig, 37, 14, 7 pr. (Веспазијан); Paul. l. sing. de lib. dand. Dig. 40, 8, 7 (Север и Каракала) Cf. Buckland op. cit. p. 603 sq.

[23]) Pap. 10 resp. Dig. 40, 1, 20 pr.; Ulp. 2 disput Dig. 12, 4, 5 § 1; Paul. 5 ad Plaut, Dig. 40, 8, 1.

[24]) Cod. 7, 22, 2 (a 300).

[25]) У Nov. no. 5. Јустинијан је само реформисао раније законодавство о том питању, cf. Buckland, op cit. p. 600.

ANALI PFB | anali.rs

Aelia Sentia. Први је донесен 2 год. пре Хр.[1]), и други 4 по Хр. Пошто се при ондашњем огромном броју робова у Риму ослобођења вршила често у великом броју, из лакомислености и сујете, нарочито путем тестамента, оба су закона имала циљ да отежају и ограниче таква ослобођења, како би се онемогућио или бар ограничио приступ у друштво људима често најгорих моралних особина[2]).

Прво је донета lex Fufia Canimia, предложена од оба конзула те године (2 пре Хр.): Гаја Фуфија Гемина и Л. Канинија Гала[3]). Она се односи на ослобођење тестаментом, најчешћи и најлакши начин ослобођења код Римљана, код којих је постојао обичај да последњом вољом ослободе велики број робова, како би сви ослобођени робови увеличавали погреб и показивали великодушност својих господара[4]). Lex Fufia Caninia тежи да сведе на мању меру број ослобођених робова у тестаменту[5]). Ко има од 3 до 10 робова, сме да ослободи највише половину[6]); од 11—30 трећину; од 31—100 четвртину; од 101—500 петину, али тако да ни у ком случају број тестаментом ослобођених робова не сме да премаши једну стотину. Ово треба разумети тако да се увек може ослободити максималан број из раније скале, ако би се тако добио већи број него ли по сразмери из више скале[7]). Ослобођења преко законске мере ништава су. При израчунавању да ли се је тестатор придржавао прописане мере, полази се и броји по реду како су робови наведени у тестаменту, док се не добије законска мера (numerus legitimus), остали преко тог броја не постају слободни[8]). Ако ослобођења нису извршена поименично (nominatim), остају без важности. — Господари су покушавали да изиграју ове одредбе тиме што су имена ослобођених робова писали у кругу, тако да се не може знати одакле треба почети бројање. У томе случају нико не постаје слободан, јер закон раскида све што је in fraudem legis factum (lex perfecta)[9]).

---

[1]) Све до скора обично се држало да је lex Fufia Caninia донесена 8 по Хр., али по наласку једног доста непознатог натписа априла 1906 у Риму, утврђено је да је то било 2 пре Хр. Cf. G. Gatti, у Bulletino dell' Istit. di dir rom. XVIII p. 115—117.

[2]) Августове мисли у томе правцу обележио је врло добро Светоније Octav. 40: Magnum praeterea existimans, sincerum atique ab omni collusione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum, civitatem Romanam parsissime dedit et manumittendi modum terminavit.

[3]) В. горе прим. под 1.

[4]) Dionys. Halic. antiquit. rom. 4, 24 § 6.

[5]) Gai. inst. 1 §§ 42—46.

[6]) Ко има до 3 роба, сме да ослободи двојицу, Ulp. reg 1 § 24.

[7]) На пример, ко има 12 сме да ослободи 5, т. ј половину од 10, а не само 3, т. ј. трећину од 12. Gai. inst. 1 § 45.

[8]) Gai. epitome 1, 2 § 2.

[9]) Gai. inst. 1 § 46.

Arhiv PFB | anali.rs

Гај изречно каже (1 § 44) да се ово ограничење не односи на ослобођења inter vivos, те да се тако могу vindicta, censu или неформално inter amicos ослободити сви робови. Међутим визиготска епитома Гајевих институција[10]) проширује прописе о ограничењу и на све остале начине ослобођења, ако је манумисор самртно оболео а није хтео правити тестамент да би обишао одредбе овог закона. Пошто то стоји у очевидној противуречености са оригиналним текстом Гајевих институција, јасно је да је тај додатак унесен у епитому с друге неке стране. Можемо претпоставити да су ти прописи из епитоме постали у римском праву доцније, после Гаја, путем сенатусконсулта или конституције царске, тим пре што и сам Гај вели (1 § 46) да су били неки нарочити сенатусконсулти који су допуњавали одредбе lex Fufia Caninia и раскидали оно што је било измишљано ради изигравања законских прописа[11]).

Закон је важио до Јустинијана, који је 528 по Хр. укинуо све њихове одредбе[12]). Закон се првобитно није односио и на фидеиномисарна ослобођења, вероватно што су у то доба фидеикомиси били још мало у обичају[13]). Међутим како је Јустинијан формулисао своје укидање, изгледа да је доцније законско ограничење било проширено и на фидеинемисарна ослобођења. Кад је и како је то било не можемо знати, јер нам текстови не дају довољно ослонца за истраживање. Текст од Paul. ad l. Fuf. Can. Dig. 35, 1 37 који се наводи у вези с овим питањем стоји под јаким подозрењем да је интерполисан.

Много је опсежнији други закон. lex Aelia Sentia од 4 г. по Хр., који преставља читав добро смишљени систем великог броја важних прописа. Он нам није очуван у оригиналном тексту, али о његовој садржини имамо довољно података у списима римских правника који су га коментарисали.[14]) [15]) Закон је створио велики преврат у ослобођењу робова, нарочито у смислу да ни по ius civile формално потпуно коректно ослобођење не може дати пуно дејство ако се не чу-

[10]) Gai. epit. 1, 2 § 3: Nam si aliquis in aegritudine constitutus in fraudem huisus legis facere noluerit testamentum, sed epistulis, aut quibuscumque allis rebus pluribus, quam per testamentum licet, conferre voluerit libertates et sub tempore mortis hoc fecerit, hi qui prius manumissi fuerint, usque ad numerum, superius constitutum liberi erunt, qui vero post statutum numerum manumissi fuerint, servi sine dubio permanebunt.

[11]) Cf. Buckland op. cit. p. 547; Kniep. Gai. Inst. I 1911 S. 123 f.

[12]) Cod. 7, 3, 1.

[13]) Како се домишља H. Bodemeyer, de manumissione testamento 1852 p. 34 (цит. код Buckland op. cit. p. 548).

[14]) Sedes materiae: Gai. inst. 1 §§ 13—15, 18—21, 28—41; Uip. reg. 1 §§ 11—14; Just. inst. 1, 6; Dig. 40, 9; Cod. 7, 11. — Коментаре за тај закон писали су Паул и Улпијан.

[15]) Buckland, Rom. Law. of Slavery pp.537—546; F. Kniep, Gai inst. Comment. I. 1911 S. 125—129; B. Kűbler, d. röm. Rechts 1925, S. 242; Rudorff. Röm. Rechtsgesch. I 1857 S. 60 f.

ANALI PFB Lanali.rs

вају прописи које је овај закон донео. Ми ћемо се ограничити овде само на његове најважније одредбе.

Пре свега[16]) закон наређује да робови који су пре ослобођења били од својих господара окивани, жигосани, због злочина стављани на муке и признавали, били осуђивани на борбу са гладијаторима или зверовима, да такви робови ослобођени никад не могу постати римски грађани, већ само dediticii, дакле да могу ући само у најнижи ред ослобођених људи у римској империји. Као такви никад не могу постати римски ни латински грађани, не смеју се бавити у Риму ни ближе од сто миља око Рима; прекрше ли ту забрану, продају се као робови заједно са својим имањем.[17]) Социјалнополитички карактер ове мере и сувише је јасан. Ово важи за све начине ослобођења и робове које било старости.

Закон предвиђа даље да робови млађи од тридесет година ослобођењем не могу постати римски грађани друкчије већ само vindicta и на основу оправданог разлога, који претходно има да испита и одобри нарочита комисија, састављена у Риму од пет сенатора и пет equites, а у провинцијама од двадесет рекуператора римских грађана.[18]) Иначе роб ослобођен без претходног саслушања и одобрења од стране те комисије, не постаје римски грађанин, већ остаје само у фактичној слободи (in libertate esse) коју штити и признаје претор, т. ј. као да је неформалним путем, једино вољом господара ослобођен.[19])

Исто тако закон хоће да спречи ослобођења и господарима млађим од 20 година. Изузетак може да буде само на основу правичног разлога који мора да одобри опет иста комисија, па да се онда ослобођење изврши опет vindicta.[20]) Без одобрења комисије ослобођење је ништаво, па макар било и само inter amicos предузето.[21]) Овим хоће да се спречи ослобођења из лакомислености и пословна способност за тај чин помера се на двадесету годину живота, иако се способност за тестаменат добија много раније. Но сва та ограничења отпадају кад господар у тестаменту роба ослободи и постави га за наследника, Ulp. reg. 1 § 14.

---

[16]) Овим почиње, изгледа, свој коментар на овај закон Улпијан Dig. 50, 16, 216. Слично Гај inst. 1 § 12 и Ulp. reg. 1 § 11 прво наводе ту уредбу.

[17]) Gai inst. 1 §§ 15 и 27.

[18]) Cf. Gai. inst. 1 § 18. и 20. Примери за iusta causa eod. § 19.

[19]) Ulp. reg. 1 § 12. — То је тачно опазио још K. A. Schmidt, Freiburger Programm 1856 p. 32 (цитат по Rudorff, op. cit. S. 61 Anm. 4) Неодређено Kniep op. cit. S. 127.

[20]) Примери за iusta causa: Paul, Dig. 40, 15 §§ 1 и 4; Dig. eod. 16 pr.: non ex luxuria, sed affectu... neque enim deliciis, sed iustis affectionibus Cf. Gai. inst. 1 § 39.

[21]) Gai. inst. 1 § 41.

ANU PFB | anali.rs

Закон даље забрањује и чини ништавим ослобођења in fraudem creditoris et patroni, а та одредба важи и за перегрине (изузетно од осталих одредби тога закона.[21a])

Споменули смо већ раније lex Junia Norbana од 19 г. по Хр.[22]) која је неформално ослобођеним робовима дала слободу у правном смислу и уврстила их у ред Latini coloniarii, који су били способни само за negotia inter vivos по ius civile, а нису имали са римским грађанима ни conubium.[23]) Тај је закон у толико попунио прописе lex Aelia Sentia, што је и ослобођене робове млађе од 30 година, који су дотле били само фактички слободни, уврстио у ред Латина.[24]) То исто бива и са робом кога бонитарни власник ослободи.[25])

Јустинијан је укинуо све прописе lex Fufia Caninia,[26]) а код lex Aelia Sentia оставио у снази једино прописе о забрани ослобођења in fraudem creditorum и о броју година господара манумисора које је свео на седамнаест.[27])

Реља З. Поповић.

ДИСКРЕЦИОНА ВЛАСТ ПО ФРАНЦУСКОМ ПОЗИТИВНОМ ПРАВУ И ТЕОРИЈИ.*)

Што се тиче Француске, ми се ту налазимо у положају да, саопштавајући теорију, ми саопштавамо праксу, позитивно, право, јуриспруденцију. Јер, за француску теорију, карактеристично је то, да она представља, или претендује на то, тумачење и објашњење француске праксе. У сваком случају, има се утисак, због оног великог поштовања које има француска теорија према пракси, и можда још високог нивоа Француског Државног Савета и најзад целе сјајне еволуције у овом погледу, да је између њих мања дистанца него што је то у Немачкој.

[21a]) Cf. Gai. inst. 1 §§ 37 и 47; Ulp. reg. 1 §§ 15. Односно ослобођења in fraudem patroni, јер се тиме штети његово право на наслеђе (ако је libertus без деце), као и остала његова патронска права.

[22]) Спор око тога, да ли је овај закон донесен пре lex Aelia Sentia можемо данас сматрати као окончан, cf. Kübler, Gesch. d. röm. Rechts § 243.

[23]) Њима је увек отворен приступ у римским цивитет уз извесне услове, cf. Gai. I. §§ 29, 32c. 33.

[24]) Gai. inst. 1 § 29; Ulp. reg. 1 § 12. — Није јасно на основу чега Rudorff op cit, S 63 мисли да то важи и за робове које је ослободио господар млађи од 20 година. Места на која се он позива [Gai innst. 1 §§ 29, 31, 80] не доказују то. Правилно Kniep. op. cit. S. 137.

[25]) Ulp. reg. 1 § 16.

[26]) Just, inst. 1, 7, То је исто учињено и са lex Junia Norbana, cf. Cod. 7, 6, 1 (a 531), Inst. 1, 5 § 3.

[27]) Just. inst. 1, 6 §§ 3 и 7.

*) Ово је само један параграф расправе о дискреционој власти, од које су два дела већ објављена у *„Архиву* за правне и друштвене науке“,

ANALI PFB | anali.rs

I. Détournement de pouvoir (историски).

Но пре него што пређемо на излагање стања ствари какво је данас, задржимо се мало на спору détournement de pouvoir т. ј. на његовом развоју.[1])

Као што је речено напред, дискрециона власт је везана најчешће са циљем, т. ј. дискрециона власт се даје као слобода да се ради у једном циљу — дискрециона власт је дакле у интимној вези са спором око заобилажења, извртања циља, détournement de pouvoir. Овај спор је само једна врста, један облик спора за прекорачење власти, excès de pouvoir. И ако је овај последњи „оригинална творевина" француског административног права, онда је то још са више права détournement de pouvoir. Ако се првим спором за прекорачење власти дало да и сами грађани, врше контролу над законитошћу администрације — крупна и значајна ствар одиста — бранећи истовремено и свој интерес, са détournement de pouvoir дато је једно доиста велико право контроле и једна колосална заштита индивидуе — јер ваља имати на уму да се административне власти стављају под обавезу да раде само за јавни интерес, а не за свој лични и стран јавној служби из освете или шикане.

Прва примена спора за прекорачење власти била је у случају ненадлежности власти; наскоро се проширује такође на повреду форама (1790—1864). Од декрета од 2. нов. 1864, којим се рекурс за прекорачење власти ослобађа адвоката и свију других трошкова осим таксе и регистровања, у циљу да се овај спор развија, проширује се и на повреду закона (материалног закона).[2]) Што се тиче détournemeut de pouvoir дуго се сматрало да извесни акти администрације који би испуњавали све услове једне извршне одлуке, не подлеже рекурси за прекорачење власти, пошто су они били сами по себи манифестација једне дискреционе власти администрације. Било је на тај начин једне категорије дискреционарних аката. До 1860 су сматрали одлуке о делимитацији обалских мора све до 1860 од прилике као акта дискреционарна — од тога времена се објављује као могућ спор за прекорачење власти.

„У почетку столећа (19), готово сва акта власти била су фактички дискреционарна, данас се цитирају она која су то остала".

Историја тога процеса који је довео до стварања спора détournemet de pouvoir, у најкрупнијим и истовремено најгрубљим потезима (због недовољности материјала који имамо при руци) изгледа овако.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Највише по Немачком, op. cit. специјално p. 474—478. Laun, op. cit. S. 118—126.

[2]) Пореди Hauriou, op. cit., p. 476 и Berthélémy, op. cit., p. 971.

Под ранијим режимима, пре 19. в. најбитнији основи за поништење аката били су ненадлежност, недостатци у поступку и материална противправност, у рекурсу касације и рекурсу анулације. Али извесни случајеви ништавности нису били законом предвиђени, јер није било речено које норме о надлежности, које норме поступка и материалног права су тако битне, да би њихова повреда захтевала касирање противправних аката, а које не. Шта више, није много пута било јасно, која акта је власт предузела без икакве законске санкције — пошто закон много пута није регулисао питање. Тако се имало да решава много пута претходно питање да ли је ту једна законска празнина или је ту остављено власти да она донесе решење по политичкој и административној целисходности. О томе је морао да сâм Државни Савет при свима могућим питањима и у свима областима управног права ствара себи јасност. И он је то учинио, сужавајући све више број случајева дискреционе власти.

При једној таквој јудикатури природно уплитали су се законитост и целисходност. Уз то је ишло и то да се Државни Савет, по свом пореклу и развоју, није осећао само судом, и ако је он у начелу постао већ суд и имао задатак да испитује законитост. На тај начин створена је средња зона између јасне повреде закона и јасног слободног мерења. У ову средњу зону су спадали сви случајеви материалне противправности, које нису биле противправности у ужем смислу, на име повреде самог текста, самог слова закона, да би се могли сматрати као повреда закона у смислу старог рекурса поништења. У ову сферу су стављене тужбе против неправилне употребе слободног мерења, када је погрешка стављена на терет власти била од такве важности, да је Државни Савет као саветодавац највишег административног органа изрицао касирања упркос недовољне правне основе из разлога морала или опортунитета. Тако је створен четврти основ за поништење акта у пракси Државног Савета, који је добио доцније назив détournement de pouvoir. Потребно је било више од пола столећа докле се његова пракса није утврдила и прешла у правну свест практичара и теоретичара.

Као класичан пример за détournement de pouvovir наводи се следећи. Када је држава 1872 установила фискални монопол жижица, министар финансија, да би уштедио трошкове експроприације фабрика где су се пре фабриковали ови предмети, имао је идеју да нареди затварање, полицијском мером, установа које нису имале правилног одобрења. Ова мера била је поништена; било је détournement de pouvoir, јер затварање фабрика могао је министар да учини из каквог другог разлога, полицијског, али не фискалног.[1]) Примера иначе има пуно, и могу се наћи у свима делима, одн. распра-

[1]) Berthélémy, op. cit. p. 972.

вама овде цитираним. Због оскудице у простору не можемо их износити.[1])

У историској перспективи, овај спор данас овако изгледа. У првој периоди спор за прекорачење власти односи се прво на прекорачење надлежности, и затим наскоро на повреду прописа о облику. После декрета од 2. нов. 1864, који мења један важан моменат у процедури, овај спор се проширује с једне стране на извршење циља закона, détournement de pouvoir с друге проширује се на повреду материалних прописа.[2]) Што се тиче détournement-a de pouvoir у свом односу према ненадлежности обележен је овако, „Ненадлежност и détournement de pouvoir, то је оно, што постоји живо у примитивној концепцији прекорачења власти, сматраног као повреде не спољних правила закона већ унутрашњих правила административног морала. Ненадлежност је била прва манифестација прекорачења власти, détournement de pouvoir последња; обадве манифестације ће остати интимно везане; у осталом власт и надлежност иду једна с другом увек како при нормалном вршењу тако и при њиховим прекорачењима".[3]) Што се пак тиче повреда материалних прописа, она је ставила јуриспруденцију и теорију пред питање о његовом односу према другим врстама спорова за прекорачење власти. „Кад је овај спор (за прекорачење власти) проширен и на повреду закона, онда се поставило питање о класификацији: или ће појам прекорачења власти бити апсорбован од појма повреде закона, и онда ће остати у ствари само *једна* врста; али ће појам прекорачења власти дати отпора овој апсорпцији, и он ће се примити уз спор за ненадлежност и détournement de pouvoir; што се тиче спора за повреду форама, он ће бити апсорбован од повреде закона, из тог разлога што су форме све више и више одређене законима и уредбама; биће дакле. с једне стране, повреде закона са повредом форме, с друге стране, некомпетенција са détournement de pouvoir (који ће се у осталом и даље развијати .[4])

Што се тиче формалне стране питања, процесне, *Лаун* тврди да се пракса Државног Савета колеба да ли ће једну тужбу против дискрецноне власти због недозвољеног циља

[1]) Изгледа да су нарочито пробрани, код *Дигиа* у расправи, о којој ће доцније бити речи, р. 231—232.

[2]) Hauriou, op. cit. p. 477.

[3]) Hauriou, op. cit. p. 509.

[4]) Hauriou, op. cit,, p. 477. — Историју спора за прекорачења власти, *Алибер* нам даје нешто друкчије. Историја, како нам је он пружа, сама по себи ће бити за нас поучна, и зато је наводимо, укратко резимирајући његова излагања.

Услови за спор ради прекорачења власти били су некада строго ограничени. Судија се ограничавао на испитивање спољних облика законитости, надлежности, облика и détournement de pouvoir, не испитујући саму суштину права (тј. материалну страну). Спор се могао водити само против аката власти, и то од лица које је имало директан, личан и на закону заснован интерес, и само у недостатку сваког другог судског средства; пра-

ANALI PFB Lanali.rs

сматрати као недопуштену или као неосновану. Често Државни Савет објављује рекурсе изрично као *non recevables*, одбија тужбу из формалних разлога. Међутим на супрот овим пресудама има таквих где он одбија тужиоца мериторно (au fond)[1] *Орију* тврди да Државни Савет испитује са свим одређено и одлучно увек мериторно. Данас нема никаквих специалних материја о којима се једино може водити спор, и других о којима се не може. Данас, [т. ј. „actes de pure administration", „actes que l' administration accomplit d' apres sa libre appréciation afin de pouvoir aux intérets généraux ou particuliers, et non pour satisfaire à des droits ou à la loi" у формули Лафаријера] како он вели, има увек или готово увек могућности тужбе у свима материјама, и оне су све услови не више за примање или одбацивање већ за мериторно испитивање. Ако се одлука административна, о којој се води спор, појави као дата при дискреционој власти, тужба припада мериторно, и то има исто толико важности колико када она пропадне мериторно из сасвим других разлога.[2])

*

Détournement de pouvoir је имао пуно утицаја на законодавство и праксу у другим земљама. Али се није, по уверавању *Лауновом*, лако развијао, и негде управо тешко.[3])

вила процедуре су примењивана најстроже специално што се тиче рокова. После декрета 2. нов. 1864, који мења један важан момент у процедури, отворен је пут и за четврти основ покретања спора за прекорачење власти: материалну повреду закона- У почетку се појам законитости ограничава на повреде формалних, законских текстова, и услов за тужбу, за разлику од прва три основа спора, је повреда једног стеченог права. Али доцније појам законитости се проширује на повреду сваког правног правила, које проистиче из правних ситуација које су дале места нападнутим актима, и довољна је повреда интереса. У колико се сада индивидуалним актима могу повредити истовремено прописи чисто објективни и субјективна права, а у колико је Државни Савет умео да изолира једностране акта сама за себе, из комплекса где се као завршетак јављају акта која се директно тичу односа државе и појединаца, као код уговора и с друге да својим пресудама излази из чисто негативне улоге поништавања акта указујући како се имају реформисати — спор за прекорачење тежи да се, барем практично, помеша са спором пуне јурисдикције, потпуног судства. (R. Alibert. Le contrôle juridictionnel de l' administration, 1926, p. 35—58).

[1]) Цит. дело, ст. 171.

[2]) Цит. дело, p. 510. Још Andersen: Ungültige Verwaltungsakte, 1937 s. 218-219.

[3]) Нарочито је типичан случај са Италијом. Тамо је закон од 2. јуна 1884 у чл. 24 реципирао француско право, спор за прекорачење власти, створен јудиспруденцијом Државног Савета. Међу разлозима за овај спор се несумњиво налази, у Италији, и détournement de pouvoir, под називом *eccesso di potere*. Ипак, и поред те јасне законске одредбе, у пракси је тешко пробијао, мада је био познат од саме италијанске праксе, до душе у веома уској граници. Италијански Државни Савет је направио разлику између јасне повреде закона и повреде духа закона или акта која садржи нешто нелогично и ирационално. Ово друго би било détournement de pouvoir, eccesso di potere. Италијански писци су акте нелогичне и ирационалне обележили као специалну врсту d'eccesso di potere — докле су détournement

II. Старија теориска ориентација, блиска Немачкој.[1])

1. У Француској је раније наука испитивала овај проблем на начин, на који се испитивао у Немачкој. То нарочито важи, како по свему изгледа за Леона Мишу,[2]) који је први написао једну нарочиту расправу о томе. О њој се изражава проф. Ориу: „Без светлости, коју је он (Мишу) бацио на ову мрачну област правну, ја не бих вероватно смео да се пустим (у излагање о дискреционој власти) нарочито у једном елементарном делу". А Бонар као расправу „која и данас служи као један драгоцен вођ". *Ориу* је карактерише тиме, да она поставља питање на терен супротности материја о којима се може водити спор и материја дискреционарних, и вели у осталом да се код њега налази анализа теорија Лаунових и Тецнерових.

На начин, на који се посматра питање о дискреционој власти у Немачкој, изгледа посматрају питање проф. *Ориу* и Каре де *Малберг.*[3])[4])

2. *Ориу* посматра питање *теоријски,* доследан својој критици коју је ставио Мишо-у, т. ј. не само у вези са судском контролом. И тако он посматра дискрециону власт као правну власт администрације да сама себе одређује да ли ће употребити или не ову или ону моћ и право — у разним правцима: према иницијативи и рекламацијама грађана, према прописима закона, према уређењу администрације и admini-

---

de pouvoir назвали *sviamento di potere.* Тиме је, како опажа *Лаун* са свога гледишта, понајпре избрисана разлика, између прекорачења власти и других материалноправних повреда. Али најгоре је по њему, да је наступила опасност да се избрише такође и граница између прекорачења власти и слободне оцене која не подлежи контроли. Јер од „ирационалног" до „нецелисходног" је само један корак. Но пракса знатно врши ову врсту контроле у сразмери према Француској, (B. Laun, цит. дело, ст. 223 и даље.).

[1]) Морам овде напоменути да, на жалост, у прегледу литературе фали расправа *Мишу-а.* Разлози чисто технички. Првом приликом ћу гледати да попуним ту празнину. Недостају ту и две расправе проф. *Барштелемиа,* које додирују ово питање.

[2]) Etude sur le pouvoir discrétionnaire, 1913—1914.

[3]) Ориуово цит. дело, специално p. 470 518, и то пре свега прво p 424—438 и p. 509—514, иначе још p. 524 и 535 и друга места. Carré de Malberg, Contributions à la théorie générale de l'Etat, t. I. p. 502—512.

[4]) Теорију *Мишуа* обележава *Трошаба* (Trotabas) као круту (rigide), јер она се карактерише тиме да допушта судску контролу само у погледу законитости, т. ј. дали административна власт није прешла границе своје дискреционе власти. У томе он налазн њену заједничку црту са модерном француском теоријом, јер и ова последња истиче са своје стране да суд оцењује само законитост и никада опортунитет. Немајући пред собом само дело Мишуа, не могу да судим о томе. Једна ствар ће се видети из нашег излагања, а на име да нова теорија подводи под оцењивање законитости и оно, што би евентуално материално значило опортунитет. То међутим чини се искључује теорија *Мишуа.* — Насупрот Мишуовој (одн. модерној) теорији у *Ориуовој* Трошаба види једну еластичну која је боља и више одговара француској пракси (в. La nature juridique du contentieux fiscal, Mélanges M. Hauriou 1929, p. 751—755. Додано у току штампе).

стративној моралности, према судији. Али такво посматрање показало нам је како је позитивно право регулисало питање дискреционе власти у опште, колико је дало слободе органима у поменутим правцима. Ако је А. *Меркл* обратио пажњу на то како је дискрециона власт распоређена по административним органима и у јерархији државној у опште, Ориу је обратио пажњу и дао преглед француског позитивног права у колико је дато у горњим односима. Али такво гледиште има интереса са правно политичког гледишта (остајући увек један преглед позитивног права), али се не тиче фундаменталног питања о границама дискреционе власти и према томе о контроли. Оно овоме говори, и доста говори — али, не посвећујући искључиву пажњу, он је остао непотпуно одређен. Мислимо ту на његову, напред већ наведену, теорију о административном моралу као граници дискреционе власти — у односу према законитости.

У првом погледу ипак констатоваћемо да је код њега нарочито осветљен момент односа дискреционе власти према појединцима. Ту нам он пружа једну идеју о простирању субјективног права појединаца према дискреционој власти која је шира него она коју повлачи Bühler, ма да се законодавства не држе, не један пут, такве границе већ је или проширују или сужавају. Докле се ког *Bühlera* субјективно право простире само докле су органи и престаје одакле почиње дискрециона власт — код Ориу оно се простире и на дискрециону власт. Он каже: „У колико је паметно признати слободну иницијативу администрације за вршење факултативних аката које му закон намеће у погледу одређене индивидуе, или за стварање нових предузећа, у толико је спорно признати је кад закон намеће администрацији вршење обавезних аката у погледу одређених индивидуа; или, када се пошто је једна јавна служба организована, ради о мерама које ваља предузети да би се осигурала њена непрекидност, њено вршење правилно и *једнако* за *све* и да се *одрже стечене ситуације;* најзад, ако грађанин нема право да присили администрацију да предузме мере, он има сигурно право да се меша у контролу мера које она предузима.“И истиче два принципа нарочито као утврђена у Француској, као неоспорно: принцип коме администрација као жерант јавних послова има да води започети посао и принцип једнакости свију Француза пред законом и пред користима јавног режима. Ове идеје и констатације проф. Ориу-а које се дају потпуно разумети у вези са његовом теоријом о реалним административним правима, морамо огласити као са свим тачне према нашим излагањима о односу дискреционе власти и субјективних права.

3. Што се тиче друге, специалне тачке о административној моралности, *Ориу* на крају крајева долази с њоме до резултата до којих је дошла и немачка теорија. С једне стране административна моралност увире у законитост. Што

је он оцењивање циља огласио у опште за административни морал, то сигурно долази отуда, што је циљ одиста нешто широко само по себи и у закону увек није директно и није јасно садржан, и нарочито није у закону одређена његова граница према индивидуалним правима. Али то је законитост, јер ту се ради пре свега о интерпретацији закона, о томе да ли се дело садржи у закону, о томе у колико је права дато администрацији при вршењу њеног јавног (public) циља, па ако се интерпретацијом не може наћи ништа, он и не постоји са правног гледишта. Ако се нешто више још од тога тражи, ако се хоће да административна власт при вршењу њеног јавног циља ограничи и више него што закони, протумачени, садрже — онда је то одиста морал. Али за такав морал нема места у праву и судови не могу и не смеју да воде рачуна о њему. Међутим *Ориу* ту мисли пре свега на то да су органи дужни да раде само у општем интересу, и даје се објаснити као право само на начин како смо то напред показали (§ 1). Међутим, као што је напоменуто, Жез успева да нађе за такву дужност органа основа у Декларацијама права, дакле у позитивном праву. Питање је пак још и то, како ваља разумети да орган има да ради у општем интересу. *Ориу* изгледа да то разуме на првом месту у моралном смислу, т. ј. тако да би органи имали при своме раду да разликују правично од неправичног, дозвољено од недозвољеног, поштено од непоштеног и т. д. И то би било онда, бар у главној тенденцији, онакво ограничење какво заступају Немци; оно би се односило на начин рада како то замишља на пр. В. *Јелинек*. То би била дакле онаква ограничења, каква смо ми у принципу поставили напред, тзв. „унутрашња". И *Ориу* би одиста могао рећи да административни морал захтева више него позитивно право — налазећи његову карактеристику у томе, да би морал административни и са њим спор détournement de pouvoir имао да се још развија или чак да би имао да се тек развија (са свим у сагласности с оним што смо рекли напред). Међутим нема сумње да обавеза радити у општем интересу садржи и нешто више — а на име да орган не сме да ради не само у своме личном интересу и интересу који је туђ јавној служби, већ и објективно — оно што смо ми истакли, доказујући да се може утврдити да ли орган ради у општем интересу или не у начелу — јер њему остаје иначе слобода да га он ближе одреди. При томе смо нема сумње претпостављали једно довољно знање и разумевање чиновника при послу — у најмању руку равно просечном и оном које захтева једна социална средина (нарочито кад се тиче послова који се раде и у приватном животу), а можда још и више од тога, пошто има смисла тражити од државе да у многим случајевима примењује научне методе, оно што не могу увек појединци. И тако на пр. један полицијски орган не би смео да забрањује

листове само из шикане, али он би смео, дужан да ради у општем интересу, ни да ради како било свој посао тј. да он сваки час погрешно забрањује, а суд поништи забране. У том случају он прелази границу нормалног познавања посла. При државним предузећима, при радовима где треба техничког знања, ваља можда тражити да држава ради према захтевима науке. Само, разуме се, чувајмо се да будемо ту одвише строги. — То све по нама спада под појам рада у општем интересу, дакле *под закон*. Код Ориу-а као да тако ствар не стоји него је и то морал административни. И за то што је морал могуће је да се код њега осети тенденција чак и за тим да он сматра да администрација у принципу има да се стара, баш и кад не може да се нађе законски основ индиректан ни индиректан за ограничење, о доброј администрацији, а не о финансиским интересима. Тиме *Ориу*, изгледа, иде даље него што би смео и он прописује чак ближе какве циљеве треба да остварује администрација радећи за опште добро.

Код *Ориу-а* међутим има још то интересантно и важно. Он мисли да се тај морал ствара у администрацији — праксом, прецедентима, навикама. Али питање је за што би суд био везан нато? И зар би он могао да слободно оцењује како администрација има да ради? Зар не треба, најзад, да врши и једну васпитну улогу нарочито у временима кад пада ниво рада у администрацији, где пракса не би образовала никакав виши идеал како треба радити у општем интересу.[1])

4. Од осталих писаца заслужује да се помене Каре де *Малберг*. Он посматра дискрециону власт у светлости односа циља и средства, а нарочито према субјективним правима грађана. И тако он разликује случајеве кад закон, одређујући специалан објект, одређује формално и мере које ће моћи или требати бити употребљене од административне власти; случај кад је одређен предмет и одређено, обично у изванредним евентуалностима, изрично и јасно да орган може да предузме мере какве сматра за потребне, и случај кад су одређени само циљеви, али нису одређена средства, само општа надлежност (и предмети још на које се односи) али не и средства. И он мисли да органи не могу онда употребити средства која би се састојала у кршењу индивидуалних права, осим у колико то захтева јавни мир и ред. О томе је било раније говора. (§ 2).[2])

[1]) *Ориу* урачунава у détournement de pouvoir и погрешно оцењивање факата, „јер то значи употребити своју власт друкчије него за јавно добро службе кад се она употреби не стекавши неопходну техничку констатацију неопходну о фактима спора", (p. 517).

[2]) *Алибер* у напред већ цитираном делу констатује, слично *Ориу-у* да је Државни Савет створио праву теорију административних конвенција (des convenances administatives), нарочито при примени законодавства које се односи на рад друштава која чине апел на јавну хуманост (друштва хуманитарна). Тако на пр. министар има по закону право да допусти рад једном таквом друштву према свом нахођењу; али судови су себи утврдили

III. Најновија Француска теорија (новија ориентација у теорији и пракси.[1])

Најновија француска литература — из школе позитивистичко-солидаристичке, која се трудила да свуда потисне идеју власти на рачун законитости — гледа проблем обично у светлости теорије мотива и циља акта, оних елемената, који имају првокласну социалну важност, те их је она у лицу проф. *Дигиу-а* истакла.

У светлости теорије о мотивима, пракса Француског Државног Савета у погледу дискреционе власти изгледа овако, ако се ослонимо на излагања проф. *Жеза.*

1. Забрањени мотиви или, како каже *Жез,* циљеви (не разликујући их од мотива) следећи су.

Мотиви су забрањени *законом директно*: а) мотив је у еклатантној супротности са законом; б) мотив је у супротности са званичним тумачењем закона; с) мотив је у ствари изигравање, заобилажење закона (tourner la loi).

Јавни службеник иде за циљем општег интереса и допуштеним, који је, дакле, незаконит у односу *према њему.*

Јавни службеник иде за циљем општег интереса и дозвољеним, који спада у његову надлежност, али који закон није хтео (Жез се изражава: „али вршењем једне правне опште власти која није била организована да се постигне овај циљ"). То је чувена и позната злоупотреба власти (le détournement du pouvoir), која је играла важну улогу у развоју административног судства, одн. контроле административно-судске. Историски је значајан пример са затварањем фабрика жижица 1872 полициском мером у циљу да се државној благајни уштеди плаћање оштета за експроприацију.

Примера има пуно; Жез се задржава врло дуго на пермисијама или концесијама, т. ј. привременим заузимањем јавног пута, јавног домена.

Мотив је забрањен када агент иде за циљем који није у општем интересу (као на пр. кад службеник хоће да се

право да врше контролу над начином на који ће имати донети једну такву одлуку и мотивима одбијања. Мотив, на име, треба да буде озбиљан". „Ту судија има да се, независно од сваког извртања циља закона у правом смислу речи и сваке погрешке, инспирише административним конвенцијама" (р. 54—56).

[1]) *Литература*: 1. Roger Bonnard, Le pouvoir discrétionnaire des autorités administratives et le recours pour excès de pouvoir.

2. Gaston Jèze, Essai d' une théorie générale sur l' influence des motifs déterminants sur la volontè des actes juridiques en droit public français.

3. M. Réglade, Du prétendu contrôle juridictionnel de l' opportunité en matière de recours pour excès de pouvoir.

Све су те расправе изишле у Revue du droit public: прва 1923, p. 363—420; друга 1922, p. 375—452; трећа 1925, p, 413—444.

4. Léon Duguit, Le motif impulsif et le but déterminant dans l' acte juridique public. La jurisprudence du Conseil d' Etat français. Revue internationale de la théorie du droit 1926/27, p. 227—240.

Arhiv Vojvodine | anali.rs

свети некоме). Нарочито се пак *Жез* ту задржава на теорији тзв. политичких мобила (théorie des mobiles politiques), по којој је извршна власт тражила да се извуче од судске контроле кад год је у своме раду мотивисана политичким разлозима. Под Трећом Републиком ова теорија којом су органи хтели да прикривају своје незаконитости, изгубила је кредита. И ако на жалост ни у последње доба није потпуно исчезла, ипак данас у принципу може се говорити, само о актима политичким који, објективно могу носити такав карактер, и где постоје и извесни практични разлози.

Жез истиче да судија нема да истражује да ли је јавни службеник радио вешто, мудро, извршујући акт. То је једна резерва коју Државни Савет чини стално када испитује мотиве. Он разликује брижљиво између испитивања материалне и правне тачности могива с једне стране, и опортунитета последице које је извукао јавни службеник с друге стране". И само по изузетку, где то захтева природа ствари и одређује сам закон улази и у ту страну питања.

За доказ *Жез* наводи мотивацију Државног Савета у више одлука. Тако је у његовој одлуци од 5 јула 1918 у спору Жерар (Gérard): „Државном Савету не припада да испитује опортунитет мере (акта), ни основаност мотива осим у случају где би флагранто непостојање наведених факата оснажило оспорен акт без икаквог основа или ако мотиви нису били, сами по себи, такви да изазову једну дисциплинску меру." У једној другој одлуци пак мотивација је била овака: „Државном Савету не припада да испитује основаност мотива". Државни Савет у својој мотивацији није увек најсретнији и понекад је противречан.

Што се тиче мотивисања (образложења) акта, у Француској ствар стоји овако.

У принципу административне власти нису дужне да мотивишу своје одлуке. Да би биле обавезне, потребан је законски текст. Обавеза управе да доноси *специалну* одлуку, како се изражава *Ориу*, није јавна обавеза да доноси мотивисану одлуку. Али у случају кад је закон тражио мотивацију, а орган није то учинио, Државни Савет ће поништити такав акт. — Да би Државни Савет испитивао мотивацију, потребна је, међутим, и да постоји формална тужба да је власт радила у недозвољеном циљу (мотиву).

Суд испитује материалну тачност мотива. Али то треба добро разумети. Доказ мотива пада на онога, који критикује мотив. Он може утврдити у колико он произилази из саме одлуке, у колико је изражен у актима. Сам појам акта ваља разумети шире, и најшире. Он има за циљ нарочито да искључи лично испитивање јавних службеника, испитивање сведока, излеђивање у опште — т. ј. да ограничи власт Државног Савета негативно, али не и позитивно. Државни Савет, испитујући садржину аката, обзире се на инструкције које је

добио или дао чиновник, на кореспонденцију, на објашњења која даје чиновник у своме одговору суду, и иде до самих околности, у колико се дају открити из аката. И у опште, он иде стварно врло далеко. Ипак он нема могућности у довољној мери да испита истинитост мотива и акт по његовим стварним последицама. То би данас претстављало вишу фазу у развијању контроле над дискреционом влашћу. „Заиста, ако је ова егзистенција (егзистенција факта) вели Роже *Бонар*, услов за законитост, Државни Савет ће имати да је испитује кад је мотив признат, као и кад није. Ако он цени законитост, онда он има права да је тражи свуда, где се налази и употребљава сва средства да је пронађе". То што важи за егзистенцију факата, са свим природно важи и за њихову вредност, у случају, кад су административни органи везани за мотиве. Нема никаквог разлога да се то његово право на ма који начин ограничи. Ако је циљ ове контроле законитост, онда ту не могу имати места никакви технички разлози. Али интересантно је да се у пракси показује тежња да се закон који налаже дужност мотивисања административним органима тумачи тако као да је дужност Државног Савета таква, да испитује да ли су изречени мотиви и стварно такви. Тако је на пр. владин комесар *Корнеј* у својим закључцима у афери Боаселе и Комино (Boissele et Comino) стао на гледиште да је такво тумачење „у духу закона". Доказује се међутим да је такво тумачење усиљено и нетачно

Ту ваља само имати у виду чињеницу да Државни Савет не мора примити за готово мотив који је изразио административни орган. На основу чињеница које *изилазе из саме одлуке и аката, а према нормалном искуству људи*, он може закључити да је један мотив лажан и нетачан. Ако један префект одбија једно лице од тражења да може, рецимо, да превози путнике аутомобилом на једној пруги — то може бити и за то, јер сувише води рачуна о конкуренцији коју ће имати компанија омнибуса — о чему он не би требао да води рачуна по закону. О тој чињеници, која се сазнаје из досијеа. Државни Савет ће водити рачуна.

3. Проф. Роже *Бонар* (Roger Bonnard) — у смислу Дигиевих идеја, само критички усавршених — покушао је да унапреди проблем дискреционе власти, Пре свега он разликује мотив и циљ. Докле Државни Савет, *Жез*, па и сâм Дигиу, чији се појам мотива колеба, како је то Жез тачно опазио, између објективне и субјективне концепције, меша и управо изједначава мотив и циљ – дотле их Бонар прецизно разликује. По њему, мотив је елемент који претходи одлуци. Акт је мотивисан, како то он каже, антецедентима који га условљавају. Мотив је на пр. кривица једног чиновника за дисциплинску казну, или немир и неред на улици за какав акт полициске власти. Под циљем пак, по њему, разуме се „резултат који себи човек поставља да га постигне путем правног ефекта, произведеног

актом.“ На овој основи могла би се појавити разлика практичног домашаја између формуле Жезове и Бонарове само у оном случају, кад би Бонар циљ схватио на један такав начин, да би било увек главно да ли је акт објективно и стварно служио општем интересу одн. ком другом циљу (увек општем), а Државни Савет испитивао не само изражене мотиве већ стварни ефект акта.

Између циља и мотива постоји једна веза и могућност поклапања. По мишљењу Бонаровом, ако акт нема циљ по закону допуштен, то ће се десити увек што ће мотиви бити некоректно оцењени било што се тиче њиховог постојања било што се тиче њихове вредности. Тако на пр. ако дисциплинска казна има за циљ друго него што закон то хоће, на пр. циљ личне освете, онда излази нужно да ће се тиме потврдити постојање једне непостојеће погрешке или претерати учињена погрешка.

Али веза међу њима није увек нужна. Јер може се десити да се актом хтео да постигне циљ законит, али да су мотиви акта нетачно оцењени. Тако на пр. може један орган да има, при експроприацији, за циљ јавну корисност — оно што се тражи по закону међутим да вредност чињеница буде рђаво оцењена. Или, узмимо горњи пример, може имати циљ дисциплински, међутим да кривица кажњеног чиновника буде нетачно оцењена.

4. Много важнија је његова теоретска формула, мало ниже изложена, ***кад*** и ***колико*** има Државни Савет да врши контролу. Ово гледиште претендује да одговара једино француској јуриспруденцији и, по свему изгледа да претставља типичну тенденцију најновије француске науке.

Оно се карактерише прво тиме, што испитивање материалног постојања факата захтева увек, при сваком акту, и онда када закон није прецизирао никакав специалан мотив, као што је то случај код аката, који се односе на постављање, пензионисање, премештање, дисциплинско кажњавање чиновника или, као што је то при полицији странаца (њиховом протеривању) и т. д. Државни Савет у Француској за дуго се није упуштао у оцењивање материалне егзистенције чињеница. Он је одбијао да испитује и то, онако исто као и вредност чињеница, осим кад би погрешка у мотивима значила злоупотребу власти, у ком случају је, да би извршио контролу у овом погледу, морао да врши и у погледу чињеница. На против у новије доба, Државни Савет испитује мотиве, апстрахујући од сваког испитивања злоупотребе власти, а поништава их, ако су ови мотиви признати као непостојећи како ради заблуде у факту, тако и заблуде у праву. У развоју овакве јурипруденције има важности пресуда *Monod*, и закон од 8. јула 1908 који је променио ал. 86 закона о општинама од 5. априла 1884, тражећи да одлуке суспендовања и опозивања председника и кметова морају бити мотивисане.

Такво држање Државног Савета Роже *Бонар* објашњава овако: „Када закон прецизира мотиве одлуке, она се не ограничава да каже да треба да има ту један мотив. Она означава такође *какав* мотив треба да чини основу једне одлуке. Напротив кад закон ћути о мотивима, не остаје као услов законитости вршења власти ништа друго него *постојање* мотива".

Друго, француско гледиште карактерише се тиме, да Државни Савет испитује *вредност* чињеница, а тиме и *основност закључка*, који је извео орган, т. ј. његове одлуке, кад је законом прецизирао мотив, ради кога се има да донесе акт. Овим Бонар, који нам ово саопштава вели да ту суд оцењује ствари по њиховој суштини (au fond), да оцењује вредност мотива као и основаност (bien fondé) предузетих мера и чак да оцењује мотиве и опортунитет.[1])

То значи да на пр. Државни Савет у смислу услова, који је поставио закон за подизање зграда у Паризу, на име да се мора обезбедити јавна сигурност и здравственост — испитује грађевинске перспективе да ли је конструкција пројектована таква, да може да нанесе штете овој перспективи, т. ј. испитује конкретне чињенице и закључује да ли такав акт одговара законским условима или не. То исто бива и при другим питањима, при другим законима, на пр. у материји општинске полиције, где се мора да води рачуна о потребама јавног реда, или у материји јавне помоћи, где су одређени услови кад се она даје, или при дозволама да се гради у Паризу, где је стављено као услов поштовање јавне сигурности и здравствених разлога, и т. д.

5. Овакво своје гледиште француска теорија објашњава на тај начин, тиме што сматра да оцењивање мотива и циља, законом одређених, не представља никакво оцењивање опортунитета, — како се хоће и у самој Француској да представи с једне стране (на пр. од стране проф. *Орију-а)* —, већ оцењивање саме законитости. То се доказује на следећи начин.

Што се тиче оцењивања факта, т.ј. да ли су акта управних органа заснована на тачним и истинитим фактима, доказује се тиме, да је такво оцењивање нешто сасвим логично, нешто рационално јер кад један акт претпоставља једну чињеницу, он се може, с правног гледишта, примити, ако тај факт одиста постоји и такав какав се претпоставља у акту. Супротно решење би значило једну *произвољност* административних органа. У случају пак кад је сам закон одредио мотив, онда излази само по себи да акт мора бити донет ради *тог* мотива.

Што се тиче контроле над *циљем*, она може бити, али не мора се изједначити по свом ступњу или како се, према овој француској теорији, изразило погрешно, може, али не мора бити контрола опортунитета. „Јер један акт ће моћи да

[1]) В. за ово још и његов уџбеник, Précis élémentaire, p. 382, 383, 385.

буде рђаво заснован и дакле нецелисходан, а да ту и нема повреде циља који му је одређен. Међутим има случајева где контрола циља изгледа да је постала контрола опортунитета. То је онда када испитивање злоупотребе власти захтева испитивање оцењивања вредности мотива, које спада иначе у дискреционарну власт. Тако се налази у многим пресудама Државног Савета формула и оцењивање мотива не може бити расправљано пред Државним Саветом, осим у случају злоупотребе власти.“ Тако на пр. у материји оглашавања јавне корисности у циљу јавних радова, за коју међутим има дискреционарне власти, Државни Савет испитује оцењивање јавне корисности у случају кад је пред њим поведен спор за злоупотребу власти“. Али и у овом случају циљ контроле Државног Савета није основаност мотива, сама по себи, већ је сам *циљ* акта. Јер практично дешава се да ради циља мора испитивати основаност мотива. Јер, ако нема злоупотребе власти увек кад су мотиви нетачно оцењени, напротив ако има злоупотребе власти то може бити јер су мотиви рђаво оцењени“. У истини ту се не испитује никако сâм опортунитет, основаност разлога већ само да ли једна мера одговара циљу. Да би се утврдило, у горњем случају, да није могло бити експроприације, треба утврдити да мера не служи јавној корисности. Да би се пак то доказало, потребно је улазити у испитивање самих чињеница и њихово оцењивање. Али, и ако се то чини, чини се то да се докаже да дотична мера не служи општој корисности као циљу, који је по закону одређен. Међутим, административној власти би иначе, када би мера служила дотичном циљу, остало да она сама оцењује умесност експроприације и вредност чињеница у томе смислу.

IV. Критичка анализа модерне ориентације.

1. Овакво гледиште (француско) полази од тога да је суд у правној држави овлашћен да оцењује законитост аката административних органа у оном обиму у коме, одн. у оним тачкама у којима је закон везао административне органе. Међутим да би суд одиста остао у границама улоге оцењивања законитости, потребно је да он оцењује само оно, што је *могуће* оцењивати, т.ј. само до тачке одакле наступа дискреционарна власт (над којом суд не може више да врши своју контролу). О тој ствари француска теорија, па и пракса, по интерпретацији и тврђењу теорије, не води довољно рачуна.

Што се тиче тога да суд има права да оцењује да ли су факта истинита, може се без икакве дискусије примити. То је оно што тврди и немачка теорија као и немачка пракса. У овом случају суд неће допустити да право постане својевољност, већ да стварно ради оно што закон захтева, да ради истинито и поштено. (Ту се, наравно, претпоставља да судови иначе испитују и фактичку страну питања). Морамо дакле узети да ту судија у истини испитује законитост — ако се

ARHIV.PFB.bg.ac.rs

иначе под фактом разуме факт у правом смислу речи, факт који се дâ констатовати емпириски, на један објективан начин. Ми ту за оправданост таквог гледишта не бисмо могли ништа лепше и тачније рећи него да цитирамо *Бонара:* „Логички не може се разумети да једна одлука буде донета без мотива. То би био један чист каприс. Она мора да се донесе из извесног мотива. Тако је постојање мотива један од нужних услова да би се власт могла правилно вршити. Једна одлука, за коју мотиви не би постојали, биће неправилна".

Али у другом случају када је закон одредио мотив ради кога се има донети одлука, показује се како француска теорија одиста не води рачуна о томе. Она се не обзире на то да мотиви могу бити тако неодређени да ће у ствари претстављати праву дискреционалну власт, питање умесности (опортунитета). Нормално она ће се задржати на појмовима, који се дају одредити као и сваки факат емпириски и свакако према јавном мњењу. И рачунајмо чак у такве тзв. неодређене појмове, као што су на пр. појмови бринути се о јавној „сигурности и чистоћи", појам о „штетноме по публику" или таквом „што ће компромитовати нормално функционисање предузећа". Но није увек тако, и ако је и то, у ствари, питање врло discutable). Ако на пр. право или дужност једног општинског органа (одбора) зависи од тога да ли су „изузетне прилике" такве да је „будућа приватна иницијатива немоћна да осигура рад, неопходан за општи интерес". Ово је свакако ствар о којој се може дискутовати. Или шта да се каже, ако је реч о „полицијском" циљу? Сигурно, и то би било спорно, барем као и прво.

2. И онда је са свим разумљиво, ако чујемо од писаца, који гледају другаче, бар у једном смислу, на питање о контроли дискреционе власти, као што је то случај са Жезом, да констатују како Државни Савет испитује и сâм опортунитет, и ако, истина, по изузетку. То се најпре види у материји полиције. Полиција често стоји пред сукобом јавног интереса, сигурности, мира и чистоће јавне с једне и индивидуалних права, личне слободе, својине, штампе, с друге стране. Државни Савет има често да испитује да ли су фактичке околности такве, да је јавни службеник могао извршивати своје право полиције како је то учинио. У области пратњи на јавном путу, циркулације кола, продавања намирница, и т. д. Државни Савет стално испитује каква је фактичка ситуација у конкретном случају, ради које је јавни службеник донео своју одлуку. Он оснажава или поништава одлуку према фактичким конкретним околностима. Каткад сâм закон даје власти Државном Савету да испита да ли један акт има карактер утврђен законом за специјалну заштиту, коју он организира, као на пр. што се тиче недовољног одмора или заштите естестике.

[1]) Revue du droit public, 1923, p. 44.

ANALI PRAVA analis

Питање је, разуме се, да ли Жез увек има право — јер извесни од наведених примера по мишљењу читаве групе немачких писаца не би се могли сматрати као дискреционарна власт. Али у принципу могуће је да има право и да француска јуриспруденција иде далеко у својој контроли. И тврдити да суд оцењује увек и безусловно само законитост кад оцењује мотиве, значи терати једну формалистичку дијалектичку логику, по којој је законитост све и у овом смислу, без обзира како је закон одредио једну ствар материално, и с друге стране, претерати са идејом легалитета у тој мери да је суд узео на себе и административну функцију у материалном смислу. Међутим, код самих представника нове француске теорије о дискреционој власти, не види се јасно како они разумеју да судови оцењују вредност мотива, како разумеју опортунитет. Да ли се они задовољавају само тиме да суд констатује да једна чињеница одговара *у опште, у начелу*, услову, који је поставио закон или пак да суд констатује да она одговара на *најбољи* могући начин? Другим речима да ли ће се суд задовољити тиме да је одлука добра, једна од добрих, једна од могућих; или ће тражити и да је најбоља по његовом мишљењу, т.ј. да он на место административног органа оцењује ствар у потпуности и неограничености? Сигурно то они неће допустити, кад је реч о томе да је орган дужан да ради у општем интересу — јер довољно ће бити да он ради у општем интересу, а не у своме личном и туђем државној служби. То би требало да важи и за циљ баш по ономе што је рекао *Бонар*, како смо чули, и да ту има само изузетак кад се ради циља има да оцењује мотив. Али није јасно што се тиче мотива, а изгледа да допуштају и оцењивање опортунитета у свој потпуности и неограничености. И ту констатација Жезова добија свога смисла и оправдања.

3. Наша мисао је у дискусији овога питања да из тога само, што је закон одредио један услов — не изилази да суд самим тим добија право да оцењује у потпуности, дакле и по умесности, је ли дат један услов, већ је важно *какав* је тај услов да ли он можда по својој суштини не претставља дискреционарну власт. У противном случају, наша критичка примедба на француску теорију — и можда праксу — отпада. Али нама се чини да смо у праву. Услов или не, нема сумње да је главно је да се оно што тражи закон испуни; али и да се контрола може допустити и да она има смисла, само у колико се дају факта објективно утврдити. Ако се хоће у случају кад је услов дат, да сматра да суд оцењује, да ли је услов испуњен — онда се то чини у име једне априористичке идеје, која је сигурно у вези са идејом приоритета права над државом и суда над политичким органима.

Ја могу сасвим лако да замислим да се сваки правни пропис, па и онај који не одређује директно изрично никакав услов, — у колико се тиче компетенције управне власти, —

ANALI PFB Tanaik.o

као условљен општим интересом (зна се да је *Келсен* правну норму обележио принципиелно као хипотетичан суд). И онда више не може се тражити разликовање једне врсте прописа од других по овој формалној ознаки већ по материалној садржини. У сваком случају биће потребно да се појам *мотива* критично фондира и у овом погледу, у погледу своје садржине. Колико смо у праву, види се из једног конкретног примера. Државни Савет сматра општу корисност (utilité publique) — у ком циљу се може да врши експропријација, — за дискреционарну власт где он не испитује никако основаност одлуке. Међутим, он сматра за мотиве, и према томе испитује и основаност одлуке, код новијих специалних закона по којима се експропријација може распрострти и на „експропријацију по закону", за коју су постављени као услови: „саградити конструкције здраве или естетске", „подићи инсталације уз главни објект да би се олакшао рад".

Ако Државни Савет сматра као дискреционарну власт власт која је дата административним органима да одреде за експропријацију једно земљиште, када је ту закон прецизирао циљ, у коме има да се чини експропријација, на име јавна корисност — онда се то може објаснити само тиме, што се у ствари ту претпоставља један максималан појам о дискреционој власти, на основу кога је јавна корисност дискрециона власт, а нису то појмови; „саградити конструкције здраве или естетске", „подићи инсталације уз главни објект да би се олакшао рад" и слични који престављају услове за „експропријацију по зонама" (par zones)[1]). Овај пример показује истовремено још и то да се француској теорији и пракси, јер не прецизирају појам дискреционе власти у материалном смислу, јер не прецизирају појам мотива у томе погледу, може десити да огласи за дискрециону власт оно што није и о чему се може дискуствовати. Али није искључено ни обрнуто, и увек, принципиелно, стоји опасност од недослености.

4. Али у Француској њихови млађи правници изгледа не мисле да напуштају своју линију. Ако се констатује, да Државни Савет у Француској, испитујући мотиве, испитује у ствари понекад и опортунитет — они изјављују свој страх да би то било опасно. Ту се истиче нарочито *M. Règlade*. По њему не само да таква констатација није тачна, јер се ту увек ради о контроли законитости, пошто је крајњи циљ ту, да се реши једно правно питање — него још и опасна, по томе што ће онда Државни Савет, добивши према интерпретацији ове теорије, право да оцењује и опортунитет, тражити да прошири своју компетенцију, укидају у свима могућим приликама дискрециону власт административне власти. То нам не изгледа тачно. Горња констатација, које се боји Реглад, може имати и супротног дејства, т. ј. да теоретско констатовање

[1]) По једном француском закону најновијег датума експроприше се не само земљиште, потребно за сам рад већ и гранична зона у циљу да се „сагради конструкције здравствене или естетске" и т.д.

да суд оцењује опортунитет доведе суд до свести да је прекорачио своју надлежност. То је управо и смисао такве теорије, која је убацила идеје да у таквим случајевима има дупле администрације". А то је пракса, која би била незаконита, пошто се мора претпоставити у данашњој држави да суд има права да оцењује само искључиво законитост.[1])

5. За *Marc Réglade-a,* карактеристично је што он наглашава да се ради увек ту, при оцењивању законитости дискреционе власти, о надлежности — и то је примио Диги у чланку, који ћемо ниже навести, ако то није сам он где раније рекао. Карактеристично је и то да *Реглад* разликује погрешке у фактима и погрешке у праву, и с друге стране три момента: мотив, акцију и момент, и најзад разликује појам дискреционе власти (неиспитљиве, неконтролисане) и *акта* дискреционог (испитиваног, контролисаног). Он пружа иначе историских података. Али нарочито он полаже на то да разликује *ступњеве* у дискреционој власти, зашта он мисли да то није довољно познато у науци, али што у истини, није тачно (као што смо то могли из излагања опазити). Он прави два ступња. Први је ступањ, кад закон одређује мотиве, из којих се може донети акт, али оставља слободу да орган одлучује према конкретним фактима шта је корисно. Примери су му ту из материје ограничавања обала морских или речних корита, и из локалне полиције. Други је ступањ кад је дат само један мотив, као на пр. то да појединац тражи једну ствар — орган је ограничен што допушта нешто на основу тражења појединца, али у свему другом је слободан. Његови ступњеви наличе на позитивно и негативно одређивање циљева код Лауна. (в. § 2.) Ни код њега није јасно докле досеже контрола судска у погледу опортунитета.

V Проблем мотива

1. У овом критичном прегледу, ваља споменути и то, да појам мотива ни после веома важне и заслужне расправе проф. Бонара није добио своју прецизну форму. Ја нећу улазити у опширно излагање и дискусију о овом питању: истаћи ћу само оно што ми изгледа као најважније. Најважније је пак, по мом мишљењу, то да ли се лични мотив једне одлуке, као што је то освета, лична или политичка, при контроли судској, тиче сâм по себи и да је довољно да се констатује да је један орган донео одлуку из таквог мотива, у субјективном психолошком смислу (он је свесно или несвесно био тиме мотивисан). Ово је нешто, што се да замислити; али свакако нешто, што се не даје много оправдати. Јер, ако је једна одлука објек-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Што се тиче *Ориу-а,* он је сасвим логичан, према својим схватањима, ако он, напротив, протестира да се све подведе под законитост. „Тако, ми сматрамо за рђаву тежњу, која се показује данас, да се рекурс за прекорачење власти стегне у појам законитости или незаконитости који је једна форма појма поништавања права" (471).

тивно добра, законита, чему ће онда испитивање да ли је донета, из каквог личног, приватног мотива? Право би морало да води рачуна искључиво о субјективном мотивима, да би стало на такво једно гледиште. То важи нарочито ако се судска контрола не може простирати на основаност одлуке када он већ у принципу одговара циљу, постављеном од закона (не испитује *ступањ* вредности, целисходности одлуке). У ствари тако и јесте по новијој ориентацији, коју преставља Roger Bonnard, јер је ту *општи интерес* схваћен као *циљ* свих аката; контрола над циљем не иде до испитивања опортунитета већ само дотле да се утврди да ли акт у опште одговара законском циљу. Ако је на пр. неко кажњен из политичке освете, онда је јасно да се ту претпоставља да иначе нема никаквих објективних разлога за то.

*

Проф. Жез констатује могућност да је један акт донет из двоструких, *дуалних мотива*. Из мотива општег интереса и мотива посебног интереса, и да су та два мотива тако измешана, да их је тешко разлучити. По његовом мишљењу, у тој хипотези мотив општег интереса биће довољан да акт сачува своју вредност. Он износи као типичан пример спор Ponthas пресуђен од Државног Савета 1888. Један човек извештава префекта полиције да има намеру да организира службу транспортних кола у заједници (en commun) у Паризу између станице Сен-Лазар и аулије станице д' Венсен (Vincennes) *без стационирања (заустајања) на јавном путу*, идући једном одређеном линијом. Он је мислио да на тај начин не плаћа 2000 fr. таксе за годину дана колико плаћа Опште друштво омнибуса. Префект полиције га одбија мотивишући то „интересом доброг реда, саобраћаја и јавне сигурности". Појединац се жали и, између осталих доказа, он износи то да је одбијање префектово било мотивисано не општим интересом већ интересом омнибуског друштва. Комесар владе тврдио је да ова жалба није оправдана, и у сваком случају да није доказана. Проф. *Жезу* изгледа да одговор није убедљив. Изгледа да се мора сумњати да је префект полиције узео и сувише у обзир конкуренцију која би била учињена омнибуском друштву. Ипак Жез сматра да је одбијање префекта полиције мотивисано *такође* и општим интересом сигурности саобраћаја у Паризу. То је био, сигурно, један од мотива. И то је, по његовом мишљењу довољно да оправда акт префектов. — На основу ове чињенице *Жез* формулише опште правило да судија има да мери међусобно допуштене и недопуштене мотиве и да истражује да ли су допуштени довољни да осигурају пуноважност акта.[1])

Кад се изврши анализа овде изложеног гледишта проф. Жеза, на наведеном конкретном примеру, закључује се да

[1]) Цит. расправа в. 422—24.

је оно што даје вредност акту — његова објективна вредност. Њему није важно што је префект сумњив да је водио сувише рачуна о штети по компанију омнибуса, већ факт да такав акт може служити одн. служи и јавној сигурности. Додајте томе да се случајеви, као дисциплинско кажњавање једног чиновника из политичке мржње, могу објаснити само тако да су они претходно незаконити у објективном смислу — и онда ће бити савршено јасно да је уопште претпоставка објективна вредност. Његов појам о „дуплим" мотивима само ствара илузију као да обадва подједнако вреде, и лични и општи, и показује како он није свесно и јасно поставно питање.

Роже *Бонар* сматра да рад у личном интересу претпоставља увек да је једна чињеница нетачно констатована или недовољно оцењена, да дакле увек нешто објективно недостаје. Ово није тачно увек, пошто је могуће и да неко, радећи из својих личних мотива, донесе ипак акт, који је објективно тачан. Али то показује да Роже *Бонар* увиђа да се ту ради о објективној страни ствари, о законитости у објективном смислу, о објективном ефекту акта, не прецизирајући мисао јасно. Вероватно је да такво становиште заузима и пракса, јер се ствар сама по себи намеће.[1])

У томе гледишту (Бонаровом) тачно је то, да је само по себи, констатовање личног мотива, симптом за незаконитост у објективном смислу.

Субјективни од објективног момента би се могао одвојити само у томе смислу, да субјективни, лични мотив може да утиче на органе тако, да они изаберу горње решење у место бољег, али такво које је такође само добро, т.ј. законито. Практично, дакле, оно ће имати смисла, ако се судска контрола над мотивима простире у тој мери.

VI Теорија Леона Диги-а

Недавно је проф. *Диги* публицирао у једном филозофско-правном листу чланак, у коме је изложио систематично своје гледиште о контроли дискреционе власти[2]). Оно стоји на истој линији, јер оно у својој суштини одговара основним тенденцијама његове теорије, тенденцији за легалношћу и његовим разликовањима циља и мотива.

1. Проф. *Диги* је цело ово питање посматрао са гледишта свога разликовања мотива импулсивних (motifs impulsifs) и мотива детермината (motifs déterminants). И са тога гледишта, он је разликовао две врсте ситуација. На једној страни он издваја случајеве када је Државни Савет поништио административне акте на основу тога, јер нису били засновани на тачним фактима, а на другој страни све друге, где акт административног органа не одговара овом или оном елементу

[1]) Проф. *Жез* то додирује на један индиректан начин и нејасно.
[2]) Напред наведеном у литератури.

одређеном од закона, нарочито у циљу, који долази овде у првом реду у обзир. Та прва врста пресуда се мотивише обично оваквом једном формулом: „Сматрајући да је администрација, отпуштајући г. Лефранка засновала своју одлуку на факту материално нетачном и дала му тако један правни основ (cause) који не постоји. Такве су пресуде последњих година, пресуда Трепон од 20 јануара 1922, пресуда Бланшар од 23. марта 1923. и пресуда Лефранк од 22. јануара 1926, од које је узета горња формула. Узрок правни непостојећи у овим пресудама значи очевидно оно што *Диги* назива импулсивним мотивом, пошто је ту реч о извесним догађајима који условљавају одлуку административног органа, дакле о претстави која мотивише орган да донесе једну одлуку. Како по *Диги-у* импулсиван мотив, претходан вољи и у опште савршено изван воље субјекта нема правне вредности[1]) то се *Диги* нашао у ситуацији да нам објасни како то да му француски Државни Савет ипак даје правну важност. Он је покушао позивајући се на то, што се у ствари по њему у овим случајевима поклапају импулсиван мотив и мотив детерминант. У свима тим пресудама ради се о тражењу једног чиновника од његовог претпостављеног да предузме једну меру. По закону, на име, дотична се мера може предузети само, ако се тражи од нижег органа. Међутим, оне су биле предузете, и ако тог тражења није било, због чега их је Државни Савет поништио. — У овим конкретним приликама дакле акт воље код трећег лица чини импулсиван мотив воље код једног другог лица. Но с друге стране, то је исто тако мотив детерминант. „... Циљ детерминант, мислим да сам то доказао, увек је претстава у духу субјекта да ће он, хотећи и вршећи једну ствар, осигурати остварање друге воље код њега самог или другог. — Кад се то схвати, пошто је импулсиван мотив акт воље који се производи код трећих лица, може се помешати са циљем детерминантом. Изјава воље лица X. је оно, што је сугерирало идеју могућности да се хоће једна ствар у духу лица У. Али у исто време лице У. ће моћи бити одређено да ради, да предузме одлуку претставом у свом духу да ће оно, хотећи ову ствар и извршујући је, осигурати остварање онога што је било хотено од X. — Отуда, јасно је да у овом случају где се циљ детерминант меша са мотивом импулсивним, ако овај не постоји, ни циљ детерминант неће постојати више, ако је импулсиван мотив противан закону, циљ детерминант му је такође противан". Ето у томе лежи разлог, што у овом случају импулсиван мотив има правне важности, и ако је иначе нема.

ANALI PFB | anali.rs

Изгледа нам да ова аргументација не може да помогне у свима случајевима, у којима неминовно Државни Савет има да заузме исти став — и то у случајевима, на име, где није

[1]) О чему ће бити одмах, мало ниже, речи.

постављено као услов никакво тражење; и, затим, то није ни потребно, пошто све што закон стави као услов има правне важности. Ако *Диги* поставља такво питање, то се дâ објаснити тиме, што он узима акт, као једну психолошку целину, у којој може да има места само мотив детерминант — поред објекта и циља, али не никакав импулсиван мотив, који је по дефиницији претходан одлуци и тиме је изван одлуке. Али, ако је то Диги учинио, он то није учинио, јер је његово резоновање и његова теорија психолошка по својој природи, већ ради тога, јер код њега има један социалан појам, који по њему чини претпоставку и основу свих правних појмова и који је постављен на један догматички и некритичан начин, сâм по себи и у односу на специалне карактеристике права. Тај појам социалног је такав, да вредност правних аката зависи од циља и објекта, али не оних мотива, који су у тој мери унутрашњи да би могли бити приступачни правном посматрању. Ствар је међутим једноставна и питање је практичних ситуација шта и колико.

Оваквим схватањем мобила или мотива импулсивних, *Диги* је изгледа напустио своје раније гледиште о томе. Раније[1]) мобили су били обележени као факта унутрашња или спољашња, сензације, осећања, околности свију врста које производе у духу агента антиципирану претставу ове ситуације. Један пут он је за њих говорио да су они индиферентни да одреде социалну вредност аката воље. Они су различити од мотива детерминаната или циља, који је са објектом битни елемент вољног акта и који је неопходан да би се могла оценити социална вредност акта (онако исто као и посредни објект који се често назива намером). Но други пут он вели да они, као елементи, који очевидно имају удела у детерминацији или избору, имају једну секундарну важност или чак и немају никакве. „Позајмљујем новаца да играм, јер волим игру, јер волим новац ради новца, јер имам дугова, мобили који сигурно утичу на одлучивање, који могу можда променити морални квалитет акта, али који су, најчешће, без последица за његову социалну и правну вредност".

Ово је нема сумње једна неодређеност у погледу правне вредности мобила. Али у једном и другом случају решење је зависило од тога да ли они имају социалне вредности или не. Питање се посматра кроз појам социално (оно што је социално). И онда, кад се стоји на гледишту да нема никакве социалне и према томе правне вредности, то значи просто да је *социално* схваћено на један догматски начин — социално би било само нешто што је довољно објективно и не сувише интерно или пак не сувише далеко од воље. У сваком случају *правно* (оно што је правно) произвољно се

[1]) Traité constitutionnel 1 (1921) Стр. III, 31 L'objet et le but de l'acte-juridique.

ограничава, и импулсивни мобили стављају у сферу морала. Но како то не мора бити тачно — ни то, да немају социалне вредности, ни то да немају вредности само у праву (а имају је, рецимо, у моралу) — онда не остаје ништа друго него да се потврди да је имају понекад, мада је најчешће *немају*. Тиме се, са свим природно, објашњава колебање и неодређеност код Диги-а, коју смо истакли.

Данас код Диги-а констатујемо психолошко фондирање његове теорије о мобилима. Они су сада обележени као елементи, који се налазе потпуно ван воље као елементи који претходе одлуци и налазе се изван процеса одлучивања; а ако се некада каже да имају, то само тако изгледа, јер ту се само врши поклапање њихово са мотивом детерминантом, од кога и добијају своју правну вредност. На тај начин ту је као основни појам постављен појам о вољи, која за себе, са извесним елементима чини целину, и та воља таква има правну вредност. Овај психологизам је могући код *Диги-а*, зато што је за њега норма један реалитет, а није је, међутим, прецизирао методолошки. Али кад је реч о правној вредности овог или оног елемента психолошког, тешко се дâ разумети да ту није по среди један појам *социалног*, који га је натерао да вољу огради у смислу овога појма[1]).

* * *

Француска пракса предњачила је у овој ствари, као и са другим својим административно-правним установама, и формула теоретска да нема дискреционе власти кад је законом одређен мотив веома је подесна за праксу. Али да би и даље француска пракса задржала свој положај потребно је да се критично прецизира појам дискреционе власти у материалном смислу — онако како то чини аналитичан и филозофски немачки дух. Пластичне и интуитивне формуле француске, створене у знаку идеје законитости, могу не само створити и одржавати неодређеност у пракси, већ јој успорити ход да постигне свој идеалан развитак.

И ако контрола Државног Савета иде врло далеко, ипак она не носи обележје једног приграбљивања административне власти од стране суда. У немачкој науци се констатује да се у француској гледа све кроз циљ, и не гледају на друге недостатке. Истиче се на пр. да заблуда у чињеницама не игра никакву улогу у пракси Д. С. и, нарочито, да је од „унутрашњих граница", којима се у Немачкој оперише, остао само незаконити циљ. За правну заблуду, која се састоји у томе да власт погрешно мисли да је везана, не зна се у Француској. *Тецнер* пак указује на то да испитивање мотива има опасности да тежиште контроле падне на позитивно утврђивање датости

[1]) Овде нисмо посматрали проблем *мотива* и *циља* у свој њиховој ширини. Најновије теорије о томе види код *Диги-а* Traité I, 1927, § 38a.

недопуштених мотива у место на негативно, недостатак фактичких претпоставки. Ова опасност може водити томе да објективне неправилности административног акта буду поништене што су донете из недопуштених мотива. У вези с овим стоји критика његова, и критика многих других немачких писаца, спора за détournement de pouvoir. Али о томе вреди засебно говорити.

Расправа писана крајем 1927.

Ђ. Тасић

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

ПОВОДОМ ШЕСТЕ ПАНАМЕРИЧКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

I. Америчке су државе тек недавно ушле у међународну заједницу. Међународно право до XVIII века може се назвати европским међународним правом. Америка и Африка биле су колоније европских држава, а Азија је била свет за себе, скоро без икаквих веза са Европом. Тек пред крај XVIII века почињу да се образују независне државе у Америци. Но како су ове државе имале европску цивилизацију, њихово стварање није унело новине у међународни живот, и ако су оне организоване и политички развијене друкчије од европских држава. Са изузетком Сједињених Држава Северне Америке, остале државе су биле несрећене; често су у њима избијали нереди, водили се грађански ратови, и оне су услед тога биле неспособне да врше утицај на међународни живот. Европска дипломатија водила је мало рачуна о њима, и на међународне конференције које су имале да проучавају питања светског интереса, од свих америчких држава позивани су једино представници Сједињених Држава. На прву конференцију мира у Хагу, 1899 године, позване су само две америчке државе: Сједињене Државе и Мексико. На нарочито заузимање Сједињених Држава, позване су остале америчке државе тек на другу конференцију мира, али и ако бројне, оне нису имале скоро никакав утицај.

У новије време америчке државе нагло се развијају, и у вези са тим почињу да играју све већу улогу у међународном животу. Оне знатно напредују: њихово становништво расте, привредни развој достиже огромне размере захваљујући неисцрпним природним изворима, политички живот у њима се срећује. То њихово политичко јачање изазвало је међусобно приближавање, тако да се створила континентална заједница америчких држава. Ово приближавање у међународном, политичком, економском и финанасијском, правном, научном и интелектуалном погледу, то је у ствари *панамериканизам*. Посматрајући изближе развој у Америци, утврдили би да има два упоредна покрета за приближење између америчких држава. У Америци има две велике групе земаља, англосаксонска и латинска група. Англосаксонску групу чине 48 држава у саставу Сједињених Држава; у Ла-

тинску групу спадају 20 република, од којих су 18 шпанског порекла, једна португалског и једна француског. Сједињене Државе, и ако су изградиле уставну организацију потпуно различиту од организације европских држава, имају врло много веза са Енглеском; довољно је да поменемо само грађанско законодавство, „Common Law". Америчке државе латинског порекла исто тако имају многобројне везе са шпанском и француском цивилизацијом, које их међусобно приближавају. Отуда се међу њима јавио јак покрет, познат као *латино-американизам*. Но овај није у супротности са панамериканизмом, већ упоредо са њим врши утицај за приближење америчких држава.

Панамериканизам је скуп заједничких осећања и интереса, како у области унутрашње и међународне политике, тако и у области привредне, научне и интелектуалне сарадње америчких народа. У току XIX и XX века створило се у Америци политичко уређење, карактеристично по томе што је уставно, републиканско, демократско и либерално. У међународном погледу постоји између америчких држава континентална солидарност за одбрану своје независности и своје слободе. Ова тежња изражена је у чувеној Монроевој доктрини, која је главни основ америчког међународног права.[1]) Првобитна начела Монроеве доктрине, како их је он формулисао у својој посланици 1823 године, ово су: (1) државе новога света имају стечено право на независност; (2) државе старог света не могу их начинити својим колонијама; (3) државе старога света исто тако не могу се мешати и интервенисати у спољним или унутрашњим питањима држава новога света. У току XIX века Монроева доктрина је допуњена са још два нова начела, која су усвојена од Сједињених Држава као и од држава латинске Америке: (1) земље са осталих континената не могу присвојити, под каквом било основом, ма који део територије америчких држава, чак ни са пристанком дотичне државе, нити се ма који део речене територије може ставити под протекторат страних сила; (2) државе других континената не могу да окупирају, на више или мање сталан начин, чак и услед ратних операција, ма који део америчког континента. Ових пет начела, то јест три првобитна правила и њихове касније допуне, могу се сматрати као начела америчког јавног права, јер су усвојена од свих америчких држава. Али ова начела претпостављају једну ближу заједницу америчких држава; потребно је било да се оне приближе једна другој у заједничкој сарадњи. То приближење постигнуто је међународним дипломатским конференцијама, познатим под именом *Панамеричких конферен-*

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *A. Alvarez, Le droit international américain,* Paris 1910, 1. partie, chap. V; *Alvarez, International Law and relatted subjects from the point of view of American Continent,* Washington 1922, гл. II; *Alvarez, The Monroe Doctrine its importance in the international Life of the States of New World,* New York, 1925.

ција. На овим конференцијама постигнути су знатни резултати. Но највећи је, без сумње, у самом факту заједничке сарадње свих америчких држава, тако да је познати амерички правник Алехандро Алварез с правом могао да каже: „постоје данас два Друштва Народа: оно у Женеви и Панамеричка Унија". Поред све разлике између ове две установе, има много тачности у тој констатацији.[2])

II. Једним законом од 24 маја 1888 Конгрес Сједињиних Држава овластио је Председника Сједињених Држава да сазове конференцију представника америчких држава. Ова конференција имала би да претресе следећа питања: (1) одржање мира и заштита економских интереса америчких држава; (2) стварање америчке царинске уније; (3) стварање честих и редовних саобраћајних веза између америчких држава; (4) усвајање једнообразног система царина; (5) усвајање једнообразног система мера и усвајање закона о заштити индустриске и књижевне својине; (6) усвајање заједничког сребрног новца; (7) конвенција којом се државама препоручује усвајање избраног суђења; (8) поучавање осталих питања која се односе на благостање земаља представљених на конференцији. Приликом сазивања конференције њен програм је знатно сужен, и речено је да се на њој неће закључити уговори, већ да ће се само доносити „препоруке" (recommandations). Конференција се састала у Вашингтону, и трајала од 2 октобра 1889 до 19 априла 1890. Било је заступљено осамнаест држава. Ова конференција донела је деветнаест „препорука", од којих су неке имале за циљ да појачају везе које су већ постојале између америчких држава, на тај начин што би ове једнообразно решиле важније економске и политичке проблеме који су заједнички и који су последица њиховог специалног положаја на америчком континенту (панамериканизам). Друге препоруке биле су од важности само за државе латинске Америке (латино-американизам). Најзад трећа група „препорука" обухватила је резолуције којима се желело да се постигне споразум између америчких држава о појединим питањима од општег светског интереса, а за које један светски споразум још није био могућан. Као значајнију одлуку ове конференције ваља споменути „препоруку" о решавању међународних спорова и усвајање извесних начела о дипломатским рекламацијама, где је додато да ће *„извесна категорија* питања и спорова између америчких народа бити потчињена арбитражи,... која се сматра као начело америчког међународног права за разне спорове и контроверзе између две или више држава", и да је

[2]) *A. Alvarez, La Ve Conférence Panaméricaine et la Société des Nations.* (Extrait de la „Revue des Sciences Politiques"). Paris 1924, p. 25.

О развоју америчког међународног права и научном раду у томе правцу специално од стране Америчког Института за међународно право, видети *Stévan Tchirkovitch, L'Institut Américain de Droit International,* Paris 1926 и тамо наведену библиографију.

„у Америци право освајања осуђено и елиминисано из међународног права новога света". Сем тога Вашингтонска конференција је препоручила усвајање начела слободне пловидбе по пограничним обалама; и ратификацију уговора о међународном кривичном праву и међународном приватном праву, закључених на јужно-америчком конгресу у Монтевидеу (1888—89). Најзад, Вашингтонска конференција одлучила је „да се створи удружење под именом *Међународна унија америчких република* које ће бити представљено у Вашингтону Међународним бироом америчких република". Ова унија имала је за задатак да „скупља и разашиље обавештења у погледу трговине". То је био почетни облик данашње панамеричке уније, која се развила из тога бироа за сакупљање података о трговини.[3])

Друга панамеричка конференција одржана је у Мексику од 22 октобра 1901 до 22 јануара 1902. Присуствовало је седамнаест држава. На њој је расправљано више питања, и на крају закључена су четири уговора, шест конвенција, један протокол приступања хашким конвенцијама, осам резолуција, три препоруке и један предлог. У овим уговорима и резолуцијама обухваћена су питања из области кодификације међународнога права, даље питање о накнади штета, о правима странаца, о вршењу слободних професија, о заштити књижевних и уметничких дела као и о заштити индустриске својине, о екстрадицији и заштити против анархије, о размени публикација, и најзад донесена је једна резолуција о санитетској полицији. Ови уговори и резолуције били су ратификовани само од малог броја држава, а најважнији уговор, о обавезној арбитражи, био је потписан само од девет делегација. — Најзначајније дело друге панамеричке конференције било је у томе што је закључено да се у Вашингтону оснује стални одбор. Биро који је основала прва конференција, са чисто трговачким карактером, постао је сада међународна канцеларија америчких држава. Овом канцеларијом управља управа, чији је председник државни секретар Сједињених Држава за спољне послове, а чланови су дипломатски представници америчких држава акредитовани код Вашингтонске владе. Резултати ове конференције изазвали су одушевљење у Америци и панамерички састанци постали су периодични, — вршили се сваке четврте године. Сем тога друга панамеричка конференција изазвала је неколико специалних техничких конференција и конгреса. Тако су одржане неколике панамеричке санитарне конференције; затим на основу једне резолуције у Мексику, 1902 састао се у Њујорку конгрес који је имао да проучи питање производње и потрошње кафе, а 1903 састао се у истом граду царински

[3]) *Miguel Cruchaga, Les conférences panaméricaines* (Revue générale de Droit International Public, 1929, p. 88). *Paul Fauchille,* Traité de Droit International Public, I, 3, p. 255; *Karl Strupp, Élements du Droit International Public universel européen et américain,* Paris 1927, p. 280.

ANALI PFB | anali.rs

конгрес. Као што се види, учињен је знатан прогрес у свима питањима приближења америчких држава.

Трећа панамеричка конференција одржана је у Рио де Жанеиру од 23 јула до 27 августа 1906 године. На њој су претресана разна питања, у главном као и на прошлим конференцијама. Закључене су биле четири конвенције. Прва је одређивала прописе за случај кад се натурализовани грађани враћају у земљу свога порекла (т. ј. на који се начин поново враћа једном напуштено држављанство). Друга се односила на новчана потраживања, трећа на заштиту индустриске, књижевне и уметничке својине, а четвртом је основан Одбор правника који је имао да припреми кодификацију америчког међународног права.[4]) Ова конференција у Рио де Жанеиру бавила се и питањима која су имала да се претресају идуће, 1907, године на конференцији мира у Хагу, и по тим питањима донела је резолуције, које су изражавале гледиште америчких држава. Најзад, једном резолуцијом измењена је у неколико детаља унутрашња администрација Међународне канцеларије америчких држава, тиме што је створен одсек за трговину, царине и трговачку статистику и усвојена резолуција о трговачким везама. Сем тога препоручено је владама да створе специалне панамеричке одсеке, и водила се дуга дискусија о подизању панамеричке железнице.

Четврта конференција одржана је у Буенос-Аиресу од 12 јула до 30 августа 1910 године. На њој су усвојене конвенције о књижевној и уметничкој својини, о новчаним потраживањима, о индустриској својини и заштити фабричких и трговачких марака и жигова. Сем тога изгласано је двадесет резолуција од којих је најзначајнија резолуција о организацији панамеричке уније, којом је дотадашњи међународни биро америчких република добио назив „панамеричке уније". Остале резолуције односе се на панамеричку железницу, на пловидбени саобраћај, на санитетску полицију, на царинско уређење, на стварање одсека за трговину, царине и статистику и на будуће конференције.

Пета панамеричка конференција била је заказана за септембар 1914 године, али је услед европског рата одложена, тако да је одржана тек од 25 марта до 30 маја 1923 године у Сантиагу у Чили.[5]) Она је најпре имала да верификује дело које су државе остариле у међувремену од састанка четврте конференције, нарочито по питањима заштите књижевне, уметничке и индустриске својине. Ова конференција усвојила је један уговор и три конвенције и до-

[4]) О овоме исцрпно расправља *Alvarez* у својим делима *La Codification du Droit International*, Paris 1912; *Considerations générales sur la Codification du Droit International Américain*, Rio de Janeiro, 1927.

[5]) О четвртој панамеричкој конференцији видети *Urrutia, Les Conférences panaméricaines*, Paris 1922; о петој конференцији нарочито *Alvarez, La Ve Conférence Panaméricaine et la Société des Nations*, Paris 1924.

нела педесет седам резолуција од којих се већина односи на питања саобраћаја и трговине, пољопривредна и санитетска, а остале расправљају политичка питања или су декларације захвалности појединим истакнутим радницима и установама на пољу међународног права. Од усвојених конвенција једна се односи на једнообразно називање класификације робе, друга на објављивање царинских докумената, а трећа на заштиту фабричких, трговачких и пољопривредних жигова. Усвојени уговор расправљао је питање о начинима како да се избегну или отклоне сукоби између америчких држава. Једном резолуцијом предвиђена је ревизија организације панамеричке уније, која се има припремити за шесту конференцију. Сазван је међународни конгрес правника који је имао да припреми кодификацију америчког међународног права, нарочито по питањима положаја деце странаца, права странаца и новчаних потраживања. На крају је донесен један општи акт (acte général), који је у изводу обухватио све радове ове конференције.

III. Шеста панамеричка конференција одржана је у Хавани од 16 јануара до 20 фебруара 1928 године.[6]) И ако је трајала само пет недеља, њен рад био је врло плодан. У току конференције усвојено је једанаест конвенција, шездесет две резолуције, седам предлога и четири споразума. Ових једанаест конвенција односе се на: међународно приватно право, трговачку авиацију, панамеричку унију, заштиту књижевне и уметничке својине, положај странаца, закључивање уговора, дипломатске чиновнике, консуларне агенте, поморску неутралност, право азила, права и дужности држава у случају грађанског рата.

Шеста панамеричка конференција поставила је нов основ Панамеричкој унији усвајањем конвенције о дефинитивној организацији уније. Већ дуже времена организација уније критикована је, нарочито од јужно-америчких држава, које су налазиле да се сувише осећа надмоћност Сједињених Држава у унији, а да су остале државе запостављене. Седиште уније је у Вашингтону; чланови управе су дипломати акредитовани у Вашингтону; скоро сав персонал је састављен од држављана Сједињених Држава, и генерални директор уније је бивши директор одсека за латинску Америку

[6]) О шестој панамеричкој конференцији постоји обимна литература, из које спомињемо неколико најважнијих дела. То су: *A. Alvarez, Le Panaméricanisme et la Sixième Conférence Panaméricaine,* Paris 1928; *J. B. Scott, The Sixt International Conference of American States,* New York 1928 (International Concilation, № 241); *J. B. Scott, The Sixt Pan American Conference* (The American Journal of International Law, april 1928, p. 351). *William Manger, The Pan American Union at the Sixt International Conference of American States.* (The American Journal of International Law, october 1928, p. 764); *John B. Whitton, La Sixième Conférence Panaméricaine* (Revue générale de Droit International Public, 1929, p. 5); *Gustavo Guerrero, La Question de l'Intervention à la Sixième Conférence Panaméricaine* (ibid, p. 40); *Marcel Sibert, La Sixième Conférence Panaméricaine* (ibid, p. 52); *J. B. Scott, La Sixième Conférence internationale Américaine* (L'Esprit International, 1928 t. II p. 323).

Министарства Иностраних Послова Сједињених Држава. Председник управе уније је државни секретар за иностране послове Сједињених Држава у управи уније, те Сједињене Државе имају једну надмоћност над осталим делегатима. Још на четвртој конференцији биле су предложене неке реформе, али су ове делимично остварене тек на петој конференцији. Састојале су се у томе што је дато право државама које немају свог представника у Вашингтону, да наименују једног специалног преставника при унији, и одлучено је да ће у будуће управа *бирати* свог председника. Ипак, приликом првог избора, изабран је за председника опет државни секретар Сједињених Држава. На последњој конференцији донета је одлука да државе могу постављати своје представнике при унији и ван редова својих дипломатских представника акредитованих код Вашингтонске владе. Председник се бира између чланова управе, као и подпредседник. Генерални директор не може бити у исто време представник неке државе уније. На дневни ред конференције били су стављени неки предлози којима се унији давала политичка улога. Сви ови предлози, после дуге дискусије, одбачени су и јасно је изражено да се унија неће бавити никаквом политичком акцијом. Исто тако предложено је да унија прими улогу посредника у економским споровима између чланова. И овај предлог није усвојен, пошто је, као што је тачно навео представник Сједињених Држава, немогуће повући разлику између економских и политичких спорова, а унија одбија ма какво учешће у политичким питањима. Аргентински делегат, који се нарочито заузимао за проширење надлежности уније у економским питањима, услед одбијања његовог предлога поднео је оставку и повукао се са конференције, јер је јасно изражена тенденција да се одбије свака политичка надлежност уније, а да се економска надлежност ограничи.[7])

Од осталих важнијих питања, претресаних на шестој панамеричкој конференцији, од нарочитог је значаја било питање интервенције. Сједињене Државе у неколико махова оружаном силом улазиле су друге америчке државе. Некада су то оправдавале Монроевом доктрином: оне поседају извесну земљу у којој влада неред, да неби која европска држава интервенисала. Други пут изговор им је био да су дужне да заштите живот и имовину грађана Сједињених Држава. Трећи пут су се позивале на дужност да осигурају безбедност Панамског канала. У ствари њихова интервенција најчешће је проузрокована жељом да штите своје велике економске и финансијске интересе у латинској Америци. Природно је да су остале америчке државе осуђивале овакве интервенције, и ослањајући се на начело једнакости држава тражиле су да се донесе конвенција којом би се забрањивала

[7]) *J. Ruiz Moreno, Rôle et action de l'Argentine à la 6e Conférence Panaméricaine* (Revue générale de Droit International Public, 1929, p. 73).

свака интервенција у унутрашње односе других држава. Дискусија по овом питању била је врло жива, али како није постигнута сагласност, питање је одложено за идућу конференцију.

Исто тако претресане су и друге мере против рата, нарочито питање обавезне арбитраже. Ни по овоме није усвојена нека резолуција, али је одлучено да се у року од године дана сазове у Вашингтону конференција која има да проучи специално питање арбитраже. Овом одлуком осуђен је рат као средство националне политике и усвојено је начело обавезне арбитраже за спорове правне природе, са изузетком спорова где би била у питању независност и суверености држава. Претресано је и питање о организацији једног сталног суда правде за америчке државе, но друге државе су истицале да такав суд већ постоји у Хагу и да би било излишно стварати још један суд.

Нарочито значајан успех постигнут је у питањима кодификације међународнога права. Поред неколико резолуција, којима су усвојени предлози комисије правника, одлучено је да ова комисија настави свој рад. Она је подељена у три стална одсека од којих један има да се бави међународним јавним правом, други међународним приватним правом а трећи упоредним законодавством и изједначењем законодавства. Конференција је препоручила комисији правника да проучи питање побољшања судске организације у државама уније, и одлучила да се на програм идуће конференције стави питање основних начела међународнога права.

Велики број резолуција односи се на питања хигијене, саобраћаја, трговине и интелектуалних веза између држава. Одлучено је да се оснује панамерички институт за интелектуалну кооперацију. Предвиђен је састанак већег броја конференција за поједина стручна питања. Одлучено је најзад, да се идућа, седма конференција, одржи у Мотевидеу.

Кад се баци поглед на резултате ове конференције, може се рећи да је она у многим техничким питањима донела веома корисне резултате. Политичка питања не улазе у програм панамеричке уније, али ипак њени успеси у стручним питањима чине да се државе приближавају једна другој. На тај начин ове конференције врше и велику политичку мисију.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

ИНДЕКС ЦЕНА НА ВЕЛИКО НАРОДНЕ БАНКЕ.

Све промене у привредном животу изражавају се у одговарајућим променама цена свих вредности које пролазе кроз процес привредног промета. Дизање цена значи велику тражњу производа, добро запослење производње, полет и привредно напредовање. Падање цена на против је готово

увек знак смањења тражње производа или сувишне производње, оно је један поуздан симптом на основу кога се може извести закључак да се ток привредног живота успорава, да је у привредној радиности настао известан застој. Пажљивим посматрањем кретања цена најбоље се дакле може проценити привредно стање једне земље у једном датом тренутку и исто тако доносити закључци о вероватном даљем развоју привредних прилика те земље. У данашње време, када су у проучавању привредних конјунктура учињени толики значајни напретци и када економска наука поставља себи заиста смео задатак да реши проблем једног привредног стања без конјунктурних промена, дакле са стабилним нивоом цена, добило је посматрање и мерење кретања цена један изванредно велики научни а исто тако и практични значај.

Код нас после рата имамо три покушаја израчунавања цена на велико. Од 1924 год. објављује „Привредни Преглед" свој индекс цена на велико. Али је већ од дужег времена овај лист престао да даје месечно кретање цена и објављује свој индекс тек на крају године чиме је његова практична вредност у знатној мери смањена. Од пре кратког времена недељни часопис „Народно Благостање" отпочео је да израчунава практичне цене на велико, али се његови индексни бројеви не могу још сматрати као дефинитивни јер је за њихово израчунавање узет као база Јануар ове године, док је намера овога часописа да за базу свога индекса узме прву половину 1912 год. И најзад у првом броју тромесечног биланса Народне Банке налазимо поред других индексних бројева и индекс цена на велико који је израдило банчино одељење за економско изучавање а коме бисмо желели да овде поклонимо извесну пажњу.

Главна карактеристика овога индекса лежи у томе што се са њим напушта намера да се данашње наше цене упоређују са предратним ценама него је као база његовог израчунавања узета једна послератна година (1926.) Одељење за Економско Изучавање Народне Банке стало је на гледиште да упоређивање данашњих цена са предратним има чисто историске а не и практичне важности, а осим тога је готово немогуће утврдити тачно предратни ниво цена тако да постоји велика опасност да се створи једна сасвим погрешна слика о кретању цена. Цене пре рата по појединим подручјима која данас сачињавају нашу народну привреду биле су резултат сасвим различитих привредних прилика и услова и њихово упоређивање са данашњим ценама које су проистекле из једног сасвим друкчијег привредног стања и привредне политике, не представља никакве практичне користи. Не само да ту имамо две потпуно одељене привредне епохе које и због своје структуре и развоја нису упоредљиве него, када су нарочито у питању цене, има и практичних разлога који говоре противу тога да се за базу упоређивања узме какав пред-

ратни период времена. Разлика између предратног и данашњег нивоа цена тако је велика да индекс мора бити изражен врло великим цифрама тако да где индексни број Народне Банке данас представља промене од 1—2 поена, индекс израчунат на бази предратних цена показује варијацију од 15 до 30 поена, услед чега релативне промене цена постају у знатној мери мање уочљиве. Ако се даље има на уму да индекс цена на велико има задатак да покаже промене које се дешавају у куповној снази, односно вредности, националне новчане јединице онда је свакако боље узети за базу поређења какав ближи период времена да би се данашња новчана јединица што више одвојила од предратне новчане јединице са којом она има једино заједничко име а у ствари има своју потпуно засебну егзистенцију. Из ових разлога узет је за базу израчунавања индекса цена на велико Народне Банке просечни ниво цена из 1926. год. Када се код наших цена у главном већ десила адаптација према новом валутном курсу од 9·12 шв. франака за 100 динара. На тај начин индекс Народне Банке има за циљ да показује промене у куповној снази наше новчане јединице чији живот почиње са постизањем фактичке стабилизације у Августу 1925 г. и биће без сумње настављен са њеном законском консекрацијом.

Ова потреба да се за израчунавање индекса узме која послератна година увиђа се и у иностранству и многи врло познати индекси стављају се данас на послератну базу. Тако је за индекс цена на велико америчког Бироа рада узета као база 1926. год. Исти је случај и са индексом проф. Ирвинга Фишера. Енглески „Економист" узео је за базу свога индекса 1927. год. На основу исте године израчунава се и званични индекс цена у Пољској, и т. д.

Осим питања базе морала су се решити приликом израде индекса Народне Банке још и многа друга питања. Тако нпр. морало се поставити питање да ли да се усвоји принцип обичног или мереног индекса. С обзиром на то што се наша привреда налази у фази развијања и што се још не може одредити дефинитиван однос и важност појединих производа те би свако мерење, односно давање веће или мање важности појединим артиклима било произвољно и што кроз можда врло кратко време не би више одговарало правом стању ствари усвојен је принцип обичног индекса. У питању самог израчунавања индекса усвојена је метода геометарске средине која много верније изражава промене у ценама него што је то случај код аритметичке средине.

Питање избора и броја производа чије су цене узете за израчунавање индекса решено је на тај начин што је узет мањи број (свега 55 артикала) али се при томе водило рачуна да изаберу само најрепрезентативнији производи и то претежно они који имају важности за националну производњу. Сам индекс састоји се из четири групе и то из групе пољо-

привредних, сточарских, минералних и индустриских производа. Ако посматрамо како овај индекс региструје кретање цена у 1927, 1928 г. и у првом тромесечју 1929 г. добићемо ову слику. Тотални годишњи индекс цена на велико налазио се на најнижем нивоу у првом полгођу 1927 године када је стално био испод просечног нивоа цена из 1926 год. Од јула 1927 год. дизање цена и тотални индекс се повећава од 97,6 на 107,4 поена. У току 1928 год. показује мање варијације које се крећу између 103 и 107 поена. Пред крај године цене су нешто попустиле а у току првог тромесечја 1926 г. може се запазити извесна тежња ка постепеном дизању цена. Када се посматра кретање по групама видеће се да су се највеће промене десиле у групи земљорадничких и сточарских производа. Нарочито повећање се може констатовати код земљорадничких производа који стално поскупљују и чији индекс у првом тромесечју 1929 год. бележи повећање од 137 поена према 1926. год. И цене сточарских производа су се повећале и ако у мањој мери (за отприлике 10% према 1926.). Стално опадање цена запажа се код групе минералних производа чији је највиши индексни број износио 96 у јануару 1927., а 83 у марту 1929. Код индустриских производа нема великих промена. Њихове највеће варијације дешавају се у току 1927. год. (између 96 и 108 поена). У току целе 1928. год. показују цене индустриских производа тежњу лаганог опадања док се у првом тромесечју 1929. почињу постепено опорављати не достижући ипак своју висину из истог периода 1928. год.

Већ из овог летимичног погледа на кретање цена које региструје индекс цена на велико Народне Банке може се извести закључак да се код нас с једне стране прилике у индустријској производњи у главноме стабилизовале док се у пољопривреди десила извесна промена на боље. Земљорадник продаје данас своје производе по знатно бољу цену него што је то био случај пре неколико година и на тај начин долази у могућност да у већој мери купује производе индустрије. Ово још не значи да се у нашој пољопривредној производњи десила каква одлучна промена на боље. Високе цене су добрим делом последице умањене производње и оне у великој мери онемогућавају извоз наших цереалија. Оно чему треба тежити јесте повећање производње са напоредним појефтињавањем цена чиме би се омогућио и јачи извоз земљорадничких производа. Под данашњим условима прети опасност да наш извоз не буде потпуно укочен чиме се може довести у питање и стабилност валуте. Стога је смањење производних трошкова у земљорадњи и повећање производње, најважније наше привредно питање. Под данашњим приликама могла би нас у крајње тежак положај довести тежња ка одржавању високих цена земљорадничких производа. Према томе будући развој наших привредних прилика биће најбоље изражен функцијом цена пољопривредних производа и обима саме производње. Пажљиво опсервирање

квантитативног кретања ових двеју појава је дакле од највеће важности и због тога индекс цена на велико Народне Банке представља поред још много других разлога, једно оруђе које ће свакако за проучавање нашег привредног живота бити од користи.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

И интабулациони повериоци су дужни да се пријаве у стечајну масу.

По стечајној маси трговца М. извршена је продаја имања и, када је одређено рочиште за распоред новца, поверилац Ж. пријавио се је за наплату своје интабулацијом обезбеђене тражбине. Бранилац масе је изјавио, да ту тражбину не признаје због тога, што није благовремено пријављена у стечај. Шабачки Првостепени Суд, ценећи разлоге обеју страна, нашао је, да је без вредности непризнавање речене тражбине од стране браниоца, по томе основу што је неблаговремена, јер је именовани „своје интабулисано потраживање доказао извршним решењем.... *а као интабулисани поверилац није био ни дужан пријављивати се у ову стец. масу,* јер је то дужност само хирограферних поверилаца". Са ових разлога Суд је решио, да се остали повериоци упуте на спор противу интабулационог повериоца Ж. као јачег у праву.

Но, по жалби интересованих лица, Касациони Суд је поништио дотично решење првостепеног суда, примедбама свога II. Оделења од 13. априла 1929. г. Бр. 5041., које гласи:

„Неправилан је разлог суда, да поверилац Ж... није дужан да се пријави у стечајну масу, — налазећи да дужности пријаве подлеже само хирограферни повериоци, и да је именовани по томе јачи у праву од осталих поверилаца. Јер, без обзира на основ потраживања, сваки који што од стечајног дужника тражити има, — па и као интабулациони поверилац, — дужан је да се пријави у стечајну масу, а суд потом, према одредбама закона, утврђује првенство и начин исплате пријављених тражбина — §§ 22. и 101. зак. о стец. поступку".

И ако ове примедбе Касационог Суда без сумње представљају једно правилније одн. тачније тумачење позитивних законских прописа о стечају, ипак гледиште изражено у решењу првостепеног суда заслужује нарочиту пажњу, особито с обзиром на будуће законодавство. Желети би било, да савесни заложни повериоци што мање трпе од отварања стечаја над имовином њихових дужника. Оправдан је истина захтев, по коме би се и заложни повериоци увек имали пријављивати у стечај само ради проверавања уредности њихове тражбине и заложног права, али су неправична и, са гледишта општег права, неоправдана, она материјално-правна ограничења,

којима су ти повериоци сада подложни. Њихови су интереси нарочито угрожени великим трошковима око реализовања стечаја (бранилачка, старалачка награда и др.), који се првенствено подмирују. Суштина идеје о стечају уопште и главни задатак стечајног поступања јесте несумњиво у *равномерном* намирењу свих поверилаца стец. дужника, али се том установом не смеју рушити основи једне друге установе — заложног права, које је исто тако један од првих чинилаца кредита.

Д-р Адам П. Лазаревић

Парница за накнаду штете по полиси осигурања може се водити само по редовном, а не по кратком поступку.

Ј. Ц. својим актом од 11. јануара 1928. год. Бр. 1417. молио је Београдски Трговачки Суд да одобри забрану Осигуравајућем Друштву Х. за обезбеду 10.000.— динара потраживања по основу накнаде штете. Од доказа је поднео полису осигурања бр. 15648, која је гласила на 10.000.— динара; уверење Суда Општине М.Бр. 3.000 за доказ да му је на дан 8. априла 1927. год. изгорео стог сена од 100 метара, и да је тога дана била цена сену 100.— динара од 100.— кгр. и уверење Краљ. Судбеног Стола у П. Бр. 1346/1927. да до њега нема кривице за овај пожар.

Поступајући по том тражењу Трговачки Суд је под истим бројем одобрио забрану. По жалби заступника Осигуравајућег Друштва Касациони Суд је својим решењем од 9. маја 1928. год. Бр. 5721. то решење оснажио.

II. Правдајући забрану Ј. Ц. је поднео тужбу и молио Суд да осуди Осигуравајуће Друштво по кратком поступку на плаћање главнице, интереса и трошкова. И Београдски Трговачки Суд је донео решење по кратком поступку 4. фебруара 1928. год. под Бр. 5105. и без саслушања Осигуравајућег Друштва решио: да је Друштво дужно да плати главницу, интерес и трошкове. Заступник туженога Друштва тражио је задржање тога решења и навео: да у овоме спору нема места кратком поступку ни са гледишта основа тужбе, ни са гледишта поднетих доказа. Основ тужбе је у овоме спору накнада штете проузроковане пожаром. По § 449. грађ. суд. пост. кратком поступку има места само онда, када је основ тужбе *дуг,* коме је рок плаћања протекао. Иако се парница за накнаду штете може, путем пресуде, преобратити у дуг, ипак у своме почетку она може представљати само накнаду штете, а не и дуг. Стога се таква парница може водити само по редовном, а не по кратком поступку.

У посматрању овога спора са гледишта поднетих доказа мора се имати у виду: да кратком поступку по § 449. грађ. суд. пост. има места онда, ако се тражи дуг коме је рок плаћања протекао: 1. по јавним исправама, којима је тај дуг и рок плаћања утврђен, и 2. по приватним исправама, које имају елементе из § 191. грађ. суд. пост. Наведени докази

нису такве јавне исправе, које утврђују дуг туженога Друштва и рок тога дуга, нити ти докази потичу од туженога Друштва да би имали реквизите из § 191. грађ. суд. пост. Ти докази су такве природе, да о њима мора дати реч и тужена страна. Они не представљају неко чисто и јасно право тужиочево, односно чисту и јасну дужност туженога Друштва.

III. По том акту Београдски Трговачки Суд донео је решење под Бр. 86998/1929. год.: да се спор има расправити по редовном поступку, и позвао тужиоца да поднесе препис тужбе и прилога ради доставе туженој страни.

Самуило Демајо
адвокат

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

НЕКИ НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИЈУ СЛОВЕНСКИХ ПРАВА. — *XIV. Сеньериално газдинство у Чешкој XV—XVI в.*

Д-р Н. Преображенски, доцент на универзитету у Љубљани, објавио је на руском језику монографију о сеньериалном газдинству у Чешкој XV—XVI в. („Крепостноје хозјајство в Чехии XV—XVI веков", I, Прага, 1928, 99 стр.). Овај рад заслужује да буде запажен из више разлога: 1. због тога, што историја сеньериалног газдинства у Чешкој уопште скоро никако није обрађена, 2. због важности у економском погледу оне епохе, којој је рад посвећен, и 3. због тога, што је г. Преображенски своја истраживања вршио непосредно по изворима.

Карактеристику проучаване епохе у економском погледу пружа I глава (с. 1—38). Од битног је значаја за њу економски преврат, који се десио у Чешкој у XV веку после Хусових ратова. Овај преврат био је изазван развитком ханзејске трговине, појачањем извоза из земље и растењем мобилизације капитала. Он се манифестовао у томе, што је вредност чешког новца знатно пала, од чега су највише патили слабији елементи становништва. То је довело у пољопривредним круговима до разорења средњег и ситног племства (9—11). Њихова земљишна својина била је апсорбована велепоседом великаша, — „панова" (11). „XVI. век показао се као класично доба великог властелинства[1]), кад се поред старих крупних баштина подижу и нове" (14). Велике баштине, које су издржале велику кризу, теже по сваку цену да још више ојачају и да заузму у економском свету чвршћи положај. Њихови сопственици старају се да на сваки начин екстензивно повећају своје газдинство и да постигну што већу унутрашњу економску самосталност, тако да скрате до минимума новчане

[1]) Употребљавамо реч властелинство у смислу „сеньерије", у чему идемо за Д-р. Рад М. Грујићем (уп. његово „Властелинство Св. Ђорђа код Скопља", 1925).

трошкове. Према томе, поред земљорадње, култивишу још и индустрију, и то рударство, где је то било могуће (17), а свуда овчарство (17—18) и риболов, који се нарочито развио помоћу вештачких рибњака (18—19 и сл.); узгред буди речено, да је ту рибњака било толико много, да је то плашило побожне људе, који су у таквом плављењу Божје земље видели предзнак пропасти света, која се, бајаги, приближава (в. Космографија од 1554 г. и Knižka o pravé a falešně crkvi 1589 г..) Послови су се у великим властелинствима водили на рационални и систематски начин. Привредна мисао је јако развијена, што је изазвало постанак домаће стручне, пољопривредне књижевности (24 и сл.)[2]). Писац даје анализу два рада те врсте, и то: 1) *Aleš Knobloch z Prinsdorfa*, Regiment zpràvy ovčího dobytku, — требника за овчарство, објављеног у Прагу 1561. год. и 2) зборника из пољопривреде, издатог 1587 год. од познатог у оно доба штампара у Прагу Велеславина, који је обухватао две расправе тако рећи енциклопедијског карактера, — од Jana Brtvina z Ploskovic и од mistra Černobyla (30 сл.). У тим се расправама развија рационални систем експлоатације пољских имања и пољских индустријских предузећа са највећом и трајном коришћу за сопственика. Карактеристично је ипак, да се то у њима спаја са дубоком побожношћу, која захтева, да се помисли и на малене људе, на пучанство; због тога ови писци проповедају, да баштиници не преоптерећују своје сељаке. „Нека се панови и њихови заступници више брину за поданике и за душу, него за добит. Али се то, као и све остало, ради у наше доба наопако. Можда има и таквих људи, који неће да знају, да је Господ Исус Христос умро и за панове и за сељаке" (...jakož za pany, tak i za sedláky Kristus Pán je umřel, — с. 31). Том приликом слободни смо подвући, како је у епоси сталешке државе требало борити се чак и против сталешког схватања искупљења Христова.

Проучавању наведеног крупног властелинства, које је у XVI в. у Чешкој спроводило своју привредну акцију свесно и самостално, посвећује писац II главу своје расправе (39—99). Непосредни објекат те главе одређује се у њеном наслову, који гласи: „Град" (Замок, Zamek). Град је био управни центар читавог газдинства, које су сачињавала сва пољска имања и евентуална властелинска индустријска предузећа. Рад тог управног центра писац проучава и излаже. Као изворном писац се ту послужио „инструкцијама", које су панови издавали на

[2]) Интересантно је напоменути, да у XVI веку постаје самостална пољопривредна стручна књижевност и у Пољској и то у чувеној расправи Равског војводе Анзелма Гостомског: „Notatki gospodarskie" (Газдинске белешке), објављеном већ после смрти пишчеве и то 1588 год. од краковског штампара Зибенајхера. В. *Jan Rutkowski*, Zarys gospodarskich dziejów Polski w czasach przedro z biorowych, Poznań, 1923, str. 121 — 122. Г. Преображенски наводи једну пољску студију о споменутој расправи Гостомског и оцену те студије од проф. Пекаржа (98 — 99)

писму својим сеньериалним чиновницима, и то „хетману“ (hetmna, нем. haubtman) и „пуркрабију“ (purkrabi, purgrabie, нем. Burggraf), који су били претпостављени читавом низу подређених (извршних и стручних) органа за администрацију властелинства. Известан је број типичних инструкција штампан у стручном издању Archiv Český (XXII, XXIX) и баш по њима је писац радио. У пишчевом излагању пред нама пролази читав привредни поступак града; његова најкарактеристичнија црта састоји се у марљивом обрачунавању целокупне производње властелинства и у нарочито брижљивом старању да се трошкови сведу на минимум. Као основна лозинка целог тога газдинства истиче се велика и систематска штедња, а у вези с њом и строго спроведена контрола. Све што у томе погледу писац наводи из извора, спада у организацију производње и привредну технику. Расправљање баш те стране сеньериалног газдинства сачињава особину пишчевог рада, који се баш због тога издваја из општег правца постојеће књижевности о историји пољопривреде у Чешкој (40, пр. 1.). Ипак се на тај начин истиче и социална и правна страна великог властелинства. Сви пански приходи делили су се на две основне групе, и то на сталне приходе и текуће (64). За сталне су се приходе признавале наплате, новчане и натуралне, од тежака, чије су дажбине биле познате под општим именом „чинша“ (census, — 64). Износ се чинша одређивао у „урбарима“, који су иначе утврђивали не само дужности тежака, него и њихова стварна права на земљу (63—66). Као текући сматрали се приходи од властитог панског газдинства, и то од земаља, које је баштиник обрађивао у својој режији[1]) и од различитих грана сеоске индустрије, — од рударства, овчарства, рибарства, млинарства и т. д. (67 и сл.). То противстављање сељачког газдинства на тежачким парцелама и властитог газдинства спахије од битног је значаја за расветљавање социалних и правних односа, који су се комбиновали у крупном властелинству. Тежаци су на својим парцелама били потчињени баштиници: плаћали су дотични чинш, а у свему су осталом одржавали своју привредну одвојеност и самосталност (66). Осим дажбина били су по обичају дужни још и „работе“ (кулук), који су вршили на властитој земљи спахиској. Пошто се јачање производње у крупним властелинствима XVI века манифестовало у проширавању властитог газдинства спахије, нарочито његових разноврсних индустриских предузећа, то се центар привредног терета морао, као што изгледа, пренети на кулучење. Тако је претпостављао и писац у I глави свога рада (36). Али детаљно проучавање ствари у II глави битно је променило првобитну пишчеву тезу. Показало се, да нису главни рад вршили тежаци, који би долазили на работе од

[1]) У Дубровнику и околним областима такве се земље називале zarinae — царине. *В. Радослав М. Грујић*, Организација Дубровачке области Коновала од XII до половине XV века (*Споменик*, LXVI), 1926, с. 79.

својих парцелâ, него радници, који су били стално настањени и запослени у граду и на појединим имањима спахије (dovoži poplužni, Mairhőffen). То радничко особље попуњавало се на овај начин: прво, од тежачке омладине, која није још била убројена у „работнике“ од парцеле, него је служила код спахије до женидбе, евентуално до удаје и уопште до самосталног настањивања на тежачкој парцели (84), друго од уговорних најамника својих и туђих поданика (84—85, 94), и треће — у незнатном делу од тежака позиваних принудно на основу кулука (95—96), али у свима тим случајевима радници су били плаћени; није било бесплатно ни кулучење (96). Дакле социална и правна слика била је у ствари много компликованија, него што се претпостављало. Биле су стваране чак засебне категорије стручних пољопривредних радника, као што су чобани (86—87) и рибари (90), чији је положај био регулисан нарочитим законима.

Овим се завршава досада објављен први део пишчевог истраживања. Обећан је наставак, који има да пружи истраживање о урбарима и социалном и правном стању тежакâ. Тек путем упоређивања властитог газдинства спахије са стањем тежакâ расветлиће се довољно целокупна слика сењериалног газдинства у Чешкој XV—XVI в. Али и оно, што је писац изнео до сада, заслужује пажњу. Желимо писцу, да други део његовог рада изађе што пре.

Теодор Тарановски

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

М. Ласкарис, **Повеље српских владара у грчким публикацијама**. Београд 1929. (одштампано из **Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор,** књ. VIII, 1928, стр. 185—192).

Г. д-р Михаило Ласкарис, професор историје Балкана на Солунском Универзитету, задужио је српску књижевност својим врло успелим радом „Византиске принцезе у средњевековној Србији“ (Београд 1926, стр. 138). Подједнако добро верзиран у грчким, словенским и другим европским изворима, објавио је недавно интересантну расправу о постанку Молдавске митрополије, која је важна и за српску историју јер расветљава нека нејасна питања из историје Пећске патријаршије и Охридске цркве у Средњем Веку.[1]) У новој књизи „Прилога за књижевност“ штампан је чланак г. Ласкариса, који пружа нове податке за историју српског права Средњег Века.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) M. Lascaris, *Joachim métropolite de Moldavie et les relations de l'église moldave avec le patriarchat de Peć et l'archevêché d' Achris au XVe siècle.* Académie Roumaine. Bulletin de la section historique, tome XIII (Buc 1927). p. 1—31.

Позната је ствар, да нису још објављени сви извори историје средњевековног права, да су у томе правцу могућа нова открића, нарочито у богатим архивима Свете Горе. Г. Ласкарис скренуо је пажњу на то, да су у грчким часописима недавно објављене три сасвим непознате повеље српских владалаца манастиру Ватопеду (досад била је позната само једна — цар Душанова од маја 1346, објављена од Т. Флоринског, Аѳонскіе актъ., 97 и прештампана од Ст. Новаковића, Зак. Спом. 565). Прва је од њих хрисовуља краља Стефана Душана од новембра 1345, издата после заузећа Сера[1]). Она је врло важна, јер као што тачно наглашује г. Ласкарис, није ништа друго него званичан препис општег хрисовуља Душанова светогорским манастирима чија је садржина била досад непозната (упор. Новаковић, Зак. Спом. 490). Нови су податци на пр. да је Душан још у то време (год. 1345) послао у Свету Гору свог логофета, да се договори са светогорцима о њиховим привилегијама. Врло је интересантна садржина тих повластица. Прва је тачка: да се никад не спречи помињање имена византиског цара, него да се прво помиње његово име, а тек затим име српског краља. Ова је тачка врло значајна јер показује да је Душан у ово време и ако је био у борби са Грцима, и ако је већ мислио на царску титулу, ипак признавао неки морални ауторитет законитог византиског цара. Можемо споменути да у једној повељи издатој у моменту крунисања на царство (априла 1346 Зографу, Зак. Спом. 543) цар Душан са поштовањем спомиње „хрисовуље нећака мог царства, превисоког цара Ромејаца кир-Јована Палелога“ и да је спомињање византиских царева по црквама било уобичајено у Русији до краја XIV века.[2]) Ако је тога било и у Српској краљевини, онда је Душан, мислећи на царство, вероватно укинуо ово помињање по црквама своје државе, ипак морао је попустити, што се тиче Свете Горе.[3]) Између осталих повластица, слобода од дажбина данашњих и будућих и од речних царина, значајна је тачка 3: „имања манастирска у Каламарији, око Струме и на другим местима да остану као и раније, и ако је нешто одузето, да се врати опет манастирима; Срби који имају та одузета имања мораће их напустити, а краљ обећава да неће никад више ни он, нити

[1]) Објављена од ватопедског монаха Аркадија између осталих ватопедских аката у часопису Солунске митрополије *“Gregorios ho Palamas“*, III (1919), 331—333.

[2]) Год. 1392 пише цариградски патријарх Антоније читаву посланицу руском архиепископу и прекорава га, што су у Русији престали да спомињу по црквама име византиског цара Манoила Палеолога, в. В. Сокольскій, *Византш. Врем.* I, стр. 38.

[3]) Можемо скренути пажњу да год. 1419 у запису писаном у ман. Бањској (Милутиновој задужбини на Ибру) споменут је само грчки цар Манoило, не деспот Стефан „Писа же се сия книга вь лѣто 6927 при благочьстивѣмь царемь(sic) Грьчьскыимъ кур-Манoилѣ“. *Starine* XXI, 123. упор. Споменик XXXI, 5.

ANALI PFB | anali.rs

ко од његових великаша, одузети имања манастирска и дати Србима". Познато је како је Душан намештао српску властелу по грчким земљама (на пр. у Беру),[1]) ипак у сукобу између својих војно-политичких планова и неприкосновености манастирског земљопоседа морао је да попусти, и да призна начело проглашено од цара Манојла Комнена у Новелама г. 1153 и 1158.

Из овог хрисовуља, како мисли г. Ласкарис, може се ближе одредити време Душанова проглашења за цара. Хрисовуљ је датиран новембра г. 1345, дакле сад се не може више говорити о томе да се Душан прогласио за цара одмах после заузећа Сера. Ипак можемо приметити да ова нова повеља не даје много података у томе правцу. Досад било је познато да се Душан 26 октобра 1345 титулише још као краљ, (Mikl. 117; Новак. Зак. Сп. 167) а да се у јануару г. 1346 јавља већ као цар (Флор. Аѳ. акти 95; Зак. Сп. 558). Стога је Ст. Новаковић мислио да је српско-грчко царство „проглашено у новембру (може бити на Аранђелов-дан, као на крсно име Немањића)", док се др. Ј. Радонић изјаснио опрезније „да се Душан прогласио царем „новембра или децембра 1345 г., а најдаље првих дана јануара 1346".[1]) Пошто у новој Ватопедској повељи *није назначен дан* новембра месеца, она у ствари не пружа ништа ново. Могла је повеља да буде издата првих дана новембра, а да на Аранђелов-дан (или доцније) буде проглашено српско-грчко царство.

Друга повеља објављена у истој свесци часописа „Gregorios ho Palamas, III, стр. 218-221, исто је Душанова, од априла 1348. Г. Ласкарис на жалост не говори о садржини ове повеље, којом се Ватопеду утврђују и дају добра и повластице. Спомиње да је повеља писана грчки, а потпис Душанов је на српском. Ово је редак случај: обично се Душан потписује грчки на грчким повељама (в. факсимиле Душанова грчког потписа уз чланак Н. Веиса у часопису „Byzantis", св. II, Ath. 1911—1912, p. 1—100), српски потпис царев на грчкој повељи био је познат само на хрисовуљама: Зографу од априла 1346 (Флор. 80; Зак. Сп. 546) и Лаври год. 1347-8 (Флор. 98; Зак. Сп. 493).

Поводом ове повеље г. Ласкарис је покренуо врло важно питање је ли у средњевековној српској држави постојао катастар.[1]) Скреће пажњу на реченицу „ни они жупани који врше дужност кефалија ни они који ће доћи после њих па

[1]) Cantacuzeni Historiarum lib. IV, 18 (ed. Bonn. III, 120).

[1]) Ст. Новаковић, *Струмска област у XIV веку и цар Стефан Душан* Глас, XXXVI (1893), стр. 24; Ј. Радонић, *Када је ударен темељ и када је сазидана Душанова црква Св. Арханђела*, Летопис Матице Српске књ. 180 (1894), стр, 34.

[1]) Износи тим поводом и различита мишљења К. Јиречека, *Историји Срба*, III, 247; М. Шуфлаја *у Гласнику Географског Друштва* XIII (1926), 124; и Ф. Делгера *у Byzant Archiv* IX (1927), 95.

ни финансиски чиновници ни они који су за катастар" (hoi ta tou dēmosiou ê ta tês apographês diergountes) и мисли да се на том основу „може са сигурношћу тврдити да је у Душановој држави, бар у провинцијама које је Душан освојио од Византије, постојало катастара", јер „немогуће је замислити да је наведени одељак празна формула преузета из византиске дипломатике, јер се ту спомињу kephalattikeuontes zoupanoi".

Мислимо да је тешко решити ово озбиљно питање само на основу једне реченице, која би могла и да буде празна формула. На пр. у Скопској повељи г. 1300 краљ Милутин спомиње многобројне чиновнике, и српске и грчке (између њих баш *писца* — apographeus), али не можемо правити закључак, да су они сви постојали у Милутиновој држави[1]). Ипак слажемо се са г. Ласкарисом. У земљама освојеним од Византије, затекао је Душан разгранат систем катастра. Српска управа морала је да води рачуна о тим катастрима. Најбољи је томе доказ Хиландарски практик, овај верни српски препис из византиског катастра, вероватно учињен ради службених сврха[2]). Цар Душан, који је оставио у новоосвојеним крајевима грчки језик и многа лица из грчке администрације, могао је да остави и ниже чиновнике-апографе да врше своју корисну дужност.

Сличне реченице о томе да су манастирска имања ослобођена од кефалија и апографа, можемо наћи и у другим повељама Душановим, на пр. априла 1346 Ватопеду (hoi apographesomenoi, Зак. Сп. 566), Ксиропотаму, Филотеју, Есфигмену и др. (tes apographikes anatheoreseos, ib. 557, 564, 556). Тим поводом спомињу се лица, уписана или не уписана у катастре (heteroi tines mê en praktikois katagegrammenoi proskathêmenoi, ib. 538, 556, 564). Текст, наведен од г. Ласкариса, пружа још један доказ у томе правцу[1]).

Трећа Ватопедска повеља (објављена у истом часопису Gregorios ho Palamas, књ. VI. 1922, 195—197 од монаха Александра) издата је од деспота Стефана 2 јуна 1417. Њезина је правна садржина мање интересантна (деспот поклања 60 литара сребра годишње). Досад нису биле познате грчке повеље српских деспота. Г. Ласкарис врло духовито показује да и ова повеља није била писана грчки у оригиналу, него

[1]) *Зак. Спом.* 614, 620; упор. *А. Соловјев, Законодавство Стефана Душана* стр. 64.

[2]) *А. Соловјев, Од. Спом.* 161—165. У повељама Душана краља спомиње се *ПИСЬ* (вероватно такса поводом службеног пописивања имања). **Зак. Спом.** 415, 671, 680; исто у скопској повељи г. 1300 ib. 614, 619.

[1]) На Душанову повељу Есфигмену из г. 1346 позива се и г. Мутафчијев, кад говори о улози апографа у вођењу катастара. П. Мутафчиевъ, Войнишки земи и войници ва Византия прѣзъ XIII—XIV в. София 1923, стр. 96 сл. упор. F. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzant. Finanzverwaltung (Byzant. Archiv IX) L. 1927, стр. 88—90.

је превод са српског. Он доказује то упоређењем потписа, анатеме и нарочито аренге, која се од речи до речи поклапа са српском аренгом повеље деспотове канцеларије из 1428 г.

Овај чланак г. Ласкариса пружа врло интересантну грађу и покреће значајна питања. Можемо само зажалити што писац није прештампао и сам текст повеља забачен у мало приступачним грчким часописима. Тиме би учинио још већу услугу српској науци.

Александар Соловјев

НЕКРОЛОГ

МОРИС ОРИУ (1856—1929).

Неколико недеља после смрти Леона Дигиа, француска правна наука изгубила је другог од најистакнутијих теоретичара јавнога права, Мориса Ориу (Maurice Hauriou). Рођен 17 августа 1856 у Лордевилу (Шарант), постао је професором административнога права у Тулузи 1888 године. Пошто је више година био декан правног факултета, прошле године повукао се у пензију, али активан рад на правној науци није прекидао до своје смрти.

Најзначајнији рад Мориса Ориу је у области административнога права, у којој је области он био главни представник у француској науци. У новије време административно право развило се веома много. Држава преузима на себе знатне техничке службе и све више ограничава слободу делања појединца улазећи у многе односе, који су до недавно сматрани да спадају у приватну сферу појединца. До недавно правна наука, у колико је реч о јавном праву, проучавала је само организацију државе и међународне заједнице. Јавно право било је у ствари државно, односно уставно право. У колико је држава проширивала своју надлежност, узимајући једну по једну техничку службу и развијајући тако своју културну мисију, административно право добијало је све већи значај. Данас се може рећи да је оно најважнији део јавнога права. Упоредо са развојем јавнога права развијала се и наука о томе праву. Отуда административно право је веома млада наука, али наука која се необично много развија. Први писци из ове области задовољавали су се да сакупе све законодавне одредбе и да унесу један систем у многобројне административне прописе. То је било више један инвентар постојећих прописа, у коме је право имало места у толико што се тражио ослонац у грађанском праву. Тек кад се развило административно судство, административно право постало је право у правом смислу те речи. У Француској, административно судство постало је главни извор административнога права. Значај Мориса Ориу је у томе што је међу првима обратио пажњу на административно судство као извор права. Од 1889 до своје смрти он је редовно пратио појединне судске пресуде и коментарисао их, и баш неколико дана после његове смрти објављени су ти коментари сакупљени у три велике књиге. Све ове пресуде Ориу је расматрао са гледишта доктрине и тиме и сам помогао правилан развој административнога судства. С друге стране, на основу низа пресуда, које су сачињавале ново преторско право (у недостатку кодификације), Ориу

је успео да постави нове теорије у административном праву и да изради један систем који је основан и на теорији и на пракси. Са релистичким смислом, и са многим, често веома смелим мислима у области теорије права, он је дао своје најзначајније дело, **Административно право,** које је од 1896 до сада доживело 11 издања. Ориуове теорије критиковане су, и многе од њих нису усвојене од осталих писаца, али његовом делу нико не пориче велики значај који има, поглавито као научна и критична обрада административне праксе и судства.

Пред крај свога живота Ориу се бавио уставним правом, чије је проблеме расправљао и раније, нарочито у две књиге **Начела јавнога права** (1910 и 1916). Систем **Уставног права** издао је 1923 год. (друго издање изашло је 1929 год.). Он сматра да држава почива на неколико великих начела. Основни елементи државе су веровања, убеђења (croyances) у поредак, у власт, у слободу и у међусобну равнотежу ова три начела. Данас су ова начела поколебана и друштвена наука претворила се у један интелектуални колективизам, почевши да руши доктрину власти, политичких слобода и индивидуалистичког поретка. Ориу сматра да треба реконструисати традиционална убеђења, јер је елита људи свију цивилизација признала да она најбоље изражавају човечију природу. Једном речи ова су убеђења постала класична. Ориу њих ставља на прво место и каже да су облици уставних установа споредније важности, јер је „искуство показало да ни један облик установе нема сам по себи снагу да реализује праву равнотежу власти, поретка и слободе". Услед тога облик уставних установа долази тек на друго место. Отуда његова књига, пошто у уводу даје дефиницију и генезу уставног режима, проучава најпре уставна веровања (индивидуалистички поредак, доктрина власти, политичка слобода), затим уставно право и најзад уставне установе.

И ако мало замршеним стилом, каткад превећ апстрактним, са властитом терминологијом која отежава читање, Ориу је дао велики напор да теориски расправи многа питања јавнога права, и извесно је био један од најзнатнијих правника нашега доба. Колико је био уважаван, чак и од људи који су заступали противна мишљења у науци, и који су с њим били у научној препирци, доказ је Споменица (Mélanges M. Hauriou), коју су спремали његови поштоваоци да му предаду 8 јуна ове године, приликом прославе седамстогодишњице универзитета у Тулузи. Сву прославу Морис Ориу није доживео.

Најважнија дела су му: (1) Précis de droit administratif et de droit public, 11 изд. 1927; (2) Précis élémentaire de droit administratif, 1926; (3) Principes de droit public, 1910, II 1916; (4) Précis de droit constitutionel. 2 изд. 1929; (5) Précis élémentaire de droit constitutionel, 1925; (6) Cours de Science sociale, la Science sociale traditionnelle, 1896; (7) Etudes constitutionnelles. La Souveraineté nationale, 1912; (8) Notes d' arrêts sur décisions du Conseil d' Etat et du tribunal des Conflits, I—III, 1929; и т. д.

Илија А. Пржић

ANALI PFB | anali.rs

БЕЛЕШКЕ

Стечај за наставнике универзитета. — Универзитет у Љубљани расписао је стечај за два наставника правног факултета: (1) за доцента, ванредног или редовног професора за катедру правне историје Јужних Словена; (2) за доцента, ванредног или редовног професора за јавно, у првом реду за државно и међународно право. Пријавама за ова места ваља додати curriculim vitae и научне списе кандидата. Пријаве се подносе за место под (1) до 9 јула 1929, а за место под (2) до 31 децембра 1929 године, ректорату универзитета у Љубљани.

Универзитет у Загребу расписао је стечај за доцента правног факултета за катедру међународног јавног права. Пријаве се подносе ректорату универзитета у Загребу закључно до 15 октобра 1929 године са списком радова, документима и описом живота.

Mélanges Maurice Hauriou. Paris 1929. Librairie du Recueil Sirey, p. 832. Прошле године познати декан правног факултета у Тулузи, истакнути представник науке о административном праву, Морис Ориу, после дугог и плодног рада на науци и на својој катедри, отишао је у пензију. Његове колеге са правног факултета у Тулузи и многобројни пријатељи и поштоваоци одлучили су да у част Мориса Ориу издаду једну споменицу, коју је требало предати слављенику о прослави седамстогодишњице универзитета у Тулузи. Одзив за ову споменицу био је доста велики, што сведочи о значају и угледу који је Ориу уживао међу правницима свију земаља. (У списку претплатника на споменицу, који је објављен и у самој споменици налазимо на г. д-р Ђорђа Тасића, професора универзитета у Љубљани). На споменици су сарађивали истакнути правници, француски и страни, и она представља једну ванредно занимљиву збирку студија, већином из области јавнога права.

Прва студија је од Г. Жозеф Бартелемиа, професора правног факултета у Паризу и народног посланика, о *Резолуцији од 15 јула 1926 и реформи парламентарних метода.* Г. Бартелеми се већ дуже времена бави питањима у вези са кризом парламентаризма, и његова расправа, у којој излаже најновије француске покушаје да се ова криза реши путем постепене парламентарне реформе, од интереса је и за читаоце неправнике. Насупрот овој, идућа расправа Г. Роже Бонара, професора из Бордоа о *постанку правних заповести* (L' origine de l' ordonnancement juridique), третира једно чисто правно питање, теориског значаја, о постанку норама правног карактера које установљавају власти и дужности за правно уређење човечије активности, т. ј. о стварању „права". Г. Умберто Борси, професор административног права универзитета у Болоњи, објавио је студију о *Муниципализму и интернационализму.* Г. Карлос Руиц де Кастило, професор „политичког права" из Шпаније, приложио је занимљив чланак под насловом: *Једна шема доктрине државне личности према правно-психолошкој методи Ориуа.* Г. Жак Шевалије, професор филозофије из Гренобла у своме чланку о *Концепту и идеји* који не спада у област права, већ у област филозофије, развио је неке занимљиве мисли, које ће подједнако интересовати све интелигентне читаоце, правнике као и неправнике. Г. Ж. — Ж. Шевалије професор из Гренобла даје једну студију о *разлици коју је установио Монтескије између способности решавања и способности сречавања доношења аката.* Г. Ж. Деклареј професор из Тулузе објављује историско-правну расправу под насловом *Неколико примедба о теорији „институције" и институционом карактеру кајетовске монархије.* Жозеф Делпеш професор административног права из Страсбурга пише *О одговорности према држави чиновника који нису рачунополагачи,* а Пол Диез, декан правног факултета у Лилу о *Судској контроли уставности закона у Француској.* Нарочито је занимљив чланак Леона Дигиа *О правном положају појединаца који чини употребу неке јавне службе.* У науци највећи противник Мориса Ориу, али вазда његов лични пријатељ, Леон Диги је кратко време пред своју смрт написао овај чланак за Споменицу, и чланак је изашао кад су се и један и други, у кратком размаку времена, преселили у царство покоја. Фриц Флајнер, професор цирихског универзитета у чланку о *Праву мањина у Швајцарској,* излаже у кратко организацију демократије

у тој земљи. А. Флинио (Fliniaux), професор париског правног факултета приложио је студију под насловом *Жалба на оцењивање ваљаности*, а Џемс Гарнер, професор политичких наука на Универзитету Илиноис (Сједињене Државе Америке) објављује велику интересантну студију о *Англо-америчкој концепцији административног права*. Франсоа Жени из Нансиа пише *Неке примедбе о улози и властима државе у погледу новца и новца од харшпје* (Студија из јавног права и социалнога морала). Ж. Лаферијер, професор административног права у Страсбургу објавио је расправу *Начини решења административних спорова у швајцарским кантонима*, а Едуар Ламбер прилаже чланак *Четири године вршења контроле уставности закона од врховног суда Сједињених Држава*. Остали чланци су Иренеја Ламера (Lameire) професора из Лиона *О старој француској централизацији*, затим опширан и занимљив чланак Луја Лефира професора из Париза *О ограничењу надлежности Друштва Народа*; чланак Ашила Местра из Париза *Истраживања о изузећу због незаконитости;* Е. Х. Пероа из Тулузе *О административној полицији и медико-апотекарској полицији*. Обилна је и философско-правна студија Жоржа Ренара, професора из Нансиа под насловом: *Правни прилог односима позитивног права и моралне теологије. Теорија leges mere poenales.* Луј Тротаба, професор из Нансиа дао је студију *О правној природи фискалних жалби у француском праву*, а Чино Вита, професор универзитета у Модани (Италија) о *Правним личностима јавнога права у Француској и Италији*. Најзад, у последњој расправи ове збирке, Анри Бертелеми, декан париског правног факултета, под насловом *Одбрана неких старих начела*, говори о томе шта треба мислити о природном праву, о „појму службе", о закону и уредби и о правној личности.

Из самих наслова и имена писаца може се видети какав значајан зборник представља ова Споменица у част Мориса Ориу, коју на жалост он није доживео да прими од својих поштоваоца и пријатеља.

И. П.

Kolizijska norma mednarodne kupoprodaje premičnin od Univ. *prof. dr. Stanka Lapajne-a*. Посебни отисак „Slovenskega Pravnika", Ljubljana, 1929 стр 11. — Ова расправа г Л. у првом реду поставља питање о значењу колизионе норме код купопродаје с обзиром: да су већина законодавстава већ изједначила своје материалне норме о купопродајном уговору, те је сукоб два једнака закона правно и практички ирелевантан и на то да теорија аутономије воље упућује сауговораче да *уговорно* изаберу правни систем коме потчињавају свој уговор. Правилно г. Л. налази да још увек има и неизједначености у материалном праву и ограничења слободном избору закона. Зато прво питање решава позитивно: колизиона норма је нужна.

Али питање која је то колизиона норма г. Лапајне жели да реши и сувише апстрактно, сувише генерално. Разумемо његову тенденцију сигурности правног саобраћаја. Та тенденција упућује на одређивање једног унапред познатог закона као правилно претпостављеног за примењеног. То би за г. Л, имао да буде заједнички *lex domicili* странака. Али ми мислимо да је ово решење на половину (јер тај закон, као што то г. Лапајне сам признаје, није увек заједнички) није у складу са данашњом тенденцијом Међународног Приватног Права у решењу сукоба код облигација. *Аутономија воље* долази на прво место а заједнички домицил (у недостатку индикација о вољи странака) може бити презумпција да су странке хтеле закон свога домицила. Само г. Л. не осећајући сигурност подршка *lex domicilii* као и многи други приватисти интернационалисти тражи сигурнији терен и налази га код правила *lex loci actus*. Ту се враћа на мешовити статут из Средњег Века апстрахујући и личност и locus rei sitae. Зато прелази на опширно и критичко расматрање *lex loci contractus*. Али ипак он ту норму схвата не као скупни појам. То је за г. Л. збир између lex loci stipulationis et lex loci solutionis Он хоће да те две одредбе, обе материјалног значаја у једном уговору, споји заједно као једну и представи као један збирни појам. Међутим та жеља за синтезом није (за нас) срећно решење.

Г. Л. није остао на терену који је иначе његов принцип. Он је присталица Савињијевог експерименталног решења сукоба закона. Несумњиво да код купо-продаје, као код свих консе-

суалних уговора, главну улогу игра *аутономија воље*. Али она није апсолутна. Њу ограничава ordre public international, који је у ствари територијалног значења. Тај јавни поредак не може се везати само за место закључења уговора. У једном купопродајном уговору морају се можда узети у обзир и ordre public international места где се роба налази (ако је оно у уговору означено, ако је порекло робе назначено и т. д. — јер можда он забрањује извоз) као и места извршења Затим не може се цео уговор режирати увек једним законом. То је основна идеја старије школе о нераздвајању елемента уговора. На супрот су новија гледишта, као што је то н. пр. изражено у Бустмантеовом Хаванском Законику Међ. Прив. Права Треба посматрати посебно: само закључење уговора, предмет, дејства и начин извршења Све то треба посматрати под сенком *аутономије воље*, воље изречне и презумиране. Зато овде се не може говорити у правом смислу о колизионој норми код међународне купо-продаје, већ о степену вероватноће у коме од елемената треба тражити презумирану вољу странака. А распоред и важност тих елемената (што се види из одељка под 8 расправе г. Л.) је такав да се не може дати увек и једнако решење о томе који елеменат треба презумирати као доминантни за откривање воље странака.

Несумњиво је једно да *lex loci contractus* долази у највећем броју случајева у први ред, и ако је г. Л. схватио колизиону норму као елеменат одређивања ранга из којих се извлачи вољa странака, која је једино релевантна за одређивање закона, онда смо г. Л. и ми потпуно сагласни да је lex loci contractus (у своме дуалистичком значењу — као скупни појам) норма којој ће судија прићи да реши сукоб закона код купо-продајног уговора увек кад вољa странака изречно или прећутно није указала на који други закон, или кад аутономни закон сам не прописује други ред (н. пр. § 46 Срп. Грађ Зак у потпуности или делимично. Осим тога М.П.П. у Европи је још далеко од идеалистичког схватања униформалности, како га је г. Л. схватио. Сем тога не сме се занемарити ни аутономистички ordre public, који често искључује не само аутономију воље, већ и међународно наговештену колизиону норму.

Не треба подвлачити да су концизност, убедљивост и висока наученост особине ове расправе, из које се да много научити о важном и актуелном предмету међународне купо-продаје покретности.

Д-р Милан Бартош

Vertraglicher Schutz gegen Schwankungen des Geldwertes (Goldklauseln und andere Abreden zur Minderung des Valutarisikos) von. *Prof. Dr. Arthur Nussbaum*. Berlin und Leipzig, 1928, S. 95. — (Издато у збирци „Beiträge zum ausländischen und internationalen Privatrecht" herausgegeben von Berliner Institut für ausländisches und internationales Privatrecht, Heft I). — После чувеног дела „Das Geld in Theorie und Praxis des deutschen und ausländischen Rechts" (1924) берлински професор Нусбаум стекао је неоспорни међународни ауторитет у питању правне теорије о новцу као предмету уговора и средству за либерирање својих обвеза. Држећи се линија обележених у своме систему г. Н. унео је у своје ново дело огромни материјал о питању уговорне заштите од ризика монетарних промена.

Док је писац у своме „Das Geld...." у главноме нешто теориски расматрао цело питање исплате дугова закључених пре девалоризације, дотле он у „Vertraglicher Schutz...." на један врло критичан начин испитује практичну могућност избегавања ризика коју собом повлачи промена новца и везивања за једну економску (одређену количину финог метала) а не правну вредност (одређен број јединица новчаног система). Ова студија сама собом намеће се свима који имају потребе да се упознају са проблемом девалоризације новца у праву а не само у економији.

Полазећи од чисто реалистичког гледишта Међународног Приватног Права професор Н. третира проблем с обзиром на поједина законодавства и испитује логичност јуриспруденције појединих држава, остављајући на свога читаоца дубоки утисак о разноликости која се у овој материји појављује у Европи и о односу појединих држава према тежњама појединаца да реалну економску вредност предмета својих уговора отргну од правног појма новца, чија је јединица једна врло колебљива економска количина.

Све то, а нарочито актуелност овог питања код нас због предратних дугова наших поданика према иностранству, које вечито негира међународно-правну важност чл. 28 Зак. о ликвидацији мораторног стања, све то упућује наше правнике и економичаре да консултују и ову другу књигу г. Н., која је поред критичког расматрања пропраћена низом текстова закона појединих држава о забрани или регулисању плаћања у злато. Све то наводи на јасну идеју да је аутономија воље сауговорача врло уско сведена у овом питању где се на прво место истиче национални интерес оне државе чији је новчани систем узет за базу уговора. И ако г. Н. то не истиче изрично, цело његово дело поткрепљује идеју о противуречности идеалистичког Међународног Прив. Права и појма о територијалном јавном поредку, који свака држава прописује и примењује с обзиром на своје потребе.

Д-р Милан Ф. Бартош

Slovnik veř. prava Čehoslovenskeho. — Професори правног факултета на Универзитету у Брну Хаша, Хобец, Хецел, Вејр и Лаштовски покренули су под горњим насловом један речник Чехословачког Јавног Права. Првих осам свезака ове нове правничке енциклопедије показује да ће ова збирка расправа уређених по азбучном реду свога предмета бити један резиме не само Чехословачког Јавног Права већ и Правне Науке у опште. Чланци ове збирке одликују се поред своје прецизности и потпуности још и тиме што су то зналачки састављани изводи о сржи правних схватања за сваки појединн правни институт и појам. Далеко од једног само практичног речника, ова збирка — као резиме Чехословачког Модерног Права — заслужује да буде што боље упозната код нас, где немамо још (ни у изгледу) ниједно дело ове врсте и где тако мало знамо Чехословачку Правну Науку.

Др. Милан Ф. Бартош

Нови немачки часопис за Грађански Судски Поступак. — Удружење немачких професора Грађанско-Судског Поступка (Vereinigung Deutscher Zivilprocesslehrer) почело је издавати свој часопис *Judicium* са специалним задатком да развија науку о Г. С. П. и допринесе припреми опште реформе Г, С. П. у Немачкој и Аустрији. Излази у тромесечним свескама, Први бројеви доносе радове ових професора: Kisch (Минхен), Lucas (Берлин), Mendelssohn—Bartholdy (Хамбург), Pagenstrecher (Хамбург), Sanerländer (Минхен), Sperl (Беч) и Volkmar (Берлин).

М. Ф. Б.

Roger Bonnard, **Léon Duguit.** *Ses oeuvres, sa doctrine.* (Extrait de la Revue du droit public), 1929, p. 51 — Роже Бонар, професор бордовског правног факултета, најближи сарадник Леона Дигиа био је без сумње најквалификованији да после његове смрти изради преглед његовог рада и доктрине. Овом расправом он је то и учинио. У првом делу расправе Бонар излаже еволуцију Дигиеве мисли, још од његових првих радова, као што су били студија *о Подели власти и народној скупштини од 1789*, збирка текстова свих устава и важнијих политичких закона у Француској и неколико чланака из области социологије, све до главних његових дела, чији низ почиње двема књигама, објављеним 1901 и 1903: *Држава, објективно право и позитивни закон*, и *Држава, управљачи и чиновници* а завршује се великим Дигиевим системом уставног права (Traité) у пет књига, чије је треће издање остало недовршено (објављене су од њега само прве две књиге). У најкраћим потезима Бонар је покушао да створи прегледну слику постанка Дигиевих теорија и њиховог развоја док нису у *Уставном праву* добиле свој коначни облик. Други део расправе излаже најважније идеје којима се Диги руководио, и, у колико је то могућно у једној краткој студији, даје синтезу Дигиеве науке о теорији права и о држави. Ипак, слика и ако врло збијена, прегледна је и може служити као узорно кратко излагање конструкције правног система и науке о држави и друштву једног од најзанимљивијих савремених правних теоретичара.

На крају налази се потпуна библиографија свих чланака и књига Леона Дигиа, која допуњује општу слику о овом правном писцу, који је на наше, нарочито млађе правнике и раднике у области јавнога права, био од великог утицаја. **И. П.**

Исправка. — У прошлом броју „Архива" у чланку Г. д-р Михаила Илића

Дисциплинско и административно отпуштање државних службеника поткрала се једна штампарска грешка. На страни 323 четврти ред одоздо, место „кад још није стекао право на *пуну* пензију", треба читати „кад још није стекао право на *личну* пензију". Моле се читаоци да ово исправе.

У овом броју „Архива" у чланку Г. д-ра Реље З. Поповића *Ропство у Римском праву*, на страни 429, 2 ред одоздо главног текста, штампано је: „кад господар", а треба читати „кад *презадужени* господар".

НОВЕ КЊИГЕ

J. M. Péritch, **Principaux traits caractéristiques de la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovènes (ou Yougoslavie) du 28 Juin 1921.** Conférences faites à la Faculté de Droit de Paris. *I. Naissance de l' Etat des Serbes, Croates et Slovènes et Observations Générales sur la Constitution Yougoslave.* Avec une préface de *M. J. Bonnecase.* (Paris, 1928, p. 18. E. de Boccard, éditeur).

J. M. Péritch, **Principaux traits caractéristiques de la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovénes (Yougoslavie) du 28 Juin 1921.** *II. Bases politiques de l' Etat des Serbes, Croates et Slovènes avec un appendice sur les droits individuels.* (Agen, 1929, p. 43. Extrait du Bulletin de la Société de Legislation comparée).

J. M. Péritch, **Les principaux traits caractéristiques de la Constitution du Royaume des Serbes, Croates et Slovénes (Yougoslavie) du 28 Juin 1921.** *III. Prescriptions sociales et économiques.* (Paris, 1928, p. 35, Marcel Giard, éditeur. Extrait de la Revue Internationale de Sociologie, 36 Année, N-os XI—XII).

J. M. Péritch, **Jugoslawische Strafrechtsliteratur 1926.—28.** (Sonderabdrücke aus der „Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform", Jahrgang 20 (1929), H. 5. u. 6.)

J. M. Péritch, **Zum Urheberrecht in Jugoslawien.** *Einige Bemerkungen zum deutsch — jugoslawischen Handels — und Schiffahrtsvertrag von 1927.* (Sonderabdruck aus der „Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 3 Jahrgang (1929, Nr. 1.)

Менични Закон и Чековни закон. Са коментаром *д-ра Милана Ф. Бартоша* (Београд, 1929, стр. 246, цена 40·— дин. 8 св. Збирка закона [коментара] д-ра Михаила Илића, проф. Универзитета у Београду. Издање књижаре Геце Кона).

Васојевички закон од дванаест точака, с коментаром *д-р Илије М. Јелића* (Београд. 1929, стр. VIII + 76, цена 15·— дин. књ. 29. Друштвених и историских списа Срп. Краљ. Академије).

Радмила Петровић, **Законик Петра I владике црногорског.** *Историско-правна расправа.* (Цетиње, 1929, стр. 40. Прештампано из „Записа").

М. Ласкарис, **Повеље српских владара у грчким публикацијама** (Београд, 1929, стр. 11. Одштампано из „Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор", књ. VIII.).

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета